

AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI V LJUBLJANI
FILOZOFSKO-FILOLOŠKO-HISTORIČNI RAZRED

D E L A

4

LEPA VIDA

ŠTUDIJA O IZVORU,
RAZVOJU IN RAZKROJU NARODNE BALADE
O LEPI VIDI

SPISAL

IVAN GRAFENAUER

LJUBLJANA
1943-XXI

LEPA VIDA — ŠTUDIJA
O IZVORU, RAZVOJU IN
RAZKROJU NARODNE
BALADE O LEPI VIDI

AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI V LJUBLJANI
FILOZOFSKO - FILOLOŠKO - HISTORIČNI RAZRED

D E L A

4

LEPA VIDA

ŠTUDIJA O IZVORU,
RAZVOJU IN RAZKROJU NARODNE BALADE
O LEPI VIDI

S P I S A L

IVAN GRAFENAUER

L J U B L J A N A

1943 - XXI

DELO JE BILO SPREJETO
NA PREDLOG UMETNIŠKEGA RAZREDA
NA SEJI PREDSEDNIŠTVA AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 15. OKTOBRA 1942-XX

NATISNILA UČITELJSKA TISKARNA V LJUBLJANI
(predstavnik France Štrukelj)

KAZALO

	Stran
KRATICE	8
I. PESMI O »LEPI VIDI«	9—24
II. IZROČILO SMOLETOVE INAČICE	25—44
III. INAČICE BALADE O »UGRABITVI MLADE ŽENE-MATERE«	45—102
A) I. Albansko-kalabrijsko-sicilska skupina, prvotno s tragičnim zaključkom	45—61
1. De Radova albanska inačica (Zogna Riin-Donna Irene)	46—48
2. Bruzzanova albanska inačica (Ta bucurana - La bella)	48—50
3. De Radova kalabrijska inačica (Donna Candia)	51—52
4. Algranatijev kalabrijski odlomek (Donna Canfura)	52
5—6. Scibilia Nobili. Sicilski inačici iz Marsale in iz Borgetta	53—60
7. Russova inačica sicilske pripovedke	61
A) II. Ihanski inačični tip s tragičnim izidom	61—63
8. Breznikova ihanska inačica (Mlada Vida)	61—62
9. Kramarjeva ihanska inačica (Mlada Vida)	62—63
B) Dolenjski inačični tip s elegičnim zaključkom	64—73
10. Rudeževa-Smoletova inačica (Lepa Vida). V treh rokopisnih oblikah	64—73
a) Neznancev rokopis »Od Vide« (in sporedno)	
b) Prešernova prepesnitev »Pesem od lepe Vide«	64—69
aa) Neznancev rokopis »Od Vide« s pravilno v ritmične enote razvrščenim besedilom (in sporedno)	
c) Prešernov prepis »Lepa Vida«	70—73
C) I. Hrvatsko-kočevski prehodni tip	74
11. Pavlinovičeva hrvatska inačica	74
Kočevske krajše inačice brez vrnitve v domači kraj. Pregled	74—75
12. Maroltova inačica (D) iz Koprivnika na Kočevskem. Dai šianai Mare — Die schone Mare	75—80
13. Hauffnova inačica iz Kočevske Reke (G [Mar. S]). Von der schönen Meererin	80—81
C) II. Gorenjski inačični tip s srečnim izidom	81—101
14. Poznikova inačica iz Kroke (Mlada Vida)	81—82
15. Maroltova inačica iz Hraš (Sprelepa Vida)	83—92
16. Začetek škofjeloške inačice (Mlada Vida)	92—93
Kočevske inačice gorenjskega tipa	94—101
17. Inačica iz Gornjega Mozlja (B), zapisana za Korytka l. 1838. Schone Mare	94—96
Druge inačice te skupine (Pregled)	96—97
18. Tomitscheva inačica iz Mozlja (G [Mar. S]). Die Meererin	97—101
Pripovedka o »Lepi Vidi«	102
19. De Courtenayeva zmaličena otroška pripovedka iz Rezije	102

	Stran
IV. DOSEDANJE RAZLAGE »LEPE VIDE«	103—129
V. PRIPOVEDNA DOLGA VRSTICA	130—172
VI. TRAGIČNI SKLEP V BALADI O »UGRABITVI MLA- DE ŽENE-MATERE« (Skok v morje)	173—182
VII. OD KOD MOTIV SKOKA V VODO	183—210
VIII. POGOVOR S SONCEM IN MESECEM	211—236
IX. ZVABITEV NA LADJO. Prva oblika, razvoj, razkroj v zvezi z razvojem in razkrojem baladne vsebine	237—266
X. RUSSOVA SICILSKA PRIPOVEDKA — »LEPA VI- DA« — »ROTHER«	267—290
XI. OD KOD MOTIV ZVABITVE NA LADJO	291—312
XII. TUJI VPLIVI IN RAZKROJ SLOVENSKIH INAČIC »LEPE VIDE«	313—341
XIII. STRNITEV IZSLEDKOV	342—371
Predhodnice (342—346 — Izvor (346—348) — Razvoj (348—352) — Razvoj v stran (352—358):	
a) S poudarkom uspešne dejavnosti (352—354) —	
b) S poudarkom na tragični trpnosti (354—358)	
— Razkroj albansko-italskih inačic (358—362) —	
Razvoj hrvatskih in slovenskih (kočevskih) ina- čic (362—367)	
Kje in kdaj je nastala tragična balada o »Ugrabitvi mlade žene-matere« in njeni poglavitni tipi	367—371
XIV. POSKUS TEKSTNOKRITIČNE OBNOVE. Poglavitne predhodnice in starejši tipi »Lepe Vide«	372—383
1. Osirotela mlada vdova-mati: Ljuba Malog Radojice	373—377
2. Nasilna ugrabitvev krščanskega dekleta: Sestra Petra bana	377—378
3. Ihanski inačični tip »Lepe Vide«: Mlada Vida	378—379
4. Domnevna predhodnica dolenjskega tipa »Lepe Vide«	379—281
5. Dolenjski inačični tip »Lepe Vide«	381—383
RIASSUNTO	385—393
SEZNAM NARODNIH PESMI IN AVTORJEV	395—399
Popravki in dostavki	399

KRATICE

LEPA VIDA ŠTUDIJA

KRATICE

- Andrić* V—VII: Hrvatske narodne pjesme V—VII (Odio drugi: Ženske pjesme I—III), ur. Nikola Andrić, Matica Hrvatska, Zagreb (1909—29).
- Bogišić*: Narodne pjesme iz starih, najviše primorskih zapisa izd. B. Bogišić, Knj. I., Biograd (1878).
- Bosanac* I—II: Hrvatske narodne pjesme (Odio prvi: Junačke pjesme I—II), ur. St. Bosanac, Matica Hrvatska, Zagreb (1896—97).
- DS*: Dom in svet, Ljubljana (1887—).
- DV* I—II: Deutsches Volkslied I—II, Balladen I—II, hrsg. John Meier, Reclam, Leipzig (1935—36).
- DVM* I—III: Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien I—III, Balladen I—III, hrsg. John Meier, W. de Gruiter & Co, Berlin-Leipzig (1935—39).
- GMS*: Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana.
- Hauffen*: Adolf Hauffen, Die deutsche Sprachinsel Gottschee, Graz (1895).
- Hilferding*: Onežskija byliny, zap. A. F. Hilferdingom 1871. SPb. (1873).
- IB*: Illyrisches Blatt, Ljubljana.
- IMK*: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana.
- JArchiv*: Archiv f. slav. Philologie, ur. V. Jagić.
- LZ*: Ljubljanski Zvon, Ljubljana (1881—).
- Miladinov*: Bolgarski narodni pesni, sobr. od bratja Miladinovci Dimitrija i Konstantina i izd. od Konstantina, I., Zagreb (1861).
- MS*: Matica Slovenska, Ljubljana.
- NPI*: Narodne pesni ilirske, izd. Stanko Vraz, Zagreb (1839).
- Rybnikov*, Rybn. I—IV: Pěsni sobr. P. N. Rybnikovym I—IV, Moskva SPb (1861—67).
- RZDL*: Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani.
- SNP* I—IV: Slovenske narodne pesmi, ur. Karel Štrelj (J. Glonar), MS, Ljubljana (1895—1923).
- SRNPr.*: Srpske narodne pripovetke, izd. Vuk St. Karadžić.
- SJ*: Slovenski jezik, Ljubljana (1938—).
- Vuk*: Srpske narodne pjesme, izd. Vuk St. Karadžić.
- Verković*: Narodne pesme makedonskih Bugara, skupio Stefan I. Verković, I., Beograd (1860).
- ZMS*: Zbornik Matice Slovenske, Ljubljana (1899—1912).

I. PESMI O „LEPI VIDI“

Z imenom »L e p e V i d e« je pri Slovencih združenih več narodnih pesmi, ki jih ne veže toliko ista vrsta motivov, izvirajočih iz istega pripovednega ali pesemskega, baladnega obrazca, kolikor zunanji znaki življenjskega položaja, osebnih doživljajev, ki so si po naključju bolj ali manj podobni. I m e je torej v teh pesmih bolj značilno za ž e n s k i o s e b n i tip kakor za p e s e m s k i motivni obrazec in njegov i z v o r.

Isto vidimo tudi pri ženskih imenih v drugih naših narodnih pesmih. Iz pesmi o »K r a l j u M a t j a ž u, k i r e š u j e s v o j o n e v e s t o« iz turškega ujetništva,¹ nam je znano

¹ Š t r e k e l j, SNP I, št. 1—8. — A l e n č i c a: št. 1. Gorenjska, Vodnikov zapis v več redakcijah, ki ga je v posebni redakciji spopolnil še M. Ravnikar Poženčan. — L e p a m l a d a L e n k a, L e n č i c a: št. 2, 3, 7, 8. Majarjev zapis iz Žabnic, od Sv. Marjete v Rožu, Vrazov odlomek od Sv. Štefana pri Zilji, Majarjev odlomek od Zilje; št. 4. Vrazov (Rudežev) zapis iz Broda. — L e p a m l a d a J e l e n č i c a, J e l e n k a, E l e n k a, P r e l e p a J e l e n a: št. 5—6. Vrazovi (Rudeževi) iz čabarske okolice in iz Bele Krajine.

Baladni obrazec o »Kralju Matjažu, ki reši svojo nevesto«, prvotno ni bil združen z imenom Kralja Matjaža, ampak je starejši. Z e n o n K u z e l j a (Ugorskyj korol' Matvij Korvin v slavjanskij ustnij slovesnosti, Zapisky Nauk, Tovarystva imeni Ševčenka LXVIII [1907], 80—81) je opozoril na italijansko narodno pesem *Il moro Saracino*, ki jo je priobčil v več italijanskih inačicah s provansalskimi in katalonskimi sporednicami Const. Nigra, *Canti popolari del Piemonte* (Torino, 1888, str. 213—256). Italijanska inačica A pripoveduje: Mlad vitez se je v ponedeljek poročil z lepo, dobro deklico Fiorenco, že drugi dan pa je moral na vojno. Ko se po sedmih letih vrne, zve, da mu je ženo ugrabil črni Saracen. Preoblečen v romarsko obleko gre v Saracenov grad, proseč miloščine. Grajski gospodar opozori Fiorenco na romarja iz njenih krajev. Mož se ji da po prstanu spoznati, Fiorenca gre po sivega konja, ga z možem zasede in oddirja. Ko Saracen to z okna vidi, se začne jokati in zdihovati: žal mu je, da je imel Fiorenco sedem let pri sebi, ne da bi se bil dotaknil le njenega prsta (senza neanche toccarle un dito). V prvotnejših provansalskih in katalonskih inačicah pa se spusti za ubežnikoma v dir, da bi ju spet ujel, ali pošlje vojsko za njima, pa se jih vitez

ime Alenčica, »prelepa mlada deklica, kraljica ljuba ogrska«, »lepa mlada Lenka«, Lenčica, Jelena, Jelenčica, Jelenka. V eni izmed inačic o »Smrti kralja Matjaža« pa je Alenčica Matjaževa sestra, ki je do smrti ranjenega brata že pred nesrečo svarila, naj »ne hodi

le ubrani (Kuzelja, n. d., LXIX, 37). — Nigra (n. d., 255) je dokazal, da vse te balade izhajajo iz starega, skupnega *provansalskega* vira.

V zmaličeni obliki se je ohranil ta baladni obrazec tudi pri Nemcih, kjer pa tega doslej še nihče ni opazil (gl. zdaj John Meier, *Das deutsche Volkslied I: Balladen I*, Lpz. [1935] okr. DV, I, št. 43. *Der Pilger*): Neki plemič ima prelepo ženo, mlad grof bi jo rad spoznal in pride kot romar oblečen pred grad in žena ga gostoljubno sprejme in pogosti. Na vprašanje njenega moža, od kod je, odgovori: »In Franken bin ich wol bekant, * In Schwaben bin ich erzogen, * Und was ich darinnen verloren hab, * Das darf ich wol wider holen.« Ko žena moža opomni, naj gosta o tem ne sprašuje, se mož ujezi in jo udari v oko, češ ko gospod govori, naj žena molči (tudi v hrvatskih inačicah o Kraljeviću Marku in Minu Kosturjanu [B. Bogišić, *Narodne pjesme iz starih, najviše primorskih zapisa*, Biograd (1878), št. 7; Bosanac, *Hrv. nar. pjesme II*, Mat. Hrv. Zagreb (1897), št. 48, 49, inačice str. 419—326] ugrabitelj ženo udari). Ko gre mož k jutranjicam (zu den metten), gre žena k spečemu gostu in zjutraj navsezgodaj z njim ubeži. Mož da osedlati konja in zdirja s hlapcem za njima. Pride pred grad, zve, da prebiva v njem prelepa žena z romarjem (grofom), in se brez uspeha vrne domov. Prvotni smisel je še viden v izreku, da je prišel romar »p o t o, k a r j e b i l t u i z g u b i l«, to je seveda njegova žena. V ohranjeni pesemski obliki pa se je smisel — zaradi udarca — zaobrnil in zmaličil v prešušno zgodbo — žena se zaradi udarca nad možem maščuje. Na ta obrat je vplival drug baladni obrazec, ki je indijskega izvora (*Der Bettelmann*, John Meier, DV II, št. 81 — *Pantschatantra* 4, 5) in spada k čisto drugačnemu pripovednemu obrazcu.

Kuzelja (n. d. LXIX, 37) je mnenja, da je prišla ta pesem k Slovincem in Hrvatom neposredno po romanskem posredovanju, tako da bi bila slovenska pesem o Kralju Matjažu in Alenčici neodvisna od hrvatske o Kraljeviću Marku in Mini iz Kostura, takisto hrvatska od slovenske, da so med njimi šele pozneje nastali zaradi zemljepisne bližine prehodi. Ali to res velja že za najstarejšo obliko pesmi, ni gotovo, kajti v bistvu isti baladni obrazec se kaže tudi v ruskih bylinah o »Dveh bratih Livi-kih in o knezu Romanu Dimitrijeviču (Rybnikov, *Pěsni I* (1861), št. 73—75, III (1864), št. 51, IV (1867), št. 17), oz. o »Najezdu Litovcev« (Hilferding, *Onežskija byliny*, št. 12, 42, 62). Tudi pri Slovincih ta baladni obrazec ni navezan samo na ime kralja Matjaža (prim. Ribniško Alenčico, SNP I, št. 92). O tem pa seveda ni dvoma, da so Hrvati stari pripovedni obrazec neodvisno od Slovencev prenesli na ime

k moškim ženam v vas.«² Kakor Matjaževa žena (sestra) pa je Alenčica tudi žena (sestra) »Ml a d e g a M a r k a«, »M a r k a k n e z a« (slovenskega namestnika srbskega Kraljeviča Marka), ki zamoti turške goste, da jih more Marko pobiti,³ tudi nevesta »Ml a d e g a L a m b e r g a r j a«, ki mu sovražna čarovnica Marjeta na poročni dan zavda, da zboli in osmi dan umre.⁴ Kakor Matjaževo Alenčico odpeljejo Turki tudi »Ribniško Alenčico«,⁵ na njen klic pa jo reši grof.

Kraljeviča Marka, Slovenci s Kajkavci pa na Kralja Matjaža. Kralja Matjaža kot narodnega junaka smo namreč Slovenci nedvomno prevzeli od Kajkavcev, to pa že zelo zgodaj, kar spričuje furlanski zgodovinar Nicoletti iz sredine XVI. stoletja. S. Rutar, Kralj Matjaž v slovenskih narodnih pesmih in pripovedkah, Zvon (1879), 139, cit. I. Grafenauer, Kratka zgodovina slovenskega slovstva², Lj. (1920), 43, op. 1.

² SNP I, št. 11: Smrt kralja Matjaža, Vrazovi redakciji gorenjske narodne pesmi. V drugi takisto gorenjski inačici Prešernove redakcije iz Smoletove zbirke Matjaževa sestra nima imena.

³ SNP I, št. 39—46: Mladi Marko pobije Turke (v št. 46, Majarjevem odlomku z Ziljske Bistrice je to Marko knez). — Alenčica, Lenčica je Markova žena, »lepa turška devojčica«: št. 39—41, Vrazova, dve Poženčanovi z Gorenjskega, št. 43—44, Murščeva in Cafova s Štajerskega; Markova sestra brez imena: št. 42, kranjska iz Vrazove ostaline, najbrž Smoletova, št. 45, iz Hrastja blizu Radgone, iz Vrazove zapuščine.

⁴ SNP I, št. 18: Lambergerjeva ženitva in smrt; Poženčanova gorenjska v več redakcijah. — Strekelj opozarja na sorodni baladni obrazec »Nesrečni oglednik« (»Začarani ljubec«): SNP I, št. 204, Vrazov zapis (druga redakcija: Joža Glonar, Stare žalostne, Lj. [1939], str. 104 ss.), št. 205, Cafov zapis iz Frama. V teh inačicah je nevesta sama (Nežica, Micka) čarovnica, ki ženinu bolezen in smrt pričara. To pač ni prvotno; gl.: Andrić, Hrv. nar. pjesme V (Ženske pjesme I), št. 56, 57: Slijepica uklela nevjernika — Ostavljena vjerenica uvračala nevjernika. Prim tudi Herder, Volkslieder II (1779), Zweites Buch, Nr. 27. Erlkönigs Tochter. Dänisch: Herr Ofuf reitet spat und weit, * zu bieten auf seine Hochzeitsleut...

⁵ SNP I, št. 92 (gl. op. 1. proti koncu). — V sorodni baladi o »Ribniški Jerici« (SNP I, št. 93—94) pripelje na Turško odpeljano Jerico (ali je to prv. Jelica?) vojak ali Turek, njen brat, spet domov; ker pa ga doma neprijazno — kot sovražnika — sprejmejo, se žalosten spet vrne na tuje. Prim. s to pesmijo koroško izročilo o Miklovi Zali, ki jo na Turškem ujeti stric iz ujetništva reši, in hrvatske in srbske inačice: Andrić VI, št. 31, Srijemska banica: poturčeni brat, paša stolno-biogradski, pošlje usužnjeno sestro domov; prim. mohamedovsko inačico n. d., št. 30, Sestra prepozna je

ki poprej ni hotela biti njegova žena, zdaj pa mu kliče, da bi bila rada pri njem tudi svinjarica; pa res pohiti za njo, Turka poseka in jo vzame za ženo. Z zamenjanima vlogama pa Alenčica, sestra Gregčeva,⁶ v bratovi obleki maščuje bratovo smrt, ko so ga Turki v boju ubili; ni čudno, da gre v drugi pesmi o »Deklici vojaka«⁷ najmlajša

brata: brat jo da imenitnemu Turku za ženo. Gl. še Vuk I, št. 725: Prodava Ljuba Bogdanova, V, št. 696: Brat kupuje sestro; Andrić VI, št. 28: Zaradi dugova prodal vjerno ljubo; št. 29: Ljuba Bogdanova, inačice tam, str. 321—324. — Prim. tudi John Meier, DV II (1936), št. 46. Die wiedergefundene Schwester.

⁶ SNP I, št. 53—55: Deklica vojak A. — Pesem je v zvezi s srbskimi in hrvatskimi narodnimi baladami o junaški devojki: Vuk I, št. 234: Car i djevojka, Andrić VI, št. 4, Zardarkinja Mare: Turški car hoče Maro ugrabiti, ona pa ga izzove na boj, premaga njegovo vojsko, tretjino poseka, tretjino v vodo požene, da utone, ostanek pa drevi do carskega gradu, vdere v sam grad ter carja prime, »Pa ga veže konju za repove, * S njim obigra drvle i kamenje« (Andrić VI, št. 4, 110 s.) ali »Živoga je cara uvalila, * Živom caru oči izvadila, * Pustila ga u goru zelenu, * Pa on ide od jele do jele, * Kao ptica od grane do grane« (Vuk I, št. 234, 44 ss.). Inačice gl. Andrić VI, str. 255—256. — Isti motivni obrazec, prenesen na junaka, gl. Andrić VI, št. 6: Mali Marijan; inačice str. 262—264; prim. Bogišić, št. 46: Popijevka od Svilujevića; — prenesen na Kraljevića Marka: Bosanac II, št. 11: Marko Kraljević i car Sulejman; inačice str. 344—346 (deloma pomešane z motivi iz pesmi Marko Kraljević ne posti posta ramazana, Bosanac I, št. 8, 10, Vuk II, št. 70).

⁷ SNP I, št. 56—57: Deklica vojak B. — Sorodne hrvatske in srbske pesmi: Vuk III, št. 40: Zlatija starca Čeivana (okolje mohamedovsko); Bogišić I, št. 56: Kako Peimana kći Dizdar-age izmjeni oca idući na carevu vojsku... (moham.); Andrić VI, št. 6: Jela Šćepanova, inačice str. 292—300; Bosanac II, št. 36: Sestra Kraljevića Marka, inačice str. 406—417. — Makedonske in bolgarske: Verković, Narodne pjesme Makedonskih Bugara I, Beograd (1860), št. 11: Radinke mome hubava; Miladinov, Balgarski narodni pjesni, Zagreb (1861), št. 103: Todorka i Kjahče, št. 201: Todora kerka; — na moravsko inačico (Wenzing, Westslav. Märchenschatz, str. 228: Das herzhafte Mädchen), italijansko (Ferraro, Canti Monferrini, No. 38: La ragazza guerriera), francosko (Puymaigre, Chants et Chansons, k str. 81: La fille soldat) je opozoril Fel. Liebrecht, Zur Volkskunde (1879), 217. — Primerjati je tudi pesem o ženi, ki gre z možem na vojno kot njegov barjaktar (Andrić VI, št. 22, inačice str. 308—309); motiv zastavnika gl. tudi v SNP I, št. 57: nem. »Mädchen als Fähnrich« (J. Meier, DV II, št. 83) ni sorodna. — Od daleč so sorodne tudi pesmi o »Hajduku - djevojki«: Andrić VI, št. 50: Hajduk djevojka; grške: Passow, Populäria

Rožmanova hči Alenčica namesto ostarelega očeta v vojsko, ko mora njegova hiša »soldata dat, * Pa nima nobenega lepga sinu, * Pa ima devet lepih hčeri«. Izmenoma z drugimi imeni se pojavlja ime Lenka, Lenčka, Alenčica tudi v pesmih o »Z roparjem omoženi«, ki ji potem brata umori.⁸ o Ciganovi, Lajnarjevi nevesti, ki se pripravljala, da bi jo obesil, pa jo bratje še o pravem času rešijo.⁹

Carmina Graeciae recentioris (1860), št. 174—176; Jeannarkis, Kretske narodne pesmi: Asmata Kritika meta distichon kai paroimion, Brockhaus, Leipzig (1878), št. 288: Dekle kot kleftes (hajduk); nekaj literature gl. pri Liebrechtu, Zur Volkskunde, str. 217.

⁸ SNP I, 99—101, Glonar, Stare žalostne, str. 92—100 ((I—III): Z roparjem omožena. Nevesti je ime Alenčica v gorenjski inačici iz Vrazove zapuščine (št. 101), v i h a n s k i inačici (Žalostne II, str. 94 s.) ji je ime Jerca (Jelica?). V drugih inačicah se imenuje Kumara. — Motivno je primerjati hrvatsko žensko pesem »Hajdukova Jele« (Andrić V, št. 151).

⁹ SNP I, št. 133—136: Cigan; — SNP I, št. 137; Marolt, Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi; 6. Jelengar-Lajnar-Cigan, inačica B. Kočevski zbornik (1939), str. 257—258: Lajnar; — SNP I, št. 138; Glonar, Stare žalostne (1939), str. 36—38: Jelengar. — Alenčica, Alenka, Lenčka, Lenka: SNP I, št. 133—135 (Cigan), št. 137, Marolt, str. 257 s. (Lajnar); — »kraljeva hči« brez imena: SNP I, št. 138, Glonar, str. 36 ss. (Jelengar).

Da so narodne pesmi o Jelengarju, Lajnarju in Ciganu inačice istega pesemskega obrazca in da ime Jelengar-Lajnar ni nič drugega kakor nemški Ulinger (Uhländ, Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder, Nr. 74 A [B—D]), sem spoznal že l. 1907. v prvi obliki monografije o »Mladi Zori« (predelan rkp. pri Znanstvenem društvu v Ljubljani), samostojno je to dognal J. Glonar, ki je napisal o tem za praško »Slavische Rundschau« (1940) posebno razpravo »Ulinger-Jelengar-Lajnar«, ki pa še ni izšla, ker je časopis nehal izhajati (tisk. stolpci pri Glonarju; nemške inačice gl. zdaj pri Johnu Meieru, Deutsche Volkslieder mit ihrem Melodien [DVM] II. Balladen II, W. de Gruyter, Berlin-Leipzig (1937), Nr. 41; Deutsche Volkslieder [DV] I. Balladen I, Nr. 17: Der Mädchenmörder); skupnost slov. inačic je spoznal tudi Fr. Marolt (n. d.).

Sedanje slovenske inačice kažejo nedvomno, da so vplivale nanjo nemške inačice o Ulingeru (J. Meier, DVM II, 92, 94, Glonar); ali pa to velja tudi za prvotno, nam izgubljeno obliko, je več ko dvomljivo. Baladni obrazec je razširjen po vsej Evropi (J. Meier, n. d., 91—93), tudi pri Slovanih (n. d. 92, zlasti pa Kubin, Kladské písničky [1925], št. 21 in str. 145 ss., kjer so natisnjene Horákové opomnje k tej pesmi z bogato literaturo). Za pesem je posebno značilen motivni obrazec rešitve izpod vislic ali drevesa, določenega za obešanje (SNP I, št. 137, Marolt, n. m.: Lajnar hoče »nevesto« obesiti, Alenčica pa zapiska na

v pesmi o »Desetnici«,¹⁰ »Zvesti deklici«,¹¹ celo v baladi o »Nezvesti ženi, ki možu pobegne«,¹² pa jo mož dohiti in z ugrabiteljema vred pogubi.

Še bolj se to vidi pri drugih ženskih imenih v naših narodnih pesmih. Breda, Bredka, Brajdica je ime »Nesrečni nevesti« (SNP I, št. 102—103, 106, toda št. 104: Ajnčika, št. 105—6: brez imena) in ugrabljeni, prek morja za sužnjo-priležnico prodani sestri (SNP I, št. 117: Sestra noče sestrinega ljubca); Margetica, Marjetica. Metka je rešiteljica Kralja Matjaža iz turške ječe (SNP I, št. 9—10),¹³ coprnica, ki povzroči Lambergarjevo smrt (gl.

prstan — ta motiv tudi v kroparski inačici o Ciganu: SNP I, št. 134 — brat to sliši in pride o pravem času na pomoč ter obesi Lajnarja na isto drevo, na katero je hotel obesiti Alenčico — v kroparski inačici sliši pisk najmlajši brat, vsi trije pa pridejo na pomoč). Ta obrazec je iz balkanskih inačic že v X./XI. stoletju prešel v bizantsko-slovansko pripovedko o Salomonu in njegovi nezvesti ženi, kjer na trikratni klic z rogom Salomonova vojska Salomona izpod vislic reši. Orientske pripovedke o Salomonu tega motiva še ne poznajo, pač pa bolgarske narodne pesmi, ki je nanje opozoril že Veselovskij (J. Archiv VI [1882], 405: Dozon, Bolgarski narodni pesni, št. 23). Nobenega znaka ni, da bi bila nemška pesem tako stara, da bi bila mogla že do X./XI. stoletja dospeti do bizantsko-slovanskega Balkana. — Slovenske narodne pesmi o Jelengarju-Lajnarju, ki so nedvomno odvisne od nemških o Ulingeru, so torej spodrinile starejše slovenske inačice. Čarobni prstan, ki je posebnost slovenske narodne pesmi (John Meier, DVM II, št. 41, str. 92, 94) — v nemških narodnih pesmih dekle kriči na pomoč — je nedvomno pozen igrški nadomestek starega roga.

¹⁰ SNP I, št. 310—315, Glonar, Stare žalostne, str. 41—45: »Desetnica«. — Alenčica - Lenka: št. 312, gorenjska v več Poženčanovih redakcijah, starejša sestra je Marjetica; — Nežica: št. 310, kranjska neznanega zapisovalca; starejša sestra je Alenčica-Lenčica. — Marjetica, Margetica: št. 311, kranjska neznan. zap., št. 314, Cafova iz Frama, Stare žalostne, str. 41 ss., kranjska nezn. zapis. (s Prešernovimi popravki); Getica: št. 315, Cafova iz Frama. — Brez imena: št. 313. Valjavčeva iz Kleč na Gorenjskem. Prim. Marolt. Koč. zbornik, 239—247.

¹¹ Alenka: SNP I, št. 784; — Micika, Mičica, Minca: SNP I, 774, 775, 778, 782, 783, 797; — v drugih inačicah ni imena.

¹² Alenčica: SNP I, št. 142, Valjavčeva iz Kleč na Gorenjskem; brez imena: št. 143—144, Majarjeva in Vrazova od Zilje, z Ziljske Bistrice.

¹³ Prim. hrvatske in srbske narodne pesmi: Kačić - Miošić, Razgovor ugodni naroda slovinskega (1756), št. 3: Pisma

op. 4), deklica, ki jo Trdoglav ugrabi in brat reši (SNP I, št. 86—88), majerica, ljubica žlahtnega gospoda, ki ji njegova gospa zakolje sinčka (SNP I, št. 126, 127; toda 124: Ajnčika, 125: Gerca), županova hči, ljubica žlahtnega gospoda, ki ob porodu umre (SNP I, št. 129; toda 130: Nežika), nevesta, ki pred poroko umre (SNP I, št. 225), desetnica (SNP I, št. 311, 314—315; gl. op. 10). Nežica, Nežika je ugrabljena nevesta, ki kot žena ne sme obiskati matere (SNP I, št. 90; toda 91: Ančika), v deveto deželo omožena (SNP I, št. 97), srečna nevesta (SNP I, št. 111), županova hči (SNP I, št. 130; toda 129: Marjetica, gl. zg.), Ciganova nevesta (SNP I, št. 136; toda 133—135: Lenčica, Alenčica, Lenka; gl. op. 9), kraljičeva nevesta, ki jo hoče hudoba odpe-ljati (SNP I, št. 192: Česa hudoba ni mogla sešteti), čarovnica, ki povzroči snubčevo smrt (SNP I, št. 204, gl. op. 4), prisiljena nuna (SNP I, št. 278; toda 273—275: Uršika, 276: Katrica, 277: Barbka), desetnica (gl. zg. in op. 10), kelnarica, ki »študenta dva« sprašuje o grehih, s katerimi je zapravila zveličanje (SNP I, št. 392; toda 393—396: brez imena). In tako tudi pri Anicah, Jericah, Lizikah, Špelicah, Micikah, Uršikah itd. Različne pesemske obrazce je povezal o temi imeni *samo golo naključje*.

od kralja Vladimira; Andrić VI, št. 32: Vladimir i Kosara, inačice str. 325—326 (vir: Pop Dukljanin; prim. Novaković Stojan, Prvi osnovi slovenske književnosti medju balkanskim Slovenima. Legenda o Vladimiru i Kosari [P. 3], Beograd [1893]; Fr. Ilešič, LZ XXXV [1915], 561—567; prim. povest Luka Sveteca Slov. Bčela 1851, 4 ss.); Bogišić I, št. 5: Kraljević Marko kazuje majki kako je ubio Arapku djevojku; Vuk II, št. 63: Kraljević Marko i kei kralja Arapskoga; Bosanac II, št. 13—14: Marko Kraljević prevario Arapku djevojku, inačice st. 347—351; Andrić VI, št. 33 do 34: Tamnovanje bana Zrinjanina, Ban Zrinjanin i Begzada djevojka, inačice str. 326—332. — Primerjati je tudi škotsko balado o očetu sv. Tomaža Becketa, Gilbertu Becketu (Child Francis James, The English and Scottish Ballads I [1882], No. 457^b, ohranjena že v rokopisu o. 1300); K. F. Meyer je to balado uporabil za balado »Mit zwei Worten« (Samtl. Werke, Knauer, Berlin II, 170 s.) in v noveli »Der Heilige« (n. d. IV, 28 s.): sv. Tomaž Becket je sin Gilberta Becketa in arabske emirove hčerke, ki ga je osvobodila iz suženjstva svojega očeta in se napotila za njim na Angleško ter ga našla z dvema besedama: »Gilbert Becket«.

Nič drugače ni v pesmih o »Lepi Vidi«, »Mladi Vidi«. Lepa Vida je nam Slovencem, če izrečemo to besedo brez določnejšega pojasnila, vedno mlada žena-mati, ki jo črni zamorec na neki način na ladjo zvabi, da jo odpelje v daljno tujo deželo, torej »Lepa Vida«, kakršno je naš veliki Prešeren po Smoletovem zapisu ali prepisu vso prelil v tisto čudovito pesem neutešnega, brezupnega hrepenenja po izgubljenem domu, detetu, možu, očetu, v pesem, ki nam je vsem tako ljuba in domača. Ta pesem s svojimi inačicami bo tudi predmet našega raziskovanja.

Pesmi o Lepi Vidi, ki niso pesmi o (na ladjo) zvaobljeni in domu in detetu iztrgani mladi ženi-materi, je treba torej od prave, od *naše* »Lepe Vide« čisto ločiti, če se ne dokaže, da jih veže z njo še kaj drugega kakor samo ime, zlasti pa, če se pokaže, da so osnovane na drugačnem, od pesemskega obrazca prave »Lepe Vide« neodvisnem motivnem obrazcu, da prava Lepa Vida izhaja od osnov, ki z drugimi pesmimi o »Lepi Vidi« niso v nikaki rodovni zvezi.

Tako je treba izločiti iz narodnih izročil o pravi »Lepi Vidi« že sporočilo o prvem zapisu narodne pesmi »Od lepe Vide«, ki nam ga je ohranil o. Marko Pohlin v spisu *Bibliotheca Carnioliae*.¹⁴ Glasi se:

P. Dismas a S. Elisabeth Carn. Schischkanus, alias Joseph Sakotneck vocatus anno 21. aetat. Augustinianum Excalceatum induit, et Strehlae in Silesia concionator, ac Curatus in Brausse † 1793, collegit ruri in plebe antiquissimas Carniolicas cantilenas:

a) *Od Pegama*, quam Lienhardt in germanicum atque in suum lib. *Blumen aus Krain* transtulit. b) *Od Jurja Kobila*. c) *Od Krayla Mathiasha*. d) *Od lipe nastaremu tergu*. e) *Od lepe Vide*: *Lubzhek se na rajsho spravla* etc.

Z besedami »Ljubčik se na pot napravla« se začenja gorenjska narodna pesem o nesrečnem lovcu (Nesrečni lovec B. SNP I, št. 240, Gorenjska), ki se nam je ohranila v vrsti

¹⁴ Marci a S. Paduano Er. Aug. Disc. Ord. Prof., *Bibliotheca Carnioliae*. Red. von August Dimitz, Laibach (1862), p. 16.

rokopisov in tiskov, ki izhajajo, kakor se kaže, vsi iz dveh Prešernovih redakcij neznanega nam (Smoletovega?) zapisa. Štrekelj (št. 240) jo je priobčil po Kastelčevem prepisu starejše redakcije, ki jo je dobil bržkone za Kranjsko Čbelico in sta jo Kastelec in Prešeren še nekaj popravljala. Prvi vrstici sta se prvotno glasili:

Ljubčik se na pot napravlal,
Culico je vkupej spravlal.

Kastelec jih je popravil:

Ljubčik se na pot napravlja,
Culico si vkupej spravla.

Tako sta natisnjeni — z moderniziranim pravopisom — tudi v Levstikovi izdaji »Vodnikovih Pesni« (1869)¹⁵; Kastelec je dal namreč to pesem po pomoti uvezati v Vodnikov rokopis, pa jo je imel Levstik za Vodnikovo redakcijo narodne pesmi. Prepis te redakcije je dobil tudi Stanko Vraz in jo dvakrat prepisal, prvič l. 1837., mestoma s samovoljnimi premembami (VO XVI A. 16), drugič po prvem prepisu z novimi popravki (VO IX. 6); po drugem prepisu je pesem z neznatnimi nadaljnjimi premembami priobčil v svoji knjigi »Narodne pesmi ilirske« (1839).¹⁶

Druga Prešernova redakcija se je ohranila v Prešernovem svojeročnem prepisu v VO XX, 33; po drugem prepisu, ki je bil le neznatno premenjen, je ta redakcija priobčena v Kastelčevih (Korytkovih) Slovenskih pesmih krajskiga naroda.¹⁷

Ali je to ista pesem kakor Zakotnikova »Od lepe Vide«, žal ne vemo, ker nam je Pohlin ohranil samo prvo vrstico, Majarjeva ziljska inačica pesmi o »Nesreč-

¹⁵ Vodnikove Pesni. Uredil France Levstik, MS, Ljubljana (1869), 128 s. — Podatki o rokopisih in različicah: SNP I, str. 295 s. pod črto.

¹⁶ Narodne pesmi ilirske, koje se pjevaju po štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske. Skupio i izdao Stanko Vraz. U Zagrebu (1839), 174—175.

¹⁷ Korytko - Kastelec, Slovenske pesmi krajskiga naroda II (1840), 72—73.

nem lovcu« in Kraljeva iz Volčan pri Tolminu pa se začenjata drugače.¹⁸ Gre torej lahko za bolj ali manj razširjen popoten uvod, ki ni značilen samo za določen pesemski obrazec. Ni pa nikakega dvoma, da je Zakotnikova pesem »Od lepe Vide« pripovedovala o ljubici in ljubčku, ne pa o ženi, otroku in možu, da torej ni bila inačica balade o »Lepi Vidi«, ugrabljeni ženi in materi.

Isto velja o »Lepi Vidi«, »Vidi s kačo« (SNP I, št. 76—77), ki jo je v dveh inačicah ob prekmurski meji in v svojem domačem kraju Cerovcu zapisal Stanko Vraz:¹⁹ Lepa Vida reši v kačo spremenjenega kraljiča zakletve, da dobi spet človeško podobo, in postane njegova žena in kraljica. Kočevsko nemško inačico je po Perzovem zapisu iz Svetlega potoka (Lichtenbach) priobčil Hauffen;²⁰ pesem je morala biti torej nekdanj znana razen panonskim Slovencem tudi Dolenjcem, morda tudi sosednim Kajkavcem-Hrvatom. Kakor je že Fr. Marolt pokazal,²¹ je »Lepa Vida s kačo« mitološka pesem. Motivni obrazec je bistveno drugačen kakor v narodni baladi o »Lepi Vidi«, na ladjo zabljeni in na tuje odpeljani mladi materi; tudi preko srbskih in hrvatskih sorodnih pravljicnih pesmi

¹⁸ Majerjeva inačica iz Ziljske doline (SNP I, št. 241): Pūbič moj je šol v planinā * Strēlat čudnā vsa zverinā (q v Majerjevih zapisih ni nosni vokal q ali ā, ampak navaden a nam. širokega o, ki v koroških narečjih sicer nadomestuje prvotni nosni q: akanje). — Kragljeva inačica iz Volčan (SNP I, št. 242): Moj šocli je en zelen jager, * Ker mi po planincāh jaga.

¹⁹ Inačico »Lepe Vide« »od meje prekmurske« je zapisal Stanko Vraz prvič v VO XIX, x, 4a, drugič v VO VIII, 54 jo je nekoliko spremenil; po tem prepisu jo je priobčil z novimi spremembami v NPI, 48—50. Štrekelj (SNP I, št. 76) jo je natisnil po prvem, še ne »popravljenem« Vrazovem zapisu. — Inačica iz Cerovca je prvič zapisana v VO XIX, x, 4b — nekaj popravkov je že v tem zapisu — drugič s precejšnjimi spremembami v VO VIII, 55, po tem prepisu je natisnjena, spet na več mestih spremenjena, v NPI, 47—48. Štrekelj (SNP I, št. 77) jo je priobčil po prvem zapisku.

²⁰ Adolf Hauffen, Die deutsche Sprachinsel Gottschee, Quellen und Forschungen zur Geschichte, Litteratur und Sprache Oesterreichs und seiner Kronländer, Graz (1895), Nr. 98.

²¹ Francè Marolt, Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi, 2. Vida s kačo: Dai scheane Märe, Kočevski zbornik, 219—227.

ne drži, kakor bomo še videli, nobena pot od »Lepe Vide s kačo« do naše »Lepe Vide«.

Prava naša »Lepa Vida«, »Mlada Vida«, narodna balada o ugrabljeni mladi ženi-materi, se nam je ohranila v več zapisih in redakcijah iz različnih krajev; nekatere izmed njih niti še niso priobčene, o nekaterih vemo samo, da se nekje pojo, pa še niso zapisane in jih danes ni mogoče iskati. Uvrščajo se v tri inachične skupine, inachične tipe. Vsem je skupno, da zamorec, torej nekristjan, po ljudskem mišljenju »pogan«, »nevernik«, mlado ženo-mater na neki način zvabi na ladjo in jo odpelje, razločujejo se pa zlasti glede usode ugrabljene žene po ugrabitvi.

V prvem inachičnem tipu se Mlada Vida v usodo, da bi bila neverniku sužnja in priležnica, ne vda pa skoči v morje in utone: Breznikova inačica iz Ihana (DS 1938, št. 5, str. 233—234), Kramarjeva z Goričice pri Ihanu (še nepriobčena).

V drugem inachičnem tipu zamorec ženo-mater kot sužnjo odpelje na »špansko«, od koder ji ni več vrnitve; usoda pa ji je usmiljena s tem, da je pri španski kraljici dovilja njenega sina, španskega kraljiča, in s tem varna pred skrunjenjem: »Lepa Vida« iz Smoletovega zbera.

V tretjem inachičnem tipu zamorec, »zamorski gospod«, Mlado Vido, Lepo Vido tudi odpelje s seboj v poganško deželo, »špansko deželo«, a izbere si jo za priležnico, »gospo in gospodinjo«; tudi se iz tujine spet vrne, bodi na čudežen način s soncem na dom (»Sonce jo je pripeljalo domov«: kroparska inačica, SNP I, št. 75), bodi da pride z dovoljenjem svojega »zamorskega gospoda« z ladjo v domači kraj (ne domov!) samo zato, da svojega v pastirčka doraslega sina vzame s seboj na svoj novi »dom« pri zamorskem gospodu (inačica iz Hraš pri Lescah, še nenatisnjena).

Tudi v prvem delu balade so razložki, pa niso bistveni. Posamezni podrobni motivi so prešli tudi iz ene inachične skupine v inachične drugačnega tipa in narobe.

Tudi kočevske nemške ljudske pesmi o »Scheane Märe« so po soglasnem mnenju slovenskih in nemških znanstvenikov potekle iz slovenske »Lepe Vide«, pa so se zapletle vanje tudi poteze iz pesmi o dogovorjeni »otmici«, iz kočevske »Scheane Mërarin«, ki je prirejena po hrvaški, srbski in slovenski (belokranjski) narodni pesmi o »Primorki«. ²² Ena skupina teh kočevskih inačic (in hrvatska inačica iz Zenice v Bosni: Andrić V, št. 135) se uvršča kot prehodna skupina med drugo in tretjo slovensko inačično skupino (Lepo Maro odpelje zamorec za svojo priležnico, o vrnitvi pa ni govora), druga skupina pa je potekla iz slovenske inačice tretjega inačičnega tipa.

Starejšo obliko prvega slovenskega inačičnega tipa predstavljajo ena albanska in dve kalabrijski inačici (Zogna Riin: Donna Irene, Donna Candia, Donna Canfura) in predhodnice druge albanske in treh sicilskih inačic, ki so se že kontaminirale z raznimi drugimi baladnimi obrazci. ²³

Kot osnova raziskovanja o zgodovini »Lepe Vide« in za kontrolo so v 3. poglavju (Inačice »Lepe Vide«) natisnjene vse doslej zapisane inačice in tekstno kaj vredne redakcije slovenske »Lepe Vide« z najznačilnejšimi kočevskimi inačicami, tudi vse drugojezične, kolikor je doslej znanih: ena hrvatska, ki je nanjo prvi opozoril Jak. Kelemina (n. m., 825), dve albanski, dve kalabrijski, tri sicilske (dve inačici balade o Scibiliji Nobili in ena pripovedka). Inačični tipi so razvrščeni po zgoraj podani ina-

²² Jakob Kelemina, Die Meererin, Südostforschungen (1941), 823—831.

²³ Na te inačice je prvi opozoril Milko Ukmar, Nove smeri v raziskovanju slovenskih ljudskih izročil in Lepa Vida, Dostavek o Lepi Vidi, DS LII (1940), 411—412. — Milko Matičetov mi je oskrbel tudi prepis besedil, ki mi v Ljubljani niso bila dostopna, albanske inačice v italijanskem prevodu priobčevalcev: Zogna Riin-Donna Irene: Girolamo de Rada; Ta Bukurana - La Bella: L. Bruz-zano. Pozneje sem dobil — po posredovanju ravnatelja ljubljanskega Narodnega muzeja dr. Josipa Mala — tudi še prepis albanskega besedila prve (de Radove) inačice iz beneške Marciane. Bodi jima za to izrečena iskrena zahvala.

čični oznaki. Albanske in južnoitalske inačice tvorijo v tej razvrstitvi posebno skupino — s svojim razvojem — pred slovenskimi inačicami prvega tipa, kočevske so uvrščene na svojem mestu.

Skupine inačic so potemtakem le-te:

A I. Albansko - kalabrijski tip prvotno s tragičnim izidom: mlada žena-mati skoči v morje in — prvotno — tudi res utone; v mlajših kontaminacijskih inačicah pa splava živa na suho in se vrne na dom k možu in otroku ali pa jo mornarji iz morja potegnejo in jo mož potem odkupi. Ugrabitelj pa žene ne zvabi na ladjo z zdravilom za bolnega otroka, ampak z dragocenim blagom (obe albanski, obe kalabrijski baladi in sicilska pripovedka) ali pa jo siloma ugrabi iz njene palače (obe sicilski baladi o Scibili Nobili).

A II. Ihanski tip s tragičnim izidom: »Mlada Vida« skoči v morje in utone. Prvo inačico tega tipa je odkril kot gimnazijec ravnatelj škof. gimnazije prelat dr. Anton Breznik v svojem rojstnem kraju Ihanu. Zapisal je tam o. l. 1900. inačico, ki mu jo je pela Korčova Jera, doma iz Male Loke pri Ihanu (več o njej gl. DS 1938, št. 5, str. 233, op. 1) in jo poslal prof. dr. Karlu Štreklju za objavljeni Dodatek k SNP. Iz Štrekljeve zapuščine jo je s pomanjkljivimi tiskarskimi znaki priobčil dr. Pavel Strmšek v ČZN XX (1925), 93 — izpuščaj (') znači tam v narečju izpadli samoglasnik, pa tudi reducirani samoglasnik in polglasnik —; po Brezniku pregledano besedilo te inačice je priobčeno v DS, N. v., V (1937/38), št. 5., str. 233—234. Žal nam pa gimnazijec Breznik ni ohranil napeva. Drugo, precej pomanjkljivo ohranjenno inačico je zapisal l. 1910. z napevom vred Franc Kramar na Goričici pri Ihanu, pela mu jo je Paškariča (po Brezniku Opažkarica); inačici se pozna mestoma vpliv Smoletove inačice in kroparsko-hraško-škofjeloškega inačičnega tipa. Doslej še ni priobčena.

B. Dolenjski inačični tip z elegičnim (na pol tragičnim) izidom: Lepa Vida, sužnja-dojilja španskega kraljiča, je za vedno od doma odtrgana. Ohranila se je

samo ena inačica, a ta v dvojni obliki. Inačico iz Smoletovega zbéra — kakor bomo videli, je zapis Rudežev — je naš veliki pesnik Prešeren odel v obleko svojega pesniškega sloga in takó jo je priobčila Krajnska čbelica III (1832), 94—97: *Od Lepe Vide*; ohranil pa se je tudi še prvotnejši Prešernov rokopis te Prešernove prepesnitve (*Pefem od lepe Vide*) iz l. 1831. (zdaj v ljubljanskem Narodnem muzeju); inačica iz Smoletovega zbéra sama pa se doslej še ni našla. Sedem let pozneje se je natisnila inačica tega tipa v Kastelčevi redakciji v izdaji Korytkovih »Slovenskih pesmi kranjskega naroda« (SPKN) I (1839), ki sta jo priredila Kastelec in Kosmač, in v Vrazovi razširjeni redakciji v njegovih »Narodnih pesnih ilirskih (NPI, 1839). V prvotnejši obliki se je ohranila ta inačica v Korytkovi zupuščini, spet v dvojni obliki: v prepisu nekega neznanca (*Od Vide*) in v Prešernovem le malo drugačnem rokopisu (*Lepa Vida*); obe je našel šele dr. Avgust Žigon in l. 1927. priobčil v *Domu in svetu*. (*Od Vide*: str. 38, *Lepa Vida*: snimek). Objavi v SPKN I. in v NPI slonita na Prešernovem prepisu. Za Kastelčevo redakcijo se je ohranila v Korytkovi zupuščini za to še rokopisna priča. Kastelčev prepis Prešernove »*Lepe Vide*«, ki ga je Prešeren še sam za Korytka po svojem rokopisu deloma popravil, pa ga je Kastelec potem v objavi spet po svoje »popravil«. O razmerju med predlogo Prešernove »*Pesmi od lepe Vide*« iz Smoletovega zbéra, med neznančev »*Od Vide*« in Prešernovo »*Lepo Vido*« mnenja še niso edina in bo treba to razmerje še pred objavo besedil na podkladi novega gradiva pojasniti. Ob tem se nam bo odkrilo tudi še kaj o izvoru in domovini tega inačičnega tipa. Napeva ne poznamo.

C I. Kočevski in hrvatski prehodni tip: ugrabitelj mlado ženo-mater odpelje, da mu bo priležnica, žena pa ne skoči v morje; o vrnitvi na dom ni govora. Najznačilnejša kočevska inačica tega tipa je Hauffnova iz Zgor. Mozlja (Hauffen, Nr. 45; po Maroltu inačica ©), ki

sta ji Maroltovi inačici Ʒ iz Starega Loga (Koč. zbornik, str. 287—288) in Ƨ (nepriobčena) skoraj enaki. V hrvaški inačici (Andrić V, št. 135) je ladjo zamenil konj.

C II. Gorenjski inačični tip s srečnim izidom: Lepa Vida je kot sužnja »gospa in gospodinja« zamorskega gospoda, pa se vrne spet čudežno domov ali pa se pripelje vsaj v domači kraj po svojega sinka pastirčka. Prvo inačico tega tipa je zapisal Radivoj (Franc) Poznik l. 1868. v Kropi, pela jo je Mica štular (SNP I, št. 75); napeva ne poznamo. Zelo dragoceno inačico je France Marolt l. 1923. zapisal v Hrašah pri Lescah z napevom v dvojnem ritmu, koralno zateglem in hitrejšem plesnem; koregično je zapisal tudi »Mali rejce«, »Vidin rejce«, ki so ga plesali na napev in besedilo te inačice. Ta inačica še ni priobčena. Kolikor je mogoče soditi po ohranjenih vsticah škofjeloške inačice (4 kitice = 9 vrstic), spada tudi ta odlomek h gorenjskemu inačičnemu tipu. Zapisal ga je l. 1928. z napevom vred France Marolt, pela pa je pesem, kolikor se je je od svoje stare matere še spomnila, Antonija Gabrova, učiteljica v Ljubljani, žena časnika Ant. Gabra. Oskarja Deva zapis vse škofjeloške inačice z napevom se doslej v njegovi zapuščini še ni našel, pa tudi ne v Etnološkem muzeju, ki mu je izročil Dev veliko zbirko svojih zapisov, pa so se tam, preden je nastopil vodstvo dr. R. Ložar, nekam razgubili (saj je izginil tam tudi prvotni zapis Kramarjeve ihanske inačice, ki se nam je rešila samo po Žigonovem prepisu).

Na hraško inačico — prav za prav na njeno predhodnico — se naslanjajo tudi daljše kočevske inačice o »Schöne Märe«: neznančev zapis iz Zgor. Mozlja iz l. 1838. (priobčil Fr. Kidrič, Carniolia III [1912], 39—40), po Maroltu inačica Ʒ), Perzova inačica iz Svetlega potoka (Hauffen, št. 46, po Maroltu inačica Ƨ), Tomitscheva iz Mozlja (Hauffen, št. 47, po Maroltu inačica Ʒ), Schröderova iz Starega Loga (Hauffen, št. 48, po Maroltu inačica Ƨ). Te inačice pa so v poznejšem razvoju privzele marsikatero svojo potezo, stare pa izgubile.

V Reziji se je ohranila »Lepa Vida«, do nerazumljivosti zmaličena, kot otroška pravljica. Zapisal jo je Baudouin de Courtenay (Materialy dlja dialektologii i etnologii I. Rez'janskije teksty I [1895], št. 1203).

O inačici iz Velikih Mun na Krasu je Francetu Maroltu povedal Jože Vujičič, uradnik ljubljanskega policijskega ravnateljstva, sedaj cenzurni uradnik na ljubljanski kvesturi: »Pri nas še stare žene pojo 'Lepo Vido', dolg tekst s posebno vižo.« Spomnil se je tega, ko mu je Marolt povedal začetek naše »Lepe Vide« in nje bistveno vsebino.

II. IZROČILO SMOLETOVE INAČICE

Medtem ko sta se nam ihanski in gorenjski inačični tip »Lepe Vide« ohranila v boljših ali slabših, a nedvomno pristno narodnih inačicah, vprašanje o izročilu Smoletovega inačičnega tipa še ni dokončno rešeno. Mnenja so razdvojena ne le glede vprašanja, v kakem razmerju sta neznančev rokopis »Od Vide« in Prešernova »Lepa Vida«, ampak tudi glede tega, ali izhajata oba ta rokopisa od inačice Smoletovega zbéra, predloge Prešernove »Pesmi od lepe Vide«, ali pa je rokopis »Od Vide« nova, drugačna inačica, Prešernov rokopis »Lepa Vida« pa prireditelj te nove inačice. Tudi ne vemo še ničesar o tem, kdo je to inačico (ali te dve inačici) zapisal in kdaj, niti o tem, kje je doma.

Znano nam je pač, da je imel Andrej Smole že l. 1823. »dlje časa« zbirko narodnih pesmi, o kateri je bilo vredno govoriti. Tedaj jo je Martin Kuralt (1757—1845) v članku »Ein kleiner Versuch in krainischen Volksliedern« imenoval »glasovito podjetje, ki zaposluje že dlje časa uglednega, zasluge izvrstnega škotskega Macphersona posnemajočega kranjskega patriota v Ljubljani«; njegova skromnost pa mu dovoljuje imenovati samo začetnici njegovega imena (A. S.), »ki je že sedaj častitljivo, a bo v bodočnosti še častitljivejše«.¹ Korytkova pripomnja iz l. 1838., da si je Smole napravil to zbirko »z velikimi stroški«, nam daje slutiti, da to niso bili samo stroški, ki jih je imel pri zapisovanju narodnih pesmi sam — pevce starih narodnih pesmi je treba šele poiskati in časih še pogostiti, da jih začno peti — ampak

¹ Kuralt v Illyr. Blatt (IB). 1. avg. 1823, št. 31, str. 121, op.; slov. prevod tega mesta: Fr. Kidrič, Prešeren II, Biografija 1800 do 1838, Lj. (1938), 68.

² Korytko, Sammlung krainischer Volkslieder von Emil Korytko, Ost und West, 8. avg. 1838, št. 63; slov. prevod: Prijatelj, Korytko, IMK XIX (1909), 17, op. 1.

da je povračal trud in stroške tudi najetim zapisovalcem. To nam potrjuje tudi sodba o kakovosti večine njegovih zapisov. Čop je 1831. dejal o Smoletovi in drugih sodobnih zbirkah: »Na žalost so zabeležile pesmi osebe, ki niso znale slovnice, metrike itd., tako da se pesmi take, kakršne so, pač ne morejo natisniti, ampak jih je treba najprej vsaj pravilneje ujeti narodu iz ust«;³ podobno je sodil tudi Prešeren,⁴ podobno Korytko.⁵ Znano je tudi, da je bila predloga Prešernovi prepesnitvi »Od lepe Vide« v Čbelici narodna pesem iz Smoletove zbirke. Tretje bukvice (1832) so prinesle na koncu s posebnim naslovnim listom »Balade in pesmi med Kranjskim ljudstvom pete«, na obratni strani naslovnega lista (84) pa pravijo, da št. »2.—9. so iz Gosp. Smoletoviga zbera (predelane kolikor se je treba zdelo)«; prva med njimi (št. 2.) je pesem »Od lepe Vide«.

Kdaj je prišel prepis ali zapis »Lepe Vide« v Smoletovo zbirko, moremo le posredno sklepati. Leta 1827. je zbežal S m o l e nekako ob kresu (»ok. 25. junija«)⁶ pred konkurzom svojega imetja v tujino in se vrnil šele po 1. marcu 1831;⁷

³ (Č o p -) š a f a r i k, Geschichte der südslavischen Literatur I. Slovenisches und glagolitisches Schriftthum, Prag (1864), 73; slov. prevod: Kidrič, Prešeren II, 190.

⁴ P r e š e r e n Vrazu 26. okt. 1840 (ZMS IV, 1903, 191): oznaka »korrupte Abschriften... um die Originale desto leichter aufzusuchen« se nanaša tudi na eno inačico iz Smoletovega zbora (Kidrič, Prešeren II, 376); o drugih Smoletovih inačicah pa sodi Prešeren v nadaljevanju drugače: »Über die Quellen dürfte Dir mein Freund Smole, der mehrere vortreffliche Originale besitzt, guten Aufschluß geben können.«

⁵ K o r y t k o, n. m. (nadaljevanje zg. navedenih besed): ..., a bila je zaradi mnogih jezikovnih pogreškov skoraj nerabna. Rabiti bi se dala, ako bi jo jezika zmožnejši mož (n. pr. Prešeren ali Kastelic) predelal.

⁶ K i d r i č, Slovenski jezik (SJ) I (1938), 171. (Prešeren II, 88: »okoli 25. ali 26. junija 1827«).

⁷ A v g. Ž i g o n, Lepa Vida, DS XL (1927), 37, op. 1. Dne 22. febr. 1831 je bila podpisana sodna poravnava, ki je zaključila Smoletov konkurz, in 1. marca v uradnem listu (Laib. Ztg., Amtsblatt No. 26, pg. 162) razglašena: »Poslej ni bilo več ovire Smoletovi vrnitvi v domače mesto.« Kidrič, ki v Prešernu II, 190, tega podatka ni upošteval — mislil je, da se je vrnil S. »proti koncu l. 1831. ali v prvi četrtini 1832« (Jutro 30. maja 1926) — je 1938 (SJ I, 171, tudi Prešeren II, 408) Ž i g o n o v terminus ante quem non sprejel.

po vrnitvi je izročil svojo zbirko narodnih pesmi K a s t e l c u, da bi jo porabil za Čbelico,⁸ najbrž maja meseca, ko so se druge bukvice Krajske Čbelice tiskale in natisnile.⁹ morda pa že v drugi polovici aprila, ko je urednik zvedel, da je dunajska cenzurna oblast tisk dovolila;¹⁰ vsaj v začetku junija jo je moral imeti že Č o p v rokah, kajti rokopis slovenske slovstvene zgodovine, ki poroča tudi o Smoletovi zbirki narodnih pesmi, je Č o p 23. junija 1831 dokončal¹¹ in 27. junija poslal na Dunaj K o p i t a r j u, da je od tam odšel k Š a f a ř i k u v Novi Sad.¹²

⁸ L. P i n t a r, ZMS IV (1903), 190, S m o l è o V r a z u 20./26. oktobra 1840: Meine Sammlung von Volksliedern hatte ich auf sein Ansuchen dem Scheißkerl dem Kasteliz zum Gebrauch der Zhebzelza gegeben... pa mu je vrnil samo majhen del. — Ž i g o n, DS XI. (1927), 37: »Kastelcu je Smolè izročil svoje zbirke torej sam o s e b n o. Kar priča, da je bil že l. 1831. v Ljubljani.« — Kidrič tega podatka v Prešernu II, 190 še ni upošteval; pa je to popravil l. 1938. (SJ I, 171; Prešeren II, 408).

⁹ I v a n K u n č i č, Doneski k zgodovini knjiž. zvez med Čehi in Slovenci, ZMS I (1899), 101. Č o p Š a f a ř i k u 9. maja 1831: poslati mu hoče »Krajska Zhběliza, 1^a Bdchen (am zweiten wird so eben gedruckt)«. — Ž i g o n, Kronološki pregled, Prevalje (1922), str. 5: »Blasnikov Arbeitsbuch: 31. (Mai, 1831) 600 Exempl... Zhběliza...«.

¹⁰ Ž i g o n, DS XXXIX (1926), 217—218: 2. aprila Sedlnitz-kega pismo ljublj. gubernierju Schmidburgu, došlo 8. aprila v Lj.; 14. apr. gubernialna seja dovoli tisk Čbelice; odlok, 16. apr. podpisan, je šel 25. aprila v odpravo in bil 29. aprila Kastelcu dostavljen.

¹¹ Dne 9. maja je poročal Č o p Š a f a ř i k u, da bo spis, ki ga zanj piše, obsegal kakih 20, na dvolomnih straneh na pol popisanih pol (K u n č i č, n. d., 100), ob zaključku spisa, 25. junija pa jih je bilo 26 in še nekaj prilog (Č o p Š a f a ř i k u 24. junija 1831, K u n č i č, n. d., 104). V rokopisu, ki se hrani v Češkem muzeju v Pragi, se govori o kranjskih narodnih pesmih na str. 93—96, torej na 24. poli (K u n č i č, n. d., 154). Če računamo, da je Čop do 9. maja kakih 15 pol (60 str.) na čisto spisal, je moral do 23. junija spisati vsak dan približno eno stran (45 dni = 44 strani). Odstavek o ljudskih pesmih in slovenski metriki bi bil potemtakem napisal nekako od 11. do 14. junija. Smoletovo zbirko je moral Čop dobiti vsaj nekaj čaka poprej.

¹² Č o p Š a f a ř i k u 27. junija 1831 (K u n č i č, n. d., 107); K o p i t a r Š a f a ř i k u 8. julija 1831 (n. d., 108 s.) in 10. julija (n. d., 109 s.), Č o p o v r k p. v Češkem muzeju v Pragi »Literatur der Winden von Prof. u. Bibl. Math. Zhóp in Laibach. 1831. Jan.-Juny. — versendet den 27. Juny, erhalten den 28. July 1831. P. J. Schaffarik« (n. d., 128).

Naj stavimo rok za Smoletovo vrnitev še tako zgodaj — recimo v sredino marca — gotovo je, da v kratkem času do maja S m o l e ni mogel dodati svoji zbirki kakenga pomembnejšega zapisa, saj za zbiranje narodnih pesmi tedaj pač ni imel ne časa ne razpoložanja. Gotovo tudi ni iz dobe, ko je S m o l e po poroki svoje bivše zaročenke Č e š k o v e F i n e, »glažovnate princezinje« (14. nov. 1825), »izgubil vso razsodnost ter se prepustil najrazsipnejšemu veseljačenju«, skušal Fino »pozabiti v objemih... lahkomišelnih malomeščanke« in je njegovo »gospodarstvo drčalo nevzdržno navzdol«. ¹³ Težko tudi iz dobe, ko je leta 1824. »začel na svojo roko žitno trgovino in preživiljal hude čase«, ko se je zavedel, da je Fino, ko je bil prejšnje leto zaroko »na počak« iz užaljenega ponosa razdrl, za vedno izgubil. ¹⁴ Pomembnejše narodne pesmi, ki jih tudi tedaj že ni bilo tako lahko ujeti, v Smoletovi zbirki morejo biti le iz dobe, ko je bil Smole (1821—1824) »važen činitelj v preporodnem gibanju, pisal tudi izobraženec slovenska pisma«, kupoval »serbske bukile« in spodbujal Čopa na Reki in Lvovu k pisateljskemu delu. ¹⁵

Z a p i s »L e p e V i d e« iz S m o l e t o v e g a z b é r a s e n a m n i o h r a n i l. Do l. 1910. so bili znani sploh samo tisti štirje tiski, po katerih je priobčil K. Š t r e k e l j v 1. snopiču »Slovenskih narodnih pesmi« (1895) razne redakcije tega zapisa: pod št. 73. P r e š e r n o v o p r e p e s n i t e v iz KČ III (1832), str. 94—97, z različicami iz SPKN II (1840), str. 19—22, pod št. 74a. b e s e d i l o iz SPKN I (1839), str. 116—119, pod št. 74b. V r a z o v o r e d a k c i j o iz NPI (1939), str. 149—151. Samo o prvih dveh tiskih pa se je vedelo, da sta prirejena po predlogi iz Smoletovega zbera in da sta

¹³ Fr. Kidrič, Prešeren II, 76, 399.

¹⁴ Kidrič, n. m. in n. d., 67, 398; L. Pintar, ZMS VI (1905), 176—177: S m o l e Č o p u 24. febr. 1823.

¹⁵ Kidrič, n. d., 67, 398; Pintar, n. d., 175—178, posebno 175 (serbske bukile), 176, 177, 178 (spodbujanje h »krajnskemu« pisanju). Posebno mikavno je zadnje mesto iz pisma z dne 1. avg. 1824: A l f t e s h e k e j K r a j n f k i g a p i f a l p a s a z h e l. S e j m e n d e f a j n e b o t e k a k e r d r u g v u z h e n v e i z h d e j l (p o f t a v e m n a f h S u p a n) f e k o k e r e n z h e r v m e d b u k l e s a k o p a l v e i z h e n n o t e r j e d e l j e n g r i s e l j e n v e r t a l p a n e k o l n e z h o d f e b e d a l.« — P r e š e r n o v s r š e n »Č u d n i d i h u r« (KČ III, 25) se zdi kakor odmev tega Smoletovega mnenja.

»popravljen« (KČ III, 84), pa močno »popravljen« (rimani deseterci!); od l. 1888. je bilo iz Prešernovega pisma Čopu z dne 20. febr. 1832 tudi znano, da jo je »popravil« Prešeren, morda kaj tudi Kastelec.¹⁶ O inačici neznane ga zapisovalca, ki sta jo vsak po svoje priobčila Kastelec-Kosmač v SPNK I. in Vraz v NPI, pa se ni vedelo več kakor to, da je »kranjska«.

Leta 1910. je pokazal Prešernov prvopis »Pesmi od lepe Vide«¹⁷ iz svežnja rokopisov Kastelčeve zapuščine, ki ga je našel Jul. Polc 1909 na podstrešju hiše, ki je bila last Kastelčeve hčere, da je oblika pesmi »Od lepe Vide« v čbelici vsa samo Prešernova in da je Kastelec le tu in tam neznatno zboljšal ali pokvaril kako besedno obliko ali besedni red (nekaj že v rokopisu, drugo v tiskih) ter črtal prvo besedo v nadpisu in Prešernovo lirčno uvodno kitico.

Leta 1922. je nato našel Avg. Žigon v Korytkovem zborniku, ki ga je to leto pridobil za Drž., zdaj Univerzitetno knjižnico v Ljubljani,¹⁸ dva rokopisa »Lepe Vide«, prepis neznane roke z nadpisom »Od Vide« (v pripravljalnem rokopisu »Piesni ludu krajnskega«, zdaj Ms. 478) in Prešernov lastnoročni prepis iste inačice, le malo popravljen (Lepa Vida), v cenzurnorevizijskem rokopisu (CR II; Univ. knjiž. Ms. 433, II, 6—7).

¹⁶ Levec, Prešeren v Celovcu; Prešernovo pismo Čopu 20. febr. 1832, LZ VIII (1888), 571s.; Kidrič, Prešeren I, 281s., Pirjevec, Preš. Zbrano delo, 251s.

¹⁷ I. Grafenauer, Iz Kastelčeve zapuščine, čas IV (1910), 127—130, knjiga (1911) 8—11. — Prešernovi svojeročni rokopisi tega zbornika so zdaj v ljubljanskem Nar. muzeju, drugo v Univ. knjižnici.

¹⁸ A. Žigon, Kronološki pregled (1922), 46 pod črto, prim. 45 pod črto; isti, DS XL (1927), 38. — Žigon navaja tam staro signaturo Korytkovega zbornika (Ms. 456); sedanja signatura je le-ta: Ms. 433 je CR II (revizijski cenzurni rkp., 5 sešitkov), Ms. 478 je pripravljalni zvezek »Piesni ludu krajnskega«, Ms. 479 Korytkovi zapisi in zapisi, ki so jih izročili Korytkovu Ravnika Poženčan, Anton Rudež, Orešnik in dr. (7 rok, ki jih ne poznamo), Ms. 480 tiskarsko cenzurni rokopis (CR I, 5 sešitkov). Prim. Kidrič, Prešeren II, 374.

Leta 1927. pa je Žigon v objavi v Domu in svetu¹⁹ pokazal, da je inačico »Od Vide« pisala ista neznana roka, »ki je Korytku prepisala cenzurni duplikat« — t. j. CR II. — (v e s I., III., IV. ter kos II. in V. sešitka). »Pa ne le roka, tudi format in kvaliteta²⁰ papirja sta kakor v cenzurnem ... duplikatu Korytkove zbirke«, tudi »ob levem kraju upregnjeni rob«. Iz tega je sklepal, »da je rokopis ‚Od Vide‘ — list iz Korytkovega cenzurnega duplikata! Le da umaknjen od tam *pred* sešitjem rokopisa za cenzuro.²¹ In ta list je prepis iste Smoletove inačice, ki je bila povzročila Prešernovo« (str. 38), t. j. »Pesem od lepe Vide« iz l. 1831. To je Žigon nazorno pokazal ob besedilu Prešernovega prvopisa te pesmi s krepko tiskanimi mesti, ki se z rkp. »Od Vide« dobesedno ujemajo; o razmerju obeh tekstov pa se je izrazil malo jasno z retoričnim vprašanjem (str. 39): »Ali bi te enakoglasnosti v obeh bile možne, da ni Prešeren imel, če že ne *te*, pa vsaj slične predloge — tam l. 1831. za podstavo svoji umetnini?«

O Prešernovem rokopisu »Lepe Vide« iz CR II. izvaja Žigon — mestoma premalo jasno, celo dvoumno — da je to »lastna Prešernova redakcija — tu sprej priobčene oblike ‚Od Vide‘! ... Le primerjaj, pa izpusti, črtaj si iz Prešernovega rokopisa (na podlagi primerjave z licem ‚Od Vide‘ točno ugotovljive) sekundarne dostavke, t. zv. ‚korekture‘ Prešernove!²² Kaj ostane? T e k s t ‚Od Vide‘. Ta fakt je trden, neoporekljiv argument v našem dokazu! *Isti* tekst v obeh izpričuje pač — *en sam*, *isti* obema (Prešernovi redakciji — v CR II. — in v rokopisu ‚Od Vide‘) skupni *vir*!« Prešernovo

¹⁹ Žigon, Lepa Vida, DS XL (1927), 36—42 s snimkom Prešernovega rokopisa »Lepe Vide« iz CR II, Ms. 433, II, 6—7.

²⁰ Žigon tu pretirava: papir, na katerem je pisana pesem »Od Vide«, je dosti tanjši in bolj gladek kakor papir v CR II, pač pa so v CR I (Ms. 480) iste kakovosti nekateri listi II. sešitka in večina listov v III. sešitku.

²¹ Ker Žigonova trditev, da je kakovost papirja ista, ne drži, pade tudi sklep, ki se na to trditev opira. Neznanec je sicer pesem »Od Vide« prepisal za Korytka kakor CR II, ni je pa nujno prepisal za cenzurni duplikat. Nadaljevanje izvajanj pa je pravilno.

²² Te besede so premalo natančne: Prešernovi »dostavki« niso vsi sekundarni, različice niso vse Prešernovi »popravki«. Gl. sp. str. 38 ss., zlasti 41 s. Nadaljevanje pa je spet pravilno.

pismo Vrazu z dne 19. julija 1838 spričuje, da je Prešeren sedanjemu svojemu besedilu »Lepe Vide« — nasproti pesmi »Od lepe Vide« v KČ III — pripisoval *prvotnost*: (Korytko namerava izdati zvezek naših narodnih pesmi, rokopis je že v cenzuri.) »Die Lieder sind, so wie sie ihm eingeliefert worden sind, ohne Korrektur aufgenommen ... *Namentlich* werden die ‚od lepe Vide‘, ‚od Roshlina‘ *in ihrer bessern ursprünglichen Gestalt erscheinen*.« Ta beseda pa velja tudi o »*tekstno enaki* in izpričano da *še bolj prvotni*«²³ obliki »Od Vide« ... Literarni original teksta njenega (Od Vide) pa je bil 'is Gofp. ‚Smoletoviga sbera‘. Nikjer ni vesti o kakem drugem (sc. zapisu) iz tiste dobe. Vrazu pa je Smolè 20. X. 1840 v istem pismu, kjer mu poroča o izročitvi svoje zbirke narodnih pesmi Kastelcu za Zhbelizo, omenil: ‚Bey dieser Gelegenheit — ko je bila zbirka pri Kastelcu — hat Koritko die meisten abschreiben lassen ...‘ (ZMS IV, 190).« ... Rokopis »Od Vide« pa je bil prepisan prav za Korytka, smemo ga torej »šteti, iz vnanjih in notranjih (tekstnih) razlogov, za prepis *iste* Smoletove (sc. Lepe Vide), ki je rodila leta 1831. Prešernovo.« Gl. n. d., 40.

Žigonovo dokazovanje je v glavnih obrisih nedvomno pravilno in bistveni izsledki so tudi resnični. Vendar pa je Žigon z nekaterimi hibami in nejasnostmi v dokazovanju razvidnost izsledkov oslabil. Med kriteriji je navedel tudi takega, ki ne drži (op. 20), zato pade tudi sklep, ki ga ta razlog podpira (op. 21); o razmerju med besedilom »Od Vide« in Prešernove »Pesmi od lepe Vide« iz l. 1831. se je izrazil dvoumno, neodločno, izjave o razmerju Prešernovega rokopisa v CR II (Lepa Vida) do neznančevega rokopisa »Od Vide« so večkrat nejasne in si deloma celó nasprotujejo, n. pr. nenatančna izjava, da je »Prešernov rokopis, naš faksimile: lastna Prešernova redakcija — tu spred priobčene oblike ‚Od Vide‘« (str. 40), in pravilni stavek, da »*Isti* tekst v obeh izpričuje pač *en sam, isti*, obema skupni *vir*« — Smoletovo inačico (str. 40); stavek o Prešernovih »sekundarnih

²³ Videli bomo, da ta beseda ni stoddstotno pravilna; na nekaterih mestih je Prešernovo besedilo vsaj toliko prvotno kakor besedilo pesmi »Od Vide«.

dostavkih« in »popravlkih« k prvotnejšemu tekstu »Od Vide« tudi ni v vsem obsegu resničen (op. 22, 23). Razen tega Žigon nekaterih važnih momentov v dokazovanju ni dovolj poudaril, n. pr. pomen Prešernovih besed, da bosta pesmi »Od lepe Vide« in »Od Rožlina« — t. j. pesmi, ki sta v Prešernovi prepesnitvi izšli v KČ III — zdaj v Korytkovi zbirki izšli »v svoji boljši prvotni obliki (in ihrer bessern ursprünglichen Gestalt); ko bi bil Prešeren mislil na druge predloge, ne na zapisa, ki sta bila v Smoletovem zberu, bi se bil izrazil drugače: in besserer ungeänderter Gestalt.

Zato je razumljivo, da se Žigonov dokaz ni zdel vsem dovolj prepričevalen, niti njegovi izsledki zadosti trdni. Kidriča n. pr. Žigonova izvajanja niso prepričala; iskal je rešitve v smislu nejasnih Žigonovih izjav o Prešernovih »sekudnarnih dostavkih« in »popravlkih« k rokopisu »Od Vide«, o »sličnih inačicah«, iz katerih da sta potekli Prešernova »Pesem od lepe Vide« iz l. 1831. in besedilo »Od Vide« iz l. 1838., in imenuje zato v Prešernu II. neznančev rokopis »Od Vide« izviren zapis, »novo varianto »Lepa Vida« (373), in pravi, da je Prešernova »Lepa Vida« v CR II. prirejena »po novi varianti neznane roke iz l. 1838« (374). Glonar pa se v »Starih žalostnih« (1939) nejasnim Žigonovim stavkom ni dal motiti in je izsledkom njegovega dokazovanja pritrdil.²⁴

Glonar je to storil pač, ker je bil Avg. Pirjevec (1937) Žigonovo dokazovanje potrdil s prav enakim razmerjem med Prešernovo prepesnitvijo »Od Rožlina in Verjankota« v KČ III (101—104) in njegovim rokopisom »Rošlin in Verjanko« v Korytkovem CR I (Ms. 480, II, 18) do predloge, ki se hrani takisto v Korytkovem zborniku in jo je napisal Anton Rudež ml. (Ms. 479).²⁵ Dokazal

²⁴ Stare žalostne, str. 239: »Lepa Vida (str. 48). Ms. 478, 2, 3. Iz Smoletove zbirke za Korytka prepisal neznanec. Gl. Žigon: Dom in svet 1927.«

²⁵ Avg. Pirjevec, En relisant »Prešeren« 5. Od Rožlina in Verjankota. Sodobnost V (1937), 185—189; 6. Notranja forma Prešernove verzije Od Rožlina in Verjankota, n. d., 232—237.

Korytko je pripisal Prešernovemu rokopisu »Rošlina in Verjankota« v CR I: »Anmerkung wahrscheinlich ist dies Lied und

je namreč, da je Prešeren tudi to pesem priredil po istih načelih kakor »Lepo Vido«, da jo je za KC III. skoraj vso prelin v svoj osebni slog, za Korytka pa le rahlo retuširal, oboje pa na osnovi iste Rudeževe inačice. Rudeževa inačica je morala biti torej tudi v Smoletovem zberu (Pirjevec misli, da celo ta isti zapis).²⁶ To bi ne bilo

das folgende Sanje [Sanje — tudi iz Smoletovega zbera — zdaj v CR II (Ms. 433, I, 25), v CR I (Ms. 480, I, 18), SNP I, št. 131] geschichtlich, und Franz Plasman betreffend dessen geschichte siehe Valvasor pag.« (Strani Korytko ni navedel, kar je Pirjevec spopolnil: XI. knj., str. 430–431: n. d., 235s.). Korytkova domneva ne drži. Balada o Rošlinu in Verjanku je star baladni obrazec, ki je znan tudi Hrvatom, Srbom in Bolgarom: gl. Andrić V, št. 218. Belogrla Ane iz Smokvice na Korčuli, št. 219. Smrt Baja Pivljanina iz Luke na Šipanu; Vuk I št. 303. Mati nevjernica v dveh inačicah, 303a iz Sinja, 303b iz Črne gore; prim. Vuk V, št. 678; Miladinov, Balgarski narodni pesni, Zagreb (1861), št. 90. Korun, Kondofila i sin Kostadin brez navedbe kraja. Zvezo med hrvatskimi in slovenskimi inačicami (SNP I, št. 139–141) posreduje belokranjska inačica (SNP, št. 141), ki s svojo »Lipo Ano oudovilo mlado«, pa tudi sicer močno spominja korčulske pesmi o Belogrlji Ani (v šipanski inačici: Angja).

Podobno zgodbo pa je upodobil tudi Shakespeare v Hamletu, ki je snov zajel iz danske zgodovine, pozna pa jo že Saxo Grammaticus (u. 1204), Historia Danica (gl. R. Gericke-Moltke, Shakespeares Hamletquellen: Saxo Grammaticus, Belleforest und The hvstorie of Hamlet zusammengestellt, Leipzig, 1881). Ni izključeno, da je nordijska pripovedka o Amletu (Amhlóði) v neki etnološki, neliterarni zvezi s starogrško pripovedko o Orestu, seveda tudi bolgarske, srbske, hrvatske in slovenske balade o materi, ki se oženi z moževim morilcem in z njim vred streže sinu po življenju: vloga, ki jo ima v bolgarskih, srbskih in hrvatskih inačicah sinova sestra, »nego'a-ta sestra« (Miladinov, št. 90), »sestra« (Vuk I, št. 303a: zgodba se godi med mohamedovci, mati in materin izbrani bodoči mož hočeta tu ubiti dva sina), Nikova »seka Milosava« (Vuk I, 303b), »Fata čeka« (Vuk V, 678), »Angjelija sele« (Andrić V, št. 218), »sestra Nenadova« (n. d., št. 219) — v slovenskih inačicah je sestrino svarilo nadomeščeno s sinovim prisluškovanjem — vloga bratove svarilke določno spominja vloge, ki jo ima v starogrški pripovedki o Klitajmnestri, Ajgistu in Orestu sestra Elektra.

Zaradi imena Rošlin-Rossolino misli Pirjevec (n. d., 236) na italijanski izvor baladnega obrazca o »Rošlinu in Verjanku«, verjetneje pa je, da so ga nam posredovali balkanski Romani: v črnogorski inačici (Vuk I, št. 303b) ima materin snubec tipično balkanskoromansko ime Radul; prim. Marul-ić, Benul-ić in drugo.

²⁶ Pirjevec, n. d., 188s.: »Prešeren je v 28. verzju Rudeževga zapisa (prepisa) drugi del besede *kangelco* (torej *-elco*) s svinč-

nič čudnega, saj sta si bila ribniški graščak Jožef Rudež in Andrej Smole dobra znanca.²⁷

Tudi za »Lepo Vido« se da dokazati, da je Smole svojo inačico dobil od Jožefa Rudeža (1793—1846). Anton Rudež ml., njegov sin, vnuk Antona Rudeža st. (1757—1829), je pisal Vrazu dne 3. aprila 1838. iz Ribnice:²⁸ Sobald ich hier angekommen war, bath ich sogleich meinen Vater um die Vorzeigung der Sammlung von Krainischen Liedern, in deren Besitz ich ihn glaubte. Er versicherte auch diese Lieder zu haben; sie waren aber verlegt, und er

nikom prečrtal in nad črto popravil v *-lico*. To obliko beremo tudi v ustreznem 43. verzu končne Prešernove redakcije (v KČ III.), prav tako v 56. verz, ki pa v Rudeževem zapisu nima paralele. — Prav to obliko (*kanglico*) pa beremo tudi v Prešernovem dokončnem prepisu v CR I (gl. objavo pri Pirjevcu, n. d., 235). Z dokumentarno varnostjo moremo torej iz te poprave sklepati le, da je Prešeren rabil ta Rudežev rokopis za ta svoj prepis v Ms. 480, II, 18. Pač pa dokazuje Pirjevcčeva analiza razmerja Prešernove pesmi »Od Rošina in Verjankota« v KČ III. do Rudeževga zapisa (prepisa), torej notranji razlogi, da jo je Prešeren priredil, četudi ne po istem prepisu, pa po isti inačici, ki jo je torej moral dobiti Smole od Jožefa Rudeža, najsi jo je potem prepisal Smole sam ali kdo drugi.

²⁷ Graščak Jožef Rudež je bil 17. julija 1827 v Šmarju na Dolenjskem priča pri poroki Antona Čopa, pri kateri je bil Andrej Smole nevestin drug — tik pred begom v tujino: Pintar, LZ XXXI (1911), 405; Kidrič, SBL I, 95b, SJ I (1938), 170. Prav Jožef Rudež pa je imel večjo zbirko narodnih pesmi, ki jih je bil sam zapisal. Njegov sin Anton Rudež ml. je o tej zbirki poročal Vrazu dne 3. aprila 1838. (Priatelj, ČZN VII (1910), 156—160; sp. str. 35). Levec piše o Jožefu Rudežu (LZ V [1885], 122s.): »Poljak Korytko, ki se, pod policijskim nadzorstvom živeč, ni smel oddaljiti iz ljubljanskega obmestja, dobil je na Rudeževo priporočilo in poročstvo dovoljenje, iti v Ribnico, kjer je od Rudeževih dekel, hlapcev in lovcev slišal in zapisal najlepše pesmi v zbirki svoji (prim. Priatelj IMK [1909], 19, 20s., 21s.). Že prej je Jožef Rudež narodne pesmi zapisaval za prijatelja A. Smoleta in Prešerna...« Že pred prvim Korytkovim obiskom je izročil (v prepisih sina Antona) svoje zapise tudi njemu in sicer še preden je Korytko priobčil v III. Bl. (23. jun. 1838) oklic »Priateljem slovenstva na Kranjskem« (Kidrič, LZ XXX [1910], 683, 688).

²⁸ Priatelj, Vrazova potovanja na Slovenskem, ČZN, ČZN VII (1910), 157—160. — Podatke o Rudežih gl. Kidrič, Dobrovsky in slovenski preporod njegove dobe, RZDL 7, Hist. odsek 1 (1930), 200, 227.

hat sie erst jetzt aufgefunden. Nato mu poroča o vsebini zbirke in navaja nekaterim pesmam začetek.²⁹ O »Lepi Vidi« pa pravi kratko in jasno (n. d., 159):

»Das Lied Od Vide ist schon in der Zhbeliza aufgenommen worden.«

Po tej sodobni, avtentični priči, ki je poznal tako Rudežev zapis kakor Prešernovo »Od lepe Vide« v KČ III., je torej Rudežev zapis »Od Vide« po prepisu v Smoletovem zbiru prišel v Prešernovi prepesnitvi v Chelico; ta avtentični zapis pa ima tudi isti nadpis kakor neznančev prepis v Korytkovih »Piesnih ludu krajnskiego«. *To je dokumentarni dokaz, da izvira tako Smoletov kakor neznančev prepis iz enega in istega izvirnega zapisa Jožefa Rudeža, graščaka v Ribnici.*

Ta vnanji dokaz pa dobiva potrebno dopolnitev in vsebino še od notranjih kriterijev. Razprava bo pokazala, da družji vse tri rokopisne oblike »Lepe Vide«, ki na njih slonijo tiski iz let 1832—1840, vrsta popolnoma svojevrstnih potez, ki jih v nobeni drugi slovenski ali drugojezični inačici ni (Vida ugrabljena za doviljo španskega kraljiča; sporočilo Sonca, da so detetu svečo držali; sporočilo Lune, da so dete pokopali; španska kraljica priča Vidine žalosti; Vidin izvinek, da ji je zlata kupa v morje padla; kraljičina tolažba, da ji bo drugo kupila in jo pri kralju izgovorila). Pokazalo se je celó, da je v vseh treh rokopisnih oblikah izpuščen — kakor v kočevski inačici iz Kočevske Reke (Hauffen, št. 49) — prav isti najznačilnejši in najvažnejši motiv vseh drugih slovenskih in kočevskih inačic s hrvatsko inačico vred, z vabitev mlade žene - matere na ladjo (hrv.: h konju) z zdravilom za bolnega otroka — v albansko-južnoitalskih inačicah jo zvabijo z dragocenim oblačilnim in okrasnim blagom. To se je zgodilo nedvomno šele zelo pozno. Prav zaradi te izpustitve pa je dobila zamor-

²⁹ To so po vrsti sledeče inačice: SNP I, št. 10: Kralj Matjaž v turški ječi; n. d., št. 4, 5, 6: Kralj Matjaž reši svojo nevesto; n. d., št. 4788: Oznanilo Jezusovega rojstva; nenatisnjena inačica k SNP I, št. 298, 299: Kresnice; nenatisnjena inačica k SNP I, št. 119: Renjenka (brez tu natisnjene 1. vrstice in s 4. vrstico, ki je tu ni).

čeva tolažba že ugrabljeni ženi (da ne bo navadna sužnja, ampak dovilja španskega kraljica) pomen vabila za ubeg od doma; da je poročilo o odhodu ladje prišlo na napačno mesto: s pravega mesta pred tolažbo se je premaknilo za tolažbo, ki je zdaj vabilo. Za to izpustitev pa v slovenskih narodnih pesmih prav nikjer ni najti nikake pobude, prav mnogo pa v kočevskih ljudskih pesmih, kjer moremo ob inačicah balade o dogovorni ugrabitvi mladega dekleta (*Die schöne Meerrerin*) korakoma zasledovati, kako je nanjo vplivala balada o ugrabitvi mlade žene-matere (*Die schöne Märe* — *Lepa Vida*) — gl. Hauffen št. 44 = DVM I, št. 4 ♀ = Marolt, Koč. zbornik, str. 283 s. (♀); prim. Marolt, n. d., str. 284 s. (♀₁), n. d., str. 299 (♀₂, „ 4) — pa tudi, kako je vplivala na balado o »*Schöne Märe*« balada o »*Schöne Meerrin*« (Hauffen, št. 45—49, Marolt, Koč. zbornik, str. 287 s. ♀ i. dr., prim. DVM I, str. 40—41: *Märe*-[*Vida*-] *Ballade*).

Važni motiv zvažitve z zdravilom se je torej iz Rudeževe inačice izpustil pod vplivom pohabljenе kočevske inačice, in to je bilo mogoče le kje v bližini kočevskega ozemlja.

Vse to dokazuje s popolno razvidnostjo ne le, da so vse tri rokopisne oblike izšle iz istega pokrajinskega inačičnega tipa, ampak tudi, da so izšle od iste, nedvomno zelo malo razširjene krajevne inačice iz bližine Kočevske Reke. Od Kočevske Reke pa je preko Gotenice in Grčaric — od tam doslej ni znana nobena inačica »*Schöne Märe*« — do Rakitnice pri ribniški Dolenji vasi samo ok. 15 km, tri ure hoda, do Kočevja je 16 km.

Tu, v Rudeževem območju, pa ni verjetno, da bi bil šel kdo še znova zapisovat inačico, ki jo je Rudež že imel in jo je tisti, ki se je za take stvari zanimal, lahko prepisal.

Za obe narodni pesmi, ki jih omenja Prešeren Vrazu v pismu z dne 19. julija 1838, za pesem »*Od Vide*« in »*Od Rošlina*«, se nam je torej odkrilo, da izhajata od istega zapisovalca, Jožefa Rudeža, graščaka v Ribnici, in tudi iz iste pokrajine, Dolenjske okoli Ribnice.

S tem važnim izsledkom se je pomaknilo tudi datiranje »Lepe Vide« (in Rošina in Verjanka) za vrsto let nazaj. Anton Rudež ml. je poročal Vrazu dne 3. aprila 1838, da je bila zbirka njegovega očeta Jožefa založena in da jo je oče šele pred kratkim našel. Nastati je morala torej pred daljšim časom. Korytko pa pravi v oglasu svoje zbirke kranjskih narodnih pesmi v »Ost und West«, datiranjem s 24. junijem 1838, da mu je Jožef Rudež že izročil narodnih pesmi in drugih narodopisnih podatkov ter pravi o njih:³⁰ »Zbral jih je bil že pred daljšim časom, ko se je še v dobi za Kranjsko neumrljivega Vodnika zavzemal z vsem žarom za vse narodne stvari«. Rudeževa zbirka narodnih pesmi izhaja torej že iz dobe pred letom 1819., ko je Vodnik umrl. Tudi izvirni zapis »Od Vide«, ki ga je prepisal Smole ali ga prepisati dal, mora biti že iz tega časa.

Kakor prepis pesmi »Od Vide« iz Smoletove zbirke, se nam tudi njegova predloga, avtentični Rudežev zapis, ni ohranil. To je velika izguba; kajti Jožef Rudež, ki je z besedilom redoma zapisoval tudi napev, je pesem »Od Vide« nedvomno bolje zapisal, kakor pa so jo prepisali prepisovalci, ki se za napev niso menili. Tako pa nam morajo izvirni zapis nadomestovati ohranjene prireditve in prepisi, ki so na kak način od izvirnega zapisa potekli: ohranjena mesta v Prešernovi prepesnitvi, neznancev očitno ne preveč skrbni prepis³¹ inačice iz Smoletovega zbora in Prešernov rokopis »Lepe Vide«.

³⁰ Ost und West, 8. avg. 1838, št. 63, str. 259; slov. prevod pri Prijatelju IMK XIX (1909), 15, op. 1. Podobno v oglasu z dne 21. julija 1838 v Illyr. Blatt, 28. julija 1838, št. 30, str. 118.

³¹ Prva stran (2a) je pisana s prepisovalčevo normalno pisavo, ki jo je lahko spoznati kot pisavo prepisovalca v CR II, druga in tretja stran pa tako, da bi človek lahko dvomil, je li to pisal res isti pisec, ko bi tega prva vrstica na str. 2b ne dokazovala: črke postajajo od besede do besede večje in dobivajo drugačen videz. Ali se je piscu mudilo, ali je vzel drugo pero? (Tudi to drugo pisavo srečavamo ponekod v CR II.) V tem delu rokopisa je prepisovalec na enem mestu izpustil celo stavčni povedek in ga šele pozneje vstavil pred začetek 46. vrstice.

Razmerje med slednjima dvema rokopisoma doslej še ni dokončno pojasnjeno. Prešeren kot Korytkov poglavitni sodclavec je neznančev prepis seveda poznal, ni pa dognano, ali je svoj prepis priredil po njem ali po njegovi predlogi iz Smoletovega zbéra. Dokumentarnega dokaza za uporabo neznančevega rokopisa ni: v njem ni niti ene nedvomno Prešernove črke; drobní *o*, ki je s svinčnikom zapisan nad končnim *u* v besedi *morjû* (v. 2.), bi sicer mogel biti Prešernov, ugotoviti pa se to ni dalo niti z lupo, ker je črka pre drobna, da bi mogla razodevati kako osebno značilno potezo. Tudi iz primerjave besedil je težko kaj dognati, ker poznamo samo neznančev in Prešernov prepis, ne poznamo pa njune posredne ali neposredne predloge (ali predlog). Na pomoč nam more biti samo *formalni kriterij pripovedne dolge vrstice*,³² pa tudi tu je treba postopati zelo previdno.

Naj navedem za zgled 51. vrstico pesmi »Od Vide« (*Svezher pri oknu ftata*) in 40. vrstico Prešernovega prepisa (*Svezher je fpet per okni ftala*) — Vida stoji zdaj že drugač pri oknu; gl. Od Vide, v. 27—38: *Sjutrej je sgodej vftala * Je pri okni ftala* (Preš. enako, le *Sjutraj — per*), čakala je, da »Gori pride rumeno fonze« (39, Pr. 29: *folnze*); zdaj pa čaka, da vzide luna. Neznančeva 51. vrstica ni pripovedna dolga vrstica; manjka ji v prvi polovici ene ritmično-smiselno poudarjene besede (pojma). Prešernova 40. vrstica je prava pripovedna dolga vrstica: v vsaki polovici sta po dve ritmično in smiselno poudarjeni besedi, med obema polovicama je pravilna zarez. Prešeren bistva stare pesemske oblike ni poznal; iz tega bi bilo sklepati, da je neznanec besedici *je fpet* pri prepisovanju iz nepazljivosti izpuštil, Prešeren pa da jih je iz iste predloge (Smoletovega prepisa Rudeževca inačice) pravilno prepisal. Toda: če Prešeren bistva stare slovenske pripovedne vrstice ni umsko spoznal in dojel, pa je njen značilni ritem in njen lapidarni slog vendarle dobro čutil.

³² Gl. o njej v V. pogl. Prvič sem o tej vrstici govoril v DS N. v. V (1937/38), 235s., kjer sem še mislil, da je starogermanskega izvora, pa je, kakor bomo še videli, mnogo starejša. Gl. o njej še DS LI (1939), 225—227, 344, 348, 414—418, 475—479.

Tiste štiri lirične vrstice o slani in rožcah, ki jih je Prešeren postavil kot nekak uvod pred svojo »Pesem od lepe Vide«, so sicer metrično posnete po mlajših narodnih poskočnicah (Padla po noči slana je bela: — o o — o // — o o — o), pa so hkrati dobre pripovedne dolge vrstice in se značilno ločijo od rimanih desetercev v pesmi sami. Tudi mu je ponovitev istega prizora (Vida pri oknu) besedo »fpet« kar vsilila. *Tudi druge Prešernove različice po veliki večini ne nudijo varnega prijema. Z dvema izjemama!*

Prvo mesto so vrstice, v katerih sonce Vidi pripoveduje o njenem možu (Od Vide, 45—48, Lepa Vida, 35—37):

Od Vide (vrstice so urejene):

Lepa Vida:

Tvoj ubogi mofh	le po morji	Tvoj vbogi mosh	le po morji
	Vosi		vosi
Ino tebe ifhe	Ti lepa Vida	,Se po morji vosi'	in
		tebe ifhe	
ino le po tebi Milo joka.		In le po tebi, lepa Vida!	
		'milo joka.	

Razloček je prevelik, da bi bil mogel Prešeren rabiti neznačev prepis za edino predlogo; premembe bi daleč presegale popravke, kakršne si je dovoljeval Prešeren ok. l. 1838. pri prirejanju narodnih pesmi: besede »se po morji vozi« se ponove, vzklik »lepa Vida« je postavljen drugam. In čemu? V predlogi ni bilo niti ene vulgarne tujke, kakršne je Prešeren redoma nadomestil z dobro slovensko besedo. Vrstice pri Prešernu niso prav nič boljše ko v neznančevem rokopisu, da bi bil to storil iz metričnih razlogov: prvi dve vrstici sta tu in tam dobri pripovedni dolgi vrstici, tretja je pri neznancu prekratka (v prvi polovici je samo ena smiselno poudarjena beseda: *tebi*), pri Prešernu predolga (v prvi polovici tri pomembne besede: *tebi, lepa Vida*). Tu je nujno misliti na tretji skupni vir, na zapis iz Smoletovega zbera, ki je bil Prešernu pri Kastelcu prav tako dostopen kakor neznancu, celó lažje. V tem besedilu se je oboje — ponovljeni stavek o vožnji po morju in zvalnik *lepa Vida*, oz. *Vida* — ponavljalo in prepisovalca sta skušala to ponovitev odpraviti, a vsak po svoje. To besedilo se je moralo, po obeh ohranjenih prepisih soditi, glasiti le-tako:

Tvoj ubogi mož se po morji vozi,
 Se po morji vozi, tebe iše,
 Tebe iše, ti lepa Vida,
 se po tebi, Vida, milo joka.

(Vse vrstice so tu pravilne pripovedne dolge vrstice, vse besede in celo njih razporeditev je ista kakor v obeh rokopisih.) Iz tega besedila se obe mesti lahko razložita, posebno, če je bilo v predlogi in zapisu že bolj ali manj okvarjeno z raznimi *ino* i. pod. Okvarjeno pa je bilo nedvomno: besedi *tebe iše* sta stali tam gotovo samo enkrat (noben rokopis jih nima dvakrat) in ravno to je ritem skvarilo. Ko bi se bila opustila tudi ponovitev besed *se po morji vozi*, bi bil ritem spet v redu — odpadla bi bila v zgornji rekonstrukciji samo druga vrstica. Ta krajša oblika je bržkone res prvotna in se je glasila na obeh ustreznih mestih pri soncu in mesecu enako. Zdaj je pri mesecu okrajšano — odpadla je še vrsta *tebe iše, ti lepa Vida* (tu pa je zadnja vrstica v neznančevem prepisu za silo dobra pripovedna dolga vrstica, pri Prešernu pa ne, ker je slovniško slabi osebni zaimek zamenjal z veznikom):

Od Vide, 57—59 (*urejeno*): *Lepa Vida*, 46—47:

Tvoji ftari ozha	fe po morju	Tvoj ftari ozha	se po morji
	Vosi,		vosi,
on fe po tebi	premilo Joka.	In fe po tebi	premilo joka.

Drugo mesto je v 59. vrsti v prepisu »Od Vide«, v prvi polovici Prešernove 48. vrstice:

Od Vide, 59—60 (*urejeno*): *Lepa Vida*, 48:

,She bolj je jokala fe	Lepa	,She bolj [j] fe je jokala le-
	Vida.	pa Vida.

Obe vrstici sta na videz enako dobri pripovedni dolgi vrstici, jezikovno sta obe vrstici enako pravilni, po našem čutu se zdi celo vrstica v pesmi »Od Vide« boljša od Prešernove (Od Vide $\cup - \cup \cup - \cup \cup * - \cup - \cup$, Prešeren $\cup - \cup \cup \cup - \cup * - \cup - \cup$). Razložek moremo razumeti le po napevu. Zadnja dva zloga v vsaki polovični vrstici »Lepe Vide« se pojeta v vseh z napevom ohranjenih inačicah (glej jih spodaj!) zelo zateglo, v starinskem slogu hraške

inačice je drugi zlog celo daljši od prvega, v plesnem ritmu »Vidinega rejca« za polovico, pri koralno počasnem petju je dvakrat tako dolg. Tudi plesne kretanje so pri teh dveh zlogih slovesnejše, trije polni koraki nasproti trem poskočnim ob prvih zlogih — napor pri petju in pri plesu sta si v nasprotnem sorazmerju (Fr. Marolt ustno). Rastoči ritem! S tem ritmom soglaša tudi ves baladno-pripovedni slog: kratki dvodelni stavki z manjšim odmorom v sredini, daljšim na koncu; razumljivo, da niti govora ni o prestopu stavka iz vrstice v vrstico. Od tod tista *strnjenost*, *skopost* baladnega sloga, od tod tudi nujno njegova *epsko mirna stvarnost*. Od tod tudi temu *lapidarnemu slogu prikladni ritem in napev*.

Poglejmo si zdaj s tega stališča vrstico v pesmi »Od Vide« in v Prešernovem prepisu »Lepe Vide«. Pri Prešernu stoji beseda *jokala* na pravem mestu, pri petju ima naravni besedni poudarek: *jokála*. Tako tudi povsod drugod v pesmi »Od Vide«, pri Prešernu in v drugih inačicah: v. 32, P. 24; 18, P. 9; 49, P. 38; 63, P. 51; hraška inačica: 2, 21; škofjeloška: 9; Kramarjeva ihanska: 3, 4, 12, 13. V pesmi »Od Vide« pa bi bil v 59. vrstici v besedah *jokala se* pri petju poudarjen zadnji zlog besede *jokála*, medtem ko bi bili prejšnji zlogi kratki; na koncu pa bi se pela posebno zateglo še naslonica *se*, ki v stavku sploh nima poudarka; k drugi polovici vrstice pa je ni mogoče pritegniti, ker spada po smislu h glagolu *jokala* in se od njega ne sme s premorom odtrgati. Ni dvoma, da je ta vrstica v pesmi »Od Vide« zmaličena. Prešeren, ki napeva ni poznal, tudi ne značaja pripovedne dolge vrstice, vrstice ni mogel sam popraviti; saj bi ga bil neznančev na tem mestu pohabljeni prepis skoraj zapeljal, da bi bil njegovo napako ponovil, začel je že pisati *She bolj je*, pa je še pravočasno sledil drugi, boljši predlogi — prepisu Smoletovega zbera. Prešeren je imel potemtakem pred seboj ne le neznančev prepis, ampak tudi njegovo predlogo. Različice v Prešernovem prepisu imajo torej v kritičnem pogledu načelno isto veljavo kakor neznančev prepis »Od

Vide«; katera različica ima na določenem mestu večjo vrednost, o tem morejo odločati šele tekstnokritični razlogi.

Zoper to, da bi bil neznančev prepis »Od Vide« edina ali boljša predloga Prešernovemu prepisu, govori še neki zunanji razlog. Korytko je porabil zadnjo, prazno stran njegovega rokopisa za koncept dveh kitic v poljskem jeziku in za skico bohinjskih gorâ južno od Bohinjske Bistrice (*Černa gora — Černa perft — Liseć — Četart*);³³ pričel pa je še drugo skico (konture gorske skupine, med njimi *mali verh*). Tega bi ne bil storil, ko bi bil ta rokopis edina avtentična predloga za važno, v njegovo zbirko sprejeto inačico.

Nasproti doslej omenjenim trem rokopisom nima Kastelčev nenatančni prepis Prešernove »Lepe Vide« v CR I. (Ss. 480, II, 6—7) — prav na istem mestu, na katerem stoji v CR II. Prešernova »Lepa Vida« (Ms. 433, II, 6—7) — nikake kritične vrednosti, čeprav ga je Prešeren na prvi strani na več mestih po svojem rokopisu popravil (na drugih straneh samo po kako črko); saj se naslanja samo na nam že znano sekundarno besedilo in so premembe nastale zgolj iz nepazljivosti in iz stare uredniške navade. Objavi v SPKN I, 116—119 (ur. Kastelec in Kosmač) in v Vrazovih NPI, 126—128, sta brez vrednosti: obe slonita na Prešernovi obliki »Lepe Vide«, a Kastelčeva objava obsega še več samovoljnih prememb

³³ Prim. Žigon, DS XXXIX (1927), 38, op. 3. — V Bohinj si je želel iti Korytko že l. 1837. Policijski ravnatelj Sicard mu je bil sporazumno z guvernerjem Schmidburgom že pred 27. junijem 1837 dovolil izlet v Postojno — seve v zanesljivem spremstvu. »Prav sedaj prosita (sc. Korytko in grof Horodyński), da bi smela napraviti dva izleta: v Bohinj na pet dni in v Idrijo na tri dni« (Sicard Sedlnitzkemu 27. jun. 1837, IMK XIX [1909], 12); Sedlnitzki pa je to prepovedal. Ko je sledeče leto Sedlnitzki dovolil izlete do 6 milj od Ljubljane (IMK XIX, 17, 15: 17. jul. 1838), je šel Korytko že 29. julija v Idrijo (n. d., 17), s posebnim dovoljenjem z Dunaja (23. jul. 1838, n. d., 14, 17) pa je 7. avgusta odšel v kopališče na Bled, kjer je stanoval pri dr. Crobathu, in se vrnil pred 15. avg., ko je šel v Ribnico k Jož. Rudežu. Okrajna oblast ga je natančno nadzorovala in 18. avgusta poročala v Ljubljano, da je bil vedno v Crobathovi družbi. »Die Zeit habe er größtentheils mit Sammeln von Nationalsagen, Gebräuchen und philologischen Notizen benutzt...« (n. d., 19). V tem času je moral biti torej tudi v Bohinju.

kakor njegov rokopis v CR I., V r a z pa je po mili volji spremenil stari značilni ritem »Lepè Vide« in z njim organsko povezani lapidarni slog v »s k r a j n o s a m o v o l j n o p r o z o« (Žigon, DS, 1927, 41).

Ohranjeni prepisi niso brezhibni, tako da je ritmični značaj »Lepè Vide« iz njih le težkô razbrati. Že zapisovalec sam starinske ritmike balade o »Lepi Vidi« ni doumel. To nam dokazuje mestoma popolnoma zmedena razdelitev v vrstice v neznančevem prepisu »Od Vide«; nekaj teh napak je pač morda zakrivil neznanec, nekaj nedvomno tudi tisti, ki je izvirni zapis prepisal za Smoleta; da bi pa bila vso zmedo zakrivila samo prepisovalca, pač ni verjetno. Zapisovalec si je inačico sicer zapisoval skoraj gotovo po petju. Toda v zateglem, koralu podobnem napevu stare balade ni razbral niti ritma niti razumel sloga, ki je bil tako drugačen kakor v drugih pesmih, zlasti v poskočnicah, ki jih je zapisovalec pač najbolje poznal in seveda tudi pel. Dojemal je oboje po znanem poskočnem ritmu in je besedilo zato tudi vsaj v začetku pesmi tako zapisoval, kakor bi bila »Lepa Vida« poskočnica. O tem nam priča še zdaj neznančev prepis »Od Vide«: do 18. vrstice je zapisoval balado — same pravilne pripovedne dolge vrstice — kakor bi bila ritmična enota polovica vrstice z merilom $\cup - \cup - \cup$ (1, 2, 3, 4, 7), $\cup - \cup \cup -$, $\cup - \cup \cup - \cup$ ([3], 5, 13), $- \cup \cup -$ (6, 8), $\cup \cup - \cup - \cup$ (14, 16) i. pod. Temu se ni čuditi. Tudi še Ž i g o n, ki je vendar prvi spoznal svojsko moč starinskega ritma v »Lepi Vidi« in njegovo organsko povezanost s skupim, po epsko stvarnim njenim slogom, je vzel za osnovo svoji analizi samo polovico vrstice in še to le v eni obliki — v obliki »melodičnega motiva« $\cup - \cup - \cup$ (1, 2, 3, 4, 7); ni pa dojel ritmike miselno poudarjenih besed, ki je osnova pripovedni dolgi vrstici in skupemu, lapidarnemu slogu stare balade.

Kajpada se besedilo temu pojmovanju ni hotelo pokoriti: zapisovalec sta že tu ušli dve krajši celi pripovedni dolgi vrstici, ki sta bili njeni polovici za poskočnico prekratki (7: $- \cup - \cup // - \cup - \cup$; 15: $\cup - \cup - // - \cup \cup \cup -$); drugod je razklal »predolgo« polovico na dvojce (11–12: $\cup \cup - \cup - \cup$) in odkrhnjeni drobec postavil na napačno mesto (11).

Napoti je bilo nekomu tudi staroepsko ponavljanje — bržkone kateremu izmed prepisovalcev —: če se je druga polovica dolge vrstice v prvi polovici sledeče vrstice ponovila (11, 15—16), je bilo to po razdelitvi v polovične vrstice ena in ista vrstica, ki naj bi jo po nepotrebnem dvakrat pisal, pa jo je izpustil. Tako torej ni šlo. Zapisovalec je zaslutil drugačno, daljšo ritmično enoto in res je od 19. vrstice dalje pripovedne dolge vrstice precejkrat prav zapisal. Motilo pa je — prepisovalca? — tudi tu še ponavljanje (22—23, 25—26, 45—48 i. dr.), motile so ga vrstice, ki so se mu zdele predolge (45—46); na tekstno slabo ohranjenih mestih pa ga je begalo nedvomno tudi pevčevo pomišljanje, zadrega in poskušanje. To ali ono sta nedvomno pokvarila tudi še prepisovalca. Prešeren je ritmični značaj besedila s svojim tankim ritmičnim čutom kar dobro slutil, a se tu in tam ob skvarjenem besedilu le ni znašel, morda se je tudi pomišljal spreminjati predlogo (gl. prečrtano ponavljanje, ki ga je bil že zapisal (v. 13).

Zato bo treba tu razen diplomatičnega ponatiska ohranjenih besedil podati besedilo »Od Vide« tudi z ritmično pravilno porazdelitvijo v vrstice, ki nam bo odkrila tudi še vrzeli v besedilu. Dobro ohranjene stare pripovedne dolge vrstice se bodo v tisku nazorno označile z nekoliko večjim razmakom med obema polovicama vrstice; vrstice brez razmaka so ritmično, večinoma tudi po besedilu pomanjkljivo ohranjene; vrstice, ki jim je odpadla prva polovica — ponovitev prejšnje polovice ali kaj drugega — so umaknjene na desno.

Za lažjo primerjavo se bo natisnil neznanečev prepis pesmi »Od Vide« prvič v izročeni obliki sporedno s prvotno obliko Prešernove prepesnitve, »Pesmi od lepe Vide«, drugič, brez premembe besedila, z ritmično pravilno razporejenimi vrsticami sporedno s Prešernovim prepisom »Lepe Vide« iz CR II.

III. INAČICE BALADE O „UGRABLJENI MLADI ŽENI - MATERI“ (LEPI VIDI)

A) I. ALBANSKO - KALABRIJSKO - SICILSKA SKUPINA, PRVOTNO S TRAGIČNIM ZAKLJUČKOM

Prvi je na to skupino inačic »Lepe Vide« opozoril Milko Ukmar v Domu in svetu LII (1940), 411—412 (gl. I. p., op. 23). V sedmih točkah je navedel začetke vrstice dveh albanskih (t. 1, 5), dveh kalabrijskih (t. 2, 6), dveh sicilskih (t. 3—4) baladnih inačic in ene sicilске pripovedke (t. 7) z literaturo, kje so prvič izšle in kje so še sicer dostopne. V ljubljanskih javnih knjižnicah mi je bil na razpolago samo Liebrechtov ponatisk sicilске baladne inačice »Scibila Nobili« iz Marsale z nemškim prevodom v njegovem spisu »Ein sicilisches Volkslied« v Zeitschrift für deutsche Philologie IX (1878), 53ss. (v germanističnem seminarju) in v Liebrechtovi knjigi Zur Volkskunde, Alte und neue Aufsätze von Felix Liebrecht, Heilbronn (1879), 222—238: Scibilia Nobili str. 223—226, Übersetzung str. 227—230 (v slavističnem seminarju). Druge inačice so mi bile znane najprej samo po knjižici Michele Barbi, Poesia popolare italiana, Studi e proposte, G. C. Sansoni, Firenze (1939), kjer je natisnjena vsa kalabrijska inačica Girolama de Rada (str. 91—92, Ukmar, t. 2), kalabrijski odlomek, ki ga je priobčil prvi Gina Algranati (str. 93, Ukmar, t. 6), in sicilska pripovedka iz Delije v provinciji Caltanissetta, ki jo je zapisal prof. Vincenzo Russo (str. 94s., op. 1, Ukmar, t. 7); podaja pa tudi povzetek vsebine z izpiskom nekaterih mest sicilске inačice »Scibilia Nobili«, ki jo je v Marsali zapisal Salvatore Struppa (str. 76—79, Ukmar, t. 3), povzetek razločkov nasproti tej inačici iz inačice, ki jo je v Borgettu zapisal Salvatore Salomono - Marino (str. 76, Ukmar, t. 4), ter izvleček iz De Radove albanske inačice (str. 90, op. 1, Ukmar, t. 1) in iz Bruzzanove albanske inačice (str. 90s., op. 1); obe albanski inačici sta zapisani pri kalabrijskih Albancih. Ko sem se na osnovi novega gradiva, ki se je bilo nabralo v letih 1938—1941 (gl. I. Grafenauer, Novi doneski k zgodovini narodne balade o »Lepi Vidi«. Najdbe in dognanja zadnjih let, DS LIV [1942], 130ss.) vnovič lotil vprašanja »Lepe Vide«, sem se 3. decembra 1941 po ravnateljstvu Narodnega muzeja v Ljubljani obrnil na italijanske znanstvene institute za kolacionirane prepise tistih inačic, ki jih v Ljubljani ni dobili. Ker dolgo ni bilo odziva, sem se obrnil 17. aprila 1942 še na Milka Matičetovega iz Koprive in ta mi je prepise v maju res doposlal — iz borgetske inačice Scibilije Nobili res samo mesta, ki se vsebinsko od marsalske razločujejo. Bodi mu izrečena za to iskrena zahvala. Med

Tue u reshtur lheeḡ e daalh. 15 Allontanandosi leggieri e lenti.
Cuur ajo m'u addunaar Quando Ella se ne avvide
In tuttié ndé dètit: Erano lungi dentro il mare.

Ir. Se ju kén ju marinaar Ir. Deh! voi cani, voi marinari,
Mbani daalh anizyn; Allentate per poco la nave,
Sà t'i truagn dialh/in 20 Quant' io raccomandì il
figliuol mio

Bušt/rys s'imme cunāt; Alla infaticabile mia cognata;
Cūr t'e lhiḡgn t'i valhtoogn: Quando l'avvolga nelle fasce
che piangagli:
»Biir, cu ty vatte jott'yym? »Figlio, dove ti è andata tua
madre?

Muar e vatte ndy Turkii; Prese e se n'è andata in
Turchia;

Mbeer e kiumshtit chy t'siil 25 E 'n vece del latte che ti
recava,

Caa cush t'i žilhess/gnyn Ha chi adugger le¹ agogna
Ndèren e t'buccurit L'onore e la beltà
»Yygh, po fakēt e s'att'yym »Si; ma le guance di tua madre
T'i bygnyn lhulhe autari, Farannole fiori d'altare,
E prā gkīrin e s'att'yym 30 E poi il seno di tua madre
Pasikiir tō shighien —« Uno specchio ove si mirino —«
Ma im'biir, gnó zop boor, Ma il figlio mio, un pezzo di
neve,

Ysht i vōgchēlh e do mbō door! E picciolino e vuole in braccio!
Bymni marinaar tō shogh Fatemi marinai che riveda
Cā ndīna u shpiin t'imme. 35 Io dall'antenna la casa mia.

15 in se oddaljevali lahno in
počasì.

Ko je ona to opazila,
so bili daleč zunaj na morju.

Ir.: »Oj, vi psi, vi mornarji,
zadržite nekoliko ladjo.

20 naj priporočim sinka svojega
neutrudni svoji svakinji:

Ko ga bo povijala v plenice,
naj toži:

,Sin, kam ti odšla je mati?

Ugrabljena je in odpeljana
na Turško.

25 In namesto mleka, ki ti ga je
nudila,

imaš, kdor te bo podžigal
za poštenje in lepoto.

Dā; pa lica tvoje matere
bodo cvetje na oltarju

30 in nedro tvoje matere
ogledalo, kjer se bodo
ogledovali.

Pa sin moj je kakor sneg
in majhen in hoče v naročje!

Dejte, mornarji, naj pogledam
35 z jadrnika svoj dom.«

¹ le: bržkone tiskovna napaka za te.

Mundi shcretia e zognys	Vinse l'infortunio della signora
Gkiin e marinarvet.	Il petto de' Marinari.
Ajo e lhyyn hippur te ndina	Ella, lasciata salire all'antenna,
Sa mbuliti sigit,	Appena la chiuse gli occhi,
Raa ndô mest detit.	40 E cadde nel mezzo del mare.
Suvaalht eye mbittétin,	Le onde che la sommersero,
E shtitin ndô zaaht Coronit.	La spinsero alla spiaggia di Corone.
Eerô tû vapxtat e Coronit	Vennero le povere di Corone
E m'i puhtin dôrien	E baciaronle la mano
C'i ké crua gaiðive;	45 Che a loro fu fonte di grazie;
Erôhtin zognat e Coronit,	Vennero le matrone di Corone,
Kiaitin e tefalhtin,	Piansero e salutaronla;
I stistin siper gnê kish.	Le edificaron sull'avello una chiesa.
Ganila nesreča gospe	Prišle so ubožice iz Corona
srce je mornarjem.	in ji poljubljale roko,
Ona, ko sme zlesti na jadrnik,	45 ki jim je bila vir dobrot;
brž zapre oči	prišle so matere iz Corone,
40 in pade v sredino morja.	jo objokovale in častile.
Valovi, ki so jo pokrili,	Postavile nad grob so ji
so jo zagnali na obrežje pri Coronu.	cerkev.

2. Bruzzanova albanska inačica² (Ta bucurana-La bella)

<i>Italijanski prevod:</i>	<i>Slovenski prevod:</i>
Porto porto Cotrone,	Pristan, pristan v Cotronu!
»O voi, fanciulle di Cotrone«	»O ve, dekleta iz Cotrona,«
Gridò tre volte	je zaklical trikrat,
Per due libre di seta ^a .	»za dva funta svile!«

² L. Bruzzano, Canzone albanese di Vena, La Calabria II, No 5. Monteleone 15. gennaio 1890, p. 38—39. Omenil Milko Ukmarić DS LII (1940), 412, t. 5. — Prepis italijanskega prevoda oskrbel Milko Matičetov. — Vena je albanska kolonija v južni Kalabriji blizu Catanzara. Lambert, Albanische Mundarten in Italien, Indogermanisches Jahrbuch II, Jahrg. 1914 (1915), 23.

^a Tu je izpadla ena vrstica z nizko ceno za dva funta svile; prim. »Rother«, 3125s.: *Dane was ne chein so ture dinc * her ne geuit unbe einin penninc.*

- Poi una fanciulla scandiota 5 Nato (reče) neko skandiotsko
(disse): dekle:
— Sono io che me la compro. »Jaz si je kupim.«
Era bella quella giovine, Bila je lepa tista mladenka,
La rapí il cane Turco. ugrabil jo je turški pes.
La gelto^b sulla nave Vrgel jo je na ladjo.
Poi lo seppe il signore di lei: 10 Potem je to zvedel njen gospod:
- O signore, e potentissimo »O gospod, premogočni
signore, gospod!
Ti do carlini^c a mezzaruole Dam ti karlinov na mernike,
Perchè tu mi restituiscia la da mi ti vrneš Lepo.«
bella.
- Nè carlini a mezzaruole »»Nikar karlinov na mernike,
Non vedrai la bella. 15 ne boš (več) videl Lepe,««
- Ti do tari^d a tomoli, »Dam ti srebrnikov na kupe,
Perchè mi restituiscia la bella. da mi vrneš Lepo.«
- Nè tari a tomoli; »»Nikar srebrnikov na kupe,
Non vedrai la bella. ne boš videl Lepe.««
- Ti do ducati a salma a 20 »Dam ti zlatnikov, kolikor
salma, tehta,
Perchè mi restituiscia la bella. da mi vrneš Lepo.«
- Nè ducati a salma a salma »»Nikar zlatnikov, kolikor
Non vedrai la bella. ne boš videl Lepe.««
- O tu, signore e potente »O ti gospod in mogočni
signore, gospod!
- Una grazia ti cerco 25 Ene milosti te prosim,
Di mettermi la scala. da mi postaviš lestvo.«
La grazia gliela fece, To milost ji je storil
E le pose la scala. in postavil ji je lestvo.
Sali scalino scalino. Stopala je stopnjo za stopnjo,
Ogni scalino una lagrima. 30 vsaka stopnja solza.

^b Pač tiskovna napaka za *gettò*.

^c *Carlino sm.*: (da Carlo d'Angiò che primo lo fece coniare) antica moneta; fu d'argento o d'oro e variò di valore nei luoghi e nei tempi. Fern. Palazzi, *Novissimo Dizionario della lingua italiana*, Milano (1940), 215.

^d *Tarì sm. indecl.* antica moneta siciliana e napoletana, del valore di circa quaranta centesimi. N. d., 1203.

Si sciolse le trecce,
Cominciò a piangere:

— Terra mia, fratello 35
mio! —

Poi la senti il cane turco:
Scendi qui, fanciulla.
L'afferrò il cane Turco,
La scagliò nell'abisso.
Poi la cacciò un'onda di 40
mare;

Passò un marinaio,
Trovò una fanciulla in quel
luogo,

Le tagliò le due trecce,
Ne fece due funi,
E andò alla fiera: 45

Chi compra queste trecce?
Lo senti il signore di lei:
O tu, signor marinaio,
Di dove ti vennero queste
trecce?

Trovai una fanciulla in 50
quel luogo,

Le tagliai le trecce,
Ne feci due funi
E le portai alla fiera.

O tu, signor marinaio,
Corriamo, perchè mi mostri 55
(il luogo).

Nel cammino che fanno
Andò pieno di sangue.

»O fanciulla, sventurata
fanciulla!«

»»O giovine mio sventurato!««

— La canzone è terminata. 60

Razpustila si je kite,
začela jokati:

»Domovina moja, bratec moj!«

Nato jo je slišal turški pes:
»Stopi semdoli, dekle!«
Prijel jo je turški pes,
vrgel jo je v prepad.
Potem jo je zagnal morski val.

Mimo je prišel mornar,
našel je dekle na tistem kraju,

odrezal ji je njeni dve kiti,
naredil je iz njih dve vrvi
in šel na trg:

»Kdo kupi le-te kite?«
Začul ga je njen gospod:
»O ti, gospod mornar,
od kod imaš le-te kite?«

»Našel sem dekle na tistem
kraju,
odrezal sem ji kite,
naredil iz njih dve vrvi
in jih prinesel na trg.«

»O ti, gospod mornar,
teciva, da mi pokažeš (kraj).«

Na poti, po kateri sta šla,
je bilo polno krvi.

»O dekle, nesrečno dekle!«

»»O fant moj nesrečni!««

— Pesem je pri kraju.

3. De Radova kalabrijska inačica (Donna Candia³)

- O donna Candia,
Si vui sita cumprare,
D'ogni culur ci sta. —
Donna Candia si calau,
5 E lu Turecu l'imbarcau.
Lu maritu che arrivau,
No curriere ci mandau;
Lu cavallu suo bellissimu
Ma di sangue fice sudari.
- 10 — O Marinari,
Dunatimi Donna Candia,
Che vi do dinari a tumulu
E scuti a centinari. —
— Nun vulimu dinari a
tumulu
- 15 Nè scuti a centinari;
Vulimo a Donna Candia
Che ha bellizzi singolari. —
— O Marinari,
Dunatimi a Donna Candia;
20 Che ha nu ninillu picciulu,
Nun ha chi lu lattar. —
— Dunali e pane e simula
Ed acqua di funtana;
Si nun ni vue di chillu,
25 Tu lassalu schiattar. —
— (D. Can.) Managgia a
tia e a suarta
Che ha fattu a mia
'ngannar.
Va portacilu a suarta
Che faccialu lattar. —
- 30 Lu maritu suo bellissimu
Tuttu piangendu sin'andau.
— (D. Can.) O marinari,
Lasciatimi di jire,
- »O gospa Candia.
če hočeš svile kupiti,
vsake barve je tu.«
Gospa Candia je šla doli
in Turek jo vzel v barko.
Soprog, ki je (domov) prišel,
brzega sla (?) je tja poslal;
konja svojega najboljšega
pa do krvi je uznojil.
»O mornarji,
dajte mi gospo Candijo,
da vam dam denarja na kupe
in zlatov na stotine.«
»»Nočemo denarjev na kupe,
ne zlatov na stotine;
hočemo gospo Candio,
ki je lepa brez primere.««
»O mornarji,
dajte mi gospo Candijo,
ki ima majhnega dojenca,
nikogar ni, da bi ga doжил.«
»»Daj mu kruha in zdroba
in vode iz vodnjaka;
če tega ne mara,
pusti ga, da crkne.
(G. Can.) »Podvizaj sebe in
sestro (?).
ki je že mene tešila.
Dej, nesi ga sestri,
da ga bo dojila.«
Soprog njen prelepi
ves v solzah je odšel.
(G. Can.) »O mornarji,
Dovolite mi iti,

³ Rapsodie d'un poema albanese raccolte nelle colonie del napoletano tradotte da Girolamo de Rada e per cura di lei e di Niccolò Jenò de' Coronei ordinate e messe in luce. Firenze 1866, p. 88, v opomnji k De Radovi albanski inačici. Ponatis: Michele Barbi, Poesia popolare italiana (1939), 91—92. Omenil Milko Ukmar, DS LII (1940), 412, t. 2. — Obj. po Barbiju.

- Quantu vau 'ncoppa l'antinna
 35 Per videre lu miu maritu,
 Quante miglia ci hau di fare. —
 S'inchinau ncoppa l'antinna,
 Mienzu mare si jettau:
 — Nun mi gode lu mio maritu,
 40 E nemmeno li Turchi cani. —
 Ncapu di nove juorni
 Lu mare la sbarcau.
 Le mani sue bianchissime
 Feu candelier di chiesa etc.
- kolikor gre, pod vrh jadrnika,⁴
 da bom videla svojega moža,
 koliko milj še ima do tja« (do doma).
 Vrh jadrnika se je nagnil,
 sredi morja se je vrgla:
 »Ne bo me užival moj mož,
 še manj pa turški psi.«
 V začetku novega dne
 jo je morje položilo na suho.
 Njene roke prebele
 so bile (?) svečniki v cerkvi
 itd.

4. Algranatijev kalabrijski odlomek (Dona Canfura⁵)

- Adduni siti, giuvini? —
 — Simu de Catanzaru;
 Portamu sita a vinnari,
 D'ogni culuri ecce n'amu.^a
 5 Chiamati a Donna Canfura
 Chi nne sola^b cumpirari ...
 Subitamente la cammara fici,
 Donna Canfura si cce misi;
 (...) (..)
 Donna Canfura chiusi
 ll'occhi,
 10 E 'ntra mari se jettava.
- »Od kod ste fantje?«
 »Smo iz Catanzara;
 imamo svilo naprodaj,
 vsake barve je imamo.«
 »Pokličite gospo Canfuro,
 ta jo navadno kupuje«...
 Zdajci stanico pripravi,
 gospa Canfura gre tja ...
 Gospa Canfura si zapre oči,
 in v morje se vrže.

⁴ Dobesedno prav za prav: v zatilnik jadrnice (droga za jadra); ni pa izključeno, da je *coppa* (iz lat. *cupa*, kupa) tu narečni izraz nam. *coffa* (iz arab. *cofa* košara): jamborni koš.

⁵ Gina Algranati, Calabria forte, nella collezione Canti, Novelle ecc. diretta da L. Sorrento, Milano, Trevisini, p. 54. Ponatisk: Michele Barbi, Poesia popolare italiana (1939), p. 93. Omenil Milko Umkar, DS LII (1940), 412, t. 6. — Obj. po *Barbiju*.

^a Ni razvidno, ali se konča odgovor mornarjev tu (v. 5–6 bi govorila spet dekleta [tako v slov. prevodu]) ali konec 6. vrstice.

^b *sola*: pač knjižno suole.

- si tu veru a mia vò' beni,
a lu me' palazzu ti nni veni. —
Sc. N. si nni jiu
cu l'amatu Cavaleri, 15
tutti li so' gioj si purtau;
a la campagna luntanu li genti.
'ntra lu palazzu cu tanti
ricchizzi
dda campavanu cuntenti.
La nova jiu fin'a Tunisi, 20
unni chiddu malu cani ...
- 5 Sta nova jiu 'nsina 'n
Tunisi,
Unni chiddu malucani
Armau setti galeri
Tutti setti 'capu la navi
Cu triccentu marinari.
10 Quannu fòru 'mmeru a lu 25
portu
Li birritti si cangiaru li turbanti si livaru 26
Pi pariri cristiani. pri pariri cristiani ... 27
Si nni jeru nni Scibilia
Nobili:
— Scibilia Nobili, aprimi
aprimi. —
15 — E no no 'un ti pozzu 30
apri,

Slovenski prevod

- Če me imaš zares rada,
pridi v mojo palačo.«
Žlahtna Scibilija je šla
s svojim ljubim vitezom. 15
Vsi so jih bili veseli.
Na deželi daleč od ljudi,
v palači z vsem bogastvom
sta zadovoljno prebivala.
- 5 Ta novica je prišla do Tunisa,
kjer je oni hudi pes
pripravil sedem galej,
vsem sedmim na čelu ladjo
s tri sto mornarji.
10 Ko so bili blizu pristana,
so zamenjali kape,
da bi se zdeli kristjani. Turbane so si sneli, 26
Stopili so k žlahtni Scibiliji. da bi se zdeli kristjani. 27
»Žlahtna Scibilija, odpri mi,
odpri mi.«
15 »Pa ne, ne, ne morem ti odpreti,

- Chi lu mè spusu è à
cacciari —
La porta 'n terra cci
sbalancaru,
A Scibilia Nobili si
pigghiaru.
Cu' 'nu peri e cu' 'na manu
20 Supra la navi si la purtaru. 35
- E po' vinni lu sò spusu
Ed accominciau a sp̃ari:
— Scib. Nob. unn' è unn'
eni? —
— Si la pigghiaru li
marinari. —
25 Si nn'ha jutu a la marina 40
Lacrimi all' occhi, li manu
sbattennu,
— Jeu vi dugnu oru e
dinari
Pi quantu iddra pò pisari.
— Puru chi mi nni inghissi
navi
30 E no no 'un ti l'haju a dari — 45
— E signuri Ginirali,

Slovenski prevod

- ker moj soprog je na lovu.«
Vrgli so vrata na tla,
žlahtno Scibilijo so ugrabili,
ta za nogu in ta za roko
20 so jo nesli na ladjo.
In potem je prišel njen
soprog
in začel spraševati:
»Žlahtna Scibilija, kje je, kje
je?«
»Odpeljali so jo mornarji.«
25 Tako je šel na obrežje
s solzami v očeh in tleskal
v roke:
»Dam vam zlata in denarja,
kolikor je njena teža.«
»Tudi če mi z njim napolniš
ladjo,
30 pa ne, ne, ne dam ti je.«
»In gospod general,
- In potem se je vrnil vitez. 36
Hudo vznemirjen je začel
sprraševati:
»Žlahtna Scibilija, kje je,
kje je?«
»Ugrabili so jo mornarji.« 39

- E facitimilla affacciari
 Quantu ci dicu du' suli
 palori:
 »Scibilia Nobili, Scibilia
 Nobili,
- 35 Comu ti facisti pigghiari?
 Mi lassasti lu figghiu
 picciulu,
 E cu' minna cci voli dari?
 Si nurrizza 'un cci nn'è no,
 Pani e nuci cci pascirò.« —
- 40 E supra li tri ghiorna
 Cci dissiru: — Vo' man-
 giari? —
 — Nè mangiari, nè biviri,
 Nè durmire, nè stari beni,
 Nuddru pinseri a mia mi
 nni veni,
- 45 Chi lu me' figghiu è mortu
 di fami. —
 — Si tu hai ssu pettu chinu,
 Sguittacillu tu a ssi cani. —
 — Lu me' latti è biancu
 bianchissimu,
- Lu me' latti biancu
 bianchissimu

Slovenski prevod

- pustite, da se mi pokaže,
da ji rečem samo te besede:
Žlahtna Scibilija, žlahtna
Scibilija,
- 35 zakaj si se pustila odpeljati?
Pustila si mi malega sinka,
in kdo mu naj prsi da?
Ko dojilje ni tu,
s kruhom in orehi ga bom
pital.»
- 40 In po treh dneh
so ji rekli: »Hočeš jesti?«
»Ne jesti, ne piti,
ne spati, ne zdrava biti,
niti na misel mi to ne hodi,
- 45 saj moj sinček je umrl od
gladū.«
»Če imaš prsi polne,
jih iztisni za pse.«
»Moje mleko je belo, prebelo; »Moje mleko je belo, prebelo, 63

Tu si' veru cori di cani. — sulu è dighu a li cristiani. —
 50 Li marinari s'addrum- Li marinari s'addrumisceru, 65
 misceru;
 Cadiu la bella dintra lu cadriu la bella dintra lu
 mari. mari.

Slovenski prevod

	ti imaš zares pasje srce.«	vredni so ga samo kristjani.«	
50	Mornarji so zaspali; padla je Lepa v morje.«	Mornarji so zaspali, padla je Lepa v morje.	65

Marsalska (borgettska) inačica

II. del (pozneje dodan⁵)

Scali di sita pi li marinari
Pi pigghiari la bella 'nta mari.
E la navi vota e firria
55 E la bella chiancennu va.
— Marinaru, marina marona
Sammi a diri chi ventu fa,
S'è sciloccu o tramuntana
Nni mè patri mi pùrtirò. —
60 — Miu caru patri, miu caru patri,
Mi vuliti riscattari? —
— Mia cara figghia, mia cara figghia,
Quantu è lu ricattitu tò?
— 'Tri liuna, tri farcuna,
65 Quattru culonni chi d'oru su'.
— Nun pozzu perdiri ssi dinari,
Quantu è megghiu ti perdi tu! —

Slovenski prevod

Mornarji vzamejo svileni lesto,
da potegnejo Lepo iz morja.
In ladja se nagiblje in ziblje
in Lepa venomer joka.
»Mornar, marina marona,
veš mi reči, kateri veter vleče?
Če je jug ali krivec,
k svojemu očetu se popeljem.«

»Dragi oče, dragi oče,
hočete me odkupiti?«
»Draga hči, draga hči,
kolika je odkupnina zate?«
»Trije levi, trije sokoli,
štirje stebri iz zlata.«
»Ne morem pogubiti tega denarja,
dosti je bolje, da pogubiš se ti.«

⁷ Pripojen je baladni obrazec o »Odkupljeni« (La donna rapita — Die Losgekaufte). Ta II. del priobčujem samo po Struppovi inačici — Salomone-Marinova se razločuje od nje le v malenkostih.

- Voi mangiari, voi mangiari? —
 — Nè mangiari nè biviri
 70 Nè durmire nè stari beni
 Nuddru pinseri a mia mi nni veni
 Chi lu mè figghiu è mortu di fami. ---
- Si nn'ha jutu a la marina
 E la navi vòta e firria
 75 E la bella chiancennu va.
 — Marinaru, marina marona,
 Sammi a diri chi tempu fa,
 S'è sciloccu o tramuntana
 Nni mè matri mi purtiro. ---
- 80 — Mia cara matri, mia cara matri,
 Mi vuliti arriscattari? —
 — Mia cara figghia, mia cara figghia,
 E quant' è lu ricattitu tò?
 — Tri liuna, tri fareuna,
 85 Quattru culonni chi d'oru su'. ---
 — Nun pozzu perdiri ssi dinari,
 Quantu e megghiu ti perdi tu! ---
- Voi mangiari, voi viviri,
 Voi durmire, vò' stari beni? ---
 90 — Nuddru pinseri a mia nni veni
 Chi lu mè figghiu è mortu di fami. ---
- Si nn' ha ghiuta a la marina
 E la nave vòta e firria
 E la bella chiancennu va.
 95 — Marinaru, marina, marona,

Slovenski prevod

»Hočeš jesti, hočeš jesti?«
 »Ne jesti, ne piti,
 ne spati, ne zdrava biti,
 niti na misel mi to ne hodi,
 saj moj sin je umrl od gladu.«

Pripeljala se je k obrežju.
 In ladja se nagiblje in ziblje
 in Lepa venomer joka.
 »Mornar, marina marona,
 veš mi reči, kakšno vreme je?
 če je jug ali krivec,
 k svoji materi se popeljem.«
 »Draga mati, draga mati,
 hočete me odkupiti?«

»Draga hči, draga hči,
 kolika je odkupnina zate?«
 »Trije levi, trije sokoli,
 štirje stebri iz zlata.«
 »Ne morem pogubiti tega denarja,
 dosti je bolje, da pogubiš se ti.«

»Hočeš jesti, hočeš piti,
 hočeš spati, hočeš zdrava biti?«
 »Niti na misel mi to ne hodi.
 saj moj sin je umrl od gladu.«

Pripeljala se je k obrežju.
 In ladja se nagiblje in ziblje
 in Lepa venomer joka.
 »Mornar, marina marona,

- Sammi a diri chi tempu fa,
 S'è sciloccu o trammuntana
 Nni mè frati mi purtirò. —
 — Miu caru frati, miu caru frati,
 100 Mi vuliti arriscattari? —
 — Mia cara soru, mia cara soru,
 E quant' è lu ricàttitu tò? —
 — Tri liuna, tri farcuna,
 Quattru culonni chi d' oru su'. —
 105 — Nun pozzu perdiu tuttu ss' oru,
 Quant' è megghiu ti perdi tu! —

- Si nn'ha ghiutu a la marina,
 E la navi vòta e firría
 E la bella chiancennu va.
 110 — Marinaru, marina, marona,
 Sammi a diri chi tempu fa,
 S'è sciloscu o tramuntana
 Nni mè soru mi purtirò. —
 — Mè cara soru, mè cara soru,
 115 Mi vuliti arriscattari? —
 — Mè cara soru, mè cara soru,
 E quant' è lu ricàttitu tò? —
 — Tri liuna, tri farcuna,
 Quattru culonni chi d' oru su'. —
 120 — Nun pozzu perdiu tuttu ss' oru,
 Quant' è megghiu ti perdi tu! —
 — Marinaru, marina, marona,
 Sammi a diri chi tempu fa,

Slovenski prevod

veš mi reči, kakšno vreme je?
 Če je jug ali krivec,
 k svojemu bratu se popeljem.«
 »Dragi brat, dragi brat,
 me hočete odkupiti?«
 »Draga sestra, draga sestra,
 kolika je odkupnina zate?«
 »Trije levi, trije sokoli,
 štirje stebri iz zlata.«
 »Ne morem pogubiti vsega tega
 zlata.
 dosti je bolje, da pogubiš se ti.«

Pripeljala se je k obrežju.
 In ladja se nagiblje in ziblje
 in Lepa se venomer joka.

»Mornar, marina marona,
 veš mi reči, kakšno vreme je?
 Če je jug ali krivec,
 k svoji sestri se popoljem.«
 »Draga sestra, draga sestra,
 hočete me odkupiti?«
 »Draga sestra, draga sestra,
 kolika je odkupnina zate?«
 »Trije levi, trije sokoli,
 štirje stebri iz zlata.«
 »Ne morem pogubiti vsega tega
 zlata,
 dosti je bolje, da pogubiš se ti.«
 »Mornar, marina marona,
 veš mi reči, kakšno vreme je?

- S' è sciloccu o tramuntana
 125 Nni lu mè spusu mi purtiro. —
 — Miu caru spusu, miu caru spusu,
 Mi vuliti arriscattari? —
 — Mia cara spusa, mia cara spusa,
 E quant' è lu ricattitu tò? —
 130 — Tri liuna, tri farcuna,
 Quattru culonni chi d' oru su'. —
 Megghiu perdiri tuttu ss' oru
 Basta chi 'un ti perdi tu. —

— ... —

- E supra li tri ghiorna
 135 E lu patri mariu.
 — E lassatilu muriri
 Tutta di russu m'hè vistiri. —
 E supra li tri ghiorna
 E la matri muriu.
 140 — E lassatilu muriri
 Tutta di giannu m'hè vistiri. —
 E supra li tri ghiorna
 E lu frati muriu.
 — E lassatilu muriri
 145 Tutta di virdi m'hè vistiri. —
 E supra li tri ghiorna
 E la soru muriu.
 — E lassatila muriri
 Tutta di biancu m'hè vistiri,
 E si mori lu mè caru spusu
 Di niuru arzolu m'hè vistiri.

Slovenski prevod

Če je jug ali krivec,
 k svojemu možu se popeljem.«
 »Dragi mož, dragi mož,
 hočete me odkupiti?«
 »Draga žena, draga žena,
 kolika je odkupnina zate?«
 »Trije levi, trije sokoli,
 štirje stebri iz zlata.«
 »Bolje, da pogubim vse to zlato,
 dovolj je, da ne pogubiš se ti.«

In po treh dneh
 in njen oče je umiral.
 »In pustite ga umreti,
 vsa v rdeče se hočem obleči.«

In po treh dneh
 in mati je umirala.
 »In pustite jo umreti,
 vsa v rumeno se hočem obleči.«

In po treh dneh
 in brat je umiral.
 »In pustite ga umreti,
 vsa v zeleno se hočem obleči.«

In pot reh dneh
 in sestra je umirala.
 »In pustite jo umreti,
 vsa v belo se hočem obleči.«

In če umre moj ljubi mož,
 v črno, temno se hočem obleči.«

7. Russova inačica sicilske pripovedke⁸

Izvirnik:

Slovenski prevod:

Arrivò una volta una nave, e un bando pubblico invitava i cittadini a fare acquisti di tessuti di seta.

La bella, dopo pregghiere insistenti, ottene dalla suocera d'essere accompagnata, all'insaputa del marito, sulla nave per fare acquisti.

Appena la bella fu entrata sulla nave, questa si mosse, lasciando la suocera a terra.

Era stato il padre a combinare questo ratto, perchè la figlia aveva abbandonato la casa paterna per unirsi in matrimonio col suo amante, senza il consenso dei parenti.

La bella, presa prigioniera, per l'amore che portava al suo uomo e al suo bimbo, tuttora lattante, si buttò dalla nave e a noto raggiunse la sponda, che non era tanto lontana.

Nekoč je prišla neka ladja in javen razglas je povabil meščane, naj si tam nakupujejo svilnatega blaga.

Lepa je po vztrajnih prošnjah dobila od tašče dovoljenje, da je v njenem spremstvu brez moževe vednosti šla na ladjo nakupovat.

Komaj pa je Lepa stopila na ladjo, je ta odrinila in pustila taščo na suhem.

Bil je njen oče, ki si je izmislil to ugrabitev, ker je bila hči zbežala iz očetne hiše in se brez dovoljenja staršev s svojim ljubim v zakonu združila.

Lepa, kot ujetnica prijeta, se je iz ljubezni, ki jo je družila z možem in svojim otrokom, še dojenčcem, pognala z ladje in priplavala na obrežje, ki ni bilo tako oddaljeno.

A) II. IHANSKI INAČIČNI TIP S TRAGIČNIM IZIDOM

8. Breznikova ihanska inačica (Mlada Vida¹)

Mwada Vida ja štrene prava
 Pər kraj murja na belmo pèsk.
 Pərke jnə ja pərpwəvəva písana barka,
 Notər ja biw čārən zamure.

5 Tko ja reku čārən zamure:

⁸ V Deliji, prov. Caltanissetta, zapisal prof. Vincenzo Russo; priobčil jo je Michele Barbi, Pallante, Torino, fasc. I (1929), v opomnji k ponatisku Donne Candije, str. 32; isti, Poesia popolare italiana (1939), 94s., op. 1. — Milko Ukmarijo je omenil v DS LII (1940), 412, t. 7.

¹ V Ihanu zapisal o. l. 1900. še kot gimnazijec dr. Anton Breznik, pela Korčova Jera iz Male Loke pri Ihanu. Priobč. ČZN XX (1925), 93; po Brezniku pregledana: DSL (1938), 233 s.

- »Kaj ja tjáb, mwada Vida?
 Kaj z bwa góřš ta pàrve leta!«
 »Jást sàm biva uhká góřš ta pàrve leta,
 Dej pa jmam hăduabnă dete,
 10 k noč mine, dan pothine,
 Pa hăduabnă dete na pomoukne.«
 Tko ja reku čārən zamurc:
 »Pejd le notər, mwada Vida,
 Jást pa jmam takšnă korejñce,
 15 De, k boš ti dete skopáva,
 Pa bo preci mărno postavă.«²
 Šva ja notər mwada Vida.
 Naprédən se ja Vida gwār skwaníva,
 Ja že na sredă murja biva.
 20 Tko ja rekwa mwada Vida:
 »Kaj boš ti, dete, počévă,
 K. na boš matere jměvă.

_____3
 Raj cəm na sréd murja⁴ skočit,
 Kokər pər tjáb se, čārən zamurc, vazít.

- 25 Kokó boš se miw jokávă,
 k na boš matere jměvă.«
 Vida je pa svet kriš stríva,
 Na sred murja ja notər skočíva.

9. Kramarjeva ihanska inačica (Mlada Vida³)

Mla-da Vi-da je pel-ni-ce pra-la Na šro-kem
 mor-ji na bel'mo pe-ski, Pa se je mi-lo jo-
 ka-la, Pa se je mi-lo jo-ka-la

² V DS L, 234 tisk. napaka: postav.

³ Tu je očitno izostala kaka zamorčeva beseda; to spričuje posebno jasno dvojna tožba zaradi deteta v istem Vidinem govoru, pa tudi njene ogorčene besede v vv. 23—24. (Črtice vstavil izd.)

⁴ Prv.: v murje; prim. v. 28: notər.

⁵ Zap. z melodijo Franc Kramar. Pela enoglasno Paškarca (po Brezniku: Opažkarica), ki se je te pesmi naučila od svoje rajne matere.

1. Mlada Vida je pelnice prala
Na širokem morji, na bel'mo peski,
Pa se je milo jokala,
Pa se je milo jokala.
- 5 2. Pršva je jena pisana barka,
Pa stopi vun en čeren zamorec:
»Kaj je tebi, mlada Vida,
De ti nis' več toko lepa,
Kot si b'la ta prvo leto?«
- 10 3. »»Kak' bom jest še tol'ko lepa,
Ki jmám domá jeno mlado dete,
Ki mi cele noči joka,
Ki mi cele noči joka(.)
4. Potem imám star'ga očeta,
15 K' me noč in dan on zmeram krega!««
-
5. Prjev jo je za levo rōko,
Vzev jo je k sebi u barko.
6. Mlada Vida je zavpila:
»Oh, kaj bo dete zdej počelo,
20 K' na bo mater več imelo,
K' na bo mater več imelo!?«
7. Vida je čes sê kriš storila,
In je v globok' morjê skočila.
-
8. Brodnar odrine z barko preč,
25 Na vse strani vakol' sebe gleda, —
Vide pa nikjer ne vidi,
Vide pa nikjer več ni! — — —

Zapisana 17. aprila 1910. Rokopis Odbora za nabiranje slovenskih nar. pesmi je dr. Avg. Žigon dne 7. maja 1929 v Etnološkem muzeju v Ljubljani prepisal. Izvirni zapis se je nato v Etnološkem muzeju — izgubil. Žigonov prepis pa hrani Glasbeno narodopisni referat v Ljubljani pod znakom Ms. V. (dr. Avg. Žigon)/23, list 15. Tu je pesem objavljena po overovljenem prepisu (Marolt Francé) — kitica 1. naravno dvakrat; tudi sem številke kitic postavil pred 1. vrstico, ne nad njo. Kramarjev zapis je močno pomanjkljiv. Besedilo ni zapisano v pristni narečni obliki, ampak v mešanici narečja in knjižnega jezika. Zakaj obsega druga kitica pet verstic, peta samo dve, in kako so se te kitice pele (tudi 4. in 7.), zakaj stojita še na koncu pesmi dve vrsti pomišljajev (tu so izpuščeni), zapisovalec ni pojasnil.

Upravičen je tudi sum, da zapisovalec glasbenega ritma v baladi ni prav dojel: glasbeni ritem tričetrtinskega takta je v 5. in 7. taktu z deklamatoričnim ritmom le preveč navzkriž.

B) DOLENJSKI INAČIČNI TIP Z ELEGIČNIM ZAKLJUČKOM

10. Rudeževa - Smojetova inačica (Lepa Vida)

V treh rokopisnih oblikah

a) *Neznaničev rokopis*
»Od Vide«¹b) *Prešernova prepisnita*
»Pesem od lepe Vide«²

Padla po nozhi člana je bela,
 Mlado selenje, rosh'ze je vseča. —
 V'semlji globoki — moje velele,
 Gori per Bogi moje to shetje.

Prelepa Vida

Pešnize praša

Pri kraju morja

Na linji skali,

5 K' nji ie je pripeljal

Zherni samorz.

Tako je reki

Zherni samorz:

Kaj je tebi lepa Vida

Ki nifi vezh

Tako lepa, kakor

Perve leta?

10

Lepa Vida je per morji ltaša

Tam na prodi fi pešnize praša

Zhern samorz po livim morji pride,

Barko vftavi prašha lepe Vide:

»Šakaj Vida nifi tak rudezha

Tak rudezha nifi tak zvedezha,

Kakor ti ti perve leta bila?«
 Vida lepa je odgovorila:

10

5

¹ Ms. Univ. bibl. v Ljubljani št. 478, lista 2—3. — Besedilo je prvič priobčil dr. Avg. Žigon, DS XXXX (1927), 38.

Tu je besedilo natisnjeno s popravljenimi piščevirni pisanimi pomotami, kolikor jih je popravil sam. Ti popravki so:

V. 4. *sinji*; čez s je zapisan *f* — v. 12. Pisec je začel pisati *Perp*, zapisal čez *p* črko *v* in pravilno nadaljeval: *Perve* — v. 19. Večica *ra rek-el* je prečrtana — v. 38. *je*, čez *j* je zapisan *J* — v. 42. Vprasaj je prečrtan — po pomoči (prim. v. 54.) — zato se je tu v besedilu pridržal — v. 46. *Vasi* je zapisano pozneje pred začetek vrstice, ki se je pričlenjala z *Ino* (ki je ostalo nesopremenjeno) — v. 52. *čca*; *q* je zapisan čez *p* (gl. sledečo besedo: *ride*) — v. 61. *ipaukca*; čez *p* je zapisan *h* (poprava ni popolna, ker bi se bil moral zapisati med *f* in *p*; tako tu v besedilu) — v. 65. Na koncu vrstice je prečrtana večica — v. 66. *Kup'za*; "popravljen v izpisčaj ('') — v. 71. *drugiga*; *-iga* je prečrtano in popravljen v *-o*: *drugo* — v. 73. Pisec je začel pisati *sa(govorila)*, prečrtal in zraven nadaljeval: *izgovorila*.

Piščevih redakcijskih popravkov ni.

S sviničnikom je nekdo nad *a* v besedi *krau* (v. 3.) zapisal prav najtuen *o* (govorjske oblike *kratjo*, črke *u* pa ni prečrtal. Iz pofez te same drobne črke *o* ni mogoče ugotoviti roke; ni pa izključeno, da je ta neodločni popravek prešernov. Prim. »Lepe Vide«

(Ms. 433, I, 7), v. 53.: *Sim per okno flata*; Kastelčev prepis »Lepe Vide« po Prešernovi predlogi inia tu *oknu* (Ms., 480, II, 7), takisto Blasnikov tisk (SPKN I, 119, v. 53.).

² Prešernov rokopis zlaa' v Narodnem muzeju v Ljubljani.

Prva objava: I. Grafenauer, Iz Kastelčeve zapisišine, čas IV (1910), 127—130; knjiga (1911), 8—11 (z označenimi Prešernovimi in Kastelčevimi popravki); prim. dr. Avg. Žigon, DS XXXX (1927), (z označenimi Prešernovimi popravki).

Tu je priročeno besedilo s popravljenimi pisanimi pomotami, kolikor jih je popravil Prešern sam. Ti popravki so:

V. 20. *mosh*; *s* je zapisan čez *f* — v. 24. *lezino*; Pr. je poskušal popraviti, potem je besedo prečrtal in zgoraj zapisal *lerzho* — v. 38. *Oh*; *h* je zapisan čez *k* — v. 42. *k* (*kralljici*); *k* je prečrtan, zraven *ta* je zapisan *h'* — v. 51. *h-el*; *f* je zapisan čez *s* — v. 55. *svaz(her)*; Pr. je zapisal samo začetek, prečrtal in zraven nadaljeval na *vézner* — v. 61. *tnoj*; *v* je zapisan čez *i*.

Popravke besedila — redakcijske popravke, ki so za nas brez pomena gl. I. Grafenauer, inia, pod črto, takisto Žigon, n. m., op. 4. Tu so navedene pod črto samo tiste premembe, s katerimi je Prešern prvotni koncept svoje pesmi bolj približal narodnemu izročilu.

- Kako 'zhem bit' lepa
Kakor prve leta?
15 Doma imam stariga moshna
Ino bolno dete:
- Star! prekašluje
Dete prejokuje.
20 Tako je rekel zherni samorz:
- Le smano, smano, te lepa Vida!
Tako je rekia lepa Vida:
Komu bom saputfila stariga moshá
Ino bo'no dete?
- Tako je rekel zhern' samorz:
25 Le smano, smano; lepa Vida
U ihpaniko deshele,
po te je pol'ala ihpanlka kraljiza,
Ne bofh drus'ga delala, kakor bele
Poitile postilala ino gori bofh
30 Leshala ino bofh doifa ihpanl'kiga kraljizha
- U Barko je stopila, od kraja odtegnila
- »Kak' rudezha bla bi in zvedezha,
Ker sadeia mene je nefrezha
Oh domá je boino moje dete,
Sa'dila fim fi tern v' péte
Omoshila fim te, starza vsela,
Malokdaj fim frotiza veleia,
Bo'ro c'ete zel dan prejokuje,
Zelo dolgo nozh mosh prekašluje!«
20
- Zheri samurz ji rezhe, ino pravi:
»Zhe domá jim dobro ni sherjavi
,Se zhes morje vsd'ignojo, ti s'mano
Pojdi leizhuo fi osdravit' rano.
- Kaj ti rezhem lepa ti Krajniza!
25
- Pofhte po te Shpanška me kratjiza,
Ji doiti mialiga kraljizha
,Sinka njen'ga mlad'ga zelarizha.
Ga doifa bofh ino sibala.
Peltvala, mu posttjo posttala,
De salpi, inu pelme lepe pela
Druiga dela tum ne bofh inela.
V'Barko lepa Vida je stopila;
Ai ko ita od kraja odtegnila,
30

Ko je barka shé po morji tekla,
Sz sjokata Vida je in rekla:
 »O! lirota vboga kaj tim ttrila,^{4a}
 Oh! komú fim jet domá, pufila
De'e moje, linka nabogien'ga^{4b}
Mésha mo'jga s *te'ni ob'osher'ga!*« —
 Ko preteklo to ble tri nedelje,

35

40

Sazhela jokati lepa Vida:

Konu fim poftila ftariga mosha
 Ino bolno dete.

35 Un jo je prepelal u fhpanfko deshelo

³ Prešeren u je zvenela tu v ušesih hraški podobna gorenjska inačica »Lepe Vide«. Prim. z vrstico 19.—20. hraško inačico, v. 20—23:

Al zèi mam sina, *bowáno sróto*,
 k mé *céwe dóoge noči prevéka*.

Pa nám domá tud nga stárga očela,
 k *podnév* me kréga, *poróó pretépa*.

Tu je najprej izraz *céwe dóoge noči*, ob njem *poróó in podnév*, sploh da se noč in dan omenjata, ki jih v predlogi ni. Prim. tudi Kramarjevo ihansko inačico (ki ima ta motiv iz gorenjskega inačičnega tipa), v. 14—15, in kočevske inačice, n. pr. *Haufen*, št. 45 (g. spodaj), v. 15—16 (kit. 9). V vseh teh inačicah se omenja tudi lakor v Prešerenovi prepestitvi najprej otrok, potem šele mož (oče), v Prešerenovi poglavitni predlogi »Od Vide« pa narobe: najprej mož, potem šele dete. In še tretje dejstvo v gorenjih štirih vrsticah: *bowána sróta* (v. 20). Prim. v Prešerenovi pesmi *vbogo frotto*, ki so jo

danes pokopali (v. 60, prim. v. 72), in *revzo*, ki so ji večraj svečo držali (v. 50).

Hraški močno porobna inačica »Lepe Vide« se je morala poetičnem nezdaj peti tudi v Vrbi in pač po vsej Blejski kotlini in Prešeren jo je imel vsaj nekoliko v spominu.

⁴ Vrstice 25—26 je Prešeren na levem robu rokopisa še bolj približal predlogi (Od Vide):

Kaj ti pravim, *po te Vida sala*
Je Kraljiza Shpanjka me pošlata.

^{4a} To vrstico je Prešeren nedvomno napisal po gorenjski inačici, ki jo je imel v ušesih. Prim. hraško inačico, v. 31: »*Obbè jèst sróta, o káj sm stríva!* / *Kdó mè n pódóju bowána stína?*« Seveča tudi sina, ko druge inačice govore samo nedoločeno o bolnem detetu.

^{4b} Prim. v hraški inačici v. 20, *bowáno sróto* (op. 3), v. 35, *bowána stína* (op. 4a). Sina poznajo vseskozi tudi kočevske inačice, a ne bolnega sina.

- ,Shpan(ki) kraljizi,
 Sjutiej je sgodaj vltala
 Je pri okni tlata
 Gori pride rumeno lonze
 Tako je rekla lepa Vida:
 Kaj te vprašam ti rumeno lonze.
 Kaj moje bolno delizhe dela?
 ,Sonze pravi kaj bo delalo.
 ,Svezho to mu sdaj der-shali
 Tvoj ubogi mosh te po morji
 Vosi Ino tebe ilhe
 Ti lepa Vida ino te po tebi
 Milo joka
 Takrat the bolj jokala
 Bele roke si lomila.
 Svezher pri oknu tlata
 Pa gori pride vltala Luna:
 Kaj te pralham ti vltala Luna.
 Kaj moje bolno delizhe dela?
 Luna pravi, kaj bo delalo?
 Sdaj fo ga pokopali.
 Tvoji tlari ozha te po morju
 Vosi, o ti se po tebi pre milu
 Joka, ,Se bolj je jokala te
- Jo h'kraljizi zhern samurz perpetije. —
 Sgodaj lepa Vida je vltala
 Tam per okno fonzeta zhakala,
 Potolashil' shalolt nesrezhenno
 Opravlhalo sonze je rumeno:
 »Sonze, sharki fonza vi povete,
 Kaj moj linik dela, boino dete?«
 »Kaj bi delal sdaj tvoj linik mali?
 Vzheraj svezho rev'zi jo der-shali,
 In tvoj tlari mosh je thel od hifhe,
 ,Se po morji vodi (!), tebe ilhe.
 Tebe ishe in se grosno joka
 Od britkolti njemu ferze poka.« —
- Ko na vezher pride luna blede
 Lepa Vida fpet per okno gieda,
 Deb' ti ferzhno shaloft ohladila
 Bledo luno je ogovorila:
 »Luna, sharki lune vi povete,
 Kaj moj linik dela, boino dete?«
 »Kaj bi delal sdaj tvoj linik mali,
 Danf fo vbogo froto pokopati,
 Ino ozha tvoj je thel od hifhe,
 ,Se po morji vosi tebe ilhe,
 Tebe ilhe, te po tebi joka,
 Od britkolti njemu lerze poka.« —

- 60 Lepa Vida.
K' nji pride lhanika kraljiza.
Kaj ti je prelepa Vida,
De se tako mlo jokah.
Vida lepa je sajoka huje,
K' nji kraljiza pride jo spralhuje:
»Kaj te tebi Vida je sgodilo,
De tak fino jokah, in tak mlo?«⁵ — 70
Je kraljiza rekla Vida sala:
»Kak bi trota vhog³ ne jokalc,
Ko per okno slato jim potodo
Pomivala mi je padla v vodo,
Je is okna padla mi viroz'ga
Kup'za slata v' dno morja globoz'ga.« — 75
Jo tolashi, rezhe ji kraljiza:
»Jenaj, jokač' lepa te Krajniza!⁶
Druo kupzo slato bom kupila,
Te per kralju bom isgovorila.
80
Id' kraljiza doji mojga fina,
Nej te mine, shatolt, bolezhina.«⁷
Ref kraljiza kupzo je kupila,
Ref per kralju jo je sgovorila:
Vida vlak dan je per okni fla'a,
Se po finku, ozhu, mosh' jokala. — 85

⁵ Prvotno je hotel Prešeren zapisati s spremenjenim besednim redom kar vrstico iz predloge: *De se jokah ti tak (milo)*; zapisal pa je, da mu zmanjka enega trohčja, in mu je zadnja beseda v peresu ostala; začel vrstico je prečrtal in zapisal novo.

⁶ Tu Prešeren besed lepa ti Kraljiza ni mogel zamenjati v v. 25. (gl. zg. op. 4.) zamenjati (n. pr. *Jenaj jokač', lepa Vida*), ker bi mu bilo zmanjkalo enega trohčja.

⁷ S to vrstico je primerjati v. 119. braške inačice: *dá mě u mǎjuna tá bolečina*. — Prim. op. 3, in 4 a, b.

aa) Neznanečev prepis »Od Vide«
s pravilno v ritmične enote razvrščenim besedilom

c) Prešernov prepis »Lepa Vida«

aa) *Od Vide*⁸

1	Prelepa Vida	Pelnize prala	1-2	Plepepa Vida	pelnize prala	
	Pri kraju morja	Na finji tkali,	3-4	Per kraju morja	na finji tkali,	
	K' nji te je pripeljal	Zhejni samorz.	5-6	K nji te je perpeljal	zhelni samorz,	
	Tako je rekel	Zhejni samorz;	7-8	Ta'o je rekel	zhejni samorz;	
5	Kaj je lebi	lepa Vida	(9)	»Kaj je tebi	lepa Vida,	5
	Ki niti vezh	Tako lepa	(10-11)		ki niti vezh ¹⁰	
	kakor	Perve leta?	(11-12)	Tako lepa	kakor perve leta?	
	Kako 'zhem bit' lepa	Kakor perve leta?	(13-14)	»Kak ozhem biti lepa,	kakor perve leta!	
	Doma imam	Itariga moshá	(15)	Doma imam	Itariga moshá in bolno dete,	
10	Ino bolno dete?		(16)			
	Stari prekalhljuje	Dete prejokuje.	(17-18)	Sta i mosh ¹¹	prekalhljuje dete prejokuje.	10
	Tako je rekel	zhelni samorz;	(19)	Takó je rekel	zhelni samorz;	
	Le smano, smano	te lepa Vida!	(20)	»Le s niano le s mano,	lepa Vida!	
	Tako je rekia	lepa Vida:	(21)	Tako je rekla	lepa Vida:	
15	Komu bom sapuffila	Itariga moshá	(22)	»Komú bom sapuffila	Itariga moshá ¹²	
	Ino bolno dete?		(23)	Stariga moshá,	in bolno dete? ¹²	
	Tako je rekel	zheln' samorz;	(24)	Takó je rekel	zhelni samorz;	15
	Le smano, smano,	lepa Vida	(25)	»Le s mano, le s mano,	lepa Vida!	
	U shpaníko	česhelo,	(26)	V Shpaníko	deshele.	
20	Po te je pollala	Shpanska kraljiza,	(27)	Po tebe je pollala	Shpaníka kraljiza,	
	Ne bohi druga delata		(28)	Ne bohi druga delata	[kakor bele] ¹³	

c) *Lepa Vida*⁹

⁸ Na Levi je števec ritmično urejenih vsic, v sredini je v oklepaju števec po nemančevem prepisu. Začetki izvirnih vrstic, če so v sredini urejenih, se poznajo po veliki začetnici, ki se je iz izvirnika pridržal.

⁹ Univ. knjiž. Ms. 433, 6—7. Snimek je priročil dr. Avg. Žigon v DS XL (1927), št. 1. — Besedilo je na iskanje s popravljenimi pomočmi, kolikor jih je popravil Prešeren sam. Ti popravki so:

V. 2. *ilint*; P. je l prečrtal in pravilno nadaljeval: *(it)inj* — v. 3, 4. *samurz*; čez u je zapisan o — v. 5. *itje*; čez e je zapisan t — v. 7. *pervo*; čez o je zapisan e — v. 9. *prekashuje*; čez s je zapisan f — v. 22. *Spaujkiqa*; prve hibe se je P. že pišeč zavedel, spremenil je p v h in nadaljeval *(Sh)panjkiqa*; drugo hibo je zagledal šele, ko je bila beseda izpisana in je vrnil med j in k nejasen dolgi f — *krajizha*; črka i je zapisana čez drugo črko, ki je ni dobro razbrati (a?) — v. 27. *Shpanjki*; P. je najprej zapisal *(p)*, prečrtal in zraven zapisal novo obliko — *krajlo(u)*; P. je nedopisano besedo prečrtal in nadaljeval *krujzi* — v. 41, 42, 43. P. je najprej zapisal po gorenjsko *Koga* (43: *koja*) to obliko prečrta in zgoraj zapisal *Kij* (43: *ka*) — v. 42. *detizo*; s poslednjajo potezo je P. o popravil. v. 2 — v. 48. *je*; prv. *je*; čez j je zapisan i (prim. sledenčjo besedo *je*; prim. Od Vide, v. 59.) — v. 50. *Vida*; vejica je popravljena v klicaj — v. 52. Pika na koncu vrstice z bledejšim črnolom — v. 53. „Sim; čez napačni narekovaj je zapisana vejica kot znak z, š — v. 56. *maran*; čez n je zapisan j.

Redakcijski popravki, s katerimi je hotel P. vrstice bolje razdeliti, so označeni v besedilu sament: p.ertane besede so v oglatem oklepaju [].

¹⁰ V Kastelčevem prepisu te Prešerenove predloge (CR I: Univ. knjiž. Ms. 480, II, 6—7) je Prešeren besede *ki ni* i več (gajica) v tej vrstici in *Tako* v sledeči vrstici prečrtal ter zapisal nad prvo polovico s edeče vrstice v mešanici bohoričice in gajice *ki ni* i več *tako* ... To me-to je Prešeren — pravilno — popravil šele, ko je prišel ta rokopis (CR I) iz cenzure (CR II je ostal v cenzurnorevizjskem uradu).

¹¹ Ni jasno, ali je Prešeren besedo *mosi* ne-hote ponovil iz prejšnje vrstice, ali jo je vzel iz Smoletovega prepisa — ima ga namreč že v svoji »Pesmi o Lepe Vide«, v. 20. — ali iz gorenjske inačice »Lepe Vide«, ki mu je bila v sčominu in jo je porabil že za »Fesem od Lepe Vide« (gl. tan op. 3).

¹² Ni jasno, ali je hotel tu Prešeren — med prepisovanjem — popraviti samo slabo razdelitev vrstic svoje preloge, ali pa je hotel po svojem ritmičnem in stilnem čutu, morda tudi po inačici, ki tu je bila v spominu, upostaviti dve celi pravilno ritmični vrstici. Gl. poprasko inačico (spodaj), v. 12—13: Doma ima budegga moža, * Hudega moža, mado dete. Prim. tudi kočevske inačice Hauffen, št. 45, v. 13—14, Marolt ináč. š. v. 12—13, in dr.

¹³ Tu ni dvoma, da s je P. prepoznal spomnil pravične razdelitve vrstic (prim. op. 11).

- 25 kakor baje Potile postilala
ino gori both Leshala
ino both doila thpanškiga kraljizha
U Barko je itopila
od kraja odlegnila
Sazhe'a jokati lepa Vida:
Komu fim putila ftariga nosha
Ino boino dete.
30 Un jo je prepelal u thpanško desheio
Shpanški kraljizi.
Sjutrej je sgodaj vitila
je pri okni itala
Gori pride rumeno lonze
35 Tako je rekla lepa Vida:
Kaj te vpratham ti rumeno sonze.
Kaj moje boino delizhe dela?
Sonze pravi kaj bo delalo.
Svezho fo mu sdaj dersnali
40 Tvoj ubogi mosh fe po morji Vosi
Ino tebe ilhe Ti lepa Vida
ino fe po tebi Milo joka
Takrat the bolj jokala
Bele roke fi lomila.
45 Svezher pri oknu itala
Pa gori pride ivitla Luna:
Kaj te pratham ti ivitla Luna,
- (28-29)
(29-30)
(30)
(31a)
(31b)
(32)
(33)
(34)
(35)
(36)
(37)
(38)
(39)
(40)
(41)
(42)
(43)
(44)
(45-46)
(46-47)
(47-48)
(49)
(50)
(51)
(52)
(53)
- Kakor bele potilje postilala
Ino gori both iesaia,
Ino both dojila Shpanškiga kraljizha!
V larko je itopila, od kraja odtegnila.
Sazhe'a je jokati lepa Vida:
Komú lin putila ftariga nosha in' bolno dete!
Perpeljal jo je v Shpanško desheio.
V Shpanško desheio k Shpanški kraljizi.
Sjutraj je sgodej vitila, je per okni itala.
Gori pride rumeno lonze,
Tako je rekla lepa Vida
»Kaj te pratham, ti rumeno lonze!
Kaj moje boino delize dela?«
Sonze pravi, kaj bo delalo,
Svezho fo mu sčaj dersnali.
Tvoj vbogi mosh fe po morji vosi,
Se po morji vosi, in tebe ilhe
In fe po tebi, lepa Vida' mito jaka (!).¹⁴
Takrat the bolj te je jokala.
Bele roké fi je lomila.
Svezher je fjet per okni staia,
Pa gori pride ivilla luna:
»Kaj te pratham, ti ivitla luna!

- 50 Kaj moje boino detizhe dela?
Luna pravi, kaj bo delalo?
Sdaj fo ga pokopali.
Tvoji ltari ozha fe po morju Vosi,
on fe po tebi pre milu joka.
She bolj je jokaia le Lepa Vida.
K' nji pride Shpanjka kraljiza.
Kaj ti je prelepa Vida,
De le tako milo jo'fah.
Kaj b' fe ne jokaia,
kér Sem pri oknu ftala, slata Kup'za
pomivala
Padla mi je zhes Okno u morje globoko.
Tako je rekla Shpanjka kraljiza,
Nizh ne maraj ti lepa Vida
Jest bom fpet tebi drugo Kupila,
ino pri mojmu Kralju te bom isgovorila!
Le lepo doji mojga kraljizha!
- 45
Kaj moje boino detize dela?
Luna pravi, kaj bo delalo!
Sdaj fo ga pokopali.
Tvoj ftari ozha le po morji vosi,
In fe po tebi premilo joka.¹⁴
She bolj fe je jokal^a lepa Vid^a.¹⁵
K' nji pride Shpanjka kraljiza:
»Kaj ti je prelepa Vida
De le tako -milo jokalh?»
»Kaj bi le jes ne jokala.
,Sim per okno ftala, llato(!) kup'zo
pomivala,
Padla mi je zhes okno v morje globoko.«
Tako je rekla Shpanjka kraljiza:
»Nizh ne maraj ti lepa Vida!
Jes bom fpet tebi drugo kupila,
Ino per mojmu kralju te sgovorila,
Le lepó doji ti moiga kraljizha.«
- 55
Kaj ti je prelepa Vida,
De le tako milo jo'fah.
Kaj b' fe ne jokaia,
kér Sem pri oknu ftala, slata Kup'za
pomivala
Padla mi je zhes Okno u morje globoko.
Tako je rekla Shpanjka kraljiza,
Nizh ne maraj ti lepa Vida
Jest bom fpet tebi drugo Kupila,
ino pri mojmu Kralju te bom isgovorila!
Le lepo doji mojga kraljizha!

¹⁴ Primerjaj k vv. 35—37 (Od Vide 45—48) in 46—47 (Od Vide 57—59) zgoraj str. 39 s.

¹⁵ Ta vrstica pri Prešernu (v. 48) nedvomno bolje ustreza značaju pripovedne dolge vrstice kakor v

»Od Vide« (v. 59). Prešeren jo je moral zapisati po boljši predlogi, dasi ga je za trenutek zmotilo besedilo neznančevega prepisa (gl. zg. op. 9. k v. 48). Prim. spredaj str. 40 s.

C) I. HRVATSKI-KOČEVSKI PREHODNI TIP

11. Pavlinovićeva hrvatska inačica¹

Dvore mela mlada nevistica,
 Dvore mela, a suze ronila;
 Tud prohodi neznana delija,
 Pa je pita neznana delija:
 »Šta je tebi, mlada nevistice?«
 — »»Ne pitaj me, neznana delija!
 U men' ima čedo prenejako,
 Pa mi nije sve noći zaspalo,
 Nit sam mlada kod njega zaspala,
 Pa mi same grozne suze lete.«
 — »Pruž' mi ruku, mlada nevistice!
 Da ti dadem ja od sank trave!«
 Pruži ruku, ujide je guja;
 On je baci za se na konjica,
 Pa odleti priko polja ravna
 Kano zvizda priko neba sjajna.

Kad su došli onom bilom dvoru,
 Uze vidre mlada nevistice,
 Ona hode za goru na vodu,
 Pa zapiva, žarko sunce pita:
 »Žarko sunce, jesi l' uranilo?
 Jesi l' moje dvore obasjalo?
 Plače l' moje čedo prinejako,
 Tiši li ga moje hudo vojno?« —

Kočevske krajše inačice brez vrnitve v domači kraj

Pregled²

Znane so nam 4 inačice (kontaminacij, ki jim jedro zgodbe ne določa balada o Mari-Vidi, ampak Meererin-Primorka, v pregledu ne bomo upoštevali); 2 sta Hauffnovi, 2 Maroltovi.

¹ V Zenici v Bosni zapisal Mihovio Pavlinović; priobčena z malo primernim nadpisom »Koja se tuži, ta se ruži« v Hrvatskih narodnih pjesmah Hrv. Maticе V. Odio drugi. Ženske pjesme I. Ur. dr. Nikola Andrić (1909), št. 135. — Nemški prevod: Jakob Kelemina, Die Meererin, Sudostforschungen (1941), str. 825.

² Značke za inačice v tem pregledu so tiste, ki jih rabi za znani mu Hauffnovi inačici John Meier, DVM I, št. 4 (Die

2 Hauffen, št. 45., z melodijo; zapisal Hauffen v Zgornjem Mozlju na Koč. pred letom 1896; melodijo navaja s spremenjeno razporedbo v takte (3/2 nam. C) in s popravljenimi predznaki tudi DVM I, str. 35 pod značko a (C); pri Maroltu, Koč. zbornik, 295, obe notaciji pod C in C₁.

Mar. D (ne Meierova D = Hauffen, št. 46 = Maroltova C): zapisal France Marolt, koč. Koprivnik 1937. Kočz. št. 176; melodijo priobčil Marolt, Koč. zb., 295, pod D.

Mar. S (ne Meierova S = Tschinkel 199 a, priobčila Martha Kübel, Das Fortleben des Kudrunepos (= Von deutscher Poeterei 5), Leipzig 1929, str. 56 s. (Marolt je ne omenja): zapisal Marolt v Starem Logu na Koč. 1937. Kočz. št. 97; priobčil jo je melodijo in besedilo v Koč. zborniku. 286, 287—288.

C (Maroltova S; o Meierovi S gl. seznamek kočevskih daljših inačic (spod. str. 96 s.): Hauffen, št. 49; zapisal sam v Kočevski Reki pred 1896.

Tu priobčujem inačico Mar. D (C in Maroltova S sta ji zelo podobni) in C (Mar. S), ki je kakor Smoletova inačica izpustila zvabitev na ladjo z zdravilom.

12. Maroltova inačica (D) iz Koprivnika na Kočevskem³

Dai šianai Mare

- 1 :/ Biā vriā išt aúf nar dai šianai Māre. /:
- 2 :/ Lai biā ži šmórónš guār vriā aúfštēat. /:
- 3 ži geānot baššn, tsān prōitān mēra,
tsān prōitn mēra, tsān tiāfān žēabā.
- 5 ži basāt šianā, ži rīztōntā ūn
dai khlōinā^b laimōt, dai khlōinā^b laimōt.

Meererin) v seznamku vseh njemu znanih inačic, odst. II. (Die Mare-[Vida] Ballade); če ima Marolt, Kočevski zbornik, 299—300, za tisto inačico drugo značko, je ta v oklepaju dodana. Za inačice, ki jih je zapisal Marolt (Meier jih ne pozna, ker so šele po l. 1935. zapisane), se rabi Maroltova značka z zaznamkom, da je njegova, v oklepaju je pojasnilo, kako rabi to značko Meier.

³ Glasbeno-narodopisni referat v Ljubljani, rkp. Kočz. št. 176. Zapisal France Marolt leta 1937. v Koprivniku na Kočevskem; pela Neža Krakar, 72letna, nepismena, vdova kajžarica, Koprivnik

- 7 :/ Ži bašet šianə, ži jōkət štúarkh. /:
 8 :/ Vōn dōrt har žbimmət, a gadruələs šefle. /:
 9 Attinə do žittsət a šianar hārrə,^c
 a šianar hārrə, dar žbūertsə müəṛə.^d
 11 Ažōdro žūgət dar žbūertsə müəṛə:
 »Gūət moāṛən, gūət moāṛən, dū šianai Māre!
 13 :/ Bai jokəštu žō, štúarkh dū Māre?« /:
 14 Ažōdro žūgət dai šianai Māre:
 »Biə žōl i 's nar et jōkⁿə štúarkhə?
 16 :/ Vil gūətə moāṛən hōn, i a vēangh. /:
 17 I hōn ahōim a jūngn žūn,
 a jūngn žūn, an autn mōn.
 19 Pai tūgə lūt, ar mi et, uərbāitn,
 pāi, nōxt fūt mī main mōn et, žlūfm.«
 21 Ažōdro žūgət dar žbūertsə müəṛə:
 »Trīt innar tsə miər in 's šeflə khlōin,
 23 :/ Arinnə hōn, i guər šianə khroitlain. /:

(Nessltol) št. 27. Mož Tomaž padel v svetovni vojni; mož iz Stare Cerkve, oglas, ona iz Rakitnice.

Inačica ③ se od Mar. ② razločuje le-tako: v ③ ni vv. ⑤ 5—6, 11—12, 14, 16, 33, 45—47; — skrčeni sta vv. D 40—41 v eno vrstico (③ kit. 23; navajam v knjižni nemščini): »*O wollte Gott, ich wäre eure arme Dirn*; — mlajšo obliko imajo vv. ③ 39—40: *Dort wirst es sein schöne Kellnerin, * Schöne Kellnerin, schöne Schlüsseltragerin*; — dodano je: med Mar. ② 42 in 43 ③, kit. 26, 2: *Sieben ganze Jahre und drei Tage* — med Mar. ② 25 in 26 ③ kit. 14: *Dann wird er dich bei Tage lassen arbeiten, * Dein Mann bei der Nacht lassen schlafen*. (Malenkostni besedni razločki niso naštet.) — Drugače so v ③ razporejene vrstice med vv. Mar. ② 31 in 41 (③: kit. 18 in 24), in sicer le-tako (od v. 36 dalje pravilno): 32, 34, 31, 35, 36, 38, 39, 40—41 (v ③ sta skrčeni v eno v.: kit. 23), 37.

NB. Potemtakem je v inačici Mar. ② vrstice in kitice (z vezajem označene) razvrstili takole: 30, 31—32, 33, 35—34 (prim. hraske inačice, 37—38, 46—47), 36—38, 39, 40—41, 37. Tako so vrstice razvrščene v knjižnem prevodu, v izvirnem besedilu je ta razvrstitev nakazana samo z znakoma.

Inačica ④ (Mar.) se od ② (Mar.) razločuje le-tako: namesto uvodnih vrstic ②. 1—2 ima ④. 1—3 začetne vv. iz Meererin ④ (gl. sp. št. 18, 1—3); — izpuščene so iste vv. kakor v ③, razen tega pa še važne vv. ②, 32, 34; 40—41 in manj pomembna 37; — drugačno: ②, 39 se glasi v ④. 30: *Dort wirst du sein meine Schlüssel-trägerin*.

- 24 Nim aūsar, nim aūsar dā šianən khroītlain
unt bāš unt bāš nar dain jūngn žūn.«
- 26 Ži išt gatrātn in 's šefle khloin,
ar gait in šefle bōl oinigān žbūnkh^f.
- 28 Ži dēnkət, ži išt nōzan mittān mēr,
ži išt af dār ondārn žaitn gābān.
- 30 :/ Biā štūarkh nār jōkət dai šianai Māre: /:
- 31 :/ »Bu viart ir mi hīn, bu khim i hīn? /:
- 32 :/ Bēr bārd mir žāgān main jūngn žūn?« /:
- 33 Ažōdro žūgət dar žbūartsā mūarā:
»Bēr 'n bārd behn, dār bārd 'n žāgān.
- < 35 Lai niš, lai niš dū šianai Māre! >
dōrt žihāštu a bōisās gāžlōsle.
- < 37 Žoēt, žoēt, dū šianai Māre! >
dōrt bārštu žainān main šianai vrāgā.
- 39 :/ Main šianai vrāge, main šianai kefnarin.« /:
- 40 'O bēlot gōt nār, o bēlot gōt nār,
i bārōt āir - āir^g ūarmai dirn.'
- 42 :/ Dōrt išt ži gābān žibm gōntsai jūar. /:
- 43 Ži štōigət aūhⁿ in dā^b līnān hōaz,
ži šāgət ūmmar ōlls^b bōit unt prōit.
- 45 :/ Ōlls bōit unt prōit af dār enān žait. /:
- 46 Ažōdro žūgət dar žbūartsā hārrā,
dar šianā hārrā, dar žbūartsā mūarā:
- 48 :/ »Išt dār 's ēt ōntā nōz dāinām lōnt?« /:
- 49 :/ „S išt mār ēt ōntā nōz māinām lōnt. /:
- 50 'S išt mār lai ōntā nōzⁿ jūngn žūn,
nōzⁿ jūngn žūn, nōzⁿ autn mōn.“

Maroltove opomnje k besedilu: a) *rixtət* (tako bi se moralo v vrstici glasiti. Grf), b) *kh* dobro slišno, c) *hārrā*, ne *hērā* <*hiehēr*>, d) *mūer* <v govoricu — v pētih končnicah *muarā*>, e) *jok^hv(n)* dobro razločno, f) *ngh* dobro razločno! g) *āir-āir* besedno-zvočna sinkopa! h) *dā* je na robu z znakom (ʔ) vstavljeno na to mesto v stihu, i) *ōlls* = *gar*.

Knjižni (nemški) prevod:

- 1 Wie früh ist auf nur die schöne Mare!
- 2 Nur wie sie des Morgens gar früh aufsteht!
- 3 Sie geht waschen zum breiten Meere,
zum breiten Meere, zum breiten See.
- 5 Sie wäscht schon, sie richtet an
die kleine Leinwand, die kleine Leinwand.
- 7 Sie wascht schön, sie weint heftig.
- 8 Von dorthier schwimmt ein gerundetes Schifflein.
- 9 Drinnen da sitzt ein schöner Herr,
ein schöner Herr, ein schwarzer Moor.
- 11 Also da sagt der schwarze Moor:
»Guten Morgen, guten Morgen, du schöne Mare!
- 13 Warum weinst du so heftig, du (schöne) Mare?«
- 14 Also da sagt die schöne Mare:
»Wie soll ich es nur nicht weinen stark?
- 16 Viel gute Morgen hab ich gar wenig.
- 17 Ich hab daheim einen jungen Sohn,
einen jungen Sohn, einen alten Mann.
- 19 Bei Tage läßt er mich nicht arbeiten,
Bei Nacht läßt mich mein Mann nicht schlafen.«⁴

⁴ Vv. 19—20 nimata pravega smisla. Glasiti bi se morali, če bi inačica sledila staremu ihanskemu inačičnemu tipu, tako kakor v kočevski inačici B (št. 17), 15—16, kjer Mara toži, da ima doma »einen bösen jungen Sohn« (o možu ni govora):

Bei Tage läßt er mich nicht arbeiten,
Bei Nacht läßt er mich nicht schlafen.«

Če je bil stari mož v inačici kakor v Rudeževi-Smoletovi bolehen in kašljav (v. 11: Stari prekašljuje, dete prejokuje), bi se morali glasiti kakor v F (Marolt G), kit. 10:

Bei Tage lassen sie mich nicht arbeiten,
Bei der Nacht lassen sie mich nicht schlafen.

Če pa je stari mož siten in čemerem (»hudoben«), bi ustrezali vrstici, kakor sta se ohranili v G (Mar. F), 18—19:

Bei Tage läßt mir der Mann keine Ruhe,
Bei der Tag läßt mich der Sohn nicht schlafen,

ali pa tako, kakor se dá razbrati iz inačice D (Mar. E), ki govori o »hudobi« tašči (kit. 13, 15; gl. št. 18, op. 40):

Sie läßt mich bei Tage (nicht) arbeiten,
Der Sohn, der läßt mich bei der Nacht nicht schlafen.

Beseda *nicht* v 13. v. seveda nima smisla in je prišla sem le po mehanični ponovitvi; to nam spričuje tudi hraška inačica (št. 15) s

- 21 Also da sagt der schwarze Moor:
 »Tritt herein zu mir ins Schifflein klein,
 23 Drinnen hab ich gar schöne Kräutlein
 24 Nimm heraus, nimm heraus die schonen Kräutlein
 und wasch und wasch nur deinen jungen Sohn.«⁵
 26 Sie ist getreten ins Schifflein klein,
 er gibt dem Schifflein wohl einigen Schwung.
 28 Sie denkt, sie sei noch in Mitten des Meeres,
 sie ist auf der andern Seite gewesen.
 30 Wie heftig nur weint die schöne Mare:
 { 32 »Wer wird mir säugen meinen jungen Sohn?
 { 31 Wo führt ihr mich hin, wo komm ich hin?«
 33 Also da sagt der schwarze Moore:
 { 35 »Nur nichts, nur nichts, du schöne Mare,⁶
 { 34 Wer ihn wird wollen, der wird ihn saugen.

hudobnim očetom (nam. možem) (vv. 20—24):

Al zēi mam sīna, bowāno srōto,
 k mē cewe dōoge noči prevēka.
 Pa mam doma tud nga starga očeta,
 k podnev me krega, ponoč pretēpa.

Krega in pretēpa jo pač, ker z njenim delom ni zadovoljen.

V kočevskih inačicah so se te tri pravilne oblike kar kaotično zmešale in nesmiselno spreminjale. Večina inačic ima isto nesmiselno obliko kakor Mar. D (C, Mar. J).

⁵ Za vrstico 25. sta izpuščeni dve vrstici (ustrezajoči stihoma 19—20):

Dann wird er dich bei Tage lassen arbeiten,
 Dann wird er dich bei der Nacht lassen schlafen.

Ta pravilna oblika pa se je ohranila samo v eni inačici in še v tej samo prva vrstica (J [Mr. G], kit. 13): (die drei Herren ponujajo Primorčici allerhand Würzlein, allerhand Kräutlein), češ

Die wirst du eingeben deinem Sohn,
 Dann wird er dich lassen arbeiten schon.

V vseh drugih inačicah sta vrstici izpuščeni ali pa zmaličeni po zgledu vrstic v ženini tožbi; tako tudi v inačici C, kit. 14 (vv. 20—21):

Dann wird er (sc. der Sohn) dich bei Tage lassen arbeiten,
 Dein Mann bei der Nacht lassen schlafen.

⁶ Da ta vrstica spada sem, spričujeta hraška in kroparska inačica:

Hraška (št. 15), 35ss.:

Kroparska (št. 14), 20 ss.:

»Kdo mē u podōju bowānga sīna?«

»Kaj moje dete počenja?«

Tōkō i zēi rēku gospōd zamōrščē:

»O nōč na mārēj, ti mwada Vīda!

»»Tiho, tiho, mlada Vīda...«

Kēr gā bo mārū, tā ga u podōju...«

- { 36 Dort siehst du ein weißes Schößlein,
 { 38 Dort wirst du sein meine schöne Frau.
 39 Meine schöne Frau, meine schöne Kellnerin.«
 { 40 »»O wollte Gott nur, o wollte Gott nur,
 { 41 Ich wäre [nur eine]⁷ arme Dirn!«
 37 »So nicht, so nicht, du schöne Mare.«⁸
 42 Dort ist sie gewesen sieben ganze Jahre.
 43 Sie steigt hinauf in die Line (Turmfenster) hoch,
 sie schaut umher gar weit und breit.
 45 Gar weit und breit nach jener Seite.
 46 Also da sagt der schwarze Herr,
 der schöne Herr, der schwarze Moor:
 48 »Ist dir 's nicht leid nach deinem Land?«
 49 »Es ist mir nicht leid nach meinem Land.
 50 Es ist mir nur leid nach dem jungen Sohn,
 nach dem jungen Sohn, nach dem alten Mann.«

13. Hauffnova inačica iz Kočevske Reke (℄ [Mar. ♢])

(*Von der schönen Meererin*)⁹

- 1 Die schöne, die junge Meererin,
Die schöne, die junge Meererin.¹⁰
- 2 Sie steht des Morgens gar früh auf,
Sie richtet an schneeweisse Wäsche,
Sie geht waschen zum breiten Meer.

⁷ V inačici ℄ (Maroltovi Š) — gl. sledečo št. 13 — sta vv. Mar. ♢. 40—41 strnjeni v eno samo, ki se glasi (kit. 15): »O *belot got lai shaüdiärn!* (O wollte Gott, nur Saudirn!). To je nedvomno pravilno. V. 41. se je glasila torej tudi v Mar. ♢ pravilno: *i baröt nār air* [prv.: a = eine] *üärmai dīrn*.

⁸ Glede uvrstitve tega stiha gl. op. 3, odst. 2. in NB na str. 76.

⁹ Hauffen, št. 49. — Za to inačico in za Mei. ♢ (zapisal Horak neznano kje, obj. Das deutsche Volkslied, Wien XXXV, 34) je značilno, da je v njih motiv zvabitve na ladjo z zdravilom popolnoma odpadel. Inačica ♢ se končuje predčasno že, ko ugrabitelj ladjo odrine. Inačica ♢ (zapisal Horak neznano kje, omenja Meier, DVM I, str. 41) se končuje tam, kjer inačica ℄ (Mar. ♢) — vaba z zdravilom pa je tu nadomeščena z drugimi obljubami. Vse tri inačice kažejo vpliv balade o »Meererin« že v imenu, tudi sicer so očitno mlade in potemtakem ne spadajo k prehodnemu tipu, ampak so odlomki mlajših, daljših inačic. — Tu priobčena v književnem prevodu.

¹⁰ Ta vrstica se ponovi za vsako vrstico. Štete v ob strani poneni kitice.

- 5 Von weitem da sieht sie ein buntes Schifflein,
Darinnen da sitzt ein junger Herr:
»Guten Morgen, guten Morgen, schöne Meererin!«
»Guten Morgen, guten Morgen, du junger Herr!
Guten Morgen hab ich's nur ein wenig.
- 10 Ich hab's daheim einen bösen Mann,
Einen bösen Mann, einen bösen Sohn.«
»Steig herein, steig herein in mein buntes Schifflein,
Du wirst es sein schöne Kellnerin,
schöne Kellnerin, schöne Schlüsselträgerin!«
- 15 »O wollte Gott, nur Saudirn!«
Sie ist gewesen schöne Kellnerin,
Schöne Kellnerin, schöne Schlüsselträgerin.

C) II. GORENJSKI INAČIČNI TIP S SREČNIM IZIDOM

14. Poznikova inačica iz Kroepe

(*M l a d a V i d a*)¹

- Mlada Vida je štrencu prala
Pri kraju morja na belem produ.
Po morju se pripelja pisana barka,²
Notri sedi črni zamurček:
- 5 »Mlada Vida, kako je to,
Da nisi več tako lepa,
Kakor si bila prva leta,
Kadar si bila pri meni za deklo?«
»Kako bom jaz tol'kanj lepa,
- 10 Kakor sem bila prva leta,
Kadar sem bila pri tebi za deklo;
Doma imam hudega moža,
Hudega moža, mlado dete.
Noč pomine, dan pozajde,
- 15 Moje dete nikol' ne vtihne.«

¹ Zapisal R a d i v o j P o z n i k v Kropi (1868), pela Mica Štular. Napeva zapisovalec ni zapisal. Rokopisno zbirko (Narodno blago. Nabrali Franc Poznik, Matija Kokalj, Šimen Zupan, Oroslav Pirec in Martin Zarnik, Poznikova Mlada Vida je na str. 152—154) hrani Univ. knjižn. v Ljubljani. Prva objava: SNP I (1. snopič 1895), št. 75.

² Prim. vv. 1—3 v B r e z n i k o v i ihanski inačici.

»Jaz imam vse sorte kadila,
Da bodeš dete ž njim kadila.«
Mlada Vida je šla kadila zibelo.³

- Morče zažene to barko,⁴
20 Mlada Vida je tolkanj žal'vala:
»Kaj moje dete počenja!«
»Tiho, tiho, mlada Vida,
Pri meni boš pogače jedla
Ino boš vince pila.«
- 25 Po pisanem ganjku je hodila,
Na belo luno je gledala.
Kadar je prišla bela luna,
Ona je lune vprašala:
»Ali kaj veš, kako se na mojem domu godi?«
30 »Jaz pa tega nič ne vem,
Kako se na tvoj'mu domu godi.
Ta rumen'ga solnce vprašaj,
Kako se na tvoj'mu domu godi.«

- Komaj je to pričakala,
35 Gori je prišla rumena zarja,
Za rumeno zarjo pa rumeno solnce.
»Jaz tebe vprašam,⁵
Kako je zdaj na moj'mu domu?«
»Tvoje dete pri kraj' morja gori in doli teče
40 No svojo ljubo mater kliče.«

- Na to je solnce prosila:
»Solnce, naj grem s taboj domu.«
»O tiho, tiho mlada Vida!
Za manoj boš težko hodila.«
45 »O naj hodim, kakor morem,
Jaz pa s taboj pojdem.«
»O poldne bom eno uro stavil,
Pa še ti z manoj počij.«

(Solnce jo je pripeljalo na dom.)

³ Prv.: po kadila v barko (prim. v. 19ss.).

⁴ Prv.: pisano barko (prim. v. 3.).

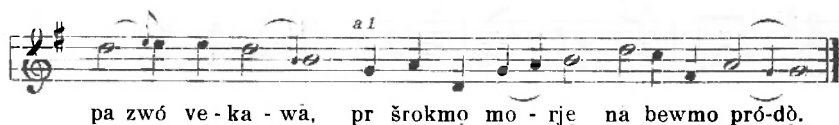
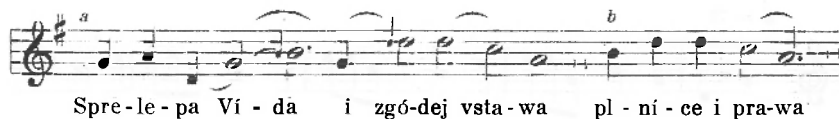
⁵ Tu je izpadla druga polovica: ti rumeno sonce (prim. Rudeževo Od Vide — urejeno —, v. 36, 47).

15. Maroltova inačica iz Hraš

(*Sprelepa Vida*)⁶

Pevska »viža« (Gorz. I. 57/86).

(Org. ton As) $\text{♩} \div 60$

Plesna viž a = (vstopi a, b, ritem a):

Pevka se (dopoldne med petjem) spomni, da sta s staro materjo svojčas plesali »ta māv rējč«. Plesati ga bo znala Hrastnikova Urša.

⁶ Z melodijo s počasnim in plesnim ritmom zapisal 9. julija 1923 v Hrašah pri Lescah Francè Marolt. Pela šmon Lenka v Hrašah. Naučila se je pesmi od svoje stare matere, Zormanove matere (Jere Zorman), ki si je sama stare pesmi prepisovala od Trhlinke (Erklavec Neže). Popoldne je pevka Lenka šmon s Hrastnikovo Uršo zaplesala na melodijo »Sprelepe Vide« še »tá maw rějc« ali »Vidin rějc«, igral jo je na harmoniko Strehovčev Tine, sin Hrastnikove Urše. Marolt je zapisal tudi to melodijo in horegično opisal ples. Zapis hrani Glasbeno-narodopisni referat v Ljubljani (Ms. Gorz. I. 57 / 87—96) in še ni priobčen. Načelnik Glasbeno-narodopisnega urada Francè Marolt mi je oskrbel za uporabo in objavo overovljen prepis »ad notam et litteram«. Iskrena zahvala mu za to.

O načinu petja in o pevkah poroča Fr. Marolt takole (Gorz. I. 57/96):

O načinu petja starejših pripovednih pesmi pravi Lenka:

»Preh smo pèle tã_stãre viže, k_so blẽ zwo dõwge takõ, da_i
 ankãt ãnã ankãt tã_druga poprjemõwa; ana_i znawa n_tal reči tã_
 druga n_tal. Če ne, grãta pẽsmi dõwgocajtna, se skor opsti pa_koi_
 kmãw pozabe. — Če smõ_ih vkãp vižãle, smõ_ih zvižãle, če pa ni bwo_
 tãčõh vižãre, da_b znãle pète u_dõje pa_u_troje (taka pevka je lahko
 pela visok in nizek glas — naprej in čez: Maroltova opomnja), se i_

Plesna viža (Gorz. I. 57/95—96).

(Popoldne 9. VII. 1923 sta) Šmonova Lenka in Hrastnikova Urša zaplesali ta ples na tole melodijo (ki jo je igral na domačo harmoniko Strehovčev Tine):⁷

viža opstíwa. Narbol vižarca so blę Korėnova mat, kso znal vižat u troje. Vse pesm so znale zęwalę, męle so jih pa tud zapisane. Zei znam Vido prów za silo samó še jęst, skór pozablene so pa víze od Pegána, Galjota, Sónčce_n Zárje nupa vse ta lęuš zaplecvarske.

Podatki o imenovanih pevkah po osebnih pozvedbah in farnih virih:

Šmon Lenka, roj. 1846 v Hrašah p. Lescah, hiš. št. 17, po domače »Kajžarjeva Lenka« — »Kajžarca«: s 14. letom perica v Ljubljani, nazadnje pri Stanovskem gledališču do požara (?), nato dekla na Smledniškem gradu 10 let, odtlej doma. Od 1906 vdova, bajtarica, nepismena, zna za silo brati, izvrstna pevka izrednega spomina.

(Maroltova poznejša pripomnja: Stanovsko gledališče v Ljubljani pogorelo 17. II. 1887. Lenka † 3. III. 1929.)

Zorman Jera (17. III. 1806—2. IV. 1887), po domače »Korenova Jera«, »Zormanova mat«, Lenkina stara mati. Služila po Lenkinem pripovedovanju za »kršenco n do jilo« za mladih let na tujem (Celovec, Gradec, Videm, Koper, Trst), znala je pisati in brati, govoriti italijansko in nemško. Prepisovala je stare narodne pesmi od »Trhlinke« (Erklavževe Neže).

Erklavec Neža (21. X. 1785—28. XI. 1869), teta Zormanove Jere, po domače »Trhlinka«.

Hrastnik Urša, roj 23. I. 1861 v Begunjah, vdova bajtarica, Hraše hiš. štv. 51, po domače »Grlušкова Urša«. Služila je za deklo v Celovcu, kjer se je omožila, pismena, dobra pevka in plesalka.

(Maroltova poznejša pripomnja: † 17. IV. 1927.)

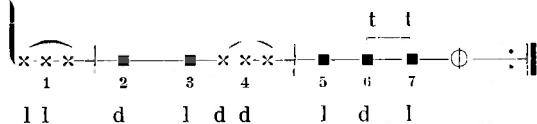
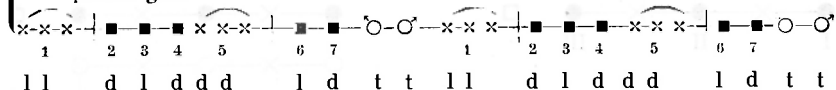
O Strehovčevem Tinetu poroča Marolt (Gorz. I. 57/95): Popoldne je zaigral na domačo harmoniko »ta maw rěje« Strehovčev Tine (sin Hrastnikove Urše, star 38 let, bajtar, oženjen, tesar), kakor so ga mati naučili.

Ritem (Gorz. I. 57/96).

glasbeni ritem

plesni gibi

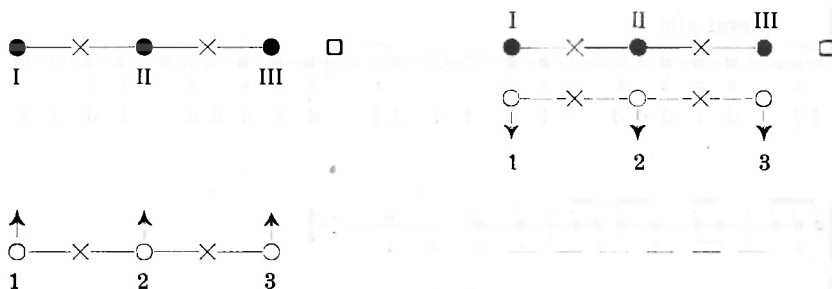
Znaki:

× × × poskočni polkoraki; ■ ■ polni koraki; ■ — ■ sestopni koraki;
 ○ ○ bočni ogibi; ⊕ premor; l-d = leva-desna noga; t = tlesk.

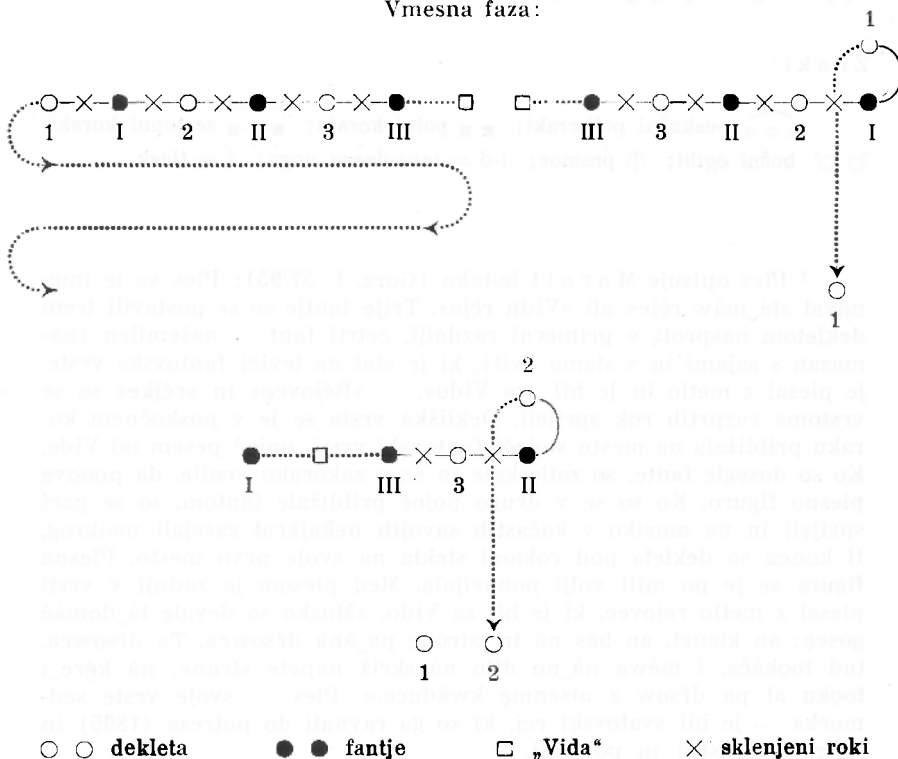
⁷ Ples opisuje Marolt le-tako (Gorz. I. 57/95): Ples se je imenoval »ta_maw rějc« ali »Vidn rějc«. Trije fantje so se postavili trem dekletom nasproti v primerni razdalji, četrti fant — našemljen (namazan s sajami in s slamo ovit), ki je stal na levisi fantovske vrste, je plesal z metlo in je bil »za Vido«. — »Rejovce« in »rějke« so se vrstoma razprtih rok sprijeli. Dekliška vrsta se je v poskočnem koraku približala na mestu stoječi fantovski vrsti, pojoč pesem od Vide. Ko so dosegle fante, so zatleskale in se v zakoraku vrnile, da ponove plesno figuro. Ko so se v drugo pojoč približale fantom, so se pari sprijeli in na muziko v kačastih zavojih nekajkrat zarejali naokrog. H koncu so dekleta pod rokami stekla na svoje prvo mesto. Plesna figura se je po mili volji ponavljala. Med plesom je zadnji v vrsti plesal z metlo rejovec, ki je bil za Vido. »Músko so dévalę ta_domáč gósęę: an klenët, an bas na trí strúne pa_ana drsowca. Ta drsowca, tud tookača, i mēwa na_no dilo návskriž napēte strúne, na kere_i tooku al pa drsow z əlsēnmę kwāduce.« Ples — svoje vrste sedmorka — je bil svatovski rej, ki so ga ravnali do potresa (1895) in ga nato opustili in pozabili.

Po plesu plesalk je koreografski načrt tale:

Začetna in sklepna faza:

Vmesna faza:

Besedilo »Sprelepe Vide«⁸

- 1 Sprelepa⁹ Vida_i zgodej vstawa,
plnice_i prawa pa zó¹⁰ vekawa
pr šrókmo¹¹ mórjē na bėwmo_q pródō.
4 Od dāwč pō mórjē_i pršwa nā barka
spuvāna¹² barka, pisāna barka,
vān_i pa stōpu_n gospod zamóršče.
7 Tokō_i réku gospod zamóršče:
Velā, velā! o dobr_u jutr!
zakaj_m pa vekaš, ti mwāda Vida?
10 Kaj s_u bwā vse_u gōrš ti tā_u prve lēta
n_u pā lēuš s_u bwā tūdō vse tiste lēta,
k_u s_u bwā tam nā grādō za prvo dēkwo.¹³
13 Tokō i rékwa sprelepa Vida:¹⁴
:/ »O vėra, vėra!¹⁵ gospod zamóršče! /:
15 Jest mām přezgodej u_u jutr vstājat,
:/ pr_u mójmo srco ni dobrāh jutr. /:
17 Ohkā sm gōrš bwā tā_u prve lēta,
ohkā da lēuš tūd use tiste lēta,
k_u sm bwā za_u dēkwo nā bėwmo grado.
20 Al zēi mām sīna, bowāno srōto,
:/ k mē cėwe dōoge noči převėka. /:
22 Pa mām domā tūd_u nga stārga_u očēta,
:/ k_u pōdnėv mē krėga pōnōč přėtėpa.« /:
24 Tokō_i zēi réku gospod zamóršče:
:/ »T_u bōm dāw korėna,¹⁶ vse_u sōrte zėwše. /:

⁸ Gorz. I. 57/87—95. Številke vrstic značijo, da se tam začenja nova kitica.

⁹ *Sprelepa*: Tokó so mel stāra_u mat napisano (Lenka).

¹⁰ zó: zwó.

¹¹ šrókmo: siwmo (zps. pri stari materi), šrókmo = se wōže, viža... (Lenkina opb.).

¹² spuvāna: Lenka ne ve, kako bi moralo biti, »spwāwana, t. j. »za barkajne zdėwana« ali »zbāwana = »grajėna«. — Izraz je seveda staronemški būan, pūwan, nvnem. bauen. Inde. koren je bhu; prim. gr. *φύω*, lat. *fuī*, *futurus*, strsl. *byti*.

¹³ za prvo dēkwo: tā_u vėlk hwāpc n pa »tā_u prva dēkwa« za dēw odgovārjata. Lenkina opomba.

¹⁴ »sprelepa Vida« iē i bwó imē. Lenka.

¹⁵ »vėra! vėra!« = vėrjem. Lenkina opomba. — To je še ostanek stare spregatvene končnice 1. os. edn. vėrujo; prim. Celovski rokopis, apostolska vera, v. 1. veruyo, v. 9. ueruyo.

¹⁶ »korėn« = tā_u črn korėn, habātov korėn, če ga stāvš bowān-mo poh_u jėzək nā bō uməru... Lenkina opomba.

26 T_bòm daw kadiwa za tójga sína,
:/ pòkad mò zibu, da mò bò k_zdravjo.« /:

.

.

.¹⁷

28 Napredn se_i še gôr skwòniwa,
:/ zagnòw_i òd_kraja pò šrókmo mórje. /:

30 I gôr_no_dòlò pò bårk hodiwa,
í gôr_no_dòlò premišlávawa.

Tokò_i zavpiwa sprelepa Vida:

33 »O gnada, gnada! gospòd zamòršče!
Ovbè jèst srota, o káj sm striwa!
Kdó mē_u pòdoju bowānga sína?»

36 Tokò_i zèi rèku gospòd zamòršče:
»O nāč na_marej, tí mwāda Vida!
kēr gā bo mārū, tā gā_u pòdoju.

39 Tí_uš pa hodiwa pò bēwmo grādo,
pr mēn pogačo boš bēwo jédwa,
swahkò rebúwo¹⁸ boš zravn píwa.«

42 Tokò_i še rekwa sprèlèpa Vida:
»O gnada, gnada! gospòd zamòršče!
Kdó mē_u towāzu stargā_očeta?»

45 Tokò_i reku gospòd zamòršče:
»O nāč na mārej, tí mwāda Vida!
kēr gā bo mógū, tā gā_u towāzu.

48 Oh_tā vèlče skrine_uš kwúče¹⁹ mēwa,
u_gòspòskmo špāmpet pr_mēn ležawa
pa mójga sína mē_uš previjāwa.

51 Dòzdèi s_bwā dēkwa nā bēwmo grādo
:/ zèi_uš žwāhtna²⁰ frāvna_n_gòspodína.« /:

.

.

.²¹

¹⁷ L e n k a : tlè jò pa nā_zgrúntam nā vížo, rajtam pa, da_i bwò pr_àn_glìh tokò: »prjèw jò_i nízk poh_pásam, u bēwo ròkò je_i sègu n_pa pèlow čè_gor na_barko.

¹⁸ rebúwo: rebunò.

¹⁹ kwúče: kuúče.

²⁰ L e n k a je najprej zapela: zèi_uš pa tí frāvna_n_gòspodína; tako stoji tudi pri M a r o l t u (Gorz. I, 57/89) v t e k s t u; v o p o m n j i pa pravi k besedama pa tí: »žwāhtna« (popravila Lenka).

²¹ Tu se je L e n k a ustavila in M a r o l t u pripovedovala (Gorz. I, 57/89—90): Do tlè sva jo z rānko stāro_māterju pèle vèčkrat nā zaplèčvāin; tā zādnkat i_bwò spomwād tīsga lèta, k_j z_góru alblānske teatr. Tām sm zgābiwa suužbo perice, sm pa mogwā_ite h_domò. Tíste jesēn i pr Korēnovāh pōgorēw, stāro mātr i pa kmāw nā_tò

- 53 Dawč jo_i prpelow_ u špānskō dežewo,
 če_nēkam dōlō pōh benecjāna,
 pōh špānskga krāla v prēgāmovm grādo.²²
- 56 Tām dōl zā_krajam i stavu²³ barko
 :/ nā bēwmo prodō pōh bēwmō grādam. /:
-²⁴
- 58 U vsōčāh līnah i tešk čakāwa,
 :/ da_u svētwa_uuna gōr prsvetiwa. /:
- 60 Pa_i pōprašāwa te svētwe_uune:
 »Oj čakej, čakej, ti svētwa_uuna!
 t_mām vlik pōvedat, še_vēč prašāte.
- 63 Nā bēwmo grādo m_nī vēč vōbstate,
 :/ o kaj čem strite, kām se podāte?« /:
- 65 Toko_i zēj rēkwa tā svētwa_uuna:
 :/ »Kār_i bwō_ōdmērjen bo vse dōpōwnen.²⁵ /:
 (Tā stār pō mōrje)²⁶
- 67 Toj ūje pō mōrje²⁷ gōr_n_dōlō hōde,
 gōr_n_dole hōde n_pa prēmāšlūje,
 al_s_ūtoniwa al_šwā nā tūje.

pobraw plūčne prisad. — Samō oni n_pa ta_stara »Trhlīnka« sta jo še cēwo znale kōkr so jo māt mel zapisano v anāh stārāh buklah. Tē so pr tistmo vōgno tūd prēč pršlē. Jest, k_nism nkol u_šōlo hodiwa, pisat na_znam, po ta_starm brate so mē pa Korēnova māt nāučle. — Do tlē sm jo pēwa tūd ānmō tujmō gospōdo — »Būte« al »Gūte«, k_ī bīw raitam da Nēmc. Tō_i bwō ān let prēd vōjskō nā Blēdō, čer sm pōmagāwa v Kūrhauzo. — Cēwa Vīda_i bwā pa strašnō dōoga. K_ismō jo vōtle_ānkāt pr_ānmō zāplēščvajn dō kraja zāvīzat, se_i koj cēwa družba jēwa nōrca_dēwate: Tō_i pa līh zā_u_vīca, k_nī kōnca nē kraja. — M_pa pōpōpne pōskuswa, kōlkr u_šwō. Tistga rajtam sēm še spōpōnwa — ōd ūune n_pa ōh sōnca.

²² Lenka ne ve, ali je »prēgāmovm« ime ali kraj in tudi ne, kako so imeli zapisano stara mati. Marolt.

²³ i stavu: i_ustāvu; u- ni slišati. Marolt.

²⁴ Lenka se besedila ne more spomniti. O vsebini pa pripoveduje le-tako (Gorz. I, 57/90): Poi so pa māt pēle nēkšn ōd nēh māškor_n_ōd veselice, k_ī bwā nā bēwmō grādo, kām_r_ī prpelow sprēlēpo Vīdo (Lenka). Vēč besedila te situacije se pevka ni mogla spomniti vse dni zapisovanja. — Tudi začetek sledečega je bil slej ko prej zelo negotov. Marolt. — Poskusi pevke (Gorz. I, 57/91):

Pō zgōrnāh gānkāh i...

Pa_i svētwe uune pōprašāwa...

²⁵ dōpōwnen: dopōōnen.

²⁶ Okrnjen poskus pevke. Marolt.

²⁷ pō mōrje: drugič je pela Lenka pr mōrje. Marolt.

- 70 Tã stãrga_očëta so pòkopãle.
Sín tojmò svëčo so snòč držãle,
k_mò_ji bwò nãrjëno,²⁸ k_mò_ji bwò vròčëno.
- 73 Gã_ji žãlãk_žëna²⁹ zãgovariwa,
ù_zwãto pãrtò³⁰ ùsgã òdëwa,
v mægwò gã_ji skriwa v gòrë gã_ji vzëwa.
- 76 Dãžnë vëtrov³¹ gã_ujò zãzibãval,
ujò dròbne kãčce gã previjãle
pa hwãdna ròsa gã_u pòdojiwa.
- 79 Jest tè nã_mórm pròv_nãč čakãte,
:/ ti prašej sònca, kãj b_ťë bwò stríte.« /:
- 81 Sprëlëpa Vida_ i tokò zãvpíwa,
:/ da sè_ji vse streswo pò bëwmo grãdo /:
- 83 »Ovbë jëst sròta, kakò më grëva!
nkòlvëč nãm srëčna, nkòlvëč nãm zdrava,
dòker nãm gvíšna, kãj sín mòj dëwa.«
- 86 Še i hodiwa pò zgòrnãh gãnkãh,
u vsòčãh línah i tëshk čakãwa,
da bò prsjãwo ãrmeno sònce.
- 89 Pa_ji jëwa vstãjat nã lëpa zãrja,
:/ za nò_ji prsjãwo ãrmëno sònce. /:
- 91 Pa_ji pòprašãwa ãrmënga sònca:
»Oj čakej, čakej, ti ãrmëno sònce!
t_mãm vlik pòvëdat, šë_vëč prašãte.
- 94 Jest tèbe prašam, ãrmëno sònce,
kãj sín mòj dëwa, kãj premãšlúje,
kokò më žãuva, k sam presamúje?»
- 97 Tokò_ji zëi rèku³² ãrmëno sònce:
:/ »Lë tíh, lë tího, ti mwãda Vida! /:

²⁸ Lenka: »Če_ãnmò nãrdiš (nãrdi òhkã tã črna bãba = Jãra bãba, Mòra, Vëhtra, còprnca, črnošòle), gã mòre zãgvíšno rešite n_mò prëgnãte samò žãlka = žãlãk žëna, da nã umrë. Anmò al pa žvín ùròčítë mòre žleht sòsëda, pòtovka, stãra beraška al pa cgan. Uročënga začnë gwãva bolët, prime se gã prísad al šën; če_ji žvín vročëno, zgãbi mlëk al pa cwò jãwova grãta. Kërmò_ji bwò vročën, i vročãn. Uroke òhkã zãgovaríš s kadívam òd žëgnane gòbe, s križno vódo (k_ji nã Križov žëgnana), šëntjãžzovo rožo, (Gorz. I. 57/92) s_ťã črnãk korënam, žëgnano svëčo, z lëskovko (3) nã kresn večer vrëzano, s kolomònam. — Nardítë = prëgnãte; vročítë = zãgovarite (opb. Lenkina).

²⁹ Zãlãk_žëna i tã bëwa žëna = tã_prva od rojenic sojenic, tã nãr_huj pròtívna_òh tã črne bãbe.

³⁰ Zwãta pãrtã i deklíškë pás òh_ťã prãznčnë nòše.

³¹ Dãžn vëtr = ùuãžn = jũžn vëtr.

³² rèku, ne rekwo. Lenkina opomba.

- 99 Jèst tè nà_mòrm pròv_nàč čakate,
 :/ màm vlik hodíte še več obsjate: /:
- 101 tè vsoče hribce n_pa dolínce,
 pò bēwāh cestah po velčāh mēstah
 gwawtno gospōdo tūd bōge srōte.
- 104 Tam pò mējāh u brēgeh zelenāh,
 ālpō zelenāh, ālpō_ograjénāh
 tōj sín oṓcē n_pa kōze zeí pase.

^{32a}
- 107 Al tí bōš zmano tēškō hodiwa,
 :/ dōker bōš mōgwa, tok dōuh_ūš hodiwa. /:
- 109 Jèst sē_m napōne kōi māw_ustāwu,³³
 :/ dā_ūš āno ūro zmenōj počiwa.«³⁴ /:
-

- 111 Sōncē i jēwo nā pōne shājat,
 :/ i_kōi mōgwa Vida zā nīm ṓstājat. /:
- 113 Tokō_i zāvpīwa sprēlépa Vida:
 »O čakej, čakej, ārméno sōnce!
 naprēj nā_mòrm, nāzāj nā_māram.«

Lenka pripoveduje (Gorz. I. 57/94): »Gospód zamóršče jō_i pōbārow, zakāj tokō samūje n_pa prēmāšlūje ū gōrnāh línah, al še zmeram žāuva sōjga sína. Pa mō_i ṓdgovariwa«:

- 116 »Štērnājst lēt žāuвам, štērnājst_ih čakam,
 :/ mēn ní dō wōna, gospód zamóršče. /:
- 118 Jèst b_h_dōmo rāda dō sōjga sína,
 :/ dā mē_u mēnūua tā bōlēčina.« /:

^{32a} Tu je odpadla Vidina prošnja, naj bi jo sonce vzelo s seboj in pripeljalo domov (prim. zg. št. 14, v. 42). Te vrzeli se pevka ni zavedala in je zato tudi Marolt v zapisu ni označil. Grf.

³³ »Opōne se sōnce_ustāvē zā_ano ūro.« Lenkina opomba.

³⁴ Marolt pripoveduje (Gorz. I. 57/93): Tu je začela utrjena starka občutno omagovati: »Tō_i bwa pa kōi prēhūda zā mé! Oh tlē so jo znāl zāgvišno zvīzātē samo rānka māt. Kašno droftino_m rājtam še znāwa, dōst pa nē.« (Lenkina opomba.) Maroltov zapis zaznamuje tu vrzel treh vrstic. Vendar ni razvidno, da bi res kaj manjkalo.

Lenka pripoveduje: »Gospódo ní bwó kòj_něč prov, da b_jò biw pústu h_domo; pa jò_i spóunu, dā_i zeí žwáhtna frávna v gospóšče súkn, k_mā za mērkat nā tā_kvāne kuuče oh_tā_velče skrine. Pa gā_i zavrniwa«:

- 120 »Men ní za kuuče oh_tā_velče skrine.
Mām že skōvāne tā prave kuuče,
žābwē tā tōnkē oh_tā črne trüge.
- 123 Mām tud nārjeno ta pravo sukno,
:/ k_m_nā_u_nkōl prēdōwga pa nkōl prēōska. /:
- 125 Tlē nā_m_ōstāwa, prēc sēm pōbrāwa,
:/ al sēm vrniwa al pa vtoniwa.« /:

Lenka pripoveduje (Gorz. I. 57/95): »Vida_i gospóda ùtrú-cowa, dā_i òdjenow. Z bārko sta šwā h_dómo pò sīna, sōnce ih_i pa pēlow. Tām so pastirc nā prōdo ān prōv lēp rēj rovnāle. Tistga k_i biw tā_mwājš n_pa tā_nar gorš i pa Vida prašāwa, čgāv da je n_pa za kerga pāse. On i pa djāw, da pāse za drúge. K_gā_i še prašāwa pō matr n_po očēt, i pa pōvēdow, da za očēta nā_vē. Zā matr prāvjo, da jō_i ān črn gospód oh_pēlow z bārko: mōrbīt da i šwā nā tūje a_i pa še vtoniwa. Prōv_kōi_i spōznāwa, dā_i tā nēn tā_prāve sin. Dōpōvēdowa mō_i vsē, kokō_i bwó pa jō_i spōznōw. Oočē nā_pāš i_kār pústu pa_i šū žnō nā bārko. Sōnce ih_i pēpelow nāzaj, prōv_gōr nā bēwe grād. Pōi so pa mēl nā_grādo_ānō vėlko ófcēt, k_i grātow žwáhtn gospód_n_gospodār.« Marolt je tu Lenko vprašal, ali se spomni, kako so mati pesem »zvížale« (t. j. končali). Pomislila je in rekla: »Znābit, dā i bwó tōkōle«:

- 127 Oh_tístāh cājtoV ní bwó vēč slīšat,
:/ Kām sē_i rovnāwa po šrōkmo mōrje.« /:

16. Začetek škofjeloške inačice

(Mlada Vida.)³⁵

Mla-da Ví-da_i plēničke prā - - lā tām pr mú - ri nā bił-mo

prū - di tām pr mú - ri nā bił-mo prū - di.

Besedilo skofjeloškega odlomka

- 1 Mlādα Vídα*̑*i plēnīčke prātα
 :/ tām prēmūri nā bītmō prūdi. /:
- 3 Ēn młād čłouk pōmūri pride
 :/ tāk*̑*le prašα lipe Vide:
- 5 »Kāk tūō dā nīs tī več tāk lipα
 kāk*̑*r s*̑*tī blā tōprve litα,
 kα*̑*s blā še ti prēmēn zā*̑*diklα?
- 8 Tā stār mui mūž mē prētepi*̑*ie,
 :/ tā młād mui sīn mē prējok*̑*ti*̑*e.« /:

(Več besedila pevka tudi danes [26. februarja 1928] ne ve. Marolt.)

³⁵ Zapisal Francé Marolt dne 20. in 26. februarja 1928 v Ljubljani. Pela Antonija Gabrova, učiteljica v Ljubljani, žena novinarja Anteja Gabra. Slišala je pesem peti svojo mater Uršulo Jesenkovo v Škofji Loki (ok. 80 let staro); ta se je je naučila od svoje stare matere, ki je znala še vso (povedala pevka). — Prvič se je pevka lovila med loškim narečjem in knjižno slovenščino, zato je prosila zapisovalca, naj pride spet, češ da se bo spomnila originala in več besedila (Gorz. III, št. 61/a-88). Oba zapiska (še ne objavljena) hrani Glasbeno-narodopisni referat v Ljubljani pod značko Gorz. III. 61/a 88, 61b/89. Načelnik tega urada Francé Marolt mi je oskrbel v uporabo in objavo overovljen prepis »ad notam et literam«. Tu je natisnjen drugi zapis (Gorz. I, 61b/89).

O pevkah je zapisal Francé Marolt le-te podatke (Gorz. 61b/89): Tončka Gaber, roj. Jesenko v Škofji Loki 1882 (dodatek Fr. Marolta: umrla 1914).

Uršula Jesenko, roj. Peternel v Škofji Loki (1850 do 1831), mati Gabrove. — Franca Peternel, roj. Dolenc, v mlinu na Suši pri Škofji Loki. Mlin na Suši je bila starodavna hiša modrosti in bagostanja. Od tod so prihajali »Dolenčeva mat« k vnučkinji Uršuli v Loko otroke pestovat in jim popevat (povedala pevka). Maroltov dodatek: Rodbinske podatke o Dolenčevih ve prof. Janez Dolenc. »Mlado Vido« je zapisal v Škofji Loki (1910?) tudi Oskar Dev, pela mu jo je — menda še — Uršula Jesenko (navedbe Anteja Gabra v Ljubljani 10. januarja 1942). — Ta zapis pa se do natisa razprave še ni našel.

KOČEVSKÉ INAČICE GORENJSKEGA TIPA

17. Inačica iz Gornjega Mozlja,

zapisana za Korytka l. 1838.³⁶*Schöne Mare*

Wie trüh ist auf wohl die schöne Mare!³⁷
 Wie sie des Morgens gar früh aufsteht wohl,
 Sie richtet zu eine schneeweiße Wäsche,
 Die feine Leinwand, die feine Leinwand.
 5 Sie geht waschen zum breiten Meere,
 Zum breiten Meere, zum tiefen See.
 Sie hebet an, sie hebet an, sie waschet schon,
 Sie weinet heiße, sie weinet heiße.

- Am Meere her schwimmt ein rundes Schifflein,
 10 Drin in dem Schifflein ist der schöne Herre,
 Der schöne Herre, der schwarze Lorenz.
 Also da spricht der schöne Herre:
 »Guten Morgen, guten Morgen, du schöne Mare!«
 »Viel gute Morgen hab ich gar wenig;
 15 Ich hab' daheim einen bösen jungen Sohn,
 Bei Tage läßt er mich nicht arbeiten,
 Bei Nacht läßt er mich nicht schlafen.«
 »Tritt herein in mein rundes Schifflein!
 Hier innen hab' ich viele edle Kräutlein,
 20 Viele edle Würzlein.
 Du wirst herrichten ein warmes Bad,
 Du wirst drin baden den jungen Sohn.«
 Sie tritt hinein in sein Schifflein,
 Er gibt dem Schifflein einen einzigen Schwung.

³⁶ Po rokopisu neznane roke iz Korytkove zapuščine priobčil Fr. Kidrič. Carniolia III (1912), 39—40. V fonetičnem prepisu s knjižnonemškim prevodom natisnil John Meier, DVM I, št. 4, inačica c (B), str. 36—38, Marolt, Kočevski zbornik (1939), 291—294. Tu je natisnjen samo knjižnonemški prevod.

³⁷ To je edina inačica te skupine, v kateri se imenuje ugrabljenka *schöne Mare*, povsod drugod jo je zamenila *Die schöne Meererin*. Der schwarze Lorenz (Luvre) je še ostanek črnega zamorca, ki ga nobena inačica te skupine več nima. (Prim. za oboje zg. št. 12, in op. 3.) Podobno v Meierovi inačici S (zapisal Tschinkel v Koč. Borovcu, priobčila Kubel, n. m. — gl. zg. str. 75 —): ein schwarzer Küstenländer.

- 25 Sie hat gedacht, sie sei noch am Ufer (»Ende«),
Und war schon in der Mitte des Meeres,
Und [er] fährt sie nach seinem Land.
- Wie sie sind kommen auf die andre Seite:
»Schöne Mare, liebe mein,
- 30 Dort da siehst du ein weißes Schlößlein,
Dort wirst du sein meine schöne Fraue,
Meine schöne Fraue, meine Schlüsselträgerin.«
So da spricht die schöne Mare:
»Wer wird mir saugen meinen jungen Sohn?«
- 35 So da spricht der schöne Herr, der schwarze Lorenz:
»Wer ihn wird wollen haben, der wird ihn schon
säugen.«
- Dort ist sie gewesen sieben ganze Jahr.
Sie tritt hinauf in die Giebelfenster hoch,
Sie schauet umher gar weit und breit,
- 40 Gar weit und breit, auf die andre Seite.
Beim Wege da sieht sie die Hirtlein;
Sie pfeifen und singen wohl alle schon,
Nur das eine, das schauet so traurig.
So da spricht die schöne Mare:
- 45 »O Herre, Herre, lieber mein!
Es verlangt mich sehr nach jenem Ufer.«
- Sie tritt hinein in das bunte Schifflein,
Sie fährt hinüber an das andere Ufer.
So da spricht die schöne Mare,
- 50 Wie ist sie kommen auf jene Seite:
»Ihr kleinen Hirtlein, ihr lieben mein,
Ihr pfeifet und singet alle so freudig,
Nur das eine schauet so traurig.«
»Wie soll ich denn nicht traurig schau'n?
- 55 Es sind heut' schon sieben volle Jahr,
Daß meine Mutter ist waschen gegangen
Zum breiten Meere, zum tiefen See,
Und zurück ist sie auch nicht mehr kommen.
Nun hab' ich daheim eine böse Stiefmutter;
- 60 Sie geht mir alle Nächte zum Viehweg warten
Mit einer Birkenrute, mit einer siebenwipfligen Rute.«
So da spricht die Schöne Mare:
»O nichts, o nichts, du kleines Hirtlein!
Ich bin es deine rechte Mutter!«
- 65 Sie erwischt es wohl bei weißer Hand,
Sie schwingt es in ihr Schifflein,
Sie führt es hinüber auf die andere Seite.

- So da spricht das kleine Hirtlein:
 »Wer wird nun hüten meines Vaters Schlaflein?«
 70 So da spricht die schöne Mare:
 »Wer da wird haben wollen, wird schon hüten.«
 Also da spricht die schöne Mare:
 »Sohn, o Sohn, lieber mein!
 Dort da siehst du ein weißes Schloßlein,
 75 Dort wirst du sein mein schöner Herre,
 Mein Schlüsselträger.«

Druge inačice te skupine

*Pregled*³⁸

① (po Maroltu ⑤) Hauffen, št. 46, zapisal Perz v Svetlem potoku, = Tschinkel 199 d.

② (po Maroltu ⑧) Schröer, Germania XIV (1869), zapisal sam, = Hauffen, št. 48 = Tschinkel 199 i.

③ (po Maroltu ⑥) Hauffen, št. 47, zapisal Tomitsch v Mozlju = Tschinkel 199 j.

④ (druga kakor Maroltova ⑤) v. Laes, Heimgarten VIII (1884) 864 s.

⑤ (druga kakor Maroltova ⑥) Tschinkel 199 c, iz koč. Borovca 1910. = Kübel, n. d. (str. 75, in. ③), str. 56 s.

⑥ (druga kakor Maroltova ⑧) Tschinkel 199 f, iz Livolda 1912. = Kübel, str. 57 s.

⑦ (druga kakor Maroltova ⑨) Tschinkel 199 g (iz Poloma 1912) = Kübel, str. 58 s.

⑧ (druga kakor Maroltova ⑭) Tschinkel 199 h, iz Gornjih Ložin 1907 = Kübel, str. 59 s.

⑨ (druga kakor Maroltova ①), zapisal prof. Horak 1929 neznano kje, omenjena pri Johnu Meieru, DVM I, str. 41.

Izmed teh inačic se priključujejo zgoraj natisnjeni Korytkovi inačici (št. 17. : ③) samo ① ② ③: ugrabljen žena sme iti domov, da vidi sina, in ga pripelje s seboj na novi

³⁸ Značke inačic (v gotici) so tiste, ki jih rabi John Meier, DVM I, št. 4, v pregledu str. 40–41 in tudi sicer; v oklepaju so značke, ki jih rabi Fr. Marolt v Kočevskem zborniku, str. 299–300 in sicer.

dom. le inaćica se razločuje od drugih po tem, da se vrne šele po sedmih letih, ali s sinom ali brez njega, se ne pove.

V vsch drugih inaćicah ji mož obisk domačega kraja odreče, češ da pojde tja, ko suho drevo ozeleni ali suha češnja vzcvete (Š Œ Š Œ M D); to pa se čez noč zgodi, žena se odpelje prek morja v domači kraj in sina najde; inaćica Š se tu konča, v Œ se od sina za vedno poslovli in se sama vrne k »možu«, v drugih inaćicah (Œ Š M D) pa ga vzame s seboj.

Pregledno bi drugi del teh inaćic (z š vred) označili le-tako:

Drugi »mož« ženi vrnitev dovoli:	Š D — — — Š R — —
še, ko suho drevo ozeleni:	— — Š Œ Š — — Œ M D
Žena v domačem kraju sina najde:	Š D Š Œ Š Š R Œ M D
Inaćica se s tem konča:	— — Š — — — — —
Žena se od sina za vedno poslovli:	— — — — — — — Œ — —
Žena se vrne k »možu« s sinom:	Š D — Œ Š Š — — M D
Žena se vrne po 7 letih:	— — — — — — — R — —

V označitev kočevskih inaćic naj se natisne tu Tomitscheva inaćica iz Mozlja (Hauffen, št. 47, po Meieru Œ, po Maroltu Š), ob njej pa se bodo pod črto označile poglavitne značilnosti dveh drugih inaćic, Perzove iz Svetlega potoka (Hauffen, št. 46, po Meieru D, po Maroltu Œ) in Schröderove brez navedbe kraja (Hauffen, št. 48, po Meieru Š, po Maroltu Œ).

18. Tomitschova inaćica iz Mozlja (Meier Œ. Marolt Š)

*Die Meererin*³⁹

- 1 Wie früh ist auf die Meererin,
Die schöne, die junge Meererin!
Die steht des Morgens gar früh auf,
Sie geht waschen die weiße Wäsche
- 5 Zum breiten Meer, zum tiefen See.
Sie hebet an, sie waschet schön.
Am Meere da schwimmt ein Schifflein klein,
Darin da sitzen zwei junge Herr'n:

³⁹ Hauffen, št. 47. — O inaćici Œ pravi Hauffen, str. 255 (na koncu te inaćice): Eine Übersetzung dieses Liedes ist mitgeteilt in Rosseggers »Heimgarten« 8, 864s. Hier fehlen V. 41s. und 86s.

- »Guten Morgen, du schöne Meererin,
 10 Du schöne, du junge Meererin!«
 »Schön' Dank, schon' Dank, ihr jungen Herrn;
 Viel gute Morgen hab' ich nur wenig!⁴⁰
 »Wieso, wieso, du Meererin,
 Du schöne, du junge Meererin?«
 15 »Nur so, nur so, schon Schiffmann jung,
 Ich hab daheim einen bösen Mann,
 Einen bosen Man, einen jungen Sohn.
 Bei Tage läßt mir mein Mann keine Ruh,
 Bei der Nacht läßt mich mein Sohn nicht schlafen.«⁴¹
 20 »O nichts, o nichts, du Meererin,
 Du schone, du junge Meererin!«
 Er ziehet ein Ringlein vom Finger:
 »Nimm hin, nimm hin, du Meererin!«
 »Ich bin es nicht die Meererin,
 25 Ich bin es ja nur die Windelwascherin.«⁴²

⁴⁰ Te vrstice označuje Hauffen, str. 253: Anfang V. 1–12 stimmt wortlich überein mit Nr. 44, Strophe 1–6 (Meererin — Primorka, ki je pesem o dogovorni ugrabitvi mladega dekleta) v tej inačici jih niti ni natisnil.

O inačici ⚭ (Hauffen, št. 48, Marolt ⑤) pravi Hauffen, str. 255: Anfang wie Nr. 44, Strophe 1–6. Nur 4, 2 (v. 8) lautet: Atinā do shitzant drai jungā hearn (Darin da sitzen drei junge Herren).

V inačici ♀ (Marolt ⑥, Hauffen, št. 46) so vv. 1–4, 7–9 do malega enake Hauffnovi št. 44, 1–6, vv. 5–6 pa govorita o plenah (kleine Leinwand):

- Sie richtet an schneeweiße Wäsche,
 Schneeweiße Wasche, die kleine Leinwand. Nato sledi:
 10 Sie waschet schön, sie weinet heiß.
 11 Von dort her schwimmt ein buntes (pisats) Schifflein,
 13 Darin da fährt schön Iwane,
 Vv. ♀ 15 — 17, 19 = ⑤ 9 — 12; ♀ 18 = ⑤ 10, ♀ 20 = ♀ 14. —

⁴¹ ⚭, kit. 7–10 ⚭ ⑤ 13–18 (glede kit. 10. gl. str. 78, op. 4). — ♀, 21–22 ⚭ 13–14; ♀, 23, 25, 27, 29 (sode vv. = ⑤. 14) se glasijo:

Ich hab daheim eine böse Schwieger (taščo),
 Sie läßt mich bei Tage [nicht] arbeiten,
 Ich hab daheim einen jungen Sohn,
 Der Sohn, der läßt mich bei der Nacht nicht schlafen.

Glede »nicht« v v. 27 (kit. 15) gl. str. 78, op. 4.

⁴² Vv. ⑤ 22–25 so iz »Meererin«, Hauffen, št. 44, kit. 7–8 (v. 13–16) — v ♀ in ⚭ jih ni —; takoj pa sledi spet balada o Vidi, pa potvorjena.

- »Steig ein, steig ein ins Schifflein klein!
 Ich hab daheim vielerlei Pfeiflein,
 Ausklauben wirst du deinem jungen Sohn!«
 Also da saget der Schiffmann jung.
- 30 Sie steigt ein ins Schifflein klein,
 Sie schwimmen dahin am Mere breit.
 Er gibt dem Schifflein einen Stoß,
 Und schon sind sie gewesen beim roten Sand.⁴³
- »Eine große Gnade, du Schiffmann jung,
 35 Wer wird versorgen meinen jungen Sohn?«
 »Wer ihn wird wollen, der wird ihn schon versorgen!«⁴⁴
 »Wo führt ihr mich hin, wo komm ich hin?«⁴⁵
 »Nur nichts, nur nichts, du Meererin,
 Dort siehest du ein weißes Schloß,
 40 Dort wirst du sein meine Kellnerin!⁴⁶
 Mit deinen weißen Händen sollst du die Pipen aufdrehn,
 mit deinem Kittel meine Stiegen auskehren.
 Dort sollst du sein die Schlüsselträgerin!«⁴⁷

⁴³ Vv. 31 in 33 v zvezi nimata smisla; pravilno obliko gl. 3, 25—26 (št. 16). — 3 kit. 11—15 pripoveduje zvbitev z zdravilnimi zelišči v bistvu tako kakor 3 18—26 (vabilo govori samo en gospod), le kit. 15 je zmaličena (prav: 3, 26—26). — 3 31—44 takisto, le da mora lepi Ivane vabilo ponoviti:

- 37 Er bittet sie das andre Mal,
 Das andre Mal, das dritte Mal
 39 Sie ist hinein getreten ins Schifflein zu ihm
 41 Sie hat gemeint, sie ist noch nicht hinein getreten,
 43 Sie ist schon gewesen auf Mitten des Meeres.

⁴⁴ Prim. hraško inačico (zg. št. 16), 33, 35: O g n á d a , g n á d a ! gospód zamöršče? Kdó me u podóju bowānga sina?« in odgovor, v. 38: kēr gā bo mārū, tā gā u podóju. Prim. tudi koč. inačice pod št. 12, op. 3 (Mar. 3, v. 32, 34), in 17, v. 34, 36. — 3 in 3 tega nimata.

⁴⁵ To vprašanje je iz balade o nedogovorjeni ugrabitvi neveste (»Meljavščica« — »Brautwerbung«), kjer z okrasnim blagom v ladjo zvblijeno dekle vprašuje, ali jo je mornar ugrabil (kot sužnjo) zase ali (kot nevesto) za drugega. Več o tem v razpravi. — 3 in 3 tega nimata.

⁴⁶ Izraz kelnarin razlaga Hauffen (str. 258) z besedo Haushälterin, pomeni torej isto kakor shlislrägerin in wrā (Frau); prim. Hauffen str. 256 (št. 48) in našo št. 17, v. 31—32; tudi hraško inačico (št. 16), v. 48—52, in prozo med v. 119. in 120. — Tu pa so se pojmi zmedli: kelnarin je točajka in dekla, hkrati pa naj bo Meererin tudi gospodinja (Schlüsselträgerin) in na gradu jo sprejmejo kakor ljubo nevesto. V inačicah 3 in 3 te zmešnjave ni.

⁴⁷ 3 37—43: ustrezne vrstice v 3 (kit. 16—19) se začenjajo nam, z vprašanjem po otroku (op. 43) le-tako:

- »Also, also, ihr Lieber mein,
 45 Wolle Gott, ich ware euer die arme Magd!«⁴⁸
 Er gibt dem Schifflein einen zweiten Stoß,
 Sofort sind sie gewesen beim weißen Schloß.⁴⁹
 Dort grüßen sie sie und halsen sie sie,
 Und küssen sie die Meererin,
 50 Die schöne, die junge Meererin.⁵⁰
 Dort ist sie gewesen sieben ganze Jahr,
 Sieben ganze Jahr und drei Tage.⁵¹
 »Ei du, ei du, du Lieber mein,
 Mein Herzlein tut mir gar so weh
 55 Um meinen den jungen Sohn!«⁵²
 »Nur nichts, nur nichts du Meererin,
 Schau hinaus, schau hinaus beim Fenster weiß,
 Dort steht ein dürrer Kirschbaum;
 So gewiß der Kirschbaum Laub wird tragen,
 60 So gewiß gehst du zu deinem jungen Sohn.«
 Und des Morgens steht sie gar früh auf,
 Sie schauet hinaus beim Fenster weiß:
 »Ei schau, ei schau, du Lieber mein,
 Schau hinaus beim Fenster auf den Kirschbaum schon,
 65 Der Kirschbaum blühet, er ist blütenweiß!«

- 16 Wie heiß da weinet die Meererin,
 Die schöne, die junge Meererin,

mladi gospod pa ji pokaže grad in jo tolaži, da bo njegova gospa in gospodinja; ona bi bila rajši dekla svinjarica. — D 45, 47, 49—50 so skoraj enake kakor ž kit. 18—19. Nato sledi (51, 53):

- 51 Sie hat gemeint, sie sei noch in Mitten des Meeres,
 53 Sie ist schon dort auf jener Seite.

⁴⁸ ž kit. 20 je vsebinsko = G 44—45: »Meererin« bi bila rada »Saudirn« in »der Schweine Fraßträgerin«. — D tega nima.

⁴⁹ D ž tega nimata.

⁵⁰ G 47—50: to je iz »Meererin« (Hauffen, št. 44), kit. 12—13. Primerjati je tudi v hraški inačici op. 24 (glede vrzeli med v. 57. in 58.: veselica) in prozo med v. 126. in 127.: očet.

⁵¹ ž, kit. 22 = G 51—52. — D 55, 59 se glase v slogu prejšnjega (op. 47):

- 55 Sie ist getreten ins schöne Schloßlein,
 57 Sie hat gemeint, es sei erst sieben Tage,
 59 Es ist schon gewesen sieben ganze Jahr — In zdaj šele se spomni — zapuščenega sina!!

⁵² D 61, 63—65, 67, 69 je skoraj enako zg. št. 12, 43 ss. — ž kit. 23—24: Meererin prosi moža:

- 24 »So laßt mich gehn an das jenseitige Ufer schön,
 Ans jenseitige Ufer schön, übers breite Meer.«

- Sie ziehen dahin übers breite Meer,
 Übers breite Meer in ihr Heimatland.⁵³
 Zur Hand findet sie drei Hirtelein,
 Zwei waren so freudig,
 70 Das dritte hat sich so traurig gehabt.
 Also da spricht die Meererin:
 »Ei Hirtlein, ei Hirtlein, Lieber mein,
 Warum bist du gar so traurig?«
 »Wie soll ich mich nicht traurig haben,
 75 Grad heut sind um sieben Jahr,
 Daß meine Mutter ist gangen waschen
 Zum breiten Meer, zum tiefen See;
 Zurück ist sie nimmermehr kommen.
 Ich hab daheim einen bösen Vater,
 80 einen bosen Vater, eine bose Stiefmutter!«
 Also da saget die Meererin:
 »Mein liebes kleines Hirtlein mein,
 Geh, reich mir her das Rüttlein dein!«
 Sie fasset es bei weißer Hand:
 85 Tritt ein zu mir ins Schifflein klein,
 Du lieber Sohn, mein schöner Sohn,
 Ich bin es ja deine gute Mutter,
 Die schöne, die junge Meererin.⁵⁴

⁵³ D: Na Primorkine besede (69): Ich mochte gehn suchen meinen jungen Sohn« se pesem nadaljuje (prim. zg. op. 47, 51):

- 71 »So nimm es du ein Weizenlaiblein!«
 73 Sie tritt in sein pisats Schifflein,
 75 Sie fahren nun wieder nach ihrem Lande.
 77 Er gibt dem Schifflein einen tüchtigen Stoß,
 79 Sie hat gemeint, sie sei noch in Mitten des Meeres,
 81 Sie ist gewesen schon an jener Seite.

§ Na Primorkino prošnjo odgovori njen gospod (kit. 25 ss.):

- 25 »So nicht, so nicht, du Meererin,
 Meine schöne Frau Schlüsselträgerin.
 26 So siehest du dort einen alten Baum?
 Er hat sieben Jahr kein Laub getragen;
 27 Wenn der noch einmal Laub wird tragen,
 Dann wirst du, Frau, an da jenseitige Ufer gehn.«
 28 Also spricht die Meererin,
 Die schöne, die junge Meererin:
 29 »Wollte Gott, daß du trügest grünes Laub,
 Daß ich dürfte gehn an das jenseitige Ufer schön!«
 30 Sie hat noch nicht das Wort ausgeredet,
 Der dürre Baum hat fortan Laub getragen.

O vožnji sami § molči.

⁵⁴ § kit. 31—37 pripoveduje v bistvu isto kakor § 66—88; prav podobno tudi D 83—116 (samo lihe vrstice!); poglavitni razloček

PRIPOVEDKA O „LEPI VIDI“

19. De Courtenayeva zmaličena otroška pripovedka iz Rezije¹

1203.² { *An šel* } *Na šla pu ni puticij, na srčtla dwa synyco (synò): tu mælo jymæ Lúbeć anu dën barkarjúl. Dopω ni so riklë, da „kaku ti si slaba“. „Kaku ni man bi slaba? a si posijala (str. 368) wse te ujuvæ tãpod Morjãno“. Tede ny so šlë ta hyši; dë na pòvyła naha synycu, dë na šla prat tah múrjω. Dòp o na šla ta hyši anò sæ skryla tuu scénō. Anu dōp o pæršël jísket Lúbeć, a ný mòhæl nalčest. An dopω ni so narédili no lipo hyšo, anu ni so pæršlë vydæt, anù ona ny tœla pry vydæt.*

je, da »Meererin« vabi svojega sina — v slogu te ponavljske inačice — na ladjo prav tako kakor njo lepi Ivane — z žlahtnimi koreninici in žlahtnimi zelišči!! Preden pastirček sinček v ladjo stopi, mu da še pšenični hlebček, ki ga je vzela s seboj, in se opravičuje, kako je bila ugrabljena:

113 Ich bin gegangen waschen zum breiten Meer,
Zum breiten Meer, zum tiefen See.

115 Die kleine Leinwand, die weiße Wasche,
Die schöne, die junge Meererin.

In tu k sreči ta ponavljska enačica preneha; kajti sicer bi se lahko spet še enkrat znova začela. Smrt baladne jedrnatosti, a nikjer sledu epske veličine. Dekadenca!

¹ J. Baudouin de Courtenaye, *Materialy dlja južnoslavjanskoj dialektologii i etnologii I. Rez'janskije teksty*, SPb. (1895), pgl. XIII. *Verschiedene Dialekte: Kinder, vorwiegend Schulkinder*, in »Ravanca« (Sul Prato), aber aus verschiedenen Ortschaften stammend, št. 1203 (str. 367s., popravki k tej št. na str. 627 in 640 so v besedilu oz. prevodu uporabljeni). Na ta tekst me je opozoril Milko Matičetov iz Koprive.

² V knjiž. slov.: { *On je šel* } Ona je šla po stezici, srečala je dva dečka (mladeniča): ta sta imela ime [eden] Ljubič in drugi čolnar. Potem so ji rekli, da »kako si ti slaba« (t. j. bolehná). »Kako bi ne bila slaba? Posejala sem vse te njive tja pod Morjano.« Tedaj so šli domov; (da) je povila enega sinčka, (da) je šla prat tja k morju. Potem je šla domov in se skrila v seno. In potem je prišel iskat Ljubič, ni mogel najti. In potem so naredili eno lepo hišo, in so prišli gledat, in ona ni hotela priti gledat.

IV. DOSEDANJE RAZLAGE „LEPE VIDE“

Odkar je stopila »Lepa Vida« prvič iz zatišja starodavnega vaškega družabnega okolja, ko sta besedilo in napev zazvenela na uho prvemu zapisovalcu, je bila ta stara balada poslušalcu in bralcu kakor nekaka uganka. Kakor skrivnost se je zdela ta pesem »iz dni pradedov z bogato poczijo« neskončnega morja in še »drugega morja, ženske in njene elementarne nature«, človeške nature z njenim »nemirnim valovanjem hrepenenja tja nekam, nekam v daljavo, nekam od tod«, skrivnost tudi »tragika tega hrepenenja — brez odrešitve« (Žigon). Skrivnost se je še povečala, ko so stopile iz sence preteklosti še druge inačice. Skrivnostni Vidini osebnosti in usodi se je pridružilo še zagonetno izročilo, ohranjeno kar v trojni, močno si nasprotujoči obliki. Uganka je bila torej »Lepa Vida« že sto in sto let v vaškem zatišju, pevcem in poslušalcem; sicer bi ne bili iskali rešitve tej uganki po tako različnih potih.

Tudi danes stavlja že vsaka inačica zase vprašanje o svojem prvotnem, pravem smislu, še bolj pa celotno izročilo s svojo mnogotero obliko. Razumljivo, da hodi tudi ugibanje in raziskovanje o izvoru in prvotnem smislu »Lepe Vide« — pričeli so ga pesniki, znanstveniki so jim sledili šele v veliki razdalji — troje potov. Kolikor slovenskih inačičnih tipov, toliko je tudi pravcev v razlagah. Razumljivo, saj so razlagalci svoje ugibanje in raziskovanje naslanjali na inačice in inačične tipe po vrsti, kakor so jih odkrivali, najprej na tip Rudeževe - Smoletove inačice, nato na tip gorenjskih inačic, naposled šele na tip ihanske inačice v zvezi z drugimi inačicami, kolikor so bile znane.

Prva razlaga se je naravno naslanjala na inačico, ki je bila prva zapisana in v Čbelici priobčena, na Rudeževo inačico iz Smoletovega zbora. Prešernova »Pesem o Lepi Vidi« ni le prepesnitev narodne balade o »Lepi Vidi«,

ampak tudi njena v Prešernovem osebnem liričnem slogu izoblikovana prva razlaga: Lepa Vida je mlado, neizkušeno dekle, ki se je nepremišljeno omožila s starim, bolehnim možem. — To krivdo, ki jo narodna pesem le molče omeni (*Doma imam starega moža...*), je Prešeren v prvem osnutku samo jasneje razložil (*Zadrla sem si trnje v pete, * Omožila sem se, starca vzela...*), s popravkom pa potem omilil (*Poslušala sem neumne svete,...*). — Zdaj se za to nepremišljenost hudo pokori: mož nadložen, dete bolno, dnevi brez miru, noči brez pokoja. V trenutnem navalu nejevolje in naveličanosti jo zamorčeva vabljliva ponudba — dojlja naj bi bila pri španski kraljici — preseneti in premoti, da stopi na barko. Že ta trenutek se sicer skesa, pa je prepozno, barka je že na morju: zastonj vsa tožba, zastonj vse kesanje. Zmaličen ostanek prvotnega motiva zvabitve z zdravilom v Rudeževi-Smoletovi inačici (O Vidi) tu Vidino krivdo izdatno povečuje: Vida se že pri prvem zamorčevem vabilu, naj gre z njim (prv. v barko po zdravilo), spomni moža in deteta (*Komu bom zapustila...*); ko pa ji zamorec nato pojasni sijajno ponudbo španske kraljice (prv. je to tolažba že odpekljani ženi), kljub temu stopi na barko, pripravljena, da zapusti dom in otroka dojenca. Vidin vzklik »*Komu bom zapustila starega moža in bolno dete*« izgubi s tem vso neposredno prepričevalnost in notranjo resničnost. Prešeren — ki o prvotnem smislu tega prizora ni mogel ničesar slutiti — je prvo zamorčevo vabilo in Vidin slabotni pomislek kot motečo anticipacijo (in to v resnici jè) izpustil in tako dal zmaličeni inačici novi smisel in novo vsebino: Vida ob presenetljivi, premikavni ponudbi, ki jo kar v hipu lahko reši vseh njenih nadlog, kar glavo izgubi in šele, »*Ko je barka že po morji tekla*«, se z grozo spomni, kaj je storila. Nesrečna žena in mati more v tujini kljub vsemu sijaju samo soncu in luni tožiti svojo bolečino, da od njih zve, kako je njeno dete umrlo, njena družina razpadla. Drugim vsem jo mora kot dojlja, ki se žalostiti ne sme, prikrivati! In z mislijo na svojo siroto, na sinka, ki je brez njene strežbe in njenega mleka od pomanjkanja umrl, mora »*lepo dojiti*« — tuje dete. Vrnitve pa ni in je ne bo tudi, ko španski kraljič

materinim prsim odraste. Narodna pesem o tem po baladno molči, Prešeren lirik o tem molčati ne more: elegični sklep »Pesmi od lepe Vide« o Vidinem neutolažljivem žalovanju po umrlem sinku, po oču in možu je ves Prešernov. Tudi to je razlaga, razlaga Prešerna lirika.

To moramo šteti jasnovidnemu pesniku toliko bolj v zaslugο, ko je kot gimnazijec in licejski študent v svojem domačem kraju slišal tudi vse drugačno gorenjsko inačico — pač v bistvu enako Maroltovi hraški — in mu je še ob prepesnitvi Smoletove inačice zvenela v ušesih in silila v pero (gl. zg. št. 10 b, op. 3. 4 a b, 7, str. 67—69).

Lepa Vida, kakor jo je gledal Ivan Cankar, prav za prav niti ni Vida narodne pesmi, ampak samo Prešernova »Lepa Vida«. Medtem pa je bil že Jurčič Lepo Vido čisto drugače upodobil, Vido nezvesto ženo, ki se na koncu spet vrne domov; Cankar je to umevanje kot nestilno potvorbo prave Lepe Vide odklonil. V »Nini« (1906) govori le-tako:¹ »To je pesem o lepi Vidi: umrla je, ker je bilo veliko njenega srca hrepenenje. Kadar sem slišal tisto pesem, me je spreletelo, kakor da bi bil slišal glas svojega srca, besedo, ki se je nikoli nisem upal izreči, misel, ki sem bežal pred njo... Lepa Vida je stala na produ, pa je prišla barka po sivem morju in lepa Vida je pobegnila, kamor je hrepenelo srce. Res je sijalo tam južno sonce, res je bilo tam morje bolj sinje nego nebo, in res so zorele pomaranče na produ; lepa Vida je stala na zlatem balkonu in je jokala, lepa Vida je hrepenela nazaj k staremu možu, k otroku ne-bogljjenemu...« In kakor odklonitev Jurčičevega umevanja se čujejo sklepne besede k tej razlagi: »In če bi se bila vrnila lepa Vida, namesto da je umrla?... Neumrljivo je hrepenenje.«

Te besede so hkrati uvod k prvi Cankarjevi »Lepi Vidi«, ² zametku poznejšega poema v dialogični obliki »Lepa Vida« (1912).³ To ni zgodba iz davnih let.

¹ Gl. zdaj: Ivan Cankar, Zbrani spisi IX (1929), 256.

² Ivan Cankar, Nina, Zbrani spisi IX, 256—263.

³ Ivan Cankar, Lepa Vida, Zbrani spisi XVI (1933), 271 do 314.

ampak iz sedanjosti. V zgodbo Prešernove »Lepe Vide« pa je Cankar nalašč vpletel nekaj vnanjih potez iz Jurčičeve povesti, a le zato, da jih je preoblikoval v smislu, ki ga je razbral iz Prešernove »Lepe Vide« in iz svoje in svojih ljubih tovarišev in prijateljev Ketteja in Murna življenjske usode. Vidino hrepenenje po sončni tujini in spet nazaj v mračni dom mu je postal simbol. V zametku »Lepe Vide« bolj zunanje izkustveni: simbol hrepenenja, ki žene za smrt zaznamenovane iz kraja umiranja in smrti v svet, svet zadovoljnih in veselih ljudi, pa jih razočarane spet pritira nazaj, da tam umro. — Lepa Vida je dekle iz stare cukrarne na Poljanskem nasipu, od koder sta šla Kette in Murn med svet, pa sta se spet vrnila, da sta tam umrla. Tudi Vida, žalostna zaročenka, zbeži iz tega kraja smrti, od svojega žalostnega zaročenca, v svet prijetnih ljudi, pa se spet vrne na kraj smrti v smrt: drugo jutro jo potegnejo iz Ljubljane.

V poemu v dialogični obliki — zgodba je tu toliko premenjena, da po Vidini vrnitvi ne umre Vida, ampak Poljanec (pesnik polja: Murn) — je dal Cankar hrepenenju, ki mu je Vida simbol, višji svetovno-nazorno podstavljeni smisel: to je neutešno hrepenenje izbranih duhov po večnostno veljavnih vzorih — »do zvezd... do zvezd«, naj si jih dosežejo šče s smrtjo, ko za »grobow« pride »vstajenje in poveličanje« (Poljanec), najsi iz »črnega doma hrepenenja« stopijo »v svatovski hram s svatovskim srcem« (Dioniz in Vida): »zaupljivo sanjana, a v bodočnosti dejanska usoda mladega rodu« (Iz. Cankar^{3a}): bodoča zmaga mladega pesniškega rodu, ki sta mu pripadala s Cankarjem in Župančičem tudi Kette in Murn.

Posamezen motiv iz »Lepe Vide« je Cankar prav v smislu Rudeževe inačice uporabil tudi v poslednjem poglavju (V) »starodavne pripovedke Kurenta«:⁴ Izseljenci, veselja, mladosti, življenja žejni, se ob pogledu na pomorsko mesto in na širno morje poslavljaajo od »črne domovine, lačne in

^{3a} Izidor Cankar, Uvod k Iv. Cankarju LS XVI, str. XV—XIX.

⁴ Ivan Cankar, Kurent (1909), 73—76; Zbrani spisi XIII (1932), 331—334.

žejne matere« z vzklikom: »Od tod — pa če v smrt ali raj«; a takoj po odhodu, ko siv oblak, temna slutnja, zasenči barko, zapoje domovini žalostno slovo: »Še zadnjikrat se nam nasmej, o domovina, uboga, nad vse ljubljena! Nasmej se mrtvim! Kaj je brez tebe veselje, mladost in življenje?«

Na Prešernovem in Cankarjevem umevanju »Lepe Vide« in na Smoletovi inačici je osnovana tudi Žigonova označitev »Lepe Vide« v Domu in svetu 1927, najboljša, kar jih je bilo dotlej izrečenih. Kot prvi je Žigon spoznal značilni starinski ritem te narodne pesmi, dasiravno si ga ni pravilno razložil:^{4a} »Nikak literarni ritem, ampak ritem pete pesmi, ritem melodije njene. Nikaka grška ali germanska »stópica«, ampak povsem drugorodna »enotka«: neki *živi že organizem*, svojebitni »*melodijski motiv*« [., — . / — .], enota zase, z odmorom v sebi, s cezuro za tretjim: / Na sinji / skali /! In to je naše. — narodno!«

Ta ritem je našel tudi še v kroparski inačici (gl. zg. št. 14), ki jo je pravilno imenoval »mlado tekstno varianto« (n. d. 41). Kratko in dobro je označil tudi slog: »Slog vnaneje forme: Predvsem *beseda*, vnanja »tvarina« pesmi, izredno (skoraj sumljivo) čista, brez tujk.« Beseda »sumljiv« tu ni na mestu, saj je čist tudi jezik »Od Vide«, ki je Prešeren še ni preoblikoval; čistost jezika pa je znak ravno najstarejših slovenskih spomenikov: očenaša, apostolske veroizpovedi, Brižinskih spomenikov. — »In *diktija* pesmi: telegramske kratka, tesna in nagla; komaj da se dotakne dogodka, predmeta. Zelo pri tem stvarna, konkretno plastična, jasna: — do skrajnosti preprosta. Sami preprosti glavni stavki. In nič figur, nič tropov, ki bi ne bili že vsakdanja govorica narodova, obči glas slovenske vasi. In eno še: blagoglasno izglajena, ritmizirana, melodiozna, mestoma do rim muzikalno stopnjevana diktija! — In slog notranje forme: Predvsem podajanje dogodkov skokoma; le glavni, najmočnejši, le najbolj markantni, najbolj nujni in potrebni motivi pridejo do besede. Vseskozi v slogu,

^{4a} Avg. Žigon, DS XL (1927), 41.

ki pozna le sam v n a n j i svet: *le* kar in kolikor o k ó vidi, kar in kolikor u h ó sliši. Ni potezice, ni trohice ne več! Gola vnanja dejstvenost: nič pogleda navznoter, nič subjektivnega poglobljanja v psiho: — nič lirike! Vse sama stvarna *epska* objektivnost od kraja do konca. B a l a d a.« S kratkim stavkom se je Žigon dotaknil tudi kulturno zgodovinskega ozadja naše balade in je tudi tu bil na pravi poti: »Čudovita balada, zelo stara balada naša, s spomini še o zamorcih Mavrih, z odmevi iz orient a! Celó motiv o kralj. zlatem ‚peherju‘ je orientalski!« To vse so novi kriteriji, ki jih dotlej še nihče ni bil tako jasno spoznal in povedal — samo zamorca sem kot Mavra označil poprej že jaz.⁵ Oznako duhovne vsebine »Lepe Vide« podaja nato Žigon v Prešernovem in Cankarjevem smislu (n. d., 42).

Žigon je svoje študije o »Lepi Vidi« še nadaljeval in pritegnil v raziskovanje tudi i h a n s k i i n a č i c i; do jedra jima sicer ni prišel — oviralo ga je pojmovanje pesemskega ritma, osnovano na poudarku besednih slogov — o tem pričajo njegovi rokopisni poskusi, priti ritmu Kramarjeve inačice do živca (rokopise hrani Glasbeno narodopisni referat v Ljubljani pod značko Ms. V [dr. Avg. Žigon]) — ob tem pa nam je rešil Kramarjev prvotni zapis i h a n s k e i n a č i c e z Goričice, ker ga je diplomatsko natančno prepisal, izvirni zapis pa se je v Etnografskem muzeju z mnogimi drugimi zapisi vred izgubil.

Prešernova, Cankarjeva in Žigonova razlaga zgodbe in značaja Lepe Vide je pravilna predvsem glede negativnih trditev: Vida ne zapusti moža in otroka zaradi prešuštna zveze z drugim možem; Vida se nikdar več ne vrne domov. Ne ustreza pa prvotnemu smislu balade, da Vida iz nejevolje in naveličanosti od doma lahko-miselno pobegne, torej vendarle nekako prostovoljno, in naj se tega tudi takoj skesa; tudi motiv starega moža in nepremišljeno sklenjenega zakona je šele sekundaren, mlajši, dasi-ravno sega precej daleč v preteklost.

⁵ Bezjak - Breznik - Grafenauer, Slovenska čitanka za višje razrede srednjih šol I (1921), 291; Jurčič, Spisi VII (1922), 182s.

Drugače kakor Prešeren si je raztolmačil zgodbo o Lepi Vidi Josip Jurčič v povesti, ki jo imenuje roman, »Lepa Vida«;⁶ hotel je z njo razložiti celo postanek narodne pesmi o njej. To je povest o nezvesti ženi, mladi razvajenki, trmasti, nezreli edinki, ki tako rekoč iz svoje-glavosti, da bi je ne imeli doma več kakor otroka, vzame vdovca v zakon, resnega, spoštovanega štiridesetletnega imovitega moža, ki se pa potem zaplete v mreže prevejanega zapeljivca, bogatega beneškega patricijskega lahkoživca, in pobegne od moža in malega sinka »čez morje« v Benetke, nato se pa, sama prevarana in prodana, zateče spet domov, češ pomorski razbojniki so jo ugrabili, pa jim je naposled ušla; resnica pa se odkrije in sledi tragični razplet: moža, ki se je nad zapeljivcem maščeval, v Benetkah obsodijo na smrt, žena zblazni. Nesodobno basen, ki si jo je Vida izmislila⁷ — Jurčič je povest postavil na konec XVIII. stoletja — pa je »narod daleč okoli dolgo in različno pripovedoval v pripovedi in pesmi o lepi Vidi«.

Zgodbo o Vidini možitvi je Jurčič motivno nedvomno osnoval po Prešernovi pesmi »O lepi Vidi«, saj je to le nekoliko svobodna premena Prešernovega motiva »Poslušala sem neumne svete«,⁸ za zgodbo o ubegu z zapeljivcem in o vrnitvi pa mu je prišla pobuda toliko kot gotovo od kroparske inačice

⁶ Jos. Jurčič, Lepa Vida, Zvon 1877, št. 1—9, 11, 21—24; Zbrani spisi (Levec) VII (1888), 7—117; Spisi (Grafenauer) VII (1922), 3—70.

⁷ Tisti večer, preden Vida z zapeljivcem ubeži, pride Vidin mož Anton Samorod iz Trsta s sporočilom: »Pomorski razbojniki od Afrike so se zopet na naših obalah prikazali. Trebalo bode, da smo mi obrežniki pripravljeni in da se pazno straži.« Možev brat duhovnik pritrdi, da morajo stražniki vso noč pokonci biti, in Vidi razlaga: »Nisi-li slišala, kakó so bili nekdanj, — naji dveh nij bilo še na svetu, še manj pa tebe, ali pokojni najun oče je rad to pripovedoval, — kakó so bili taki pomorski razbojniki enkrat napali našo hišo, dva človeka nam ubili in mnogo škode storili?« (3. pogl., Zvon 1877, 20, 21). Govorico je Vidin zapeljivec nalašč v Trstu raztrosil, da jo je zvedel Vidin mož (4. pogl., n. d., 22).

⁸ V narodni pesmi tega motiva ni. Gorenjski inačični tip tudi o »starem možu« ničesar ne ve, inačice govore le o hudem možu (krop. inačica, v. 12) ali hudem starem očetu (hraška inačica, 22—23, prim. Kramarjevo ihansko, 14—15).

»Lepe Vide«. R a d i v o j P o z n i k jo je bil zapisal že leta 1868. in Slovenski Matici poslal; Jurčič je o njej lahko zvedel tudi po osebnem sporočilu, saj je bil s Poznikom kot urednik »Slovenskega naroda« znan. Malo verjetno se zdi, da bi bil kaj zvedel o hraški inačici, dasi je bila L e n k a Š m o n, ki je M a r o l t u to inačico pela, že s 14 leti (1860) v Ljubljani perica, naposled pri deželnem gledališču, kjer so od 1869. dalje po nekajkrat na mesec igrali tudi slovenske igre. Ali pa je morda vendar le kaj zvedel o njej? Saj dá Jurčič Lepo Vido prav tako odpeljati na Beneško kakor hraška inačica (53—55): Dáwč jô i pŕpêlow u špánskô dežêwo. / če někam dôl pòh bènecjána, / pòh špánskga krála v pŕgámovm grádo.^{8a}

Jurčič, kakor se zdi, s svojo »Lepo Vido« ni bil zadovoljen; ker sam ni imel časa, da bi »idejo ‚Lepe Vide‘ porabil v drami«, je nagovarjal na to K e r s n i k a — »še potem ko je bila ‚Vida‘ že natisnjena«: »Taka ‚Lepa Vida‘ — realna, kakor mora biti, pa postavljena v n a š e živoče kroge — to bi bilo hvaležno delo.«⁹ Tudi Kersnik je ni napisal. Poskusil pa je to J o s i p V o š n j a k. Svojo »Lepo Vido«, dramo v petih dejanjih,¹⁰ je Vošnjak res prestavil v »naše živoče kroge«, pa je vse prej ko pa »realna, kakor mora biti«. V bistvu je ostal pri Jurčičevi zasnovi, celo glede tega, da Vida naposled zblazni. Dejanje je prestavil v drugo življenjsko okolje, trgovsko-uradniško-plemiško;¹¹ poskusil je Vidino krivdo omiliti, a ob nekaterih uspelih potezah se košati obrabljena vnanja teatralika, tragični razplet pa je kar z nemogočimi domisleki zaobrnil¹² — nad zapeljivcem

^{8a} P r e g a m o v g r a d je pač B e r g a m o na Beneškem.

⁹ F r. L e v e c, Pripomenek (k Lepi Vidi); J o s. J u r č i č a Zbrani spisi VII (1888), 124.

¹⁰ D r. J o s. V o š n j a k a zbrani dramatični in pripovedni spisi II (Narodna knjižnica II), Celje (1893).

¹¹ V i d a je hči zadolženega upokojenega višjega uradnika Martina Sodja iz Trsta, ki hčer tako rekoč proda; Vidin mož, Andrej Kogoj, je bogat trgovec v pomorskem mestu blizu Trsta; Jurčičevega beneškega patricijskega sina je zamenil pri Vošnjaku grof Alberto Gadda.

¹² Z Albertom je Vida že kot dekle zmenjena, da se poroči, v poroko z Andrejem privoli šele, ko — po intrigi Albertove matere —

se maščuje Vida sama¹³ — poglobil ga pa s tem ni. Z n a r o d n o p e s m i j o o Lepi Vidi je ta drama le v prav rahli zvezi, v odločilnih prizorih se čuje v slogu ljudskih iger njeno petje. Nasproti Jurčičevi povesti ni v tej drami čutiti napredka niti v pesniški zamisli in oblikovanju, niti v tolmačenju narodne pesmi o Lepi Vidi. Isto velja tudi za libreto opere Rista Savina.

Med znanstveniki je v tem pravcu prvi ugibal o izvoru in značaju »Lepe Vide« univ. prof. dr. J a k o b K e l e m i n a. Prvikrat je razložil svojo domnevo v »Bajkah in pripovedkah slovenskega ljudstva« (1930): Lepa Vida mu je že po izvoru hudobno demonsko bitje in prešušnica. Kot osnovo raziskovanja je K e l e m i n a priobčil v III. razdelku (Demonska bitja), št. 190 (Lepa Vida) prozno parafrazo V r a z o v e g a zapisa narodne pesmi o »Lepi Vidi s kačo« (I: gl. zg. str. 18 s.), parafrazo B r e z n i k o v e ihanske inačice prave »Lepe Vide«, s proznim sklepom kroparske inačice¹⁴ (II) in kratek zapissek Fr. K o c b e k a o neki ženski, ki je sedela v čolnu s čudno pošastjo, o kateri pa ne zvemo drugega, ko da »se je nekaj časa vozila po vodi (Lučnici), nato pa je vse izginilo« (III). V razdelku V. (Junaške snovi) pa je dodal še »zgodovinsko pripovedko« o »Lepi Vidi« (št. 251), ki pa ni nič drugega kakor prozna parafraza P r e š e r-

zve, da se ji je »zaročenec« izneveril in odrekel; za ubeg od moža se odloči šele, ko ji tašča očita, da se je možu zaradi očetovih dolgov vsilila, in ji takoj nato vrnivši se Alberto pove, kako jo je mati prevarala in da ji je še vedno zvest, njen zakon pa da bo dal v kratkem razveljaviti; otroka hoče vzeti Vida s seboj, pa ji Alberto obljubi, da bo takoj »poslal ponj«, ko bo v njegovem gradiču — Vida vse to verjame! — Vzrok odhoda Vida odsotnemu možu v pismu sporoči.

¹³ Zapeljivca ne usmrti Vidin mož, ampak Vida sama ga pahne, ko spozna, da jo je izdal, z balkona v morje; nato se odpelje prek morja proti domu, vihar vrže čoln na breg, da se razbije, rešeno Vido pripeljejo v moževo hišo, kjer hoče videti le še otroka; ko zve, da je umrl, zblazni.

¹⁴ K e l e m i n a to utemeljuje le-tako (Bajke, str. 394, op. k štev. 190): »II. Nar. pesem, priobčil P. S t r m š e k, ČZN XX, 93 (Ihan). Nepopolna (I): Lepo Vido je menda dovedel domov sončni junak (Sonce) kakor v pesmi, Štrekelj, št. 75«, t. j. v kroparski inačici.

n o v e »Pesmi o lepi Vidi«¹⁵ — ne narodne pesmi! — dodal ji je še prosto izmišljen uvod¹⁶ in zaključek iz kočevskih ljudskih pesmi o »Schöne Mare«.¹⁷

Ker mu tudi to, že pristriženo, narodopisno gradivo ni nudilo opore za teorijo, da je Lepa Vida demonsko bitje in prešuštnica, jo je oprl na dvoje slučajnih analogij, na Vidino ime in na to, da se dejanje godi pri morju. In ti analogiji ga vodita do le-teh izsledkov:¹⁸ »Med demon-ska bitja smo... uvrstili v naših bajkah nastopajočo Lepo Vido. Spomin nanjo je ohranjen tudi v sh. tradiciji, kar nam znatno pomaga pri naši studiji. Kakor izvaja Nodilo, Rad LXXVII, 94 et passim, se pri Srbohrvatih soproga nebeškega vladarja imenuje Vida, kar odgovarja moževemu imenu Sventovid, in je skrajšano iz Vidoslava. Ona je obenem sestra svojega soproga kakor Kresnikova »Deva« pri nas. Tudi srbohrvaška Vida postane nezvesta svojemu soprogu, ki ga pripovedke imenujejo Ban Strahinja, Strahor in celo pomaga roparju,¹⁹ ki je, kakor v naši tradiciji, zamorec ali Arabec.

¹⁵ Prim. »Za tri tedne dospeta na špansko« (Kelemina, n. d., str. 362). Ta podatek ima samo Prešernova pesem. Kelemina navaja kot vir: Strekelj, št. 73—75.

¹⁶ Keleminov uvod pripoveduje, da je stal »nekje v našem Primorju ponosen grad, last imenitnega, že nekoliko postarnega gospoda«, Vidinega moža. Od kod je ta uvod vzel, Kelemina ni povedal. Tudi v kočevskih inačicah o takem uvodu ni sledu.

¹⁷ Kelemina to utemeljuje le-tako: »Slovenska balada (se) konča nezadovoljivo; o koncu ne zvemo ničesar. Pristavil sem konec po kočevskih baladah, ki so nam mogoče ohranile izgubljeni zaključek (Hauften, Die deutsche Sprachinsel Gottschee, št. 46—50 oziroma str. 405ss.). Da se je Lepa Vida vrnila k možu, tega nam tudi kočevske balade ne povedo; govore samo o snidenju z detetom (str. 409). Pogrešamo povest, kjer pohiti mož sam za Lepo Vido, da jo ali dovede v dobrem nazaj, ali pa kaznuje.« Kelemina, n. d., 403, op. k št. 251.

¹⁸ J. Kelemina, Bajke, str. 23—24.

¹⁹ Koliko analogija imenu tu velja, se vidi iz tega, kako se ime »nezvesti ženi, ki celo roparju pomaga«, v hrvatskih, srbskih in bolgarskih narodnih pesmih menjava (v pregledu inačic, ki ni izčrpen, je navedeno po vrsti moževo ime, ženino ime ali poreklo, »roparjevo« ime): Bogišić, št. 97 (Od Njemaca ban i žena Momčila vojvode): Momčilo vojvoda — ljubi Momčilova — od Njemaca ban: Vuk II, št. 24 (Ženidba kralja Vukašina): vojvoda Momčilo — Vidosava — kralj Vukašin; Vuk II, št. 30 (Ban Milutin i Duka Hercego-

S. Rutar domneva (Dun. Zvon VI, 310), da je Lepa Vida od morja do morja potujoča luna. S tem se sklada dejstvo, da zove narod rastlino artemizijo »Vidino pero« (Wermut, Beifuß). Kajti Artemis je bila boginja lune in tudi studentev. Za oznako naše Lepe Vide je poleg tega važno, da jo najdemo vselej v zvezi z morjem: »Lepa Vida je pri morju stala, tam na prodi si plenice prala.« Slično pravi tudi Nodilo o sh. Vidi, da jo je najti v bližini vode. To nam daje pravico, da približamo Lepo Vido vodni nimfi, imenovani Božja deklica, ki po slovenski tradiciji ponoči pere ob ribnikih plenice. Tudi lužiški Srbi poznajo tako perico in Veckenstedt pravi, da mu je kaj sličnega znano le še iz Bretagne! Jasno je, da je to domača slovanska tradicija, ki so jo prevzeli od Slovencev še štajerski in koroški Nemci; oni zovejo to bitje ali Waschfrau ali Nachtfrau ali Nachthnl; hodi prav tako ponoči prat kakor Lepa Vida [Vida ponoči?] ali Božja deklica. Nadalje se prikazuje tudi ona veličastna Bela žena, ki stoje v vodi spreminja vodo v vino; zapravo je to bila kraljica Belih žen, kakor je Zlata baba pri Bolgarih kraljica Sojenic (Máchal, Nákres, 78). Potemtakem je soproga in sestra najvišjega bitja, nazvana Lepa Vida, Božja deklica, Bela žena, Zlata baba, Matica, Matoha, prvotno vodna Vila. Ime Matoha ali Matica (Bajke, št. 146) ni neprimerno za soprogo najvišjega bitja in mater vsega živega.²⁰ Toda ta Velika

vac); Milutin — Ikonija — Duka; Vuk II, št. 43 (Banović Strahinja): banović Strahinja — hči Juga Bogdana — Vlah Alija; Bosanac I, št. 56 (Banović Strahinja): Strahinja — Angjelija — Turek Blagajlija; n. d., str. 572: Strahinja — hči carja Lazarja — beg iz Novega; n. m.: Zrinović Nikola — hči Juga Bogdana — buljubaša Babić Dujas; Bosanac II, št. 26 (Kraljević Marko i nevjerna ljuba): Kraljević Marko — Angjelija — Maleta (inačice gl. str. 372s.; prim. Bosanac II, št. 27, in inačice str. 373—378); Milutinov, Bálgarski narodni pèsni, št. 105 (Momčula Vojvoda): Momčula — Mara Belogradska — car Kostadin; n. d., št. 161 (Todora, Bogdan i Nikola): Bogdan — Todora — Nikola.

²⁰ Prim. Kelemína, Bajke, str. 25: »Stari bog (Svetovit) rodi z demonskim bitjem (Lepo Vido ali Matoho) zlatorokega in zlatolasega sina Kresnika, Devo, Ogenj (Netka?).« — O kakovostnih, količnostnih in kontinuitetnih kriterijih prim. I. Grafenauer, Prakulturne bajke pri Slovencih, Etnolog XIV (1942), 4—11, in tam navedeno literaturo.

mati kaže tudi neprijazne poteze; videli smo, da uteče svojemu gospodarju in da izdajalsko pomaga roparskemu Arabcu.«

Iz teh in takih bajeslovnih predstav je po Keleminu nastala tudi balada o Lepi Vidi, ko je narodna poezija mitološki snovi odela zgodovinsko haljo:²¹ »Tudi snov o Lepi Vidi se je sčasoma odela v zgodovinsko haljo. Z ozirom na morsko scenerijo in na ločitev zakoncev bi mogli Lepo Vido primerjati nemški Gudruni, samo da je njen značaj tudi v zgodovinskem razvoju dvoličen. Lepa Vida uteče svojemu soprogu, da se znebi zakonskega življenja, nazaj pa jo privede hrepenenje po detetu, kakor v naši povesti [K. misli na svojo št. 251; narodne pripovedke o Lepi Vidi ni!]. Da bi se zakonca spet združila, o tem ni govora... V nekaterih povestih [povestih?] pa mora iti Lepa Vida proti volji s črncem ali Turkom [Turkom?] v sužnost...« itd. Vse v slogu že davno preživele filološko-naravnomitološke etnološke smeri rajnega A. A f a n a s' j e v a in Gr. K r e k a, ki se tudi nista bala narodopisne dokumente po svoje prirezati ali retuširati.²² Ob neskončnem nizu samih lahkih analogij in domnev, ki se same spet oslanjajo na druge podmene (Vidoslava žena Najvišjega bitja, Vida potujoča luna), pač ni mogoče vpraševati po kakovostnih in kolikostnih kriterijih, ki bi vezali soprogo Najvišjega bitja Svetovita z demonskimi bitji, ki jih Kelemina našteva, oboje pa z balado o na ladjo zvaobljeni in na tuje odpeljani mladi materi, ali pozvedovati po dokazu, da je v ihanski inačici odpadel sklep, da so inačice, ki govore o Vidini vrnitvi, starejše od inačic, ki o vrnitvi ničesar ne vedo.²³

²¹ Kelemina, Bajke, str. 30 s.

²² Gl. I v. Grafenauer, Prakulturne bajke pri Slovencih, Etnolog XIV (1942), str. 12, op. 3. 4, str. 13, op. 10.

²³ Glede Vidine (Märine) vrnitve v kočevskih inačicah vsaj je Hauffen, na katerega se opira Kelemina (gl. op. 17), drugačnega mnenja kakor Kelemina (Hauffen, Die deutsche Sprachinsel Gottschee, 407): Die slowenische Ballade schließt unbefriedigend (t. j. konec ni srečen, prim. spodaj: erfreulich), sie bricht ab. Es ist begreiflich, daß die Volksphantasie hier weiter arbeitete und einem erfreulichen Schlusse zudrängte. Und so erzählen die anderen Gottscheer Fassungen, daß die schöne Wäscherin wieder Gelegenheit

S temi svojimi izvajanji, kakor vse kaže, kmalu tudi Kelemina sam ni bil več zadovoljen. Ostal je sicer pri svoji domnevi, da je Lepa Vida hudobno demonsko bitje in prešuštnica, pa je dokaz osnoval prijemljiveje in nekoliko bolj metodično. Storil je to v razpravi »Die Meererin«, ²⁴ s katero si je stekel velikih zaslug tudi za rešitev problema »Lepe Vide«: iz skupka ináčic »Lepe Vide« - »Schöne Máre«, balade o ženi-materi, na ladjo zabljeni in ugrabljeni, je z določno črto odločil kočevske ináčice o »Meererin«, t. j. balade o sporazumni ugrabitvi mladega dekleta za nevesto, in pokazal, da je Meererin-Primorka izšla iz srbskih, hrvatskih, slovenskih (belokranjskih) pesmi o »Primorki«; tudi je v tej razpravi odkril in v nemškem prevodu razznanil hrvatsko ináčico »Lepe Vide«, ki je bila do tedaj pozornosti raziskovalcev ušla.²⁵

Izvor naše narodne balade o »Lepi Vidi«, na ladjo zabljeni in odpeljani ženi-materi, razlaga takole:²⁶ Lepa Vida je pri Slovencih v središču posebnega izročila, kajti v obeh pesmih, ki sta združeni z njenim imenom, gre pač za isti lik. Prva pesem, »O Lepi Vidi in kači« (t. j. Štrekelj I, št. 76—77, Lepa Vida B), ima za vsebino, da deklica reši kačjega ženina zakletve. Sicer je v pravljicah in pripovedkah te vrste mladeničeva naloga, da začarano devico kletve reši.²⁷ Marolt

findet, zu ihrem Sohn heimzukehren.« Previdno pa dostavlja — in kakor danes po hraški ináčici vemo, ga slutnja ni varala —: »Ob die Ausmalung dieser Rückkehr von den Gottscheern geschaffen wurde, oder ob sie aus einer verloren gegangenen slowenischen Variante der Vida-Ballade geschöpft ist, läßt sich vorläufig nicht entscheiden.«

²⁴ Jakob Kelemina, Die Meererin, Südost-Forschungen, 1941, 823—831.

²⁵ Hrvatske narodne pjesme V. Ženske pjesme, uredio Dr. Nikola Andrić, I. Izd. Matice Hrvatske, Zagreb (1909), št. 135: Koja se tuži, ta se ruži. — Ináčica se je raziskovalcem skrila najbolj pač zaradi zelo neprimerne naslova.

²⁶ J. Kelemina, n. d., 824s.

²⁷ Vendar prim., da je po F. Liebrechtu kačji ženin (sopro) prvotni bajeslovni osrednji motiv antičnima bajkama o Amoru in Psihi, o Zevsu in Semeli, staroindijskima bajkama o Purúravasu in Urvaci, Basnaku Dauu in Tulisi, zulukafski o Unthlatuu in Untombindei (F. Liebrecht, Amor und Psyche — Zeus und Semele — Purúvas und Urvaci, Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung XVIII, 56ss.,

opozarja na Vukovo pravljico »Jež ženin« (Der Igel als Bräutigam).²⁸ Mestoma se slovenska pesem dobesedno ujema²⁹ s hrvatsko in srbsko pravljico v pesemski obliki »Travoberica Mare i zmaj« (Andrić V, št. 11, Vuk I, št. 270): Ognjeni zmaj

ponat.: Zur Volkskunde [1879], 239—250). — Sicer pa je kača po izsledkih sodobne kulturnozgodovinsko usmerjene etnologije lunarnomitološki simbol, podoba Mesca in lunarnega mitičnega Praočeta — tako tudi želva, gaščERICA, vran, volk, medved —. Sem spadajo slovanske pesmi in pripovedke o kačjem ženinu, ki jih navaja Marolt v Kočevskem zborniku, 255, med drugimi evropskimi pravljicami pa jim je primerjati pravljice o medvedjem ženinu (Brüder Grimm, Kinder- und Hausmärchen, št. 101. Bärenhauter). Osnova je staroindoevropska bajeslovna predstava o medvedu kot mitičnem Praočetu. Ta pa izhaja iz materinopravnega *lunarnomitološkega* skupka o volku - medvedu - psu kot mitičnem Praočetu in njegovem zakonu s človeško ženo, ki je doma pri vzhodnoazijskih materinopravnih rodovih in pri »cirkumpolarnih« narodih v Sev. Aziji in Sev. Ameriki. Gl. A. Gahs, Kult lunariziranog Praoca kod istočnih Paleosibiraca, Godišnjak sveučilišta u Zagrebu za šk. god. 1924/25—1928/29 (1929), str. 72—80; J. Hallowell, Bear Ceremonies in the Northern Hemisphere, American Anthropologist XXVIII (1926), 1—115; W. Koppers, Der Hund in der Mythologie der zirkumpolaren Völker, Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik I (1930), 359ss.; isti, Der Bärenkult in ethnologischer und prähistorischer Beleuchtung, Palaeobiologica V, 47ss., Forschungen und Fortschritt IX, 213ss.; A. Nehring, Studien zur indogermanischen Kultur und Urheimat, pogl. IX, 3: Wolf und Bär, Wiener Beiträge IV (1936), 212—218.

²⁸ Marolt govori o »Vidi s kačo« v Kočevskem zborniku, 219 do 227, pa nikjer ne omenja Vukove pravljice »Igel als Bräutigam«. Take pravljice v Vukovih Narodnih pripovedkah sploh ni. Gre torej pač za redakcijsko napako, za napačen nemški prevod Zmija mladoženja (Marolt, n.d., 227); ali je kak samozvan prevajalec (ne prof. Kelemina) morda besedo gož zamenjal z besedo jež?

²⁹ To se le-ta mesta:

Štrekelj, SNP I, št. 76:	SNP I, št. 77:
Lepa Vida proso plela (1.3)	Lepa Vida proso plela (1)
Stepeno je najšla roso (4.10)	Stepeno je najšla roso (4)
Drugo jutro proso plela (9)	
Tretje jutro proso plela (15)	
Tam je najšla veliko kačo (16)	Tam je najšla veliko kačo (8.9).

Andrić V, št. 11:

Lepa Mare rosno žito plila (1)
Ljutoga je zmaja ugledala (4).

odpelje dekle v svojo »duboku jamu«; tam rodi sina. Po enem letu ji mož dovoli, da mater obišče. Ko se vrne, z »odolinom cvičem« zmaja usmrti in sinka odpelje domov.^{29a} Ta pravljica obsega v starinski obliki prav vse motive pesemskih inačic o Lepi Vidi (t. j. o ugrabljeni mladi materi), le da je stopil pozneje na mesto ognjenega zmaja, t. j. Sonca,³⁰ španski kralj ali turški gospod. V eni inačici te pesmi

^{29a} V Vukovi inačici (I, št. 270) o sinku ni govora, tudi ne o tem, da bi ugrabljenka zmaja zastrupila: Zmaj na »Spasov danak« ugrabi devojko in jo odnese »u te špilje kamenite. * Tu je drža dugo vreme«. Na Spasov dan pa ji dovoli, da sme mater obiskati, a obljubiti mora, da se vrne. »Kad devojka k majci dođe, * Več za zmaja i ne haje. * Zmaje čeka devojčicu, * Čeka danas, čeka sjutra; * Puče zmaje na kamenu * Čekajući devojčicu. —«

³⁰ Kelemina misli, da pomeni ognjeni zmaj Sonce (825). Resnični pomen se pa nam odkrije po sledečih dokumentih: 1. Bogomilsko izročilo (Ioanni et apostoli et evangelistae Interratio in coena sancta regni coelorum de ordinatione mundi et de Principe et de Adam, obj. v knjigi Ign. v. Dollinger, *Beitrage zur Sectengeschichte des Mittelalters II: Dokumente vornehmlich zur Geschichte der Valdensier und Katharer*, München (1890), 85s., Veselovskij, Razyskanija v oblasti russkago duchovnago sticha, vyp. VI, Sbornik otd. russ. jaz. i slov. LIII, No. 6, 1891, 130): Et transcendens (Satanas) invenit totam faciem terrae coopertam de aquis et ambulans per subter invenit duos pisces jacentes super aquas et erant quidem vincti substinentes totam terram per praeceptum Patris invisibilis, et descendens desubtus invenit magnas nubes tenentes pelagum maris, et descendit subtus et invenit suum infernum quod est geenna ignis. Drug rokopis (Thilo, *Codex apocryphus novi testamenti*, 886, Veselovskij, Razyskanija, vyp. V., Sbornik XLVI, No. 6 [1889], 46) nadaljuje: et postea non potuit descendere deorsum propter flammam ignis ardentis. — 2. Srbsko-rusko-cerkvenoslovanski apokrif (Tichonravov, *Pamjatniki otrečenoj russkoj literatury II* [1862], 443; Jagić, *Archiv f. slav. Phil.* I [1875/76], 95, 127s.; Veselovskij, Razyskanija, vyp. V, Sbornik... XLVI, No 6 [1890], 44): V'pros: Da skazi mi što dr'zit' zemlju? Reče: Voda visoka. — Da što dr'zit' vodu? Otvět': Kamen' plosen' vel'mi. — Da čto dr'zit' kamen'? Reče: Kamen' dr'zit' .d. (4) kitovy zlaty. — Da čto dr'zit' kitove zlaty? Reče: Rēka ogn'-n'naa. — Da čto dr'zit' togo ognja? Reče: Drugi ogn' eže iest' požec' togo ognja .v. (2) česti. 3. Karadžić, *Riječnik* (1852), s. v. Zmajogorčev oganj: Gdjekoji ljudi pripovijedaju da zemlja stoji na vodi, voda na ognju, a oganj na zmajogorčevu ognju. — Prim. Raz 12, 13 in passim: ognjenordeč zmaj — Satan. — Zmaj ognjeni je potemtakem poosebljeni pekel, Satan, gospodar teme, ne pa Sonce.

o Lepi Vidi (Štrekelj I, št. 75, [to je kroparski inačici]) nahajamo še nenavadno potezo, da Sonce pripelje Lepo Vido domov.« S to drugo pesmijo o Vidi primerja Kelemina tudi hrvatsko inačico »K o j a s e t u ž i, t a s e r u ž i« in opozarja na slično potezo, da se »moje hudo vojno«, po katerem žena v hrvatski pesmi sonce sprašuje, ponavlja tudi v kočevski baladi (a peashn mon: Hauffen, No. 47) in v slovenski kroparski inačici (hudega moža: Štrekelj, št. 75).

Tudi to dokazovanje ne drži. Posamezni motivni elementi, n. pr. isti konvencionalni pesemski vstop, čudovito zelišče, zmaj ali kača, ženitev sama na sebi, še niso nikaki kakovostni kriteriji, ki bi dokazovali skupni izvor ali medsebojno genetično zvezo; za to je treba, da so motivni elementi tukaj in tamkaj tudi enako uporabljeni in v enaki ali vsaj podobni medsebojni zvezi. V pesmi o »Lepi Vidi s kačo« in v baladi o ugrabljeni ženi-materi »Lepi Vidi« pa sploh nobenega skupnega motiva ni; samo ime V i d a in prilastek L e p a pa za dokaz genetične zveze seveda ne zadostujeta (gl. zg. str. 9—15).

Tudi od »L e p e V i d e s k a č o« do »T r a v o b e r i c e M a r e z z m a j e m« (Andrić V, 11) ne drži nobena pot. Skupni motivni elementi so: dekle rosno žito pleve; kača (zmaj) pride k njej; se z njo oženi. Prvo je konvencionalen vstop, ki ga nahajamo v pesmih najrazličnejšega značaja,^{30a} in zato ničesar ne dokazuje. Drugi motivni elementi pa so uporabljeni vsi v čisto nasprotnem smislu: v s l o v e n s k i pesmi je kača zaklet kraljič, v h r v a t s k i hudobno bitje;

^{30a} Gl. SNP I, št. 967 (Z v e r i n a p r e m a g a n a): Miška proso pleje pod goroj; SNP II, št. 1042, 1043 (L j u b e z e n s e k m a l u v n a m e), št. 2035 (Deklica v vrtiču rože sadi): Deklica (Ljubica) v ogradi rožice pleje; št. 1290 (N o č e l a g a t i, d a j e p r s t a n d a l a): Mlada Micka rožce plela; št. 2280, 2281 (L a n i — l e t o s): Lani sem plela (plela) Luk in mak; 2282 (i s t o): Lani sem plela rožmarin, rožmarin. Hrvatske, srbske in bolgarske: Andrić VI, št. 77 (L j u b a g a p o b r a t i l a): Cvitak plila ljuba Ivanova; Vuk, V, št. 427 (Š t o b i k o j a n a j v o l i j a): Tri djevojke proso žnjele (m a k e d o n s k a) Miladinov, št. 654 (Ž e t v a r s k a o t P r i l e p): Žnala Mara žolto proso; prav pogosten je vstop Žito žela (žnjela), Ječam žela, Žetvu žela (žele), Sama žela i. pod.: Andrić V, 23; VI, 82; VII, 474; Vuk I, 251, 253; V, 492, 684 i. dr.

v slovenski pesmi kača kraljič Vido prosi, naj ga zakletve reši, in ji pove, kako naj to stori, v hrvatski Mara pred zmajem (6—8):

Stade bižat dvoru bijelomu.
K njoj je zmaje hitro doletio,
U čeljusti nju je uhvatio.

V slovenski pesmi rešeni kraljič (SNP I, št. 76, 45 s.):

Kraljuje v devet gradih
z lepoj Vidoj neustrašljivoj,

ali ji pa to na koncu napove (in seveda tudi izvrši) (SNP I, št. 77, 29 ss.):

Bila prosta si divica,
Zdaj pa svetla boš kraljica;

v hrvatski pa zmaj Maro po sili vzame za ženo in je nikamor iz jame ne pusti (9—12):

Nosi Maru u jamu duboku.
S njime stala godinicu dana.
Zmaj je Mari hranu donosio,
Zmaju Mare čedo porodila.

Nato pa Mara gre domov in, ko se vrne, z »odolinom cvičem« zmaja usmrti.

Kaj naj spričo tega pomeni, da v slovenski narodni pesmi Vida kačo najde, v hrvatski pa zmaja zagleda?

Če moremo torej slovensko bajeslovno pesem o »Lepi Vidi s kačo« izvajati iz ženitve materinopravnega mitičnega Praočeta Svetlega meseca s človeško ženo (gl. op. 27), ta ženitev Svetli mesec iz oblasti njegovega hudobnega brata dvojčka Temnega meseca reši; hrvatsko pesem pa bi mogli izvajati kvečemu iz bajeslovnega obrazca, da si Temni mesec po sili vzame kako svetlo bitje in ga s tem ne reši, ampak zasušnji; primerjati bi se dala torej — ne slovenski pesmi o Vidi s kačo — ampak kvečemu z balado o Povodnem možu, o Trdoglavu in Marjetici i. pod. Genetična zveza obeh pesmi je nemogoča.

Keleminov stavek, da hrvatska pesem o »Travarici Mari« obsega vse motive o — ugrabljeni —

»Lepi Vidi« (sämtliche Motive von der Lepa Vida), je celo za gorenjski in ačični tip (Kelemina misli na kroparsko inačico) vsaj močno pretiran, za ihanski in dolenski tip pa sploh ne velja.

V gorenjski in ačični skupini ima sicer kroparska inačica s »Travoberico Maro« skupno tri zelo splošne motive (hudobno bitje žensko osebo zoper njeno voljo odpelje, si jo vzame za priležnico, pa mu naposled uide); vse podrobne poteze v teh motivih pa so bistveno različne: Mara je dekle, Vida žena in mati; Maro zmaj surovo pograbi in odnese, Vido zamorček z zdravilom na ladjo zvabi in odpelje; Mara z zmajem dobi otroka, Vido zamorček od njenega otroka odtrga; Mara gre z zmajevim dovoljenjem domov na kratek obisk, otrok ostane pri njem, Vido brez zamorčkovega dovoljenja Sonce pripelje domov k njenemu otroku. Hraška in ačica in kočevske daljše inačice imajo še četrty skupni motiv: Mara in Vida se z doma spet vrnete k ugrabitelju; pa smisel motiva je čisto nasproten: Mara se vrne k zmaju, da ga zastrupi in se potem z otrokom vrne na očetni dom, Vida (nezakonska mati!) pa se je očetnemu domu čisto odpovedala in gre — ne domov, ampak — v domači kraj, le zato, da bi spet sina videla, in tega odpelje s seboj na dom svojega »zamorščega gospoda«. Hrvaško - kočevski prehodni tip ima eno skupno potezo manj kakor kroparska in ačica: vrnitve ni in ugrabljena mati brez utehe koprne po izgubljenem otroku, skupni sta samo še prvi dve splošni potezi z vsemi istimi nasprotnimi podrobnimi potezami. V dolenskem in ačičnem tipu (Rudeževi-Smoletovi inačici) je spet ena poteza manj, ker Vida tu ni ugrabljena za priležnico in tudi priležnica ne postane, skupna je torej samo še ena splošna poteza.

Odločilno pa je razmerje med ihanskim in ačičnim tipom in »Travoberico Maro z zmajem«; skupna jima ni niti ena poteza: zamorec sicer Mlado Vido na ladjo zvabi, da bi bila sužnja in priležnica bodi njemu, bodi komu drugemu, odpeljati pa je ne more, ker mu uide — v smrt. In to je, kakor pričajo

albansko-kalabrijsko-sicilske inačice, prvotni smisel balade o ugrabljeni mladi ženi-materi. O genetični zvezi med »Lepo Vido« in »Travoberico Maro« potemtakem ne more biti govora.

France Marolt je v Kočevskem zborniku (1939) »Lepo Vido s kačo« pravilno obravnaval kot poseben, sam svoj pesemski obrazec, ki z ugrabljeno »Lepo Vido« ni v nikaki razvojni zvezi,³¹ izvor ugrabljene »Lepe Vide«³² pa je kakor Kelemina iskal v pravcu kroparske inačice ter kočevskih nemških prireditvev. Najbolj prepričevalno je vplivala nanj še nepriobčena hraška inačica, ki jo je bil sam že l. 1923. zapisal, pa je po naključju v Kočevskem zborniku ni mogel priobčiti, ker zapiska tedaj ni imel v rokah, pa se nanjo zato tudi nikjer ni sklical. »Kdor bo hotel osvetliti problem prvotnejše »Lepe Vide«,« pravi Marolt (310), »bo moral upoštevati psihološko osnovo, situacijo in potek dejanja kočevske »Primorke« [pravilneje »Lepe Mare«, prim. sledeči citat], ki je napram slovenski osnovi skrbno ohranila prvotnejše lice v številnih variantah.« »Najstarejša ter osnovno najširša, zato je najpopolnejša primerka Primorke (Lepe Mare) sta« po Maroltu (n. m.) »varianta B in nje dopolnilo varianta C, ki sta bili zapisani v istem kraju (Gornji Mozelj - Mezl - Obermösel l. 1838. od neznanca in pred 1896 od Hauffna).« To najstarejšo »Lepo Vido« je na Kočevskem (n. m.) »ljudska tradicija do podrobnosti ohranila vse do danes. Drugotna Lepa Vida z zastranitvijo o španski kraljici, ki jo je slovenski rod ostvaril pod poznejšimi vplivi, ni prodrla v njih samoto.« To svojo sodbo opira Marolt razen na celotno osnovo in motivno popolnost kočevskih inačic še z nekim drugim kriterijem (n. m.): Ko je *zamorec Primorki* [t. j. *Lepi Mari*] povedal, da mu bo za *ženo* [gospo: wrägə, Meierova D, Maroltova C, wrà Meierova F, Maroltova G] — *lepo točajko* — *ključarico* [gospodinja: keltnar in (gl. zg. št. 18, op. 46), shlislrügarin = Frau und

³¹ France Marolt, Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi. 2. Vida s kačo: Dai scheane Märe, Kočevski zbornik, 219—227.

³² Fr. Marolt, n. d., 283—317: 8. Lepa Vida — Brat in ljubi: D, merarin = Märe = Kate.

Haushälterin: Hauffen, št. 46 = Meierova $\mathfrak{D}$, Maroltova $\mathfrak{G}$], ..., vzklikne ona: ‚O Bog, rajši bi bila vaša *uboga dekla* ($\mathfrak{M}_1$, $\mathfrak{G}$ $\mathfrak{F}$ [Meier $\mathfrak{G}$]) — svinjarica ($\mathfrak{M}_2$ $\mathfrak{G}$ [Meier $\mathfrak{F}$] $\mathfrak{F}$ [Meier $\mathfrak{G}$]). Da je bila ta misel svojčas v *Lepi Vidi* ohranjena, priča stavek: ‚Kadar sem bila pri tebi za deklo...‘ (slv. vb. E [krop.], v. 8). Misel je znana tudi slovenskim baladam, ki opevajo turške rope naših deklet in žena, n. pr. ‚Ste hotli gospo me imet, me svinjarico prosim vzet...‘ (Ribniška Alenčica, SNP I, št. 92 [Alenčica grofu, ki naj jo iz turških rok reši in to tudi stori, o tem več spodaj]). Osvojila je po *Primorki* [*Lepi Mari!*] tudi druge kočevske balade (DSG [Hauffen], št. 71 b, vv. 24—26). Skupno določno ohranjeno črto poda *vaba*, s katero zvabi *zamorec Vido* v *barko*: ‚Jaz imam vse sorte kadila, da bodeš dete ž njim kadila‘. (E [kroparska] $\mathfrak{C}$ $\mathfrak{B}$ $\mathfrak{G}$ $\mathfrak{D}$ [Maroltova!] $\mathfrak{G}$ [Meier $\mathfrak{D}$] $\mathfrak{G}$ [Meier $\mathfrak{F}$] $\mathfrak{N}$ [Maroltova!]). Sploh ima slv. var. E [kroparska], ki ni osvojila španskega motiva, največ skupnih realnih črt in vmesnih misli s kočevskimi variantami.«

O kronologiji sodi Marolt takole: za časa poseljevanja kočevske zemlje (1330—1350) »s koroškimi kmeti, turinškimi in frankovskimi podarjenci ter kar verjetno z domačimi iz (ortenburških) gorenjskih, dolenjskih in notranjskih zbiralšč... je morala imeti *Lepa Vida* še pristno, prvotnejše lice. Prejkone so jo prav gorenjske seli preselile v novo ozemlje v prvotnejši, morebiti že tačas posvojeni obliki... Kasnejše *Lepe Vide* z zastranitvijo o Španski kraljici Kočevci od svojih sosedov... niso prevzeli. Iz navedenih okoliščin sklepam, da je španska zastranitev nastala šele po prvih kočevskih naselitvah [in to za časa »beneško-habsburške vojske (1369—1382) za nadvlado tržaškega gospodarstva« (310)] ter, da neposredna kočevska sosesčina ni nikoli poznala ne prvotne ne drugotne *Lepe Vide*« (309).

Znanstveno dragoceno je v teh izvajanjih skoraj vse, kar se nanaša na razmerje daljših kočevskih in ačič do gorenjskega in ačičnega tipa, posebno do (v razpravi neimenovane) hraške in ačice, na gorenjsko poreklo daljše oblike kočevske »Lepe Mare« in na časovno določitev njene slovenske predloge (pred 1350). —

Škoda pa je, da si ni zastavil Marolt vprašanja o pomenu in starosti ihanske inačice, ko se je vendar ohranila reliktno samo v eni tari na robu ozemlja, kjer je Lepa Vida znana, in ko je to inačica s tragičnim zaključkom, kar oboje govori za večjo starost. S tega stališča bi se mu bil pokazal v drugi luči tudi motiv, da bi bila kočevska Mare rajši ugrabiteljeva dekla kakor gospa. Najstarejša oblika tega motiva je tragična: krščansko dekle prvotno v takem položaju kakor ihanska Mlada Vida rajši v vodo skoči (»Volim da me ribe jedu, nego Turci da me ljube«)³³ ali si od Boga smrt izprosi³⁴ ali se da brez hrane v ječo zapreti.³⁵ — Ribniška Alenčica pa si vsaj pomoč prikljče, tudi če bi morala biti grofu, če jo reši. svinjarica, ko poprej ni hotela biti njegova gospa. V mlajših inačicah svojo usodo samo objokuje³⁶ — in sem spada kočevska Lepa Mare — v najmlajših pa se ugrabljenka celo ponaša s tem, da ni turška sužnja, ampak turška carinja.³⁷

Važno je tudi, kar je Marolt povedal o napevu Lepe Vide, ker nam je to šele omogočilo razumevanje starinskega ritma balade in z njim tesno povezanega jedrnatega, skopega baladnega sloga. Marolt sicer govori le o melodiji balade o

³³ Andrić VII, št. 358, VI, str. 400 iz Sibirja pri Brodu in iz Svinjarevca v Slavoniji, pod. Vuk I, št. 721, 722; Andrić V, 50 (brez tega izreka).

³⁴ SNP I, št. 38: školastika; prim. SNP I, št. 195—200: Vragova nevesta.

³⁵ SNP I, 641—644: Sveta Barbara vržena v ječo; Bosanac I, št. 50: Čobanica mučenica (inačice tam str. 567—569); Andrić VI, št. 2: Tko je s Bogom, i Bog je s njim (inačice tam str. 250—255). Ime sv. Barbare se v teh srbskih in hrvatskih nar. pesmih imenuje samo v treh inačicah, iz Damalja kraj Severina (Andrić VI, str. 251) in z Otoka (n. m.) in »od hrvaške meje na Kranjskem« (SNP I, št. 644); druge govore ponajveč o devojki, Agati devojki i. dr. — Prim. I. Grafenauer, Španski kralj v slovenskih narodnih pesmih, DS LI (1939), 84 s. (Sem spada tudi bolgarska inačica pri Miladinovu, št. 78: Žalna Kana.)

³⁶ Andrić VI, št. 106: Mara zapala Arapina (razen dveh [gl. op. 33] vse inačice, n. d., str. 399—401).

³⁷ Vuk I, št. 301: Sestra kuša brata; bratu, ki je noče iz suženjstva odkupiti, sporoči: »Nisem ti, brate, Turska robinja, ... Več sam ti, brate, Turska carica.« Enako Andrić VI, št. 63 (n. d., str. 381: Ovih pjesama ima obilno i u Matičinim [rukopisnim] i u štampanim zbornicima).

Marički (in iz vojske se vračajočega ženina in brata),³⁸ mislil pa je pri tem tudi na melodijo — koralno in plesno — hraške inačice, ki jo je bil zapisal v istem času, pa je tedaj ni imel pri roki. Zanj izvajanja še bolj veljajo kakor za melodijo $\mathfrak{L}$ (Meier $\mathfrak{B}$): »Iz značilnega ritma melodije $\mathfrak{L}$, ki se v zastavku (a a₁) plesnim gibom prikladno razvršča (3/2 + 2/2), udarja na prvi mah stari *kranjski ples* ... Gorenjci so to balado torej rajali-peli (*rej pod lipo!*) ter je ta takšen

³⁸ SNP I, št. 711—714 (Draži je brat od ljubega), nova Maroltova inačica: Kočevski zbornik, 296s. — Univ. prof. Kelemina (Die Meererin, n. d., 824) pravi o tej pesmi v zvezi s kočevskimi posnetki: »Dem Lied von der schonen Käte« (Hauffen, Nr. 50—52, Strekelj, n. m., Andrič VI, št. 64—65, in str. 381s., Hrvatske nar. pjesme što se pjevaju u Istri ... II (1880), št. 56, 130 i. dr.) wurden erst in Gottschee Bestandteile der Meererin aufgepfropft, von denen das slowenische Original und die recht zahlreichen serbokroatischen Fassungen nichts wissen. Der südslawische Ursprung des Liedes ist keineswegs sicher;« to pa zaradi »ganljivo nerodnega vstopa« v dveh štrekljevih inačicah (dveh Valjavčevih redakcijah iste predvorske inačice, SNP I, št. 713 a, b), ki ga navaja v nemškem prevodu:

Pob Prajsam pa ni britofa, (!)
 Poh Prajsam pa ni drujęga,
 Kokr zelena gmajanca.
 Po nję pa teče Drajbęca (Trave?)
 Na nję pa pere dękalca.

Der Snger wute, da er einen deutschen Stoff behandelt. Der Bruder und der Brautigam des Mdchens sind vor sieben Jahren in den Krieg gezogen. Man fhlt sich an den Siebenjhrigen Krieg erinnert.« (Trave [v. 4.] se izliva pri Lübecku v morje.)

Keleminovemu sumu, da bi upodabljala naša narodna pesem o ženinu in bratu, ki se vračata iz vojske, nemško snov, ni pritrditi. Motiv, da se vrneta vojaka iz vojske prav po sedmih letih, je mnogo starejši kakor »sedemletna vojska« (1756—63): po sedmih (devetih) letih se vrne tudi moč na ženino svatovščino, in to v številnih slovenskih, hrvatskih, srbskih, bolgarskih, ruskih, grških in drugih inačicah, in ta baladni obrazec je bil e osnova Homerjevi Odiseji, epizodi o Nalu in Damayanti v staroindijskem narodnem epu Mahabhrata in poznali so ga tudi Arabci e v predmohamedanskem času (o tem več str. 225 ss. in op. 12). Prim. tudi sedem let v kočevskih inačicah »Lepe Vide«.

Vodilni motiv pesmi iz vojske se vračajočima ženinu in bratu — štrekelji je po njem dal nadpis —, da je nevesti »draži brat od ljubega«, pa je takisto indoevropskega izvora in potemtakem pač spada tudi v staro slovansko in južnoslovansko dediščino. e Herodot (III, 118—119) nam je sporočil perzijsko pripovedko o Inta-

figuralno plesni ritem ne le bistveno predrugačil prvotnejši koralno pripovedni stil balade (ki pa se je v Lepi Vidi še razmeroma dobro ohranil), temveč je nujno diktiral metrično zvrstitev a, a, b (zna biti tudi prikrojitev vsebine) in dinamiko melodijske črte... Ker se je morala melodijska črta podrediti nuji plesnega sistema, je utesnitev prvotnejše melodije zelo verjetna. Zdi se namreč, da se je prvotnejša koralna melodija, ki se je tesno bližala diatonični skali (stil dostavka b) pod nujno ritmičnega sistema šele v novejši dobi trozvočno skrčila« (316).

Nasproti Jurčičevemu - Vošnjakovemu nazeranju, da naj bi bila »Lepa Vida« prvotno balada o nezvesti ženi prešušnici, sem že 1. 1921. v Slovenski čitanki I (št. 20,

fernovi ženi, v kateri je ta motiv že na drugotnem mestu (pri nas je na to pripovedko v zvezi z našo pesmijo prvi opozoril Franc Marolt, Kočevski zbornik, 310):

Intafernes, eden izmed sedmih, ki so Dareju pomagali odkriti in odstraniti lažnega Smerdesa, je bil zaradi hude pregrehe zoper Dareja obsojen na smrt, z njim naj bi umrli tudi vsi njegovi sinovi in vsi bližnji sorodniki (*οἰζητοί, σπυγνέες*) njegovi in njegove žene. Intafernova žena pa toliko časa prosi, da ji dovoli Darej rešiti enega izmed na smrt obsojenih svojcev (*οἰζητωρ*). Izbere si brata. Ko se Darej začudi in jo da vprašati, zakaj ni izbrala moža ali katerega izmed otrok, mu odgovori: »O kralj, če božanstvo hoče, lahko dobim drugega moža; če se to zgodi, tudi druge otroke; ker pa mi oče in mati več ne živita, drugega brata ne morem več dobiti.« To je bilo Dareju tako všeč, da ji je razen brata izpuštil tudi še najstarejšega njenih sinov; druge pa je dal vse usmrtiti.

Isti motiv — nedvomno iz domačega in ne iz perzijskega izročila — je uporabljen tudi v Sofoklejevi »Antigoni«: ko se junakinja poslavlja od sveta, pove med vzroki, zakaj je proti Kreonovi prepovedi ubitega brata le pokopala, tudi to-le (v. 909—912, po Golarjevem prevodu [1924], 42 — v Albrehtovem so te vrstice črtane):

Da mi soproj umre, bi našla drugega,
in drugo dete (sc. od drugega moža), da sem izgubila ga.
A ker mi mater in očeta krije Hades,
ne more nikdar zopet mi vzcveteti brat.

To je prav ista staroindoevropska miselnost, ki govori iz slovenski, hrvatskih, bolgarskih in pa še drugih slovanskih inačic balade o bratu in ljubem: »Ljubga zgubim, druga dobim, brata zgubim, nikol več ga ni.« Nerodni vstop v eni sami inačici (ne v dveh) je pač iz 18. stoletja, pesem sama pa je prastara indoevropska in naša last.

op. str. 291) na kratko opozoril na kulturno zgodovinsko ozadje te balade: zamorec v njej ni črnc, ampak arabski Maver, španska kraljica pa spominja na arabsko-maversko državo na Španskem (711—1492); »iz uplenjenih hrvatskih mladeničev (torej sužnjev), mohamedansko vzgojenih, so si ustvarili kordovski kalifi močno telesno stražo,³⁹ prim. janičarje.« Nekoliko obširneje sem to razložil v izdaji Jurčičeve »Lepe Vide« (Jurčič Spisi VII [1922]: 182—183) ter izrečno opozoril, da je bila »Lepa Vida« prvotno balada o uplenjeni sužnji: »črni zamorec, t. j. Maver, afriški ali španski Arabec, spominja še jasno na te razmere, prav tako pa španska kraljica in suženjska usoda Vidina, ki ne more več iz tujine domov, ker je sužnja.« Drugačno vsebino je dobila pesem o Lepi Vidi — Smoletova inačica in kroparska, Breznikova ihanska tedaj še ni bila znana — šele, ko je spomin na te arabske plenitve zatemnel. Dr. Avg. Žigon je to razlago sprejel (DS 1927, 42); njegova stilna in slogovna analiza v neznančevem rokopisu ohranjene »Od Vide«, zlasti na njegovo opozorilo na posebni ritmični značaj »Lepe Vide«, ki se je posebno dobro ohranil v Breznikovi ihanski inačici — P. Strmšek jo je bil medtem v ČZN XX (1925) priobčil — to dvojce mi je pomagalo za korak naprej.⁴⁰ Odkrila se mi je stara slovenska pripovedna dolga vrstica; z dokumentarno veljavnostjo je bilo utrjeno, da je Lepa Vida po svojem izvoru tragična balada o zvesti mladi ženi-materi, ki je bila kot sužnja uplenjena. Kulturno zgodovinsko ozadje je pokazalo tudi dobo, v kateri je morala ta prvotna balada nastati. To je bila doba od IX.—XI. stoletja, doba, v kateri so Arabci-Mavri neovirano plenili po vseh obrežjih Zahodnega Sredozemlja in globoko v notranjost dežela, ko so se vgnezdili l. 930. celo na Velikem Sv. Bernhardu in je ta prelaz dobil ime Hudičeva gora, ko so se od l. 827. dalje v nekaj

³⁹ Od VIII.—IX. stoletja: Fr. Hubad, Slovani v Andaluziji, LMS 1878, III, str. 33—57.

⁴⁰ Iv. Grafenauer, Slovenska narodna balada o Lepi Vidi, DS, N. knj., V (1937/38), št. 5 (1938), 230—237.

desetletjih polastili Sicilije (Mazara 827. Panormus, Messana 831, Siracusae 878, Taurominium 902) in delov Južne Italije (Bari 841—871, Tarentum 841—881), oblegali Dubrovnik (866) in plenili po Jadranu do Gradeža (875).⁴¹ uplenjene sužnje pa vozili v afriška in španska pristanišča in tam prodajali; doba, preden so Normani (1010—1071) zajezili saracenske napade na južno Italijo ter jo iztrgali iz grške oblasti, doba pred leti 1061 do 1091, v katerih so vzeli Sarcenom tudi Sicilijo.

Sledeče študije iz zgodovine naših narodnih pesmi⁴² so pokazale, da je španski kralj v pomenu poganski (deželski) kralj, zamorec, zamorska, ajdovska deklica v slov. nar. pesmih in legendah naravnost kriterij za zelo visoko starost (DS LI, 89), prav tako tudi dobro ohranjena pripovedna dolga vrstica: Legenda »S v. Barbara v ječo vržena« (SNP I, 641—644), z obema tema kriterijema, je nedvomno že iz 12. stoletja, ker se deli v njej sv. obhajilo še v obeh podobah (DS LI, 84—86), »Poljska kraljica«, ki je ohranilo staro pesemsko obliko celo bolje kakor »Lepa Vida«, kaže po svoji snovi na boje med napoljskimi Normani in Benečani v 11. stoletju (DS LI, 224—228). Nova kitična pesemska oblika se pojavlja konec XII. ali v začetku XIII. stoletja: v legendo o Mariji, ptici pevki in zamorski deklici sta obe obliki združeni; v pesem s pripovedno dolgo vrstico

⁴¹ Gl. zdaj tudi M. Baratta - P. Fraccaro - L. Visintin, Zgodovinski atlas, slov. prir. M. Avsenak - J. Kosmatin - M. Miklavčič. Istituto geografico De Agostini, Novara (1941-XIX), list X—XI: Država Karolingov, list XII—XIII: Italija v IX.—X. stol.

⁴² I v. Grafenauer, Slov. nar. romanca o Romarju sv. Jakoba Kompostelskega, DS 1938, št. 7, 338—348; O Zariki in Sončici in še kaj o »španskih« junakih (prav: kraljih in kraljicah), DS LI (1939), št. 1—2, str. 78—89; Poljska kraljica, DS LI, št. 4, str. 224 do 228; Še Mavri v nar. pesmi, str. 281—283; O mlajši inačici »Lepe Vide«, 284—5: Še o Romarju sv. Jakoba Kompostaljskega; Zamorci in zamorske deklice v (sc. slovenskih) narodnih pesmih, DS LI (1939), št. 6—8, str. 343—349: 1. Sveta hostija onečaščena, 409—418: 2. Marija, ptica pevka in zamorska deklica, 469—479: 3. Jezus vrtnar in ajdovska deklica.

je vložena enokitična Marijina pesem, parafraza zdrava-marije, ki se je udomačila o. l. 1200.;⁴³ pesem sodi v čas, ko je bila ta molitev še nova, navdušenje zanjo izredno živo. Delo ob monografiji »Mlada Zora in pripovedke o Salomonu in njegovi ženi«,⁴⁴ ki se je moralo raztegniti tudi na različne nam znane pesemske in pripovedčne tipe z motivnim obrazcem zvabitve na ladjo in ugrabitve (dogovorjene in nedogovorjene ugrabitve dekleta za nevesto, nezveste žene za nevesto, za sužnjo ugrabljenega dekleta, mlade žene-matere), je te ugotovitve utrdilo. Razvojne plasti v baladi »Mlada Zora« (SNP I, št. 114, Glonar, Stare žalostne, str. 70—74, 75—76: tudi tu je Breznikova inačica iz Ihana najstarejša) so se dale po trdno datiranih inačicah, razširjenih po Evropi, časovno zanesljivo razvrstiti: prvotno jedro, zloženo v pripovednih dolgih vrsticah je iz XII. stoletja, poznejši vložki in dodatki ter spremembe z drugačnimi vrsticami se vrste od XIII. stoletja dalje.

Delo pa je prineslo še novo odkritje: v srvnem, novelistični ep »Rother«, ki so v njem uporabljeni tudi motivi iz pripovedke (pesmi) o Salomonu in njegovi nezvesti ženi, je v motivni obrazec zvabitve Rotherove žene na ladjo in uplenitve vpleten tudi motiv iz »Lepe Vide«: Rotherova žena pride na ladjo ne zaradi dragocenega oblačilnega in okrasnega blaga, ampak zaradi čudežnega zdravila, ki naj bi po njenem posredovanju vrnilo zdravje med drugimi bolniki in pohabljeni tudi dvema otrokoma. »Rother« pa je bil o. l. 1150. že dovršen, iz pesmi v ep pa se je začel oblikovati že o. l. 1120. Ta resnica je izsledke kulturnozgodovinske, motivne in ritmično-slogovne analize z dokumentarno veljavnostjo potrdila in utrdila, zastavila pa je tudi novih vprašanj, ki jih brez novega gradiva ni bilo mogoče niti načeti.

⁴³ Iv. Grafenauer, Poglavje iz najstarejšega slovenskega pismenstva, ČJKZ VIII (1931), 86—91, pos. 89, 91, op. 1. — Glej zdaj tudi Iv. Grafenauer, Najstarejši slovenski »kirielejsoni«, GMS XXIII (1942), 69, op. 19.

⁴⁴ Rokopis čaka od konca 1939 pri Znanstvenem društvu v Ljubljani možnosti, da se natisne.

Sledilo pa je odkritje odkritju. Glonarjeve Stare žalostne (1939)⁴⁵ so prinesle balado o »Meljavšici«, proti volji ugrabljeni nevesti, predlogo kočevske »Brautwerbung«; »Meljavšica« se za čudo ujema tudi z »Rotherom«; Milko Ukmar - Matičetov je opozoril (1940) na inačice »Lepe Vide« med italjskimi Albanci, med Kalabriji in Sicilci v Južni Italiji, Kelemina (1941) na hrv. inačico,⁴⁶ E. Seemann je potrdil in deloma tudi razširil moje še nepriobčeno dognanje, da kočevska »Brautwerbung« ni nikak nemška »Hildesage«, ampak posnetek slovenske »Meljavšice« in njenih južnoslovanskih inačic,⁴⁷ France Marolt mi je dal v uporabo prepise še nepriobčenih zapisov slovenske »Lepe Vide«. Med raziskovanjem so si sledila še druga odkritja.

Tako je prišel čas, ko se vprašanja o izvoru, razvoju in razkroju »Lepe Vide« lahko lotimo na široki in dovolj trdni podkladi.

⁴⁵ Glonar, Stare žalostne, Akad. založba; Lj. (1939), 84—88: Ms. 434, X, 3. Prepisal 13. avg. 1838 neki neznanec v Ljubljani od nekega železnikarja.

⁴⁶ O tem zorenju gl.: Iv. Grafenauer, Novi doneski k zgodovini narodne balade o »Lepi Vidi«, Najdbe in dognanja zadnjih let, DS LIV (1942), 130 ss.

⁴⁷ Erich Seemann, Die »Zekulo«-Ballade und die Ballade von der Brautwerbung. Eine Studie zu zwei Gottscheer Liedern, Jahrbuch für Volksliedforschung VII (1941), 40—70. Njegova izvajanja pravilno ugotavljajo, da kočevska »Brautwerbung« ni nikak odsev nemške Hildesage, kakor je mislila Martha Kübel, n. d. (zg. str. 75, in. §) in za njo John Meier (DVM I, št. 3), ampak da so jo Kočevci dobili od Slovencev in Hrvatov. Motivnemu obrazcu zva-bitve in njegovemu izvoru pa ni prišel do jedra, tudi sicer bo treba na svojem mestu marsikaj popraviti in dodati.

V. PRIPOVEDNA DOLGA VRSTICA

»Lepa Vida« je še v vseh svojih inačicah boljše ali slabše ohranila najstarejšo nam še dosegljivo pesemsko obliko naše narodne poezije, *p r i p o v e d n o (b a l a d n o) d o l g o v r s t i c o*.

To je dvodelna vrstica z dvema svojevrstnima ritmičnima poudarkoma v vsaki polovici ter z odmorom v sredini in na koncu. Posebnost te vrstice je *z n a č a j n j e n i h r i t m i č n i h p o u d a r k o v*.

Pripovedna dolga vrstica se ni merila po »grški ali latinski meri«, t. j. po zakonitem menjavanju dolgih in kratkih zlogov, pri čemer en dolg zlog po dolžini zaleže za dva kratka. Ritmični poudarek je v raznovrstnih stopicah, iz katerih so antične vrstice sestavljene, vedno le na enem izmed dolgih zlogov, pa ni treba, da bi se skladal z besednim poudarkom; v Homerjevi vrstici, ki se pogosto ponavlja,

ἦμος δ' ἠοιγένηια γάμη || ῥοδοδάκτυλος Ἥως,
 — | — — — | — — — | — || — — — | — — — | —

se ritmični poudarek samo v prvi in peti stopici ujema z besednim poudarkom, v drugi in tretji stopici pa ima ena sama beseda dva ritmična poudarka, ker je pač tolikšna, da ji za dva daktila zmanjka samo enega zloga.

Pripovedna dolga vrstica tudi ni urejena po današnji občeveljavni metriki, ki se njeno ritmično merilo opira na naglašene in nenaglašene zloge, tako da se ritmični poudarek v stopicah sklada z besednim naglasom, ritmično nepoudarjeni slogi pa so tudi v nevezani besedi nenaglašeni. Pa tudi tu dobijo daljše besede pogosto že v nevezani besedi, redoma pa v pesemskem ritmu sekundarne, podredne metrične poudarke, zelo pogosto po enega, časih pa tudi po dva. Naj navedem nekaj vrstic iz *P r e š e r n a*, v katerih ima po ena beseda kar po troje poudarkov, besednega in še dva sekundarna metrična (naglasna znamenja so po potrebi dodana).

Turjaška Rozamunda, 6: (Turjačan spét gostúje)

Rôz amúnd in è snubače.

Sonet »Kupido, ti in tvoja lepa starka«, 10:

Sit, *nehvaležnika!* sím vājne flake —

Sonet o kaši, 2:

Al práv se píše káva ali kálha,
Se šola *nóvočerkarjòv* srdita
Z ljudmí prepíra stàrega kopíta

Uvod h Krstu pri Savici, 18:

V nji glédaš *črtomírovò* lastnino.

V pripovedni dolgi vrstici so nosilci ritma vedno le celotne besede, besede kot znaki za pojme, ki so v stavku bolj ali manj poudarjeni, bolj ali manj pomembni. Ritem se ravna torej po stavčnem, ne po zlogovnem poudarku. Jasno torej, da more vsaka beseda, naj bo dolga ali kratka, nositi samo en ritmični poudarek, jasno tudi, da morejo biti nosilci poudarka samo poudarjeni samostalniki, pridevniki, zaimki, števnik, glagoli, prislovi, medmeti, nikdar pa ne naslonice, naj so zaimki ali glagoli ali kar koli; tudi ne nepoudarjeni predlogi, vezniki, medmeti; tudi ne za tvoritev glagolskih oblik rabljeni pomožni glagoli, četudi niso naslonice, to pa zato, ker tvorijo skupno z glagolom le en sam pojem. Podrobnosti pa bo treba tu šele s potrpežljivim delom preiskati.

Ta ritem poudarjenih pojmov je nedvomno v zvezi s slogom napevov, po katerih so se balade pele. Po Maroltu so bile to koralu podobne melodije s postopi, ki so se bližali diatonični skali, z zateglim svobodnim tempom, ki taktov ne pozna. Posebno nazorno kaže to pevska melodija hraške ináčice, ki se ni pela pri plesu, kajti tam se je tempo ravnal po plesnem ritmu. Zateglo se poje v ohranjenem napevu zlasti drugi poudarek v vsaki vrstični polovici, tako da je glavni poudarek vedno tik pred ritmično in vrstično zarezo; nedvomno pa je tudi prvi poudarek prihajal do

veljave in se je prvotno bolj zavlekel, kakor pa kaže ohranjeni napev, ki se mu tu vidi, da je vplival nanj že ritem plesnega napeva.

Ritem poudarjenih pojmov in zareze v sredi vrstice in na koncu so določale tudi baladni slog, ki zato ni trpel dolgih stavkov, še manj umetno zgrajenih in razporejenih period; saj stavek se je moral z vrstico končati in ni smel nikoli prestopiti v sledečo vrstico. Celo smisel stavka ni smel preveč siliti naprej; zato si sledijo, kakor je že Žigon spoznal, »sami preprosti glavni stavki« (DS XL, 41). Stavki so bili zato kratki in jedrnat, pripoved skopa in zgoščena, izražanje brez nepotrebnega nakitja, brez tropov in figur, »ki bi ne bili že vsakdanja govorica«, beseda ob vsem tem »izglajena, ritmizirana, melodijozna«. Vse nekako tako kakor v starogrških pevskih baladah, ki jih je Homer (ali kdor je že bil) vzel za osnovo svojih velikih epov *Iliade* in *Odiseje*.¹

Razložek med ritmom in slogom starobaladne pripovedne dolge vrstice in današnjo po zlogovnem poudarku merjeno metriko se nam bo najbolje pojasnil, če postavimo vstrieč nekaj vrstic iz pesmi »Od Vide« v prvotni obliki in v obliki, ki jim jo je dal Prešeren v svoji »Pesmi od lepe Vide«:

»Od Vide«:	»Pesem od lepe Vide«:
21 Tako je rekla // lepa Vida	13 Lepa Vida // je odgovorila —
32 Začela jokati // lepa Vida	36 Se zjokala Vida je // in rekla —
41 Kaj te vprašam, // ti rumeno sonce	46 Oprašvala // sonce je rumeno —
53 Kaj te vprašam // ti svetla luna	58 Bledo luno // je ogovorila —
61 K' nji pride // španska kraljica	68 K nji kraljica pride, // jo sprašuje —
69 Tako je rekla // španska kraljica	77 Jo tolaži, // reče ji kraljica —

¹ Prim. Homer - Sovrè, *Iliada*. DsM, Lj. (1942), 10—13.

Vse te vrstice iz pesmi »O d V i d e« so pravilne pripovedne dolge vrstice. V P r e š e r n o v i pesmi pa so v 13., 36., 46., 58., 77. vrstici povsod samo po tri stavčno bolj ali manj poudarjene besede, zato ima ena izmed polovičnih vrstic vedno le en sam ritmični poudarek; posebno mikavna pa je Prešernova v. 68: prve tri poudarjene besede so natančno iste kakor v predlogi, a stojе vse v prvi polovici pred zarezo; druga polovica je P r e š e r n o v a in ima samo eno poudarjeno besedo. Kakor so vse te Prešernove vrstice po našem ritmičnem čutu polne in blagoglasne, starobaladne dolge vrstice niso.

V starobaladnem ritmu naše narodne pesmi bi bil sledeči odstavek P r e š e r n o v e »Pesmi od lepe Vide« naravnost nemogoč, in to zaradi prestopa, ki sodi pač v epski slog, a ne v pevsko baladnega:

- 22 »Če doma jim dobro ni, žerjavi
Se čez morje vzdignejo, t i z m a n o
P o j d i srčno si ozdravit rano.

Čeprav pa P r e š e r e n, kakor pričajo te vrstice, niti slutil ni, kaj je bistvo v ritmu narodne balade o »Lepi Vidi«, je ta ritem vendarle čutil in ga — ne glede na geslo, kjer so vse vrstice pravilne pripovedne dolge vrstice — v več ko polovici primerov bolj ali manj zadel. V prvem odstavku (1—7) so n. pr. kar vse vrstice (razen sedme) pripovedne dolge vrstice. Upoštevati je treba pri tem, da ni treba šteti vseh samostalnikov, pridevnikov, glagolov že k ritmičnim poudarkom; prim.

- 7 Črn zamorc // po sivem morji p r i d e,
Barko vstavi, // v p r a š a l e p e V i d e :
»Zakaj, Vida, // n i s i t a k r u d e č a,
10 T a k r u d e č a n i s i, // t a k c v e d e č a,
(Kakor ti si prve leta bila?)«

V vseh vrsticah od 7. do 10. — enajsta nima prave zareze na pravem mestu — ima po ena polovica tri besede, ki bi lahko nosile stavčni poudarek, a imata ga v resnici le dve (razprto tiskani). V narodnih baladah jih srečujemo časih

ob živahnejšem pripovedovanju; zaradi večjega obsega, ki ga take vrstice imajo, bi jih lahko imenovali nabuhle pripovedne dolge vrstice.

Isti ritem kakor v starih naših baladah, zagovorih in narodnih molitvicah sem ob njegovem odkritju poznal že iz starogermanskih zagovorov in baladnih pesmi tako imenovano aliteracijsko dolgo vrstico (Stabreim), v kateri se obe poudarjeni besedi prve polovice pričenjata z istim soglasnikom (ali kakršnim koli samoglasnikom), takisto tudi prva poudarjena beseda druge polovice. Po izsledkih germanistične vede je bila ta starogermanska aliteracijska vrstica prvotno plesni (orkestrični) četverec, vrstica s štirimi poudarki, pa se je pod vplivom »jezikovnega«, t. j. stavčnega poudarka oddaljil od plesnega ritma, tako da je postal govorni stih z recitativnoritmično razgibanostjo, svoboden in gibčen, torej vrstica za recitiranje daljših epskih pesnitev.² Pred plesno vrstico pa je nedvomno postaviti s počasnim ritmom peto obredno vrstico zagovorov, kajti tudi ti so se prvotno peli (v dvodelnih zagovorih vsaj druga polovica: čarovni ali po Breznikovo vražni izrek — Zauberspruch), in malo verjetno je, da bi se bila ta vrstica merila po zlogih. Značilno je tudi, da v staronemških zagovorih aliteracija še ni tako strogo izvedena kakor v baladnih pesmih, ker so zagovori pač starejši. Za zgled staronemške aliteracijske vrstice naj navedem drugi merseburški zagovor (zoper izvin):³

² E. Sievers, *Altgermanische Metrik*, Pauls Grundriß III, 2, §§ 1—3; Fr. Saran, *Verslehre* (1907), 222—243; P. Habermann, *Alliterationsvers*, *RdL* I (1925/26), 19—20; isti. *Vers. n. d. Hl* (1928-1929), 464.

³ E. Steinmeyer, *Die kleineren ahd. Sprachdenkmäler* (1916), No LXII, 2 — pisavo *Uuodan* (Wodan), *uolon* (volon) in pod. sem zamenil z rednimi strnem. znaki *w* (*ð*) in *v* (*f*), ker so sicer za tistega, ki staronemškega jezika dobro ne pozna, dvomljivi. Slovenski prevod: Fol in Wodan sta jezdila v gozd. / Tedaj se je Balderovemu konju noga izvinila. / Tedaj jo je zagovarjala Sinthgunt, Sunna njena sestra, / Tedaj jo je zagovarjala Frija, Volla njena sestra, / Tedaj jo je zagovoril Wodan, kakor je dobro znal: / tako izvin kosti, kakor izvin krvi, / kakor izvin členkov: / Kost h kosti, kri h krvi, / členek k členku, ko da sta zlimana.

⁵ Steinmeyer, n. d., LXVII. A. — SNP III, št. 5174. — Prim. I. Grafenauer, n. d., 290. — Starobavarski zagovor Pro Nesia (Steinmayer, n. d., LXVII. B.) ima nam. *ben* in *bene* (kost) *adra* in *adrum* (žile), nam. *strala* (puščica) *pa tulli* (tulec pri puščici, v katero se vtakne puščična palica). — P r e v o d : Pojdi ven črv (oteklina na kosti), z devetimi črvčki, / iz mozga na kost (stbav.: v žile), s kosti (stbav.: iz žil) na meso / z mesa na kožo, s kože na to puščico (stbav.: v ta tulec).

Gorjanski zagovor zoper »otók«

Wotók, pojde ráz móst (t. j. mozg) na kóst,
 ráz kóst na mēso, ráz mēso na dťako,
 ráz dťako [na zeleno trato.] Tam pojde
 [devět komolcov wbok v tľa!
 Tam bode na »tuc«, tam bode] na »tuc«.

Zapisovalec Ivan Kunčič pravi, da se ta zagovor »rabi bolj za šalo kakor za resnico«, »Kaj ,tuc' pomeni, nisem mogel zvedeti.« Štrekelj pripominja: Morda je to = (na) otoci (otoce) ,Geschwulst'. Ta razlaga ne drži, ker v gorenjskem narečju ó ni = u. Primerjati je tu stbav. »*fonna demo velle in diz tull i*« (s kože na ta tulec); na »*tulcu*« pa bi se glasilo v Gorjah »*na tuwco*«; »*tuc*« bi bil torej prv. tožilnik; sklep gorjanskega zagovora se torej nekdaž ni glasil: *tam bodi na tuc*, ampak *od tam pojde na (tale) tuc*. Kar sem v zapisu dal v oglati oklepaj, pa se je pozneje dodalo.

Z ritmom in slogom »Lepe Vide« se prav dobro ujema tudi le-ta pripoved u ustvarjenju sveta v t. i. Saemundovi (pesniški) Eddi, Voluspó, kit. 3—4:⁶

3. Ar vas alda, thars Ymer bygthe.
 vasa sandr nè saér, nè svalar unner;
 jörth fanzk aéva, nè uphimenn:
 gap vas ginnunga, en gras hverge.

4. Áthr Bors syner bjǫthom of yptho,
 their es Mithgarth maeran sköpo.
 sol skein sunnan á salar steina:
 tha vas grund groen groenom lauke.

Podobno ritmiko ima tudi staroruska epika v letopisih XII. stoletja in pesem o pohodu kneza Igorja nad Plavce (Slovo [Pověst] o polku Igorevě):⁷

⁶ Die Lieder der Edda, hrsg. v. B. Sijmons I, Halle (1888 do 1906), 3. — Prevod: 3. Začetek je bil časov, ko je Ymer bival. / Bilo ni ne peska ne morja, ne mehkih valov; / zemlje ni bilo še, ne zgoraj neba: / brezno zijoče, pa trave nikjer. 4. Zgodaj Borovi sinovi (t. j. Othin in njegova brata) so zemljo vzdignili, / ti, ki so Mithgard (bivališče ljudem) naredili; / sonce prisijalo z juga na skalnati svet, / tla so zazelenela z zeleno travo.

⁷ E. Ljackij, Slovo o polku Igorevě, Praga (1934), 102.

Ne lepo li ni bjašet, bratije, načati,
Starymi slovesy trudnych pověstij,
O polku Igorevě, * Igorja Svjatoslaviča?
Načati že sja toj pēsni, * Po bylinam sego vremeni,
A ne po zamysleniju Bojanju. I. dr.

Zaradi sledov aliteracije v libuškem zagovoru in v Lepi Vidi (Lepa Vida) *pelnice prala* — Pri kraju morja na sinji skali — Tako je rekel črni zamorc...) in ker so izvajali tudi starorusko pripovedno dolgo vrstico iz starogermanske aliteracijske dolge vrstice, sem v začetku domneval, da je tudi slovenska pripovedna dolga vrstica starogermanskega izvora.⁸ Pa so se mi kmalu že začeli zbujati pomisleki, ko sem zasledil, da je dvodelni dvanaajsterec kajkavskih, prekmurskih, prljških in belokranjskih narodnih pesmi prav za prav le nekaka modernizirana pripovedna dolga vrstica;⁹ pomisleki so se množili, ker sem zasledil ostanke te stare baladne vrstice tudi pri drugih slovanskih narodih, v srbskem, hrvatskem in bolgarskem *desetercu*, v hrvatskih *bugaršticah*, v ruskih *bylinah*, in to toliko več, kolikor bolj so narodi odmaknjeni nemškemu vplivu; naposled sem podobno ritmično načelo, po katerem so zgrajene naše pripovedne dolge vrstice, našel tudi v starih cerkvenih himnah in v starogrškem *heksametru* v baladnih odstavkih *Iliade* in *Odiseje*. In kriteriji so se strnili v dokaz, da dvodelna baladna vrstica z dvema ritmičnima poudarkoma na stavčno poudarjenih besedah v vsaki polovici ni le znak starogermanske narodne poezije, starih slovenskih balad in zagovorov, stare ruske narodne poezije, ampak da je bila znana nekdam tudi drugim indoevropskim narodom.

Že s slovensko narodno poezijo je pripovedna dolga vrstica tako tesno združena, da je težko misliti

⁸ I. Grafenauer, DS L (1938), št. 5, str. 236. Glede staroruske vrstice gl. Ljackij, n. d., 161 s., 219. op. 160, in tam navedeno literaturo.

⁹ I. Grafenauer, DS LI (1939), št. 8, str. 475, op. 39, in nadaljevanje na str. 477—479, ki mu pa je v tiskarni izostal nadpis.

na tuj izvor. Če so stari Slovenci od nemških sosedov in — kolonistov — sprejeli zagovore (n. pr. zoper otók), so se ti novi zagovori — če so bili novi! — naslonili na starejše slovenske: zagovor zoper otok (črva) je bil znan že starim Indijcem. Če so stari Slovenci prevzeli od Nemcev tudi veliko starih balad — ugotovljeno to ni! — ali so prevzeli od njih vso svojo narodno poezijo? Kajti vse naše najstarejše narodne pesmi (kolikor so se ohranile), so zložene v tej vrstici, tudi tiste, ki smo jih dobili nedvomno od vzhoda, kakor »Mlado Zoro«, balado o »Možu, ki se vrne na ženino svatovščino«. In če smo sprejeli od svojih nemških sosedov zagovore in balade, ali naj smo sprejeli od njih tudi naše narodne molitvice, ki se ne pojo v družbi, ampak molijo ob otroški posteljici. In vendar so se tudi te ohranile v pripovedni dolgi vrstici. Vsem Slovencem znana otroška večerna molitev, ki kaže že v doslej znanih inačicah močne sledove stare ritmike (SNP III, št. 6597—6604: Bog je ukazal doli leči, trdno zaspati), se je ohranila v mojem rojstnem kraju Veliki vasi pri Brdu (tik nemške meje) še v prvotni kratki obliki — nadaljevanja kažejo mlajšo ritmiko — in vsa v pravih pripovednih dolgih vrsticah. Takole me jo je naučila že davno umrla babica Uršula Flaschberger:

*Buāg nan je kuāzou dōuka lejči,
tārdno zāspāti, se nakuāgərja bati,
trī āngalce k nān pəsuači,
jeadn nas bō vīzou, drūⁿi špižou,
trēči v nabēse pōt pakāzou.*

Ob razboru »Ta stare velikanočne pejsni«^{9a} sem odkril celo, da so se odstavki z dvodelno dolgo vrstico ohranili tudi v brižinskih spomenikih.

^{9a} Iv. Grafenauer, »Ta stara velikanočna pejsen« in še kaj, Čas XXXVI (1942), 89—138, pos. 7. pogl. »Kirielejson« o Kristusu, Mariji in vsej nebeški družini. Doksologija o sv. Trojici, str. 126—137; isti, Najstarejši slovenski »kirielejsoni«, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (SMS) XXIII (1942), 62—72, posebnost 65 ss.

Prvi tak odstavek je »krstna veroizpoved« v uvodu spovednega obrazca v Briž. III, 4—11 (Ramovš-Kos, Brižinski spomeniki, 25):

Tože věrujō v bog vsemogōl'i
i v jega sin i v světi duh,
da ta tri imena edin bog,
gospod světi,
iže stvori nebo i zeml'q.

Izraz »*ta tri imena*« (haec tres personae) je povzet po stvnem. *genennida* (v srvnem. *persōne*, *persōn*; srvnem. *genennide*, *-nende*, *-nenne* samo v besedilih, ki izhajajo še iz stvnem.). Izraz *persona: ime* je svetopisemski; rabi ga e v a n g e l i s t J a n e z v Skrivnem razodetju v pismu »angelu cerkve v Sardah« (Raz 3, 4): »Sed habes p a u c a n o m i n a i n S a r d i s (gr. *ὀλίγα ὀνόματα ἐν Σάρδεσσιν*), qui non inquinaverunt vestimenta sua: et ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.« Slovenski prevod (SP nov. zak., Lj. 1929): »Imaš pa v Sardah ne kaj ljudi, ki niso omadeževali svojih oblačil in bodo hodili z menoj v belih, ker so vredni.« Briž. III. je najstarejši izmed vseh obrazcev v narodnem jeziku, v katerih se je ohranil izraz *persona: ime*, *genennida*, *namo*.

Vsebinsko izhaja ta odstavek iz (latinsko-) staronemških obrazcev krstne obljube, le da imajo ti drugod vprašalno obliko. Tako v frankovski krstni obljubi (Fränkisches Taufgelöbnis, St. IV. prepis iz IX. stol.):

Gilaubistu in got almahtigon? Ih gilaubu.
Gilaubistu in Christ gotes sun nerienton? Ih gilaubu.
Gilaubistu in heilagan geist? Ih gilaubu.
Gilaubistu einan got almahtigan in thrinisse inti in einisse?
Ih gilaubu...

V vprašalni obliki, le brez odgovorov, se je sprejel ta krstni obrazec tudi v uvod spovednega obrazca iz Voraua na Vzhodnem Štajerskem (Vorauer Beichte, odlomek, St. XLVII, prepis iz X. stol.):

Kiloupistu in got later almahtigan?
 enti in sinan sun, den haltentun Christ?
 enti in den uuihun atum?

Kiloupistu, daz die drî einer got almahtig ist, der scuof
 himil enti erda?

Vprašanje o troedinem Bogu, ki ga v drugih krstnih obrazcih ni, izhaja iz galsko-irskega liturgičnega izročila (VII. stol.) in ga nahajamo v obrazcih v narodnem jeziku najprej (VIII/IX. stol.) pri Frankih in v območju solnograške nadškofije: salzburški škof Virgilij, pod katerim so se karantanski Slovenci pokristjanili, je bil Irek, pa je prišel v Salzburg preko frankovskega ozemlja: po dveletnem bivanju med Franki ga je med l. 745. in 748. Pipin poslal k bavarskemu vojvodu Odilonu ter mu dal solnograško škofijo (Fr. Kos, Gradivo I, str. 266, op. 5. k št. 225; prim. M. Kos, Zgodovina Slovencev, 60 s.).

Če je potemtakem vsebina krstno-spovedne veroizpovedi v Briž. III. iz nemških predlog, pa je oblika — dvodelna dolga vrstica — iz predbrižinskih slovenskih cerkvenih pesmi. Vzorec ji je bila mala doksologija (Gloria Patri); njeno skupno petje, ki naj bi se vršilo z vso častjo, je priporočila duhovnikom in vernikom že Admonitio generalis Karla Velikega iz l. 789. (cap. 70: et ut »Gloria Patri« cum omni honore apud omnes cantetur... sacerdos cum sanctis angelis et populo Dei communi voce... decantet; gl. I v. Grafenauer, Karolinška kateheza, Viri, št. 1, str. 138). Slavlina kitica v čast sv. Trojice, »kirielejson« v narodnem jeziku, je bila torej tedaj že udomačena. Njeno starost spričuje tudi slovensko narodno izročilo. V slovenski srednjeveški duhovni narodni pesmi, cerkveni in izven-cerkveni, se je ohranila kot sklepna kitica najrazličnejših pesemskih obrazcev v najrazličnejših oblikah, kot slavljeni ali zahvalni klic, kot prošnji klic, celo v pripovedni obliki; razločujejo pa se skoraj le v uvodnem polstišju.

Najzvesteje se je ohranila — skoraj dobesedno kakor v Briž. III. — kot zaključek zagovoru podobnega dostavka k narodni večerni molitvi »H o d m o s p a t« iz Fra ma (SNP

III, št. 6633—34: pripovedni u v o d je v sledečem povzet iz inačice 6633, popravki v oklepaju iz št. 6634; p r o š n j i k l i c k sv. Trojici je iz št. 6633, obnoviti je bilo treba samo prvo polstišje [*Odpri mi ga*], kjer je treba osebni zaimsek poudariti, in prav neznatno tudi tretjo vrstico [*to so tri mile, ves edini gospom Bog*]):

P r i p o v e d n i u v o d

- 9 Tam mi stoji zlato nebo,
 10 Na nebi mi (stoji) zlati stol.
 Na njem sedi (božji Sin),
 Njegova mati pred njim kleči.
 13—14 (Sini se moli): »Dragi sinek moj!
 15 Ne pust(i) dušic ti v pekel,
 16—17 Naj (u)boge dušice Predejo v svet[1]i raj.«

P r o š n j i k l i c

Odpri ga (tudi) meni, Bog Oča,
 Bog Sin in [Bog] sveti Duh,
 Te tri »mile« ves edini [gospom] Bog.

Jasno, da »*mile*« tu ni nič drugega kot popačena brižinska beseda »*imena*« = *personae*, ne morda iz kakega mlajšega nemškega narodopisnega besedila: iz srvnem. *persōne* je naša izposojenka *persōna*. Od brižinske krstne veroizpovedi se framska kitica razločuje prav za prav samo po uvodnem polstišju. Ohranila pa je prastaro obliko prav zato, ker se je prošnja k sv. Trojici zaradi apokrifnega uvoda (v št. 6634. vv. 6—7: »Moj sinek, ne pusti dušic v p e k l i, * Naj dušice pridejo v sveti raj«) z vso molitvico vred — kakor zagovori — širši javnosti skrivala, zlasti pa cerkvenim krogom.

V z a h v a l n i obliki se je ta doksologija izoblikovala tudi v slovenski h v a l n i »*kirielejsone*«, s katerim so k o r o š k i s v o b o d n j a k i po starem obredu, ki l. 1289. že ni več veljal, u m e š č a l i v poimenskem glasovanju prosto izvoljenega n o v e g a k o r o š k e g a v o j v o d a ; z n j o so bili karantanski Slovenci, ko so se pokristjanili (torej v VIII. stol.), zamenili pogansko obredno pesem. Na osnovi brižinske krstne veroizpovedi in sklepne doksologije srednje-

veških slovenskih duhovnih pesmi se dá besedilo tega ustoličtvenega »kirielejsona« po prevodu, ki ga nudi vrinek o pravicah koroškega vojvoda v »Schwabenspieglu«^{9b} (predloga izhaja iz XI. stol.),^{9c} še danes obnoviti (v tretji osebi):

Čast i hvala	Bogu vsemogot'emu,	(Sie) lobent damit got
iže stvari	nebo i zeml'ô,	vnd iren scheppfer,
da dal jest nam	i našej drželê	das er in vnd dem land
knež i gospod	po našej vol'i!	ainen (hertzog vnd) herren
Kyrie eleison!		haut geben nach irem willen.

V obliki *blagoslovnega klica* pred pridigo se je ta doksologija ohranila, kontaminirana z litanijskim »kirielejsonom«, v *stiški predpridižni invokaciji* (ok. 1428), nekoliko okrnjena tudi v *goriškem rokopisu* (1551—58); *stiško-goriško besedilo* se glasi (*goriško besedilo* v oklepaju):

Milost ino gnada } (Gospodi Boga),
 (Gnada inu milost) }
 obhramjenje svetega križe (prv. Krista),
 prihod (dar) svetega Duha,
 ta rači z meno inu z vami biti.

(Z izrazom *obhramjenje* prim. v Briž. III, 72—73: uhrani me ot vsega zla i spasi mę.) Besedilo, ki izhaja po vsej verjetnosti še iz VIII. stoletja, se glasi, obnovljeno v jeziku brižinskih spomenikov, le-tako:

Milost i ljuby Gospodi Boga,
 spas i uhrana svetěga Krista,
 prihod i dar svetěga Duha,
 to rači sã mno i s vami byti.

^{9b} Dr. Jos. Mal, Schwabenspiegel in koroško umeščanje, GMS XIX (1938), 109—132. Gießenski rokopis: snimek lista 26b na str. 114, transkripcija 114s.; sangallenski rokopis: snimek strani 38—41 na str. 116—119 (naše mesto 117—118), transkripcija 120s. (naše mesto 120). Prim. Iv. Grafenauer, GMS XXIII (1942), 63s.

^{9c} Dr. Jos. Mal, Osnove ustoličenja karantanskega kneza GMS XXIII (1942), 1—62, posebno pogl. »Okrog Schwabenspiegla«, str. 26—43; časovno določilo str. 41—43.

Drugi odstavek v dvodelnih dolgih vrsticah tretjega brižinskega spomenika (Briž. III, 67—74) se glasi (v oklepaju se je v 67. v. dodala po vzorcu brižinskih izrazov *bože gospodi* [I, 1, 21, III, 51], *otcu gospodi* [II, 61], *naš gospod sveti Krist* [II, 89] beseda »gospod«):

Kriste (gospodi), božji sinu,
iže jesi račil na si svēt priti
grešnikę izbaviti ot zlodejnę oblasti,
uhrani me ot vsega zla
i spasi mę v vsem blazē.

Vsebinsko so tudi te vrstice povzete iz besedila starobavarske svetoemmeramske spovedne molitve (St. XLII A B, 310, 31—34; 311, 17—18):

trohtin,
du in desa uueralt quami
suntige za generienne,
kauuerdo mih cahaltan enti kanerien.
Christ, cotes sun, uuiho trohtin, ...
kauuerdo mih canerien fona allemo upile.

Oboje je parafraza litanjskih prošnjih klicev »*Fili Redemptor mundi Deus, miserere nobis*« in »*Ab omni malo, libera nos Domine*«. O ritmični obliki brižinskega besedila, dvodelni dolgi vrstici, pa v nemškem besedilu ni govora — tudi nemško besedilo je sicer ritmično, a na drugačen način.

Ritmika brižinskega besedila izvira iz litanjske pesmi, starega slovenskega »kirielejsona«, ki je zapustil na eni strani sled v stiški predprijazni invokaciji, na drugi strani pa tudi v prvi — prvotno edini — kitici staročeškega krleša »Hospodine pomiluj ny«. Slovenski litanjski »kirielejson« se je glasil v jeziku brižinskih spomenikov, kakor moremo razbrati iz ohranjenih besedil, takole:

Bože Gospodi, pomiluj ny!
Kriste Gospodi, božji Synu,
uhrani ny ot vsega zla
i spasi ny v vsem blazē!
Kyrie eleison!

Prvotna oblika staročeškega krleša »H o s p o d i n e, p o m i l u j n y«, ki je nastala, kakor znano, pod vplivom moravsko-cerkvenoslovanskega obrazca, se nam kaže kot (posreden) posnetek tega karantanskoslovenskega »kirielejsona«, pa je nanj (na njegovo podlogo) oblikovno vplival tudi karantanskoslovenski predpridižni klic, ki smo ga že spoznali (prim. zg., str. 142. 2. v. s 3. v. češkega krleša). Ritmična oblika je bila tudi v staročeškem krlešu prvotno dvodelna dolga vrstica (v. 2. je to še zdaj); ob poznejši predelavi, ko je dobil enokitični krleš še drugo kitico, pa so se vrstice skrčile v kratke vrstice s štirimi zlogovnimi poudarki in samo z dvema ritmično poudarjenima besedama. Ob pogledu na Briž. III. in na stiško invokacijo pa se takoj vidi, katere besede so odpadle (dodane so v oklepaju):

(Bože) Hospodine, pomiluj ny,
 Jezu Kriste, pomiluj ny,
 ty spase (i uhrano) vſeho mira,
 spasiž ny i uslyšiž (nas) !
 Kyrie eleison !

Ob dejstvu, kako so se stari karantanski »kirielejsoni« globoko ukoreninili in na široko razrasli v slovenski srednjeveški, deloma še danes živeči cerkveni narodni pesmi (več o tem glej v razpravah, navedenih v op. 9 a), pač ni dvomiti, kaj je tu predloga, kaj posnetek.

Ob dejstvu, da dvodelni dolgi vrstici brižinskega spomenika III. v starobavarskih besedilih ustreza čisto drugačna ritmika, bo treba pač priznati, da dvodelna dolga vrstica najstarejših slovenskih narodnih pesmi ni izposojena od drugod, ampak da je starega domačega izvora.

To nam potrjuje še novo — zares nepričakovano — dejstvo, da je dvodelna dolga vrstica, prilagojena novemu metričnemu načelu zlogovnih poudarkov, še danes najbolj razširjena in najbolj priljubljena slovenska pesemska oblika.

V naši slovenski narodni poeziji tako udomačena »alpska« poskočna vrstica, ki pa zna biti tudi hudo žalostna, je modernizirana pripovedna dolga

vrstica, samo da zdaj namesto dolgih vrstic z dvema polovicama pišemo kratke vrstice, prvotne polovice. Zgledov je preveč, da bi jih našteval, naj navedem samo dve, eno inačico pesmi o smrti (SNP III, št. 6306—6324: *Moj venec hočejo v nebesih imeti*) in »Bom šel na planince« A (SNP, št. 1977—1982).

Srce je žalostno

(SNP III, št. 6306. Štajerska.)

1	Srce je žalostno,
Močno je ranjeno,
Močno je ranjeno,
Moglo bo vmret.	Zdaj me b'do spremljale
V črno zemljo.	
		Oče so žalostni,
Mati se jočejo:	17
5	Bog je stvarnik moj,
Stvaril me je na svet:
Zdaj me pa hoče
On k sebi imet.	Nič se ne jokajte,
Pridem v nebo.	
		Zvonj mi zvonijo,
Angeljci pojejo,	21
9	Mela sem krancelj lep
Tri ino dvajset let:
Zdaj pa ga hoče
Marija imet.	Jaz pa vesela grem
V sveto nebo.	
		Mela sem ženina
Usmilenga Jezusa:	25
13	Mela sem šest deklet,
Ki so me spletale:	Zdaj pa me hoče
On k sebi imet.	

Bom šel na planince

(SNP II, št. 1977. Iz predvorske fare. M. Valjavec.)

1	Jest pojdem čez gore, čez v'soče goré,
Bom slisow zvonitə celjövšče zvoné.
3	Celjövšča zvonová pa mívə pojó,
Gvišna mojo děčwo h pogrēbə nesó.
5	Če nēsejo res jo, nej lē jo nesó,
Sej dowgə na bō, pa sam pējdem za njó.
7	Zvonitə bom daw jə, kropitə pa nē,
Kropile jo bōjo sowzice mojē.
9	Na vsako krej grōba mi rože cvədē,
Na sredə na grobə j' pa nájna srcē.
11	[Pa pústoba dva sta na sredə srcā,
Je I 'm pa je A, to je děčwa moja!]

V vseh teh 24 dolgih (48 kratkih) vrsticah samo dve polovični vrstici nimata prave oblike: v prvi pesmi je v 14. vrstici prvi ritmični poudarek na stavčno nenaglašeni besedi (Ki so me spletale), v drugi pesmi je v prvi polovici 8. vrstice drugi poudarek na pomožnem glagolu.

»Alpska« poskočna vrstica se je torej pač razvila iz stare pripovedne dolge vrstice: stari ritmični princip se je prenesel tudi na novi poudarčni princip, nedvomno precej časa po začetku XIII. stoletja, ko je v novih pesmih prišla stara pripovedna dolga vrstica iz rabe, pa se je v starih pesmih ohranila mnogokje še do danes. Da se je razvila pod vplivom slovenskega etničnega elementa, spričuje resnica, da poznajo Nemci to vrstico samo v Alpah, v alpskih dolinah na sedanjih nemških tleh pa je bilo še v sredini XIII. stol. dovolj starih slovenskih naselbin,¹⁰ ki so se utopile v nemštvu šele pozneje; kdaj, za to doslej ni podatkov.

Kakor v slovenski narodni poeziji, se je tudi pri Hrvatih, Srbih in Bolgarih pretvorila pripovedna dolga vrstica v nove oblike, a tudi v njih so se ohranili jasni sledovi starega ritmičnega načela. Na kajkavski in slovenski dvanaajsterec sem opozoril že l. 1939, v DS-u (gl. zg. str. 137, op. 9). K tam navedenim primerom (SNP I, št. 215—218: Mož se vrne na ženino svatovščino, SNP I, št. 259: Bolni junak, št. 640: Sveta Katarina) naj navedem tu hrvatsko pesem o »Dušah grešnicah«, podobno slovenski o »Dušici majceni«. Inačica »Dušice majcene« iz Framu (SNP I, št. 371: Otrokova duša se pokori, zapisal O. Caf v Framu) kaže še vse polno sledov stare pripovedne dolge vrstice:

- 1 O ti duša majcena,
- 2—3 Vzvečer si rojena V polnoči si keršena,
- 4 S svitom vřed si ze sveta šla,
- 5 Pa še ne poideš zdaj v nebó.
- Vsej je šla pred nebeške vrata,
- Na vrata je poklukala
- Da bi jo le kdo začul.

¹⁰ Gl. I. Grafenauer, *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*² (1920), 33, op. 1 (Ulrich v. Lichtenstein, Wernher der Gartenaere, Meier Helmprecht).

Začul jo je sam Jezus:

- 10 »Hole, hole, duša majcena,
 11—12 Vzvečer si rojena, V polnoči si keršena,
 S svitom vréd si ze sveta šla,
 Pa še ne poideš zdaj v nebo!
 Pojdi mi po merzle vodě,
 Ko bô izvirala is pod hribra nadgor,
 Ispod hribra nadgor, pod kostene gore,
 No mi prinesi čerstve vodě!« ...
 106 »Ole (ole) duša majcena,
 To nêsta nijedna razbojnika,
 To sta vlastna tvoja brateca!
 Vsej nêsi terpěla sama za sę,
 Tude ne za mater ne za očę,
 Ti si terpěla za ta dva brateca.«

Kajkavsko hrvatska pesem (Bosanac I, št. 17: Pokora vodi u nebo, zapisal Deželič Djuro v Dolnjem Zagorju na Hrvaškem) je zložena v dvanajstercih, a zelo podobnih naši pesmi »Srce je žalostno« (str. 145):

	Ježuš moj ljubljeni!	Pred nebeska vrata	
	Vrtek ograjeni:	»Povedj ti, dušica,	20
	Na njem je rožmarin,	Kakva si grešnica?»	
	A na njem sede le	»»Ja sem ti grešnica,	
5	Tri dušice grešne.	Kriva pekarica.««	
	Prva odletela	»Tebi je, dušica,	
	Na okolo sveta;	Vu pekel stezica.«	25
	Ona doletela	Trejta obletela	
	Pred nebeska vrata.	Sve na okol sveta;	
10	»Povedj ti, dušica,	Ona doletela	
	Kakva si grešnica?»	Pred nebeska vrata.	
	»»Ja sem ti grešnica,	»Povedj ti, dušica	30
	Kriva krčmarica.««	Kakva si grešnica?»	
	»Tebi je, dušica,	»»Ja sem ti grešnica,	
15	Vu pekel stezica.«	Prava pokornica.««	
	Druga odletela	»Tebi je, dušica	
	Na okolo sveta;	Vu nebo stezica.«	35
	Ona doletela		

Dvanajsterec je znan tudi po vsej Makedoniji. Naj navedem le eno, ki jo je pela pevačica Dafina iz Prosenika pri Serezu (Verković, Narodne pesme makedonskih Bugara I, št. 121):

Iovane Iovane!	Dokaraha kola,
Armosal si je Iovan,	Da kačēt nevesta.
Taja malka moma,	Kačiha na kola,
Malka kato bačva,	Rivnā vivol puknā.
Tenka kato v'rčba.	Odgovorī Iovan:
Armosal je Iovan,	Ioī svatovi kumovi!
Dojte vakat Iovan,	Zavodejte nevesta,
Da se ženi Iovān.	Pišak neka hodi,
Pustnal je Iovan,	Doma da ga doneseme.
I svatovi kumove.	Zavodiha nevesta,
Kačiha nevesta,	Zakarāha v Iovanove,
Kačiha na konjo,	Iovanove dvore.
Visnā konjo puknā.	Zeha da venčuvat,
Odgovorī sam si zeto:	Taja malka moma,
Svatovski kumovi!	Malka kato bačva,
Dokarajte kola,	Tenka kato v'rčva,
Da kačime nevesta.	Čudom počudiha,
T'rčāha svatove,	Nvesta umrela.

Tudi srbski in hrvatski deseterec, dasi je s svojo zarezo po četrtem slogu za to zelo nepripraven, je ohranil mestoma še popolnoma značaj pripovedne dolge vrstice. Najbolje se to vidi v znani pesmi o »Zidanju Skadra« (Vuk II, št. 25), v kateri ustreza izmed 17 prvih vrstic nič manj ko 15 ritmičnemu pravilu pripovedne dolge vrstice:

Grad gradila	tri brata rodjena,
Do tri brata	tri Mrljavčevića:
Jedno bješe	Vukašine kralje,
Drugo bješe	Uglješa vojvoda,
Treće bješe	Mrljavčević Gojko;
Grad gradili	Skadar na Bojani,
Grad gradili	tri godine dana,
Tri godine	sa trista majstora,
Ne mogoše	temelj podignuti,
A kamo li	sagraditi grada:
Što majstori	za dan ga sagrađe,
To sve vila	za noć obaljuje.
Kad nastala	godina četvrta,
Tada viče	sa planine vila:
»Ne muči se,	Vukašine kralje,
Ne muči se	i ne harči blaga:
Ne mo'š, kralje,	temelj podignuti...«

Pa tudi v drugih pesmih vedno spet srečavamo deseterce, ki so hkrati pripovedne dolge vrstice.

Vrstica hrvatskih bugarštic pa prav za prav ni nič drugega kakor mestoma malce razširjena starobaladna dolga vrstica; nabuhle vrstice — omenili smo jih mimogrede pri Prešernovi »Pesmi od lepe Vide« — v njej niso preredke. Pa to je pojav, ki se kaže v stari pripovedni dolgi vrstici, kjer vsebina zahteva živahnega ali patetičnega podajanja. Za zgled naj navedem nekaj mest iz staronemškega Hildebrandslieda (Steinmeyer, n. d., št. I):

Hildebrandslied, vv. 39—41 (Hadubrand kot mejni stražnik Hildebrandu, nepoznanemu očetu, ki se po dolgih letih vrača v domovino, noče verjeti, da je njegov oče; misli, da je to le zvijača hunskega ogleduha):

du bist dir alter Hun, ummet spaher,
spenis mih mit dinen wortun, wili mih dinu speru werpan.
Pist also gialtet man, so du ewin inwit fuortos.

Hildebrandslied, 49—54 (očetova tožba, da se bo moral bojevati s sinom tako, da bo njega sin ubil ali on sina):¹²

welaga nu, waltant got, wewurt skihit.
ih wallota sumaro enti wintro sehstic ur lante,
dar man mih eo scerita in fole sceotantero:
so man mir at burc enigeru banun nigifasta,
nu scal mih suasat chind suertu hauwan,
breton mit sinu billiu eddo ih imo ti banin werdan.

¹¹ Nemški prevod (Prosch-Müller, Deutsches Lesebuch f. Ober-gymnasien I, Graeser, Wien (1910), Nr. 1:

Du bist ein alter Hunne, ein maßlos schlauer,
Lockst mich mit deinen Worten, willst mich mit dem Speere werfen,
Du bist einer, der alt ward immer Hinterlist hegend.

¹² Nemški prevod (n. m.):

Wehe nun, waltender Gott, Wehgeschick ergeht!
Ich wallte der Sommer und Winter sechzig außer Landes,
Immer erlas man mich zur Schar der Speerschießer,
Aber an keiner Burg gab man mir den Tod.
Nun soll mich das eigene Kind mit dem Schwerte erschlagen,
Niederstrecken mit dem Stahle, oder ich ihm den Tod bringen.

Podobno tudi v »Slovu o polku Igorev« (Ljaskij, n. d., 104):

Togda Igor vozrě na svetloje solnce
I vidě ot nego t'moju Vsja svoja voja pokryty.
I reče Igor k družině svojej:
»Bratije i družino,
Lucež by potjatu byti, Neže polonenu byti!
A vsjadem, bratije,
Na svoji horzyja komoni, Da pozrim sinega Donu.«

Kot zgled stare ritmike v bugarščicali hočem tu natisniti začetek bugarščice »Kako Peraštani osvetišče na Turcima smrt Peraštanina Sokola« (Bogišić, št. 71) in njene inačice v desetercih (Bogišić, št. 72):

Tanka knjiga dopade od Novoga grada b'jela,
Carevoga grada, —
Od Novoga b'jeloga, od Martina Kuveljića,
U Perastu b'jelomu, kapetanu peraškemu,
5 Vrlom Vickoviću: —
»A da ti je na znanje i na zdravlje pobratime,
S fuštom Moro dopade pod Novijem bijelijem
Carevijem gradom, —
I na špirun donese Sokolovu mrtvu glavu;
10 Neg' ako ćeš osvetiti Sokola brata tvojega,
Dragi pobratime!
Da si nočas došao pod Novijem bijelijem,
Ere su se svi Turci s vinom izmiješali,
Morova družina.«

Izmed devetih celih vrstic so 4 normalne pripovedne dolge vrstice (3, 4, 6 [prvi poudarek na poudarjenem protivnem vezniku], 13), 4 vrstice so v eni polovici nabuhle (z dvema poudarjenima besedama in eno, ki bi mogla imeti ritmični poudarek, pa ga nima: 7, 9, 10, 12), 1. vrstica pa je v obeh polovicah nabuhla, torej pač nekoliko predolga. Vse kratke vrstice pa so pravilne polovične vrstice z dvema ritmično poudarjenima pojmomoma.

Inačica v desetercih (Bogišić, št. 72):

- Knjigu piše Kubelic Jovane,
 Iz Novoga grada bijeloga,
 Pak je šalje u mjesto Perastu,
 Kapetanu Vicković Martinu:
 5 »Pobratime, Vicković Martine,
 Moro dodje pod Novijem gradom,
 S tankom fuštom ispod Arbanije,
 I na špirun Sokolovu glavu,
 Donese je crni Arap Moro:
 10 Sad Sokola brata osvetite!
 Da si nočas pod Novijem gradom,
 Turci su se s vinom izopili,
 Ta Morova junačka družina.«

Vidi se, kako so se v desetercih pripovedne dolge vrstice močno skrčile (izmed 13 jih je samo 5; 9. vrstica bi ustrezala, ker ima 4 smiselno pomembne besede, a zareza ni na pravem kraju).

Bolgarska narodna poezija pozna razen deseterca, ki je zgrajen kakor srbski in hrvatski (z zarezo za 4. zlogom), tudi še deseterec, ki je ohranil skoraj še ves značaj pripovedne dolge vrstice; zarezo ima v sredini in je le za en zlog krajši kakor naša »alpska« poskočna vrstica. Poredko jo nahajamo že v srbski in hrvatski narodni pesmi; tako n. pr. v pesmi »Sestra brata kuša«:¹³

- Što s' ono čuje u onoj strani,
 U onoj strani, u turskoj zemlji?
 Il pitli poje, il zvona zvone,
 Il seka bracu svom poručuje?
 5 Nit pitli poje, nit zvona zvone,

¹³ Vuk I, št. 301; Andrić VI, št. 63, z mnogimi inačicami (Andrić, n. d., str. 381, pravi: »Ovih pjesma ima obilno i u Matičinim [rukopisnim] i u štampanim zbornicima«, posebej pa imenuje le Vukovo inačico). — Pesem je po svoji osnovi nedvomno pravstara; smisel ji je bil, da ne oče, ne mati, ne brat ne sestra nočejo odkupiti zaslužnjene hčere in sestre, da pa stori to njen ljubi (gl. spodaj v 6. pogl., str. 177—182); tu pa je pesem močno skrčena in smisel se ji je pod vplivom mohamedovstva sprevrgel. Zgoraj navajam Andrićevo inačico (slaba 13. vrstica je poverjena po enaki dobri 15.).

- Več seka bracu svom poručuje:
 »Pošalj' mi, braco, tri litre zlata,
 Tri litre zlata i tri bisera!
 Ja sam ti, braco, turska ropkinja,
 10 Turska ropkinja, tudja služkinja.«
 A bratac sestri odporučuje:
 »Zlato mi treba konju za sersan,
 Kada ga jašim, da mi je gizdav;
 Biser mi treba ljubi za gjerdan,
 15 Kada je ljubim, nek mi je mila.«
 Al seka bracu svom poručuje:
 Nisam ti, braco, turska ropkinja,
 Več sam ti, braco, turska carica.»

Prav ista vrstica se je ohranila tudi v kajkavskih »Jurjevskih pesmah«, obrednih pesmih, ki o njihovi starosti priča že prastari pripev »*kirales*« (Kyrie eleison). Kot zgled naj navedem Josipovičev zapis iz Gorice na Turopolju:¹⁴

Pred hišami

Dne pred Jurijevim, kakor tudi Jurijevega dne samega se zbere mladina, navadno deček in dve deklici, katerim se pridružijo radovoljno tudi drugi deležniki, ter gredo od hiše do hiše. Deček nosi iz robcev in trakov narejeno zastavo, bogato ozaljšano z zelenimi vejami, deklici pa imata v rokah več mladih šib. Pred hišo zapoje tole pesem:

- Ovo se klanja zeleni Juraj, — kirales,
 Zeleni Juraj, zeleno drevce — kirales:
 Zeleno drevce (v) zelenoj hali — kirales,
 Zelenoj hali, jukuni^a kapi — kirales,
 5 Jukunu kapi, jubričkoj^b sablji — kirales,
 Ju(b)ričkoj sablji, u bačkom pasu — kirales,
 U bačkom pasu, u plavi hlači — kirales,
 U plavi hlači, u žutih čižmah — kirales.

¹⁴ V. Jagić, Der grüne Georg, JArchiv XII (1889/90), 306—307; SNP III, št. 4988 (Pred hišami). — Samo vrstice 9, 12—14 niso pravilne pripovedne dolge vrstice. — Pripev »Kyrie eleison« v cerkvenih pesmih v narodnem jeziku so dokazane že iz IX. stoletja: E. Steinmayer, Die kleinen althochdeutschen Sprachdenkmäler, Berlin (1916), Nr. XXI: Bittgesang an Sanct Peter; J. Vlček, Dějiny české literatury, I² (1931), str. 4: Hospodine, pomiluj ny. — Glej zdaj tudi I v. Graffenaue, čas XXXVI in GMS XXIII (gl. op. 9a).

a) *jukuni* = i u kunji (sc. kapi); b) *jubričkoj* = i u britkoj;
 c) *Dever ne verek* = Devet devereck.

- Kukuvačica zakukuvala — kirales,
 10 U jutro rano v zelenom lugu — kirales,
 V zelenom lugu na suhom drugu — kirales,
 Na suhom drugu na rakitovom — kirales,
 Na rakitovom i na borovom — kirales,
 To mi ni bila kukuvačica — kirales,
 15 Več mi je bila mlada nevjesta — kirales.
 Mlada nevjesta po gradu šeće — kirales,
 Po gradu šeće, deverke budi — kirales.
 Dever ne verec kako brajenek — kirales,
 Stante se gore, mlade snašice — kirales,
 20 Pak nadielite nas djevojčice — kirales,
 Nas djevojčice, zelena Jurja — kirales!
 Sve su djevojke замуž otišle — kirales,
 Samo ostala Mara djevojka — kirales,
 Mara imala zlatu jabuku — kirales.
 25 Puno gospode za jabuku drže — kirales,
 Komu jabuka, temu djevojka — kirales!
 Juri jabuka, Juri djevojka — kirales.
 Jura ju tače u ra(v)no polje — kirales,
 U ra(v)no polje, u crne gore — kirales.

Tu se nekoliko preneha in potem zapoje ta verz:

Dajte nam, dajte, kaj se kanili — kirales!

Ko so pevci obdarovani, navadno z robci, pa tudi z denarjem, se zahvalijo s temi verz:

Aj zbogom, zbogom, vi dobri ljudi — kirales,
 Mi vam hvalimo, aj Bog vam plati — kirales!

V drugih inačicah, kajkavskih in belokranjskih, so taki »deseterci« uvrščeni v pesmi, ki so zložene še v starih pripovednih dolgih vrsticah. Tako v Koreničevi inačici iste »Jurjevske pesme« iz Stupnika pri Zagrebu:¹⁵

- Prošel je, prošel pisani vuzem,
 Došel je, došel zeleni Juraj
 Na zelenom konjiću, na pisanom voliću.
 Nadelite Juraja, draga moja mamica:
 5 Dajte nam kuk, da nas ne bu vuk.
 Dajte nam jaje, da nas ne bu raje.

¹⁵ Zbornik za narodni život, Jug. akad., Zagreb, I, str. 141; SNP III, št. 4987; — »lesica« = lesa pri dvoru; »kuk« = butina od svinjčeta; »ladica« = mladica.

- Dajte nam hrži, kaj se doma trži.
 Dajte nam hajde, kaj se doma najde.
 Dajte nam groš, da nas ne bu još.
 10 Nadelite Juraja, draga moja mamica.
 Donesel je puno vam, uprav tak, kak i nam:
 Pedanj dugu travicu, laket dugu ladicu.

Sledi odstavek s pripevom »*kirales*«, ki je skržena inačica zgoraj navedene goričke pesme.

Belokranjske inačice so v bistvu prav take: deseterci z odmorom v sredini med pripovednimi dolgimi vrsticami. Barletova inačica iz Gribelj se začinja:¹⁶

Prošel je, prošel pisani vuzem,
 Došel je, došel zeleni Juraj.
 Donesel je, donesel peden dolgo travico,
 (Peden dolgo travico), laket dolgo mladico.
 Dajte mu mesa, da se ne otesa; itd.

Te inačice naravnost dokazujejo, da se je srbsko-hrvatsko-kajkavsko-belokranjski »deseterec« z odmorom v sredini razvil iz starejše pripovedne dolge vrstice.

Posebno priljubljen pa je ta »deseterec« v bolgarski narodni poeziji. Navesti hočem samo inačico slovenske »Meljavšice«, balado »Milka Kotlenka i Petar tragovec«:¹⁷

- Pohvalila (bē) sa Milkina majka:
 »Nide mi nema hubava Milka,
 Ni v Carigrada, ni v Drjanopole,
 Sade je ima v grada Kotlena.«
 5 Ka je bē začul Petar tragovec,
 A toj si prigna braza taliga,¹⁸
 Tā si nakupi sjakakvo kupe
 Sjakakvo kupe hrimis koprina,
 I suho zlato i suho srebro;
 10 Tā pa otide vov grad Kotlena,
 Tā pa si vikna, tā sa provikna:

¹⁶ SNP III, št. 4992; — prim. tudi SNP III, št. 4993—4996 (Barletova inačica iz Primostka, Šašljeve iz Tribuč in Adlešič); Marolt Franc. Slovenske narodoslovne študije II. Tri obredja iz Bele Krajine. Glasb. Matica, Lj. (1936), 5—33: Zeleni Jurij.

¹⁷ Miladinov, št. 116; »slušana na seljanka v Panagjurište«.

- »Vravete momi, vravete ženi,
 Ta kupuvajte sjakakvo kupe,
 Sjakakvo kupe hrimis koprina,
 15 I suho zlato i suho srebro!«
 Najnazat ide Milka Kotlenka:
 Dve robini ji drumi meteha,
 Jedna robina poli dražaše;
 Ta pa si Petru tihom govori:
 20 »Hoj Petre, Petre, Petre trāgovče!
 Ja mi proberi sjakakvo kupe!«
 Petar na Milka tihom govori:
 »Jela si vlezni v barza taliga,¹⁸
 Tā si proberi koje ti drago.«
 25 Ne setila sa Milka Kotlenka,
 I mi si vlezna v barza taliga.¹⁸
 Petar si butna barzi atove,
 Tā si pobjagna s ubava Milka.
 Sled Milka teče Milkina majka,
 30 'Se tekom teče i vikom vika:
 »Olele varaj dašterko Milko!
 Ako mi badeš kleta robinja,
 A ti mi prati černa marama,
 Za tebe majka černo da nosi,
 35 Ako mi badeš bjala Garkinja,
 A ti mi prati bjala marama,
 Za tebe majka bjalo da nosi.«
 »Nazat se varni Milkina male,
 Ne ti je Milka kleta robinja,
 40 Nā ti je Milka bjala Garkinja.«

¹⁸ Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina VIII (1892), odd. Narod. umotvorenija, str. 12, je prinesel iz okolice V a r n e inačico (zapisal D. S. S t a m e n o v), v kateri ladja ni zamenjana z vozom. Začenja se prav kakor inačica iz Panagjurišta (druga vrstica se ponavlja za vsakim stihom):

1	Pofalila sej Stānina majka:	De ja začūlo mōmče latinče,
	Stāno le, Stānice, kolāde le,	Če natovāri šejka gemijka
	»Stānina ubōst nide nēma:	Sekakva kupjā, mōmčinska trufjā,
	Ni u Drenōpole bēli kokōni,	Če si pokara šejka gemijka
	Ni v Sezōpole bēli garkini,	Po Belo mōre, po Černo mōre,
	Ni v Carigrada bēli kadani.	Če ja pokara na Stānin sēlo,

postavi tam blago na prodaj. Malo in veliko hodi kupovat, naposled tudi »bjala Stana« (29 ss.):

Kak prjavljāze bjāla Stāna,	Če zatvorilo nōvi dukjāni.
Če zatvorilo mōmče latinče,	Če pokaralo šejka gemijka...

Bolgarskih, srbskih in hrvatskih inačic je še več. Med slovenskimi spada semkaj »Meljavšica«.

Kot zgled iz ruskih bylin naj nam bo odstavek iz byline o Il'ju Muromcu in Soloveju razbojniku (Rybnikov, Pěsni II [1862], št. 3): Muromec je pripeljal Soloveja razbojnika v Kijev h knezu Vladimiru.

- 95 Govorit Vladimir knjaz' stolen-Kijevskij:
 »Budeta ty Solovej-razbojnik vor Rahmanovič',
 Zasvišči-tko ty po solov'jinomu.«
 Govorit Solovej-razbojnik vor Rahmanovič':
 »»Ne tvoj hleb ja kušaju, ne tebja ja i slušaju.««
- 100 Govorit Vladimir knjaz' stolen-Kijevskij:
 »Il'ja Muromec syn Ivanovič'!
 Prikaži-tko ty zasvistat' po solov'jinomu.«
 I govorit Il'ja Muromec syn Ivanovič':
 »Zasvišči-ko, Solovej, hot' v polsvista.«
- 105 Govorit Solovej-razbojnik vor Rahmanovič':
 »Il'ja Muromec syn Ivanovič'!
 Ne mogu ja teper' svistat' i v polsvista.
 Raskololo mně golovušku o kamen'ja;
 A dajte vypit' čaru zelena vina,
- 110 Zelena vina da v poltora vedra,
 Tožnob zasvišču ja vam v polsvista.««
 Prikazal Vladimir knjaz' stolen-Kijevskij
 Nalit' čaru zelena vina v poltora vedra.
 Prinimajetsja Solovej jedinoj rukoj,
- 115 Vypivajet Solovej na jedinoj zdoh,
 I govorit Solovej takovo slovo:
 »»Nu slušajte, Il'ja Muromec syn Ivanovič',
 Zasvišču ja teperiča i v polsvista.««
 Il'ja Muromec syn Ivanovič'
- 120 Vzjal knjazja Vladimira pod ruku,
 A knjaginju Apraksiju Korolevičnu pod druguju.
 I svisnul Solovej-razbojnik vo ves svist po solov'jinomu,
 Da kriknul on po zvěrinomu, —
 I vse knjaz'ja-bojara na zemlju pripadali,
- 125 Vse staryje dōmy vo Kijevě prilomalisja,
 A novyje domy pošatalisja,
 Okonnicy vse iz domov pripadali.

a) *Jesli* (Rybnikov); b) *Togda*, v takom slučae (to-ažno, to vot). Rybnikov.

V teh 28 vrsticah so samo 3 vrstice, ki ne ustrezajo ritmičnim pravilom pripovedne dolge vrstice. Resda razmerje v drugih odstavkih iste byline niso tako ugodne, tudi v večini

drugih bylin ne, a ni je byline iz stare dobe, v kateri bi ne bilo o tem starem ritmu dovolj očitnih sledov.

Važnejša pa ko vse to je neka druga resnica. Med gališkimi in karpatskimi Ukrajinci se je v vrsti in načinu ohranila (v obliki kolednice) prakulturna bajka arktično-severnoameriške prakulturne skupine o ustvarjenju zemlje (sveta) na pramorju iz malo morskega peska. Prvotna oblika ji je, da na ukaz Najvišjega bitja poskušajo najprej ptiči ponirniki priti do peska na morskem dnu, ko tega ne zmorejo, ponirne Najvišje bitje samo v podobi ptiča, pesek prinese, ga poseje na morsko površino in ustvari tako vso našo veliko zemljo. Pri Ukrajincih sta v eni inačici na mesto ptičev ponirnikov stopila sv. Peter in Pavel, na mesto Najvišjega bitja Gospod (Jezus Kristus), v drugih so ptiče in Najvišje bitje nadomestili ptiči, trije ali dva, v eni so tri ptiče nadomestili trije angeli. Sicer pa so bajke ohranile skoraj popolnoma še prvotno obliko in sicer zelo starinsko; kot kolednice jih označuje samo pripek k vsaki vrstici. Tem kolednicam je v bližnjem sorodu tudi slovenska bajka o ustvarjenju naše zemlje, ki jo je v Siški zapisal Janez Trdina in v hrvatskem prevodu priobčil v reškem Nevenu VII (1858), 61s. V začasnem poročilu o izsledkih monografije o »Prakulturnih bajkah pri Slovencih«¹⁹ sem dokazal, da smo dobili Slovenci to bajko še kot Praslovani v pradomovini za Karpati od kakega prakulturnega naroda arktično-severnoameriške skupine in to najkašnje v IV. stoletju pr. Kr., po vsej verjetnosti pa že davno poprej. Najbolje pa so jo ohranili gališko-karpatski Ukrajinci in Slovenci. V Srednji, Zahodni in Severni Evropi so take bajke neznane — edina sled, a ne v prakulturni, ampak v materinopravni obliki se je ohranila v nordijski Voluspi (gl. zg. str. 136).

Vse inačice te ukrajinske prakulturne kolednice pa so zložene v brezhibnih pripovednih dolgih vrsticah (oblike naše slovenske bajke žal ne poznamo, ker nam jo je ohranil Trdina samo v

¹⁹ Etnolog XIV (1942), 2—45.

prevodu). Eno inačico, Vahylevičeveo s tremi ptiči, sem po Safariku, ki jo je prvi priobčil, uvrstil v razpravo v Etnologu (XIV, 1942, str. 29); tu si hočemo ogledati krehovsko inačico s tremi angeli in Nowosielskega inačico s sv. Petrom in Pavlom in samim Gospodom.

Krehovska inačica je izšla prvič v gališko-ukrajinskem časniku *Pravdi*, ponatisnil pa jo je Michael Dragomanov v bolgarskem Sborniku za narodni umotvorenija, nauka i knjižnina X (1894), 65:

- 1 Oj ščo tam bulo z početku švita,
Radujsja!
Radujsja, zemlejško, Syn nam sja Božyj narodyv.^a
Ničo ne bulo, jno more-voda,
Na tij vodyci jedno derevce,
Na tim derevci dva pamolodci.^b
- 5 Na tich pamolodecjach dva jangely sydjat,
I vony sydjat, Boga sja radjat,
ščoby robyty ščoby švit sotvoryty:
— »Uronim my v čorneje more,
Vynesim my čornoji zemli,
- 10 Razkynimo jeji na styri časty:
Z piršoji časty krasnoje sonejko,
Z drugoji časty jasen misjačyk,
Z tret'oji časty jasny žvizdojky,
Z četvertoji časty drobnyj doščyjko.«
- 15 Movylo sonijko: »koly ž ja zyjdu?
Oj zyidu ž bo ja v nedilju z ranja
Ošviču ž bo ja gory j dolyny.«
Movyv misjačyk: »koli ž ja zyidu?
Oj zyidu ž bo ja v Maju pid povnja,
- 20 Ošviču ž bo ja gory j dolyny.«
Movyly žvizdojky: »koli ž m(y) zyidem?
Oj zyjdemo my na rozšvitoŋku,
Osvitymo my gory j dolyny.«
Movyv doščvjko: »koli ž ja pidu?
- 25 Oj pidu ž bo ja Maja pid povnja,
Upravlju ž bo ja žyto pšenycju,
Žyto pšenycju, vsju jarynojku.«

a) *Tozi pripev se povtarja podar seki stih* (Drag.); b) *Mladočki* (Drag.).

Druge inačice imajo seveda namesto dežja (*dožd'-doščyjko*) zemljo (*Vahylevič: zemlycja*). Drugega dela krehovske kolednice (kaj pravijo sonce, mesec, zvezde in — dež) druge inačice nimajo. Značilno je, da pripev »*Radujša...*« nima oblike pripovedne dolge vrstice (prim. slov. narodno legendo o Mariji, ptici pevki in zamorski deklici [SNP I, št. 551, DS 1939, 417 s.] z vloženo Marijino pesmijo). prakulturna bajka pa vsa.

Nowosielskega inačica²⁰ je bila zapisana in natisnjena približno v taki obliki kakor Rudeževa-Smoletova inačica »*Od Vide*« in še več drugih, n. pr. »*Bog je ukazal doli leči*« (SNP III, 6597—6603 in dr. tam v soseščini), »*Dušica majcena*« (gl. zg. str. 146 s.): zapisovalec si ni znal prav pomagati in je pisal zdaj cele, zdaj polovične vrstice. Tu so vrstice urejene (velike začetnice sredi vrstic kažejo razdelitev pri Veselovskem):

- Jak to bulo sprežde vika,
 Začatje svita; Vygravalo syneje more;
 Na synjomu mori Stojalo try javory,
 Na tych javorach try kryślecky.
 5 Na peršomu kryslu Sam Gospod' sydit',
 Na drugym kryslu Svjatyj Petro,
 Na tretym kryslu Svjatyj Pavlo.
 Reče Gospod' do svjatoho Petra:
 »Porny, Petre, na dno v more,
 10 Dostañ, Petre, žovtoho pisku,
 Ta posij po všomu svitu,
 Sotvory, Petre, Nebo i zemlju,
 Nebo z zvizdamy, Zemlju z kvitamy.«
 Petro pornuv i dna ne dostav
 15 I pisku ne vzjav I svita ne sijav,
 Ne sotvoryv Petro Ni neba, ni zemli,
 Ni neba z zvizdamy, Ni zemli z kvitamy.

²⁰ Nowosielski, Lud Ukraïnski II, 103—104 (tako po Veselovskem, Razyskanija vyp. V, Sbornik otd. rus. jaz. i slov. No. 6 [1889], 2, op. 1; po Dragomanovu [n. d. VIII, 265]: I, 103—104 — izvirna izdaja mi v Ljubljani ni dostopna); Veselovskij, n. d., 2—3; Dragomanov, n. d., 264—265.

Vv. 8.—17. se ponove tudi pri sv. Pavlu. Nato pa

- 28 Pornuv sam Gospod' na dno v more,
Dostav Gospod' žovtoho pisku,
30 Ta posijav po všomu svitu,
Sotvoryv sam Gospod' Nebo i zemlju,
Nebo z zvizdamy Zemlju z kvitamy.

Praslovanski značaj pripovedne vrstice je s tem pač dovolj trdno podprt, tudi domači značaj na str. 139 in 145 omenjenih mest v Briž. III.

Podpira pa ga še to, da je bila naši pripovedni dolgi vrstici podobna baladna vrstica — ali celo enaka — v rabi tudi pri starih Grkih. Aojdske pesmi, predhodnice grškega epa, so imele prav tak stalen, vezan stih, kakor ga predstavlja naša pripovedna dolga vrstica. Metrum je bil sicer daktilski — tudi pri nas je pripovedna dolga vrstica neredko vsa daktilska (prim. ihansko inačico »Lepe Vide«, v. 3, 4, 14, 23), zelo pogosto pa z daktili prepletena — »a verz je bil peven, strogo dvodelen, z eno samo cezuro na sredi. To je zavoljo melodije (kakor v naših starih baladah) in instrumentalne spremljave neogibno.«²¹ V starih baladnih vložkih v Homerjevih epih (Sovre, n. d., 11—12) je celo Homerjev heksameter še ohranil ta baladni značaj in — značilno — tudi tu sta v vsaki polovici po dva ritmična poudarka na besedah, ki so po smislu pomembne, dasi je v njih kakor v bugaršticah pogosto še tretja beseda, ki bi tak poudarek mogla imeti, pa je poglavitnemu poudarku podrejena.

Za zgled naj navedem iz Odiseje odstavek iz pristno baladne pripovedi o uboju snubcev v XXIV. spevu, v kateri Homer po duši ubitega snubca Amfimedona (v podzemlju pred zbranimi trojanskimi junaki) v nekaj vrsticah (121—185) — nedvomno s staro balado o »Možu, ki se vrne na ženino svatovščino« — na kratko ponovi, kar je poprej na široko in tu in tam drugače pripovedoval:

²¹ Homer - Sovrè, Iliada. Cvetje iz domačih in tujih logov, Svetovno slovstvo 1, DsM, Lj. (1942), 12.

A m f i m e d o n pripoveduje o tem, kako so snubili za Odisejevo ženo Penelopejo in kako so jo silili k odločitvi, da bi katerega izmed njih vzela (121—148: I.—II. spev), o Odisejevi nenadni vrnitvi k svinjskemu pastirju Eumaju (149—150: XV. spev), kjer se je sešel s Telemahom, ki se je vrnil iz Pila, in sklenil z njim snubce ubiti (151—153: XVI. spev), kako je z Eumajem v beraški podobi nepoznan prišel v svoj grad in so ga snubci žalili, pa je to nekaj časa mirno prenesel (154—163: XVII. spev). Nato nadaljuje:²²

- 165 ἀλλ' ὅτε δὴ μιν ἔγειοι Διὸς νόος αἰγιόχοιο.
 σὺν μὲν Τηλεμάχῳ περικαλλέα τεύχε' αἶρας
 ἐς θάλαμον κατέθηκε καὶ ἐκλήισεν ὀχῆας·
 αὐτὰρ ὃ ἦν ἄλοχον πολυκερδείησιν ἔνωγεν
 τόξον μνηστήρεσσι θέμεν πολὺν τε οἰδῆρον,
 ἣμιν αἰνομόροισιν αἰθλία καὶ φόνον ἀρχήν.
 170 οὐδὲ τις ἡμείων δύνατο κρατεροιο βιοῖο
 νευρὴν ἐντανύσαι, πολλὸν δ' ἐπιδενέες ἦμεν.
 ἀλλ' ὅτε χεῖρας ἱκανὲν Ὀδυσσεύς μεγα τόξον.
 ἐνθ' ἡμεῖς μὲν πάντες οὐοκλίουεν ἐπέεσσιν
 τόξον μὴ δόμεναι, μηδ' εἰ μάλα πόλλ' ἀγορευοί.
 175 Τηλέμαχος δὲ μιν οἷος ἐποτρύνων ἐκέλευεν.
 αὐτὰρ ὃ δέξατο χεὶρὶ πολὺντας διὸς Ὀδυσσεύς,
 ῥῆιδίως δ' ἐτάνυσσε βιὸν. διὰ δ' ἦκε σιδήρου·
 οἱ δ' ἄρ' ἐπ' οὐδὸν ἰών, ταχέας δ' ἐκχεύατ' διστοῦς
 δεινὸν παπταίνων, βάλε δ' Ἀντίνοον βασιλῆα.
 180 αὐτὰρ ἔπειτ' ἄλλοις ἐφίει βέλεα στονόοντα
 ἅντα τιτυσκόμενος· τοὶ δ' ἀγχιστῖνοι ἐπιπτον.
 γνῶτόν δ' ἦν, ὃ ῥά τις σφί θεῶν ἐπιτάρροθος ἦεν.
 αὐτίκα γὰρ κατὰ δώματ' ἐπισπόμενοι μὲν εἴ σφω
 κτεῖνον ἐπιστροφάδην, τῶν δὲ στόνος ὤρνυτ' αἰκίης
 185 κράτων τυπτομένων, δάπεδον δ' ἔπαν αἵματι θνεν.

²² S o v r e t o v slovenski prevod:

- Kadar pa zdrami moža duh Zeusa, egide nosilca,
 165 brž s Telemahom sinom pobere prelepo orožje,
 v kamro ga spravi od rok, čvrsto zasune zapaha.^a
 Ženi zdaj svoji velí, lisjak premeteno zvijačni,
 lok izročiti snubačem, postaviti balte železne,
 nam nesrečnim za tekmo in vsem začetek pogube.^b

Sledi še sklep poročila (186—190): naša trupla leže še nepokopana v Odisejevi palači. Ta sklep pa že ne spada več v balado o »Možu, ki se vrne na ženino svatovščino«. In čudno: že v prvi vrsti (186) prestopi stavek — po epsko — v sledečo vrsto:

*ὥς ἡμεῖς, Ἀγάμεμνον, ἀπωλώμεθ', ὧν ἐτι καὶ νυν
σώματ' ἀκηδία κεῖται ἐνὶ μεγάροις Ὀδυσῆος . . .*

(Tak je konec bil naš, Agamemnon; a naša telesa
zmeram še tamkaj ležē, brez groba, v Odiseja hiši . . .)

V vseh tistih 22 vrsticah iz balade, ki je osnova Odisejevi vrnitvi v Homerjevem epu, je le ena sama vrstica, ki nasprotuje ritmičnim pravilom pripovedne dolge vrstice, a še ta samo navidezno (v. 165: ker je v prvi polovici ritmično poudarjen samo en stavčno poudarjen pojem, drugi poudarek

- 170 Ni ga med nami bilo, da kos bi bil močnemu loku
struno napeti za strel, bili smo dosti preslabi.^c
Kadar pa veliki lok prišel je do rok Odiseja,
vsi zavpili smo koj, v en glas poprek zahtevaje,
češ, nikar mu ga dati, pa naj še toliko gode,
175 lè Telémahos nè: hujskaje mu dè, da ga vzemi.^d
Res poseže po njem, trpin božanski, Odisej,
zlahkoma struno napné, puščica presmukne sekire.^e
Zdajci ti skoči na prag in iztrese begotne strelice,
divje pogleda okrog ter ubije Antinoa kralja;
180 potlej na druge je prožil takisto boleče ostrice,
kar naravnost mereč, da mož je padal ob možu.
Vendar je kazno bilo, kak bog jim stal je ob strani,
kajti na mäh kakor besna, drvéč viharno po domu,
klala po vrsti sta vse, strašno donelo je vpitje
185 v tresku razbitih glavā, ves tlak se kopal je v krvi.^f

^a Vv. 164—166: Od. XIX, 1—46.

^b Vv. 167—169: Od. XIX, 554—581; XXI, 1—79. Pa tu in tam ni Odisej, nepoznani berač, ki tekmo ukaže. V XIX. spevu Penelopeja sama Odiseju, nepoznanemu gostu, siromaku, pove svoj namen in on ji pritrdi; v XXI. spevu (1—4) pa je Atena, ki vdihne Penelopeji misel na tekmo z lokom, ona pa jo takoj izvede in tekmo ukaže (5—79), Telemah postavi balte (120—123).

^c Vv. 170—171: Od. XXI, 136—272.

^d Vv. 172—175: Od. XXI, 273—379. — Vendar v XXI. spevu Telemah ne daje poguma Odiseju, ampak Eumaju, ki ga hočejo snubači ustrahovati, da bi loka Odiseju ne izročil.

^e Vv. 176—177: Od. XXI, 393—427.

^f Vv. 178—185: Od. XXI, 428—234, XXII, 1—389.

je na predlogu, a na predlogu z osebnim zaimkom). Večina vrstic ima sicer vsaj eno nabuhlo polovico (izjeme so 166, 168, 175, 182), vendar sta v teh primerih skoraj vedno po dve besedi zvezani v en pojem, n. pr. samostalniki s prilastkom, glagol nepopolnega pomena s povedno besedo i. pod. Podobno torej kakor v bugarščicah.

Naj omenim naposled še en primer iz starega cerkvenega pesništva, mozarabsko himno »*Tristes nunc populi*«, o kateri pa ne vemo, kateremu etničnemu elementu bi metrično načelo pripovedne dolge vrstice prištevali, ali Baskom-Ibercem Pirenejskega polotoka ali Rimljanom ali Gotom. Prvi dve kitici — druge so metrično enake — se glasita:²³

*Tristes nunc populi, Christe redemptor,
Pacem suppliciter cerne rogantes,
Threnos et gemitus, cerne dolorem,
Maestis auxilium desuper offer.*

*Dira namque fremens, en, furor atrox
Gentis finitimae arva minatur
Saeve barbarico murmure nostra
Vastari, perimens ut lupus agnum.*

Med 7. in 8. vrstico je prestop, a povsod sta po dva pojmovna poudarka v vsaki polovici vrstice. Zanimivo pa je, kako so te polovice ritmično podobne slovenski žalostinki »Srce je žalostno« (gl. zg. str. 145).

Iz podane snovi je pač razvidno, da starogermanska aliteracijska dolga vrstica v Evropi ni edina narodna pesemska vrstica, ki ima ista ritmična načela kakor slovanska

²³ Guido Maria Dreves, *Die Kirche der Lateiner in ihren Liedern* (Sammlung Kösel 16), Kempten-München (1908), No. 13. p. 149. — Nemški prevod (L. D., n. d., 44) se glasi:

Voller Inbrunst, o sieh, Christus Erlöser,
Fleht um Frieden dich an gläubiges Volk hier,
Sieh die Tränen, den Schmerz, höre das Seufzen,
Send' der trauernden Schar Hilfe von oben.
Denn es drohet die Wut heidnischer Volker
Aus der Nähe, o sieh, unserem Lande,
Droht mit wildem Geheul, Wölfen vergleichbar,
Die schon Lämmer gewürgt, alles zu morden.

pripovedna dolga vrstica, da sega torej pripovedna dolga vrstica dalje nazaj kakor stiki med Slovani in Nemci; germanska vrstica je s svojo aliteracijo, ki je drugi narodi ne poznajo, le specializirana zvrst tega pesemskega stiha. Podrobna vprašanja o značaju te vrstice, o razširjenosti in izvoru pa so še v razpravi in jih ne bo mogoče na en mah rešiti.

O slovenski pripovedni dolgi vrstici je gotovo, da je to edina doslej ugotovljena pesemska oblika najstarejše naše narodne poezije, da je bila v rabi že pred Brižinskimi spomeniki in da je živela še do konca XII. stoletja. Proti koncu te dobe je ritmiko smiselno poudarjenih besed v tej vrstici pod vplivom hitrejšega plesnega petja začela izpodrivati ritmika primarno in sekundarno poudarjenih besednih zlogov (po katerih je tudi ena sama beseda mogla dobiti po več metričnih [pri petju muzikalno ritmičnih] poudarkov, takisto tudi stavčno ne poudarjene besede). Vsaj v začetku XIII. stoletja pa se je pojavila v slovenski narodni pesmi, pač pod vplivom cerkvenega petja, petja ob procesijah in romanjih, nova pesemska oblika rimanih ali asoniranih vrstic, zloženih v stalne kitice različne dolžine in različne razgibanosti.

V pesmih, ki so bile prvotno zložene v pripovednih dolgih vrsticah, pa imajo za seboj daljši motivni razvoj, je torej na osnovi vrstic, kakor so se ohranile v zapisih, mogoče ugotoviti, kateri motivi so se pojavili v pesmi pred prevalom XII. in XIII. stoletja, kateri pa šele pozneje. Kriterij je pripovedna dolga vrstica. Pri tem je seveda upoštevati ne le posamezne zapise, ampak vse ohranjene inačice, zlasti inačice istega tipa; kajti inačica lahko inačico dopolnjuje: okvarjeno pripovedno dolgo vrstico ene inačice lahko ustrezna dobro ohranjena vrstica v drugi inačici spriča kot staro izročilo. Odstavki, ki v nobeni inačici nimajo stare oblike, niti v okvarjeni podobi ne, so po vsej verjetnosti mlajšega izvora; ta verjetnost se spremeni v gotovost, ako je mogoče dokazati, od kod so motivi tega odstavka v pesem prišli.

Oglejmo si s tega stališča inačice in inačične tipe slovenske »Lepe Vide«. Ihanska inačica se je ohranila v Breznikovem zapisu. Izmed 28 vrstic, ki jih inačica ima, je 24 zadovoljivo ohranjenih pripovednih dolgih vrstic (85,7 %); v eni izmed njih pa se da upostaviti še boljša oblika po ustrezni drugi vrstici v Breznikovem zapisu samem, eni po Kramarjevem zapisu, eni po kroparski inačici:

a) V. 8: *Jäst sam bwà uhkà górs ta pàrve leta* ... Prim. v. 7: *Kaj z bwà górs ta pàrve leta!* Upostavljena boljša vrstica:

Uhkà sam bwà górs ta pàrve leta.

b) V. 21: *Kaj boš ti, dete, počevà* ... Prim. Kram., v. 19: *Oh, kaj bo dete zdej počelo* ... Upostavljena boljša vrstica:

Kaj boš ti, dete, zdej počevà ...

c) V. 15: *De, k boš ti dete skopava* ... Prim. Krop., v. 16: *Da bodeš dete ž njim kadila.* Upostavljena boljša vrstica:

K boš ti dete v njem skopava.
(Pa bo precí merno postavà.)

S tem dobi tudi prva beseda sledeče vrstice (veznik *pa*) pomen prislova (*tedaj*) in s tem stavčni poudarek.

Tudi okvarjene štiri vrstice so nedvomno prvotne pripovedne dolge vrstice; vsem se da upostaviti pravilna oblika po Kramarjevi inačici:

1—2) V. 22 in 26: *K na boš matere jmèvə.* Prim. Kram., 20, 21: *K na bo mater več imelo.* Upostavljena vrstica:

K na boš matere več jmèvə.

3) V. 25: *Koko boš se miw jokāvə, * K na boš matere jmevə.* Prim. zg. popravek b). Upostavljena vrstica:

Koko boš ti, dete, se miw jokāvə.

4) V. 27: *Vida ja pa svet kriš striva* (vrstica nima odmora!). Prim. Kram. 22: *Vida je čes sê kriš storila.* Upostavljena vrstica:

Vida ja čes se svet kriš striva ...

Med sklepnimi vrsticami Kramarjevega zapisa (vv. 24—27), kako brodnar Vido v morju išče, pa je več ne

najde, sta prvi dve vrstici pravilni pripovedni dolgi vrstici, drugima dvema manjka po en ritmični poudarek v prvi polovici, pa se da lahko upostaviti: namesto Vide se je prvotno pelo pač »Mlade Vide«: Vrstice so potemtakoem pač tudi stare. Glasile bi se:

Brodnar odrine z barko preč,
Na vse strani vokol sebe gleda,
Mlade Vide pa nikjer ne vidi,
Mlade Vide pa nikjer več ni.

Kramarjeva inačica ima še en motiv, ki ga v Breznikovi inačici ni: (vv. 14—15) *Potem imám starga očeta, * K me noč in dan on zmeram krega*. Vrstici sta pravilni pripovedni dolgi vrstici, torej starejši od XIII. stoletja. Vprašanje pa je: 1. ali je toliko star tudi *stari oče* nam. *starega (hudega) moža* — zamena bi značaja vrstice nič ne spremenila; 2. ali sodi motiv starega očeta (moža) res v najstarejšo obliko »Lepe Vide« ali ne. Pripovedna dolga vrstica nam ne nudi nikakega kriterija glede motivnih plasti, ki so starejše od XIII. stoletja. Potrebne kriterije pa nam daje po motivni analizi izročilo samo. Ne *stari oče* ne *stari (hudi) mož* v ihanski inačici nima domovinske pravice, saj ga niti Breznikova niti Kramarjeva inačica nikoli več ne omenita: Vidina tožba po ugrabitvi se nanaša samo na otroka. Razen tega je *stari oče* zamenil *starega (hudega) moža* samo še v eni inačici tretjega tipa, inačici iz Hraš; vse druge inačice drugega in tretjega tipa s hrvatsko in s kočevskimi vred poznajo le moža. Le ena kočevska (Hauffen, No. 46) je zamenila hudega moža s — hudobno taščo (kit. 12: a peashai shbigr); to pa je očitno zelo mlada, sekundarna zamena. Enako treba soditi tudi o starem očetu. *Stari oče* je moral torej priti v inačico, ki jo je zapisal Kramar, od drugod, iz kake sorodnice hraške inačice.

Druga vrstica je sumljiva tudi zaradi jezika in sloga. Bavarska izposojenka »krega« — prim. Briž. II, 87 *prjo* (prekm. *prnjati*) — in okorni pa nepotrební in sintaktično slabi *on* pri tem glagolu označujeta to vrstico kot mlado, kajti čistost jezika je eden izmed najznačilnejših znakov naj-

starejših slovenskih spomenikov in besedil,²⁴ pa tudi najstarejših naših narodnih pesmi.²⁵ Še bolj sumljiv je slog: nerodni pleonazem, ko je staremu, nazornemu časovnemu določilu *noč in dan* dodan še istopomembni, a brezbarvni *zmeram*. Brez te slogovne hibe pa bi vrstica ne bila pripovedna dolga vrstica. Vrstici sta torej izposojeni iz kake mlajše inačice in neokretno posvojeni.²⁶

Ihanski inačični tip »Lepe Vide«, kakor se je ohranil v Breznikovem zapisu iz Ihana ter v ustreznih vrsticah in v sklepu Kramarjeve inačice z Goričice pri Ihanu, je torej po kriteriju pripovedne dolge vrstice izpričan že za čas pred XIII. stoletjem, seveda tudi njen tragični sklep. To je prvi izsledek ritmično-slogovne analize.

Izpričana pa je tudi kot inačica, ki je v besedilu — kolikor ga je — pripovedno dolgo vrstico najbolj ohranila (100 %). Vse druge inačice in inačične skupine za njo zaostajajo ne le v celotnem ohranjenem besedilu, ampak tudi že v sami prvi polovici balade (zvabitev in ugrabitev), ki snovno ustreza ihanski inačici.

Rudeževa-Smoletova inačica je v tem prvem delu (vv. 1—31) ohranila

19 celih pripovednih dolgih vrstic (izmed 31) . . .	61,3 %
6 polovičnih (manjka ponovitev prejšnje polovice) . . .	19,4 %
Zadovoljivih pripovednih dolgih vrstic je torej . . .	80,7 %
Porušenih in drugačnih vrstic je 6 ²⁷ , torej . . .	19,3 %

²⁴ Iv. Grafenauer, Poglavje iz najstarejšega slovenskega pismenstva, ČJKZ VIII (1931), 84. — Glede besede *kregati* gl. Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika 42, glede Briž. II, 87 *prja*, prekm. *prnja*, *prnjati*, Iv. Grafenauer, Starobavarska molitev v starem slovenskem in v stesl. jeziku, SJ I (1938), 30 (dodatke gl. »Vondrakove in Grafenauerjeve zmote o zgradbi Klimentovega govora v spomin apostola in mučenca«, Č XXXV (1941), 351s., op. 9).

²⁵ Zato žigonova dvomljiva beseda o tej čistosti v »Lepi Vidi« (DS XXXIX [1927], 41: *skoraj sumljivo čista*) ni upravičena.

²⁶ Prim. hraško inačico, v. 22—23: *Pa mam doma tūd ŋga starga_očēta, * k_pōdnēv me krega_pōnoč prētepa*.

²⁷ Sem je šteti tudi vv. 25—26: *U barko je stopila, * od kraja odtegnila*, dasi jo neznančev in Prešernov prepis štejeta kot eno samo vrstico (Od Vide 31, Preš. 25) in bi bila ta vrstica sama po sebi pra-

Skupaj torej 80,7 % zadovoljivih pripovednih dolgih vrstic in 19,3 % porušenih in drugačnih.

Drugi del (vv. 32—64) se v tej inačici od prvega le nebstveno razločuje: med 33 vrsticami je v neznančevem prepisu »Od Vide« 22 dobrih (66,7 %) in 11 porušenih

vilna pripov. dolga vrstica. Že vsebina sama kaže, da sta to dve porušeni vrstici; kajti barke vendar ni Vida od kraja odtegnila. Vrstici sta se glasili po pričevanju drugih inačic takole:

Lepa Vida v barko je stopila,
Črni zamorec od kraja odtegnil.

Prim. k r o p a r s k o inačico, vv. 18—19:

Mlada Vida je šla po kadila (namreč v barko).
Morče zažene to barko.

(Jasno, da je 18. v. v ohranjeni obliki zmaličena, ko pravi: *Mlada Vida je šla, kadila zibelo*. Gl. DS 1938, št. 5, str. 232s.)

Da gre tu za star motiv, spričujejo le-te inačice:

B r e z n i k o v a ihanska, vv. 17—19:

Šwa je notar mwada Vida.
Napredan se ja Vida gwar skwaniva,
Ja že na sreda murja biwa.

K o č e v s k a inačica iz l. 1838. (prim. Hauffen, No. 45, 24—27. Marolt 3. 21—24), 23—26:

Sie tritt hinein in sein Schifflein,
Er gibt dem Schifflein einen einzigen Schwung.
Sie hat gedacht, sie sei noch am Ufer,
Und war schon in der Mitte des Meeres.

Bolgarska »Mitre Pomorjanče i Maria Bëlograd-ska (Miladinov, št. 184, o ugrabitvi neveste), vv. 124. 136. 139—140:

I si vleze kir bëla Maria...
Odtornale nova-to gemia...
Se ispra'i kir bëla Maria,
Si së najde strede carno more.

A l b a n s k a I (Zogna Riin-Donna Irene), vv. 9. 14—16:

»Scendi, Signora, nelle stanze«...
E i marinari avviavano la nave...
Quando Ella se ne avvide,
Erano lungo dentro il mare.

Na te sporednice je pokazal že Milko Matičetov (Ukmar) v rokopisnem predavanju »In traccia di 'Donna Candia'«, ki naj bi se bilo bralo na IV. italijanskem narodopisnem kongresu (IV. Congresso di Arti e Tradizioni Popolari, Sezione IV: Letteratura popolare, Venezia, settembre 1940).

(33,3 %) pripovednih dolgih vrstic; dve izmed njih pa sta se v pravilni obliki ohranili v Prešernovem prepisu (v. 42,45) — celotno razmerje v drugi polovici je torej 24 dobrih (72,7 %) in 9 porušenih (27,3 %).

Kroparska inačica Poznikova je v prvem delu (vv. 1—24) ohranila 16 dobrih pripov. dolgih vrstic (66,7 %), 8 porušenih²⁸ (33,3 %). V drugi polovici (vv. 25—48) pa je razmerje ravno nasprotno: nedvomno dobrih pripov. dolgih vrstic je samo 6 (25 %), porušenih in drugačnih vrstic pa 18 (75 %). K temu še sklep samo v kratkem proznem stavku.

Hraška inačica Maroltova ima v prvem delu (vv. 1—57) 42 dobrih pripovednih dolgih vrstic (73,7 %), 15 porušenih (26,3); razen tega se prvi del ni ves ohranil: vrzeli so med 27. in 28. vrstico in med 52. in 53. — Drugi del (vv. 58—128) ima vložkov iz različnih pesmi (o tem pozneje) in je zato znatno obširnejši od prvega dela. vsega skupaj 71 vrstic. Pa so še vrzeli takoj v začetku (med 57. in 58. vrsto) in med vv. 110. in 111., med 115. in 116., 126. in 127. vrstico, ki jih je pevka skušala s pripovedovanjem dopolniti. Med ohranjenimi 71 vrsticami je 42 dobrih pripov. dolgih vrstic (59,2 %) in 29 porušenih (40,8 %). Med porušenimi vrsticami je v tej pesmi posebno mnogo nabuhlih vrstic, kjer ima ena ali druga polovica (časih tudi obe) po tri smiselno pomembne besede. To je v zvezi s slogom te inačice, ki je že na prehodu od skopega, strnjenega baladnega sloga k širokemu epskemu pripovedovanju. Le prim. vv. 60—64:

Pa*j* poprasāwa te svētweuūne:
O*j* čāke*j*, čāke*j*, t*i* svētwauūna!
t*m*ām vli*k* povēdat, šeuvēč prašāte.
Na bēwmo grādo m*n*i vēč vōbstāte,
o k*a*j čēm stritē, kām se podāte?

²⁸ Če prištevamo k dobrim vrsticam še vv. 7. in 10. (Kakor si [sem] bila prva leta), ker je beseda »kakor« primerjalni prislov (prim. v. 6.: tako, v. 9.: tol'kanj), je vseh dobrih vrstic 18 (75 %), slabih 6 (25 %).

Ali vv. 91—96:

Pa*j*i poprasāwa ərmenga sōnca:
 O*j* čake*j*, čake*j* ti, rmēno sōnce!
 t*m*am vlík povedat, še*v*ēč prašāte.
 Jēst tebe prašam, ərmēno sōnce,
 kaj s*n* moj dewa, kaj prēmāšluje,
 kokō mē žauva, k*s*ām presamūje?

Škofjeloški odlomek obsega samo 9 prvih vrstic; te so v vsch inačicah razmeroma najboljše ohranjene, zato se ni čuditi, da tudi tu: med 9 vrsticami je 8 dobrih prip. dolgih vrstic (88,9 %), le ena (5) je porušena (11,1 %); pač pa je v treh zaporednih vrsticah (5—7) eden izmed smiselnih poudarkov na istem osebnem zaimku *ti*, ki tam sintaktično ni dober; porušena 5. vrstica zaradi tega *ti* ni postala boljša, 6. in 7. bi brez njega ne bili več pripovedni dolgi vrstici. Razmerje se potemtakem poslabša na 6 dobrih (66,7 %) in 3 slabe vrstice (33,3 %).

Po kriteriju pripovedne dolge vrstice je torej med slovenskimi inačicami »Lepa Vida« najboljše ohranjena Breznikova iz Ihana s 86 % dobrih pripovednih dolgih vrstic; ker so pa okvarjene po drugih vrsticah iz iste inačice, po vrsticah iz Kramarjeve druge ihanske, ena pa po vrstici kroparske inačice izpričane kot prvotno pravilne pripovedne vrstice, se razmerje poviša na 100 %.

Tudi slog Breznikove inačice je s tem ritmičnim značajem povsem v skladu; to je skopi, zgoščeni, samo poglavitne dogodke pripovedujoči, pri tem pa zgolj stvarni slog starih balad brez retoričnih okraskov, brez tropov in figur, tudi brez sledov čustvene lirike. Ihanski inačični tip, kakor se je ohranil v Breznikovem zapisu ter v ustreznih vrsticah in v sklepu Kramarjevega zapisa, je torej po ritmično-slogovnem značaju zelo star. Po slovenskem primerjalnem gradivu sodi pred XII. stoletje.

Ali pa je to najstarejši tip slovenske »Lepa Vida«? Ali je odločni tragični sklep tega inačičnega tipa res starejši kakor na pol tragični zaključek Rudeževc-Smoletove inačice?

Ritmično - slogovna analiza nam tu ne daje jasnega odgovora. Res je prva polovica Rudeževe-Smoletove »Lepe Vide« ohranila pripovedno dolgo vrstico nekoliko slabše (80,7 %) kakor Breznikova inačica (85,7), izdatno slabše kakor ihanski inačični tip (100 %); vzrok temu je v izdatni meri troje vrstic v zamorčevem vabilu (vv. 21—23), kjer se ugodno življenje, ki čaka Lepe Vide na španskem dvoru, riše nekoliko obširneje, kakor bi prijalo baladnemu slogu, in so skorajda brez ritma. Ko bi teh vrstic ne bilo, bi bilo razmerje zadovoljivih vrstic v tej inačici celo še boljše kakor v Breznikovi ihanski (25 vrstic med 28 ali 89,3%) in bi za celotnim ihanskim inačičnim tipom le neznatno zaostajalo. In kar je poglobitveno, druga polovica Rudeževe-Smoletove inačice, edine ohranjene inačice drugega inačičnega tipa z napol tragičnim zaključkom, se je ohranila v ritmično-slogovnem pogledu skoraj ravno tako dobro kakor prvi (72,7 % dobrih pripovednih dolgih vrstic; slog je vse-skozi značilni baladni slog). Če izvzamemo zgoraj omenjeno trojico vrstic v zamorčevi tolažbi (vv. 21—23), ki je zaradi izgube motiva zvažitve na ladjo z zdravilom dobila pomen vabila na ubeg od doma, in seveda tudi to izgubo in okvare, ki so z njo v zvezi (to vse ni prvotno), potem je treba tudi Rudeževo-Smoletovo inačico (drugega inačičnega tipa) po ritmičnem in slogovnem značaju postaviti še v čas pred XIII. stoletjem. To je bil drugi izsledek ritmično - slogovne analize.

Za razvojne plasti, ki so starejše od XIII. stoletja, pa nam sama ritmično - slogovna analiza po sedanjem še zelo nepopolnem znanju ne nudi nikakega razločevalnega kriterija, po katerem bi jim mogli določiti relativno ali celo absolutno starost. Zanesljiv odgovor na zgornja vprašanja smemo pričakovati samo od motivne analize vseh inačic balade o ugrabljeni mladi materi, kolikor so nam dosegljive, ne samo slovenskih, ampak tudi drugih.

Pač pa nam ritmično-slogovna analiza daje možnost, da iz slovenskega izročila o »Lepi Vidi« izločimo razvojne plasti,

ki so mlajše od XII. stoletja. S m o l e t o v a i n a č i c a je v svojem drugem delu nedvomno starejša in prvotnejša kakor katera koli inačica gorenjskega inačičnega tipa, ki nam predstavljajo Lepo Vido kot prešušnico in govore o njeni vrnitvi na dom ali vsaj v domači kraj, da gre po sinka, — sinko namreč v inačicah tega tipa še živi in torej zaradi svoje matere ni umrl. V p r v e m d e l u so se inačice gorenjskega tipa sicer še razmeroma dobro ohranile, čeprav ne tako dobro kot ihanski in Rudežev-Smoletov inačični tip: kroparska 66,7 %, morda celo 75 %, hraška 73,7 %, škofjeloška 66,7 %. V d r u g e m d e l u pa je razloček odločilno večji: v hraški inačici 59,2 %, torej samo malo več ko polovica dobrih pripovednih dolgih vrstic, v kroparski je razloček naravnost porazen: 25 %; pri vsem tem pa slaba ohranitev poročila o vrnitvi na dom — v proznem posnetku pevke, oz. pripovedovalke — še niti ni všteta. Tudi v slogu drugega dela teh inačic že mnogokje pogrešamo baladne jedrnatosti in lapidarnosti.

T r e t j i i z s l e d e k, ki ga nam nudi ritmično-slogovna analiza slovenskih inačic »Lepe Vide«, je potemtakem ta, da je gorenjski inačični tip, posebno hraška inačica z Vido prešušnico, ki se vrne domov, med slovenskimi inačičnimi tipi »Lepe Vide« najmlajši, mlajši od XII. stoletja, z njim seveda tudi od njega izhajajoči daljši kočevski tip »Lepe Mare«.

VI. TRAGIČNI SKLEP V BALADI O „UGRABITVI MLADE ŽENE - MATERE“

(S k o k v m o r j e)

Česar nam ritmično-slogovna analiza ni mogla odkriti, to nam izpričujejo z vso razvidnostjo albansko - kalabrijsko - sicilske inačice naše »Lepe Vide«, ki je nanje l. 1940. prvi opozoril Milko Ukmari Matičetov v »Dostavku o Lepi Vidi« k svoji razpravi »Nove smeri v raziskovanju slovenskih ljudskih izročil in Lepa Vida«¹ in navedel tudi, kje so prvič izšle in kje jih je sicer še najti. Povedal je tudi že, da se »slovenski baladni skupini »Lepa Vida« najbolj približujejo št. 1. [De Radova albanska inačica »Zogna Riin« — »Donna Irene«, zgoraj med inačicami št. 1], št. 6 [Algranatijev kalabrijski odlomek Donna Canfura, naša št. 4] in najbolj št. 2 [De Radova kalabrijska, »Donna Candia«, naša št. 3], predvsem inačici »Mlada Vida«, ki jo je zapisal dr. Anton Breznik v Ihanu.

V vsch teh treh inačicah zvabijo mohamedovski pomorski trgovci-plenilci (le v kalabrijskem odlomku to ni razvidno) mlado gospo-mater na ladjo s svilenim blagom, ki ga imajo tam na prodaj, potem pa ladjo naglo odrinejo in gospo odpeljejo, da bi bila sužnja-priležnica. Žena toži zaradi usode svojega otroka, ki zdaj materinega mleka ne bo imel, in prosi mornarje, naj jo puste na jambor (št. 1, 3, navajam naše številke), da bo mogla še enkrat videti svoj dom (1) ali svojega moža (3). Mornarji ji to dovolijo, tam pa žena zapre oči in skoči v morje ter utone:

¹ Gl. zg. v 1. pogl. op. 23 (str. 20), v 3. pogl. str. 45 s.

»Zogna Riin - Donna Irene«, 35—39:

Vinse l'infortunio della signora
Il petto de' Marinari.
Ella, lasciata salire all'antenna,
Appena le chiuse gli occhi,
E cade nel mezzo del mare.

»Donna Candia«, 33—34, 37—40:

»Lasciatemi di jire,
Quantu vau 'ncoppa l'antenna...«
S'inchinau ncoppa l'antenna,
»Nun mi gode lu mio maritu,
E nemmeno li Turchi cani.«

»Donna Canfura«, 9—10:

Donna Canfura chiusi ll'occhi,
E entra mari se jettava.

Truplo vrže morje na suho; nad njenim grobom postavijo kapelo (1), njene roke so svečniki v cerkvi (3).

Moliv skoka v morje se je ohranil tudi v vseh drugih albansko-italskih inačicah o ugrabljeni ženi-materi, le da se je tu na različen način spremenil.

(Št. 7) Sicilska pripovedka — prvotno je bila to nedvomno balada — je stari baladni obrazec čisto prede-lala: mlade žene-matere ne zgrabijo na ladjo in je ne ugrabijo mohamedovski pomorski trgovci-plenilci, ampak (po posredniku) sam njen oče, ker mu je hči od doma ušla in se brez njegovega dovoljenja z izvoljencem poročila. Ugrabljena žena tu ne skoči v morje, da bi ušla suženjstvu in skrutitvi, temveč iz ljubezni do moža in otroka in res priplava varno na suho. Jasno je, da to ni prvotno: zakaj je mornarji v čolnih ne dohite in spravijo nazaj na ladjo?

(Št. 2) V Bruzzanovi albanski inačici prosi La bella (Ta bucurana) ugrabitelja, »mogočnega gospoda«, naj ji postavi lestvo (da bo mogla še enkrat pogledati domačo zemljo in »svojega gospoda«, ki je prihitel na breg, pa mu je niso dali odkupiti); ta se je res usmili in to stori. Tu pa La bella začne tožiti: »Terra mia, fratello mio(!)«. Pa jo zapazi »turški pes«, ukaže ji, naj zleze (z jambora?) dol (Scendi

qui, fanciulla!), jo zgrabi in vrže v morje (La scagliò nell'abisso). Potem jo požene morski val — pač na suho — (Poi la cacciò un'onda di mare). »Mimo pride neki mornar, najde neko(!) dekle na tistem (katerem?) kraju, ji odreže njeni dve kiti, naredi dve vrvi« (iz kit) in jih gre na trg prodajat. »Njen gospod« ga sliši in vpraša, od kod ima kiti, mornar mu pove in oba hitita na tisti kraj. »Na poti, po kateri sta šla, je bilo polno krvi. ,O dekle (fanciulla), nesrečno dekle!‘ ,O fant moj (giovine mio) nesrečni!‘ — Pesem je pri kraju.« Pripoved je vsa polna nasprotij. Če »il cane Turco« žene (zaradi njene lepote) »njenemu gospodu« ni hotel izročiti, tudi ko mu jo je hotel z zlati odtehtati (Ti do ducati salma a salma), zakaj jo potem v jezi vrže v morje? Če je videla žena z jambora »svojega brata«, zakaj ta takoj ne prihiti na kraj, kamor so jo valovi nesli? Če je bila žena, ki jo je morje vrglo na suho, mrtva ali težko ranjena — polno krvi na poti — kako da se potem s »svojim fantom« še pozdravi? Očitno je, da se je tu združilo in zmedlo dvoje izročil, starejše, da je žena mrtva in je vrglo morje njeno truplo na suho (prim. alb. I. in kalbr. I.), in mlajše, da jo mornarji iz morja potegnejo, da bi jo kot sužnjo prodali, pa jo mož odkupi. To nam z dokumentarno veljavo dokazujeta sicilski inačici o Scibiliji Nobili.

(Št. 5—6) Začetek marsalske inačice »Scibilije Nobili« (št. 5) je nekoliko nejasen: prelepa in bogata Scibilia Nobili se hoče omožiti; to novico zvedo tudi v Tunisu in »hudobni pes« pripravi brodovje, da jo ugrabi. Ko pa hočejo v kristjane preoblečeni plenilci priti v njeno palačo, jim Scibilia Nobili ne odpre, ker je njen mož (spusu) na lovu; celo otroka že ima! To nasprotje v izročilu je borgettska inačica (št. 6) poskusila odpraviti s tem, da je vpletla v začetek balade motiv iz sicilske pripovedke (št. 7): prelepa Scibilia Nobili se hoče omožiti z mogočnim vitezom, ki ga zelo ljubi, pa mu je oče (il gran Principi) noče dati; zato ubeži z njim z doma v njegov daljni grad na deželi (in se poroči). To novico zvedo v Tunisu, »hudobni pes« jo sklene ugrabiti. — Mornarji pod vodstvom gospoda generala (signuri Ginerale) Scibilije Nobili ne zvabijo zvijačno z

dragocenim blagom (obe albanski, obe kalabrijski), ampak s silo vdero v njeno palačo in jo ugrabijo; zvijača je le v tem, da pridejo za kristjane preoblečeni na suho.

Ko se mož vrne, zve, da so mu mornarji ženo ugrabili, hitro pojezdi do pristanišča, da bi jo odkupil, z zlatom jo hoče odtehtati. Pa mu je signuri Ginerale noče dati, tudi »če bi mu z njim ladjo do vrha naložil« (29). Zdaj toži mož ženi (prv. sama žena), kaj bo z otrokom; ali ga naj s kruhom in orehi pita?

Scibilia Nobili tri dni ne je ne pije; po treh dneh ji ponudijo jesti. Žena noče ne jesti ne piti ne spati ne zdrava ostati. »saj moj sin je umrl od lakote«. Mornarji se ji posmehujejo, če jo mleko tišči, naj ga iztoči za pse. »Moje mleko je belo, prebelo, ti si zares pasje srce« (Scib. Nob. I, 48 s., borgettška inačica, 63 s.: Mojega belega, prebelega mleka so vredni samo kristjani). Sledi sklep (I, 50 s., II, 65 s.):

Mornarji so zaspali;
Padla je Lepa v morje.

(Prim. »Zogna Riin«.) S tem se je balada prvotno zaključila.

Obe inačici pa sta ji prilcpili nadaljevanje. »Mornarji [ki so vsi spali!] vzamejo svilene lestve, da primejo Lepo v morju.« — Žena se odslej nikoli več ne imenuje Scibilia Nobili, ampak samo Lepa. — Lepa jokaje prosi, naj jo mornarji peljejo tja, kjer je njen oče, da bi jo odkupil, in ji ustrežejo. Ko pa oče zve, da zanjo zahtevajo

Tri leve, tri sokole,
Tri stebre iz zlata (64—65),

ji odvrne: »Ne morem pogubiti toliko denarja (zlata); vse boljše je, če se pogubiš ti!« To se ponovi še pri materi, bratu, sestri; odstavek o materi in bratu se tudi prične kakor očetov (to pa spada še v balado o Scibiliji) s tem, da mornarji Lepi ponudijo jedi, pa jih ona odkloni. Naposled prosi Lepa, naj jo mornarji peljejo tja, kjer je njen mož. Ta pa jo odkupi (132 s.):

Dosti boljše, da pogubim vse to zlato,
Dovolj je, da se ne pogubiš ti.

Kot sklep sledi še nova pesem: po treh dneh povedo ženi, da umira njen oče, spet po treh dneh, da mati, spet po treh dneh brat in nato sestra; žena pa reče, naj le umro, za njimi noče žalovati — obleči se hoče v rdeče, rumeno, zeleno, belo. Če bi ji pa mož umrl, bi se oblekla vsa v črno.

Druga pesem k prvi ne spada, saj je z njo očitno v nasprotju: prej signuri Ginerali žene ni hotel možu vrniti, tudi ko bi mu ladjo z zlatom napolnil, zdaj so mornarji za odkup takoj pripravljeni in za dosti nižjo ceno; zakaj nadalje želi Scibilia Nobili — tudi v borgettski inačici! — da bi jo odkupil najprej oče, nato mati, brat in še sestra in se šele naposled spomni moža? In še drugih nasprotij ne manjka.

Fel. Liebrecht je v razpravi »Ein sicilisches Volkslied« (gl. op. 1) pokazal, da je to poseben baladni obrazec o »Odkupljenci« — prvi pesmi o Scibiliji Nobili inačice ni poznal. V celoti je navedel dve inačici, eno z Balearov, drugo s Farocerskih otokov, ki se značilno razločujeta. Ker spada prva med balade z motivom zvažitve na ladjo, si jo moramo natančneje ogledati:³

<i>La Donzella</i>	<i>Gospodična</i>
1 A sa vorera de mar ona donzella	Na obrežju morja neka gospodična
Hey brodaba un mocador bò por la Reina.	tam vezla je robec lep za kraljico.
5 Com va esser à mitx brodar, li mancà seda.	Ko bila je sredi vezenja, ji pošla je svila.
»Mariner, bon mariner, que portáu seda?»	»Mornar, dobri mornar, imate kaj svile?»
9 »Quina seda voleu vos, blanca ó vermella?»	»Kakšne svile želite, bele ali rdeče?»
»Vermeletta la vull jo, que es la mes bella.»	»Rdeče si želim, ta je najlepša.»
13 »Entraü, entraü dins la nàu, triareu d'ella.»	»Stopite, stopite v ladjo, izberite si je.»
Com va esser dins la nàu se adormi ella,	Ko je bila na ladji, je zaspala.

² Michele Barbi, *Poesia popolare italiana* (1939), 80--81.

³ Fel. Liebrecht, *Zur Volkskunde* (1879), 231—3; iz knjige »Die Balearen in Wort und Bild geschildert« II, Lpz. (1871), 263ss.

- 17 Y dormint molt descansada, In ko spala je čisto mirno,
la nàu fa vela, je ladja odplula.
Y ab lo cant del mariner In ob petju mornarjevem
desperta ella.⁴ se je zbudila.⁴
- 21 »Mariner, bon mariner, »Mornar, dobri mornar,
portàume en terra, peljite me na suho.
Que las onas de la mar ker od morskih valov
me donan pena. mi je slabo.
- 25 Voltàu la nàu Obrnite ladjo,
que plorant và; saj jokaje gre;
Duisme en el port peljite me v pristan,
hont pare està. kjer je moj oče.«
- 29 »Mon pare, hem vôleu »Moj oče, me hočete odkupiti?
quità? Mavri me prodajajo.«
Moros me venen.« »Moja hči, povej, povej,
»Ma filla, digàu, digàu, za koliko vas prodajajo?»
per cuant vos venen.«
- 33 »Mon pare, per cent escuts »Moj oče, za sto zlatov
vostra seria.« bi bila vaša.«
»Ma fia, per un menut »Moja hči, še za mali denar
no us quitaria.« vas ne odkupim.«
- 37 Voltàu la nàu »Obrnite ladjo,
que plorant và; saj jokaje gre;
Duisme en el port peljite me v pristan,
hont mare està.« kjer je moja mati.«
- Tudi mati je ne odkupi, niti ne brat ne sestra (vv. 41 do 48, 49—60, 61—72). Zdaj se obrne do ljubega:
- 73 »Voltàu la nàu »Obrnite ladjo,
qui plorant và; saj jokaje gre;
Duisme en el port peljite me v pristan,
hont mon bè està.« kjer je moj ljubi.«
- 77 »Le meu bè, hem vôleu Ljubi moj, me hočete odkupiti?
quità? Mavri me prodajajo.«
Moros me venen.«

⁴ V neki š p a n s k i inačici naše »Meljavšice« (gl. str. 129, op. 45), ki mi ni dostopna, a jo omenja Erich Seemann v študiji o kočevskih ljudskih baladah o Zekuli in »Brautwerbung« (gl. str. 129, op. 47), str. 68, je motiv spanja na ladji jasneje oblikovan: dekle, ki je prišlo na ladjo svilo nakupovat za vezenje, zaspi ob mornarjevemu petju; ko se daleč zunaj na morju prebudi, zve, da je ugrabitelj angleški kraljič, dedič prestola, in da se je že sedem let po svetu vozil, da bi njo našel.

»Mon amor, digâu, digâu, »Ljuba moja, povejte, povejte,
per cuant vos venen.« za koliko vas prodajajo?»

81 »Mon amor, per cent escuts »Ljubi moj, za sto zlatov
vostra seria.« bi bila vaša.«
»Lo meu bê, per tot lo mon »Ljuba moja, za ves svet
no us deixaria.« vas ne bi zapustil.«

Inačica s Faroerov »Frisa Visa«, ki jo Liebrecht tudi navaja, se razločuje od balearske najbolj po tem, da o zvažitvi na ladjo ni govora, tudi o ugrabitvi sami ne: frizijski pomorski plenilci so dekle že na suhem ugrabili in jo hočejo zdaj odpeljati (dh znači zveneči medzobni spirant):

1. Frísar lögdu árar í sjó so vildu teir frá landi ró', jumfrú grat og hendur sló: »látidh meg ei á Frisaland fordervast!	Frísi so odrinili z vesli v morje in se hoteli odpeljati od obrežja. Dekle je jokalo in vilo roke: »Ne dajte, da na Friskem poginem!
Bidha, bidha, min Frísi, meg mann fadhir loysa, eg trúgvi so gott til fadhir mín, hann loysir meg vidh borgum sin', hann letur meg ei á Frisaland fordervast.«	Čakaj, čakaj, ljubi Frizec, oče me bo odkupil; Tako trdno zaupam v očeta, odkupil me bo s svojimi gradovi, ne pusti, da na Friskem poginem.«
»Eg havi ikki borgir uttan taer tvá, hvörga kann eg láta firi teg gá, forvisst mást tú á Frisaland fordervast.«	»Imam samo dva gradova, nobenega ne morem zate oddati, gotovo boš morala na Friskem poginiti.«

Tudi mati je neče odkupiti s svojimi oblekami (tudi ne brat, sestra ne drugi sorodniki). Pač pa jo odkupi ženin s svojimi ladjami. Liebrecht omenja še nemške inačice, ki jih je mnogo, francosko, švedsko, islandsko,⁵ opozarja, da spada sem tudi pesemski obrazec, v kateri ne prosi odkupa od pomorskih plenilcev ugrabljeno dekle, ampak v ječo zaprto ali na smrt obsojeno: vedno je ljubi tisti, ki jo odkupi.⁶

⁵ Fel. Liebrecht, Zur Volkskunde, 233, 236.

⁶ Fel. Liebrecht, n. d., 236 (nemške inačice), 233 (angleška The golden Ball).

V razpravi o Scibiliji Nobili je dokazal Michele Barbi⁷ tudi množico italijanskih inačic obojne oblike (*canzone della donna rapita o prigionera*) — z dodatkom o ženinem »žalovanju« ob smrti očetovi, materini... in brez njega⁸ —, poudaril, da so razširjene od Grške do Balearov (96), znana mu je tudi angleška inačica z njenimi sorodnicami (gl. op. 8.). Tako je izpričal, da dodatek k Scibiliji Nobili ni sestaven del te balade, ampak poseben pesemski obrazec, ki je prvotni baladi samo prilepljen.⁹

⁷ Michele Barbi, *Scibilia nobili e la raccolta dei canti popolari*, Pallante: studi di filologia e folklore, Torino, Chiantore, fasc. I (1929); ponatisnjeno v njegovi knjižici *Poesia popolare italiana* (1939), 65—110. Na to pesem se nanašajo zlasti str. 79—90, 96—103. — Še več inačic je navedel v Pallante I, 48—65.

⁸ Mich. Barbi misli, da ta »sklep« organsko spada k pesmi o odkupljenem dekletu (n. d., 86), o Childovi inačici št. 95 (*The golden Ball*), ki tega zaključka nima (79, op. 1) — tudi druge severne inačice ne — meni zato, da je nastala morda brez zveze s sredozemsko balado (n. d., 89, op. 1). Očitno je Barbijevi pozornosti ušla zg. nav. balearska inačica; sicer bi bil posvetil več pažnje italijanski inačici iz Signe pri Firenzi, o kateri sam pravi, da obsega »Soltanto la 2^a parte« (*Poesia popolare italiana*, 88, op. 1). V italijanskih inačicah se poroča v tem »sklepu«, da se žena (ki je niso hoteli odkupiti) ob smrti očetovi, materini... noče odreči plesa — zato obleka v raznih veselih barvah — tako tudi v grških, ogrskih (n. d., 79, op. 1). A to je razmeroma mlada oblika.

Mnogo starejša se je ohranila v hrvatski pesmi (Andrić VI, št. 8), ki obsega samo »la 2^a parte«: Daleč od doma omoženi ženi dovoli njen mož Maleš-gospodar po devetih letih in štirih mescih prvič, da sme svojo mater obiskati. Na prvem prenočišču pa ji dojde glas, naj se vrne, ker so ji umrli vsi štirje sinovi; ne vrne se, ker hoče k materi. Na drugem prenočišču dobi sporočilo, da so ji umrle vse štiri hčere; tudi zdaj se ne vrne, videti hoče svojo mater. Na tretjem prenočišču pa zve, da ji je umrl sam Maleš-gospodar. S klicem »Joj, moji dvori ponositi, * Gdje u vama nigdje nikog nemam!« se napoti nazaj, z istim klicem dospe. Žalujejo pokoplje sinove, hčere in moža v devet grobov:

Kroz zemlju im ruke sastavila,	»Tija voda, primi moje t'jelo!
I u ruke rumene jabuke.	Višnji Bogo, primi moju dušu!
Onda sidje niz bregove,	Što će glava, kad uzglavlja nema,
Ona skače u vodicu ladnu:	Što li ljuba bez svog gospodara?»

Podobno moham. inačica pri Vuku I, št. 297. V mlajših inačicah (Andrić VI, str. 266—267) mož ženo s temi strašnimi poročili iz objesti nazaj zvabi: ko pride domov, so tam vsi zdravi.

⁹ Mich. Barbi, *Poesia popolare italiana* (1939), 80—96. — Na razne ugovore zoper ta svoj izsledek je odgovoril z razpravo Con-

O nemških inačicah je poročal 1934 E. Pohl.¹⁰ Nekako končno besedo o pesemskem obrazcu »Die Losgekauften« je izrekel John Meier.¹¹ Ni se mogel odločiti, ali je ta balada nastala v romanskem Sredozemlju ali na Nemškem; gotovo je le, tako meni, da je balada iz Nemčije in v nemški obliki prišla na sever, v Skandinavijo, na Finsko, Estsko, Litvo. Meier očitno ni ničesar doznal o Barbijevi studiji. Po Barbiju je namreč ta pesemski obrazec po vsej verjetnosti doma na Vzhodu: »Da notare anche quel .tre leoni, tre falconi e tre colonne d'oro' che accenna a fantasie orientali«. ¹² Ko bi bil Barbi natančneje poznal tudi nordijske inačice, bi se bil izrazil še določneje. Kakor je že Liebrecht (n. d., 233 s.) ugotovil, tudi v nemški inačici pri Mittleru, št. 62 iz Kretzschmera, ljubi odkupi ugrabljeno dekle z zlatim konjem, v švedski inačici s tem, da proda svojih pet zlatih ladij, v angleški inačici pa reši ljubo, ki je obsojena na smrt, ker je izgubila neko zlato oblo (golden ball), s tem, da to zlato oblo najde. Dodati je še, da prosi ugrabljenka v nemški inačici iz Alt-Töplitza pri Potsdamu (Meier, DV II, št. 68) sestro, naj jo odkupi s svojim nizom biscev (Perlenkranz) — v inačici iz Groß-Luboltza pri Lübbenu v Dol. Lužici (Meier - Seemann, LDV II, ¹³ št. 165) se je spremenil v »grünen Kranz« — v obeh pa jo reši ljubi z zlatim prstanom.

Meieru in Barbiju pa je ušlo važno Liebrechtovo opozorilo na rusko inačico pesemskega obrazca

taminazioni nei canti popolari italiani, *Mélanges de philologie, d'histoire et de littérature offerts à Henri Hauvette*, Paris (1934), 21 do 29; ponatisnjena je tudi v *Poesia popolare italiana*, 111—128.

¹⁰ E. Pohl, *Die deutsche Volksballade von der »Losgekauften«*, Communications edited for the Folklore Fellows No. 105, Helsinki (1934). Prim. *Jahrbuch für Volksliedforschung* III, 54 ss.

¹¹ John Meier, *Das deutsche Volkslied (DV) II. Balladen II*, Reclam, Leipzig (1936), str. 140 k št. 68 (*Die Losgekauften*).

¹² Mich. Barbi, *Poesia popolare italiana*, 96. Citirane besede so iz inačice Antonija Renda iz Monteleone, zapisane leta 1893. (n. d., 84—86); druge inačice podobno (n. d., 78 s. [Scibilia Nobili gl. zg. str. 57 ss., 176], 97 s., 99 s., 102 s.).

¹³ John Meier und Erich Seemann, *Lesebuch des deutschen Volksliedes I-II*, Junker und Dünhaupt, Berlin (1937), 45 ss.

o »Od kupljeni«:¹⁴ v njej ne kliče očeta, matere ... na pomoč ugrabljeno ali v ječo vrženo dekle, ampak dekle, ki se utaplja, pa jo naposled takisto reši njen ljubi. To bo po vsej verjetnosti prvotna oblika tega motivnega obrazca, saj je najbolj občečloveška, prav nič navezana na določene zgodovinske ali kulturne razmere. Vsem trem oblikam nahajamo inačice tudi v srbski in hrvatski, eno tudi v slovenski narodni poeziji.¹⁵

Potemtakem dokazujejo vse albanske, kalabrijske in sicilske balade o ugrabljeni ženi-materi s sicilsko pripovedko vred, da se je ta balada prvotno zaključila s *skokom* ugrabljene matere v *morje* in z njeno *smrtjo*. Vse pesemske inačice spričujejo tudi, da mohamedovski pomorski plenilci ugrabijo mlado mater zaradi njene lepote, da bi bila sužnja, ugrabitelju priležnica — le sicilska pripovedka je značilno spremenjena, o vzrokih bomo še čuli. Žena se v to usodo ne vda: ko vidi, da druge rešitve ni, si izbere smrt. »Donna Candia« (št. 3) tudi vzrok jasno pove:

»Nun mi gode lu mio maritu,
E nemmeno li Turchi cani.«

To pa veže albansko - italске inačice tesno z najstarejšo slovensko inačico, Breznikovo iz Ihana, kjer Mlada Vida izreče v bistvu iste besede (23 do 24):

Rāj čam na sred murja skočit,
Koker par tjab se, čarən zamure, vazit.

¹⁴ Fel. Liebrecht, Zur Volkskunde, 234, po Ralstonu, The Songs of the Russian People², London (1872), str. 298.

¹⁵ Rešitev iz suženjstva, mohamedovske (rešitev iz krščanskega suženjstva): Andrić VI, št. 80, inačice str. 386—387; Vuk I, št. 301, Andrić VI, št. 63, oboje z naslovom »Sestra kuša brata« (sestra ni turška sužnja, »ampak turška carinja«); gl. zg. str. 151 s.). — Rešitev iz ječe: Stanko Vraz, Ilirske nar. pesni (1839), str. 141; Rodbina, »Iz železne stolice«; ponatis pri Kuhaču, št. 142, pri Streklju je ni — črtal mu jo je knjižni odsek MS; (dekle reši ljubega:) Valjavec, Narodne pripovjesti², Zagreb (1890). Dodatek: Narodne pesme, št. 19, str. 303. — Rešitev iz vode: Vuk, št. 292; (obrnjeno: dekle rešuje ljubega:) Vuk I, št. 424, 732; Andrić VI, št. 38, inačice str. 340—343; prim. Andrić V, št. 53.

VII. OD KOD MOTIV SKOKA V VODO

Prav ta beseda »Donne Candije« nas popelje za korak dalje. Vodi nas k hrvatskim, srbskim (in bolgarskim) narodnim pesmim, ki pripovedujejo o krščanskem dekletu, ki ga Turki ali Arabci v sužnost vodijo ali ki naj bi kako drugače zapadla Arabcu ali drugemu »neverniku«, pa skoči v vodo z značilnim vzklikom

»Volim, da me ribe jedu,
Nego Turci da me ljube!«

ali s podobnim izrekom. Samo v eni inačici pa je tu v ospredju dekletova ljubezen do ženina (pa še v tej se je spremenil v zaročenca prvotni brat, gl. sp. str. 193), v drugih je poudarjena zvestoba do rodnih svojcev, v vrsti pesmi pa je vzrok samo verski.

Prva inačica, ki si jo hočemo ogledati, hrvatska narodna balada o »Le pi Ma ri« (Voli da je ribe jedu... Andrić VII, str. 216), je kontaminacija različnih balad o ugrabitvi mladega dekleta, med katerimi je tudi prvotna oblika srbske in hrvatske narodne pesmi o »Primorki«, o dogovorni »otmici« krščanskega dekleta po mohamedovskem veljaku, ki pa je dobila to obliko šele v mohamedovskem življenjskem okolju poznejših časov, najbrže v Hercegovini.¹

¹ Jakob Kelemina, Die Meererin, Südost-Forschungen (1941), 826: »Pesem („o Primorki“) je razširjena v Hrvatskem Primorju od Istre tja do Hercegovine; nastala je pač v mohamedovskem okolju, morda v Hercegovini: Alaj-bega (t. j. polkovnika), ki si ga dekle želi, dve besedili postavljata v Mostar.« — Pa tudi po Keleminu to ni prvotna oblika (str. 829s.); izvor tega pesemskega obrazca in osebnosti pa išče v mitologiji. Ta mitologija pa je, kakor bomo videli — krščanska.

*Pesem se glasi:*²

Tavna noči, tavana ti si!
Lipa Mare, lipa ti si!
Al ti zalud sva lipota,
Kad te mladu Turci ljube.

Mare se je sakrivala
U kiljere devetere.
Pod katance desetere,
U podrume kamenite,
U tri kule stanovite.

Turci Maru potražiše,
Prvu kulu oboriše,
Tude Maru ne nađoše;
Drugu kulu oboriše,
Tude Maru ne nađoše;
Treću kulu oboriše,
Tud nađoše lipu Maru,
S Petrom banom vino pijuć!

Petra bana pogubiše,
Lipu Maru savezaše,
Pa ju vode kraj Dunava.

Al govori lipa Mara:
»Oj Dunave, željo moja,
Petre bane, diko moja,
Odvež'te mi bile ruke,
Da umijem lice bilo!
Evo danas devet godin',
Kako nisam lica prala.«
Bili Turci milostivi,
Odvezali Mari ruke.
Skoči Mara u Dunavo;
Iz Dunava progovara:
»Oj Dunave, željo moja,
Petre bane, diko moja,
Volim, da me ribe jedu,
Nego Turci da me ljube.

Četvero motivov tu čisto jasno spominja albansko-ital-skih inačice balade o ugrabljeni ženi-materi.

1. Lepo Maro ugrabijo Turki s silo iz njene palače (ali iz palače njenega zaročenca [moža?] Petra bana), prav kakor tunizijski Turki (Mavri) v obeh sicilskih inačicah Scibilijo Nobili iz palače njenega moža; razloček, da Turki tu poprej »oboriše« tri kule, tam pa samo »La porta 'n terra sbalancaru«, je nebitven.

2. Lepa Mara prosi Turke, naj ji razveže roke in seveda vrv iz rok izpuste, da bi mogla skočiti v vodo; prav tako prosi v albanski inačici Zogna Riin (Donna Irene) mornarje, da bi smela z jambora še zadnjič pogledati svojo hišo, v albanski II. pa Ta bucurana prosi »gospoda« celo, naj ji postavi v ta namen lestvo.

3. Kakor Donna Candia v kalabrijski inačici obžaluje, da jo je mož izgubil, pa je trdno odločena, da je tudi Turki

² Andrić VII, št. 358, iz Sabinja pri Brodu; zapisal Mato Zdjelarović iz ust svoje matere. Kelemina omenja to pesem na str. 826., op. 11, kot inačico »Primorke«, ker ima enak okvir kakor pesem, ki jo je priobčil Kuhač, Južnoslovenske narodne popjevke III (1880), št. 877—879, 881—883, zlasti 879.

ne bodo »uživali«, tako tudi Mara obžaluje smrt svojega zaročenca (moža?) — prvotno je bil to brat, gl. sp. str. 193 — in ima rajši, da jo ribe pojedo, kakor da bi jo Turki ljubili.

4. Vhrvatski inačici je ista dvoličnost glede Marinega razmerja do Petra bana (ali zaročenka ali žena) kakor v Bruzzanovi albanski glede Lepce (Ta bucurana) in njenega moža ali zaročenca ali celo brata: njega imenuje pesem sama »il signore di lei« (47), Lepa ga kliče »O giovine mio« (59), »fratello mio« (35), njo pa hoče on takoj odkupiti kakor mož v De Radovi kalabrijski Donno Candiyo, v obeh sicilskih inačicah pa Scibiliyo Nobili, in sicer jo hoče kakor v teh dvch odtehtati z zlatom, pa jo vendar kliče »O fanciulla, sventurata fanciulla!«

Nedoločnost, omenjena v zadnji točki, je sicer nastala, kakor homo kmalu sprevideli (»fratello mio!«), šele pozneje, po vplivu drugih pesemskih obrazcev, prvi trije motivi pa so doma že v prvotni baladni obliki (prim. za 3. motiv ihansko inačico). Ali je potemtakem hrvaška pesem o »Lepi Mari« (Volim da me ribe jedu) le nekoliko zmaličena inačica balade o ugrabljeni ženi-materi?

Zoper to govore vse druge srbske in hrvaške inačice z motivom skoka v vodo. V srbskih inačicah »Lepce Mare« je ugrabljenka dekle in ugrabitelj, ki je tu mohamedovski prekmorski mogočnik, jo ugrabi iz dvorca njenega brata. Značilnejša je krajša inačica (Vuk I, št. 722):

Sestra Ljutice Bogdana

U Bogdana lepu seju kažu,
što je lepa, kosa joj još lepša;³
Okolo nje se zemlje zavadiše,
Slavna Bosna i Ercegovina,
Preko morja Išerlija Jova.

³ Prim. s tem (glede na op. 1.) uvod »Primorke« (n. pr. Andrić VI, 107, VII, 358), kjer Primorčica pravi:

»Ljepa ti sam Primorčica,	Vas bih Mostar zamamila,
Ljepa ti sam djevojčica, ...	U Mostaru Alaj-bega, ...
Joč da imam crne oči	U Mostaru Alaj-bega,
Kako imam crne kose,	Oli bega, ol mu brata.«

Da postane žena Alaj-bega, odloči to, da ima lase daljše ko meč.

Sede Bogdan s' sejom večerati,
 Zaboravi zatvoriti vrata,
 Al' na vrati Išerlija Jova,
 Zasukao ruke do lakata,
 On pogubi Ljuticu Bogdana,
 Pak uzimlje seju Bogdanovu.
 Kupi svate Išerlija Jova,
 Kupi svate, povede devojkū.
 Kad su bili na to sinje more,
 Al' besedi Bogdanova seja:
 »Mili kume i ručni devere!
 Odreš'te mi svilene paćele,
 Da umijem moje belo lice,
 Da ne idem grdna međ' devere.«
 A kada joj odrešiše ruke,
 Ona skoči u to more sinje:
 »*Volim biti morskim ribam' rana,*
Nego ljuba mog brata krvniku.«

V obširnejši inačici (Vuk I, št. 721) se pogovarja pri vinu »trideset martonoša« (martoloza), med njimi neoženjeni »Vojine«; ta je že prosil za lepo sestro Senjanina Ivana, pa mu je niso dali, zato predlaga, da bi jo šli otimat. Vseh trideset martonoša gre na ladjah z njim. Vdero v Ivanov dvorec, Ivana, ki je neoborožen skočil s postelje, posekajo, sestro zvežejo in odpeljejo. Na ladji prosi, naj ji razvežejo roke, da bi se umila. Vojin to stori. Ko si Ivanova sestra začne umivati lice,

- 35 Sinu lice, kano jarko sunce;
 Al' besedi neženjen Voine:
 »Evo sunca, gdi ga u dvor vodim,
 Što će meni sjati čelo glave,
 I menika, pak i mojoj majci.«
 Kad je sestra razabrala reči,
 Ona savi skute i rukave,
 I uskoči u to more sinje,
 Tonom tone, tonući besedi:
 »*Volim biti morskim ribam' rana,*
Neg' Voinu za nevolju ljuba,
Neg' Voinu bratinu krvniku.«

Iz teh dveh inačic, zlasti pa iz druge, se jasno vidi, da je osnova pesemskemu obrazcu o »Lepi Mari« balada

o »otmici« — v tem pogledu je imel Kelemina (gl. op. 2.) nedvomno prav — a ne o otmici, ki bi bila že poprej dogovorjena (kakor v vložku borgettske inačice »Scibilije Nobili«), tudi ne radovoljne, nekako po dekletu izzване (kakor v »Primorki«) — in zato Keleminova sporeditev s »Primorko« ne drži. O pesemskem obrazcu, iz katerega izhaja motiv, da je ugrabitelj za nevesto že snubil, pa je ni dobil, in motiv, da namen ugrabitve ugrabljeni nevesti med vožnjo razodene, bomo še slišali — med slovenskimi baladami spada k njemu »Meljavšica« in z njo njena kočevska prireditelja »Brautwerbung«, (gl. zg. str. 129). V tem pesemskem obrazcu ni verskega razložka med ugrabiteljem in ugrabljenko, zato tudi izid ni tragičen. V navedenih hrvatskih in srbskih inačicah »Lepe Mare« je versko nasprotje bistveni del njene osnove: ugrabitelj je prekmorski pomorski plenilec (Sestra Ljutice Bogdana), pomorski razbojnik, martoloz¹ (Sestra Senjanina Ivana) ali obče Turki (Lepa Mare). Naravno, da je moral biti sklep pesemskega obrazca prvotno tragičen.

Ker je oblika tragičnega izida prav »nevestin« skok v vodo, v reko ali morje, je razumljivo, da so inačice tega baladnega obrazca o siloma ugrabljeni nevesti — morale so biti razširjene po vsem srbskem in hrvatskem narodnem ozemlju — lahko vplivale tudi na albanske inačice balade o ugrabljeni ženi materi, tako na balado o »Ta bucurana« (prim. sestro Ljutice Bogdana ali Senjanina Ivana in klic Lepe: fratello mio), tako preko nje še na marsalsko inačico »Scibilije Nobili«: v »Ta bucurana« ni jasno, ali je Lepa dekle ali žena, ali je »on« njen ljubi (»giovine mio«), ali njen mož (il signore di lei), ali njen brat (fratello mio); v »Scibiliji nobili« se v začetku knežna želi omožiti, takoj nato pa je žena in mati.

¹ Iveković - Broz, Rječnik hrvatskoga jezika I (1901): *martonoša* m. cf. *martoloz*. — *martoloz* n. . . grč. *μαρτωλός* (grešan); *mango*, *praedo*; koji ljude krade, i koji trguje njima. — Pletersnik I: *martolos*, -osa, m. Habd. Jan.; človek, kateri ljudi krade in kupuje ter prodaje, Dict.; . . . Prim. gr. *μαρτωλός* Mik. (Et.). — Plenilci ljudi in prodajalci sužnjev pa so bili v srednjem veku predvsem Arabci-Mavri, potem seveda tudi Turki.

Skok v morje z značilnimi besedami »Volim, da me ribe jedu« ali brez njih pa se je ohranil tudi še v drugih pesemskih obrazcih, celo v cnem čisto drugačnem. Tu ni govora o bratu (zaročencu ali možu), ki ga je ugrabitelj umoril in ki zaradi njega sestra (zaročenka ali žena) ugrabitelja odbije in mu uide rajši v smrt, ampak samo o verskem nasprotju zoper ženina, ki se ji hoče vsiliti.

Prva taka pesem je hrvatska narodna pesem iz Orašja v Bosni,⁵ ki ji je dal izdajatelj čisto napačen nadpis »Bolje slijepa nego odveć lijepa«, ki ni z vschino v nikaki zvezi;^{5a} po Vukovem vzoru jo bomo mi imenovali kratko »I v o v a s e k a«:

- 1 Sinoć Ivo iz čaršije dojde,
svoju seku na avliji najde:
»Moja seko, ne bila mi živa!
Do dvi su se guje zavadile,
- 5 Do dvi guje, dvi age careve;
Jal se kolji, jal u more skači!«
Ode Ivo natrag u čaršiju,
Seka ide u gornje odaje,
Pa uzima svoj vezeni jagluk,
- 10 Pa ga meće sebi u nidarce:
»Lezi doli, moj vezeni jagluk,
Naskoro ćeš sa mnom putovati!«
Pa iznosi svijetlo odilo,
Pa zažeže ondi u avliji.
- 15 Dim se vije k nebu u oblake,
A zlato se u tope saliva.
Ona ide k zelenomu moru,
Pa zavije svoje oči crne;
»Jezus!« reče, pa u more kleče.

Žal se pesem ni brezhibno ohranila, vendar dovolj dobro, da ji poglobitne motive lahko razberemo: Ivo pride s trga domov in sestri sporoči, da sta se dva turška mogočnika sporekla, čigava naj bi bila lepa Ivova sestra, torej krščansko dekle. Bratov poziv, naj se sestra zato zakolje ali v

⁵ Andrić V, št. 50. Zapisal Mihovio Pavlinović v Orašju v Bosni.

^{5a} Nadpis in navedek iz besedila neke druge hrvatske narodne pesmi, kjer ima seveda smisel.

morje skoči, je prišel v pesem od drugod;^{5b} sestra se je prvotno za skok v vodo sama odločila. Sestra vzame nato svoj vezeni poročni robec — v kakšen namen, kaže 18. vrstica — sežge svojo z zlatom pretkano in vezeno poročno obleko in nevestino opremo ter se napoti k morju. Tam si z robcem zaveže oči in z besedo »Jezus!« skoči v morje in utone.

Nehote se tu spomnimo na dvojce: na De Radovo albansko inačico »Lepe Vide« s kalabrijskim odlomkom, kjer Zogna Riin in Donna Canfura pred skokom v morje zapreta oči (zg. 174), in na obe ihanski inačici, kjer se Mlada Vida pripravi na skok v vodo tako, kakor slovenski človek, če se pripravi na kako Bogu všečno, pa težko nalogo:

Breznikova inačica (27s.):

Kramarjeva inačica (22s.):

Vida ja pa svet kriš striva,
Na sred murja ja notar skočiva.

Vida je čes sè kriš storila
In je v globok' morje skočila.

Skok v morje z značilnimi besedami »Volim, da me ribe jedu« je uporabljen tudi v svojevrstnem hrvatskem pesemskem obrazcu, ki ga je Andrić nazval »Mara zapala Arapina«, drugi pa bolj »Mara u sanduku«.⁶ Osnova je sam Bog ve

^{5b} To nam dokazuje balada »Aginica ne imala sina«, ki jo je Fr a m a t o D u i ć zapisal takisto v Bosni (A n d r i ć V, št. 46): Hasan aginica je rodila že devet hčera, deseto dete pa pod srcem nosi. Tedaj ji Hasan-aga zagrozi (9—12):

Ako rodiš desetu djevojku, Pod kućom ti Drina voda teče, —
Viš' kuće ti jablan drvo raste, Il se vješaj, il u vodu skači!»

In odide v džamijo. Aginica rodi deseto hčerko; dà ji ime Fata, jo odnese k Drini in vrže v vodo:

20 »Hajde, Fato, hajde moje zlato,
brzo će te nena dostignuti!»

Vrnivšemu se možu reče, da je rodila sina in ga poslala hodži v džamijo, da bi mu z uroki (zapisi) zavaroval življenje. Hasan spet odide v džamijo. Zdaj pa

33 Skoči ljuba sa mehka duška, Brže nena Fatu dostignula, 35
Ter mi skače Drini u krioca. Ukraj šapca više Biograda.

Podobni izreki so tudi sicer v srbskih in hrvatskih narodnih pesmih pogosti: značilen popotni motiv.

⁶ A n d r i ć VI, št. 106; inačice še na str. 399—401. — Nadpis »Mara« (Djevojka) u sanduku imajo inačice pri Topaloviću, Tamburaši ilirski, str. 13, Plohl-Herdvigo II, str. 73.

kakšnega pravljičnega izvora, bržčas orientalnega. Začetek se glasi v Pajičevi inačici iz Jajca (Andrić VI, št. 106):

Izvir-voda izvirala,	Govorila lipa Mara:
Zlatan sanduk iznosila,	»Tko bi mene otvorio,
U sanduku lipa Mara.	Ja bi njemu ljuba bila!«

Prvotno, v pravljici, nedvomno nihče drug ni imel zlatega ključa, da bi skrinjo odklenil, kakor jasni kraljič, ki je Maro kraljično tudi za ženo dobil. V hrvatski pesmi pa je prevladala parodistična zamisel, da odpro skrinjo in Maro dobe ali trije dijaki ali trije feljbabe, trije fratiči ali koproli, trije Frlani, dva Madjara ali trije Cigani. Resnejša je stvar pri enem Arabcu, enem Turku. Tu se je uveljavil verski moment. V Pajičevi inačici iz Jajca skuša skrinjo odpreti najprej katoliški šokče-momče, nato pravoslavni Vlašče-momče, skrinjo pa odpre »Arapine, jedna božja odmetnina«. Ko skrinjo odpre in vesel zapoje,

Lipa Mara zaplakala:	Ne zapadoh Vlašče-momče,
»A joj meni, moja majko,	Već zapadoh Arapine,
Ne zapadoh šokče-momče,	Jedne božje odmetnine!«

Ali se je Mara v to vdala ali je kaj drugega storila, ne zvemo. Pač pa se končuje Damićeva inačica iz Sibinja pri Brodu (Andrić VI, str. 400) kakor pesem o »Lepi Mari«: Mara zapade trem Turkom, ki jo zvežejo in odpeljejo. Ko pridejo do Donave, prosi Mara, da bi ji roke razvezali, da bi se umila, ko to store, pa skoči v vodo z besedami:

»Volim da me ribe jedu,
Nego Turci da me ljube!«

Tako se končuje tudi Dungjerovićeve inačica iz Svinjarevca v Slavoniji (n. m.):

»Jaoj, moje bilo lice!
Volim da me ribe jedu,
No cigani da me — ljube.«

Skok v vodo kot neuspeh poskus je uporabljen tudi v neki bolgarski narodni pesmi (Miladinov, št. 119: Stojan): Stojan — nekak Kraljevič Marko bolgarskih narodnih pesmi — po materinem nasvetu vpraša sonce, kje bi

dobil sebi enako družico. Sonce mu odgovori, da je to Rada na Vlaškem onstran Donave; ta pa se pravkar moži, naj se torej podviza. Stojan pojezdi tja, pozdravi svatovsko družbo, ki se ji predstavi kot sorodnik, in nevesto; nato pa razsperumene zlatnike (»žalti žaltici«):

44 Zalisaha sa deveri, I toj ja fana za raka,
Zeli da berat žaltici. Ta na konj-a si ja kači,⁷

in čez Donavo nazaj! Rada spotoma Stojana prosi:

51 »Svali ma, libe, ot konj-a, Što sam za majka plakala,
Oči-te da si omija, I za majčina rodnina.«

Stojan pa se ne da prevariti:

56 »Koga si idem kraj selo, Oči-te da si omiješ,
Tam ima češma šarena Da ne mi reče majka mi —
Vov zelena-te livadi, Za ludo hodi na Vlaško,
Ta šta tam svali ot konj-a, Pak ti je grozna nevjasta.«

V to pesem o »Stojanu« in v prvotno pravljичno pesem o »Mari v sanduku« je prišel motiv skoka v vodo od drugod, pač iz tragičnih balad o nasilni ugrabitvi. Za »Maro v sanduku« dokazujeta to dve nadaljnji bolgarski inačici. Odpiranje skrinje je nadomeščeno s preštevanjem listja na drevesu (orientalski motiv, ki se nahaja n. pr. tudi v staroindijski zgodbi o »Nalu in Damayanti«). V prvi inačici⁸ pozove gizdava devojka Marija neoženjene junake in »mlade za ženjenje«:

13 Koj prefarli zaleni-a javor
Da prečete liste javorovi,
Toj da zeme gizdava Marika.«

⁷ Ta prvi del pesmi, osnova vse balade, je iz baladnega obrazca o junaku, ki si na junaški način z ugrabitvijo pridobi nevesto, pa je nevesta s tem kar zadovoljna. Ena izmed inačic je bolgarska balada »Marko (kraljevič) grabit nevesta« (Miladinov, št. 147): Marko otme nevesto trem snubcem, ki se kosajo, kdo bo nevesto dobil; začetek in nadaljevanje pa je drugačno ko v zgornji inačici. — Kar v baladi o »Stojanu« zdaj sledi, je iz balade o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku«.

⁸ Miladinov, št. 141. Marija i Ralin haren junak, »horovodska od Panagjurište«.

Vsi poskušajo, a nobeden listov ne prešteje. Pa pride »Ralin haren junak«, liste prešteje in Mariko dobi. Pripojen je še motiv, da nevesta po materinem nasvetu na ženinem domu ne zleze prej s konja (29—31 ~ 60—62; 30—31 ~ 64—65).

28 Dur' ne prosti Ralin haren junak
Dur' ne prosti tri sindžira robe
Tri sindžira robe i robini
I dva tula iz temna temnica.

Druga inačica je tragična po vzorcu tragičnih inačic »Mare v sanduku« (Miladinov, št. 71: Rada i Cigančec): Bratje hubave Rade pravijo kakor zgoraj Marika:

8 »Koj šte mi sja junak naje, Liste-to da mu prebroi,
Da si prefarli zelen bor, Da zeme Rada sestra ni.«

Vsi junaki poskusijo, pa (13—14) »Ne moži da go prehvraljat, Ni liste da mu prebrojat«. Pride pa »Cigančec«,

16 I v raka nosi bel kamik, Oči metna list prebroi,
Ta si prehvrli zelen bor: Ta zelo Rada hubava.

Rada toži, da si pač ni mislila, da jo »Černo Cigančec zeme,

25 Na darba Rada da hodi,
Po selo, i po drumove.«

Pridejan je tragičen sklep, povzet po tragičnih inačicah »otmice«: Cigan jo tolaži: če je on Cigan,

30 »A majka mi je kavurka, Ne štem tja pušta, Rado-le,
Kavurski šte tja posrešni. Iz selo, Rado, da hodiš,
Do de darove sodereš.«

Majka pa je le Ciganka ter jo po cigansko sprejme. Ko to Rada vidi, prosi cigana za »zlat« nož, da bi jabolko razrezala, pa si z njim prebode srce.

Pa tudi v tragičnih baladah o »otmici« skok v vodo prvotno ni doma. Dokaz nam nudi bolgarska narodna balada »Budinska Rada«.⁹ Začetek

⁹ Miladinov, št. 107 iz Panagjurišta.

živo spominja na hrvatsko narodno balado o »L e p i M a r i« (gl. zg. str. 183 s.) — očitno je Petar ban tudi v hrvatski inačici Mari brat, ne pa ženin ali mož:¹⁰

Mari Rado, bjala Rado!
Car caruva v Carigrada,
Bjala Rada v Buden grada.

Turki, Grki in mladi janičarji grad oblegajo, a (6 s.) »Ne možaha da razbijat / Novi grada Budenova«. Pa pride Tatar paša, grad (10) »Dvaš obide, triš udari« in vanj vdere.

15 Tam je našal <i>bjala Rada</i> ,	I Ivana pobratima.
Deka <i>jade</i> ciro ěgne	<i>Petra Bana</i> pogubiha;
i <i>pije</i> si <i>ru'jno vino</i>	I Ivana posjakoha,
S <i>Petra Bana</i> , mila brata,	<i>Bjala Rada</i> porobiha.

V kočiji jo odpeljejo na Turško.

30 <i>Otidoha kraj more-to</i> ,	»Ti šteš, Rado, da si vidiš,
Morenki horo igrajat.	Tvoj-ta, Rado, kleta roda,
Rada na Turčin govori:	Koga rodi varba grozde,
»Turčine, kodžidžije le!	A rakita žalti djuli.«
<i>Otvorži mi</i> bjalo lice	I Rada nu otgovarja:
Bjalo lice s bjala vala,	»Kodžidžija, brat da mi si,
Černi oči s černa vala,	Jā podaj mi vlaško nože,
Da pogledam gore dolu,	Da razreža taja jabalka,
Gore dolu na horo-to	Usta-ta da si raskvasa.«
Po horo-to, po momi-te,	Kodžidžija ji podade
Dano vida ot moja-ta	Ji podade vlaško nože;
Od moja-ta mila roda.«	Probode sa bjala Rada
Kodžidžija otgovarja:	Probode sa v kletu sarce.

Če je v »B u d i n s k i R a d i« ostal še sled motivu skoka v vodo — v poročilu, da jo vozijo kraj morja, in v Radini

¹⁰ Inačica »B u d i n s k a J a n a« (Miladinov, št. 167) se končuje srečno: Budinsko Jano oblegata dva carja, tretji, ki grad zavzame, jo hoče ugrabiti; Jana pa uteče v goro in se skrije z maju pod krila. Car pošlje tri sle, da jo poiščejo, pa je ne najdejo:

25 »Edi naše gospodare!	Edno dre'o osta'ifme,
Sa-ta gora isekohme;	Na varvo'i slavej peit,
Nigde Jana ne najдохme;	Na koren-ot zmeh mu ležit.«

prošnji, naj ji kodžidžija lice in oči »otvarži« — drugače v »Budinski Jani« (gl. op. 10) —: v baladi »Bela Neda i rus Vojvoda« (Miladinov, št. 174) tudi tega ni več:

Lepota »Bele Nede« se je razvedela po vsej okoliški zemlji vardarski Vardariji, pa jo je »rus Vojvoda, Drenlija-ta, aga-ta«, torej arabsko-turški imenitnik, v spanju ukradel (na son ... otkral ja) sredi

- 9 Megju majka, megju tatka, Dvana'eset mili mnuci ...
 Megju devet mili brakja, Prefarli ja prez bel Dunav 15
 Devet brakja, devet sna'i, V čaure-to, v livagje-to.

Tri dni Neda »martva leža«. Ko se četrty dan zbudi, pokliče mater, naj ji dá vode (31) »da se napijam, da se oladam!« »Rusi Vojvoda« ji pove, da je zdaj v njegovem šotoru, ne doma. Neda

- 38 Togaj vele, jem govore: Izlaža se rus Vojvoda,
 »Varaj, varaj, rus Vojvoda, Da ji dade ostro nošce.
 Moljam te se, klanjam ti se, Ne razseče žolta duna.
 Da mi da'iš ostro nošce, Tuk' se Neda ubodila
 Da presečam žolta duna, Ov nejno-to kletu sárce,
 Da raztopam moja usta!« I na mesto duša dade.

Skok v vodo potemtakem tudi v tragičnem baladnem obrazcu o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku« ni doma. Čisto za trdno nam to spričuje njena predhodnica, balada o »Krvavi ženitvi«. Tudi to je balada o nasilni ugrabitvi, a ne o ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku, ampak o ugrabitvi neveste zoper voljo njenih svojcev: ugrabitelj pri tem ubije ugrabljenemu dekletu očeta in mater in brate, nevesta pa v poročni noči od žalosti umre. Iz vodilnih potez ji odsevajo še kulturne in družabne razmere, ki so dediščina mlajše pastirskonomadistične kulture. Baladi nahajamo sled že pri Homerju, v Brizeidini tožbi za padlim Patroklom, le da se je tu baladnemu obrazcu, položaju primerno, odkrhnila tragična ost. Ko pripeljejo Brizeido od Agamemnona spet v

Ahilejev šotor in zagleda tam Patroklovo truplo, prebodeno z ostrim bronom Hektorjevim, pade obenj na tla in, praskaje si prsi, vrat in obraz, glasno toži (Iliada XIX. 287—300):¹¹

- „Πάτροκλέ μοι δειλῇ πλεῖστον κεχαρισμένη θυμῷ,
ζῶν μὲν σε ἔλειπον ἐγὼ κλισίῃθιν ἰούσα,
νῦν δέ σε τεθνηῶτα κιχάνουαι, ὄρχαμε λαῶν,
290 ἄψ ἄνιοῦσ' ὥς μοι δέχεται κακὸν ἐκ' κακοῦ αἰεὶ.
ἄνδρα μὲν, ᾧ ἔδοσαν με πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ.
εἶδον πρὸ πτόλιος δεδαῖγμένον ὄξει χαλκῷ,
τρῆς τε κασιγνήτους, τοὺς μοι μία γείνατο μήτηρ,
κηδεῖους, οἱ πάντες ὀλεθριον ἡμαρ ἐπέσπον.
295 οὐδὲ μὲν οὐδέ μ' ἔασκες, ὅτ' ἄνδρ' ἐμὸν ὥκως Ἀχιλλεύς
ἔκτεινεν, πέρσεν δὲ πόλιν θείοιο Μύνητος,
κλαίειν, ἀλλὰ μ' ἔφασκες Ἀχιλλεύς θείοιο
κουριδίην ἄλοχον θήσειν, ἄξειν δ' ἐνὶ νηυσὶν
ἐς Φθίην, δαίσειν δὲ γάμον μετὰ Μυρμιδόνεσσιν.
300 τῷ σ' ἄμοτον κλαίω τεθνηῶτα, μέλιχον αἰεὶ.“

V tipični obliki se je ohranila balada o »Krvavi ženitvi« (Bluthochzeit) pri Nemcih ob Renu, deloma na Erdeljskem (tu je tragični sklep zmaličen):¹² Mogočnik

¹¹ V Sovrétovem prevodu Iliade (Homer - Sovrè, Iliada, Cvetje iz domačih in tujih logov, Svet. slovstvo 1, DsM, Lj. 1942) tega mesta ni. Prevel pa ga je za objavo v tej študiji — in še več drugih — srčna mu hvala za to. Prevod se glasi:

- 287 Patrokle, meni siroti od nekdanj najbližji po srcu,
živ ostal si le-tu, kadar zapustila sem šotor,
zdaj te pa mrtvega najdem, ko vračam se, vojvoda ljudstev:
290 ah, tako se navdij iz hudega plete mi hudo!
Mož, ki sta dala me v last mu oče in mati častita,
vidim še zdaj ga pred mestom, predrtga s kopjem železnim,
bratov trojico mi z njim: rodila je ena jih mati,
ljube nad vse mi, a vsi dospeli so dneva pogube.
295 Ti pa mi nisi dovolil, ko ubil mi je nagli Ahiles
v boju moža in sesul božanskega Minesa mesto,
nisi tožiti mi dal; obljubil si marveč, da vzame
zamož me božji Ahil in na ladjah povede me s sabo
v Ftio na svatovski pir, v pokrajino mož mirmidonskih:
300 večno jokala zato nad tvojo bom smrtjo, moj dobri!

¹² John Meier, DVM II, št. 46 (DVI, št. 15); članek v DVM je obdelal Erich Seemann. Z Rena so inačice ℳ & ℒ (na te se bom zgoraj oziral), z Erdeljskega ℒ (druge inačice, naštete na str. 163s., so se upoštevale le v pregledu vsebine, str. 163), in v razpravi.

(v 9 neimenovan, v 6 5 renski palatinski grof) pride z mogočnim oboroženim spremstvom na dvor drugega mogočnika (v 9 neimenovanega, v 5 kralja, v 5 mlinarja) in zahteva z grožnjo njegovo hčer za ženo (v 9 kar brez grožnje napade, v 5 so vrstice odpadle); ko mu je nočejo dati, ubijejo očeta, mater in brate (v 9 sedem, v 5 in 5 tri), »nevesto« pa odpeljejo (prim. Andrić VII, št. 358, Miladinov, št. 107 in Vuk I, št. 721—22). Zagledajo ugrabiteljeve gradove (9 : stolpe): (6; pod. 9, 5)

10. »Schaust du die sieben Schlosser mein,
Drauf sollst du morgen Pfalzgräfin sein.«
11. »»Ich wollt', das Feuer hätt sie verzehrt,
Ich wollt', ich läg in kuhler Erd'.««

Nevesto pripeljejo na grad in po svatovskem piru v poročno spalnico. Nevesta prosi (v 9) Boga:

- 42 »Nun bitt' ich dich, mein Gott und Herr,
daß ich diese Nacht noch Jungfrau war',
Diese Nacht und keine mehr,
Das bitt' ich dich, mein Gott und Herr.«

(V 5 prosi moža, naj jo to in še sledečo noč pusti še dekle; v 5 je to odpadlo). 5 se končuje (podobno 9 in 5):

19. Wohl um die Nacht, die halbe Nacht,
Der Pfalzgraf heimlich vom Schlaf erwacht'.
20. Da wollt' er küssen den roten Mund,
Doch sie war tot, nicht mehr gesund.

Tudi pri nas je zapisal v poletju 1868 M. Kokalj v Kropi inačico te balade (SNP I, št. 237: Ugrabljen a mlinarjeva hči), Fr. Poznik (SNP I, št. 238) pa kontaminacijsko inačico te balade z balado o »Nezvesti ženi, ki možu pobegne« (SNP I, št. 142).¹³ Zaradi

¹³ V okrnjeni drugi del balade o »Nezvesti ženi, ki možu pobegne« (SNP I, št. 142), je med uvod in sklep (pogovor z vranom, št. 142, 36—39, 66—70) vrinjenih namesto zgodbe, kako mož oba ugrabitelja svoje žene najde in kaznuje, ženo pa s seboj vzame (da tudi njo dà vranom za pičo), osem vrstic iz neke inačice Kokaljevega zapisa »Ugrabljen e mlinarjeve hčere«, ne iz nje same: ugrabiteljevo grozilno snubitev (prim. št. 237, 5—10) in vrstici, da »nevesto s sabo peljejo« (prim. št. 237, 24—25).

velike podobnosti Kokaljevega zapisa z nemško inačico *©* je domneval E. Seemann,¹⁴ da je kroparska inačica naravnost prevod te nemške inačice; pred njim pa je to že K. Štrekelj sam v Predgovoru SNP I (1898) za trdno dognal: pesem je prevedel slavní fizik in slovenski pisatelj J. Stefan (ko je bil prvo leto na univerzi) in jo kot prevod nemške narodne pesmi v Novicah 1854, str. 236, priobčil.¹⁵ Vendar pa je več ko verjetno, da je v tem primeru samo nova inačica spodrinila staro, najbrže že precej razpevano inačico »Krvave ženitve«, od katere je prevzela pač tudi napev — zapisovalca ga žal nista zapisala. Kajti prav malo verjetno je, da bi se bila mogla docela nova pesem v kratkem času od l. 1854. do 1868. ne le udomačiti, ampak tudi kontaminirati z besedilom stare narodne balade o »Nezvesti ženi, ki možu pobegne«. Da je bila balada o »Krvavi ženitvi« na Balkanu znana, je ugotovljeno ne le po Iliadi, ampak tudi po baladnem obrazcu o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku«, ki se je nedvomno razvil iz stare indoevropske (starogrške) balade o »Krvavi ženitvi«.

S to ugotovitvijo pa stopi pred nas spet vprašanje, od kod se je vzelo in v staro indoevropsko baladno osnovo vneslo versko nasprotje med krščanskim dekletom in ugrabiteljem nevernikom in motivni niz skoka v vodo; kajti šele s tema dvema motivoma se je balada o »Krvavi ženitvi« spremenila v balado o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku«.

Kje je iskati temu motivu izvor, nam odkrivata bosenska balada o Ivoví sestri (Andrić V. št. 50) in — i h a n s k a inačica »Lepe Vide«: skok v vodo in prostovoljna smrt se tu prikazuje kakor bogoljubno dejanje, ki se pričinja s klicem »Jezus!« ali z znamenjem svetega križa.

¹⁴ John Meier, DVM II, str. 165 in op. 2.

¹⁵ Štrekelj, SNP I, Predgovor, datiran s 1. dec. 1898, str. XIII. Štrekelj se tam opravičuje, da je pesem le po pomoti zašla v zbirko, in navaja spremembe inačice št. 237 (ki je torej vendarle narodna pesem) nasproti Stefanovemu prevodu, tudi v inačici izpuščene vrstice 24—35 Stefanovega prevoda.

Doma more bitile v kaki legendi.

In res se nam je tako poročilo ohranilo iz prakrščanske dobe, in to ne morda v kaki izmišljeni legendi, ampak v zgodovinskih poročilih o antiohijskih mučenkah Dioklecijanove dobe.¹⁶ Eusebij (263—339, od 313. škof v Cezareji v Palestini) poroča v svoji *Cerkveni zgodovini* o antiohijskih mučencih, kako so jih na različnih pekli, kako so kristjani rajši sami stegnili svojo desno v ogenj, kakor da bi se z njo dotaknili nesvetih daritev; drugi da so se, preden so jih rabljali prijeli, vrgli iz najvišjega nadstropja svojih hiš, ker so imeli v primeri s hudobnostjo brezbožnikov smrt za dobiček. V tej zvezi omenja Eusebij imenitno krščansko gospo, ki se je vrgla, ko so jo gnali v Antiohijo, s svojima hčerama v mimo tekočo reko, da se je tako zatekla k Bogu in Gospodu pred skrutitvijo, ki jo je bilo od poganov pričakovati, pa tudi pred nevarnostjo odpada od vere.¹⁷ Eusebij imen ne imenuje; sv. Janez Zlatousti (r. o. 354. v Antiohiji, 386 duhovnik, 12 let pridigar v Antiohiji, 398—404 patriarh carigrajski, nato v pregnanstvu, u. 407) pa je posvetil tem mučenkam svojega rodnega mesta, sv. Bereniki (Veroniki), sv. Prosdoki in sv. Domnini, kar dva slavilna govora.¹⁸

Eusebijevo poročilo obsega skoraj v isti obliki kar po vrsti vse bistvene motive balad o ugrabitvi krščanskega dekleta po nevernikih.

Zato je potrebno, da si ga ogledamo. Glasi se (l. VIII, c. XII, 2—5, po Grapinu, n. d., 464 s.):¹⁹

(2) . . . *Τί δεῖ τὸν ἐπ' Ἀντιοχείας ἀναζωπυρεῖν τὴν μνήμην . . . θάπτον τὴν δεξιὰν αὐτῶ πρὸς καθιέντων ἢ τῆς ἐναγοῦς θυσίας ἐφαπτομένων: ὃν τινες τὴν πείραν φεύγοντες, πρὶν ἁλῶναι καὶ εἰς χεῖρας*

¹⁶ A. Ehrhard, *Die Kirche der Märtyrer, Kösel-Pustet, München* (1932), 95.

¹⁷ Eusebius, *Historia Ecclesiae* VIII, 12, 2—7, PG 20, 769 B; isto, *Texte grec et traduction française par Emile Grapin, t. II (Livres V—VIII), Alf. Picard et fils, Paris* (1911), p. 464 ss.

¹⁸ S. Joannes Chrysostomus, *Homilia de S. Berenice, S. Prosdoco et S. Domnina*, PG 50, 627—640, 641—649.

¹⁹ Sovrëtov prevod: (2) Kaj je treba oživljati spomintistih v Antiohiji . . . , ki so rajši položili desnico v ogenj, ko pa da bi se dotaknili preklete daritve? Nekateri med njimi so preizkušnji

των ἐπιβούλων ἐλκύν, ἄνωθεν ἐξ ὕψηλων δωματίων ἑαυτοὺς κατεκρήνισαν, τὸν θάνατον ἄρπαγμα θέμενοι τῆς των δυσσεβῶν μοχθηρίας.

(3) Καί τις ἱερὰ καὶ θαυμασία τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν, τὸ δὲ σῶμα γυνή καὶ τὰ ἄλλα των ἐπ' Ἀντιοχείας πλούτῳ καὶ γένει καὶ ἐβδοξίᾳ παρὰ πασι βεβοημένη, παίδων ξυνωρίδα παρθένων (p. 466) τῇ του σώματος ὥρᾳ καὶ ἀκμῇ διαπρεπουσῶν θεσμοῖς εὐσεβείας ἀναθρεψαμένη. ἐπειδὴ πολλὸς ὁ περὶ αὐτὰς κινούμενος γένος πάντα τρόπον ἀνιχνεύων λανθανούσας περιειργάζετο, εἴτ' ἐπ' ἀλλοδαπῆς αὐτὰς διατρίβειν μαθὼν πεφροτισμένως ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν ἐκάλεε δικτῶν τε ἤδη στρατιωτικῶν εἶσω περιβέβληντο, ἐν ἀμυγχανοῖς ἑαυτὴν καὶ τὰς παῖδας θιασαμένη καὶ τὰ μέλλοντα ἐξ ἀνθρώπων δεινὰ τῷ λόγῳ παραθεῖσα τῷ τε πάντων δεινῶν καὶ ἀφορητότερον, πορνείας ἀπειλήν, μηδὲ ἄκροις ὥσιν ὑπομῆναι δεῖν ἀκούσαι ἑαυτὴν τε καὶ ταῖς κόραις παρακλευσασμένη, ἀλλὰ καὶ τὸ προδοῦναι τὰς ψυχὰς τῇ των δαιμόνων δουλείᾳ πάντων ἐπάρχειν θανάτων καὶ πάσης χεῖρον ἀπωλείας φήσασα, μίαν τούτων ἀπάντων εἶναι λόβιν ὑπετίθετο τὴν ἐπὶ τὸν κύριον καταφυγὴν.

(4) Κἄπειτα ὁμοῦ τῇ γνώμῃ συνθέμεναι τὰ τε σῶματα περιστῆλασαι κοσμίως τοῖς περιβλήμασιν, ἐπ' αὐτῆς μέσης γενόμεναι τῆς ὁδοῦ, βοαχὺ τι τοὺς φύλακας εἰς ἀναχώρησιν υποπαραιτησάμεναι, ἐπὶ παρρηγόρῳτα ποταμὸν ἑαυτὰς ἠκόντισαν.

ušli in se, preden so ujeti padli zasledovalcem v rōke, strmoglavili z visokih stanovanj ter se pred hudobijo brezbožnikov zatekli v naročje smrti.

- I. (3) Tudi neka sveta žena, čudo duševne kreposti in telesne lepote, pa tudi drugače vsej Antiohiji znana po bogastvu, rodu in dobrem imenu. Svoji dve hčerki, nedolžni cvetki prikupne postave in mladostne očarljivosti,
- II. je vzgojila po načelih strahu božjega. Grda zavist, ki se je nabirala okoli njih in si na vse kriplje prizadevala, izslediti njih skrivno bivališče, jih je, zvedevši, da
- III. se mudijo drugje, po zvijači poklicala v Antiohijo in že so padle vojaštvu v mreže. Ko se je žena z dekletoma
- IV. znašla v tej stiski, jima je z živo besedo predložila strahotne reči, ki jim jih je pričakovati od (teh) ljudi, zlasti pa, da jim preti nevarnost, neznosnejša mimo vseh, onečanja in je. Spodbujala je hčerki in obenem sebe, naj jih za vse na svetu niti s koncem ušes ne poslušajo, poudarjajoč, da bi bila izročitev duš v službo hudobnih duhov hujša
- V. ko vsakršna smrt, ko sleherna izguba. Edina rešitev, tako jima je svetovala, je v begu h Gospodu. (4) Nato so se,
- VI. enih misli in volje, dostojno ogrnile z oblačili in sredi poti preprosile stražnike, da so se nekoliko umaknili,
- VII. ter se vrgle v mimoretekočo reko.

Kakor v baladah o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku«, hrvatski in bolgarski o »Lepi Mari«, »Beli Radi«, sestri Petra bana (zg. str. 184, 193), srbskih o »Sestri Ljutice Bogdana« (str. 185 s.) in »Sestri Senjanina Ivana« (str. 186) — primerjati je tudi albansko-kalabrijsko-sicilske inačice »Lepe Vide« — pripoveduje tudi Eusebijevo poročilo (gl. rimske številk v op. 19):

I. o lepoti in imenitnosti antiohijske gospe in njenih hčera, ki je bila — poleg njihovih krščanskih kreposti — znana po vsej Antiohiji ne le kristjanom, tudi poganom;

II. o nevernikih, ki so jih zaradi tega zavidali (si jih poželeli) in pozvedovali po njih in jih iskali;

III. o tem, da so jih po vojaški sili dobili v roke;

IV. da so se krščanske ujetnice zavedale, kaj jih pri nevernikih čaka, predvsem skrunitev, poleg nevarnosti odpada od vere najhujše, kar se jim je moglo zgoditi;

V. da jim je preostala, če so se hotele temu ogniti, samo ena pot: ubeg h Gospodu, t. j. smrt;

VI. zato porabijo priložnost, ko pridejo do reke, da s prošnjo — pač da bi se umile — za nekaj časa odvrnejo pozornost svojih stražnikov od sebe, in

VII. skočijo v mimo tekočo reko in utonejo.

Razložki so samo v tem, da so v baladah o nasilni otmici krščanskega dekleta po neverniku in krščanske žene matere h krščanskim razlogom za tragično odločitev pristopili še družinski razlogi, pri dekletu povezanost z bratom, pri ženi-materi z možem in otrokom dojenčcem.

Da izhaja skok v morje v starih tragičnih baladnih inačicah o otmici mladega dekleta in mlade žene-matere iz starokrščanskega izročila o antiohijskih mučenkah, o tem po vsem tem pač ne more biti dvoma. Seveda pa ti motivi v narodne balade niso prišli neposredno iz Eusebija, ampak po posredovanju narodnih legendarnih pesmi, nastalih pod vplivom cerkvenega učenjstva.

Legendarne pesmi o starokrščanskih mučenkah so bile v srednjem veku med Slovenci, Hrvati in Srbi in pač tudi drugod zelo priljubljene, posebno take, ki so pripovedovale, kako mučenka rajši izbere smrt, kakor bi vzela poganškega moža.²⁰ Najvažnejša taka legendarna pesem je »Sv. Barbara v ječo vržena«.

Slovenska legenda o sv. Barbari (SNP I, št. 641 do 644),²¹ ki je znana s Štajerskega, Koroškega in Kranjskega ter je nastala po pričevanju vsebine, sv. obhajila v dveh podobah, in oblike, pripovedne dolge vrstice, pred XIII. stoletjem (gl. zg. str. 127 s.), pripoveduje: Ker sv. Barbara noče vzeti »deželskega kralja« (t. j. regem paganum) in postati »španska« (t. j. poganska) kraljica, jo da oče vreči v temnico in vrata zakleniti in zakovati. Po treh letih dá oče vrata odkovati, da bi hčerine kosti pokopal (SNP I, št. 642), pa najde hčer živo in zdravo: sami angeli so ji nosili čudežne hrane, sv. Rešnje Telo in sv. Rešnjo Kri. Ko se še zdaj noče s poganom omožiti, ji ukaže odsekati glavo.

Ista legenda je razširjena v številnih, res da bolj ali manj zmaličenih inačicah tudi pri Hrvatih (gl. zg. str. 123, op. 35) in za čudo so jo prevzeli celo muslimani,²² legendarni motivni obrazec se je prenesel celo na moške ali vsaj osrednji motiv dolgega zapora in čudežnega preživljanja.²³

V vseh krščanskih inačicah — o muslimanskih in o priredbah za moške ni treba govoriti — se je ohranil prav za prav samo osrednji motivni niz, da krščansko devico zapro brez hrane v temnico — skoraj vedno stori to turški car —

²⁰ N. pr. »Sv. Uršula« (SNP I, št. 645, DS 1939, 87), »Sv. Školastika« (SNP I, št. 38, DS 1939, 86); prim. »Vragova nevesta« (SNP I, št. 195—200).

²¹ I. Grafenauer, DS LI (1939), 84—86; gl. tudi zg. str. 123, op. 35.

²² Gl. inačice k nar. pesmi Andrić VI, št. 2 (Tko je s Bogom, i Bog je s njime): Zovkovo iz Bosne, n. d., 252, Hangijevo iz Turske Hrvatske, n. m.; muslimansko ime Ajkuna celo v krščanski inačici iz Donjega Doca pri Sinju (zapisal Filip Banić): Bosanac I, str. 567 (k št. 50. Čobanica mučenica), Andrić n. d., 254 s. (k št. VI, 2).

²³ Bosanac I, str. 567 s. iz Srijana v Dalmaciji, str. 568 s. iz Selaca na Braču (inačice k št. I, 50).

da jo najdejo še živo, ko po daljšem času (večinoma po 9 letih) temnico odpro (večinoma, da bi pokopali njene kosti), pa jo najdejo živo in zdravo, ker so ji nebeščani prinašali jedi in pijače. Precej kratov se je ohranila vsaj sled, da je bila ta hrana sv. obhajilo v obeh podobah. Le v treh inačicah pa se je ohranilo mučenici pravo ime Barbara,²⁴ v večini inačic je stopila na njeno mesto devojka Anica, ponekod pa tudi Agata, Katarina, Mandalina, Mara i. dr. Očeta kot mučitelja je zamenil skoraj v vseh turški car. Samo v eni inačici, Strohalovi iz Stativa pri Karlovcu (Andrić VI, št. 254), jo vržejo v ječo, ker je kot Kristusova nevesta zavrnila kraljevo snubitev, v vseh drugih jo ukaže turški car pritirati predse, ker je hotela cerkev zidati, zapre pa jo, ko noče postati njegova žena. Sklep se je močno spremenil: mučeniške smrti na koncu ne pozna nobena inačica.²⁵

Samo v eni inačici, Pavlinovičevi iz Hercegovine (Cobanica mučenica²⁶) mučenka Anica devojka na koncu umre, a ne kot mučenka. Ta inačica ni le najobširnejša, ampak tudi najvažnejša izmed vseh hrvatskih inačic. Odkriva nam namreč, da so hrvatske pesmi o v ječo zaprti mučenki nastale po združitvi dveh različnih legendarnih izročil: izročila o

²⁴ Andrić VI, 251: Kovačevićeva inačica iz Damalja kraj Severina; n. m.: druga in tretja Lovretićeve iz Otoka.

²⁵ Le v Markovičevi inačici iz Prenja v Hercegovini (Andrić VI, str. 251s.) hoče turški car Anici djevojki na koncu glavo odsekati, ker noče »vjerom prevrnuti«, pa mu roka čudežno odreveni, na kar Anico izpusti. V Čukovi inačici iz Zaglave na Debelem otoku ((Andrić VI, str. 253), pa da turški car, ko najdejo v temnici namesto kosti mučenico živo, celo samega sebe v ječo zapreti, po devetih letih pa »od cara ni kosti ni mesa«. V Glavičevi inačici s Pločic v Konavljih (Andrić VI, št. 2) pa da car rešeno deklo svojemu sinu za ženo in

L'jep mu mlada rodak porodila:
Dvije Fate, a četiri sina.

Znak popolnega notranjega razkroja inačice. Andriću pa se je posrečilo, da je prav to inačico kot tipično postavil v knjigo, druge pa porinil v skupem izvlečku v »Dodatak«.

²⁶ Bosanac I, št. 50, iz Hercegovine, zapisal Mihovio Pavlinović — isti, ki je zapisal tudi pesem o Ivovi sestri (Andrić V, št. 50), a v drugem kraju — (408 desetercev in osmercev); druge inačice str. 567—569 (deloma omenjene v op. 22, 23). Andrić VI, št. 2, in str. 250—255 (deloma pravkar omenjene).

sv. Barbari, v ječo vrženi, v katerem mučenka odkloni kraljevo (carjevo) snubitev, in izročila o antiohijskih mučenkah, t. j. legendarne pesmi o njih, ki se nam sicer ni ohranila. K vsemu so se pritaknili potem še motivi iz balad o »Otmici« (iz Primorke i. dr.).

Ta Pavlinovičeva inačica »Čobanica mučenica« (omejiti se moramo le na najznačilnejše poteze, v oklepaju so motivi iz »Primorke« ali »Otmice«; kar je iz izročila o antiohijskih mučenkah, je posebej omenjeno ali mastno ti-skano) pripoveduje le-to:

Bogata in lepa »čobanica Anica divojka« — njen oven vodnik (ovan devetak) ima zlat zvonec z dragimi kamni, vreden »tri Stambola bila« in »svih bilih Mletaka« — zapoje na paši:

- 29 »Bože mili, velika ti hvala!
 30 Da ja smidem od cara sultana,
 Sve bi bile razprodale ovce,
 Gradila bi crkve i otare,
 Kupovala križe i kaleže
 I kande le od suvoga zlata;
 35 Pozlatila crkvu Mandalinu,
 Svaki danak k misi dohodila,
 Pa na otar po dukat mečala,
 U nedilju po dva dukata.«

To čujeta sluga Uscin in Milutin in jo *caru sultanu ova-dita* (vv. 2—41 = 50—89) in ta jima ukaže, naj jo pripeljeta predenj,²⁷ (če so njeni lasje tako dolgi kakor meč, sicer naj jo pogubita). Ko Anica divojka prišleca zagleda, sluti zlo in ubeži. (»Kano zvizda preko vedra neba«). Uscjin pa teče za njo in ji zakliče:

- 121 »Nemoj bižat, mladjena divojko!
 Tyrda vira i besida moja,
 Ništa tebi učinit ne ćemo.
 Spremio nas care sa divana,
 125 Da uhitiš ovna devetaka.«

²⁷ Pobožna želja, ovadba in carov ukaz so prešli iz legende v baladne inačice o »Dekliči junaku« (zg. str. 12, op. 6); drugo obliko imajo ti motivi v »Primorčici« (gl. spodaj).

Mudra Ane lude svite prima,
Privari se, (šinula je guja!)
 Ter uhati ovna devetaka.
 Ne će Uso, ni gleda na ovna,
 130 Več divojku za bijelu ruku.

(Odposlanca ji izmerita lase; ker so dovolj dolgi, »Vazimlju je po svilenu pasu, Pa ju bace zase na konjica«);
trdno jo zvezeta in odpeljeta pred carja. Ta jo vpraša:

195 »Da ti bora, mladjena divojko!
 Hočeš li se poturčiti mlada,
 Pa mi biti u dvoru kaduna,
 Ali moja carica gospoja?...«

Kljub zlatim obljubam in črnim grožnjam pa Anica divojka odgovori:

214 »Divan care, mili gospodare,
 Iza gore žarko sunce moje!
 Ja se mlada poturčiti ne ću,
 Ni ostaviti Boga velikoga
 I privatit cara nečistoga;
 Ne ću gazit viru Isusovu,
 Nit ću primit sebi tursku viru.
 Glava moja, oštra čorda tvoja;
 Osici mi pri ramenu glavu,
 Ol me baci u vodu Dunavu,
Volim biti vodi utopnica,
Nega turska poturica...«

Car jo ukaže za devet let zapreti v »tamnico tamnu«, (236, 241) »Nek ne vidi sunca ne miseca... Nit njoj daji jisti niti piti.« To store.

246 Al Anici Bog i srića dala,
 Na tamnici stina od mramora.
 Lipa je je Gospa dočekala,
 U ruke njoj očenaše dala,
 Očenaše i knjižice svete.
 Ono nije tamna tamničica,
 Nego žraka božje kuće,
 Jer je u njoj divičica.
 Tamnica je ko danica,
 A Anica ko sunašce...«

Po devetih letih pride devet bratov vprašat po njej (prim. Andrić V, št. 186); zvedo, da je v temnici pač že davno umrla. Mali Niko sme tja, da vzame njene kosti, ki jih hočejo doma s častjo pokopati. Namesto temnice pa najde tam cerkev sv. Mandaline, cerkev iz suhega zlata in v njej je sestra živa. Veselo se pozdravita. Brat jo vpraša, kako da je ostala živa. Anica mu odgovori.

- 392 »Kad me питаš, da ti pravo kažem:
Gospe me je kruhom nahranila,
Isus me je vinom napojio,
Bog i andjel sunca nagrijali.«

Takoj nato pa Anica

- 396 »Jezus!« reče, na kolina kleče,
I preminu, pokojna njoj duša!
Misli Niko, da se prinemaga,
Al se ona dušom razdilila.

Bratje jo nalože na nosila, odneso domov

- 401 I kod dvora lipo ukopaše
I lipo joj crkvu sagrađiše:
Sagrađiše crkvu Katarinu.
Posle Ane sveto tilo biše.

Dokazovanje o legendarnem izvoru skoka v vodo je s tem zaključeno. Prva izmed legendarnih pesmi, iz katerih je sestavljena legenda o »Čobanici mučenici«, se naslanja na starokrščansko izročilo o antiohijskih mučenkah; skupni motivi so: njeno bogastvo, lepota in krepost, ovadba pri poganškem oblastniku, zvabitev v nastavljeno mrežo (prevara), sled skoku v vodo. Sklepne besede, ki smo jih našli v zgoraj navedenih baladah o ugrabitvi krščanskega dekleta po nevernikih, imajo v »Čobanici mučenici« celo še popolnejšo obliko, ker poudarjajo poleg skrunitve (zakon z nevernikom ni drugega ko priležništvo) tudi drugi zgolj verski razlog skoka v vodo (moralni nagib je v njem vključen, ker je to odgovor na carjevo - sultanovo snubitev):

- »Volim biti vodi utopnica,
Nego turska poturica.«

V sklep drugega dela »Čobanice mučenice«, torej v sklep legende o sv. Barbari, pa se je sprejel iz legende o antiohijskih mučenkah drugi klic pred skokom v vodo, vzklik »Jezus«, ki ga poznamo (v obliki znamenja sv. križa) tudi iz ihanske inačice »Leppe Vide«, ene najstarejših tragičnih inačic o »Ugrabljeni mladi ženi-materi po pomorskem plenilcu neverniku«. Oboje pa je na neki način združeno v baladi o »Ivovi sestrí«, inačici tragične balade o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta«, torej prav kakor v »Čobanici mučenici«.

Motiv skoka v vodo izvira torej v baladi o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta« in v baladi o »Ugrabitvi mlade žene-matere« iz legendarne pesmi o antiohijskih mučenkah, ki pa je, kakor kaže »Cobanica mučnica«, že združila vse tri mučenke, mater in obe hčeri, v eno samo osebnost Anice devoyke, pač domače substitucije za grško-romansko ime Ver-enice (Berenike).

Balada o »Krvavi ženitvi«, ki v njej ni govora o kakem verskem nasprotju, se je precobrazila v balado o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku« šele s tem, da je vlogo morilca nevestinih svojcev (brata) prevzel nevernik, tako v bolgarski inačici (Budinska Rada) in v srbskih (Sestra Ljutice Bogdana, Sestra Senjanina Ivana), v hrvatski inačici (Lepa Mare) pa je po bolgarski inačici Petar ban tudi izpričan kot Marin brat. Oba motiva, ugrabitelj nevernik in skok v vodo, sta prišla v ta baladni obrazec neposredno iz legendarne pesmi.

Najstarejši obliki balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere«, (prvotni osnovi Scibilije Nobili), je oba motiva posredovala balada o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku« (neverniki ugrabijo mlado ženo-mater s silo iz palače njenega moža, kar legendarni pesmi ne ustreza); vpliv legendarne pesmi pa se pozna v sklepu De Radove albanske in kalabrijske inačice, ki živo spominjata na sklep legendarne pesmi o »Čobanici mučenici« (nasilna ugrabitev je tu nadomeščena že z zva-bitvijo na ladjo, torej s prevaro):

Albanska (zg. št. 1):

Le edificaron sull'avello una chiesa.

Kalabrijska (zg. št. 3):

Le mani sue bianchissime

Feu candelier di chiesa etc.

Ni pa izključeno, da je bil ta motiv znan tudi že predhodnici »Scibilije Nobili« in da se je izgubil (in moral izgubiti), ko se je ta baladni obrazec podaljšal z balado o »Od-kupu«.

Pavlinovičeva inačica »Čobanice mučenice« v obliki, kakršna se nam je ohranila, že davno ni več tista legendarna pesem, po kateri se je izoblikovala balada o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku«. Preveč je zašlo vanjo motivov iz balad o »Otmici«, predvsem iz »Primorčice«. Najznačilnejši je merjenje las, ki ga nahajamo tudi v Glaviničevi inačici iz Pločic,²⁸ in jo pozna pač še katera druga inačica »Čobanice mučenice«. V vrsti inačic »Primorčice« je to kar osrednji motiv. Lazzarijeva inačica iz Tivta v Boki Kotorski se glasi le-tako:²⁹

Mjerite joj mačem kosu!

Konja jaše Primorkinja,	Sama sobom govoraše: 5
B'jela vila Zadarkinja;	»Mili Bože, l'jepa ti sam!
Konja jaše, čordu paše,	Tanka ti sam i visoka,
Na Dunaj se naziraše,	B'jela ti sam i rumena.

²⁸ Andrić VI, št. 2. V posnetkih drugih inačic niti Andrić (VI, str. 250—255) niti Bosanac (I, str. 267) te poteze ne omenja, dasi jo gotovo vsaj ta in ona ima. O tem priča n. pr. Čukova inačica iz Zaglave na Debelem otoku, v kateri si Anica divojka »žute kose češlja«, ko pridejo po devetih letih v temnico po njene kosti (Andrić VI, 253).

²⁹ Andrić VII, št. 359. Jakob Kelemina je priobčil nemški prevod te inačice v svoji razpravi »Die Meererin« (t. j. Primorčica) v Südost-Forschungen 1941, 827. — Skoraj do besede enaka je inačica z otoka Šipana (Andrić VI, št. 107) — važnejši različici gl. op. 30, 31. Inačico »Primorke« ima Vuk I, št. 461: Anđelina i Ali beg; druge omenja Kelemina v svoji razpravi o Meererin.

- Još da imam crne oči,
 10 Tri bih grada zamamila,
 A u gradu Alim-bega,
 Al mu brata Alimvera!³⁰
- To začule begu sluge,
 Begu sluge govorile:
 15 »O naš beže, gospodare,
 Al ne čuješ, al ne haješ?
 (17—28 = 1—12)
- Bego slugam govoraše:
- »A tako vi, vjerne sluge,
 Uhvatite Primorkinju, 30
 B'jelu vilu Zadarkinju,
 Mjerite joj mačem kosu!
 Ako j' kosa kraća mača,
 To će biti brata moga;
 Ako j' kosa duža mača. 35
 To je ljuba Alim-bega!«
- Mjerili joj na mač kosu,
 Bila kosa duža mača,
 Ona bila ljubi bega!³¹

Začetak »Čobanice mučenice« pa spominja starijih inačice o otmici kršćanske deklice junaka.³² Hrvatska balada o »Zadarkinji Mari« (Andrić VI, št. 4) se začinja (vv. 1—9):

Ovce pase Zadarkinja Mare
 Povrh Zadra grada bijeloga,
 Pa je svojim ovcam' govorila:
 »Pas'te s mirom, bile ovce moje,
 5 S mirom pas'te, straha ne imajte
 Ni od cara, ni od njeg'vih sluga!
 Ja ću poći na moje livade
 Lipu kitu cvića ubirati,
 Što no ću ih Bogu darivati.«

³⁰ V šipanski inačici (Andrić VI, št. 107) pravi Primorčica — pripev za vsako drugo vrsticu se glasi »Sjaj mjeseče, sjaj!« — (v. 8—15):

»L'jepa ti sam Primorčica, Vās bih Mostar zamamila,
 L'jepa ti sam djevojčica! U Mostaru Alaj-bega,
 Još da imam crne oči, U Mostaru Alaj-bega,
 kako imam crne kose, Oli bega, ol mu brata.«

³¹ šipanska inačica pripoveduje sklep le-tako (vv. 67—84) glede pripeva gl. op. 29.:

Kada bega sluge čule, Od Boga joj sreća bila,
 Veselo mu poskočiše, Da su kose dulje mača.
 Hladne vode okoliše, Za ruku je uhvatiše,
 Primorkinju uloviše, Alaj-begu dovedoše.
 Primorkinju uloviše, Zanju se je oženio,
 Na mač kosu izmjeriše. Bila ljubi Alaj-bega.

Tu se še vidi sled prvotnega smisla te balade; šlo je za nedogovorjeno ugrabitev kakor v Čobanici mučenici. Drug smisel je dobila balada šele v mohamedanskem življenjskem okolju.

³² Inačice gl. zg. str. 12, op. 6.

Besede pa čujejo trije »carevi sluge« in mu to sporoče (vv. 16—24 = 1—9; prim. Primorčico). Car jo ukaže zvezano pripeljati predse. Ona pa se ne da zvezati, češ da pojde sama z njimi. Res gre z njimi pred carja in ga kleče vpraša, zakaj jo je pozval. Ali je res, kar o njej ljudje govore, jo vpraša; odgovori, da je.

Nato joj care govorio:

- »Oli voliš, Zadarkinjo Mare,
60 Oli voliš, da te konji taru,
Oli voliš, da te vatra gori,
Oli voliš, da te sablja siče?«

Govori mu Zadarkinja Mare:

- »Tebi bora, care gospodare,
65 Nisam trava, da me konji taru,
Nisam šuma, da me oganj žeže,
Nisam drvo, da me čorda siče,
Več te molim, care gospodare,
Daj ti meni staru kljusetinu,
70 I daj meni tupu sabljetinu,
I veži mi ruke naopako,
Pak me šalji niz polje ravno;
Za mnom pošlji šest stotin' Turaka,
Pa ti gledaj, moj čestiti care,
75 Kako će me na sabljam' raznositi!«

Tako se zgodi. Na polju pa prosi Zadarkinja sv. Teklo, naj ji roke razveže, sv. Nedeljo, naj ji Turke zadrži, posestrimo vilo pa: »Dobavi mi šarca konja dobra« in »čorde od megdana«. Nato Zadarkinja Mare dve sto Turkov pobije, dve sto v vodo nažene, dve sto pa podi proti carjevemu gradu. Car se je zaprl od strahu za devetero vrat.

Nato se je Mare naljutila,
U vrata je nogom udarila,
Devetora vrata polomila,
Unutri je cara uhvatila,
Pa ga veže konju za repove,
S njim obigra drvlje i kamenje.
Onda sidje k bilu dvoru svome
Pivajući i popivajući.

Začetek te junaške balade je nedvomno iz stare, prvotne, tragične balade o otmici krščanskega dekleta, predloge mohamedovskega padelka »Primorčice«; nadaljevanje, povzeto iz pesmi o »deklici junaku« (gl. zg. str. 12 s. in op. 6), pa je krščanski odgovor na pomohamedanjeno »Primorčico«. Zanimivo je, da je srbska inačica »Zadarkinja Mare« — Vuk (I. št. 234) ji je dal nadpis »Caridjevotka« — privzela v začetek pesmi o deklici junaku motiv iz začetka legende: »Lepota devojka« se hvali (vv. 2—7):

»Presti ne ću, a ne umem vesti;
Babi ne ću čuvati goveda;
Nasred gore sagrađiću crkvu,
Temelj ću joj od mermer kamena,
A grede ću drvo šimširovo,
A sleme ću drvo tamburovo.«

Ob tem prelivanju motivov iz legende v balado iz balade v legendo pač ni čudno, da je tudi motiv skoka v vodo prešel iz legendarne pesmi v tragično balado o otmici (v njej je nevesta prvotno od žalosti umrla, gl. zg. str. 196), ki je šele s tem postala balada o »Ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku«, iz balade ali legende, morda iz obojih, pa v tragično balado o »Ugrabitvi mlade žene matere po neverniku«.

VIII. POGOVOR S SONCEM IN MESECEM

V vseh inačicah dolenjskega in gorenjskega inačičnega tipa »Lepe Vide« pa tudi v hrvatski inačici je pogovor s soncem in mesecem ali vsaj s soncem samim osrednji motiv drugega dela balade. V inačicah ihanskega tipa in njemu sorodnih albanško-kalabrijsko-sicilskih za ta motiv seveda ni mesta, ker drugega dela sploh nimajo ali je vsaj bistveno drugačen. V baladi o ugrabljeni materi torej ta motivni niz pogovora s soncem ne more biti doma.

V opomnji k nemškemu prevodu hrvatske inačice »Lepe Vide« je univ. prof. Jakob Kelemina opozoril na hrvatsko narodno pesem »Mlada nevjesta spominje svoj tu«,¹ v kateri mlada žena željno vprašuje sonce po daljnih svojcih skoraj z istimi besedami kakor »mlada nevestice« v hrvatski inačici »Lepe Vide« po detetu in možu.

Pesem se glasi:

»Žarko sunce, jesi l' uranilo,	»»Jesam ti ja rano uranilo,
Jesi l' moje dvore obasjalo?	Jesam tvoje dvore obasjalo. 10
Je li moja majka uranila,	Jeste tvoja majka uranila,
Je li moje misto oplakala?	Jest i tvoje misto oplakala;
5 Je su l' moja braća uranila,	Jeste tvoja braća uranila,
Jesu l' svoje konje opremili?	Jesu svoje konje opremili;
Je li moja seka uranila,	Nije tvoja seka uranila, 15
Je li moje cviće zalivala?»	Jer je seku glava zabolila.«»

Začetka in konca ta odlomek nima, zato ne vemo, kakšen pomen ima pogovor s soncem v tej inačici. Le eno je pač jasno, da pesemski obrazec gotovo ni bil vesele vrste: o tem priča sporočilo o sestriini bolezn.

¹ Kelemina, Die Meererin, Südost-Forschungen (1941), 825, op. 10: Vgl. die sehnsüchtigen Fragen der jungen Frau in Andrić, Hrvatske narodne pjesme VII (= Ženske pjesme III), Nr. 277.

Andrić je priobčil v istem zvezku še drugo, podobno kratko pesem s pogovorom s soncem »Pamet ćeš dobiti ili izgubiti« (Andrić VII, št. 293). Tu se pogovarja s soncem dekle pred možitvijo, proseč ga, naj nikar tako hitro ne zaide:

- Žarko s' sunce za goru zavija,
 Lipa s' Janja od majke odvija.
 Al govori prelijepa Janja:
 »Skoči gore, žareno sunašce,
 5 Ne bi l' dulje ja kod majke bila,
 Ne bi l' više ruha saložila,
 Ne bi l' bolje pamet naučila!«
 Al govori žareno sunašce:
 »Ako l' dojdeš, prelijepa Janjo,
 10 Ako l' dojdeš za dobra junaka,
 Ti ćeš bolju pamet naučiti,
 I više ćeš ruha saložiti;
 Ako l' dojdeš, prelijepa Janjo,
 Ako l' dojdeš tugi i nevolji,
 15 Ti ćeš oto ruha poderati
 I oto ćeš pamet izgubiti.«

Tudi tu stoji na koncu žalostna misel. Takisto v »Čobanici mučenici« ni vesel dogodek vzrok, da »žarkomu suncu i sjajnom misecu * I sestrici, božijoj danici« priporoča varstvo svoje črede, ko jo carjeva odposlanca zvezano tirata pred carja sultana. Prvoten pa tu pogovor s soncem seveda ni, tudi v pesmi o marljivem dekletu ne. Ali morda v pesmi o daleč od doma omoženi mladi ženi, ki je Kelemina nanjo opozoril? Nedvomno je pogovor s soncem v takih pesmih, če že ne doma, pa vsaj zelo star. O tem nam priča bolgarska narodna pesem o »Stani nevesti« (zložena skoraj vseskoz v desetercih z zarezo v sredini [gl. str. 154 s], časih z vložkom »slance«, »Stano«):²

Oženila se Stana nevesta,
 Oženila se moštne daleko,
 Moštne daleko priz tri mi gore,
 Priz devet jode, jode studene.

² St. Verković, Narodne pesme Makedonskih Bugara I (1860), št. 17; pela pevačica Dafne iz Prosenika kod Sereza.

Stana si mete ramnite dvore,
 Em dvore mete, em na slance vrevi:
 »Joj slance, slance, joj jasno slance!
 Visoko greješ, redoma gledaš,
 Dali vide, slance, mojata majka?
 Mojata majka, slance, i mojite brate?
 Mojite brate, slance, i mojite sestre?«
 Mojite sestre, slance, i mojite snahe?

Slance ji veli i govori:³
 »Joj Stano, Stano, mlada nevesto!
 Tojata, Stano, majka si primenuva,
 Čeke ti dojde na tebe na gosti.
 Tojite brati konč sedleha,
 Konč sedleha, more ke ti dojdāt,
 (More ke dojdāt) Na tebe na gosti.
 Tojite sestre, Stano, kitke kičiha,
 Kitke kičiha, Stano, more ke ti pustnat.
 Tojite snahi, Stano, kolak meseha,
 Kolak meseha, Stano, more ke ti pustnat,
 Sos tojata majka, Stano, sos tojite brati.«

Bre ošte rečta slance, slance, ne doreče,
 Popolnáha, Stano, tojite dvori.
 Kak' gi videla Stana, Stana nevesta,
 Bre prig'rna se sos stara majka,
 I tamo duša bre je dala.

Tudi tu je torej sklep tragičen, čeprav Stana ob svidenju od veselja umre.

Še starejši pa utegne biti pogovor s soncem v prastari kresni pesmi »Č a k a j, č a k a j, s o n c e«,⁴ ki je bila po pričevanju hraške inačice »Lepe Vide« prvotno zložena v

³ Prim. v starih slovenskih narodnih pesmih (s pripovedno dolgo vrstico): »Mlada Zora« (Breznikov zapis iz Ihana, Glonar, Stare žalostne, 75–76), 20 »Mlad kraljič prav' in govori, 30 Njen oče prav' in govori; »Meljavščica« (Glonar, n. d., 84–88), 4 *Le tako kraljič pravi, govori*, 17 *Tako mi godčik pravi, govori*, 26 *Tako še godčik pravi, govori* i. dr.

⁴ SNP III, št. 5129–5130, ki sta jih pri Zilji zapisala U. Jarnik in M. Majar, gorenjska inačica v pripovednih starih vrsticah pa se nam je ohranila kot vložek v hraški inačici »Lepe Vide« (več o tem sp., str. 335 n.); mlajše inačice SNP III, št. 5131–5150 iz vseh slovenskih pokrajin.

pripovednih dolgih vrsticah. Tudi ta pesem je globoko žalostna. Žal pa tudi najstarejše inačice niso toliko popolne, da bi mogli o vprašanju izvora varno soditi.

Iz kake tragične inačice o »Daleč od doma omoženi mladi ženi« je prešel pogovor s soncem tudi v baladni obrazec, ki je po svoji osnovni misli in po značaju tragike močno podoben baladam o »Ugrabitvi mlade žence-matere«, to je v baladni obrazec o »Mladi vdovi, ki jo svojci ločijo od njenega dojenca«.

Srbska narodna pesem »Ljuba Malog Radojice« (Vuk I. št. 739) pripoveduje: Bela vila vprašuje tovarišico, zakaj se pri njej »sad kolo ne igra«.

A druga joj vila odgovara:

- 5 »Muči, vilo, grlo te bolelo!
Kako će ti sad biti veselo,
Kad umire Mali Radoica,
Koji im je kolo izvodio?
Ostaje mu u žalosti ljuba,
10 Tu ostaje nejaka sirota,
Prenejaka od četrest dana;
On na ljubi čedo naručuje:
„Ljubo moja, ne bila prokleta!
Ne udaj se za tri godinice,
15 Dok odraste moja sirota.“

Pa ne minejo tri nedelje, že pridejo k vdovi Jeli njeni bratje: »Ajdi, Jela, domov k naši materi!« (Seveda imajo doma namen, da jo zopet omože). Pa noče iti. Ne mine niti teden dni, pa pride njena mati:

- 24 »Ajde, Jelo, ubila te rana,
Kojom te je odranila majka!«

Jela se zdaj ne more več upirati. Vendar prosi, naj počakajo, da sonce zaide:

- 30 »Da nadojim nejaku sirotu,
Ne bi li je lakše uspavala,
Da ne vidi, kud joj ode majka,
Da ne čezne očima za majkom,
Da ne gleda, odkud ću joj doći,
35 Odkud li ću slatke sise dati.«

Mati pa ji odgovori, naj se za to ne briga:

- 38 »U sirote strine milostive,
One će je sisom nadojiti;
40 U sirote mila tetka ima,
Ona će je zorom okupati;
U sirote mila stara⁵ ima,
Ona će je mladu negovati.«

A Jela ne sluša, mati mora počakati, da siroto nadoji in uspava (vv. 28—35 $\simeq$ 45—52). Potem pa sede Jela z materjo v kočijo in se odpelje domov. Pa ne mine niti nedeljo dni:

- 56 Al' izide mesec iz gorice,
Pita njega ljuba Radoice:
»Oj meseče, moj nočni putniče!
Ti prelaziš sela i gradove,
60 Jesi l' vid'o gde moju sirotu?
Je li gola, il' je odevena?
Je li bosa, il' je obuvena?
Je li gladna, il' je naranjena?
Je li rano zorom okupana?
65 Ne preza li iza slatka sankā?
Ne čezne li očima za majkom?
Ne gleda li, otkud će joj doći?
Otkud li će slatke sise dati?«

Mesec Jeli na to odgovara:

- 70 »O Jelice, ljubo Radoice!
Ja prelazim sela i gradove,
I vid'o sam tvoju siroticu:
Nije gola, već je odevena;
Nije bosa, već je obuvena;
75 Nije gladna, već naranjena;
I rano je zorom okupana;
Niti preza iza slatka sankā,
Niti čezne očima za majkom,
Niti gleda, otkud ćeš joj doći,
80 Otkud li ćeš slatke sise dati;
Već je željna tvoga milovanja.«
Kad je Jela reči razabrala,
Od žalosti pisnu, kao guja,
Od jada joj srce prepuknilo,
85 *M r t v a p a l a na zemljicu crnu.*

⁵ t. j. baba (očina mati). V u k.

Inačica ni povsem dobro ohranjena: pravna osnova, po kateri svojci mlado vdovo ločijo od njene sirotice, iz nje ni razvidna — današnjim pravnim in verskonavnim naziranjem je preveč tuja, zato jo je zamenila materina zakletev »ubila te hrana«, mleko, s katerim jo je mati dojila; tudi ni razviden namen, zakaj jo odvedejo domov.

Pravna osnova je razvidna iz druge Vukove inačice (V, št. 693: Ljuba Malog Radijice). Začetek je skoraj dobesedno enak prvi inačici: pogovor med vilama o umirajočem Radojicu, njegovi ženi in siroti, skorajšnji prihod vdovinih bratov, ki jo hočejo vzeti domov. Odklonilni odgovor prve inačice (Vuk I, št. 739, 21: *Ne kte Jela s braćom polaziti*) je zamenjan z odgovorom, ki ga daje tam in tu pred odhodom: naj jo počakajo do večera, da bo prej otroka uspavala (19—24 = 32—37). Očitno pa je bil prvotno isti kakor v prejšnji inačici, to spričujejo sledeči vrstici, ki jih v prejšnji inačici ni:

25 Na to su se braća rasrdila,
Pa odoše dvoru bijelome.

Le malo časa zatem (»tri godine dana« je poznejša premena) prideta — ne samo mati, ampak

29 *roditelj i majka,*
Da je vode dvoru bijelome.

Mlada vdova prosi odloga do večera. Ko otroka uspava, ga odhajajoč priporoča še »deverom«, drugom pri svoji poroki, moževim bratom. V planini jih zateče noč. Ko pa sine beli dan, začne mlada vdova tožiti roditeljema — kakor v prejšnji inačici soncu:

52 »Što će jutros moja sirotica?
Kome će se jutros obrnuti?
Ko li će je jutros opasati?
55 Ko li će joj bela leba dati?»

(Triletnega otroka seveda ni treba več dojiti.) Mati ji odgovori:

- »Ne brini se, moje čedo drago,
U deteta stara baba ima,
Babi će se jutros obrnuti;
U deteta mlade tetka ima,
60 Tetke će ga jutros opasati;
U deteta strine milostive,
Strine će mu bela leba dati.«

Mlada vdova pa odgovori:

- 65 »Što me, moja majko, razgovaraš:
Stara baba umreti će brzo,
Mlade tetke udaće se brzo,
Strina voli svome nego mome.«
To izreče, rastade se s dušom.

Materi (in očetu) ne preostane drugega, ko da jo pokop-ljejo. Da to store »u gorici pod zelenom jelom«, je znak, da sega pesem po svoji osnovi v predkrščanske čase. V tisti čas sega tudi iz te inačice jasno razvidna pravn a o s n o v a : vse presegajoča »patria potestas«.

N a m e n, zaradi katerega oče in mati vdovo ločita od otroka in jo vzameta domov, je razviden iz hrvatske inačice »Ostavljena siročad« (Andrić V, št. 107). Motiv pogovora s soncem se je ohranil tudi v njej, pa se je s prvotnega mesta prenesel drugam. Tudi sicer se inačica ni dobro ohranila; poglobitna hiba je, da je odpadel našim raz-meram tako malo razumljivi motiv, da sta oče in mati tista, ki prisilita vdovo, da mora iz moževe hiše domov, da mora od svojega dojenca. Zato je razviden n a m e n, zaradi ka-terega to storita, dasi je tu krivda od očeta in matere pre-nesena na mlado vdovo, ki rajnega moža ne sluša in se pred določenim časom omoži. Prvotni smisel, da tega ne stori iz svoje volje, pa l e n i d o c e l a z a b r i s a n. Pesem pripoveduje:

Umirajoči »m a j č i n R a d o j i c a« zapušča ženo-vdovo in tri majhne otroke:

- 4 Nit se smiju nit ručice daju.
 5 L'jepo Rade ljubu svjetovao,
 Na samrti kad je umirao:
 »Ne udaj se, moja vjerna ljubo!
Ne udaj se za tri godinice,
Dok prirastu naše sirotice!»

Žena ga pa ne sluša, že čez leto se omoži. Še na to, da naj ne odide iz belih dvorov, preden njene sirotice ne zaspe, mora »svojo snaho drago« spomniti šele njen »svekar«. *Nadaljevanje* pa je *drugačno*: Ko so sirotice zaspale,

- 18 Odvedošè Radojevu ljubu.
 Svi svatovi gorom pjevajući,
 20 *Ona mlada gorom tugujući:*
»Mili Bogo i nediljo mlada!
Što će moje trije sirotice?
Nit im ima tko vode don'jeti,
Nit im ima hljeba ukuvati,
 25 *Nit ih ima u ložnicu slati.»⁶*
 Al govore kićeni svatovi:
 »Ne budali, Radojeva ljubo!
 Jer u čedā mlada teta ima,
 Ona će im vode donijeti;
 30 Jer u čedā stara baka ima,
 Ona će ih u ložnicu slati;
 U čedā je milostivna strina,
 Ona će im hljeba ukuvati.«

Ko pa zjutraj sine beli dan,

- 35 Izlazile trije sirotice,
 Izlazile pred žarano sunce:
 »Žarko sunce, jes' vidilo majku?
 Sinoć nam je omrknula majka,
 A jutros nam nije osvanula.«
 40 Žarko sunce njima odgovara:
 »Boraj vama, trije sirotice!
 Kad sam sinoć na zapadu bilo,
 Vašu majku svati odvedošè;
 Svi svatovi gorom pjevajući,
 45 *Ona mlada gorom tugujući,*
A za vama trima sirotama.»

⁶ Gl. opomnjo k Vukovi inačici V, št. 693, v. 52—55 (str. 217).

Tragični sklep je torej tu odpadel, kakor v mlajših inačicah »Lepe Vide«.

O prvotnem smislu pesmi o »*Ljubi malog Radojice*«, te pred mohamedovske »*Asanaginice*«, ⁷ potemtakem ne more biti dvoma. Umirajoči Radojica prosi ženo, naj se določen čas ne omoži, dokler njen dojenec vsaj nekoliko ne odraste. Njeni svojci pa sklenejo, da jo spet omožc. Kmalu po moževi smrti pridejo vdovini bratje, da bi jo vzeli s seboj na dom. Pa jim odreče, saj nimajo pravice, da bi jo prisilili. Nato pa pride njen oče, z njim tudi mati, seveda tudi bratje in primerno spremstvo sorodnikov. Vdova se zdaj ne more več upirati, prosi samo odloga, da dojenca še zadnjič podoji in uspava. Ta odlog ji dovolijo. Ob sončnem zahodu se vsa družba odpravi in nedaleč od tam prenoči. Ko pa sine dan, ko bi morala vdova dete spet podojiti in ga oskrbeti, začne vdova tožiti, kaj bo z detetom, kdo ga bo zdaj dožil, kdo oskrboval. Svojci jo tolažijo, saj ima strine, žene moževih bratov, da ga bodo ob svojih otrocih dojile, saj ima

⁷ Drugi mohamedovski padelek (Vuk V, št. 691: Ženidba s mora Hasana, prim. Andrić V, št. 161) je to balado močno zmaličil: Hasan aga z morja zaprosi vdovo Neder-begovico, češ »*Uzeću ti Ala nejakova, * Raniću te medom i šećerom*«. Ko pa jo pride s svati iskat in kada (žena) z devetimi tovari vzame s seboj tudi Ala, ji Hasan aga prigovarja:

18 »Ostav' Ala, kićena kaduno!
U mene je osobljiva majka,
Pogubiće i mene i tebe.«

Žena na dvakratni poziv ne sluša; ko pa pridejo »*u zelenu goru*« in Hasan aga kadi tretjič prigovarja, se vda, ukaže Usejinu slugi, naj vzame iz tovorov svilene *gajtane* (vrvi) in svileno *dolamo* (haljo):

38 Usejin je kadu poslušao,	Kad uspuha vihar iz planine	
Pa izvadi gajtan i dolamu,	Reč' će Ale da ga ljulja majka;	
40 Leže Ala na zelenu travu	Kad uspada sa neba rosica,	45
I pokri ga zelenom dolamom,	Mniće Ale da mu pjeva majka;	
Od gajtana isplela čadora.	I odoše dvoru bijelome.	

Zjutraj pa, »*kad svanulo i granulo sunce*« (49), kaduna prosi moža, naj jo pusti v goro gledat za sinom. Mož ji dovoli. Ala so zveri raztrgale:

56 Čiči kada ko zmija ljuta,
Mrtva pade, više ne ustade.

tetke, moževe sestre, da ga bodo oskrbovale, saj ima »bako«, moževo mater, da ga bo negovala. Vdova pa se ne da utolažiti: tašča bo kmalu umrla, tete se bodo kmalu omožile, strine pa imajo svoje otroke rajši kakor njeno sirotico. In od žalosti *umre*.

Ta najstarejša oblika baladnega obrazca o »Osiroteli mladi vdovi - materi« se v nobeni inačici ni neokrnjena ohranila.

Jedro tragike je najbolj izraženo v prvi Vukovi inačici (Vuk I, št. 739): očetna družina odtrga mlado vdovo od njenega prvorojenca, sinka, ki je še dojenček v tretjem mesecu; namesto treh let, ki je umirajoči mož prosil, naj se vdova ne omoži, niso minili do ločitve niti trije tedni; ločitev je tu pač naravno usodna. Tudi razlog, ki ga očetna družina za ločitev ima, je tu najbolj očiten: ob edincu dojencu je opora mlade vdove v moževi družini pač še zelo šibka; njena mladostna lepota še ni minila, lahko jo bo spet omožiti. Ta namen sam pa iz Vukove prve inačice ni razviden niti ne pravna osnova za ločitev. Tudi tragična katastrofa nima prvotne oblike: mlada mati ne umre takoj ob ločitvi. Pogovor z Mesecem, ki katastrofo zavlačuje, nedvomno v to inačico ne spada. To dokazuje že vsebina Mesečevega odgovora: sirotica da je željna materine ljubezni, »*milovanja*«; dvomesečen otrok matere niti ne loči še od drugih ljudi — navadno to začne šele v četrtem mesecu — kaj šele, da bi si želel matere in njenega ljubkovanja, ko je ne vidi. Pogovor s soncem (in mesecem) je v inačicah »Osirotele mlade vdove - matere« sploh šele sekundaren, ker katastrofo ne samo zavlačuje, ampak slabi tudi njeno neposrednost in nujnost. Prenesel se je v balado nedvomno šele pozneje iz pesmi o »Daleč od doma omoženi nevesti« (Andrić VII, št. 277, Berković, št. 17).

Druga Vukova inačica (Vuk V, št. 693) bi bila najpopolneje ohranjena, ko bi je ne kazila na videz prav nezatna sprememba kakega poznejšega pevca, ki je pesem že bolj mehanično odpeval: iz poslovilnega govora

»Malog Radojice« je prenesel »tri godinice« (*malo vreme tri godine dana*) na kratki čas, ki preteče od odhoda vdovinih bratov, ki so jezni brez nje odšli, do prihoda vdovinega očeta in matere. Pravna osnova za ločitev vdove od otroka — očetna oblast — je dobro ohranjena, tudi katastrofa sledi ločitvi skoraj neposredno. Tako pa je sinko že v četrtem letu (razumljivo, da v materini tožbi ni več govora o dojenju, torej o bojazni, da bi otrok od lakote umrl). Minila so celo tista tri leta, ki je umirajoči Radojica prosil, naj se mu žena ne omoži! Psihološka osnova katastrofi je torej na vse strani in bistveno oslabljena. Kaže se tudi že nastavek za motiv pogovora s soncem: osirotela mati začne tožiti po otroku šele, »*Kad u jutru beo dan osvanu*« (50); tožba, ki tej vrstici neposredno sledi in se obrača do njene matere, in materin odgovor sta se torej kaj lahko spremenila v tožbo Soncu in odgovor Sonca.

Naravnost že zmaličena je Andrićeva inačica (V, št. 107). Ohranjen je v njej prav za prav samo še namen ločitve od otroka: možitev mlade vdove. Odpadli pa so iz pesmi prvotni povzročitelji prezgodnje možitve (že po enem letu namesto po treh), oče in očetna družina, krivda pa je avtomatično prenesena na vdovo samo (prim. spremembo Vidinega značaja v Smoletovi inačici, ko je odpadel motiv zvabitve na ladjo z zdravilom) — materina tožba pa je ostala; namesto edinca dojenca zapušča mlada vdova tri otroke, le da se ti še »nit ne smiju nit ručice daju« (4). — tudi to je hudo nerodno, ko je celo najmlajši vsaj že leto star — vdova torej ne toži, kdo bo otroke (vsaj najmlajšega) doжил, ampak »nit im ima tko vode don'jeti«; tožbi ne sledi materina smrt. Celot sekundarni motiv pogovora s soncem — ta bi bil tu na mestu — je prenesen na otroke.

Iz prvotne oblike balade o »Osiroteli mladi vdovi-materi« pa — celo še iz ohranjenih inačic — odsevajo še prastare, v praindoevropski sekundarni pastirsko-nomadistični kulturi vkoreninjene pravne

in družabne razmere. Žena je bila v praindoevropski družbi in v mlajši pastirskonomadistični kulturi sploh brezpravna. Nikdar ni mogla sama o svoji osebi odločati, nikdar ni mogla imeti svojega imetja; bila je še bolj kakor nedorasli ali dorasli sinovi pod popolno oblastjo družinskega poglavarja, očeta, ki je odločal celo o življenju in smrti, odločal, ali naj se novorojene dete vzredi in vzgoji ali usmrti (izpostavi). In ta usoda je največkrat doletela prav novorojenca žeskega spola. Za moža je morala vzeti, kogar je oče določil; očetu pa je bila odločilna cena, ki jo je kdo za dekle plačal. Ko se je omožila, je stopil na očetovo mesto kot popolni njen gospodar njen mož, če je ta umrl, njen najstarejši sin — če je niso z možem vred sežgali. V tej brezpravnosti je ženo varovala prav za prav samo naklonjenost in ljubezen njenega moža in zlasti njenih sinov. Usoda vdov pa je bila še posebno žalostna, zlasti še vdov, ki niso imele odraslih sinov, torej mladih vdov: bile so peto kolo pri hiši, vsem v nadlego in v napotje, tako tudi njeni nedorasli otroci.⁸

Ni čuda, da se je tedaj zavzela zanjo spet njena očetna družina, seve, če so jo radi imeli. Ta skrb in ljubezen pa je imela tudi spet svoje temne sence. Njen oče ali, če je ta že umrl, najstarejši brat je spet neomejeno odločal o njeni osebi in usodi. Če je bila mlada in lepa in seveda tudi izvedena v vseh ženskih delih, je spet imela ceno, po svoji volji jo je lahko spet oddal komu za ženo, t. j. prodal.⁹

⁸ Odsev teh razmer vidimo zelo lepo v *Andromahini* tožbi za *Hektorjem*, svojim možem, ki ga je *Ahiles* v boju ubil, v *Iliadi* XXII, 476—514. (Gl. *Homer - Sovrè*, *Iliada*, str. 172s.) Posebno pretresljivo toži o usodi svojega sina dojenca *Astianakta*, ki ga v duhu vidi, kako se lačen potika po hišah očetovih tovarišev in išče grizljaja, pa ga povsod pode od hiše, češ »Oče tvoj ne sedi med nami pri jedi!« In to o sinu najstarejšega sinu kralja *Priama*. — Ves odstavek kaže še ritmični značaj stare pevske balade, strogo dvodelnost vrstic z dvema pglavitnima stavčno ritmičnima poudarkoma v vsaki polovici; povzet je nedvomno po stari vdovski »tužbalici«.

⁹ Prim. *O. Schrader*, *Die Indogermanen*³, *Wissenschaft und Bildung* 77. *Quelle & Meyer*, Lpz. (1919), 73—77; *W. Schmidt-Koppers*, *Völker und Kulturen*, Regensburg (1924), 210—214 (prvotnejša pastirskonomadistična kultura), 309—311 (sekundarna pastirskonomadska kultura).

Te pravne in družabne razmere še jasno odsevajo iz Homerjeve Odisije. Atena v Montesovi podobi svetuje Telemahu, ki mu dom zajedajo objestni snubači njegove matere Penelopeje (Od. I, 274—278):¹⁰

*μνηστῆρας μὲν ἐπὶ σφέτερα σκίδνασθαι ἄνωχθι,
μητέρα δ', εἰ οἱ θυμὸς ἐφορμᾶται γαμέεσθαι,
ἄφ' ἴτω ἐς μέγαρον πατρὸς μέγα δυναμένοιο·
οἱ δὲ γάμον τεύξουσιν καὶ ἀρτυνέουσιν ἔεδνα
[πολλὰ μάλ', ὅσσα ἔοικε φίλης ἐπὶ παιδὸς ἔπεσθαι.]*

Telemahos to ži snubače pred ljudstvom na zborovanju (Od. II, 52—54):

*οἱ πατρὸς μὲν ἐς οἶκον ἀπερρίγασιν νέεσθαι
Ἰκαρίον ὥς κ' αὐτὸς ἐδνώσαιο θύγατρα,
δοίη δ', ὅ κ' ἐθέλοι καὶ οἱ χεχαρισμένος ἔλθοι.*

Vodja snubačev Antinoos pa zahteva od Telemaha (Od. II, 113—114):

*μητέρα σὴν ἀπόπεμπον, ἄνωχθι δὲ μιν γαμέεσθαι
τω, ὅτερό τε πατὴρ κέλεται καὶ ἀνδάνει αὐτῇ.*

Telemahos ugovarja (tu se kaže varstvo, ki jo je nudila vdovi ljubezen njenega sina): (Od. II, 130—133)

*Ἀντίνο', οὐ πως ἔστι δόμων ἀέκουσιν ἀπώσαι,
ἢ μ' ἔτεχ'. ἢ μ' ἐθρεψε πατὴρ δ' ἐμὸς ἄλλοθι γαίης.*

¹⁰ Slovenski prevod teh mest (A. Sovre):

Od. I, 274—278:

Snubcem raziti se veli, naj gre vsakteri na svoje, mati pa — ako želi in bi rada morda se možila, vrni se zopet na dom, v očeta mogočnega dvore: svatbo ji tam priredi in balo zložijo obilno, kakor spodobi se dati prelubi jo hčeri za doto.

Od. II, 52—54:

Vendar boje se močno, oditi v Ikarija hišo, k oču, da hčer bi zaročil in sam odmeril ji doto, dal jo, komur bi hotel, in zet bi bil mu pogodu.

Od. II, 113—114:

Mater odpravi nazaj, ji veli, naj spet omoži se, z njim, ki ga oče ji da in bo sami po srcu in volji.

Od. 130—133:

S silo, Antinoos moj, ne morem pognati je z doma, svoje rodnice, rednice; a oče živi mi na tujem,

*ζῶει ὁ γ' ἢ τέθνηκε· κακὸν δὲ με πόλλ' ἀποτίνειν
Ἰκαοίῳ, αἶψ' αὐτὸς ἐκὼν ἀπὸ μητέρα πέμψω.*

Polybos pa ponovno zahteva od Telemaha (Od. II, 195—197 [196—197 = I, 277—278]):

*μητέρα ἦν ἐς πατρὸς ἀνωγέτω ἀπονέεσθαι·
οἱ δὲ γάμον τεύξουσιν καὶ ἄρτυνέουσιν ἔδνα
πολλὰ μάλ', ὅσσα ἔοικε φιλῆς ἐπὶ παιδὸς ἔπεσθαι.*

Pa ne samo to, v Odiseji je uporabljen prav isti motiv kakor v uvodu balade o »Ljubi Malog Radijice«, očetova skrb za sina dojenja in prošnja, naj se žena določen čas ne omoži. Penelopeja razlaga nadležnim snubačem, zakaj jih je morala doslej odklanjati. Odisej sam ji je tako naročil, ko je odhajal pred Trojo (Od. XVIII, 259—270):¹¹

*„ὦ γύναι, οὐ γὰρ δίῳ ἐκνήμιδας Ἀχαιοὺς
ἐκ Τροίης ἐν παντὶ ἀπήμονας ἀπονέεσθαι·
καὶ γὰρ Τρωᾶς φασὶ μαχητὰς ἔμμεναι ἄνδρας,
ἡμὲν ἀκοντιστὰς ἡδὲ ὀντήρας οἰστών
ἵππων τ' ὠκυπόδων ἐπιβήτορας, οἳ κε τάχιστα
ἐκρίναν μέγα νεῖκος ὁμοίου πολέμοιο.
τοῖ οὐκ οἶδ', ἢ κέν μ' ἀνέσει θεός, ἢ κεν ἁλώω
αὐτοῦ ἐνὶ Τροίῃ· σοὶ δ' ἐνθάδε πάντα μελόντων.*

da, če ni že mrtév. Le stežka Ikariju plačam
globo veliko, če sam — svojevoljno — upotim mu mater.

Od. II, 195—197:

Mater prisili naj svojo, da vrne na dom se k očetu,
svatbo ji tam prirede in balo zložijo obilno,
kakor je dati spodobno preljubi jo hčeri za doto.

¹¹ Slovenski prevod Antona Sovreta:

Od. XVIII, 257—270:

Nimam ti upanja, veš, o žena, da vsi bi Ahajci
v lepih golenkah kedaj se zdravi vrnili iz Troje;
kajti Trojanci slove kot rod bojevitih junakov,
spretni so v kopja metanju, pa tudi napenjanju loka,
vpreg bliskovitih vozači, ki nagloma, kakor bi trenil,
v sil enakih tekmi odločijo veliko bitko.
Torej ne vem, li privede domov, li tam pogubi me
bog pred Trojo morda, pa vse tu tebi izročam!

*μεμνησθαι πατρός καὶ μητρός ἐν μεγάροισιν
ὡς νυν, ἢ ἔτι μᾶλλον, ἐμεν ἀπονόσφιν ἔοντος·
αὐτὰρ ἐπὶ δὴ παῖδα γενεήσαντα ἰδῆαι,
γῆμασθ' ὃ κ' ἐθέλησθα. τὸν κατὰ δῶμα λιποῦσα.*"

Tudi tu je oblika heksametra kakor v Andromahini tožbi (gl. op. 8) še pristno baladna: heksameter je strogo dvodelen z dvema stavčnima poudarkoma v vsaki polovici — v. 265. je sicer trodelna, a tudi tu ima vsak del po dva miselno poudarjena pojma: torej tri polovice baladnega stiha. Aojdska pesem, okoli katere je zgrajena Odiseja, pa ni morda balada o »Osiroтели vdovi-materi« ampak takisto prastar baladni obrazec o »Možu, ki se po dolgi odsotnosti vrne na ženino svatovščino« (*Ὀδυσεύως νόστος*). Tudi za ta baladni obrazec, ki je znan ali je vsaj bil znan od Indije do zadnjega konca Evrope,¹² je značilen

Bodi očeta te skrb, na mater mi pazi v palači
kakor doslej, če ne bolj, ko jaz bom daleč od doma;
kadar pa končno sprevidiš, da sin je najin dorasel,
pojdi od hiše voljno in omóži se, s komer ti drago!

¹² John Meier (DVM I, št. 11, str. 94—106, prim. št. 12, str. 106—121, št. 13, str. 122—133) trdi, da je zgodnesrednjeveška »pri-povedka« o moževi vrnitvi na ženino svatovščino (*»Heimkehr«*) »wohl germanischen Ursprungs« (str. 101) in sicer nordijskega (101, 102). O slovensko-hrvaških inačicah trdi, da so »aus dem Deutschen entlehnt« (102). Vsa osnova njegove trditve so tiste 4 inačice, ki jih je priobčil Štrekelj v SNP I, št. 215—218, ena prekmurska in tri kajkavske; ničesar pa ne ve o inačicah, ki so jih priobčile tako obče dostopne in znane zbirke, kakor Vuk (II, št. 25), Bosanac (II, št. 28, dve inačici še str. 379) in Andrić (VI, št. 25, 26. in 40 inačic, rokopisnih in tiskanih, ki so izpisane ali omenjene na str. 309 do 317), seveda tudi o bolgarskih inačicah ne, ko ima tri že sam Miladinov (Balgarski nar. pesni, Zagreb, 1861, št. 65, 66, 111 [odlomek]). Torej na osnovi komaj 8 % inačic, ki sem jih samo tu navedel. — Tudi ruske inačice naj bi bile menda germanškega, če ne naravnost nemškega izvora. Motiv namreč, da se žena po domenjenem času sme s komer koli poročiti, samo z določeno osebo ne (t. 1, str. 103), pozna John Meier iz ruske »zgodbe« (*Geschichte*) v Dobrynji in iz ene kočevske inačice, Ruska »zgodba« pa »gehört nach Wollner (Untersuchungen über die Volksepik der Grossrussen [1879], 70) nicht zum nationalrussischen Stoff, und deshalb braucht dieser Zug im Gottscheer Liede nicht aus dem Slovenischen zu stammen« (str. 103, prim. str. 102). To sklepanje je že zgolj logično pogrešeno, stvarno pa še bolj: ta poteza je namreč doma tudi

motiv, da mož pred odhodom na vojsko ženi naroči, naj se določeno število let (največkrat sedem ali devet) ne omoži, a ne zaradi otroka — saj pogosto mora takoj od svatovščine od doma — ampak iz čisto drugačnega razloga: ako se toliko časa ne vrne, naj žena misli, da je mož

v hrvatskih narodnih pesmih: Bosanac II, št. 28, str. 106ss. Motiv sam pa je v zvezi s predlogo Homerjeve Odiseje: drugi mož naj bi ne bil slabši od prvega — zato v Odiseji preskušnja z lokom. — Po Meierju kaže tudi ruska »zgodba« s hrvatskimi inačicami vred (t. 10, skok čez mizo, str. 104), pa tudi sama (t. 6, preobleka, str. 103) spielmannske poteze, češ da so bili igrci znani samo Nemcem in Germanom. Tako sklepa Meier, čeprav ne pozna niti ene ruske inačice, ampak samo borne izpiske pri Wollneru, str. 64ss., 122s. (Meier, str. 102). In samo Rybnikov I—III (1861—1864) ima sedem inačic, Hilferding (1873) pa nič manj ko 25 (razen v kalu str. LV navedenih še št. 80).

Razen tega je John Meier Wollnerov stavek uporabil v bistveno drugačnem smislu, kakor pa ga je Wollner izrekel. Wollnerove besede so namreč le zaključek daljše polemike zoper mnenje, da bi bil pripovedčni obrazec nenadne vrnitve moža na ženino svatovščino bodi domače ruski, bodi domače nemški ali germanski: Und wenn der Verfasser (W. Müller v knjigi G. Schamberg - W. Müller, Niedersächsische Sagen und Märchen [1855], 389—419: Die Fahrt nach Osten) zur Zeit der Abfassung seines Aufsatzes (1855) die russische Volkspoesie begreiflicherweise unbekannt war, ... so konnte ihn doch eine wohlbekannte, in diesen Kreis von Erzählungen passende Sage, die Sage von der Heimkehr Odysseus', belehren, daß er es hier nicht mit einem ausschließlich germanischen Stoffe zu thun hatte« (Wollner, n. d., 69). John Meier Odisejo seveda pozna, tudi arabske vire in epizodo Nala in Damayanti v strind. narodnem epu Mahabharata. Pa je Odisejo izrečno iz razprave izločil (abgesehen von der Rückkehr des Odysseus, str. 102, pod. 101), o indijskih in arabskih virih pa molči. To je poleg neznanja slovanskih inačic kardinalna napaka njegovih izvajanj. Kajti sam si je moral pač povedati, da starogrško-arabsko-indijska pripovedka ni po zraku zletela k Skandinavcem. Zasledovati bi bil moral pot, po kateri so prišle inačice tja. Ko bi bil to storil, bi bil videl, da se v evropskih inačicah prelivajo istovrstni motivi starogrške, staroarabske in staroindijske oblike (anagnorismos po telesnem znaku je starogrški, po pesmi staroindijski, po prelomljenem pečatnem kamnu ali prstanu staroarabski), videl bi bil tudi, da so ohranile ruske byline in srbske in hrvatske pesmi neke starogrške motive, ki jih drugod ni, druge pa v mnogo bolj starinski obliki. In videl bi bil, da vodi pot iz Orienta k Nordijcem mimo Nemčije od Carigrada ob Dnepru navzgor preko Kijeva in Novgoroda. — Dokaz za to prinese, če Bog da, druga razprava, ki je zanjo gradivo že zbrano.

v vojski padel ali drugače umrl; kot vdova pa se kajpada lahko spet poroči. Temu motivu je v Odiseji drugi motiv, skrb za otroka, le čisto po zunanje pridružen, brez notranje nujne zveze: najprej govori Odisej, da bo pred Trojo morda padel; pričakovali bi torej, da bo govoril o tem, kdaj naj Penelopeja misli, da je mrtev, saj se Odisėja tega vprašanja dovoljkrat dotika.¹³ Pa ne! Namesto tega skrbi Odiseja, kaj bo z otrokom, če se Penelopeja prezgodaj poroči. Ni dvoma, da je ta motiv prišel bodi v Homerjevo Odisejo, bodi v aoidsko pesem, njeno poglavitno predlogo, od drugod, in to od sicer v starogrščini ne ohranjene baladne pesmi o mladi vdovi, ki se mora zoper obljubo ločiti od svojega dojenca. Bodi tako ali tako, Odiseja nam spričuje, da je bila v predhomerski dobi baladna pesem o »*Osiroteli mladi vdovi-materi*« na Grškem znana.

Ali je srbska in hrvatska narodna balada »Ljuba Malog Radojica« dediščina iz praslovanskih časov, ali je prišla k Srbom in Hrvatom po grškem posredovanju, danes ne moremo več določiti, ker se nam starogrška aoidska pesnitev ni ohranila in ker o njej tudi v Odiseji ni druge sledi kakor tista dva heksametra (269—270) v XVIII. spevu.

Docela predkrščansko, še staro indoevropsko pravno in družabno stališče žene, na katerem je osnovana zgodba te balade, pa tudi vsa njena globoka tragika, priča, da spada »Ljuba Malog Radojice« med najstarejše srbske in hrvatske narodne pesmi. Verjetno pa je, da je bila znana tudi drugim slovanskim narodom, predvsem sosednim Bolgarom in Slovencem, in ne le Grkom, ampak tudi drugim narodom indoevropske jezikovne družine.

Prav isti tragični motiv kakor v starem indoevropskem baladnem obrazcu o »*Osiroteli mladi vdovi-materi*« je tudi jedro in duša baladnemu obrazcu o »Ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem ple-

¹³ Gl. n. pr. Od. I, 161 s., 166 ss., II, 182 s., XIV, 144—167, XIX, 270—313.

nilcu»: v inačicah najstarejših tipov je v ospredju vedno materina bolečina in njen obup zaradi ločitve od ne-bogljenega dojenčka; tudi zaključek je isti: materina smrt.

Pa ne samo to. Obe baladi veže tudi čisto določen kakovostni kriterij: ne samo snovni motiv je isti, materina skrb, kdo bo odslej otroka dožil, bojazen, da bo brez matere od lakote umrl, ampak tudi oblika, v kateri je motiv izražen. V srbskih in hrvatskih inačicah »Ljub e Malog Radojice« toži mlada vdova, kdo bo odslej otroka dožil, kdo ga oskrboval in negoval; mati ji odgovori (v hrv. inačici svatje), naj skrb mirne duše prepusti moževim svojcem, njegovi materi, sestram in svakinjam (otrokovim tetkam in strinam); vdova pa jo zavrne, da vsi ti svojci matere ne morejo nadomestiti, in od žalosti umre (v hrv. inačici še dalje toži za sirotami).

Prav isto potezo nahajamo tudi v baladi o »Ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilcu«, le da je na mesto ženinih svojcev seveda stopil pomorski plenilec (-ci) in da je njegov odgovor vsebinsko sicer isti, a po obliki surov. V »Scibiliji Nobili« se je ohranila celo še značilna trodelnost tega motiva: ugrabljena mati, ki ji mornarji ponujajo jedi, pravi:

- 42 »Nè mangiari, nè biviri,
Nè durmiri nè stari beni
Nuddru pinseri a mia mi nni veni
45 Chi lu mè figghiu è mortu di fami.«

Mornarji surovo odgovore:

- 46 »Si tu hai ssu pettu chinu,
Sguittacillu tu a ssi cani«,

žena pa jih ostro zavrne:

- 48 »Lu mè latti è biancu bianchissimu,
Tu si' veru cori di cani.«

V spremenjeni obliki je isti motiv izražen že poprej; zaradi pozneje vrinjenega moževega poskusa, da bi ženo odkupil, je tu (na prvotnem mestu) prevzel ženino

v l o g o m o ž : ko mu ugrabitelj odkup odreče (»Tudi če mi ladjo do vrha z zlatom napolniš, ti je ne dam in ne dam«), se obrne mož do žene in toži:

35 »Comu ti facisti pigghiari?
Mi lassasti lu figghiu picciulu,
E cu' minna cci voli dari?»

pa si že tudi sam odgovori (namesto ugrabitelja):

38 »Si nurrizza 'un cci nn'è no,
Pani e nuci cci pasciro.«

Materin odgovor je tu odpadel.¹⁴

V D e R a d o v i kalabrijski inačici pa se je trodelnost na tem mestu brezhibno ohranila, čeprav je tudi tu (zaradi vrinka o poskušenem odkupu) ženino vlogo pre-

¹⁴ V B r u z z a n o v i albanski inačici (št. 2), ki si sploh ni na jasnem, ali je ugrabljena »Lepa« dekle ali žena, se je ohranil samo prizor poskušenega odkupa, o otroku in skrbi za dojenje ni sledu. Poskus odkupa pa je mikaven zaradi tega, ker se v njem ponavlja ista ponudba kakor v »Scibiliji Nobili«: njen »gospod« ali »brat« jo hoče odtehtati tudi z zlatom (v. 16ss.):

»Ti do ducati a salma a salma,
Perchè mi restituisca la bella.«
»Nè ducati a salma a salma,
Non vedrai la bella.«

Prim. Scibilia Nobili I, 27—30:

»Jeu vi dugnu oru e dinari
Pi quantu iddra pò pisari.«
»Puru chi mi nni inghissi navi
E no no 'un ti l'haju a dari.«

O prastari pravni navadi, da so se odtehtali imenitni ujetniki, trupla od sovražnika ubitih, z zlatom, ko so jih odkupili, gl. G r i n m, Rechtsaltertümer, 673 s.; F e l. L i e b r e c h t, Zur Volkskunde (1879), 236 s. Najstarejši znani primer so Ahilove besede, ki jih govori truplu ubitega Hektorja (II. XXII, 351 ss.; Homer-Sovre, Iliada, 168 s):

Da, če bi tvoje telo mi z zlatom odtehtati hotel
Priamos, Dardana vnuk, še tedaj častitljiva mati
rodnega sina ne bo, plačoč, položila na oder,
nè, ujede in psi raztrgajo naj te do kraja!

Tudi truplo mučenca sv. Vojteha je (997) poljski vojvoda Boleslav Prusom odtehtal z zlatom (Liebrecht, n. m.).

vzel v začetku mož, žena pa na koncu materino vlogo iz balade o »Osирoteli mladi vdovi materi«. Mož hoče ženo najprej odkupiti:

- 10 »O Marinari,
Dunatimi Donna Candia,
Che vi do dinari a tumulu
E scuti a centinari.«

Mornarji plenilci prošnjo odklonijo, ker je prelepa — hočejo jo torej imeti ali prodati za sužnjo priležnico:

- 14 »Nun vulimu dinari a tumulu
Ne scuti a centinari;
Vulimo a Donna Candia
Che ha bellizzi singolari.«

Zdaj se začne pogovor, ki je v jedru prevzet iz balade o »Osирoteli mladi vdovi - materi«: mož (namesto žene) poskusi omečiti ugrabitelje s prošnjo za sinčka dojenčka:

- 18 »O Marinari,
Dunatimi a Donna Candia;
Che ha nu ninillu picciulu,
Nun ha chi lu lattar.«

Mornarji mu to prošnjo surovo odbijejo:

- 22 »Dunali e pane e simula
Ed acqua di funtana;
Si nun ni vue di chillu
Tu lassalu schiattar.«

Kandijin nasvet, ki zdaj sledi, je povzet iz materine tolažbe na vdovino tožbo v baladi o »Osирoteli vdovi-materi«. namenjen je namreč možu (prv. vdovi) in ne ugrabiteljem:

- 26 »Managgia a tia e a suarta
Che ha fattu a mia 'ngannar.
Va portacilu a suarta
Che faccialu lattar«,

ugrabiteljem pa odgovori šele ob skoku v morje, a ne na surovo »tolažbo« glede otroka, ampak na zavrnitev odkupnine. Ko se Donna Candia vrže v morje, reče:

- 39 »Nun mi gode lu mio maritu,
E nemmeno li Turchi cani.«

Oba izreka, s katerima v »Donni Candi« mornarji odbijejo najprej moževo ponudbo odkupnine, nato njegovo prošnjo, da bi mu vrnili ženo zaradi dojenca, sta bila torej v prvotni baladi en sam izrek in ta ni bil namenjen možu, ampak ženi ter je zavračal ženinino prošnjo, da bi jo spustili domov zaradi dojenca; torej kakor v baladi o »Osiroteli mladi vdovi-materi«. V tej baladi pa je pripravljen tudi že drugi razlog, zakaj mornarji v »Donni Candi« prošnjo zavrnejo (prvi je: otroka bodo že kako oskrbeli), ženina lepota (DC: da bo zato sužnja prilžnica); saj vzame tudi v baladi o »Osiroteli mladi vdovi-materi« očetna družina hčer domov, ker je še mlada in lepa in jo hoče oddati (prodati) drugemu možu.

V i h a n s k i i n a č i c i j e z a m o r č e v o d g o v o r n a Vidino tožbo (in prošnjo) sicer o d p a d e l, a neposredno sledeče Vidine besede očitno odbijajo neko žaljivo z a m o r č e v o p o n u d b o: zamorčeve besede se torej niso nanašale samo na otroka, ampak tudi na Vido samo, ki naj bi bila zamorcu »žena«. Ko Mlada Vida spozna, da je ugrabljena, vzklikne:

- 21 »Kaj boš ti, dete počeva,
K na boš matere jméva«,

in neposredno nato nadaljuje:

- 23 »Ráj čam na sred murja skočit,
Kokər pər tjáb se, čārən zamurc, vazít.
Koko boš se miw jokáva,
K na boš matere jméva!«

Iz Maroltove hraške inačice »Sprelepe Vide« pa se vsebina zamorčevega odgovora kljub poznejšim dodatkom (tu jih hočem izločiti, od kod so, bomo pozneje videli) še dobro razbere. Takoj po ugrabitvi prosi Vida, naj ji zamorski gospod dovoli, da se vrne (to je smisel 33. [43.] vrstice):

- 32 Tokó i zavpiwa sprelepa Vida:
33 »O gnáda, gnáda! gospód zamóršče!
35 Kdó me u pódóju bowánga sína?«

Toko i zèi rèku gospód zamóršče:

»O nêc nâ märej, ti mwáda Vída!

Kêr gâ bo maru, tã gâ u pòdoju ...

52 Zèi uš pa ti (moja^{14a}) gospodina,

50 pa mojga sina mē uš previjáwa (prv. dočila).«

Zavrnitev je v tej inačici, v kateri postane sprelepa Vida zamorskemu gospodu »fráwna n gòspodína«, seveda odpadla. Za starost tu navedenih vrstic pa govori razen paralel iz sicilsko-kalabrijskih inačic tudi resnica, da se v zamorčevem odgovoru Vida ne imenuje »sprelepa Vida«, ampak — kakor v ihanski inačici »mlada Vida« (37, 46; NB 42—43, 45—46 = 32—33, 36—37).

Isto vprašanje in isti odgovor se je ohranil tudi še v kočevskih inačicah, predvsem v krajših inačicah prehodnega tipa, pa tudi v posameznih daljšega »gorenjskega« tipa z motivnim nizom vrnitve, pomešani pa so vanj tudi tu mlajši dodatki (tu jih hočem izločiti). Maroltova inačica ② (št. 12 — s pravilno razvrščenimi vrsticami):

30 Wie heftig nur weint die schöne Mare:

»Wo führt ihr mich hin, wo komm ich hin?

Wer wird mir säugen meinen jungen Sohn?»

33 Also da spricht der schwarze Moor:

35 »Nur nichts, nur nichts, du schöne Mare!

34 Wer ihn wird wollen, der wird ihn säugen.

36 Dort siehst du ein weißes Schlößlein,

38 Dort wirst du sein meine schöne Frau,

Meine schöne Frau, meine schöne Haushälterin.«

»O wollte Gott nur, o wollte Gott nur,

In wäre (nur eine) arme Dirn!«

Vprašanje in odgovor glede dojenja imajo le še inačice ③ (št. 12, op. 3) ④ (št. 17) ⑤ (Mar. ⑦, št. 18, op. 44), zamorčevo »tolažbo«, da bo ugrabljena žena njegova priležnica, skoraj vse inačice; Marin slabotni ugovor, ki je povrhu sko-

^{14a} To je konjektura. V zapisu samem stoji: »...

48 Oh ta velče skrine uš kwuče (ključe) mewa,
u gòspòskmo špàmpet pr men ležáwa

50 pa mójga sína me uš previjáwa.

Dozdej s bwa dèkwa na bèwmo grádo,
zèi uš pa tí fráwna n gòspodína.«

raj v vseh inačicah (Mar. 𐤌𐤃 𐤅 𐤇 𐤅 [Mar. 𐤇] 𐤇 [Mar. 𐤅] 𐤅 [Mar. 𐤇] 𐤇 𐤅 𐤇) že bolj ali manj popačen, znači seveda že razsulo tragike vse balade (več o tem v 9. pogl.), motno pa odseva iz njega le še nekaj prvotnega smisla: ugovor! Brezhibno se je ohranila tudi prvotna trodelnost tega odločilnega razgovora, jedra in duše prvotne tragične balade o »Osiroteli mladi vdovi-materi« in balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilcu«.

Ni torej dvoma, da je tragični boj in tragični zaključek balade o »Osiroteli mladi vdovi-materi« izhodišče tragičnemu boju in tragičnemu sklepu v baladi o »Ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilcu«. V hudih časih, ko so Arabci in Mavri plenili po vseh krščanskih obrežjih Sredozemlja, tudi Jadrana (IX.—XI. stol.), se je pač neredko zgodilo, da so nekrščanski pomorski plenilci v sužnost odpeljali tudi mlade matere, tudi matere iz imenitnih družin, in jih ločili od dojenčev, ki so brez materine hrane še bolj umirali kakor sicer v tistih starih časih, ko je bila umrljivost otrok v prvem letu toliko in tolikokrat večja kakor v rednih razmerah danes. Na grškem ozemlju vzhodnega Sredozemlja pa so se začeli arabski napadi že v VII.—VIII. stoletju: zavzetje Egipta in Aleksandrije 642, Tripolisa 644, Kipra 650, šestkratno obleganje Carigrada 672—677 (grški ogenj!) in spet 718. Ni čuda, če je tedaj kak pevec, poklicni ali nepoklicni pesnik, ko je nesreča zadela posebno odlično in priljubljeno družino, prelil prastaro balado v novo obliko z novo vsebino. Poglavitne premembe so bile:

1. Tragični motiv prisiljene ločitve od otroka se je poostril z verskim in kulturnim nasprotjem med materjo in tistim, ki jo od otroka loči; na mesto pravne sile — boja med dolžnostmi matere in hčere — je stopilo golo nasilje in boj zoper krivičnega napadalca.

2. Na mesto očeta in očetne družine, ki mlado vdovo-mater od otroka ločijo, da bi jo vnovič omožili, je stopil »poganski« pomorski plenilec s svojo mornariško bojno družino, ki mlado ženo-mater iztrga ne le otroku, ampak tudi možu in domu ter jo odpelje na tuje.

Tragika je še izdatno povečana s tem, da si moramo predstavljati ženin dom ne po indoevropsko kot »ne-vesti« napol tuj, ampak kot krščanski dom vzajemne vdanosti in ljubezni.

3. Žene ne čaka nova versko, pravno in družabno veljavna zakonska zveza z drugim krščanskim možem, ampak suženjstvo in skrunitev, bodi po ugrabitelju, če si jo vzame za »ženo« (ob živem možu!), bodi po vsakokratnem lastniku, če jo kot sužnjo proda — morda celo oboje po vrsti — ali pa, če bi si hotela položaj izboljšati, odpad od vere.

4. Tragični boj in sklep je dobil s tem nov značaj. Na mesto pasivne obrambe, recimo kar fiziološke obrambe človeške nature same, je stopila kar kot dolžnost aktivna obramba; na mesto smrti od žalosti je stopila prostovoljna smrt po naglem, ne le čustveno, ampak tudi moralno podprtem svobodnem preudarku. Čustveno: če dojenček prvorojenček mater za vedno zgubi in bo moral brez materinega mleka skoraj gotovo umreti, če je mož ne bo več imel, naj je tudi ugrabitelj ne dobi; moralno: pred mukami suženjstva in skrunitve, pred nevarnostjo odpada od vere se hoče krščanska mati zateči s smrtjo h Gospodu.¹⁵

Vse te premembe v tragičnih motivih balade o »Osiro-teli mladi vdovi-materi«, ki so jo preoblikovale v balado o »Ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilcu«, izhajajo iz starokrščanskega izročila o antiohijskih mučenkah sv. Bereniki, sv. Prosdoki in sv. Domnini, oblikovanega že v narodni legendarni pesmi o eni izmed njih.

¹⁵ Cerkveni očetje glede objektivne presoje teh »samomorov« starokrščanskih mučencev, o kakršnih zgodovinski viri ne poročajo samo iz Antiohije, ampak tudi od drugod, ne soglašajo. Nekateri jih hvalijo, drugi obsojajo, med drugimi sv. Avgustin. O subjektivni presoji (prisojanju osebam, ki so jih storile) se je izrekla že sama sv. Cerkev, ko je te osebe prištela med svetnike mučence in jih kot take časti. Najbolj znana je sv. Pelagija, petnajstletna krščanska devica iz Antiohije, ki se je strmoglavila s strehe očetnega doma in se ubila iz istega razloga, zaradi katerega je sv. Berenika s hčerama skočila v vodo. Eusebius, *Historia Ecclesiae* VIII, 12, 4; S. Joannes Chrysostomus, *Homilia in S. Pelagiam*, Migne, PG 50, 579—584.

krščanski devici, in uporabljenega že v tragični baladi o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku«. Razloček je prav za prav samo ta, da je k razlogom starokrščanskih mučenk (krščanskega dekleta), da se izognejo skrutitvi in nevarnosti odpada od vere, stopila še ljubezen in zvestoba do svojcev, moža in otroka.

Iz take združitve baladnih obrazcev o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku« in o »Osiroteli mladi vdovi-materi« je nastala najstarejša oblika balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilcu«, ki še ne pozna motiva zvažitve na ladjo — pomorski razbojniki jo ugrabijo s silo kakor krščansko dekle v baladi o »Ugrabitvi krščanskega dekleta« (Lepa Mara, Sestra Ljutiце Bogdana, Sestra Ivana Senjanina, Budinska Rada) — tudi ne pogovora s soncem, ki ga tudi v prvotni baladi o »Osiroteli mladi vdovi-materi« še ni bilo. Taka oblika balade se je ohranila, res že močno okvarjena, v sicilskih inačicah »Scibilije Nobili«: prekmorski nekrščanski plenilci s silo vdero v njeno palačo — v starokrščanskem izročilu je ta motiv le rahlo pripravljen (zvijačno zvaobljene mučenke v o-j-a ki zgrabijo) —; na njeno tožbo, da ji bo otrok dojenec od lakote umrl, ji surovo odgovore, hrano, ki jo ji ponujajo, odklanja in prvo priložnost uporabi, da se vrže v morje.

Ti osnovni motivi prvotne balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere« so pa v baladi o »Scibiliji Nobili« že na mnogo-ter način oslabljeni in premenjeni po motivih, ki so zašli vanjo iz drugih baladnih obrazcev. Skok v morje (reko), skupen starokrščanskemu izročilu, baladi o »Ugrabitvi krščanskega dekleta« in o »Ugrabitvi krščanske žene-matere«, je oslabljen, ker je »Scibilija Nobili« dobila nadaljevanje, balado o »Odkupu«. Tudi začetek je v obeh sicilskih inačicah sekundaren, poznejši: v marsalski inačici je vnovič prevzet iz balade o »Ugrabitvi krščanskega dekleta«, saj govori o hčeri Velikega kneza, ki se šele moži, v borgettski inačici pa je povzet iz sicilske pripovedke, ker Scibilija Nobili tu od doma uteče in se brez očetovega dovoljenja z izvoljenim vitezom poroči. Tudi vlo-

žek o možu, ki skuša ženo takoj pomorskim plenilcem odkupiti, izvira od drugod: povzet in premenjen je po inačicah z zvažitvijo na ladjo, kjer spremlja mlado mater do ladje njena tašča ali svakinja (gl. št. 1, 7. str. 46 ss., 61), ki imajo same ta motiv spet iz balade o »Nedogovorjeni ugrabitvi neveste« (prim. Milka Kotlenka i Petar tragovec, zg. str. 154 s.).

Zgodovinsko ozadje pa se je v sicilski baladi — kakor v vseh albansko-južnoitalskih — spremenilo (tunizijski pirati, Turki namesto Arabcev-Mavrov) pač iz istih razlogov, zaradi katerih so v hrvatskih, srbskih in bolgarskih baladah o nasilni »Ugrabitvi krščanskega dekleta« stare Arabce-Mavre-Zamorec zamenili Turki.

IX. ZVABITEV NA LADJO

Prva oblika, razvoj, razkroj v zvezi z razvojem in razkrojem baladne vsebine

Razen v marsalski in borgettski inačici »Scibilije Nobili« v vseh inačicah balade o »Ugrabljeni mladi ženi-materi« pomorski plenilci mlade matere ne ugrabijo s surovo silo, ampak z zvijačo: ugrabitelj pristane na obrežju kot pomorski trgovec, ki prodaja na ladji dragoceno blago in ljudi vabi k nakupu; tako zvabi na ladjo tudi mlado mater in, ko blago izbira, z ladjo odrine in jo odpelje v sužnost. Tudi v sicilski pripovedki, v kateri navidezni pomorski trgovec ugrabi mlado ženo po naročilu njenega očeta, da bi jo njemu nazaj pripeljal (ker mu je od doma ušla in se zoper njegovo voljo poročila), se ta motivni niz ni spremenil.

Motivni niz zvabiteve ima v inačicah »Ugrabljene mlade žene-mater« dvojno obliko. V albansko-italjskih inačicah je vaba dragoceno oblačilno in okrasno blago, v hrvatski, v slovenskih in kočevskih zdravilo za otroka.

V albansko-italjskih inačicah zvabi pomorski trgovec-plenilec (Turek) s svojo mornarsko družino mlado mater, bogato gospo imenitnega rodu, na ladjo s svilo in svilenim blagom. Najnatančneje poroča o tem De Radova albanska inačica (št. 1):

Z visokega morja je prišla turška ladja v pristanišče pri Coronu¹:

¹ S. Demetrio-Corone je kraj v severni Kalabriji blizu Corigliana, 15 km od vzhodnega obrežja; tam okoli so albanske naselbine, n. pr. Spezzano Albanese; Corone torej ni pristaniško mesto. Bruzzanova albanska inačica iz Vene (im. Vena) imenuje pravilneje pristaniško mesto Cotrone na vzhodni kalabrijski obali.

- 3 Esse le signore di Corone
 Non pur una là scesero;
 Ma sol'una quella signora Irene.
 »Salvete, marinari.«
 »»Bene a noi vieni tu, signora Irene.««
 »Dove avete le seta?«
 »»Scendi, Signora, nelle stanze.««
 La Signora scegliea li vestiti
 La cognata per maritare,
 Sceglieva e poneale nelle mani
 A' paggi, alle ancelle.
 E i marinari avviavano la nave,
 Allontanandosi leggieri e lenti.
 Quando Ella se ne avvide
 Erano lungi dentro il mare.

Sledi tožba, kaj bo z otrokom: gospa Irena prosi, da bi smela govoriti s svakinjo, ki jo je do ladje spremljala in čaka tam poročnih oblek; njej polaga na jezik, kaj naj otroku pòje, ko ga bo oskrbovala. Sledi skok v morje. Truplo valovi vržejo na suho, ubožice se poslavljajo od svoje dobrotnice. gospe jo objokujejo, nad njenim grobom postavijo cerkev.

Uvod je jasneje ohranil Algranatijev kalabrijski odlomek (št. 4):

- 1 »Adduni siti, giuvini?«
 »»Simu de Catanzaru;²
 Portamu sita a vinnari,
 D'ogni culuri cce n'amu.«
 5 »»Chiamati a Donna Canfura
 Chi nne sola cumpirari«...
 Subitamente la cammara fici,
 Donna Canfura si cce misi...

Dve vrstici poročata še o skoku v morje.

Začetek De Radove kalabrijske inačice (št. 3) je skoraj kakor nadaljevanje uvodnega pogovora v Algranatijevem odlomku:

1 »O donna Candia,	Donna Candia si calau,	
Si vui sita cumprare,	(.)	
D'ogni culur ci sta.«	E lu Turcu l'imbarcau.	5

² Catanzaro, mesto zahodno od Cotrona blizu vzhodnega obrežja v južni Kalabriji.

Sledi možev poskus, da bi ženo odkupil — prihitej je na konju k obrežju; prim. »Scibilia Nobili« — njegova (prv. materina) tožba, kaj bo z otrokom, surovi ugrabiteljjev odgovor in materina navodila, kako naj za otroka skrbe (zg. str. 229), in njen skok v morje.

Bruzzanova albanska inačica (št. 2) pravi bolj skokoma, po baladno, in pretrgano (pač po oslabelem izročilu):

- 1 Porto porto di Cotrone!
»O voi, fanciulle di Cotrone!«
Gridò tre volte (...)³
Per due libre di seta.«
- 5 Poi una fanciulla scandiota (disse):
»Sono io che me la compro.«
Era bella quella giovine,
La rapì il cane Turco.
La geltò (pač. getto) sulla nave.

»Njen gospod«, ki je to zvedel, prihiti, da bi jo odkupil, pa mu je ne dadó. Od tam je inačica precej zmedena: Lepa prosi, da bi ji postavili lestvo, spleza po njej k oknu (kakš-nemu?). Ko joka za domom in bratom (to je pač »njen gospod« na obrežju; prim. Maro in Petra bana), jo sliši »turški pes«, ukaže, naj stopi doli, in jo vrže v jezi v morje (torej le ni bila pri oknu, ampak na jamboru). O nasprotjih v nadaljevanju gl. zg. str. 175.

Russova sicilska pripovedka (št. 7, str. 81):

Nekoč je prišla neka ladja in javen razglas je povabil meščane, naj si tam nakupijo svilnatega blaga. Lepa je po vztrajnih prošnjah dobila od tašče dovoljenje, da je v njenem spremstvu brez moške vednosti šla na ladjo nakupovat. Komaj pa je Lepa stopila na ladjo, je ta odrinila in pustila taščo na suhem. Nadaljevanje in sklep sta premenjena.

V slovenskih inačicah (razen v Rudeževo-Smoletovi, kjer je zvabitev z blagom odpadlo) in v hrvaški sta v motivni niz zvabitve na ladjo z nekim blagom pristopila

³ To besedilo se nanaša na razglas trgovčev na treh različnih krajih, po čem prodaja dva funta svile. Prim. bolgarsko balado »Milka Kotlenka i Petar tragovec«, v. 11—15 (str. 154 s.).

dva nova motiva: motiv bolnega otroka, semkaj sprejet pač iz nadaljevanja balade, ko mati toži, da bo moral otrok brez materinega mleka gotovo umreti, in zvabitve z zdravilom za otroka.

S tem je dobil motiv zvabitve na ladjo vse globlji smisel in tragika balade se je izdatno poglobila. Žene matere ne zvabi na ladjo ničemurnost, želja po dragocenih, lepih oblekah, tudi ne nakupovanje poročnih oblačil za svakinjo (št. 2), ampak samo in edino skrb za bolnega otroka. In prav najbistvenejša materina krepost, požrtvovalna ljubezen do otroka, je to, kar otroku mater, materi otroka uropa. S tem motivom se je občečloveška, duhovna vsebina balade zares poglobila in zunanji okvir fevdalne ali patricijsko meščanske gosposčine, ki je prvotno baladi dajal neko višjo družabno veljavo, je mirno lahko odpadel, balada se je vzdignila s tem na višjo duhovno raven. Tako je iz sredozemske balade o »Ugrabljeni mladi vdovi-materi« nastala slovenska (in hrvatska) »Lepa Vida«.

Slovenski (in hrvatski) motivni niz zvabitve na ladjo z zdravilom se je najbolje ohranil v Breznikovem zapisu ihanske inačice: Mlada Vida pere na kraju morja štrene (prv. plenice). K njej se pripelje na pisani barki črn zamorec, maverski pomorski trgovec, ob priložnosti tudi plenilec, očitno ne prvič, saj Vido pozna že iz prejšnjih let, Vida pa njega tudi, a samo kot pomorskega trgovca. Sledi motivni niz zvabitve (besedilo s popravki, ki jih gl. zg. str. 165 s. in z dopolnilom iz Krop., 19. obnovljeno v slogu ihanske inačice):

- 5 Tko ja reku čarən zamurc:
»Kaj ja tjāb, mwada Vida?
Kāj z bwa gōrš ta pārve leta!«
»Uhkā sām bwa gōrš ta pārve leta,
Dej pa jmam həduabnə (bolno!) dete,
- 10 K noč mine, dan pothine (pozajde!),
Pa həduabnə (bolno!) dete na pomoukne.«
Tko ja reku čarən zamurc:
»Pejd le notər, mwada Vida,
Jast jmam takšnə korejnce,
- 15 K boš ti dete (Kr. v njem) skopáva,
Pa bo preci mǝrnó postáva.«

Šwā ja notər mwada Vida.
 (Kr.: Zamurc zažene pisano barko.)
 Naprédən se ja Vida gwar skwaniva,
 Ja že na sredə murja biva.

Nadaljevanje in sklep sta ista kakor v najstarejših albansko-italskih inačicah. Razloček je le ta, da pevka Korëzova Jera v Vidini tragični prnji s črnim zamorcem ni več vedela za zamorčeve besede in je združila tako Vidin prestrašeni vzклик takoj po ugrabitvi z njenim ogorčenim odgovorom na zamorčevo posmehovanje v en sam Vidin govor. Vsebinska zamorčevih besed pa se da še iz drugega dela tega Vidinega odgovora razbrati in iz starih sestavin zamorčevih besed v hraški inačici obnoviti (zg. str. 231 s.):

- 20 Tko ja rekwa mwada Vida:
 »Kaj boš ti, dete, (zdaj) počévə,
 22 K na boš matere (več) imévə.«
 (Hr.: Tako je rekel črni zamorec:
 »O nič ne maraj, ti mlada Vida!
 Kdor ga bo maral, ta ga bo podojil.
 Zdaj pa boš ti moja gospodinja,
 Pa mojega sina meni boš (dojila).«
 23 »»Rāj čəm na sred (v murje) skočit,
 Kokər pər tjāb se, čārən zamurc vazit.
 25 Kokó boš (ti, dete) se miw jokāvə,
 K na boš matere (več) jmévə!««

Sledi skok v vodo.

Dolenjski tip »Lep e Vido« (ohranil se nam je žal samo v Rudeževi-Smoletovi inačici) kaže nasproti ihanskemu vrsto značilnih razločkov, ki so posegli globoko v zunanje dejanje in v duhovno vsebino vsega baladnega obrazca. Zdi se, da je pobuda za te razločke prišla od zunaj:

1. Najvidnejši razloček je, da je baladni obrazec dobil nadaljevanje: Vidin pogovor s soncem in mesecem. Ta novi motiv, ki izvira, kakor smo videli (str. 212 ss.), iz balade o »Daleč omoženi ženi«, je prišel v »Lepo Vido« iz baladne inačice o »Osiroтели mladi vdovimateri« (prim. mlajšo srbsko inačico o »Ljubi Malog Radojice«; [zg. str. 215 s., prim. 218]). Da ni prišel v ta dva baladna

obrazca brez medsebojne genetične zveze neposredno iz balade o »Daleč omoženi ženi«, spričuje dvoje resnic. Že v stari obliki balade o »Ljubi Malog Radojice« mlada vdova-mati začne tožiti zaradi deteta, »kač u jutro beo dan osvanu«, torej malo pred sončnim vzhodom; tragični sklep je tu isti kakor v baladi o »Daleč omoženi«, nagla naravna smrt od prevelikega duševnega razburjenja (tu žalosti, tam veselja). Takih prijemov v starih inačicah »Lepe Vide« ni. S pogovorom s soncem (dodan mu je še pogovor z luno) se je tragični sklep kakor v mlajši inačici »Ljube Malog Radojice« seveda odložil; odločilni Vidin tragični aktivni odpor, skok v vodo, se je umaknil pasivnemu: Vida se da odpeljati, a umre od žalosti.

2. Motivu bolnega otroka se je pridružil še motiv starega moža; povečane nadloge, ki tarejo mlado ženo-mater doma, imajo pač namen, da pojasnijo Vidin zmanjšani odpor proti zamorčevemu nasilju, pa so občutno oslabile trdnost Vidinega junaškega značaja, dale pa so tudi povod, da je začela slabeti tragika baladnega obrazca. Predhodnica dolenjskega inačičnega tipa se je s tem razvojem spremenila v praobrazec dolenjskega inačičnega tipa »Lepe Vide«; to se je zgodilo s tretjo spremembo:

3. Tragični sklep je odpadel. Smrt od žalosti, ki je v nadaljevanju s pogovorom s soncem zamenila stari skok v vodo, je bila premalo trdno povezana s sto in stoletnim baladnim izročilom in se ni mogla upirati duhovnemu slabevanju, ki ga je povzročil motiv starega moža: opustila se je. Tragični sklep se je s tem spremenil v elegičnega: Vida ne umre, a o njeni nadaljnji usodi ničesar ne zvemo, živi pač v tujini, tudi v ugodnih zunanjih razmerah žalujoč za umrlim detetom, za starim možem in zapuščenim domom.

4. Motiv starega moža, ki se je v mlajših inačicah prelevil celo v hudega moža, je oslabil tudi Vidino povezanost z domom in možem in otrokom in s tem tudi duhovno vsebino balade o »Lepi Vidi«. Preblizu je bila misel, da se je Vida življenja in garanja ob starem, nadložnem možu in bolnem otroku naveličala in lahko miselno od doma pobegnila. Ta sum je okvaril ves

nadaljnji razvoj balade; odprl je okna in vrata motivom iz drugih pesemskih obrazcev, zlasti iz balad o ugrabitvah neveste in o z doma pobegli nezvesti ženi.

V Rudeževi-Smoletovi inačici dolenjskega inačičnega tipa se sicer to še ni zgodilo. Okvaril se je — in še to, kakor vse kaže, zelo pozno — samo motivni niz zvabitve na ladjo; smisel pa se ji je tudi s tem močno spremenil. Kako je okvara nastala, bo najboljše spoznati, če postavimo ta odstavek Smoletove inačice vstric kroparske, ki je motivni niz zvabitve z zdravilom ohranila, vrzeli, ki so v njej, pa zadelamo z vrsticami iz ihanske inačice; izpustili bomo le poznejši dodatek, da je bila Vida že poprej pri zamorčku za deklo (vv. 8 in 11):

<i>Od Vide (urejena):</i>	<i>Mlada Vida (kroparska):</i>
4 Tako je rekel črni zamorc:	(Ih. <i>Tko ja reku čaren zamorc:</i>)
5 »Kaj je tebi, lepa Vida,
Ki nisi več Tako lepa,
(tako lepa) kakor Perve	»Mlada Vida, kako je to, 5
Da nisi več tako lepa,
Kakor si bila prva leta ...» 7
leta?»	
»Kako 'čem bit' lepa kakor	»Kako bom jaz tol'kanj lepa, 9
perve leta?	Kakor sem bila prva leta ... 10
Doma imam stariga moža	Doma imam hudega moža, 12
10 (stariga moža) Ino bolno	Hudega moža, mlado dete.
dete.	
Stari prekašluje, Dete	Noč pomine, dan pozajde,
prejokuje.	
12 Tako je rekel črni zamorc:	Moje dete nikol' ne vtihne.« 15
»Le smano, zmano, te lepa	(Ih.: » <i>Pejd le notar, mwada</i>
Vida!»	<i>Vida;</i>)
(<i>Motiv zvabitve z zdravilom</i>	<i>Jaz imam vse sorte kadila, 16</i>
<i>je odpadel!</i>)	<i>Da bodeš dete ž njim</i>
	<i>kadila.»</i>
	<i>Mlada Vida je šla (po)</i>
	<i>kadila.</i>
(Odhod ladje se je prestavil:	<i>Morče zažene (pisano)</i>
gl. v. 25—27.)	<i>barko.</i>
	<i>Mlada Vida je tolkanj</i>
	<i>žal'vala:</i>

- 14 Tako je rekla lepa Vida:
»Komu bom zapustila
stariga moža,
(Stariga moža) Ino bolno
dete?«
- 17 Tako je rekel črn' zamorc:
»Le zmano, zmano, lepa
Vida,
(Z mano, z mano). U špan-
sko deželo!
- 20 po te je poslala španska
kraljica,
[Ne boš druž'ga delala,
Kakor bele Postle postilala
ino gori boš ležala
ino]⁴ boš doila španskiga
kraljiča.
- 25 (Lepa Vida) U Barko
stopila,
(Črni zamorc) od kraja
odtegnil.
Začela jokati lepa Vida:
»Komu sim pustila stariga
moža,
(Stariga moža) Ino bolno
dete!«
- 30 Un jo je prepelal u špansko
deželo,
(U špansko deželo) Španski
kraljici.
- »Kaj moje (bolno) dete 21
počenja!«
(Ih.: »Kaj boš ti, dete,
zdej počeva,
K na boš matere več jméva!«)
- »Tiho, tiho, mlada Vida, 23
- Pri meni boš pogače jedla 24
Ino boš vince pila.«¹
- (Gl. pravilno zgoraj v 18.—19.)
- (Ih.: Kako boš ti, dete, se
miw jokava,
K na boš matere več
jméva!«)

⁴ Kaj pomeni tolažba z vinom in pogačo v kroparski inačici, nam bo pojasnila hraška inačica (gl. sp. str. 261), od kod je zašel ta motiv v balado o »Lepi Vidi«, bo pojasnilo 12. poglavje. — V oglati oklepaj postavljene vrstice v Smoletovi inačici, ki tej kroparski tolažbi ustrezajo, so nastale po vplivu inačic gorenjskega tipa in so prišle v Smoletovo inačico šele po odpadu motiva zvažitve z zdravilom: kakor v kroparskih vrsticah o vinu in pogači tudi v teh vrsticah ni niti sledu pripovedne dolge vrstice; v nasprotju s kroparsko inačico pa se v njih ne pozna niti vpliv ritma novejših rimanih (asoniranih) kitičnih vrstic, ker so sploh brez ritma; to kaže, da so zašle v inačico šele prav pozno.

Motiv zvabitve je odpadel — znano nam je, da po vplivu neke kočevske inačice, podobne Hauffnovi iz Kočevske Reke (št. 49, gl. zg. str. 35 s.) — odhod ladje pomaknil na poznejše mesto in tako je skoraj brez premembe besedila dobila zamorčeva tolažba že ugrabljeni ženi pomen vabila, ki se mu Vida vda. Sprememba je le v tem, da se je Vidina tožba, kaj bo zdaj z otrokom, precoblikovala v kesanje, da je tako nes pametno, nepremišljeno »zapustila starega moža in bolno dete«. Kesanje je prepozno: čeprav postane dojlja kraljiču in iz zlate kupc pipe, sužnja je pa le. Moti pa, da se je v inačici pridržal ostanek prvotnega vabila, naj Vida stopi k zamorcu v ladjo po zdravila (v. 13), ki je dobilo avtomatično pomen vabila za ubeg z doma, in da se tedaj Vida pomišlja, ali bi ga sprejela — zaradi starega moža in bolnega otroka. Po drugem, vabljujejšem pozivu (18—24), prvotni tolažbi, pa se le vda. S tem poznejša tožba (28—29), izražena z istimi besedami kakor pomislek (15—16), izgubi vso prepričevalnost. Prešeren je zato v svoji »Pesmi od lepe Vide« prvi poziv in Vidin pomislek izpustil.

Tudi po tej okvari motivnega niza zvabitve pa je ostala v Rudeževi-Smoletovi inačici bistvena poteza dolenjskega inačičnega tipa neokrnjena. Ta bistvena poteza je Vidina nespremenjena ljubezen do otroka in zvestoba do moža. Tega ne izraža samo Vidin vzklik kesanja (prvotno strahu in ogorčenja) po odhodu ladje, ampak tudi vsa druga polovica pesmi, ko Sonce in Luna Vidi ne pripovedujeta samo o boleznih in smrti njenega deteca, ampak tudi o tem, da

- 40 Tvoj ubogi mož se po morji Vozi,
 [Ino] tebe iše, Ti lepa Vida,
 [Ino] se po tebi (Vida) Milo joka,

in da se je nato

- 43 (Lepa Vida) še bolj jokala,
 Bele roke si (sirota) lomila.

Ta bistvena poteza je v dolenjskem inačičnem tipu (tudi v zmaličeni Rudeževi-Smoletovi inačici) še dediščina stare

tragične balade o »Lepi Vidi« ihanskega tipa. Poglavitni razloček pa je, da se je bistveno omilila tragična prnja, besedni boj med Lepo Vido in črnim zamorcem v sredini balade, ki smo ga že spoznali kot jedro in dušo tragične balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilcu neverniku« (zg. str. 227 ss.). In to že v neokrnjeni predhodnici pohabljen Rudeževe inačice:

Vidin prestrašeni klic, ko spozna, da je ugrabljena, kaj bo zdaj z njenim nebogljnim detetom (ko matere ne bo več imelo ne njenega mleka), z molčečo prošnjo, naj bi jo pustil domov, se sicer ni spremenil, tudi ne Vidina tožba, ko ji ugrabitelj prošnjo odbije (dodan je le še vzklík in tožba zaradi starega moža); bistveno pa se je spremenila vsebina in oblika zamorčevega odklonilnega odgovora. Razloček nam že samo oko pokaže, če primerjamo ta odgovor v ihanski inačici, kakor ga moremo razbrati iz Vidinega ogorčenega upora in obnoviti iz starega besedila v hraški inačici (gl. zg. str. 231), z besedilom Rudeževe-Smoletove inačice, otrebljene poznejših dodatkov (str. 244).

I h a n s k a i n a č i c a (obnovljena):

O nič ne maraj, ti mlada Vida!
Kdor ga bo maral, ta ga bo podojil.
Zdaj pa boš ti moja gospodinja
pa mojega sina meni boš (dojila).

R u d e ž e v a - S m o l e t o v a (otrebljena):

Le (tiho, tiho), lepa Vida,
Le z mano, z mano v špansko deželo
Pote je poslala španska kraljica,
(Lepo) boš dojila španskega kraljiča.

Bistveni smisel je sicer ostal: zamorec Vide detetu in možu noče več vrniti. Oblika pa je vsa drugačna. O zasmehu Vidinega strahu zaradi otroka ni več sledu. Izjava, da bo Vida odslej njegova priležnica, da bo dojila odslej otroke, ki jih bo njemu rodila, pa se je spremenila v tolažbo, da ne bo navadna sužnja, ampak dojlja pri španski kraljici, torej skrunjenja obvarovana.

Ta sprememba se je mogla zgoditi le v inačici, ki ji je že bilo dodano nadaljevanje s pogovorom s soncem, v kateri se je tragični sklep (kakor v novejši inačici »Ljube Malog Radojice«) odložil preko prihoda v pogansko (špansko) deželo do konca pogovora s soncem (gl. str. 242, t. 1). Ni si mogoče misliti, kako naj bi se bili obe spremembi hkrati izvršili, ko pa ima pogovor s soncem v vseh narodnih pesmih, v katerih ga poznamo, tragično vsebino (zg. str. 211—218), zlasti pa v baladnem obrazcu o »Osirotehi mladi vdovi-materi«, iz katere je motiv nedvomno zajet.

To nam spričuje že oblika zamorčeve zasmehljive zavrnitve Vidine prošnje v ibanski inačici in njenih predhodnicah (zg. str. 228—231), ki tragični boj do skrajnosti zostruje. Tu ni niti najšibkejšega prijema, ki bi vabil k omiljenju tragičnega sklepa, skoka v vodo.

Vse drugo je, če je imela predhodnica »Lepe Vide« dolenskega tipa sicer še tragični sklep, a šele za nadaljevanjem: pogovorom s soncem (smrt od žalosti). Gotovo je, da v taki predhodnici zamorčeva zavrnitev Vidine prošnje ni mogla biti več tako ostra in zasmehljiva. Svojci mlade vdove-matere, v baladi o »Osirotehi mladi vdovi-materi« — od tod pogovor s soncem — so le posredniki za snubca, ki so ji ga namenili za moža; v »Meljavšici« (o kateri bomo govorili v sledečem poglavju) je ugrabitelj (godček) posrednik za snubca, kraljica; v Rudeževi-Smoletovi inačici pa je zamorec posrednik za špansko kraljico. Tu se kar ponuja domneva, da je bil zamorec prvotno posrednik za španskega kralja, zlasti ker se je ohranila temu španskemu kralju sled, res da zmaličena (ker gospod zamoršči ni posrednik za španskega kralja), v braški inačici:

Hraška inačica:

- 53 Dáwč jô i prpêlow u špánsko dežéwo,
55 pòh špánskga krála v prgámowm grádo.

Rudeževa-Smoletova:

Un jo je prepelal u špansko deželo
(V špansko deželo) španski kraljici.

Po vsej verjetnosti se je glasila torej zamorčeva zavrnitev v tragični predhodnici »Lepe Vide« dolenskega tipa le-tako:

»O gnada, gnada, črni zamorec!	H
Kdo mi bo podojil bolno dete?»	H
»»O nič ne maraj, ti lepa Vida!	H
Kdor ga bo maral, ta ga bo podojil.	H
Ti z mano pojdeš v špansko deželo,	R
Pote je poslal španski kralj.	R
Ti pa boš tam španska kraljica,	H, 39, 52, R, 20
Lepo boš dojila španskega kraljiča.«	R
»Kaj boš ti, dete, zdaj počelo,	Ih
Ko ne boš matere več imelo!»	Ih
Daleč jo je prepeljal v špansko deželo,	HR
v špansko deželo španskemu kralju.	RH

Sledil je pogovor s soncem kakor v »Ljubi Malog Radojice« (teško da tudi že z luno) in v dveh vrsticah smrt od žalosti:⁵

Lepa Vida pade, omedli,
Pri tej priči dušo pusti.

Ko sta se v tej ali takšni baladni obliki odpahnila poslednja dva stiha, smrt od žalosti, pač ni bilo težko španskega kralja spremeniti v špansko kraljico. Vido pa v dojiljo; prijemi so se kar ponujali. Dodati je bilo samo še na koncu Vidin pogovor s kraljico. In tragična balada se je spremenila v elegično.

Pavlinovičeva hrvatska inačica (št. 11) je Rudeževi-Smoletovi nekoliko podobna: tudi v njej »mlada nevestica« sonce vprašuje po detetu in možu, tudi v njej se je motiv zvabitve na ladjo okvaril (nedvomno šele pozno). Sicer pa so tudi razložki precejšnji: hrvatska inačica predstavlja drugačen tip balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere« kakor Rudeževa-Smoletova: prehodni tip.

Že motivni niz zvabitve na ladjo je drugače okvarjen: zamenil se je z zvabitvijo h konju in z ugrabitvijo na konju.

⁵ Prim. SNP I, št. 90—91, 116, 311; Glonar, Stare žalostne, str. 44, 79, 96 i. dr.

To se je zgodilo po vplivu drugih in drugačnih pesmi o ugrabitvah, v katerih junak nevesto naglo k sebi na konja zavihti in jadrno odjezdi.^{5a}

Mlada žena že v začetku j o k a nad nadlogami, ki jo tarejo (prim. Kramarjevo i h a n s k o, Maroltovo h r a s k o inačico in skoraj vse k o č e v s k e). K nadlogam spada razen bolnega otroka tudi mož, a ne »stari mož« Rudeževe inačice, ampak »h u d o v o j n o«, ki mlada žena na koncu sonce po njem sprašuje. Neznani gosposki junak (delija) prijezdi mimo (o zamorcu že ni več sledu) in jo vpraša, čemu joka. Pove mu, da bolni otrok vse noči ne more zaspiti in ona z njim ne. Delija jo povabi:

»Pruž' mi ruku, mlada nevestice!
Da ti dadem ja od sanki trave!«

»Pruž' mi ruku« seveda pri vabilu, naj »nevestica« stopi bliže h konju, nima pravega smisla; pravi smisel nam razodeva Kramarjeva ihanska inačica (št. 9, 16—17): Zamorec, ki je povabil mlado Vido na ladjo.

Prjev jo je za levo roko,
Vzev jo je k sebi u barko.

Hrvatska pesem pa daje tej kretnji pomen vabila za ubeg od doma (prim. Rudeževo-Smoletovo inačico):

13 Pruži ruku, ujide je guja;
On je baci za se na konjica,
Pa odleti priko polja ravna
Kano zvizda priko neba sjajna.

V prvi vrstici je vzklik »*ujide je guja*« izraz nezadovoljstva narodnega pevca, da se je nevestica skušnjavi vdala. sledeče vrstice pa so povzete iz pesmi o nedogovorjeni »otmici«. Prim. Vukovo pesem (I, št. 385) »Koja majke ne sluša« in Andrićevo (VI, št. 75) »Otmica«:

^{5a} Podobno je v bolgarski baladi »Milka Kotlenka i Petar trāgovec« ladjo zamenil voz.

V u k :

A n d r i ć :^{5b}

21 Tomaž uzja na alata,
 Maru baci na dorata,
 Pak se manu preko polja,
 Kao zv'jezda preko neba.

20 Tomaž skače na orana,
 Baci Maru na dorana,
 Pa on leti priko polja
 Kano zvizda priko neba.^{5c}

Da pa s soglasno »otmico« tu, v inačici »Lepe Vide«, le ni vse v redu, kažejo sledeče vrstice, ki so uvod k pogovoru s soncem:

17 Kad su došli onom bilom dvoru,
 Uze vidre mlada nevistica,
 Ona hode za goru na vodu,
 Pa zapiva, žarko sunce pita;

pa ne zapeva vesele pesmi, ampak hrepeneče vprašuje:

23 »Plače l' moje čedo primejako,
 Tiši li ga moje hudo vojno?«

S tem se pesem konča. Odgovor sonca in tragični sklep (smrt od žalosti) sta brez nadomestila odpadla.

Prinašanje vode iz daljnega studenca ni naloga gospodinje, gosposke žene — delija je gosposki junak — ampak opravilo mladih snah in robinjic: ali torej »mlada nevistica« le ni gospa, ampak sužnja? Njeno ljubezen vsaj do zapuščenega otroka in do »hudega« moža spričuje že samo vprašanje, ki ga soncu zastavi. »Hudo vojno« in poteze iz pesmi o »Otmici« torej tudi tu še niso mogle izbrisati vsega prvotnega smisla balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere«.

^{5b} To pesem in hrvatsko inačico »Lepe Vide« je sicer obe zapisal isti Mihovio Pavlinović, a inačico »Lepe Vide« v Zenici v Bosni, inačico »Otmice« pa na Promini, gričevju ob Krki med Kninom in Drnišem v sev. Dalmaciji.

^{5c} Podoba o zvezdi je že homerska; Iliada XXII, 25—26, Homer-Sovre, Iliada, str. 162 (Ahiles teče prek ravnine proti Troji, kjer ga pred vrati čaka Hektor, vtem ko so vsi drugi — Apolonova ukana jim je to omogočila — zbežali za varno ozidje):

Najprej ujame ga v oči starina, častitljivi Priam,
 vsega v lesketu, ko dirja čez raven, podobnega zvezdi...

A prvotnejšo obliko ima podoba v srbski in hrvatski narodni pesmi; kajti zlovešča zvezda Sirius, »Orionov pes«, ki Homer o njej dalje govori, se sicer dobro sklada s položajem — Ahiles bo zdaj Hektorja ubil — in z očetovim strahom za sina, slabo pa se sklada s podobo zvezde (utrinka), ki šine prek neba kakor junak prek polja.

Zdi se torej, kakor da bi bila Pavlinovičeva inačica »Lepe Vide« v nekem sorodstvu z Rudeževo-Smoletovo inačico: ne sicer z njo samo, kakor se nam je ohranila, ampak s kako inačico njene tragične predhodnice, ki pa so ji odpadle sklepne vrstice o smrti od žalosti (prim. Vuk I, št. 739: Ljuba Malog Radoice, vv. 82—85, zg. str. 215). To je vrglo nanjo sum nezvestobe in privabilo motive in cele vrstice iz balade o »Otmici«. Pa čeprav je »nevistica« po mnenju narodnega pevca na ugrabitev pristala (ujede je guja!), so njene misli, kakor v nepohabljeni predhodnici, tudi zdaj še samo pri otroku in možu in zato na samem Sonce sprašuje, kako se jima godi. Ta neizenačenost in dvoličnost označuje pesem kot prehodno inačico med katerim izmed starejših inačičnih tipov in mladim »gorenjskim«.

Podobno tudi kočevske krajše inačice ③, Mar. ②, Mar. ③. (Izločiti pa je treba iz te skupine inačice ⑤ [Mar. ⑤, zg. št. 13, str. 80 s.], ⑧ in ⑨ [n. m. op. 9], ker jih označuje ali opustitev motiva zvabitve na ladjo z zdravilom [kar tu sem ni prišlo od zunaj, kakor v Rudeževi-Smoletovi inačici, ampak se je od znotraj razvilo] kot odlomke mlajših, daljših kočevskih inačic »gorenjskega« tipa ali pa jih kažejo kot take sekundarne spremembe tega motiva in še druge mlade poteze).

Motivni niz zvabitve na ladjo z zdravilom in ugrabitve se je v teh inačicah prav dobro ohranil: Lepa Mara⁶ ob morju pere »malo perilo«, t. j. plenice, in se joka.⁷ Z ladjo se pripelje zamorski gospod⁸ in jo vpraša:

③ 9 »Warum weinest du so heiß, du schöne Mare?«

10 »»Wie soll ich es nicht so heiß weinen!

Ich hab daheim einen jungen Sohn,

Einen jungen Sohn, einen alten Mann.

⁶ Ime »Schöne Mare« se je ohranilo v dveh izmed treh inačic, ③ ② (Mar.), in v ⑧ (št. 17, zg. 94 ss.).

⁷ Prim. hrvatsko inačico (št. 11), Kramarjevo ihansko (št. 9), Maroltovo hraško (št. 15).

⁸ Zamorski gospod (ein schöner Herr, ein schwarzer Moor) samo v inačicah ③, Mar. ②, Mar. ③.

- Der Sohn, der läßt mich bei Tage nicht arbeiten,
 Der Mann, der läßt mich bei Nacht nicht schlafen.«⁹
- 15 Also da spricht der schwarze Moor:
 »Tritt herein, tritt herein ins Schifflein zu mir,
 Ich hab im Schifflein gar schöne Krautlein,
 Nimm heraus, nimm heraus die schonen Kräutlein
 Und wasch, und wasch nur deinen jungen Sohn;
- 20 Dann wird er dich bei Tage lassen arbeiten,
 Dein Mann bei der Nacht lassen schlafen.«¹⁰
 Kaum ist sie getreten ins Schifflein zu ihm,
- 23 Er gibt dem Schifflein einen Stoß;
- 25 (Sie hat gedacht, sie sei noch am Ende (Ufer),
 Und war schon in der Mitte des Meeres.)¹¹

Do sem je (ne glede na malenkostne pomote) vse kakor v dobrih starih inačicah. Tako tudi začetek sledečega dialoga ugrabljene žene z zamorskim gospodom:

- 26 Wie heiß da weinet die schone Mare:
 »Wer wird versorgen meinen jungen Sohn?«
 »»Wer ihn wird wollen, er wird ihn versorgen.«

Marino prestrašeno vprašanje in zamorčev odrečni odgovor ustrezata še najstarejši obliki balade o »Ugrabitvi mlade žene matere«, sicilsko-kalabrijski, v ihanski je zamorčev odgovor žal odpadel (zg. str. 231), samo beseda *säugen* (Mar. D, 32. B,

⁹ Vv. 13—14 sta pokvarjeni (tudi v Mar. D, Mar. S). Glasiti bi se morali (gl. zg. str. 50a, op. 4b k št. 12), če je stari mož bolehen, kakor v inačici S (in v Rudež-Smoletovi inačici), kit. 10:

Bei Tage lassen sie mich nicht arbeiten,
 Bei Nacht lassen sie mich nicht schlafen,

če pa je stari mož siten in čemerer, pa kakor v inačicah G (Mar. S), 18—19, ali D (Mar. G), kit. 13 (prim. hraško inačico):

Bei Tage läßt mir mein Mann keine Ruh,
 (Po D: Der Mann der läßt mich bei Tage arbeiten,)
 Der Sohn, der läßt mich bei Nacht nicht schlafen.

¹⁰ Ta drugi stavek o možu (v. 21) je mehanično posnet po prvem o sinu in nima pametnega smisla (prim. op. 9). Nastal je po razpěvanju.

¹¹ Inačica G ima tu napačno obliko: »*Sie denkt, sie sei noch nicht in der Mitte des Meeres, * Sie ist auf der andern Seite gewesen.*« Tako tudi Mar. D, Mar. S in druge inačice. Pravilna oblika je iz inačice B (št. 17, v. 25—26); gl. št. 18, op. 42.

34) je zamenjana z manj primerno *versorgen* (prim. drugo Vukovo inačico »Ljube Malog Radojice« [V. št. 693] in hrvatsko [Andrić V, št. 107]; zg. str. 216, 218). Vse to pa ima tudi nekaj kočevskih inačic »gorenjskega tipa«, ¹² hraška inačica (zg. str. 231 s.), materino vprašanje celo kontaminacijska inačica o »Meererin«, ^{12a} v krajši kočevski inačici Mar. 3 pa vprašanja in odgovora o dojenju ni.

Nadaljevanje pa v inačici 3 ni več v starem slogu. Lepa Mara, kakor bi ne bila mati, zaskrbljena vprašuje, kaj bo zdaj z njo; o ogorčenju ali celo o skoku v morje ni besedice. Mara vpraša kakor v daljši inačici 3 (Mar. 3) in v kontaminacijski inačici z »Meererin« (Mar. 21):¹³

3 29 »Wo führt ihr mich hin, wo komm ich hin?«

Tudi prva vrstica v zamorčevem odgovoru (o belem gradu) je taka kakor v daljših kočevskih inačicah 3 (št. 17), 3 (Mar. 3), 2 (Mar. 3), 3 (Mar. 3) — št. 18 —, odgovor sam pa je isti kakor v najstarejših inačicah, sicilskih, De Radovi kalabrijski in, kakor kaže Vidin ugovor, tudi v ihanški (zg. str. 231), pa tudi isti kakor v daljših kočevskih inačicah:

3 30 »»Dort siehst du ein weißes Schloß,
Dort wirst es sein schöne Kellnerin,¹⁴
Schöne Kellnerin, schöne Schlüsselträgerin.«¹⁵

Nadaljevanje je spet isto kot v nekaterih daljših kočevskih inačicah (v drugih se Lepa Mara-Meererin kar molče vda): Lepo Maro čaka priležništvo z nevernikom črnim zamorcem, a namesto odločnega upora in skoka v vodo sledi slaboten ugovor, ki nima nikakega uspeha: Lepa Mare po-

¹² 3 (št. 16, v. 34, 36), 3 (Mar. 3), 35—36: *versorgen*.

^{12a} Fr. Marolt, Kočevski zbornik (1939), 284—286, v. 34—35; »*der junge Herr*« na to vprašanje ne odgovori.

¹³ To vprašanje (imata ga tudi Mar. 3 26 in 3 [Mar. 3], 37) izhaja iz balade o »Nedogovorjeni ugrabitvi veljaške neveste« z motivom zvabitve na ladjo; gl. zg. str. 99 (št. 18), op. 45; prim. tudi bolgarsko narodno balado »Milka Kotlenka i Petar tragovec« (zg. str. 154).

¹⁴ Inačica Mar. 2, 38 (št. 12) ima nam. tega *Frau*, enako Mar. 3, 29 (Koč. zbornik, 287—288).

¹⁵ Mar. 2, 39 ima tu *Kellnerin* (n. m.).

stane vendarle, čeprav zoper svojo voljo, uboga skrunjena sužnja, čeprav je črnemu zamorcu (gospa in) gospodinja. Ugovor

☉ 33 »O wollte Gott, ich wäre eure arme Dirn!«¹⁶

je dobil razen tega ne le v tej inačici (☉), ampak tudi v Mar. ☽ (v Mar. ☿ tega ugovora ni) še dvoumno obliko.¹⁶ S to premembo je seveda tragične globine in veličine konec in namesto nje ne sicer tudi senca ne tiste tragiki tako bližnje elegičnosti, ki nam veje celo še iz zmaličene Rudeževe-Smoltove inačice »Lepe Vide«.

Lepa Mara postane hočeš nočeš zamorčeva priležnica:

☉ 36 Dort ist sie gewesen sieben Jahre,
Sieben Jahr und drei Tage.
Sie steigt hinauf in die Line hoch,
Sie schaut umher weit und breit.

In zamorec jo vpraša:

☉ 40 »Ist dirs nicht bang nach deinem Lande?
»»Es ist mir nicht bange nach meinem Lande,
Es ist mir nur bang nach meinem jungen Sohn...«

¹⁶ To se lahko razume kot ugovor (ne priležnica, navadna uboga dekla hočem biti, da me le pri miru pustite!), lahko pa tudi kot izraz veselega presenečenja (po težavah, ki sem jih do sedaj pretrpela, bi bila vesela, če bi postala pri vas tudi le navadna dekla!). Tako razen v ☉ in Mar. ☽ tudi še v Mar. ☿₁₋₄, ☉ (Mar. ☿).

Pravilna oblika se je ohranila za čudo le v nekaterih daljših inačicah in odlomkih. Tako v inačici ☿ (Mr. ☉), kit. 20 — čeprav meni John Meier (DVM I, str. 41), da se tu Meererin boji, da ne bo postala gospa, ampak svinjska dekla: na napoved »mladega gospoda«, da bo na njegovem gradu »lepa gospa«, »njegova ključarica«, odgovori:

37 »Dort werd ich sein die Saudirn dein.
Deine der Schweine Fraßträgerin.«

Še jasnejši je ugovor v ☉ (Mar. ☿), kjer Meererin ne pravi, da bi bila rajši »njegova«, t. j. ugrabiteljeva dekla, ampak: »samo dekla pri svinjah«, in to pač kjer koli, le ne pri ugrabitelju:

15 O wollte Gott (ich wäre) nur Saudirn!

Tudi zmaličeno obliko v Mar. ☽. 41 »air — air uərmai dirn« treba rekonstruirati v »nār air uərmai dirn«, kar spričuje dvakratni »nār« v 40. vrstici. Prvotno pa je stalo tu (v smislu inačice ☉): »nār an uərma dirn«: nur eine arme Dirn (gl. zg. str. 80, op. 7).

Sem spadata tudi inačici, v katerih postane Meererin res dekla za svinje (☉, ☽; John Meier, DVM I, str. 41), čeprav sta to mladi inačici daljšega tipa (gl. zg. str. 96 s.).

To bi bilo spet vse kakor v kočevskih daljših inačicah: sedem let preteče, preden se Lepa Mara spet spomni doma in domačih in se z line ozira proti domačemu kraju. Tudi začetek pogovora med Maro in njenim »možem« je prav od besede do besede enak kakor v daljših inačicah: ne toži se ji po domačem kraju, pač pa po sinu, ki bi ga rada spet videla. S tem se pričenja v daljših inačicah drugi del zgodbe: Mara odide v domači kraj in od tam pripelje sina na svoj novi »dom«. Ali niso potemtakem krajše kočevske inačice ③, Mar. ② in Mar. ③ prav kakor zgoraj omenjene inačice ④ (Mar. ⑤), ⑥ in ⑦ samo na koncu okrnjene daljše kočevske inačice?

Sklep govori zoper to. Marin odgovor na zamorčevo vprašanje je v vseh treh inačicah skoraj od črke do črke enak (④, kit. 29—29, vv. 41—43 = ②, 49—51 = ③, 35—37):

④ 41 »Es ist mir nicht bange mach meinem Lande,
Es ist mir nur bange mach meinem (② ③ dem) jungen
Sohn,
Nach meinem (dem) jungen Sohn, n a c h m e i n e m
(d e m) *alten Mann.*«

To je natančno isti sklep kakor v Pavlinovičevi h r v a t s k i inačici, le da se pogovor ne vrši med »nevistico« in Soncem, ampak med Maro in zamorcem, njenim »gospodom« in gospodarjem: četudi je Lepa Mara po sili »gospa in gospodinja« črnemu zamorskemu gospodu, njene misli so le pri otroku in pri njenem »starem možu«. Razumljivo, da je po takem »odgovoru« nadaljevanje, kakršno imajo daljše kočevske inačice — in hraška z njimi — nemogoče. Ta odgovor je znak za piko in sklep, ki mu tudi najbolj brezmiselni pevec manirist in rutiniranec ni mogel izmisliti nadaljevanja. Inačice ④, Mar. ②, Mar. ③ torej niso odlomki daljših kočevskih inačic, ampak trdno zaključene inačice svojega tipa, in naj je ta (po vložkih iz daljših inačic) danes še tako dvoličen.

Za trdno dokazuje to d v o g o v o r m e d L e p o M a r o i n z a m o r s k i m g o s p o d o m po ugrabitvi v inačici Mar. ⑤, važni dvogovor, ki je jedro in duša starim inačicam balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem ple-

nilcu neverniku« (gl. str. 227 ss.). Marino vprašanje, kam jo pelje, kam bo prišla, izposojeno iz balade o »Nedogovorni ugrabitvi neveste« z motivnim nizom zvabitve na ladjo (zg. str. 253, op. 13), je tu postavljeno čisto na začetek pogovora in ima zato popolnoma drugačen pomen kakor v inačici Ɔ in Mar. Ɔ:

- Ɔ 30 Wie heftig nur weint die schöne Mare:
 »Wo führt ihr mich hin, wo komm ich hin?
 Wer wird mir saugen meinen jungen Sohn?«

To se pravi: »Kam za božjo voljo me pa peljete? Saj moram vendar domov, pustite me nazaj! Kdo bo pa sicer dojl mojega mladega sinka?« Torej isto kakor v starih inačicah.^{16a}

V sledečem zamorčevem odgovoru je treba predstaviti samo vrstici 34. in 35.,^{16b} in postaviti v. 37. na konec pogovora (za 41. vrstico),^{16c} pa se tudi ta odstavek dobro ujema z najstarejšimi inačicami; po obliki je celo boljše ohranjen kakor v albansko-kalabrijsko-sicilskih inačicah in v Breznikovi ihanski, kjer je povsod kako okrnjen ali zmeden (zg. str. 228—231), po vsebini pa je nekoliko o miljen: zamorčev posmeh materini skrbi za dete je zamenjan z nekakšno tolažbo (če imajo otroka radi, bo že kdo zanj skrbel; prim. materin odgovor v baladi o »Osiroteli mladi ženi vdovi«); surova napoved, da bo ugrabljenka zdaj njegova sužnja priležnica, pa je dobila vablјivejše lice: gospa bo v belem gradu:

- Ɔ 33 Also da sagt der schwarze Moor:
 35 »Nur nichts, nur nichts, du schöne Mare!
 34 Wer ihn wird wollen, der wird ihn säugen.
 36 Dort siehst du ein weißes Schloßlein,
 38 Dort wirst du sein meine schöne Frau,
 Meine schöne Frau, meine schöne Haushälterin.«

^{16a} Tudi hraška inačica ima v bistvu isto (vv. 33, 35): O gnada gnada, gospod zamoršče, * Kdo me u podoju bowanga sina?« Prim. kočevsko inačico Ɔ (Mar. Ɔ), 34—35 (št. 18): »Eine große Gnade, du Schiffmann jung, * Wer wird versorgen meinen jungen Sohn?«

^{16b} Zg. str. 79, št. 12, op. 6; str. 232.

^{16c} Zg. str. 76, op. 3, odst. 2: inačica Ɔ: str. 254.

Zdaj šele, z Marinim slabotnim ugovorom,

40 »O wollte Gott nur, o wollte Gott nur,
ich ware (nur) eure arme Dirn,«

se tudi v tej inačici staro izročilo prelomi s tipičnim motivom, ki se je z njim tragična balada o »Ugrabitvi mlade žene-matere« spremenila v balado o sužnji, ki je ugrabitelju »gospa in gospodinja«, t. j. priležnica. Tudi nadaljevanje je isto kakor v inačici 6, torej razen zadnje besede o starem možu skoraj enako kakor v kočevskih daljših inačicah.

Vendar pa je razložek tudi tu. V vseh daljših inačicah se Mara-Meererin svojemu možu izneveri in je v prešuštnem novem »zakonu« srečna in zadovoljna, o tem priča že nadaljevanje zgodbe: ko se ji po sedmih letih zatoži po sinu, ki je doma ostal, ga pripelje na novi dom. V eni inačici 6 (št. 18) jo že ob prihodu kot nevesto pozdravljajo in poljubljajo, odlomek 6 (št. 13) pa z zadnjima vrsticama izrečno pove, da je Mara-Meererin postala »Scheanai kelnarin, scheanai shlistrugarin«. V krajših inačicah 6, Mar. 6, Mar. 7 ni ne tega ne onega; ni sicer nikakega dvoma, da je Mara res zamorskemu gospodu priležnica, beseda o starem možu, po katerem se ji toži, pa priča, da je to zoper svojo voljo, in nobena poteza temu ne nasprotuje.

Krajše inačice tudi kot celota dokazujejo, da so starejše od daljših. Ime »Lepa Mara« in prvotni uvod, ki soglaša z uvodom ihanskega inačičnega tipa, sta ohranili dve izmed treh inačic (6, Mar. 6), ime Meererin-Primorka jo je nadomestilo samo v inačici Mar. 7 iz Starega Loga daleč na severovzhodu kočevskega ozemlja, pa so tudi uvodne besede te inačice iz balade o »Meererin«. Med daljšimi inačicami se je ime Lepa Mara ohranilo samo v inačici 8, samo v tej inačici tudi prvotni, stari uvod; v vseh daljših inačicah ga je spodrinilo ime Meererin, v vseh je tudi uvod iz balade o njej. Inačica 8 (št. 17) pa je iz istega kraja kakor krajša inačica 6: iz Zgornjega Mozlja.

Tudi je v vseh treh krajših inačicah ugrabitelj kakor v ihanskem inačičnem tipu in v slovenskih inačicah sploh »črni zamorec«, v vseh daljših pa so ga nadomestile druge osebe, in spet se je ohranila sled zamorcu samo v prilastku »der schwarze Luvre« inačice B (»der schwarze Küstenländer« v inačici Mei. S [ne Mar. S] iz Borovca ni iz kočevskega, ampak iz slovenskega izročila: zamorec — Pri-morec).

Kočevske krajše inačice predstavljajo torej poseben tip balade o »Ugrabitvi mlade žene matere« z motivom zavitve na ladjo z zdravilom. V bližnjem sorodu so s Pavlinovićevo hrvatsko inačico, s katero jih veče važna sklepna beseda o detetu in možu. Žal pa je motiv iz balade o »Otmici« spodrinil v hrvatski inačici važni dvogovor med ugrabljenko in ugrabiteljem po ugrabitvi, jedro in dušo balade, v kočevskih krajših inačicah pa je besedilo daljših inačic zabrisalo ves sklepni prizor razen zadnje besede. Tako iz primerjave samo teh dvojih inačic ne vemo za gotovo, ali je bil to pogovor s soncem ali ne. Pomagajo pa nam slovenske inačice »gorenjskega« tipa; kajti te so se razvile iz inačičnega tipa, ki je bil enak kočevskemu tipu, v vseh popolnih inačicah pa se je pogovor s soncem ohranil, le da je k soncu pristopila še luna.

O starosti hrvatsko - (slovensko-) kočevskega »prehodnega« inačičnega tipa priča tudi ritmična oblika kočevskih krajših inačic. To je stroga oblika stare slovenske pripovedne dolge vrstice, ki so jo kočevski padelki prevzeli od izgubljenega slovenskega vzorca. V inačici Mar. D (št. 12) je med 51 vrsticami 45 dobrih pripovednih dolgih vrstic (88,2 %), v inačici S med 43imi 38 (84,4 %), v inačici Mar. S med 37imi 31 (83,8 %), če odštejemo prvi dve vrstici, ki sta iz »Meererin« in nista pripovedni dolgi vrstici, med 35imi 31 (88,6 %). Slovensko - hrvatska predhodnica kočevskih krajših inačic o »Schöne Mare« je nastala potemtakem še pred XIII. stoletjem.

S tem dobro soglaša tudi motivna analiza. Pokazala je, da se kočevske krajše inačice (prav za prav njih slovenske predhodnice) in pač tudi predhodnica hrvatske inačice niso razvile iz dolenskega inačičnega tipa (predhodnic Rudeževe-Smoletove inačice) s špansko kraljico, ampak iz slovenskega ihanskega inačičnega tipa, iz katerih je izšla neodvisno tudi sestrška predhodnica dolenskega inačičnega tipa. Pokazala pa je deloma tudi že, da se tudi gorenjski inačični tip, predvsem predhodnica hraške »Sprelepe Vide«, ni razvil iz inačic dolenskega tipa, ampak iz izgubljenih slovenskih inačic prehodnega tipa.

V inačicah »Lepe Vide« gorenjskega tipa. kroparski in hraški, se je motiv zvabitve na ladjo z zdravilom kar dobro ohranil. V kroparski inačici smo to že videli, ko smo jo primerjali z Rudeževo-Smoletovo inačico. V hraški inačici se glasi ta odstavek skoraj enako kakor v kočevskih krajših inačicah in v kroparski inačici: na Vidino tožbo, kako se ji slabo godi,

24 Tokôji zêi rêku gospód zamoršče:

:/ »Ṭbòm dāw korēna, vṣṣôrte ẓewše, /:

26 Ṭbòm dāw kadiwa zà tójga sīna,

:/ pòkād ṃò zību, da ṃó bo ḳzdrāvjo.« /:

(Vrzel. Lenka: »Tḷê j̣ò nà zgṛuntam nà vížo, rajtam pa, da i pṛ an gḷih tokô:

»pṛj̣ew j̣òji ṇizk p̣òh p̣asam,

u ḅewo ṛoḳò j̣èji ṣégu

ṇpa p̣elow č̣e_g̣ór nà_ḅarko.«)

28 Nāpṛēḍan ṣèji ṣ̌e g̣ór skẉoṇiwa,

zagṇoẉji òd_kṛāja p̣ò ṣ̌ṛokṃò ṃórje.

Zaradi sprememb, ki so se v celotnem motivnem nizu o zvabitvi izvršile, pa je motiv sam izgubil v baladnem obrazcu sleherni notranji pomen. Kakor v baladah prehodnega tipa (hrvaški in kočevskih) se hraška inačica prične z Vidinim jokom nad nadlogami, ki jo tarejo (kroparska inačica je tu prevzela začetek Breznikove ihanske inačice, joka torej tu ni, pač pa Vida namesto plenice štrene

perce; Kramarjev zapis z Goričice pri Ihanu pa ima začetek hraške inačice). Ostal je tudi bolni otrok, ki noč in dan joka. Pač pa je iz starega, bolehnega moža nastal »hudi mož« (krop.), ki Vido pretepuje (škof.). V hraški inačici se je spremenil celo v »starega očeta«, ki Vido podnevi krega, ponoči pretepa (v. 23), in je iz nje prešel tudi v Kramarjevo ihansko inačico; Vida potemtakem tu niti moža več nima (v inačici se nikjer ne omeni). Vida je torej v hraški inačici nezakonska mati (prav posebno čudno se to čuje v Kramarjevi inačici s sklepom iz starokrščanskega izročila, čeprav tam stari oče hčer samo »noč in dan on zmeram krega«, v. 15). Vendar je to tudi v hraški inačici šele pozna prememba, ki se je izvršila, da bi Vida ne bila več prešuštnica. — Črni zamorček je ostal kot ostanek iz starejših inačic samo še v kroparski inačici, v hraški inačici se je spremenil v »gospoda zamorščega«, to je v gospoda, ki je prišel od onstran morja (v škofjeloškem odlomku v »mladega človeka«). Vida je bila, preden se je poročila ali nezakonskega otroka dobila, pri njem za deklo (hraš., krop., škof.), celo za »prvo deklo« (hraš.), in se ji je pri njem dobro godilo.

Hraš., 10—13: »Kaj s₁bwā vsē gōrš tī tā₁prve lēta
n₁pā lēuš s₁bwā lūd₁ vsē tīste lēta,
k₁s₁bwā tām nā₁grādo za prvo dēkwo.«

Hraš., 17—19: »Ohkā sm gōrš bwā tā₁prve lēta,
ōhkā da lēuš lūd₁ vsē tīste lēta,
k₁sm bwā zā₁dēkwo nā₁bēmō grādo.«

Krop., 5—11: »Mlada Vida, kako je to,
Da nisi več tako lepa,
Kakor si bila prva leta,
Kadar si bila pri meni za deklo?«

»Kako bom jaz tol'kanj lepa,
Kakor sem bila prva leta,
Kadar sem bila pri tebi za deklo!...«

Škof., 5—7: »Kāk tūo dā nīs tī vēč tā₁k līpā,
kāk₁r s₁tī blā₁ tā₁ prve lītā,
kō₁s blā₁ še ti pr₁mēn zā₁dīk₁lā?

Motiv je očitno semkaj prestavljen ostanek iz Vidinega-Marinega slabotnega ugovora zoper zamorčevo tolažbo v prehodnih inačicah, da bo v suženjstvu njegova gospodinja in gospa. Tega ugovora v inačicah gorenjskega tipa ni več. nasprotno, ko »*gospod zamóršče*« Vidi pripoveduje o ugodnostih, ki jo čakajo kot njegovo gospodinjo in gospo, je s tem kar zadovoljna, prejšnjih tožba in joka ni več. Lepa Vida, v prvotni baladi junaška žena, mati in kristjana, ki izbere rajši smrt kakor skrunitev ali odpad od vere, Lepa Vida-Mara, ki je le po sili zamorčeva priležnica, se je tu prelevila v prešuštnico. Motiv zvabitve na ladjo z zdravilom je le še nepotreben ostanek iz starih časov.

V hraški inačici (kjer se je prešustvo z Vidinim nezakonskim materinstvom spremenilo v nezvestobo do otroka ob sklenitvi zakona z drugim možem, ki otroku ni oče in ga ne mara v hišo) je zamorčeva snubitev, ki izvira še iz starih inačic, a je prišla sem iz prehodnega tipa, dobila kar naturalistično surovo obliko; z odrednim odgovorom glede otrokovega dojenja — tudi iz starih inačic po prehodnem tipu — pa se čudno družijo novo dodano naštevaje prijetnosti, ki se Vidi obetajo na novem domu. Ta razgovor je razdeljen na dva dela. Najprej vpraša Vida, kaj bo zdaj z otrokom:

- 32 Tokó,i zavpiwa sprelepa Vída:
 33 »O gnáda, gnáda! gospód zamóršče!¹⁷
 Ovbé jést sróta, o káj sm stríwa!¹⁸
 Kdó mē_u pòdóju bowānga sína?«
 36 Tokó,i zéi réku gospód zamóršče:
 »O năc nă_mărej, tí mwada Vída!
 kēr ga bo măru, tá gă_u pòdóju.
 39 Tí_uš pa hodiwa pò bēwmo grádo,
 pr mēn pogáčo boš bēwo jédwa,
 swáhkō rebúwo boš zrăvn píwa.¹⁹

(Sledi še Vidin ugovor, kaj bo z njenim starim očetom. Gospod zamorski ji kakor glede otroka odgovori [45–46 =

¹⁷ Prim. kočevsko inačico ⑤ (Mar. 8), (str. 99 in op. 44).

¹⁸ Prim. Rudeževo-Smoletovo inačico. Tu ta vzklik ni na mestu.

¹⁹ Prim. kroparsko inačico (zg. str. 244).

36—37], 38): »kër gâ bo môgu, tâ gâ_u towažu«, in nadaljuje svojo snubitev):

- 48 Oh tâ vėlče skrine_uš kwūce mēwa,
u_gōspōskmo špāmpet pr_mēn ležāwa
pa mōjga sina mē_uš prēvijāwa.
51 Dozdeī s_bwā dēkwa nâ bēwmo grādo,
zēi_uš pa²⁰ ti frāwna_n_gōspodīna.

S temi velikimi premembami notranje vsebine v inačicah tretjega tipa je v zvezi, da je tudi pogovor s soncem in mesecem v drugi polovici balade moral dobiti drug pomen. V njem zve Sprelepa Vida, da njen sin še živi, zbudi se ji hrepenenje po otroku in gre otroka iskat, da ga pripelje na svoj novi »dom«.

Prav vse te poteze se ponavljajo tudi v daljših kočevskih inačicah »gorenjskega« tipa. Samo v eni inačici je ostal še temen spomin na to, da je bil ugrabitelj prvotno »črni zamorec« (B iz l. 1838: *Der schöne Herr, der schwarze Lorenz*), drugod je ugrabitelj vedno le *ein junger Herr* (C [Mar. S], št. 13). *der junge Herr*, eden izmed treh, ki se z ladjo pripeljejo (iz »Meererin«; F [Mar. G]), *der schöne, junge Iwane* (D [Mar. G]), *schön Schiffmann jung* (G [Mar. F]). Starega moža je nadomestil v vrsti inačic hudobni mož (*böser Mann*: G, F, C) ali celo hudobna tašča (*böse Schwieger*: D), iz inačice B pa je mož sploh izginil. Tako se ponavljajo v kočevskih daljših inačicah še druge okvare gorenjskega inačičnega tipa. Pridružujejo pa se še nove: dodani so novi motivi iz kočevske »Meererin-Primorke« in še iz drugih pesmi in pripovedk. odpadel je — kakor v prehodnih inačicah — motiv pogovora s soncem in mesecem, tako da ne vemo, kako nezvesta mati in žena zve, da je njen sin še živ, kako in kje živi.

Ob vseh teh okvarah ni čudno, da je v dveh inačicah tega kočevskega tipa (n. d., št. 47 [G, Mar. F], 49 [C, Mar. S]), zvabitev na ladjo z zdravilom — kakor v Smoletovi

²⁰ Lenka je to vrstico pozneje popravila: *zēi uš žwahtna frāwna n_gōspodīna*. To je ritmično in vsebinsko mlajša oblika.

inačici — čisto izginila, v obeh pa jo je nadomestilo ugrabiteljevo vabilo, naj od h u d o b n e g a m o ž a in h u d o b n e g a s i n a — tako v obeh inačicah — ubeži in postane njegova gospodinja in gospa, z drugimi besedami njegova priležnica. V taki zvezi je to razumljivo, v slovenski Rudeževi-Smoletovi inačici za to ni bilo povoda, okvara Rudeževe-Smoletove inačice se je torej zgodila kje v sosesčini kočevskega ozemlja — kriterij za dolenjski izvor te inačice (prim. zg. str. 35 s.). V eni izmed teh dveh kočevskih inačic (® [Mar. 8]) pa se je »snubitvi« pridružila še vaba, da ima ugrabitelj doma, onstran morja, vsakovrstnih piščalk za njenega sina, naj kar na ladjo stopi.«

26 »Steig ein, steig ein ins Schlifflein klein!
Ich hab daheim vielerlei Pfeiflein,
Auswahlen wirst du deinem jungen Sohn.«

In res se Meererin pelje z njim, pa se vrne po sina šele po sedmih letih in treh dneh, prej je novi »mož« ne pusti — motiv iz »D a l e č o d d o m a o m o ž e n e« — in še tedaj se mora zgoditi prej čudež, da suha češnja čez noč ozeleni in se razcvete — znana pripovedka, kakor podobno pozna že Valvasor²¹ (tako še v inačicah 8 [Mar. 8], 9 [ne Mar. 9]).

²¹ Valvasor, Ehre d. Herz. Krain II. knj., XLVII. pogl. (Rupel, Valvasorjevo berilo, str. 75, 287). J. Kelemina razlaga to pripovedko mitološko (Bajke, št. 115, str. 170), a prim. Milkó Ukmár, DS LII (1940), str. 406, 7. 5. — Prim. tudi motiv ozelenele palice v srednjeveški italijanski legendi o Sibili in v nemški ljudski baladi o Tannhäuseru — slov. »Ozelenele romarske palice«, SNP I, št. 191 (John Meier, DVM I, št. 15). Ozelenela palica je iz sv. pisma, 4 Mojz 17, 16—28: Aronova palica.

Aronova palica je že v grški patristiki postala simbol za Marijo, Mater božjo in devico; tako pri Efremu Sirskem (u. 373.) v molitvi k presveti Materi božji (L. v. Radloff O. S. B., Das Zeugnis der Väter, Pustet, Regensburg [1937], št. 217). Tudi srednjeveško pesništvo ta simbol pogosto uporablja; tako Melška Mar. pes. iz 12. stol. (Melker Marienlied, gl. snimek v Salzzerovi Illustr. Gesch. dt. Lit., Leo-Ges. Wien, pril. 19), kit. 1:

Jü in erde leite	mandelon alsö edile.
Aaron eine gerte:	die süezze häst dü füre bräht,
diu gebar nuzze,	muoter äne mannes rät,
	Sancta Maria.

ℒ [ne Mar. ℒ], ℔ [ne Mar. ℔], ℥ [ne Mar. ℥]). Čudež torej kakor v kroparski inačici vrnitev s soncem,²² ki se ji je ostanek ohranil tudi v hraški inačici. Ni treba razlagati, kako je vsa ta mešanica starih in novih motivov neskladna, časih naravnost nesmiselna. Znak, da inačice tretjega tipa, slovenske in kočevske, ne stojе ob začetku razvoja, ampak na koncu razkroja.

Prim. Walther von der Vogelweide, Leich, v. 31s.: »Magt und muoter, schouwe der kristenheit nôt, * dû bluende gerte Aarones...« in slovensko srednjeveško cerkveno narodno pesem pri M. Majarju, Pesmarica cerkvena (1936), št. 51, kit. 4:

Kar je Eva zgubila,
Si Marija zadobila,
:/štiri tavžent let je bil zgubljen svet,
Čakal je Marijin cvet (t. j. Jezusa)./:

Glede Marije, narobe Eve, v tej kitici prim. takisto srednjeveško cerkveno pesem »Lepa si, roža Marija« (SNP III, št. 6543—48) in Iv. Grafenauer, »Ta stara velikanočna pejsen« in še kaj, Čas XXXVI (1942), 106s.

Pod vplivom tega simbola je nastala že v starokrščanski dobi pobožna legenda o Marijini zaroki; čudež s palico ji je določil Jožefa za ženina (Psevdo-Evangelium Matthaei, 5. stol.: Thilo, Codex apocryphus NT, p. XCI s., 319 s.): a) iz Jožefove palice je zletel svetel golob v nebo (Hroswitha iz Gandersheima, 10. stol.; Marienleben duhovnika Wernhera, 1172); palica je vzcvetela in priletel je nanjo golob z neba, Sv. Duh (Jacobus de Voragine, Legenda aurea, c. 131 [126]; Marienleben brata Filipa iz kartuzije v Žičah, v. 1242 s., 14. stol.). St. Beissel S. J., Gesch. d. Verehrung Mariens in Deutschland währ. d. MA (1909), 92, 94, 118, 588. Oboje je upodabljalo tudi slikarstvo. Za prvo gl. mozaik v S. Marco v Benetkah (n. d., 94), za drugo sliko v augsburški galeriji (15. stol. n. d., 586), iz 16. stol. Rafaelovo sliko Marijine zaroke, Milano, Brera; Iz. Cankar, Zgod. likovne umetnosti v zahodni Evropi III, 1. Razvoj stila v italijanski renesanci, MS, Lj. [1936], sl. 51, str. 119, Zore, Življenje svetnikov, DsM, Celje [1917], 141. Gl. tudi SNP III, št. 4748-49.

Tako je motiv seveda lahko zašel tudi v srednjeveško pripovedko in narodno pesem o Tannhäuseru (slov. inačica SNP I, št. 191), v kateri je po pomoti zamenil »verge d'ore« — zlat prstan — francoske predloge o nemškem vitezu v Sibilini (nem. 13./14. stol.: Venerini) gori. John Meier DVM I, št. 15, ki pa tu (str. 156) in v DV I, št. 9 (str. 79) po pomoti govori o Aronu in Joahimu nam. o Aronu in sv. Jožefu.

— Čudežno vrnitev sem označil kot kriterij za mlajše inačice »Lepe Vide« — kroparsko — že v DS LI (1939), 281—283: O mlajši inačici »Lepe Vide«.

Tako smo spremljali notranji razvoj motivnega niza zvabitve na ladjo in notranje vsebine materinega besednega boja (prnje) z ugrabiteljem v inačicah »Lepe Vide«, drugorodnih in domačih, od prvih početkov, ki se javljajo v albansko-kalabrijskih baladah (in v sicilski pripovedki), do viška, ki se je ohranil v Breznikovem zapisu ihanske inačice, do prvih znamenj razkroja, ki so se pojavili v (še neokrnjeni) Rudeževi-Smoletovi inačici dolenskega tipa, do popolnega razpada v inačicah gorenjskega tipa, ki je zatel ne le motivni niz zvabitve na ladjo, ampak tudi vsebino in smisel vse tragične balade o »Ugrabitvi žene-matere«, tudi samo osebnost »Lepe Vide«, ki se je iz ponosne, bogate plemkinje, ob tragičnem boju nezlomljive junakinje, razvila v harmonično izklesano tragično osebnost krščanske matere junakinje, naposled pa sprevrgla v spako, samo v sebi si nasprotno, nezveste matere in prešuštnice, za katero pa Sonce ali celo Bog sam stori čudež, da se more vrniti v domači kraj in od tam sina pripeljati na skruni novi dom.

Že grede nam je bilo jasno, da se ves ta razvoj in razkroj ni izvršil samo iz notranjih pogojev, sil in slabosti, ki so bile že v prvotni osnovi baladnega obrazca, ampak tudi po vplivih od zunaj, od drugih in drugačnih baladnih obrazcev in narodnih izročil. Zlasti za motivni niz zvičajne zvabitve na ladjo nam je bilo očitno, da je moral priti od drugod; saj smo videli, da najstarejši baladni obrazec o »Ugrabitvi mlade žene-matere«, predhodnica »Scibilije Nobili«, tega motivnega niza nima. Tudi ni mogel priti iz balade o »Odkupu«, s katero so današnje sicilske balade o »Scibiliji Nobili« kontaminirane; v balearski inačici je sicer ta motivni niz uporabljen, v nordijskih, italijanskih in drugih inačicah pa o njem ni sledu; v faroerski inačici pomorski plenilec dekle uplenijo na suhem, druge inačice pa se začno, ko je že na ladji.²³

²³ Gl. zg. str. 177—182. O italijanskih inačicah gl. Michele Barbi, Pallante I (1929), 36—48; isti, Poesia popolare italiana (1939), 84—86, 97—103.

Vprašanje, od kod naj bi bil prišel ta motivni niz v balado o »Ugrabitvi mlade žene-matere« pa je precej zamotano, ker je zvabitev na ladjo tipičen popotni motiv, ki je uporabljen v različnih vrstah narodnega izročila, v pravljicah, pripovedkah, baladah, narodnih epih, in v zelo različnih pripovednih in baladnih obrazcih in umetnih pesnitvah z motivi iz narodnih izročil.²⁴ Treba je torej, da ta izročila natančno razberemo.

²⁴ V zvezi z »Lepo Vido« sem na nekaj obrazcev opozoril v DS I. (1937/38), št. 5, 252; na hrvatsko inačico (Bosanaac I, št. 82) in dve bolgarski je opozoril Milk o M a t i č e t o v v nenatisnjem predavanju »In traccia di 'Donna Candia'« (1940), J a k o b K e l e m i n a v Südost-Forschungen (1941), 825, op. 10, še na drugo hrvatsko inačico (A n d r i ć VI, št. 87). Najobširneje se je bavil z inačicami s tem motivnim nizom E. S e e m a n n v zvezi s kočevsko balado o »Brautwerbung« in našo »Meljavšico«: Die ‚Zekulo‘-Ballade und die Ballade von der ‚Brautwerbung‘. Eine Studie zu zwei Gottscheer Liedern, Jahrbuch für Volksliedforschung VII (1941), 40—70. »Lepa Vido« se je le mimogrede dotaknil (65, op. 1).

X. RUSSOVA SICILSKA PRIPOVEDKA

„LEPA VIDA“ — „ROTHER“

Leta 1939. sem ob delu na razpravi o »Mladi Zori in pripovedkah o Salomonu in njegovi ženi« zasledil, da je v srvnem. novelističnem epu »Rotheru« (ok. 1150) uporabljen — le z neznatnimi spremembami — tudi bistveni motiv slovenske »Lepe Vide«. Zvabitev mlade žene matere na ladjo z zdravilom. Kontaminiran pa je z motivom zvabitev z dragocenim blagom. Pokazalo se je tudi, da je vrsta potez skoraj natančno ista kakor v naši »Meljavšici«, osnova dejanja pa da je domalega ista kakor v Russovi sicilski pripovedki, inaiči »Lepe Vide«.¹ Treba torej, da si »Rothera« natančneje ogledamo.

Srednjevisokonemški novelistični ep »Rother«² sestoji iz dveh delov. Prvi del je osnovan na Vilkinasagi (o Osanc-trixu), ki je pripovedka o nevarni snubitvi kakor Hildesaga; dodani pa so še motivi iz drugih pripovedk, med drugimi na koncu tudi zvijačna zvabitev neveste na ladjo, in iz časovnih dogodkov v Italiji in v Carigradu nekako ob prevalu XI. in XII. stoletja. Prizorišče je v Južni Italiji in v Carigradu: (vv. 1—2943). I. Načrt snubitve. (1 do 429). Mlademu rimskemu kralju Rotheru s prestolnico v Bariju v Spodnji Italiji, svetujejo njegovi najboljši svetovalci, naj se oženi. Kralj si želi žene visokega rodu, ki bi bila po vsej plemenitosti kralja vredna, tu nobene take ne pozna. Kraljev sorodnik in najzvestejši svetovalec Lupolt

¹ Prim. I. Grafenauer, Novi doneski k zgodovini narodne balade o »Lepi Vidi«, DS LIV (1942), 130ss.

² Najboljša izdaja: Rother, hrsg. Jan de Vries, Heidelberg (1922). Literaturgl. Gustav Ehrismann, Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters II. T. Die mhd. Literatur I. Frühmittelhochdeutsche Zeit. München (1922), § 80. str. 290s.

za tako nevesto ve: to je lepa hči carigrajskega kralja Konstantina; pa je ta težava, da je še nihče ni snubil, ne da bi bil življenje izgubil. Rother kljub temu pošlje poslanca z velikimi zakladi zanj snubit; če bi se jim kaj hudega zgodilo, jim hoče priti sam na pomoč: ko zaslišijo določene tri pesmi, naj vedo, da je rešitelj tu. Konstantin dá vse poslanca vreči v temnico. II. Rotherova pot z velikani (430 do 1909). Rother zastoj pričakuje njih vrnitve. Zato gre pod imenom Dietrich preoblečen z veliko vojsko v Carigrad in Konstantin ga sprejme. Rotherova velikana Asprian in Widolt zbujata splošno pozornost na dvoru, posebno, ko Asprian vrže ukročenega leva kakor mačko ob steno in Widolt razjarjene komornike meče kakor žoge v zrak. III. Rother si pridobi nevesto (1910—2323). Kraljična bi Dietricha rada spoznala in ga skrivaj povabi v svojo izbo. Kmalu spozna, da je Dietrich kralju Rotheru prijatelj, in pravi, da bi samo Rothera rada za moža. Rother se ji da spoznati. Dokazati pa še mora, da je res kralj Rother. To morejo spričati le njegovi poslanci; kraljična naj jih osvobodi. IV. Osvoboditev poslancev (2324—2563). Kraljična to res pri Konstantinu za omejen čas doseže. Pripeljejo jih v dvorano in jim tam postrežejo. Rother, za zaveso skrit, zapoje svoje tri pesmi. Rešeni poslanci ga pozdravijo. Kraljična zdaj ve, da je Dietrich kralj Rother. V. Ugrabitev (2564—2943). Prav tedaj pride poganski kralj Ymelot iz Babilonije z vojsko nad Konstantina. Rother ga premaga, še preden Grki pridejo na bojišče. Vesel ga pošlje Konstantin kot sla h kraljici. Rother pa ji sporoči, da so sovražniki zmagali ter Konstantina in njegove pobili. Edina rešitev zanj in za hčer je, če zbežita z njegovo ladjo prek morja. Obe hitita k ladji. Kakor hitro pa je kraljična na njej, že ladja odplove. Odhajaje Rother sporoči kraljici zmago in kraljica s spremstvom nevesti želi sreče.

Osrednji del. Zopetna ugrabitev Rotherove žene (2944—3269). I. Priprave (2944—3116). Ko se Konstantin z ujetim Ymelotom vrne v Carigrad, zve od žene, da mu je Rother, ki se je imenoval Dietrich, odpeljal hčer, ki bi mu jo bil cesar prav za prav moral sam dati, saj je

Rother to zaslužil. Konstantin pa je hud in tako zmeden, da Ymelot medtem zbeži. Konstantinu pa se ponudi igrc, da mu za dobro plačilo hčer pripelje domov:

- 3064 Herre, du salt dich wol gehan.
 3065 Lonis du mir, Constantin,
 Ich bringe dir die tochter din.
 Wir mozin auer einin kiel hauin,
 die maniger hande wondir trage,
 golt unde steine,
 3070 wazzerperlin cleine,
 scarlachen unde pellen;
 sver da coufen wolle,
 daz wir des gode stade han.
 Ssezich ritare lossam
 3075 die solin der inne uerholne sin.
 Die ivncurowe, Constantin,
 bedrugit die selzene want,
 dat sie lichte in den kiel gat
 vnde schowet min cramgewant;
 3080 so uore wir si in daz din lant.
 Nu sprich waz du mir biedis
 vnde behaget mir die mede,
 ich seze in urteil den lif,
 ich nebrenge der Rotheres wif.«
 3085 »Genadhe here,« sprach Constantin,
 »ich wise dich uf den scaz min;
 des nim dir, trut geselle,
 swe uile du willis.
 Mir ist zo der uerde lief,
 3090 ich ne uersume dich minis dankis nich.«

Ladja pride v Bari, ko je Rother na vojski; kraljico mu med tem varuje zvesti Lupold. Igrc si pripravi še novo vabo, »čudežni kamen«. II. Zvijajčna zgrabitev na ladjo z »zdravilom« in ugrabitev (3117—3269). Igrc prodaja dragoceno blago tako pod ceno, da vse hiti kupovat. Ljudem kaže tudi »čudežni kamen« in pravi, da vsakega bolnika, hromca ali pohabljenca takoj ozdravi, če ga kraljica s tem kamnom pogladi. Življenje stavi, da je to res. To sliši tudi vitez, ki ima dva hroma otroka. S šestnajstimi trgovci pride h kraljici, naj za sv. Petra voljo vendar gre na ladjo — in ji pove o čudežnem kamnu —; za božjo voljo naj torej gre kraljica tja in ozdravi z drugimi bolniki, pohabljenici in

hromci tudi njegova dva hroma otroka (3163—3215). Ker zvestega Lupolda ni doma, odide kraljica v spremstvu dvajsetih drugih vitezov na ladjo; bolniki jo že čakajo.

- 3225 In den kiel trat die koningin.
 »Wol uf,« sprach der spileman,
 »zo den Criechen wille uir varen.
 Siet war daz wif stat,
 die uns here gemovt hat.«
- 3230 Do sprungin uile scire
 Die Criechen zo deme kiele;
 die crumben wurfen sie an daz stat;
 geneme wart der hantslach.
 Die der urowen soldin plegen,
- 3235 Die uordin die Criechen after wege ...
- 3238 Die Criechen huven sich dan.

Kraljica vpraša zdaj igrca.

- 3240 wie (= wer) in dare sante
 zo deme seluin lande.
 »Daz dede min herre Constantin;
 der lieue uater din
 sante uns ouer mere.«
- 3245 »Owi koninc Rothere,«
 sprach daz wenige (= weinende) wif,
 »wie du nu dinen lif
 beginnis quelin umbe mich.
 So duon ich minin umbe dich.«

Igrc jo odpelje v Carigrad. Oče jo vesel sprejme; mati pa je s hčerjo vred žalostna. Oče se za to ne meni.

Drugi del. Rother si ženo spet pridobi (3270 do 4997). I. Rotherova druga pot pred Carigrad (3270—3660). Ko Rother ob povratku od Lupolda zve, da so mu Grki ženo odpeljali, zbere veliko vojsko, tudi velika staza zraven, in jo z Lupoldom odpelje pred Carigrad. Eno miljo od mesta pristanejo v gozdnatem zalivu in vojska se v gozdu skriva. II. Rother gre v Konstantinovo palačo k ženi, pa ga ujamejo (3661—3963). Rother gre v romarski obleki v mesto, vzame pa seboj svoj rog; če ga zaslišijo, mu bo prihitela vojska na pomoč. Pred mestom zadene na viteza, ki mu pove, kaj se v mestu godi: ko je Ymelot zvedel, da je Konstantinova hči spet doma, je

prišel z vojsko. Konstantina premagal in ujel. Izpustil ga je le s pogojem, da se Ymelotov sin z njegovo hčerjo poroči. Prav nocoj bo postala njegova žena. Rother pride nepoznan v dvorano, kjer obhajajo ženitovanje, in se da ženi skrivaj po prstanu spoznati; njen veseli obraz pa, ko je bila poprej še vsa žalostna, Rothera izda in ga primejo. III. Rothera hoče jo obesiti, pa njegova vojska ga reši (3964—4759). Ymelotov sin pravi, da bo dal Rothera utopiti. Rother pa mu odvrne, da je v njegovi deželi kraljevska pravica, da na smrt obsojenega kralja obesijo — gozd pred mestom bi bil pripraven kraj — in da kralj, ki ga je obsodil, s svojo vojsko njegovo smrt gleda.

- 3980 »Dar wil ich hangin.
Nuge buet dinin mannin,
daz sie der helfen dar zo.
Du salt mer selue den doit ton.
Iz ist in mime lande recht,«
3985 sprach Rother der guode kent,
»svowaz einen uorsten gesche,
daz iz der ander ane se...«

Ymelot je s tem zadovoljen. Na določenem prostoru da postaviti vislice in pripelje Rothera tja. Rog zatrobi, vojska pride na pomoč. Rothera osvobode in vse pogane pobijejo, samo Ymelotu puste, da ubeži, da bo v Babilonu mogel povedati, kdo mu je vojsko pokončal. Carigradu in Konstantinu — ki pri obešanju ni bil zraven — prizaneso. Rother dobi ženo nazaj. IV. Sklep (4760—5188). Srečno se vrnejo v Bari; tu žena rodi sina: Pipina, očeta cesarja Karla Velikega; Rother in njegova žena doživita še, da dobi Pipin viteški meč.

Drugi del »Rothera« (vv. 3270—4759) je, kakor je dokazal l. 1881. ruski učenjak A. N. Veselovskij,³ po svoji osnovi in po daljši vrsti motivov skoraj ves posnet po pripovedki o Salomonu in njegovi ženi:

³ A. N. Veselovskij, Novyja dannija k istorii Solomonovskich skazaniij: Razyskanija v oblasti russkago duchovnago sticha, pogl. V. Sbornik otdelenija russkago jazyka i slovesnosti Imp. Akad. nauk XXVIII, SPb. (1881), 86s, 101; isti, Neue Beiträge zur Geschichte der Salomonsage, Jagičev Archiv VI (1882), 404, 554.

Tudi Salomon gre z vojsko v deželo pogankega kralja, ki mu je ženo ukradel, skrije vojsko v gozdu blizu ugrabiteljeve prestolnice, gre sam, v romarja ali berača oblečen, v ugrabiteljevo palačo, vzame pa s seboj svoj rog in vojski naroči, naj mu pride, ko rog začuje, takoj iz gozda na pomoč. Pred gradom najde pri studentu ali vodnjaku kraljičino služabnico, jo prosi za požirek vode in spusti v vrč ali kupo svoj pečatni prstan z namenom, da ga kraljica tam najde in spozna; žena v kraljevi odsotnosti Salomona s hlinjeno prijaznostjo sprejme, češ da je samo prisiljeno ugrabitelju žena, in ga skrije. Ko pa se poganski kralj vrne, žena Salomona izda in kralju prigovarja, naj ga takoj na mestu usmrti. Salomon se sklicuje na svojo kraljevsko pravico, da mora biti na smrt obsojeni kralj javno obešen vpričo kralja, ki ga je obsodil in vsega ljudstva; naj ga dá torej zunaj mesta pred gozdom obesiti. Kralj mu ustreže in da postaviti pred gozdom vislice. Preden pa Salomona obesijo, prosi, da bi smel še zatrobiti, da bodo prišli angeli njegovi duši naproti. Kralj dovoli. Na klic roga plane iz gozda Salomonova vojska, Salomona osvobodi, pogansko vojsko in ljudstvo poseka in razpodi, pogankega kralja, nezvesto kraljico — in kraljevega odposlanca, ki je zamrtvo kraljico iz grobnice ukradel — zajame in na Salomonov ukaz jib obesijo na vislice, zanj postavljene. Motivi so torej v »Rotheru« spremenjeni le v toliko, kolikor je potrebno, ko Rotherova žena ni nezvesta, ampak zvesta žena.

V »Rotheru« je motivni obrazec z v a b i t v e na ladjo, kakor smo videli, dvakrat uporaben, prvič kot sklep prvega dela, ki obravnava isto snov kakor Hildesaga, nevarno snubitev; motiv bi potemtakem izviral iz pripovednega obrazca Hildesage, le da je pesnik, položaju primerno, zvabitev z okrasnim blagom zamenil z zvabitevijo iz strahu pred sovražniki.

Drugič je porabljen kot prehod in uvod k drugemu delu. Naravno torej, da je Veselovskij k salomonovskim motivom drugega dela štel tudi zvabitev na ladjo in ugrabitev Rotherove žene, zlasti ker gre tu in tam za ugrabitev žene, čeprav tu po zamisli

pesnikovem zveste žene. Germanistična veda je Vesclovskega izsledke sprejela,⁴ toliko bolj, ker je bil že nekaj let pred njim V. Jagić⁵ pokazal na vpliv salomonovske pripovedke in bylin o Salomonu in njegovi ženi na rusko narodno poezijo in postregel tudi Fr. Vogtu s slovanskim gradivom, ko je ta spisoval uvod k izdaji srvnem. igrškega epa »Salman und Morolf«.⁶

Germanisti pa so šli še dalje: tudi v Hildesagi, kakor je vdelana v srvnem. ep Kudrun — baladno pesem o njej navaja že Lamprecht v svojem Alexanderlied — naj bi izviral motiv zvažitve iz pripovedk o Salomonu.⁸

Obojna domneva pa stoji na slabih nogah. Pravilno je le, da v baladno-pripovedčnem obrazcu o »Nevarni snubitvi«, bodi v Hildesagi, bodi v Osantrix- (Thirek-)sagi, prvotno motivnega niza vabitve na ladjo ni bilo. Osnovna misel mu je, da oče noče hčere dati nikomur za ženo, snubce pa ali umori ali jih prisili, da se z njim bojujejo, ali jim daje nerešljive ugankc. konec pa je tudi tu vedno snubčeva smrt. Motiv je po vsej verjetnosti orientalski, uporabljen je že v antičnem romanu o Apoloniju iz Tira, starogrškem romanu z orientalsko snovjo, ki pa se je ohranil samo v poznolatinski prireditvi;⁹ njegova vsebina

⁴ Jan de Vries, Rother, str. C—CVII, kjer je navedena tudi literatura; isti, Het Epos van Koning Rother, Tijdschrift voor Nederlandsche Taalen Letterkunde XXXIX (1921), št. 1. ss. — Ehrismann, GDL II, 1, str. 298, šteje k salomonovskim motivom v drugem delu (die Wiederholung der Brautfahrt) tudi: die Verlockung auf das Schiff zur Besichtigung der Waren (netočno!) durch vorgebliche Kauflaute, der Spielmann als Entführer«. Literaturg. gl. tam, op. 6 (Salomonsage), 7 (Entführer).

⁵ V. Jagić, Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik, JArchiv I, št. 1 (1875), 82—133, zlasti 103—112.

⁶ Salman und Morolf, hrg. Vogt, Halle (1880), str. XLIss. (gl. tam op. 2) in Anhang (str. 213—217).

⁷ Alexanderlied des Pfaffen Lamprecht, hsg. Kinzel, (1884); vorauski rkp., v. 1321—38, str. 154s.

⁸ Friedrich Panzer, Hilde-Gudrum, Halle (1901), 268ss., 280ss.; Kudrun, hsg. B. Sijmons², Halle (1914), str. XLVII s.

⁹ Historia regis Tyri, ed. Al. Riese. Lpz. (1871).

je prešla tudi v srednjeveško ljudsko književnost:¹⁰ Antiohus, kralj v Antiohiji, živi s svojo hčerjo v krvoskrunstvu; da bi se snubcev ubranil, mora vsak rešiti uganko, sicer glavo izgubi; glave nesrečnih mladencev vise nad grajskimi vrati. Apololonij iz Tira uganko reši: nanaša se na očetovo krvoskrunsko razmerje do hčere. Antiohus hoče tudi njega umoriti; Apolonij pa mu uide. Očeta in hčer ubije strela in Apolonij postane Antiohov naslednik na prestolu.

V nordijski Hildesagi in Vilkinasagi (o Osantrixu-Thidreku) je ta motiv splahnil, očetovo nasprotovanje hčerini mojitvi pa je ostalo; tako tudi v bylinskih inačicah. Nobena oblika ne pozna motiva z vabitve na ladjo. V staronordijski pesmi (pripovedki) o Hildi¹¹ je uganko nadomestila bojna preskušnja; Heddin pa Högniju hčer Hildo po dogovoru v očetovi odsotnosti s silo ugrabi in potem z ladjo odpelje. Högni z ladjami pohiti za ubežnikoma in jih na nekem otoku dohiti. Hilda (Hildr) poskusi očeta z ženinom spraviti, pa se ji ne posreči. Vname se boj med obema bojnim družinama; po starem izročilu Högni in Heddin oba v boju padeta, po novjšem se konec koncev spravita.

V Vilkinasagi, predlogi prvemu delu Rothera, je ta pripovedni obrazec razširjen z motivnim nizom o zvestobi med gospodarjem in družino:¹² Osanctrix vilkinski kralj,

¹⁰ *Gesta Romanorum*, ed. Dick (1890), nem. Graesse (1903); ljudske knjige skoraj v vseh evropskih jezikih. Gl. E. Rohde, *Der griechische Roman*³, Lpz. (1914), 408; vsebina po Rohdeju, n. d., 408—411 (436—439).

¹¹ Rekonstruirati se da na osnovi proznega posnetka v *Eddi Sturlusonar* (ed. Finnur Jónsson, Kjöbenhavn [1900], 118s.), *Ragnarsdrápa* Braga Boddassona (sred. IX. stl., H. Gering, *Kwaetha-brot* Braga ens gamla Boddarsonar, Halle [1886], A 1ss., str. 8—12), pesmi o Helgiju in Sigruni (X. stl., S. Bugge, *Helge-digtene*, Kjöbenhavn [1896], 181s.), poročila Saxa Gramatika o Hithinu in Hildi (ok. 1200, *Historia Danica*, ed. Holder, 158—160), iz nordijskih in angleških balad iz XVIII. stl. (H. Haegstad, *Hildina-kvadet*, *Skrifter udg. af videnskabs-selskabet i Christiania* [1900], II, nr. 1). Gl. Panzer, *Hilde-Gudrun* (1901); Sijmons, *Kudrun*² (1914) XII—XVII, XXIII s., XXVII—XXXIII.

¹² V dveh inačicah ponatisnjena v *Rotheru*, hsg. J. de Vries (1922), 90—100.

pošlje poslanca v hunskega kralja Meliasa snubit hčer Odo. Melias jih zapre. Ko pa pride za njimi Osanctrix, ki si je nadel ime Fridrik (Thidrek), s svojimi velikani Aspilianom in Vitolfom in poslance s silo osvobodi, se ga Melias ustraši in zbeži, hči pa je s snubcem kar zadovoljna. Fridrik se ji da spoznati in jo popelje kot nevesto domov. Motiva zva-bitve torej tudi tu ni, takisto ne v ruskih bylinah o Duna ju Iva no vi ču,¹³ ki združuje osnovo, podobno Osanctrixsagi z nekaterimi potezami Hildesage in vrsto svojih motivov.

V tipični obliki je vdolan motivni niz zva-bitve na ladjo v Hildesago, kakor je uporabljena v prvem delu »Kudrun«: Po posvetovanju s svojo družino junakov pošlje mladi Hettel, kralj Hegelingov, tri svoje junake snubit za Hildo, hčer kralja Hagna: pevca Horanda, prijatelja Fruoteja in silaka Wateja; ladje so naložene z dragocenim blagom, sedem sto oborožencev imajo s seboj. Kot bogati trgovci dobijo pristop na kraljev dvor, Horand s svojim petjem zbudi Hildino občudovanje in tako dobi priliko, da jo pridobi za Hettla, ki še lepše poje kot on, in se dogovorita glede ubega. Kraljico in Hildo s spremstvom povabijo na ogled blaga na ladjah. Hildo pri ogledovanju spretno ločijo od kraljice — kralj z oboroženci je ostal na suhem — spremljevalce pomečejo v vodo in odplovejo. Nadaljevanje je kakor v starih baladah, le da je konec srečen. Po Ehrismannu je dobila Hildesaga to obliko v XII. stoletju.¹⁴

Res je torej, da v Hildesagi motivnega niza zva-bitve na ladjo prvotno ni bilo in da je moral priti vanjo od drugod. Nemogoče pa je, da bi bil prišel iz pripovedk in pesmi o Salomonu in njegovi ženi.

Tudi pripovedki o Salomonu in njegovi ženi je zvabitev na ladjo prvotno popolnoma nezna-

¹³ Rybnikov, Pěsni I (1861), št. 30, 31; II (1862), št. 12; III (1864), št. 21; IV (1867), št. 5; Hilferding, Oněžskija byliny (1873), št. 34, 81, 94, 102, 108, 125, 139, 191, 214, 272; Kirša Dani lov, Drevnija rossijskija stichotvorenija³ (1878), št. 10.

¹⁴ G. Ehrismann, GDM II. Die mhd. Literatur, 3. Schlußband (1934), 147, zaradi navedbe v Alexanderliedu o. l. 1160. (gl. op. 7).

na. Ugrabitelj, poganski kralj, ki ga je Salomon, ko še ni bil oženjen, hudo žalil, pošlje, ko zve, da ima Salomon zelo lepo ženo, odposlanca v Jeruzalem, ki dobi kot trgovec z dragocenim blagom in dragotinami dostop na dvor. Tam kraljico, ki je poganka, pridobi za svojega kralja in se domenita za ubeg. Kraljica dobi od odposlanca čarovno zelišče ali čaroven koren. Z napojem iz tega zelišča ali s korenomo, ki si ga položi v usta (prim. slov. narodno balado o »Mladi Zori«), se kraljica naredi na videz mrtvo, tako da se tudi tedaj ne zgane, ko ji mož ali njegov brat prežge dlan. Kraljico polože v grobnico, odposlanec jo skrivaj odpelje in spet oživi. Po prazni grobnici Salomon spozna, kaj se je zgodilo, pozve po odposlancih, kje žena je, in se odpravi z vojsko, da si jo spet pridobi ali kaznuje; kako, že vemo (zg. str. 272). Tako v bistvu v vseh balkanskih in vzhodnoevropskih pripovedkah, v vseh številnih srednje-, zahodno- in severnoevropskih pripovedkah, baladnih inačicah, epih od XII. stoletja dalje.

Samo v ruskih bylinah¹⁵ je vdelan v ta pripovedni obrazec tudi motivni niz z vabitve na ladjo in sicer v netipični obliki, ne da bi bil mogel stari motiv omrtvitve spodrinuti: odposlanec pogankega kralja, zamorski trgovec, pride z dragocenim blagom na ladji v jeruzalemsko пристanišče. Ker kralja ni doma, povabi kraljico na ladjo, da blago oceni in določi davek, da bo smel blago prodajati — drugi ocenjevalci so se upijanili in se s tem izkazali za nesposobne. Kraljica pride na ladjo in odposlanec ji razkazuje blago. A ne da bi zdaj odplul. To je za branjevalo staro izročilo o navidezni smrti: odposlanec jo mora poprej do nezvesti upijaniti (!) ali z uspavalnim sredstvom v pijači uspavati. Potem šele se odpelje in kra-

¹⁵ O care Salamaně, carice Salamanii i prekrasnom care Vasil'e Okulevič'e: Rybnikov, Pěsni II (1862), št. 52, 53, III (1864), št. 56, z dostavki v IV (1867), št. 18; nova izdaja (1909s.) II, št. 37. Inačice so našteje v Byliny severa I. Mezen i Pečora, Zapisi A. M. Astachovoj, Moskva (1938), str. 632 (k št. 83), tam tudi literatura. — Erich Seemann, n. d. (gl. str. 266, op. 24), str. 66, misli po Trautmannu, da so te byline nastale morda v 16. stoletju v novgorodskem ozemlju. A glej spodaj!

ljico, ko pride spet k zavesti, pridobi za svojega kralja. To obliko so dobile byline pred XIII. stoletjem, ker je v eni mlajših inačic¹⁶ ugrabitelj car v Carigradu, katoličan flamskega porekla (cesar Balduin I. je bil Flamec iz Flandrije), prireditelj je torej iz dobe latinskega cesarstva v Carigradu (1204—1261). Da so bile take pesmi o Salomonu in njegovi ženi znane — v poznejšem času — tudi na Balkanu, se da samo posredno sklepati. Negotov kriterij je motivni niz zvažitve v srbskosl. pripovedki o Trojanski vojski¹⁷ iz XV. stol., ker je prišel tja lahko tudi od drugod, ne ravno iz pesmi o Salomonu.

Motivni niz zvažitve na ladjo potemtakem v »Rothera« in v Hildesago ni mogel priti iz pripovedke o Salomonu in njegovi ženi, nastalo je marveč še novo vprašanje, od kod je ta motivni niz prišel v ruske byline o Salomonu, njegovi ženi in Vasiliju Okuljeviču.

Za »Rothera« pa se nam naravnost ponuja popolna skladnost vse osnove prvega dela in zopetne ugrabitve Rotherove žene z Russovimi zapisom sicilske pripovedke o »Ugrabitvi žene-matere« in motivnega niza zvažitve z zdravilnim sredstvom v »Rotheru« in v hrvatsko-slovenskih inačicah »Lepe Vide«. Jan de Vries¹⁸ je mislil, da je motiv zvažitve s »čudežnim« zdravilnim kamnom poteza, ki je last Rotherovega pesnika: »das Rotherepos hat die Entführungslist verfeinert; denn die Erzählung, wie die Königin das Opfer ihrer eignen Gutherzigkeit wird, ist

¹⁶ Rybnikov III, št. 56, v. 1—3: *Za slavnym bylo za sinim morem, * Vo načal'nom-to bylo vo Carě grade, * U carja li Vasil'ja Okulova*. — Stara osnova te byline se z novimi premenami na prav značilen način prekarja: odposlanec carigradskega carja Okulova, ki Salamanido ugrabi, je kakor prej poganski *gost' zamorjanin* (zamorec-Maver) Tarakaško, njegovi mornarji pa se imenujejo po severnogermansko (v. 162) »vse škiparja« (srnizozem. skip, skipper), Vasilij Okulov v Carigradu pelje Salamanido k poroki »vo kirku vo sobornuju« (prim. starofrisko *kirika*, srnizozem. *kerke*); omenja se tudi katoliški post v nasprotju s pravoslavnim (v. 170 do 173).

¹⁷ Sbornik za narodni umotvorenija VII, Sofija (1892), 224; Bašić, *Iz stare srpske književnosti*⁴ (1931), 23—25.

¹⁸ Jan de Vries, *Rother* (1922), str. CIV.

geistreicher als die andere, daß nur Neugierde sie auf das gefährliche Schiff führt.«

Ni dvoma, da je poteza iz kake inačice slovenske ali hrvatske »Lepe Vide«, saj ni dvoma, da so bile te inačice po Balkanu nekdanj bolj razširjene kakor pa zdaj. Skupnih potez je več: 1. na ladjo zvabljen kraljica sicer nima še otroka, pa je le že noseča, torej mati; 2. na ladjo je ne zvabi okrasno blago ali dragocenosti, ki so tam naprodaj, ampak neko zdravilo; 3. za odhod na ladjo pa se tudi ne odloči zaradi drugih bolnikov in hromcev, ampak zato, ker jo prosi za božjo voljo oče za svoja hroma majhna otroka:

3210 Versohez, urowe, durch got,
iz wirt v wol gelonot
vnde trostet mine arme kint,
die nu lange gelegen han,
wandich weinger man

3215 sin da michel leit hân.¹⁹

Mlada žena gre torej na ladjo, da ozdravi bolna otroka. Da zdravilo ni zdravilni koren ali zelišče, gre, kakor je že de Vries (n. m.) opomnil, na račun igrških zgodb o čudežnih dragih kamnih.

Te poteze v osnovi Rotherove neposredne predloge ni bilo. To se najjasneje vidi, če primerjamo načrt ugrabitve, ki ga igre razlaga Konstantinu (vv. 3065—3084, gl. zg. str. 269); prepričan je, da bo mlado gospo na ladjo zvabilo njegovo blago: »Die ivncfrowe. * bedrugit die selzene want, * dat sie lichte in den kiel gat * vnde schowet min cramgewant« (3076—79). Takoj pa, ko pristanejo v Bariju (Do die leide Criechin * ze Bare zo stiezin).

3111 vz gienc der spileman
vnde truch der kiselinge an
vere, die he anme stade uant;
listich was der ualant,

in takoj prvim kupcem začne razlagati, kako čudežen je ta kremenec, pa samo v kraljičini roki. Prejšnji načrt se je torej kar nenadoma spremenil. Drug vir!

¹⁹ Ta vrstica je v rkp. skvarjena; besedilo po popravku v. Bahdera (J. de Vries, n. d., str. 114).

Rotherova osnova, v katero se je ta motiv zdravila vnesel, je predhodnica sicilske pripovedke, nedvomno stara baladna pesem. Čeprav je Russov zapissek, ki ga je Barbi priobčil, zelo kratek in je v njem le malo podrobnih potez, se da vendar ugotoviti, da je ves motivni niz zvabitve v obeh pesnitvah kar do podrobnosti isti — izjema je samo vrinek iz inačice slovenske »Lepe Vide«:

1. Navidezni trgovec takoj po prihodu oznani, da prodaja dragoceno blago, v Rotheru razobesi dragocene oblike na ogled (3117—3120: Des morgins als iz dagede, * der spileman hauede * behangen sine crame * mit gewete selzene) in meščani takoj pridejo kupovat; v sicilski pripovedki z javnim razglasom (bando pubblico) povabi meščane, naj pridejo kupovat svilenega blaga.

2. V sicilski pripovedki in v »Rotheru« gre žena na ladjo brez vednosti svojega moža, v Rotheru ga ni doma, pa tudi varuh, ki ga ji je postavil, je odsoten; sicilska pripovedka pa le kratko pravi »*all'insaputa del marito*«.

3. »La bella« v sicilski pripovedki šele po vztrajnih prošnjah (dopo preghiere insistenti) dobi od tašče dovoljenje, da sme na ladjo, v Rotheru se je — zaradi motiva iz »Lepe Vide« — ta poteza zaobrnila: vitez z meščani, ki imajo bolnike in hromce, pride in kraljico za sv. Petra voljo in za božjo voljo prosi, naj gre na ladjo, da tam s čudežnim kamnom bolnike ozdravi.

4. V Rotheru vzame kraljica — ko tudi Lupolda ni doma — vsaj varstvo s seboj, dvajset dobrih vitezov (ritar lossam); v sicilski pripovedki gre z njo vsaj tašča (in ker je to bogata gospa, gotovo ne gre čisto sama).

5. Ko stopi »Rotherova žena« na ladjo, mornarji odrinejo in jo odpeljejo, njeno spremstvo pa je še na suhem — Grki so ga zvalili v stran (3234—35: Die der urowen soldin plegen, * die uordin (t. j. vüerten) die Criechen after wege); tudi v sicilski pripovedki se ladja odpelje takoj, ko stopi »Lepa« vanjo, tašča (s spremstvom) je še na suhem.

6. V »Rotheru« kraljica igrca vpraša, kdo jo je ukazal odpeljati; odgovori ji, da njen oče (ki mu je bila ušla

in se zoper njegovo voljo z Rotherom poročila): v sicilski pripovedki vprašanja in odgovora sicer ni, besedilo pa kaže, da je bilo v njeni predhodnici vse kakor v »Rotheru«: »La bella« na ladji zve: njen oče je bil, ki je zamislil ta rop, ker je bila hči ubežala iz očetove hiše, da se je brez očetovega dovoljenja z izvoljencem poročila.

7. Igrc v »Rotheru« in trgovec v sicilski pripovedki ne ugrabita žene-matere zase, ampak kot pooblaščenca za drugo osebo.

8. V »Rotheru« kraljica toži, kako bo Rotheru hudo za njo, njej pa za njim; v sicilski pripovedki te tožbe sicer ne čujemo, pač pa vidimo dejanje, ki ga je tožba rodila: ugrabljena Lepa se iz ljubezni do moža in do otroka, ki je še dojenec, vrže v morje in splava do bližnjega obrežja; v tragikinih predlogah sicilске pripovedke pa čujemo tudi tožbo prav istega razporeda: kaj bo zdaj z otrokom (kako hudo mu bo), ko ne bo več imel materinega mleka, mati pa noče ne jesti ne piti ne spati ne zdrava ostati, saj je njen otrok gotovo že od lakote umrl. Premena v »Rotheru« je razumljiva, ker kraljica šele postaja mati, otroka sicer že nosi, a ga še ni rodila.

Torej pač ni dvoma, od kod je došel v novelistični ep »Rother« motivni obrazec ugrabitve Rotherove žene, zlasti pa motivni niz zvabitve na ladjo. To je predhodnica sicilске pripovedke. Priti je morala na Nemško in v »Rothera« iz Južne Italije. Po tej poti je morala priti na Nemško tudi pripovedka o Salomonu in njegovi ženi, in to z Ralkana, ker je tam doma. To bi ne bilo nič presenetljivega, saj se vse dejanje tega epa vrši v Bariju v Apuliji in v Carigradu; tudi prvo križarsko vojsko je vodila pot v Sveto deželo preko Balkana in Carigrada, vračali pa so se križarji preko Barija. Po tej poti je moral priti do Rotherovega pesnika tudi motiv zdravila za bolnega otroka iz predhodnice slovenske (in hrvatske) »Lepe Vide«.

Še neka ugotovitev je važna. V začetek borgettske inačice »Scibilije Nobili« (št. 6) je vdelen zgodba o ljubezni Scibilije Nobili do »mogočnega viteza«, ki mu je starši no-

čejo dati za ženo, zato pa z njim pobegne na njegov dom in se brez očetovega dovoljenja vzameta. To ni drugega kakor zgodba, ki jo sicilska pripovedka o »Zvijačni ugrabitvi mlade žene-matere po njenem očetu« le mimogrede omenja v razgovoru ugrabljenega »Lepe« z ugrabiteljem, očetovim odposlancem. Ta vstavek, najsi je po baladno kratek, se celo v podrobnostih ujema s prvim delom epa »Rothera« — glede celotne zgodbe, kolikor ne gre za epsko širino in epsko variacijo motivov, je skladnost popolna — :

a) Borg., 1—2:

La figghia di lu gran Principi
... si cerca a maritari.

Rother: Svetovalcem, ki žele, da bi se oženil in dobil dediča, Rother odgovori (34—44):

»Ich vorchte uil sere,
daz hic küniges dochter gehige.
unde hiz tan uvele gethige,
dat her ez gewreche ane minen liph;
gerne hetich ein wolgeboren wiph,
die uan allem adele
gezeme eime koninge
.... zo urowen
Hic ne weiz sie neirgen indeme lande,
die mir so wol geualle,
daz ir sie lobit alle.«

b) Borg., 5—6:

Idda era veru bellissima
com' àncila di li celi.

Rother: Lupold Rotheru odgovori (64—72):

»Ich weiz, wize crist
oster ouer se
eines riken kuniges töchter uilher,
dazo Constaninopole
in der meren burge.
Ir uater heizit Constantin;
schone ist die tochter sin.
Siv luchit vz deme gedigene,
so daz gesterne tvt uvn deme himele.

c) Borg., 3—4:

(La figghia di lu gran Principi)
porta setti aneddi a jidita,
la cuddana e lu fruntali.

Rother: Obleka, ki jo nosi Dietherich (Rother) in njegovo spremstvo, se opisuje le-tako (1851—1856):...

ir hemedde waren sidin;
sie trogin bonit guldin,
da inne got gesteine;
einen karbunkul schone
vffe Dietheriche stunt,
der virdructe manich gesmide got.

d) Borg., 7—8:

(La figghia di lu gran Principi)
forti si nni 'nnamurau
d'un valenti Cavaleri.

Rother: Konstantinovi hčeri (ki ni smela na slavnost), ljudje hitijo pripovedovat, kako čudovito je bil Dietherich (Rother) oblečen (1916—1921):

Also der eine inne was,
der ander vor den turin was,
vante die magit so vil uirnam,
daz sie den tuginthaftin man
von aller slachte sinne
in iren herzen begunde minnen.

e) Borg., 9—11: Mogočni vitez pravi:

Scibilia Nobili, Scibilia Nobili,
e no ca li to' parenti
nun ti vonnu a tia spusari...

Rother: Lupoldu, ki Konstantinu z drugimi poslanci sporoči, da kralj Rother »wolde dine thocter zo einer kunninginne han« (319), ta odvrne (328—331):

»Were min siete so getan,
daz ich sie gebe geheinen man,
so mochtich sie mit eren
senden dime herren.«

Pametno pa bi bilo, ko bi bili molčali. (336—341):

Wande miner tochter nebat nie nichein man,
er ne moste sin houet uirlorin han.
So magiz v nicht ir gan.
Ir sit alle gevan
vnde ne geset vweris herren
riche nimmer mere.«

f) Borg.: Mogočni vitez reče Scibiliji Nobili: ker starši nočejo, da bi se omožila, naj zbeži, če ga ima res rada, z njim na njegov grad. Scibilija to res stori: (14—16)

Scibilia Nobili si nni jiu
cu l'amatu Cavaleri,
tutti li so' gioj si portau.

Rother: Ko je kraljična na ladji, kraljica s spremstvom pa na suhem, sporoči Dietherich kraljici, da je sovražnik premagan, on da je kralj Rother in hči da pojde z njim. Kraljica je tega zelo vesela: (2920—2925)

»Uvvol mich,« sprach die kuningin,
»daz ich ie gewan den lif min.
Nu laze dich der gode
durch sine otmode
die mine tochter lossam
lange mit gemachin han.«

Po njeni volji bi jo bil lažc dobil. Zdaj pa naj se Konstantin le jezi, (2932—35)

daz ist mir daz minist,
nu du Rother bist.

Nu vare turlicher degin,
Sante Gilege moze din plegin.«

Kraljična zakliče materi zbogom. (2938—43)

Die urowen also lossam
gingin lachende danen
uf den Constantinis sal

vnde gunden Rothere wol,
daz in got gesande
mit eren heim zo lande.

g) Borg., 17—19:

A la campagna luntanu li genti
'ntra lu palazzu cu tanti ricchizzi
ddà campavanu cuntenti.

Rother, 2944—47:

Alse Rother ouer mere quam,
do wart die urowe lossam

swanger einis kindis,
einis seligin barnis.

Razložek je prav za prav samo ta, da sta v borgettškem vložku *Scibilia Nobili* in *lu valenti Cavaleri* v ljubavni zgodbi zamenjala vlogi, ki jih imata v »Rotheru« kralj Rother in cesarična (v predlogi »Lepa« in njen ženin); to se je zgodilo, ker v baladi o »Ugrabitvi mlade žene - matere po neverniku« ženska osebnost popolnoma obvladuje vse dejanje, takisto v njenem vzorcu, baladi o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta«. ²⁰ Na koncu pa poroča borgettski vložek, kako se veselita končnega uspeha ženin in nevesta, »Rother« pa o veselju nevestine matere in njenega spremstva; tokrat je spremembo povzročil pesnik epa, ki je prvemu delu pridejal motivni niz zvabitve na ladjo (saj tega, kakor dokazuje vložek v borgettski »Scibiliji Nobili«, predhodnica sicilske pripovedke ni poznala, tudi ne *Osanctrixsaga* ne prvotna *Hildesaga*); ob tej priložnosti pa je iz predloge osrednjega dela, predhodnice sicilske pripovedke, prenesel semkaj ženino »varstvo«, taščo, ki jo je moral spremeniti seveda v mater, še verjetneje pa iz stare balkanske balade o »Nedogovorjeni ugrabitvi neveste« z motivom zvabitve na ladjo naravnost mater. Prim. *Milkin*o mater v bolgarski baladi o »*Milki Kotlenki* i *Petru trgovcu*« (zg. str. 154 s.), ki se veseli, da njena ugrabljenka hči ni *kleta robinja*, ampak *bjala Garkinja* (vv. 31—40), to novico pa zve — kakor kraljica v »Rotheru« — od samega ugrabitelja.

²⁰ Prim. začetek hrvatskih in srbskih narodnih pesmi o »*Lepi Mari*« (prv.: *Sestri Petra bana*, str. 184, 193), »*Sestri Ljutice Bogdana*« (str. 185 s.), nevestino obleko (»*I v o v e s e k e*«, str. 188). Motiv, da *Scibilia Nobili* išče moža, pozna tudi marsalska inačica (št. 5) in je s takojšnjim nadaljevanjem, da ima ob ugrabitvi moža in sinčka, v nasprotju. Ni verjetno, da je to nesoglasje nastalo s tem, da bi bila zgodba o *Scibilijini* možitvi v tej inačici odpadla; saj poteza, da *Scibilia Nobili* moža išče, ostro nasprotuje vodilni potezi zgodbe, da je oče sploh noče omožiti — tudi v »Rotheru«, *Osanctrixsagi* in *Hildesagi* (vzorcu te zgodbe v baladni predhodnici sicilske pripovedke) je vedno mož tisti, ki žene išče. Poteza je prišla torej v »*Scibilijo Nobili*« po vsej verjetnosti po (ponovnem) vplivu balade o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku«, nastalo nasprotje pa je samo borgetska inačica poskusila odpraviti s tem, da je med začetek (*Scibilia Nobili* išče moža) in zgodbo o ugrabitvi (*Scibilia Nobili* ima moža in otroka) vložila ustrezni odlomek iz baladne predhodnice sicilske pripovedke (prim. zg. str. 175).

V vložku borgettске inačice »Scibilije Nobili« se nam je torej ohranil še odlomek iz baladne predhodnice sicilske pripovedke; v njej se je pripovedovala (kakor v »Rotheru«) najprej zgodba o hčeri, ki je oče noče dati nikomur za ženo in zato z ljubim pobegne z doma in se brez očetovega dovoljenja z njim poroči, potem šele je sledila zgodba o ugrabitvi omožene hčere po njenem očetu.

Vse te ugotovitve so velike važnosti za razumevanje kompozicije novelističnega epa »Rothera«. Od osrednjega dela (vv. 2944—3269), ki pripoveduje o zopetni ugrabitvi Rotherove žene po njenem očetu, tečejo niti nazaj. Že v samem razlogu, zakaj oče omoženo hčer možu ugrabi, je obsežena vsa vsebina prvega dela; tudi če bi bila predloga, predhodnica sicilske pripovedke, zgodbo o hčerini možitvi omenila samo v razgovoru ugrabljenе žene z ugrabiteljem, očetovim odposlancem, bi bil moral epski pesnik to zgodbo postaviti kot poseben odstavek na začetek svoje pesnitve. Ker pa je to, kakor dokazuje vložek v borgettski inačici »Scibilije Nobili«, predloga že sama storila, sta bila prvi in osrednji del tudi v »Rotheru« že od vsega začetka sestavna dela njegove kompozicije. Seveda pa se je v tej prvotni osnovi — germanisti jo imenujejo »stari kratki ep« (R I), mislijo pa pri tem samo na prvi del — zopetna ugrabitev Rotherove žene po njenem očetu drugače končala kakor v ohranjenem večjem epu (R I—II), ki ni bil več namenjen za petje, ampak za branje: ugrabitelj namena ni dosegel, ker je Rotherova žena, ki je bila že mati in imela sinčka dojenčka, kakor v sicilski pripovedki kratko in malo skočila v morje, splavala na bližnji breg in se vrnila k možu in otroku. Da je bila v prvotni osnovi res že mati, spričujejo mimo predloge tudi še besede, ki smo jih zgoraj navedli (2944—2947) in pravijo, da je Rotherova žena zanosila otroka, cin saelic barn (dobro, dobročudno, srečno, srečenosno dote), kakor da se je že rodilo. V to prvo obliko epa z ženo-materjo sodi tudi motiv, da je ugrabitelj ne zvabi na ladjo z dragocenim blagom, ampak z zdravilom za bolnega otroka, torej motiv iz stare

balkanske inačice ihanskega tipa »Lepe Vide«, ki se tu gotovo še ni po igrško zmaličil v sleparski »čudežni kamen« za ozdravitev hromcev in pohablencev.

Od osrednjega dela tečejo niti tudi naprej k drugemu delu, posnetem po drugi polovici pripovedke ali balade o Salomonu in njegovi nezvesti ženi. Treba je bilo premeniti samo za balado in za kratki ep zelo prikladni, za daljši ep, ki naj bi zgodbo kratkega epa še nadaljeval, pa neporabni sklep sicilske pripovedke — kako se je to zgodilo, homo še videli — pa se je Salomonov vojni pohod v ugrabiteljevo deželo kar sam ponujal za nadaljevanje. Vse premembe, ki jih je moral pesnik novega drugega dela epa o Rotheru pri tem v salomonovski zgodbi izvršiti, je narkoval že obstoječi osrednji del (Salomonova žena nezvesta — Rotherova zvesta in kar iz tega sledi); niso torej izšle, kakor so doslej mislili, iz glave Rotherovega pesnika, ampak že iz baladne predhodnice sicilske pripovedke in iz same prvotne osnove epa o Rotheru.

Zopetna ugrabitev Rotherove žene (osrednji del epa) potemtakem ni bila zamišljena, kakor so germanisti doslej menili,²¹ kot ponovitev motivnega niza nevestine zvažitve na ladjo in njene ugrabitve na koncu prvega dela, ampak narobe. Osrednji del, ki je v njem motivni niz zvažitve že od kraja doma in ima povsem tipično obliko kakor v baladah o »Zvijačni ugrabitvi mlade žene-matere po neverniku pomorskem trgovcu-plenilecu« in o »Nedogovorjeni ugrabitvi neveste«, je dal pobudo, da jo je prireditelj večjega epa — netipično prikrojenega z motivom zvažitve s strahom (str. 268) — uporabil tudi v prvem delu, ki tega motiva od kraja ni poznal, tudi ne njegove predloge (str. 274, 283). Ugrabitev Rotherove žene tudi ne izvira iz pripovedke ali balade o Salomonu in njegovi nezvesti ženi in ne spada kot sestavni del k mlajšemu nadaljevanju starega kratkega epa (R II), ampak k prvotni osnovi (R I), saj je tudi poglavitni predlogi, baladni predhodnici sicilske pripovedke, prvotno jedro.

²¹ Jan de Vries, Rother, str. CIII; Ehrismann, GDLM II, 1: Frühmittelhochdeutsche Zeit, 297ss., kjer je navedena druga literatura.

Vse to pa soglaša tudi s trdnimi ugotovitvami glede razvoja in zgodovine novelističnega epa »Rothera« in jih potrjuje: da je prvotna osnova »stari kratki ep« ali daljša baladna pesnitev (R I), ki se je šele s poznejšim nadaljevanjem (R II) preoblikoval v izročeni nam daljši ep, določen za branje; da je bila prvotna pesnitev zložena v starih aliteracijskih vrsticah, ki so se jim sledovi ohranili še v dovršenem epu;²² razlože nam celo, kako se je to zgodilo: predhodnica siciliske pripovedke je normanskega izvora (gl. sp. str. 289 s.). Tudi z drugimi trdnimi ugotovitvami novi izsledki niso v nasprotju.

Še važnejši kakor za ep »Rother« so novi izsledki za zgodovino tragične balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere po neverniku pomorskem plenilcu«, posebno še za slovensko (in hrvatsko) narodno balado o »Lepi Vidi«. Poprej so nam spričevali samo kriteriji kulturnohistorične in notranje motivne in ritmično-slogovne analize, da sega ihanski inačični tip slovenske »Lepc Vide« že v dobo, ko so Saraceni-Mavri kot gospodarji Sicilije in delov Spodnje Italije neovirano plenili po vseh krščanskih obrežjih Osrednjega Sredozemlja, tudi po Adriji, torej v dobo od IX. do druge polovice XI. stoletja. To nam potrjuje zdaj novelistični ep »Rother« kot dokumentarna priča. »Rother« je nastal v sedanjem obsegu in obliki — če ne štejemo ne bistvene poznejše interpolacije — po občnem mnenju o. l. 1150.²³ Jan de Vries pravi, da pred l. 1150., in meni, da smemo iti še nazaj do l. 1140; čas po drugi križarski vojski (1147—1149) pa da zaradi prepo-

²² Jan de Vries, Rother, XLIIIs. Ehrismann, n. d., 297. — O razmerju noveše verzne tehnike do stare aliteracijske J. de Vries, n. d., XL—XLIII.

²³ G. Ehrismann, GDL II, 1, str. 299: Die Grundlage unseres Textes wird um die Mitte des 12. Jhs., etwa 1140—1150, entstanden sein (str. 292: die Erwähnung des Meraner Herzogstitels und die Beschaffenheit der Verstechnik weisen etwa auf... 1150—1160), in pripominja (op. 4): Der einzige bestimmte historische Anhaltspunkt ist die Benennung Berchters als Herzogs (Grafen) von Meran, die um 1150 nachzuweisen ist. Für die Zeit um 1140 würde auch die Sprache unseres Gedichtes passen. Prim. k temu Jan de Vries, n. d. XXXV LII (verzna tehnika), LX (Herzoge von Meran).

vršnega poznavanja bližnjega Vzhoda ni verjeten.²⁴ Glede prvega osnutka pravi Ehrismann: Daß schon... etwa von 1120 an der Übergang vom Lied zum Leseepos gemacht wurde, ist möglich.²⁵ Heinzel je menil celo, da je bil začetek XII. stoletja tisti čas, »als die Lieder die Form des literarischen Epos anzunehmen begannen«,²⁶ torej čas po prvi križarski vojski (1096—99). Baladna osnova za poznejši »Leseepos« je bil torej na Nemškem znana vsaj že o. l. 1120. Iz Italije je mogla priti le po križarjih.

Baladna predhodnica sicilske pripovedke je morala biti torej v Južni Italiji razširjena že konec XI. stoletja; v istem času je bil izoblikovan tudi že ihanski tip »Lepe Vide« z motivom zvažitve na ladjo z zdravilom. Albansko-kalabrijski baladni tip z motivnim nizom zvažitve na ladjo z dragocenim blagom, po katerem je osnovana baladna predhodnica sicilske pripovedke, iz katerega se je razvil tudi ihanski tip »Lepe Vide«, je moral nastati torej dokaj časa poprej. Še starejši je baladni obrazec o »Nasilni ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilcu«, davna predhodnica sicilskih inačic »Scibilije Nobili«. Še pred to se je morala izoblikovati balada o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku«, pred njo pa legendarna pesem o cni izmed antiohijskih mučenik, mučenici devici.

Tako nas vrsta teh baladnih obrazcev vodi nazaj ne le do dobe najhujših arabsko-mavriških plenitev po Zahodnem Sredozemlju in po Jadranu, do dobe, ko so Saraceni zavzeli Sicilijo (827-912), ko so bili gospodarji v Tarentu (841—881) in Bariju (841—871),²⁷ ampak še dalje nazaj, ko so Arabci

²⁴ Jan de Vries, n. d., LXXVII.

²⁵ G. Ehrismann, GDL H, 1, str. 299, op. 4.

²⁶ Heinzel, Anzeiger f. dt. Altertum IX (1884), 245; G. Ehrismann, n. m.

²⁷ Mazara pri Lilibeu sarac. l. 827, Panormus in Messana 831, Siracusae 878, Taurominium 902. Barattia-Fraccario - Visintin (Avsenak-Kosmatin-Miklavčič), Zgodov. atlas, De Agostini, Novara (1941-XIX), str. X—XI: Država karolingov, XII—XIII: Italija v IX.—X. stol.

sredi VII. stoletja zagospodarili v Vzhodnem Sredozemlju,^{27a} plenili po grških obrežjih in naskakovali 672—677 (678) leto za letom Carigrad (grški ogenj!) in spet l. 718.

Novi izsledki so važni tudi za predhodnico sicilske pripovedke. Prvotna balada o »Ugrabitvi mlade žene-matere po očetu« je nastala po kontaminaciji stare balade o »Ugrabitvi mlade matere žene« z motivnim nizom zvabitve na ladjo z dragocenim blagom in nordijske balade o »Hildesagi«. Prva je danes omejena na italske Kalabrije in italske Albance v Kalabriji, verjetno je bila doma tudi sicer po Južni Italiji. Nordijska »Hildesaga« je omejena na evropski sever. Najdalje na jug je segla v Vzhodne Alpe, kjer je v »Kudruni«, nastali v avstrijski Donavski dolini,²⁸ Hildina epizoda iz slovenskih inačic balade o »Nedogovorjeni ugrabitvi neveste« (Meljavšici) sprejela motiv zvabitve na ladjo z dragocenim blagom — v XII. stoletju so bili tam še znatni slovenski jezikovni otoki (Windisch-Garsten i. dr.) — in oddala motiv nevarne snubitve slovenski baladi o Salomonu in njegovi nezvesti ženi, da se je iz prešuštne zgodbe spremenila v balado o grajski gospodični »Mladi Zori«, ki ji brata (namesto očeta) ne pustita, da bi se omožila.

Z italsko balado o »Ugrabitvi mlade žene-matere« z motivom zvabitve na ladje z dragocenim blagom je mogla priti v stik samo po Normanih. Normani so spoznali to balado v Italiji iz ust domačega romanskega ljudstva. Motivni obrazec sam jim je bil všeč, saj je veljal njihov boj pred vsem in vedno spet Saracenom, »poganom«. Ni pa jim bilo všeč, da se obrazec tragično konča; saj so bili v boju s Saraceni vedno zmagalci, pogosto zoper mnogokratno številčno premoč. Tu jim je nudila »Hildesaga« ustrezno dopolnilo. V Hildesagi oče ubeglo hčer in njenega mladega moža zasleduje, da bi hčer spet nazaj dobil; to staro svojo balado so torej z balado

^{27a} F. W. Putzgers Historischer Atlas, Große Ausgabe⁵⁰ (1931), str. 52: Das Kalifat um 750: Alexandria 641 (po drugih 642), Tripolis 644, Kiper 650.

²⁸ G. Ehrismann, GDL II, 1, str. 147: Der Verfasser war ein österreichischer Fährer.

romanskih (in grških) Italcev združili tako, da so k svoji baladi pristavili italško kot nadaljevanje, sklep pa po svoje preoblikovali: junaška mati, ki očetovemu odposlancu uide s skokom v morje, da bi prišla spet k otroku in možu, zasluži, da svoj namen doseže.²⁹

Balada, ki jo je neznani predhodnik Rotherovega pesnika iz Italije prinesel na Nemško, je bila torej najbrže normanskega porekla. Ni čuda, da je tudi v »Rotheru« prizorišče v Bariju, prestolnici italških Normanov, in v Carigradu.

²⁹ Na enak način so združili stoletja pozneje senjski Uskoki neodvisno od sicilske pripovedke baladni obrazec »Ugrabitve krščanskega dekleta po neverniku« (prim. sic.: Hildesago) z balado o »Nedogovorjeni ugrabitvi neveste z motivom zvažitve na ladjo« (prim. sic.: o »Ugrabitvi mlade žene matere« z istim motivom) in pri tem preobrazili drugo balado v zopetno ugrabitvev sestre po bratu (prim. sic.: zopetno ugrabitvev hčere po očetu); tako je nastala balada »Kako Ivan Krušić, senjski kapetan, ugrabi Jelicu svojo sestro zarobljenu iz rukuh Muje Jeleševića Turčina (Bogišić I, št. 117):

Po nasvetu v senjski ječi zaprtega Turka Muja namreč Mujo Jelešević s 300 Turki pri studencu zunaj Senja preseneti Krušičevo Jelico in njenih 30 tovarišic, jo vrže na konja (vsak tovariš eno tovarišico), zdirja z njo v Jelec in jo vzame za ženo, naj se tudi upira. Krušičevo ponudbo, da jo odkupi, zavrne, češ da je njegova žena. Krušić tedaj pripravi lepo ladjo, jo napolni z dragocenim blagom in se odpelje z njo v Jelec. Za drugimi pride blago kupovat tudi Krušičeva Jelica z 12 sužnjami in mlado zahovico (zaovo, Mujevo sestro). Stopi v ladjo. Komaj pa se ozre, je ladja že »osred sinja mora«. Ko Jelešević to zve, zdirja v pristanišče in zakliče Krušiću: »Pusti meni moju dragu ljubu, * Moju ljubu, tvoju seku dragu...« Tu se pesem pretrga, sklep pa nam je znan iz drugih baladnih inačic: Seveda Krušić tega ne stori. Prim. Seemann, n. d. (gl. str. 266, op. 24), 64.

XI. OD KOD MOTIV ZVABITVE NA LADJO?

Zgornje ugotovitve so nas približale že rešitvi vprašanja, od kod v inačicah »L e p e V i d e« motivni obrazec zva-bitve na ladjo z dragocenim blagom.

Doslej smo — razen »L e p e V i d e« in njenih slovensko-hrvatskih in drugorodnih inačic — spoznali ali vsaj srečali sledeče baladne in pripovedčno-epske obrazce z motivom zva-bitve na ladjo:

1. Dogovorjena zvijačna ugrabitev neveste, ki je oče noče dati nikomur za ženo (»*Nevarna snubitev*«): navidezni pomorski trgovec, snubec, nevesto že prej za ženina pridobi in nato v dogovoru z njo zvabi njo in njene starše s spremstvom na ladjo, da si ogledajo njegovo dragoceno okrasno blago. Hildesaga v »*Kudruni*«. Motiv zva-bitve tu ni doma, ker nordijska Hildesaga o njej ničesar ne ve (gl. zg. str. 273 s.).

2. Nedogovorjena zvijačna ugrabitev neveste, ki je oče noče dati nikomur za ženo (»*Nevarna snubitev*«, druga oblika): ženin si nevesto že prej pridobi, a jo zvabi z materjo in spremstvom brez poprejšnjega dogovora na ladjo s strahom pred zmagovitimi sovražniki neverniki. »*Rother*«, I. del. Motiv tu ni doma, ker ga Osanctrixsaga, po kateri je zgodba povzeta, ne pozna.

3. Zvijačna ugrabitev krščanskega dekleta za sužnjo po neverniku, pomorskem trgovcu plenilcu (baladni obrazec o »*Odkupu*«): na ladjo jo zvabi z okrasnim blagom (svilo), ki je na ladji na prodaj. Balearska balada »*La Donzella*«. Motiv tudi tu ni doma, ker ga nordijske inačice in večina drugih, tudi sredozemskih, ne poznajo (gl. zg. str. 179 ss.).

4. Nedogovorjena ugrabitev žene, ki se možu potem izneveri: zva-bitve na ladjo na ogled okrasnega blaga; ugrabitelj ženo na ladji upijani ali z ma-

milom uspava ter nezvestno odpelje; ko se spet zave, jo za svojega kralja pridobi. Ruske byline o Salomonu in njegovi nezvesti ženi. Motiv tu ni doma, ker ga v starejših orientalsko-cerkvenoslovanskih pripovedkah ni, tudi ne v zahodno-, severno- in osrednjeevropskih baladah, pripovedkah in verznihih romanu (epih).

5. Nedogovorjena ugrabitev nezveste žene: ugrabitelj si naklonjenost tuje žene že poprej pridobi; ob moževi odsotnosti jo povabi s spremstvom na ladjo, da si ogleda njegov predragoceni plašč. Srbskocerkvenoslovanska pripovedka o Trojanski vojski (gl. zg. str. 277, op. 17). Motiv tu ni doma, ker starogrška pripovedka o Parisu (Aleksandru) in Heleni o njem ničesar ne ve.

6. Nedogovorjena zvijačna ugrabitev (veljaške) neveste: ženin ali njegov posrednik zvabi kot navidezen pomorski trgovec z okrasnim blagom (veljaško) dekle, da pride s spremstvom na ladjo kupovat, potem ugrabljenko zase ali za svojega gospoda pridobi. »Meljavšica« in njene inačice, slovanske in neslovanske.

Izmed teh šestih obrazcev — z »Lepo Vido« in njenimi inačicami jih je sedem — štirje že od kraja niso prihajali v poštev kot izhodišče motivu zvijačne zva-bitve na ladjo, ker starejše oblike tega motiva ne poznajo (t. 1—3, 5), peti obrazec pa je pravkar odpadel (t. 4). Preostane samo še 6. obrazec: »Nedogovorjena ugrabitev neveste z motivom zva-bitve na ladjo«. Opre za pozitivni dokaz nam bosta nudila tudi tu »Rother« in sicilska pripovedka.

Z osrednjim delom »Rothera« in s sicilsko pripovedko namreč skoraj presenetljivo soglaša slovenska narodna balada o »Meljavšici« (Glonar, Stare žalostne, 84—88, 241) in z njo, kolikor se je ohranila, tudi kočevska »Brautwerbung«, ki so jo poprej razglašali za odsev nemške »Hildesage«;¹ kar od poteze do poteze se vrste isti

¹ Martha Kübel, Das Fortleben des Kudrunepos (1929; gl. zg. str. 40a); John Meier, DVM I, št. 3, DV, št. 4. — Da to ne drži, sem spoznal takoj, ko je Glonar izdal svoje »Stare žalostne« (1939); razprava o »Mladi Zori« (zg. str. 128, op. 44) pa doslej še ni

motivi, le da je tam snubca nadomestil kot ugrabitelj ženin oče. Izločiti je treba iz »Meljavšice« in iz »Brautwerbung« samo uvodni motiv dolgega snubljenja in sklepni motiv očitka, da se ugrabljena nevesta zdaj sama ponuja. Nobena druga južnoslovanska inačica »Meljavšice« namreč teh dveh potez nima, pač pa nahajamo obe v slovenski baladi »Ugrabljena žena ne sme obiskati matere« (SNP I, št. 90, Seeman, 62), prvo tudi v baladi »Zaljubljeni mladenič« (SNP I, št. 113, Vuk I, št. 737, V, št. 698, Andrić VI, št. 39 in str. 343—348; prim. Vuk V, št. 697), drugo potezo samo (očitek) pa nahajamo, res v zmaličeni obliki, v bylinah o Soloveju Budimiroviču,² pa je tudi tu sekundarna: izhaja namreč iz pripovedke o Salomonu in njegovi nezvesti ženi, ki je v Soloveju Budimiroviču tudi sicer zabrisala poteze baladnega obrazca o »Nedogovorjeni ugrabitvi neveste«.

Besedilo »Meljavšice« in kočevske »Brautwerbung« je takšno-le:

Meljavšica.³

Brautwerbung.¹

Stoji, stoji mi beli grad,
pod gradam pranga godčik
mlad,

v okni stoji mi kraljič mlad. /: Wie früh ist auf der Grafen-
sohn! :/

mogla iziti. L. 1941. je dognal zvezo kočevske »Brautwerbung« s slovensko »Meljavšico« in njenimi inačicami tudi Erich Seemann in v razpravi o kočevskih baladah o »Zekuli« in »Brautwerbung« (gl. zg. str. 266, op. 24) to zmoto nemških raziskovalcev popravil. Ni pa spoznal zveze z »Rotherom« niti pravega razmerja do izročil o Salomonu in njegovi ženi (gl. zg. 275 ss.) niti pomena Herodotove feniško-perzijske pripovedke o Ioji (gl. sp. str. 303 ss., op. 11).

² Inačice: Kirša Danilov, Drevnija rossijskija stichotvore-nija³ (1878), št. 1; P. N. Rybnikov, Pesni I (1861), št. 53, 54, II (1862), št. 31, III (1864), št. 32, 33, IV (1867), št. 11; A. F. Hilferding, Onežskija byliny (1873), št. 36, 53, 68, 199, 208.

³ Joža Glonar, Stare žalostne (1939), str. 84—88; iz Ms. Univ. knjiž. v Lj. št. 434, X, list 3. »Prepisal 13. avg. 1838 neki neznanec v Ljubljani od nekega Železnikarja.«

⁴ John Meier, DVM I, št. 3, tri inačice: ℥ zapisal Tschinkel na Hribu, ♂ zapisal Tschinkel v Inlaufu pri Borovcu, ⊕ zapisal Perz v Svetlem potoku, prvi objavil Hauffen, št. 75. — Tu je natisnjena inačica ℥ (str. 28) z dopolnilom iz ♂ (str. 30).

- Sani, sani dai, sani dai¹⁵
 Er steht der Morgens gar früh 2
 auf,
 Er ziehet dahin auf dem Wege
 breit,
 Und ihm begegnet ein Krämer.
 Le tako kraljič pravi, govori:
 5 »Kaj prangaš pod gradam,
 godčik ti?«
 Tako mi godčik pravi govori: Also da spricht der Krämer: 5
 »Oj, kaj je to, in kako je to, »Wohin, wohin, du Grafen-
 de se tak dolgo ne oženite?« sohn?«
 Tako mi še kraljič govori: »Dahin, dahin, ich weiß nicht
 10 »Jest bi se že davno oženil bil, wohin;
 pa mi na sveti glihe ni, Ich will mich auch verheiraten
 gehn;
 In der ganzen Welt ist nicht
 meinesgleichen.«
 »Der König ziehet drei Töch- 10
 terlein;
 Die älteste nicht, die jüngste
 nicht,
 gliha m' je mlada Meljavšica. Die mittlere ware deines-
 gleichen.«
 Pa sem jo pred snubil sedem »Ich bin sie schon dreimal
 let, werben gegangen,
 pa vsako leto sedemkrat,
 15 pa se je z mene špot delala, Sie hat mich aber nicht nehmen
 z mene, kraljiča mladiga.« wollen.«

E. Seemann (Jahrbuch für Volksliedforschung VII [1941], 64 s., 61) navaja le-te hrvatske, srbske in bolgarske inačice k »Meljavšici — Brautwerbung«: Vuk II, št. 100, Bosanac I, št. 82, G. A. Nikolić, Srpske nar. pjesme I (1888), št. 46, Simonović, JArchiv XXXVI (1916), 59—67. — Bogišić I, št. 117. — St. I. Verko-
 vić I, št. 314, prim. Stoilov, Pokazalec I (1916), 183 pod št. 384 in
 prav tam 2, 96. — Rodopski napredak II (1904), 268. — Iliev, št.
 88. — Sbornik za nar. umotvorenija XXI (1915), št. 29. — Jankov,
 Balgarski narodni pesni (iz Besarabije), Plovdiv (1908), št. 255. —
 Vuk I, št. 580. Z začetkom prim. srbske inač. balade o navidezni smrti
 DVM III, št. 58, str. 113, t. 24—27, zlasti 27). — Andrić VI, št. 87,
 prim. Karaman, Marjanska vila (1885), str. 31ss. — Bogišić I, št. 38.
 — Milanov(c), št. 116 (gl. zg. 154 s.). — Iliev, Sbornik ot narodni
 umotvorenija (1889), št. 71. — Vuk V, št. 709. — Dodati je še
 Miladinov, št. 184, »Mitre Pomorjanče i Marija Belogradska«, S.
 S. Stamenov, Ot Varnensko, št. 8, Sbornik za narodni umotvo-
 renija, VIII, Sofija (1892), drugi odd., str. 12.

¹⁵ Vsaka vrstica se poje 2krat, nato (spaćeni) slov. pripev.

Tako mi godčik pravi govori:
»No, kaj vam pravim, kraljič
vi!

Also da spricht der Kramer: 15

Če vi meni daste dober lon,
20 če mi daste vi sto trdnih kron,
jo vam perpeljem na vaš dom.«
Tako mi kraljič govori:
»Če mi jo perpelješ na moj

»Was gibst du mir zu Lohne?

dom,
jest ti hočem dati dober lon,
25 tj hočem dati sto trdih kron.«

Ich bring' sie dir zum Hause.«

»Ich will dich schon bezahlen
Mit lauter Silber und Gold.«

Tako še godčik pravi govori:

Der Krämer zieht zum Wasser 20
hin,

»Tak strite mi novo barčico,

Er machtet sich ein Schifflein
klein.

v barko novo štacunico,
noter vse sorte panteljce,
30 ino še vse sorte kranceljne,
tudi zlato kokljo s pišeti.«

Godčik se vzdigne ino gre
pod mlade Meljavšce beli grad.

Meljavšca mi še v okni stoji
ino še takó pravi, govori:
»Oj le sim, le sim, mat moja!

Pod gradam je nova barčica,
v barki nova štacunica,
noter vse sorte panteljcov,
40 in še vse sorte kranceljnov,
tud zlata koklja s pišeti,
in tud gode godčik mlad.«

Tako še mati govori:

»To niso nobeni godci,
45 to so le tvoji feretarji,
ki bi te radi fratali.«

Tako Meljavšica govori:

»No, kaj vam pravim, mati vi!
Jest pojden dolj v barčico,
50 bom sabo vzela dobro varvanje,
hlapcev devet in mojšker deset,
de bojo me Meljavšico varvali,
de me ne bojo feretarji fratali.
Jest pojdem zberat vse sorte
55 panteljniov in kranceljnov,
tud zlato kokljio s pišeti.«

Še se vzdigne ino gre

Und hin da kommen des
Königs Töchter:

zbirat vse sorte panteljnov,
oj panteljnov in kranceljnov,
60 v barko novo, v novo štacunico,
tudi zlato kokljo s pišeti.

»Wer wohl den Kram da
kaufen will,
Der muß eintreten ins
Schifflein klein.«⁶
Und hinein da tritt die mittlere 25
behend.

Godčik je zagodel prelepo,
hlapci, dekile so jeli rajati
in na Meljavšico pozabljati.

⁶ To potezo ima kočevska inačica z vrsto hrvatskih, srbskih in bolgarskih inačic naše »Meljavšice«. Prim. bolgarsko balado »Milka Kotlenka i Petar tragovec« (Miladinov, št. 116, zg. str. 155), vv. 19—24. V drugi bolgarski inačici (»Mitre Pomorjanče i Marija Belogradska«, gl. op. 4) pravi Marija:

107 A egedi mlado pramatarče!	Izvadi ni mēdeni elezi.	110
Izvadi ni svila i koprina,	Izvadi ni čo'a parangora,	
Izvadi ni svileni košuli,	Što mi noset svaršeni devojki.«	

Mitre Pomorjanče pa odgovori:

»A egedi kir běla Mario!	Ovde mnogu ke se zaba'ite;
115 Kletva imam od moja-to	Nešto rosa da ne mi zarosit,
majka,	Nešto vetar da ne mi poveit.
Ot gemia stoka ne izvažam;	Da ogardit svila i koprina;
Ot' ste vie tri'eset devojki,	Aj vlezite v nova-to gemija!»
Sekoj nase ke si otberite,	

V hrvatski inačici »Ženidba Jova od Budima« (Bosanac I, št. 82) se ta motiv ponovi celo dvakrat. Najprej prosijo Jova erdejske devojke:

54 »Oj Boga ti, budimski trgovče!	A najviše djevdana od zlata,
Prodaj nama trga svakojaka,	Što djevojke nose oko vrata.«

Jovo od Budima pa jim odgovarja:

59 »Danaske je sveta nedeljica,	Jer što važem, u vodu mi padne.
Mene moja svjetovala majka,	Već udjite vi u moju ladju,
Da ne važam u nedjeju zlata,	Pa birajte, što je vama drago.«

Ali je katera teh devojk stopila na ladjo, nam pesem ne poroča. Iz nadaljevanja je sklepati, da so bile s kupom zadovoljne. Kajti: »*To slušala Jajčkinja Janja*« — prav tista, ko jo hoče Jovo odpeljati — in stopila tudi sama do ladje. Nato ista želja, isti odgovor. — V srbski inačici (Vuk II, št. 100, *Ženidba Jova Budimlije*) samo enkrat (pri Janji).

- 65 Godčik je odrinil barčico
in gre pod kraljiča beli grad. Er gibt dem Schifflein einen
einzigsten Schwung,
Und 's Schifflein fliegt dahin
auf dem Wasser. 27
- Kamor predaletč perleti,
na sred morja globociga, (B: Und als sie sind kommen
in die Mitte des Meeres, 23
- tako mi Meljavšica govori: Also da spricht Franz-
Gertrudchen:
70 »Oj, če me pelješ zase ti, Führest du, Kramerlein, mich 25
tak me vari prelepo, für dich,
če me pelješ kraljiču mladimu, So spring' ich sofort ins breite
pa rajši skočim v globoko Meer!«
morje.«⁷ Ich führe dich ja nicht für
mich,
»Ich führe dich dem Edelmann- 27
sohn!«⁷
- Kadar predeletč je perplul
75 pod mladga kraljča beli grad, Von weitem her sieht sie der 28
kraljič mi še v okni stoji, Grafensohn.
- in še tako pravi govori: Also da sagt der Grafensohn:
»Meljavšica je ponudnica,
oj ponudnica Meljavšica.
- 80 Sej sim te snubil jest že sedem »Ich bin dich dreimal werben 30
let, gegangen,
pa vsako leto sedemkrat, du hast mich nicht wollen
pa si se z mene špot delala, nehmen:
zdej si se pa peršla ponujat Nun bist du selber herge-
kommen.«
----- Er hat den Krämer bezahlet
----- Mit lauter Silber und Gold.

⁷ Kočevska inačica C je tu podobno zmaličena kakor slovenska. V njej gre »Grafensohn« otimat nevesto za »kleines Krämerlein« — nevesta je srednja hči turškega carja! — odpelje jo z vozom, ne z ladjo (prim. »Milko Kotlenko«, zg. str. 154 s.). Na nevestino vprašanje, za koga jo »pelje«, grofič odgovori: »Ich führe dich nicht für mich, * Ich führe dich dem kleinen Krämerlein zu.« Prav kočevsko!

V »Meljavšici« je izkvara drugačna. Tu se je pomešal godčkov odgovor v Meljavščino vprašanje in šele s tem se je prvotni smisel zmaličil. Če izločimo iz njega poznejše dodatke (v. 71, 73), pa

V »Meljavšici« se vrste isti motivi prav tako, kakor smo jih videli v »Rotheru« in v sicilski pripovedki (zg. str. 279 s.), le brez 8. točke, tožbe za možem, ki je značilna le za balado o »Ugrabitvi mlade žene-materc«, ne pa za balado o »Nedogovorjeni ugrabitvi neveste«, v kateri je nevesta z ženinom konec koncev vendarle zadovoljna. Nekatero izmed skupnih potez (t. 1—7) imajo celo v »Meljavšici« ali v njenih hrvatskih in bolgarskih inačicah prvotnejšo ali vsaj popolnejšo vsebino in obliko:

a) v »Meljavšici« je javni razglas (t. 1), s katerim trgovec-godček ljudi poziva, naj pridejo na ladjo kupovat, nadomeščen kakor v »Rotheru« z blagom samim, ki naj se samo hvali, v bolgarskih inačicah pa je očitno, kakšen je bil »bando pubblico« v predhodnici sicilske pripovedke: v baladi »Milka Kotlenka i Petar tragovec« (Miladinov, št. 116.) Petar odide v mesto Kotleno⁸ in tam kliče in kliče:

12 »Vravete momi, vravete ženi,
Ta kupuvajte sjakakve kupe,
Sjakakve kupe hrimis koprina,
I suho zlato i suho srebro!«

V drugi baladi »Mitre Pomorjanče i Maria Bčlogradska« (Miladinov, št. 184) pa Mitre pride z ladjo »vo Bělega grada«.

85 I si klade mladi teljali.
Ko' vika'e tri mladi teljali:
»Izlegvite, svaršeni devojki,
Da kupvite svila i koprina!«

b) Prošnja do matere (t. 3), da bi smela Meljavšica na ladjo kupovat, kaže, kakšne so bile tiste »preghiere insistenti« v predhodnici sicilske pripovedke.

je mogoče iz Meljavšičnih besed obnoviti še oboje, vprašanje in odgovor. Pred izkvaro sta se glasila nekako tako (in to pač še v pripovednih dolgih vrsticah; gl. dopnila v oklepaju):

»Ali me pelješ (godček) zase ti?
Ali me pelješ (Meljavšico [?]) za drugega?
»Saj ne peljem te (godček) zase jaz,
Saj te peljem (Meljavšico [?]) kraljiču mlademu.«

⁸ Kotel in Kotlenska planina sta v Balkanskem gorovju. Razumljivo, da je ladjo v baladi nadomestil voz; gl. t. e).

c) Prav ta razgovor z materjo nam pojasnjuje tudi (t. 4). zakaj je treba v sicilski pripovedki in v »Rotheru« spremstva, ko gre Meljavšica na ladjo: v nevarnih časih, v katerih so te pesnitve nastale, je vsak pomorski trgovec mogel biti hkrati tudi pomorski plenilec in trgovec s sužnji; »varvanje« je bilo torej zelo na mestu. »Meljavšica« nam pojasnjuje razen tega tudi nedoločno poročila v »Rotheru«, zakaj tisti, ki naj bi skrbeli za kraljičino varnost, ravno v odločilnem trenutku, ko naj bi ladji odhod zabranili, niso pri kraljici (zg. str. 279, vv. 3234 s.): igre ni zastonj igre, pevec in godec.

d) Milka Kotlenka (gl. a) ima za »varvanje« (t. 4—5) mater s seboj (s primernim spremstvom seveda); razumljivo, da jo je v sicilski pripovedki (in njeni predhodnici) nadomestila tašča (seveda tudi ne sama). V »Rotheru« so jo pri ugrabitvi Rotherove žene zamenjali vitezi, ki jim ustreza v »Meljavšici« »hlapcev devet in mojšker deset« — mojškre so v »Rotheru« odpadle, ker kraljica ne gre kupovat okrasnega blaga. Prireditelj večjega epa o »Rotheru« pa je mater porabil v motivnem nizu zvabitve in ugrabitve Rotherove neveste na koncu prvega dela (zg. str. 283 s.).

e) Ista inačica nam pojasnjuje (t. 6) tudi kraljičino vprašanje v »Rotheru«, seveda tudi (neohranjeno) vprašanje »Lepe« v sicilski pripovedki, kdo je ugrabitelja poslal; gre za to, ali je ugrabljen za sužnjo ali ne (očeta ima torej tudi na sumu): Ko se voz (nam. ladje) z Milko zdajci odpelje (t. 5), teče mati za njim in hčeri kliče, naj ji da znak, ali je ugrabljen za sužnjo ali za nevesto (Gärkinja, zg. str. 155, vv. 29—40).

f) Ugrabitelj je (t. 7) le posrednik in pooblaščenec drugi osebi. Druge balade o »Zvijačni ugrabitvi neveste« te poteze ne poznajo (pač pa Vuk, SrNPrip., št. 12).

g) Edina neskladnost (t. 2) je le navidezna: V »Rotheru« in v sicilski pripovedki je mož odsoten, ko gre žena na ladjo; v »Meljavšici«, ki je dekle, to seveda ni mogoče; pa tudi o očetovi odsotnosti ali navzočnosti ni govora. Pa je vendarle odsoten, kajti sicer bi o tako važni zadevi ne odločala mati, ampak on.

Razen prvih sedmih potez, ki so skupne sicilski pripovedki, »Rotheru« in »Meljavšici« ali njenim hrvatskim in bolgarskim inačicam, je tudi vrsta potez, ki jih v sicilski pripovedki ni, so pa skupne »Meljavšici« (njenim hrvatskim in bolgarskim inačicam) in »Rotheru«.

h) Tu je predvsem godček (t. 8 a), ki je seveda isto, kar v »Rotheru« igrce. — i) Pogajanje (t. 9) med godčkom in kraljičem v »Meljavšici« za plačilo in za stroške z opremo ladje in z blagom je prav takšno kakor pogajanje med igrcom in Konstantinom v »Rotheru«. — k) V bolgarski baladi o »Mitru Pomorjancu in Mariji Rēlogradski« [gl. a], v kateri igrca in Konstantina zastopata Mitra in njegova mati (t. 10), mati sinu razloži, kakor igrce Konstantinu, ves načrt nevestine zvažitve na ladjo in ugrabitve; izvršitev se pripoveduje potem z istimi besedami. — l) V hrvatski baladi »Ženidba Jova od Rudima«⁹ se ponavlja (t. 11) poteza, da Konstantin igrцу prepusti, naj si iz njegovega zaklada vzame, kolikor hoče, le da je prenesena na drugi osebi.

⁹ Bosanac I, št. 82: Jovo iz Budima je izprosil Jajačkinjo Janjo, pa je še isti dan hudo zbolel. Medtem so jo zoper njeno voljo dali erdeljskemu banu za ženo. Ko Jovo ozdravi, pride kot trgovec z dragocenim blagom na ladji do »Erdelja grada«. Tudi Janja hoče iti kupovat (gl. op. 6) in moža prosi za denarja, češ noseča je, platna bo treba.

71 Govori od Erdelja bane: Evo tebi ključe od dukata,
»Ne budali, Jajačkinjo Janjo! Pa ti uzmi, koliko ti drago.«

Nadaljnji potek dejanja je ta, da Janja z devetimi spremljevalkami stopi na ladjo (prim. »Meljavšico«: hlapcev devet, mojšker deset), tam Jova spozna in se z njim odpelje. Erdeljski ban prosi Jova, naj mu jo vrne — kako je prišel do ladje, v tej inačici ne zvemo, v Vukovi (II, št. 100) pohiti na konju za ladjo, da trije konji pod njim poginejo, preden jo dohiti —; naj mu ženo vrne, ker je noseča, dekleta njenega spremstva (ki so že na ladji) pa mu ponuja v odkup. Jovo mu prošnjo odbije, češ otroka bo že sam odgojil, dekleta pa bo dal svojim spremljevalcem za žene, Jajačkinja pa bo njemu samemu žena.

Podobno tudi v Vukovi inačici. Enaka zgodba o prisilni možitvi neveste z drugim možem in sledeči ugrabitvi bivše neveste po zaročencu je še v drugih inačicah: Miladinov, št. 184: Mitre Pomorjanče i Maria Belogradska, Iliev, št. 88: Ivo Črnogorec in Mara Bēlogradska. — Taka je morala biti tudi osnova, po kateri so senjski Uskoki izoblikovali balado o Ivanu Krušiću in njegovi sestri Jelici (zg. str. 289, op. 29).

m) K tem štirim potezam je prišteti glede »Meljavšice« in »Rothera« še zgoraj v t. c) omenjeno enakost glede »varvanja« (hlapci — vitezi).

Vrsta motivov (a—g), ki so skupni sicilski pripovedki in »Meljavšici« z njenimi hrv., (srb.) in bolgarskimi inačicami, dokazujejo, da je stala že ob rojstvu baladne predhodnice sicilske pripovedke poleg inačice »Lepe Vide« albansko-kalabrijskega tipa tudi stara italška inačica naše »Meljavšice«. Odločilen je tu predvsem motiv f: ugrabitelj žene-matere (neveste) ne odpelje zase, ampak kot pooblaščenec za nekoga drugega. Te poteze ne pozna nobena inačica balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere« — edina izjema je razmeroma mlada Rudeževa-Smoletova inačica, a ta ga ima iz »Meljavšice« (gl. 12. pogl.) — izvirati more torej le iz baladnega obrazca o »Zvijačni ugrabitvi neveste«, kakršna je »Meljavšica«. Danes je ta motiv sicer samo v slovenski inačici (in v kočevskih padelkih: »Brautwerbung«); sled pa je le ostal tudi v bolgarskih in hrvatskih narodnih pesmih o ugrabitvah drugačnega tipa, tako v bolgarski »Budinski Radi« (zg. str. 193: Rado, ki jo je Tatar paša s silo uplenil, jo izroči Turčinu, da jo odpelje na Turško, pa mu gredé uide v smrt). v hrvatskih baladah o »Primorki« in o »Čobanici mučenici«.

Vrsta potez (h—m) je skupna »Meljavšici« z bolgarskimi, srbskimi in hrvatskimi inačicami in »Rotheru«, v sicilski pripovedki pa jih ni in vseh tudi v njeni baladni predhodnici ni bilo: »varvanje« tu vitezi-hlapci, tam tašča, zlasti pa značilne poteze h (godček — igrc), i (pogajanje), k (načrt za ugrabitev). To je dokaz, da je stara italška ali balkanska inačica »Meljavšice« bila tudi med predlogami epa o »Rotheru«, bodi da jo je uporabil poleg predhodnice sicilske pripovedke že pesnik »kratkega epa«, bodi da jo je pritegnil šele prireditelj daljšega, nam ohranjenega »Rothera«. Ta vsaj je poznal tudi inačico, ki je imela tak sklep kakor bolgarska balada o Milki Kotle nki, in jo uporabil v »Rotheru« za sklepni prizor prvega dela (obakrat ugrabitev brez posredovalca, v »varvanje« je nevesti mati, ki se naposled hčerine sreče veseli, zg. str. 283). Tudi sklep osred-

njega dela (skok v vodo z vrnitvijo mlade žene-matere k možu in otroku) je ta drugi pesnik zamenil z novim zaključkom po vplivu balade o »Zvijačni ugrabitvi neveste« (tu ugrabitev vedno uspe!): igre, Konstantinov sel, Rotherovo ženo pripelje k očetu v Carigrad; žena-mati je morala ob tej zameni — razumljivo zakaj — postati noseča žena, zdravilo za bolnega otroka pa — sleparski »čudežni kamen« za ozdravitev hromcev in pohablencev.

Presenetljiva skladnost vsega motivnega obrazca zvijačne zvabitve na ladjo in ugrabitve v »Meljavšici« in »Rotheru« bi mogla koga zapeljati do domneve, da je »Meljavšica« samo slovenska prireditev katere izmed nemških igrških pesmi, iz katerih je v nekaj desetletjih zrastel novelistični ep »Rother«, ko bi ne bilo sicilske pripovedke in slovenskih, hrvatskih, albanskih, kalabrijskih in sicilskih inačic »Lepe Vide«, ko bi ne bila balada o »Zvijačni zvabitvi neveste«, ki spada k njej tudi »Meljavšica«, znana v mnogih inačicah predvsem na Balkanskem polotoku, torej v Vzhodnem Sredozemlju, in to v najbolj tipični obliki, in se širila od tu po obmorskih deželah in velikih plovnihih rekah na zahod do Španije, na vzhod do Rusije, od tu v Skandinavijo, na Dansko, Bretonsko, v Normandijo, v okolico Bordeauxa in se pri tem ognila kontinentalne Srednje Evrope, med drugim tudi — vsega strnjenega nemškega ozemlja.¹⁰

Balada o »Zvijačni ugrabitvi neveste« z motivom zvabitve na ladjo pa je v Vzhodnem Sredozemlju tudi doma, in sicer na vzhodu. Tu, na Balkanskem polotoku so njene inačice najgostejše nasejane, od tu, od

¹⁰ Prim. Erich Seemann, n. d. (zg. str. 266, op. 24). — Največ inačic in najbolj tipične so se ohranile pri Slovencih (s Kočevci), Hrvatih, Srbih in Bolgarih na Balkanu in v Rusiji (zg. str. 294, op. 4). Na zahodu so dospele do Španije (n. d., 68, prim. zg. str. 178, op. 4), na vzhodu do Rusije; tam so se kontaminirale z motivi iz pripovedke o Salomonu in njegovi ženi (n. d., 66–67; prim. zg. str. 293, op. 2) in oddale bylinam o Salomonu in njegovi ženi motiv zvabitve na ladjo (zg. str. 275–277). Od tam so kontaminirane inačice nastopile (ob velikih plovnihih rekah in po morju) pot proti Skandinaviji, na Dansko, v Bretonsko, Normandijo in v okolico Bordeauxa (n. d., 67–68).

starih Helenov izvira tudi najstarejše književno izročilo, ki pa kaže samo še dalje na vzhod, k Feničanom in Perzijcem. Herodot nam je v uvodu svojih »Zgodb« (Historiai) ohranil perzijsko-feniško obliko izročila; imel ga je za zgodovinsko resnico in videl v zgodbi začetek sovražnosti med Vzhodom in Zapadom, med Azijo in Heleni.¹¹

(I, 1) »Perzijski zgodopisci pripovedujejo, da so te sovražnosti krivi Feničani. Ti so namreč prišli od tako imenovanega Rdečega morja (Indijskega oceana) k temu morju (Sredozemskemu) in se naselili v deželi, v kateri zdaj pre-

¹¹ Herodotovo pripovedko (brez navedbe perzijsko-feniškega izvora) sta navedla med literaturo k pravljicam z motivom zvabitve na ladjo z dragocenim blagom (Bruder Grimm, Kinder- und Hausmärchen, št. 6) že Bolte - Polivka, Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm I (1913), str. 45, op. 4., kjer navajata med drugim tudi Hildesago; v besedilu se navajajo še druge inačice. Z navedbo tega mesta jo čisto kratko omenja tudi E. Seemann (n. d., 68). — Za orientalski izvor govorijo mimo blaga, ki ga navidezni trgovec v pravljicah in baladah na ladji ponuja, svile, draguljev, zlatnine, tudi sam značaj teh izročil. Srbska pravljica »Zlatorunovan« (Vuk, Srpske narodne pripovetke, št. 12), ki je Bolte - Polivka ne navajata, je po osnovi v bližnjem sorodstvu s pravljico o Aladinu in čudežni svetilki v arabski zbirki »Tisoč in ena noč«: Mladič mora, da si reši življenje, izvršiti več težkih nalog, zasaditi vinograd in prinesiti iz njega v sedmih dneh novega vina, postaviti iz slonove kosti palačo, ugrabiti hčer prekmorskega carja svojemu carju za nevesto. Izvrši jih po nasvetih skrivnostnega dekleta (vile?); tako mu dekle tudi natančno nasvetuje, kako naj carično z dragocenim blagom zvari na ladjo in odpelje in kaj naj sicer naredi (prim. v bolgarski pesmi o Mitri Pomorjancu in drugih inačicah materine nasvete). Druga naloga je naravnost posneta po talmudskih izročilih. Po nasvetu skrivnostne deklice mladič to nalogo izvrši na isti način kakor v talmudski pripovedki (gl. str. 310, op. 15) Salomonov »minister« Benajah ujame demona Ašmedaja (v rekslov. pripovedki Salomonov bojar demona Kitovrasa), da bo pomagal staviti Gospodovo svetišče: zagradi namreč studentu, iz katerega sloni pijejo, vodo in ga napolni s »trista okova vina i trista akova rakije«, da se sloni upijajo in jim dvajset drvarjev zobe odreže. — V pravljicah, v katerih je ugrabljena nevesta vilinsko bitje, je ladjo zamenjal konj (prim. tudi bolgarsko balado »Milka Kotlenka i Petar tragovec«). Z Vukovo tretjo epizodo so tako v sorodu še pravljice o žar ptici: prim. Němcova - Debeljak, Pravljice, Lj. (1941), 48ss.; M. Valjavec, Narodne pripovjesti², Zagreb (1890), str. 8—12; ruske pravljice Afanas'jev, Poetičeska vozzrenija Slavjan na prirodu II (1868), 127s., in tam navedeno literaturo. Prim. J. Grafenauer, DS LIV (1942), 133s.

bivajo; lotili so se takoj plovbe v daljne kraje in prevažali egiptovsko in asirsko blago v druge dežele ter dospeli tako tudi v Argos. Argos je bil tisti čas najimenitnejši kraj v vsej deželi, ki se imenuje zdaj Helada.

»Feničani so torej prišli v Argos in razpoložili svoje blago. Peti ali šesti dan po prihodu, ko so že skoraj vse blago razprodali, je prišlo k morju tudi mnogo žensk, med njimi tudi kraljična, ki ji je bilo ime — tako ji pravijo tudi Heleni — Io, Inahova hči. Te so se ustavile blizu ladijske krme in nakupovale blago, kar jim ga je bilo po volji. Feničani so se dogovorili in nanje navalili. Večina ženskih je sicer ubežala. Ióo z nekaterimi drugimi pa so ugrabili. Pometali so jih v ladjo,¹² odpluli in dospeli v Egipt.«

(I, 2) »Tako — pravijo Perzijci, ne kakor Heleni — je dospela Io v Egipt in to prvo sovražno dejanje je bilo začetek drugih.«

[Herodot jih našteva: Heléni, Krečani, so odpeljali hčer tirskega kralja Evropo, Heleni Medejo iz Kolhide, (I, 3) trojanski kraljevič Alexandros-Paris lakedajmonsko kraljico Héleno; I, 4) Heléni pa so nato šli nad Trojo in jo razrušili.]

(I, 5) [To je po perzijskem izročilu začetek in vzrok sovražnosti zoper Helene. O Ioji pa Feničani pripovedujejo drugače kakor Perzijci:]

»Pravijo, da je niso uropali in (proti volji) odpeljali v Egipt, ampak da se je v Argosu spečala s poveljnikom ladje; ko je spoznala, da je nosna, pa se je zbala staršev in tako, da bi (svojo sramoto) prikrila, prostovoljno sama s Feničani na ladji odplula.«

Perzijska pripovedka po svojem izvoru gotovo ni perzijska, saj niso bili pomorski narod, ampak feničanska. Gre torej za dve feničanski inačici, izmed katerih prva pripoveduje o nedogovorjeni »Ugrabitvi neveste« z motivom zvažitve na ladjo, druga (kakor Hildesaga) o dogovorjeni ugrabitvi.

¹² Prim. Bruzzanovo albansko inačico »Lepe Vide« (Ta bucurana — Lepa), v. 8—9:

La rapì il cane Turco.
La geltò (getto!) sulla nave...

Tako torej ni dvoma, da je stala katera izmed starih inačic »Meljavšice«, najbrže italska, poleg baladnega obrazca o »Ugrabitvi mlade žene matere« albansko-kalabrijskega tipa že ob rojstvu balade o »Zvijačni ugrabitvi mlade žene-matere po njenem očetu«, predhodnice sicilske pripovedke.

Pa je stala tudi že ob rojstvu samega baladnega obrazca o »Ugrabitvi mlade matere-žene« z motivnim nizom zva-bitve na ladjo z dragocenim blagom. Saj ta motivni niz v ta baladni obrazec po negativnih ugotovitvah v prejšnjem poglavju od drugod niti priti ni mogel. Pa imamo za to tudi pozitivnih kriterijev.

Motiv »varvanja« je iz balade o nedogovorjeni »Ugrabitvi neveste« prešel tudi v balado o »Ugrabitvi mlade matere-žene« z motivnim nizom zva-bitve na ladjo. V bolgarski inačici »Meljavšice« iz Panagjurišta smo videli, da je Milko spremila njena mati in klicala za njo, ko jo je Petar tragovec nagloma odpeljal. V prvi (De Radovi) albanski inačici »Lepe Vide« - »Zogne Riin« je mater — ki v baladi o ugrabljeni ženi ne more biti pri njej — zamenila »infatigabile mia cognata« (prim. taščo v sicilski pripovedki) in tu je gospa Irene, ki jo kliče in priporoča svojega zapuščenega otroka:

- 18 »Deh! voi cani, voi marinari,
Allentate per poco la nave,
20 Quant'io raccomandi il figliuol mio
Alla infatigabile mia cognata.

V prvi takisto De Radovi kalabrijski inačici jo je zamenil mož ugrabljene Donne Candije; razloček je le ta, da mož ne gre hkrati z njo na pristanišče, ampak šele za njo prijezdi in jo hoče odkupiti:

6	Lu maritu che arrivau,
No curriere ci mandau;
Lu cavallu suo bellissimu
Ma di sangue fice sudari.	Che vi do dinari a tumulu
E scuti a centinari.«
»Nun vulimu dinari a tumulu
Nè scuti a centinari;	15
10	»O Marinari,
Dunatimi Donna Candia,	Vulimo a Donna Candia
Che ha bellizzi singolari.«	

Podobno tudi v drugi (Bruzzanovi) albanski inačici:

- 10 Poi lo seppe il signore di lei:
 »O signore, e potentissimo signore,
 Ti do carlini a mezzaruole
 Perché tu mi restituisca la bella.«
 »Ne carlini a mezzaruole
- 15 Non vedrai la bella.«
 »Ti do tarì a tomoli,
 Perché mi restituisca la bella.«
 »Nè tarì a tomoli;
 Non vedrai la bella.«
- 20 »Ti do ducati a salma a salma
 Perché mi restituisca la bella.«
 »Ne ducati a salma a salma,
 Non vedrai la bella.«

Prav v tej obliki ima ta motiv tudi sicilski »Scibilia Nobili« (Scibilijo so pirati nasilno ugrabili, ko je bil mož na lovu):

- 21 E po' vinni lu sò spusu
 Ed accuminciau a spiari:
 »Scibilia nobili unn' è, unn' eni?«
 »Si la pigghiaru li marinari.«
 Si nn'ha jutu a la marina
 Lacrimi all' occhi, li manu sbattennu.
 »Jeu vi dugnu oru e dinari
 Pi quantu iddra pò pisari.«
 »Puru chi mi nni inghisi navi
 E no no 'un ti l'haju a dari.«

Vse tri nove poteze, ki jih tu vidimo (mož nam. tašče ali svakinje; ne »varstvo«, ampak poznejši prihod; ponujeni odkup), so poznejše premene; to se vidi že v tem, ker se je po njih premenil prvotni motiv: materina skrb in strah za dojenca (gl. zg. str. 228 ss). Razvoj si najlažje mislimo le-tako: Motiv »varvanja«, ki je imel v baladi z motivom zvažitve na ladjo še pravilno obliko (tašča v sicilski pripovedki, sva-kinja v albanski I.), je vplival tudi na balado z motivom nasilne ugrabitve; ker pa tu »varvanje« nima smisla, se je moralo ob prenosu primerno spremeniti; mož, ki je bil ob ugrabitvi odsoten (v prvotni obliki je bil morda celo ubit, prim. srbske in hrvatske inačice o nasilni »Ugrabitvi kršćan-skega dekleta«), ob povratku z vso naglico prijezdi k prista-

nišču; hkrati pa se je iz balad o »Odkupu« pridružil motiv, da poskusi ženo odkupiti — saj sicer bi njegov prihod ne imel smisla. Tako premenjeni motiv pa je iz balade o nasilni »Ugrabitvi mlade matere« prešel tudi v nekatere inačice balade z motivom zvažitve na ladjo (kalabrijsko I., alban-sko II.).

Zanimivo je, da je ta motiv v tej obliki vplival potem še dalje in prešel celo v nekatere inačice balade o »Ugrabitvi dekleta za nevesto brez poprejšnjega dogovora«, torej inačice naše »Meljavšice«. V hrvatski in srbski baladi o »Ženidbi Jova od Budima« in v bolgarski pesmi »Mitre Pomorjanče i Maria Bělogradska« i. dr., se je pod vplivom tega motiva vstavila pred prvotni začetek kar nova zgodba o prisiljeni možitvi ali zaroki ugrabiteljeve neveste (gl. zg. op. 9). V hrvatski inačici (Bosanac I, št. 82, podobno Vuk II, št. 100) se glasi tisto mesto le-tako:

- 96 Tad poviče Jova od Budima,
On poviče, kan' da jelen riče:
Zaveslajte devet vesledžija,
Da odvedem devet djevojaka
100 I med njima Jajčkinju Janju.«
Molio ga od Erdelja bane:
»D'jete moje, Jovo od Budima!
Eto tebi devet djevojaka,
Ostavi mi Jajačkinju Janju,
105 U Janje mi čedo pod pojasom.«
Odgovara Jovo od Budima:
»Ne budali, od Erdelja bane!
Imam dosta šenice bjelice,
Ja ću čedo tebi othraniti.
110 Što je meni devet djevojaka,
Oženit ću devet vesledžija,
Što je meni Jajačkinja Janja,
Uzet ću ju sebi za ljubovcu.«

»Mitre Pomorjanče i Maria Bělogradska« (Miladinov, št. 184) riše odhod in odločitev glede ženitbe gemedžij skoraj prav tako kakor hrvatska inačica. Poskušeni odkup (tu neveste) pa se je spremenil v sklepno besedo vse balade, ki v njej Petre Vajradinče priznava, da mu je Mitre dobro povrnil, kar je prej on njemu storil:

- 162 Mitre'a majka uner mi storila,
Tri meseci svadba mi činila.
I si reče Petre Vajradinče:
165 »Arno storil Mitre Pomorjanče,
Kak mu storit, pojke mi go stori,
Nešto atar pak ne mi ostanvit;
Kak se grabit svāršena momička!
Zari nea tri'eset pojdo'e.«

Pri novi, pred začetek prvotne balade vstavljeni zgodbi je sicer misliti na pripovedko o Salomonu in njegovi nezvesti ženi, ker se v neki mlajši ruski inačici pripoveduje, da bi bila Solomonida (-icha) pred poroko s Salomonom rada dobila ugrabitelja za moža;¹³ o zvabitvi na ladjo in o poskušenem odkupu pa tam ni sledu: ženo zamrtvo ukradejo iz grobnice in Salomon mora šele pozvedeti, kam mu je žena odpeljana. Motiv poskušnega odkupa more biti torej le iz inačice o »Ugrabitvi mlade žene-matere«, podobnih albanski II. in kalabrijski I. Hrvatska (srbska) pesem o »Ženitvi Jova iz Budima« in bolgarska o »Mitru Pomorjancu« spričujejo potemtakem, da so bile inačice »Donne Candije« in albanske »Lepe« (Ta bucurana), torej inačice »Lepe Vide« prvega tipa z motivnim nizom zvabitve na ladjo z dragocenim blagom — ne še z zdravilom — nekdanj razširjene tudi pri Hrvatih, Srbih in Bolgarih.

Nekaj podobnega kakor tu, vidimo tudi v slovenski »Meljavšici« in v kočevski »Brautwerbung« B, kjer ugrabljen nevesta grozi, da bo skočila v vodo, če jo je posrednik ugrabiteljev zase odpeljal (gl. zg. str. 297 in op. 7). To je iz starih inačic »Lepe Vide«. Besede Mlade Vide v ihanski inačici so skoraj od besede do besede iste:

»Raj čom na sred murja skočit,
Kokar por tjab se, čarən zamurc vazit«.

¹³ Tichonravov, Povēsti o carē Solomōnē II, Lētopisi ruskoj literatury IV (1862), drugi odd., str. 143: I po nekojem vremeni priechavše vo grad Ierusalim posly ot carja někoego korablem ko caricē Solomōnichē, čtoby jej vtaj obmanom soglasivšis' kupno s neju uvezti k carju svoemu, za kotorago ona želala prežde замуž, kogda jej byvšej devicē suščej.

Tudi Donna Candia v prvi kalabrijski inačici zakliče ob skoku v morje:

»Nun mi gode lu mio maritu,
E nemmeno li Turchi cani.«

Preostane nam še motiv zvažitve mlade žene-matere na ladjo z zdravilnim korenčjem ali zeliščem za bolnega otroka. Da je motiv star, spričuje »Rother«, ki ga je nekoliko po igrško spremenil — ni izključeno, da šele v poslednji redakciji.

Motiv je znan samo slovenskim (kočevskim) inačicam in hrvatski iz Zenice v Bosni; pobudo za ta srečno izbrani motiv bo treba torej iskati na Balkanskem polotoku. Napotek, kje naj jo iščemo, nam nudi prav zeniška inačica. Neznani delija ponuja mladi nevistici, ki se pritožuje, da bolni otrok vse noči prejoka in tudi njej ne da zaspati, uspavalno sredstvo (Andrie V, št. 135, v. 11 s.):

»Pruž' mi ruku, mlada nevistice,
Da ti dadem ja od sank a trave!«

Ker Mlada Vida, Lepa Vida v slovenskih inačicah prav tako toži, da bolni otrok vse noči prejokuje, kakor hrvatska mlada nevistica, je »od sank a trava« po vsej verjetnosti starejša kakor zdravilno »korenjče« ihanske inačice, vse sorte »zewše« ali celo »kadila« v kroparski in hraški inačici, »edle Kräutlein«, »edle Würzlein« v kočevskih.

Pobuda je izšla ali od pripovedke o Salomonu in njegovi ženi, v kateri se Salomonova žena z »zabytnim« ali »zabuduščim zelijem« ali »bilijem«¹⁴ naredi na

¹⁴ Slovo o premudrosti Solomonove i ženě jeho, v rkp-ih iz XVI. do XVII. stoletja (izvor mnogo starejši): Veselovskij, Razyskanija v oblasti russ. duhovnago sticha V, Sbornik otd. russ. jaz. i slov. Imp. Akad. nauk XXVIII, No. 2. SPb. (1881), 143ss. & passim; A. S. Archangel'skij, Izvēstija otd. russ. jaz. i slov. Imp. Ak. nauk IV, SPb. (1899), 127ss., N. Načov, Sbornik za nar. umotvorenija XVI/XVII, Sofija (1900), 483ss., 495; Đ. Šurmin, Glasnik Zem. muz. u Bosni i Herc. XII (1900), 592ss. — Rerkslov. ljudska knjiga: Povest' carja Davida i syna jeho Solomona i ich premudrosti in pod.: Pypin, Pamjatniki star.

videz mrtvo, da jo potem iz grobnice ukradejo in spet oživljeno pripeljejo k poganskemu kralju ugrabitelju, ali pa — in to je verjetnejše — od narodnih izročil, iz katerih je pripovedka o Salomonu ta motiv sama zajela. V talmudski pripovedki,¹⁵ iz katere je pripovedka izšla, namreč o mrtvilnem sredstvu ni govora; demon Ašmedai se polasti Salomonove postave in obraza, njegove kraljevske oblasti in — njegovega harema, njega samega pa vrže daleč iz domače dežele s samo svojo demonsko premočjo, ko je Salomona zaradi njegovega greha božja moč zapustila (simbolično je nakazano to s tem, da Salomon pred preskušnjo moči demonu Ašmedaju izroči svoj čudežni prstan). Z demonsko silo zagrne ugrabitelj, demonski kralj Kitovras Salomona in ves dvor v nezavest tudi v starinskem cerkslov. izročilu.¹⁶ Motiv omrtvitve se je vdelal v pripovedko šele v bizantskem kulturnem področju (vsaj že v XI. stol.). Motiv se nahaja namreč že v starogrških romanih¹⁷ in se ponavlja v mlajši obliki tudi v bizantski srednjeveški književnosti;¹⁸ tudi v bizantski kulturni zgodovini je tako mrtvilno sredstvo znano.¹⁹ Združen s takisto

russ. lit. III (1862), 63—70; Tichonravov, *Pověsti o carě Solomoně I—III*, *Létopisi russ. lit. i drevnosti IV*, Moskva (1862), *Materialy*, str. 122—153.

¹⁵ Salomon in Ašmedai: Salman und Morolf, ed. Fr. Vogt. Anhang (Jagić), 213 ss., *Pověst o Kitovrasě*: Tichonravov: *Pamjatniki otrečennoj russkoj lit.* I SPb. (1863), 254—255; Pypin, *Pamjatniki star. russ. lit.* III, SPb. (1862), 51—52; I. Franko, *Apokryfy i legendy I*, Lvov (1896).

¹⁶ Pritča carja Solomona o cari Kitovrasě: Pypin, *Pamjatniki star. russ. lit.* III (1862), 59—61.

¹⁷ Antonius Diogenes, *Čudežna zgodba o Tuli*: Rohde, *Der griechische Roman*³ (1914), 250—287 (štetev 1. izd., ob strani); Chariton iz Afrodisijsa, *Kallirhoē in Chairias*: Rohde, n. d., 485—498; Ksenofon iz Efeza, *Anteia in Chabrokomas*. Rohde, n. d., 381—407; Iambelichus, *Babyloniaka*, Rohde, n. d., 361—381.

¹⁸ Ljubavna zgodba o Kalimahu in Hrizoroji, povzeta po ljudskih izročilih: K. Krumbacher, *Gesch. d. byzantinischen Literatur* (1897), 855s.; Libistros in Rodamna, n. d., 862.

¹⁹ Od tam ima motiv navidezne smrti tudi F. S. Finžgar v romanu »Pod svobodnim soncem«, *Zbrani spisi II*, Nova založba, Lj. (1931), 275—276.

iz balkanske ljudske literature izvirajočim motivom prežiganja roke,²⁰ je motiv navidezne smrti in ugrabitve iz grobnice značilen za skoraj vso vzhodno in zahodnoevropsko ljudsko izročilo o Salomonu in njegovi ženi — k njej spada tudi slovenska narodna balada o »Mladi Zori« — in za vrsto epskih pesnitev, ki se na to izročilo naslanjajo, med njimi je tudi predloga Shakespearove tragedije »Romeo in Julija«. ²¹ Pravljično-romanski motiv mrtvilnega leka je samo odsev že starim Grkom znanega močnega uspavalnega sredstva opija,²² narejenega iz soka nedozorelega maka. Ni čudno, da pozna tudi tako uspavalno sredstvo že stara grška literatura²³ in da tudi ljudskemu izročilu ni tuje.

Nič čudnega torej, če je na Balkanu, v bizantskem kulturnem območju, tudi v baladnem obrazcu o »Ugrabitvi mlade žene-matere« z motivom zvabitve na ladjo dragoceno oblačilno blago zamenila drugačna vaba, sredstvo za uspavanje bolnega otroka, »od *sanka trava*«. Zdravilo je postalo to uspavalno sredstvo po notranjem razvoju; vznik tega motiva (zdravila) pa ni navezan prav na bizantsko kulturno področje; razviti

²⁰ Prim. v srbsko-bolgarsko-hrvatski narodni poeziji paljenje prsi z žerjavico. Srbske inačice: Vuk I, št. 727. Zaručnica Ercega Stjepana, druge inačice: Vuk V, 497, 498, 499; — hrvatske: Andrić VI, št. 13. Vjerenica hercega Stjepana, 14. Prevareni paša Erceglja, inačice str. 285–289; prim. še Bosanac II, št. 17. Marka Kraljevića prevarila djevojka; — bolgarske: Miladinov, št. 69. Stefan i Deli Magdalena, 659. Stefan i Magdalena (obe iz Panagjurišta). — Motiv paljenja prenesen na moža: Vuk III, št. 51. Mali Radojica; Andrić VI, št. 15 (isto), inačice str. 289–291.

²¹ O tem razpravlja moja še ne natisnjena monografija »Mlada Zora« in pripovedke o Salomonu in njegovi ženi, ki čaka že od konca l. 1939. pri Znanstvenem društvu v Ljubljani možnosti, da se natisne.

²² Grški *ὀπιον*, zmanjševalnica od *ὀπός*, »rastlinski sok«, prv. smokve, pozneje maka. Kluge - Gotze, EtymWb. dt. Spr.¹¹ (1934), s. v. Opium; prim. Dokler, Grško-slovenski slovar, s. v. opös.

²³ Uspavalnik nam. smrtnega strupa: Jambelichos, Babyloniaka, Rohde, n. d., 369 (navidezna smrt v istem delu: Rohde, n. d., 367, 368); prim. podoben motiv v zastrupljevalni noveli pri Apuleju, Metamorphoseon X, 2–12 (11. 12), Rohde, n. d., 299, op. 1, op. 369, op. 2; Apulejeve v latinskem jeziku pisane novele so prirejene po grških predlogah.

se je mogel, kjer koli so bile razširjene inačice z motivom uspavalnega leka. Sedanje stanje inačic govori za slovensko ozemlje, »Rother« pa spričuje, da so morale biti v XI. stoletju inačice sedanjega samoslovenskega inačičnega tipa »Lepa Vida« z motivom zdravila razširjena tudi dalje po Balkanskem polotoku. Poglavitne križarske poti v Sveto deželo niso vodile po slovenskem jezikovnem ozemlju, ampak po *Donavski kotlini*, *Moravski* in *Mariški dolini* ali pa iz *Barija* prek *Albanije* in *Soluna* do *Carigrada*. Le po enem teh potov je mogla priti balada ali vsaj zgodba balade o z zdravilom na ladjo zabljeni in ugrabljeni krščanski ženi-materi na uho pesniku prvotnega krajšega epa o »Rotheru«, da je naredil potem on sam ali pesnik sedanjega, daljšega »Rothera« iz zdravila sleparsko igrško vabo, »čudežni« zdravilni kremen, ki ni čudežen.

XII. TUJI VPLIVI IN RAZKROJ SLOVENSKIH INAČIC „LEPE VIDE“

Že v dosedanjem raziskovanju smo spoznali, kako so se po vplivu tujih pesemskih obrazcev kvarile albanske in italске inačice »Lepe Vide«, največ po kontaminacijah z baladnim obrazcem o »Odkupu« (str. 177 ss.), kako hrvaška, največ po vplivu pesmi o »Otmici« (str. 248 ss.), kako je slovenski dolnjski inačični tip dobil nadaljevanje, ko je iz mlajših inačic balade o »Osiroteli vdovi-materi« prevzel motiv pogovora s soncem (str. 241 s.), kako je zaradi tega nadaljevanja postavil bolnemu otroku ob stran starega moža in nadloge mlade žene še povečal, kako je ta nesrečno izbrani motiv oslabil osrednjo misel prvotne slovenske »Lepe Vide«, najpopolnejše in najskladnejše oblike v vsem razvoju balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere, tako da se je prvotni osnutek naposled docela zmaličil, duhovna vsebina razpadla ter da se je estetsko po notranji in zunanji obliki vzorno oblikovana, etično na višku stoječa prvotna tragična balada sprevrgla v estetsko neurejen, etično naravnost nesmiseln skupek nasprotujočih si motivov (v hraški inačici in v kočevskih padelkih).

Ta razkroj se ni izvršil samo iz notranjih razlogov in po notranjem razvoju nesrečno zamišljenega motiva starega moža, ki se je sprevrgel v hudega moža, ampak v odločilni meri tudi po vplivu tujih baladnih obrazcev. Kateri so bili ti vplivi, bomo najlažje odkrili ob analizi Rudeževe-Smoletove inačice »Lepe Vide« dolnjskega tipa in inačic prehodnega tipa, ker se je v njih razkroj začel. Rudeževa-Smoletova inačica je tudi zato važna, ker se stekajo vanjo motivi ne le iz starih tragičnih inačic

in prvih vplivov tujih baladnih obrazcev, ampak tudi iz novejših, že razpadajočih in razpadlih inačic »Lepe Vide«.

Najznačilnejše spremembe so se v dolenskem inačičnem tipu izvršile v odstavku z Vidino prnjo besednim bojem, s črnim zamorcem in v njem zlasti v zamorčevi zavrnitvi Vidinega vzklika, kaj bo zdaj z otrokom in starim možem (v Rudeževi-Smoletovi inačici je ta zavrnitev zmaličena v vabilo za ubeg z doma).

Rudeževa-Smoletova inačica je edina inačica, dolenski inačični tip edini inačični tip balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilcu«, v katerem je ugrabitelj samo posrednik in mlade žene-matere ne odpelje zase, da bi bila njegova sužnja ali »gospa in gospodinja«, ampak za drugega, v ohranjeni obliki in v dolenskem inačičnem tipu za špansko kraljico, v predhodnici tega tipa za španskega kralja (gl. zg. str. 247—248). To se ni moglo zgoditi po notranjem razvoju, ampak po tujem baladnem obrazcu. Zamorca kot posrednika za katerega koli »drugega moža« bi nam mogla morda razložiti že sama balada o »Osiroteli vdovi-materi«, saj jo starši in očetna družina vzamejo domov, da bi jo po starem indoevropskem družabnem pravu oddali (prodali) drugemu možu; španskega kralja nam razložiti ne more. To more le katera izmed starih inačic slovenske »Meljavšice«, balade o »Nedogovorjeni ugrabitvi neveste«, ki vemo o njej, da je iz nje prišel motiv zvabitve na ladjo z dragocenim blagom že v albansko-kalabrijski tip balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilcu«. Opozoril sem nanjo že ob razboru in obnovi tega mesta na str. 247, ko »Meljavšice« še nismo poznali. Zdaj jo poznamo, poznamo tudi njeno časovno s *terminom post quem non* trdo datirano prireditve v »Rotheru« (pred l. 1120. ali vsaj 1150). Oglejmo si jih zdaj v zvezi z obnovljenim mestom iz predhodnice dolenskega inačičnega tipa »Lepe Vide« (Meljavšico v obnovljeni obliki, gl. str. 297, op. 7):

Meljavšica (vv. 69—75):*Rother* (3239—44,
3251—52):

Tako Meljavšica (pravi, govori:	Die urowe uragede den spile- man,
»Ali me pelješ (godček) zase ti,	wie (wer) in dar sante
»Ali me pelješ (Meljavšico[?]) za drugega?»	zo deme seluin lande.
»Saj ne peljem te (godček) zase jaz.	»Daz dede min herre Constan- tin:
Peljem te (Meljavšico[?]) kraljiču mlademu.«	der lieue uater din sante uns ouir mere.« ...
(Godček) predeleč je perplul pod mladga kraljča beli grad ...	Zo Constantinopile vorde sie die spileman.

Predhodnica dolenskega tipa (gl. str. 248):

».....
Ti pa boš zdaj španska kraljica,
Lepo boš dojila španskega kraljica.«
Oni jo je prepeljal v špansko deželo,
V špansko deželo španskemu kralju.«

Tako obnovljena po Rudeževi-Smoletovi inačici (v. 20: *po te je poslala španska kraljica*, 24: *ino boš doila španskiga kraljiča*; vv. 30—31 *Un jo je prepetal u špansko deželo* * [...] *španski kraljici*). Po hraški inačici bi se glasili zadnji dve vrstici (vv. 53, 55):

Daleč jo je prepeljal v špansko deželo,
španskemu kralju v (belem?) gradu.

Oslabitev osnovne misli stare balade o »Lepi Vidi« torej ne gre samo na račun »starega moža«, ampak na ponovni vpliv balade o »Nedogovorjeni ugrabitvi neveste« z motivnim nizom zvažitve na ladjo z dragocenim blagom. »Lepa Vida« v predhodnici dolenskega inačičnega tipa sicer še ni postala prešuštnica, niti ne po sili priležnica španskemu kralju poganu, saj takoj ob prihodu na špansko in v kraljev grad po pogovoru s soncem od žalosti umre. Njen odpor zoper zamorčevo zlato ponudbo pa je le občutno oslabljen: njen odgovor ni več ogorčen ugovor in skok v vodo, ampak boleča tožba za detetom in možem in smrt od žalosti.

Razumljivo pa je, zakaj je v praobrazcu dolenskega tipa »Lepe Vide«, ko je odpadel tragični sklep, morala zamenjati španskega kralja španska kraljica; ko bi se to ne bilo zgodilo, bi se bila Lepa Vida takoj sprevrgla v prešušnico v zlatu in svili. Tako daleč pa tedaj razkroj balade še ni došel; ljudstvo, ki je balado pelo in jo poslušalo, si je predstavljalo Lepo Vido še vedno kot mučenico in bi bilo vsak poskus, prikazati jo kot prešušnico, ogorčeno zavrnilo. Po ritmičnem značaju druge polovice Smoletove inačice soditi, zlasti tudi pogovora španske kraljice z Lepo Vido, ki se od prvega dela prav nič ne razločuje, je nastal praobrazec dolenskega inačičnega tipa še pred XIII. stoletjem, torej približno sto let potem, ko je plenjenje obrežij Jadrana po Arabcih Mavrih, tudi v krinki pomorskih trgovcev, prenehalo.

Razkroj pa se je kmalu začel. Verjetno je da se je prav pod vplivom predhodnice dolenskega inačičnega tipa (s kraljem kot pravim snubcem) iz katere izmed inačic ihanskega tipa »Lepe Vide« razvil prehodni inačični tip (gl. zg. str. 248—259), h kateremu je prištevati razen kočevskih krajših inačic »Lepe Vide-Mare« tudi Pavlinovićevo hrvatsko inačico o »Mladi nevestici« in izgubljene predhodnice gorenjskega inačičnega tipa.

Tudi prehodni tip »Lepe Vide« je privzel nadaljevanje s pogovorom s soncem, ki so ga opustile samo kočevske inačice (zg. str. 258); črni zamorec pa tu ni posrednik za španskega kralja, ampak ugrabi mlado ženo-mater kakor v starih inačičnih tipih za svojo priležnico, »gospo in gospodinjo«, pač pa se je pod vplivom španskega kralja v predhodnici dolenskega tipa sam prelevil v »zamorskega gospoda« (Mar. D, 10: *ein schöner Herr, der schwarze Moor*; prim. podoben razvoj v Scibiliji Nobili, 31: *signuri Ginerati*). Naravno, da se zato zamorčeva zavrnitev Vidine-Marine tožbe in neme prošnje ni nič spremenila; vendar je oslabil kakor v predhodnici dolenskega tipa Vidin-Marin odpor zoper zamorčevo napoved, da mu bo »gospa in gospodinja«. Dobil pa je drugo ob-

liko kakor v dolenskem inačičnem tipu: aktivni odpor se ni spremenil v zgolj pasivno tožbo, ampak v ogorčen besedni ugovor: »Rajši svinjarica kakor tvoja gospa«. Temu ugovoru pa, kakor v predhodnici dolenskega tipa, ni sledilo dejanje (skok v vodo), ampak — tako vsaj v predhodnici prehodnega tipa — po pogovoru s soncem tragični sklep zaradi prehude duševne bolečine: smrt od žalosti. Ta predhodnica prehodnega tipa bi bila potem-takem preprosta inačica predhodnici dolenskega inačičnega tipa. V praobrazec prehodnega inačičnega tipa (bržkone samo eden) se je spremenil ta baladni obrazec šelc, ko se je opustil tragični sklep. S tem šelc se je spremenila tudi Lepa Vida-Mara (Mlada nevestica) v sužnjo, ki je zoper svojo voljo zamorskemu gospodu »gospa in gospodinja«.

Ritmična oblika, ki s svojo pripovedno dolgo vrstico kaže na dobo pred XIII. stoletjem (zg. str. 258) s to okrnitvijo ni nič utrpela, saj je stari sklep preprosto odpadel.¹ Ta časovna določitev velja torej le za predhodnico inačicam prehodnega tipa, ne za prehodni tip sam.

Tudi prehodni inačični tip se ni razvil samo iz osnov, ki mu jih je nudila stara balada o »Ugrabitvi mlade matere - žene po pomorskem plenilcu« in predhodnica dolenskega tipa, zajel je motivov tudi iz tujih baladnih obrazcev. To se da ugotoviti za obe potezi, ki sta tako rekoč vrstna razlika temu inačičnemu tipu: za Vidin-Marin ugovor zoper žaljivo napoved zamorskega gospoda, da mu bo »gospa in gospodinja« (rajši svinjarica kakor tvoja gospa!), in stavek s katerim zamorec svojo žaljivo napoved pričenja (*Dort siehst du ein weißes Schlößlein*).

¹ Tako v Pavlinovičevi hrvatski inačici. V kočevskih krajših inačicah pa so vrstice o gledanju iz line, o hrepenenju po domu (ne nikalno, ampak trdilno), otroku in možu ostanki iz nekdanjega pogovora s soncem, ki so ostali, primerno pomnoženi, tudi še v daljših inačicah; zamorčevo vprašanje, če se Mari po domu toži, je zajeto dobesedno iz Vidinega trdilnega stavka. Kitica o sedmih letih pa je *locus communis* starih balad (prim. balado o »Vrnitvi moža na ženino svatovščino«, o »Ženinu in bratu, ki se vrneta z vojske«).

Marin ugovor je imel prvotno nedvomno odločno odklonilno obliko — v nekaterih mladih inačicah je postala Mara zato celo res svinjska dekla — v večini inačic pa je dobil vsaj dvoumno obliko (gl. zg. str. 254, op. 16). To kaže, da izvira motiv iz balade, ki ga je rabila drugače, pa si ga je prireditelj primerno prikrojil; v sledečem razkroju inačic pa se je izrek pod vplivom iste tuje balade približeval spet smislu, ki ga je imel v predlogi.

Že Hauffen je opozoril na tako mesto v slovenski baladi o »Ribniški Alenčici« (SNP I, št. 92);² inačico k baladi o »Kralju Matjažu, ki rešuje svojo nevesto« (str. 9, op. 1):

Ribniško Alenčico ugrabi Turek, ki se je izdal za brata, vrnivšega se po petnajstih letih z vojske; ugrabljeno dekle pa kliče grofa na pomoč, ki jo je hotel dobiti za ženo, pa ga je odbila.

- 25 Alenčica kriči na glas:
 »Avbe sliš'te grof le-to!
 Sta hotli jmeti me gospo,
 Naj bom za vašo kuharco!«
 Še v' drugo vpije prestrašno:
 30 »Avbe, sliš'te, grof, le-to!
 Ste hotli me gospo imet,
 Za hišno prosim me vzet!«
 V' tretje vpije na ves glas:
 »Avbe, grof, to prosim vas:
 35 Ste hotli gospo me imet,
 Me svinjarco prosim vzet'.

Grof njen klic začuje, pohiti za Turčinom in ga poseka. Alenčico seveda vzame — to se spozna iz njegovih zadnjih besed posekanemu Turku za ženo.

Tu je torej Alenčica rajši grofu svinjarica kakor Turku gospa. Tak je bil prvotni smisel izreka tudi v baladi o »Lepi Vidi-Mari«; razložek je le, da Alenčica teh besed ne kliče Turku, ampak grofu (zato: »vaša« svinjarica), »Lepa Vida-Mara« pa — brez besede »vaša« —

² Hauffen, Die dt. Sprachinsel Gottschee (1895), str. 409, op. 1. — M. Ravnikar Poženčan je žal besedilo balade precej samovoljno spremenil po metriki rimanih vrstic. Kljub temu pa je ostalo v njej še precej sledov starih pripovednih dolgih vrstic.

ugrabitelju zamorcu. Ko pa se je v mlajših inačicah — spet po zgledu »Ribniške Alenčice« — mehanično prevzela tudi besedica »vaša«, je bil smisel seveda takoj napačen.

To napačno obliko je moral dobiti Vidin ogorčeni vzклик tudi v slovenskih predhodnicah gorenjskega inačičnega tipa »Lepe Vide«, v baladah prehodnega tipa. Kajti v vseh treh inačicah »Lepe Vide« gorenjskega tipa se je motiv še nadalje zmaličil: Lepa Vida je bila po njih res nekdanj zamorčeva dekla. Ta stavek pa se je prenesel v Vidin razgovor z zamorcem pred ugrabitvijo (zg. str. 260 s). Vrstice, ki se na to nanašajo, so v hraški in kroparski inačici slabe pripovedne dolge vrstice (n. m.), v škofjeloški pa je tista ena vrstica (7) jezikovno slaba (str. 170).

V vseh kočevskih krajših inačicah prehodnega tipa (tudi v daljših inačicah, sled je tudi v kroparski in hraški inačici) se prične zamorčeva snubitev s tem, da opozori ugrabljeno ženo na svoj beli grad, v katerem bo odslej »gospa in gospodinja« (Mar. D, 36, 38—39; — prim. C, 31—33, Mar. F, 28 do 30; — Mar. A₁, 40—41; — B, 30—32, D [Mar. E], kit. 23—25. G [Mar. F], 39—43. F [Mar. G], kit. 18—19):

M. D 36 »Dort siehst du ein weißes Schloßlein,
38 Dort wirst du sein meine schöne Frau,
Meine schöne Frau, meine schöne Haushälterin.

Prim. hraško inačico (39): »*Ti uš pa hodiwa po bévmo grado*«, kroparsko (25): »*Po pisanem ganjku je hodila*«.

Oblika, ki jo ima ta motiv v kočevskih inačicah, je prav ista, kakor jo ima v tragični baladi o »Krvavi ženitvi«, nasilni ugrabitvi neveste po morilcu njenih svojcev (zg. str. 195 s). Tudi tu je vpleten kakor v baladi o »Ugrabitvi mlade žene matere po pomorskem plenilcu neverniku« v sredino balade pogovor med ugrabiteljem in ugrabljenko, le da ga tu ne začne ugrabljeno dekle, ampak ugrabitelj, ki hoče nevesto potolažiti glede njene usode, dekle pa ga ogorčeno zavrne. V nemški inačici C (DVM II, št. 46, str. 160), kit. 10—11, se to mesto glasi:

Schaust du die sieben Schlosser mein,
 Drauf sollst du morgen Pfalzgräfin sein.«
 »»Ich wollt, das Feuer hatt' sie verzehrt,
 Ich wollt, ich lag' in kuhler Erd'.««

Slovenska inačica iz K rope (SNP I, št. 237),
 19—22:

»Devet gradov ti, ljubca, glej,
 Katerih boš ti grafnja zdej!«
 »»Gradove ogenj naj požge,
 Krvavi meč naj te zatre!««

Gre torej za zopetni vpliv istega baladnega obrazca, ki je po motivu nasilne ugrabitve že vplival na balado o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku« in po njej na predhodnico »Scibilije Nobili«, le da je odgovor oslavljen v slogu druge balade o ugrabitvi, »Ribniške Alenčice«. Ni izključeno, da je stala pri krstu prehodnega tipa »Lepe Vide« inačica »Krvave ženitve«, v kateri nevesta na ugrabiteljevo tolažbo z gradovi ni odgovorila z obupno željo, da bi ležala v hladni zemlji, ampak v slogu kletve nad gradovi z ogorčeno zavrnitvijo »Rajši kjer koli svinjarica kakor pri tebi gospa!«

Vso globoko tragiko starih inačic »Lepe Vide« je torej v prehodnem inačičnem tipu zasula beseda, ki je v ustih ugrabljenega dekleta ostra kot nož, v ustih ugrabljene žene in matere pa se je brez odločnega dejanja spremenila v topo réklo.

Obe baladi, »Krvava ženitev« in »Ribniška Alenčica«, sta v nekem stiku z inačicami gorenjskega inačičnega tipa »Lepe Vide«. Kroparsko inačico »Krvave ženitve«, staro narodno balado, ki jo je med 1854. in 1868. spodrinil po J. Stefanu prirejeni prevod nem. inačice ③ (zg. str. 196 s), veže s kroparsko inačico »Lepe Vide« že kraj, kjer so jih peli, s kroparsko in hraško inačico »beli grad«; »Ribniško Alenčico« družijo s kroparsko, hraško in škofjeloško inačico zmaličeni motiv svinjarice, dekleta (Vida poprej pri zamorskem gospodu dekla).

Hraška inačica »Sprelepe Vide« in »Ribniška Alenčica« pa imata še neki drug skupen motiv: v »Ribniški Alenčici« pride Turek v njeno hišo, rekoč, da je njen brat, ki so ga pred petnajstimi leti »na vojsko vzeli«; ugodno priložnost porabi, da jo odnese (23—24):

*Prijel je nizko jo pod pas,
Na konjca verže jo v' tem čas.*

Primerjaj s tema vrsticama v hraški inačici »Lepe Vide« Lenkin poskus, da bi prizor ugrabitve po besedi, melodiji in ritmu približno pravilno podala, ko ji je bil smisel seveda popolnoma jasen (med vv. 27. in 28.): »*Tlé jè nà zgrùntam nà vížo, rajtam pa, da i bwò pr àn glìh tokó:*

*'Prjew jo i nìzk pòh pasam,
u béwo ròkò jè i ségu
n pa pèlow če gòr nà barko.'*

V radovljiškem okraju je morala biti nekdaj znana pesem, ki je bila »Ribniški Alenčici« podobna. Saj je bila znana še v novejšem času: vrstica z nizkim prijemanjem pod pasom je pač primerna v baladi, v kateri ugrabitelj dekle ali ženo na konja vzdigne, ni pa spadala v balado o »Lepi Vidi«, kjer ugrabitelj ženi pomaga priti na ladjo. Priča za to je Kramarjeva ihanska inačica, ki pozna samo ta drugi motiv (12—13):

*Prjev jo je za levo roko,
Vzev jo je k sebi u barko.*

»Beli grad« v prehodnem tipu »Lepe Vide«, ki je seveda obetal ugrabljeni ženi kot gospodinja v materialnem pogledu prijetno življenje, je bil povod, da je, če ne že prireditelj praobrazca gorenjskemu inačičnemu tipu, pa vsaj ene izmed starejših inačic prijetnosti tega življenja razpletel v ugrabiteljevi »tolažbi« ugrabljene žene. Vaba s prijetnim življenjem pa se je (pač šele pozno) vnesla kot tuj vrinek tudi v Rudežovo-Smoletovo inačico:

Hraška inačica:

39 Ti uš pa hodiwa po bėwmo
 grado
 pr mēn pogačo boš bėwo
 jėdwa,
 swahko rebúwo boš zravn
 píwa.

Kroparska:

Tiho, tiho, mlada Vida,
 pri meni boš pogačo jedla
 ino bodeš vince pila.

Rudezeva - Smoletova:

Pote je poslala španska
 kraljica.
 Ne boš družga delala,
 kakor bele Postle postilala
 ino gori boš Ležala ino
 49 u gospóskmo špámpet pr
 mēn ležawa
 pa mojga sina me uš
 previjawa.
 (Lepo) boš dojila španskiga
 kraljiča.

V kroparski inačici je prva vrstica (iz stare balade) pravilna pripovedna dolga vrstica, vrstici o vinu in pogači sta čisto aritmični. V Rudeževi - Smoletovi inačici sta prva in zadnja vrstica — iz prvotne oblike dolenjskega inačičnega tipa — pravilni pripovedni dolgi vrstici (zadnjo je bilo sicer izpopolniti, a po poslednji vrstici iste inačice), srednje vrstice, ki razpletajo ugodnosti Vidinega prihodnjega življenja, so aritmične. V hraški inačici je vrstica o pogači zmaličena (nima zareze), vrstica o rebuli pravilna (50 %); značilno pa je, da so v tem pogovoru med Vido in zamorskim gospodom v kiticah z vsebino starih inačic (33—38, 42—47, 52) vse vrstice pravilne dvodelne dolge vrstice (100 %), v kiticah pa, ki govorijo o »dobrotah« priležništva (39—41, 48—51, 52 b [druga varianta: »žlahtna fravna«]) jih je pa samo 50 %.

Gre torej za razmeroma mlade vrinke, gotovo mlajše od XIII. stoletja.

Vrinek o materialnih užitkih dobre jedi in pijače je prišel v mlade inačice gorenjskega tipa (hraško in kroparsko) iz balade o Salomonu in njegovi nezvesti ženi, ki se je pri južnih Slovanih ohranila le v sledovih, ki jih je pustila v drugih baladnih obrazcih (zg. str. 308). Skoraj dobesedno enaka ugrabiteljeva tolažba

in snubitev kakor v hraško-kroparski inačici se nam je ohranila v bylini »O carě Salamaně, caricě Salamanii i prekrasnom carě Vasil'je Okul'jevič« (Rybnikov II, št. 52). Odposlanec Okuljevičev, *Ivaška Povarenj* (Zagoreli Janez) ali v drugih inačicah *Taraška*, *Ivaško Torokaško*, *gost' zamorski* (zamorski trgovec) (Rybnikov II, 53, III, 56), je carico Salamanijo zvabil v moževi odsotnosti na ladjo, da bi blago ocenila zaradi davka, in jo upijal; nič čudnega, saj je

- 117 Vypivala carica čaru poltora vedra,
I tut ona prinapilasja,
So režvych nog ona svalilasja.

Nato jo je odpeljal. Ko se iz pijanosti prebudi, začne tožiti:

- 126 »Edaka gor'ka gorjuša nesčasnaja,
Ja nesčasnaja carica netalannaja!
Ja ot berežka non' otšatnulasja,
I k drugomu teper' ne prikačnulasja!«,

t. j., Salomonova kraljica sem nehala biti, kaj bo z mano sedaj, pa ne vem. »Dogadlivy Ivaška Povarenj« pa jo je znal potolažiti. Nalil ji je »čaru poltora vedra« in ji dejal:

- 133 »Ty ne plač' - ko, carica Salamanija,³
Bude Bog sneset za slavnoje sine more
135 Ko prekrasnomu carju Vasil'ju Okul'jeviču,
Tak i budeš ty, carica,
I sytešen'ka, i p'janesen'ka.«

V drugi inačici (Rybnikov III, št. 56) iz XIII. stoletja — iz časa »latinskega cesarstva« v Carigradu (gl. zg. str. 277. op. 16) — je kraljičino vprašanje jasnejše, odgovor pa iste vsebine, samo prenesen na področje sporov med vzhodno in zahodno Cerkvijo: *Tarakaško*, »gost' zamorjanin«, zamorec, tu odposlanec carigrajskega (katoliškega!) cesarja Vasilija Okulova, je carico Salamanijo na ladji napojil — kakor sama sebe v pripovedkah — s »pitjem zabuduščim«; ko se spet zavé, vpraša:

³ Različica, ki je pri Rybn. pod črto.

- 166 »Gost' Tarakaško zamorjanin!
 Pro sebja ty vežeš', ja s toboj nejdu.«
 Umejet Tarakaško kak otvět deržat':
 »Ne pro sebja ja vezu tebjja, pro druga,
 170 Pro carja Vasil'ja Okulova.
 Da ved' kak naša-to vĕra lučše vašēja:
 »Vse sredi i pjatok za jĕdinyj den,
 Sredu-pjatnicu skorom kušajut.«

Hudo tendenčna, ironična »hvala« boljše katoliške vere se nanaša na lažjo postno prakso v zahodni Cerkvi,⁴ torej spet na j e d i n p i j a č o.

Prvotno pa ta razgovor v bylinah o Salomonu in njegovi ženi ni imel te vsebine, ampak je popolnoma soglašal z razgovorom med ugrabljeno gospodično in godčkom v »Meljavšici«, med kraljično in kramarčkom v kočevski »Brautwerbung«. To spričuje druga Rybnikovlja inačica (II, št. 53). Tam vpraša Salomonida, ko se iz nezvesti — zaradi »napi-točkov sonnyich« — zbudi:

- 245 »Aj že ty, Ivaško-Torokaško, gost' zamorskiij!
 Pro sebja vežeš' ili pro druga?«
 On otvēčal jej takovy slova:
 »Aj že ty, carica blagovĕrnaja!
 Kak možno nam deržat' rody carskije!
 250 A ot carja k korolju vezu,
 K korolju vezu ko prekrasnomu
 Vasil'ju Okul'jeviču.«

Motivni niz zvabitve na ladjo z dragocenim blagom in ugrabitve brez poprejšnjega dogovora je torej došel v byline o Salomonu in njegovi ženi iz starih inačic naše »Meljavšice« in se tam združil s tradicionalnim

⁴ O čitek je dvojen: 1. katoličani (Latinci) se postijo (vzdržujejo mesnih jedi, mleka, masla) samo en dan v tednu, v petek, pravoslavni (Grki) dva dni, v sredo in petek; — 2. strogi post, ko se te dni ali ta dan do določenga časa ne sme nič zaužiti, se neha pri katoličanih prej kakor pri pravoslavnih (po običajnem pravu je prišlo v srednjem veku v navado, da so prvič jedli že ob seksti, ob 12. opoldne, ne šele ob noni, ob treh popoldne). — Tretjega razločka, katoliškega sobotnega posta, ki je bil v vzhodni Cerkvi že v 4. stl. strogo prepovedan, bylina — razumljivo — ne omenja. O postu v starem in srednjem veku gl. Funk-Bihlmeyer, Kirchengeschichte I¹⁹ (1936), § 25, 4; 59, 6; 69, 1, 7; II⁹ (1932), § 93, 2; 94, 2; 100, 2; 152, 4.

salomonovskim motivom mrtvilnega leka. Tudi motiv igrca, godca in pevca, je prišel, primerno prirejen, v te byline: na ladji ima ugrabiteljev posrednik tudi »*pticy n'ku rajskuju*«, ki poje »*pěsenki carskija*« (Rybnikov II, št. 52, vv. 53 s., 108 s.), ali celo »*pticy rajskija*«, ki pojo »*pěsenki po carskomu*« (Rybn. III, št. 56, vv. 69 s.). Pa so bile inačice baladnega obrazca »Meljavšice« res razširjene tudi na Ruskem in to inačice z istim očitkom na koncu, kakor da se sama ponuja, kot ga ima slovenska »Meljavšica« in njene kočevske inačice;⁵ očitek sam (v »Meljavšici« neupravičen) pa je prišel vanje iz pripovedk o Salomonu in njegovi ženi.⁶

⁵ Dokaz so ruske byline o »Soloveju Budimiroviču« (Rybnikov, Pesni I, št. 53—54, II, št. 31, III, št. 31—32, IV, št. 11; Hilferding, Onežskija byliny, št. 36, 53, 68, 199, 208, Kirša Danilov, Drev. ross. stichotv., št. 1): Mladi trgovec Solovej, ki je tudi pevec (prim. ime: slavec) in igrca, je prišel z ladjami in dragocenim blagom prekmorskega kralja izza Lukomorja (Lukomorje je iz pripovedke o Salomonu in kralju Kitovrasu) v Kijev. Solovej s petjem, goslanjem in z zakladi privabi knežno Zapavo, da pride sama k njemu — res ne na ladjo, ampak v poslopja, ki jih je postavil zase, za svojo mater, za družino in blago — in se mu ponudi za ženo. Da se mu sama ponuja, mu ni všeč; v nekaterih inačicah jo torej odslovi (prim. kočevsko inačico, DVM I, št. 3 B), v drugih se z njo zaroči in jo po raznih prigodah tudi res za ženo dobi. — Z »Meljavšico« družiti to bylino zvabitev dekleta z dragocenim blagom, pevec in igrca, ki je tudi trgovec, očitek, da se nevesta sama ponuja; z bolg. pesmijo o Mitri Pomorjancu, da ima Solovejeva mati neki pomen v zgodbi, s kočevsko inačico, da grofič nevesto, ki se sama ponuja, odslovi.

⁶ Neupravičeni očitek, da se nevesta sama ponuja, izvira v »Meljavšici« iz pripovedke o Salomonu in njegovi ženi z motivom omrtnitve in dogovorne ugrabitve. Prim. »Slovo o premudrosti Solomono ve i žene j ego« (sofijski rkp. iz XVI. stl., izd. A. S. Archangel'skij, Izvēstija otd. russ. jaz. i slov. Imp. Akad. nauk IV [1899], 127—130; srbski prevod: M. Barac, Iz stare srpske književnosti⁴ [1931], 54—57 [56]): Kiprski kralj reče Salomonovi ženi, ki je zdaj njegova kraljica: »*az' tebē ratiju ne v'zel jesam' n' ti sama bluda radi došla jesi*«. Podobno v ruski knjižni pripovedki o »Salomonu in Poru« (Pypin, Pamjatniki star. russ. literatury III [1862], 69; Tichonravov, Letopisi russ. lit. i drev. IV [1862], Materijaly str. 120). Stik narodnega izročila o »Nedogovorjeni ugrabitvi dekleta za nevesto« in o Salomonu in njegovi ženi je s tem vnovič ugotovljen. Ali je prišel motiv očitka v byline o Soloveju Budimiroviču in v »Meljavšico« neposredno iz pripovedk o Salomonu in njegovi ženi, torej samostojno, ali po posredovanju istega praobrazca o »Ugrabitvi neveste«, se ne da ugotoviti.

V bylinah o Salomonu in njegovi ženi, kjer se je staro »*piti*je zabuduščeje« (»*napitočky sonnije*«) po notranjem razvoju razvilo v kraljičino »junaško« popivanje, se je surovi motiv tolažbe z dobro in obilno opojno pijačo naravno pridružil tudi snubitvi. V baladah o »Nedogovorjeni ugrabitvi neveste« z motivom zvabitve na ladjo za tak razvoj ni bilo niti najmanjšega povoda, še manj v baladah o »Ugrabitvi mlade žene-matere«; v njih motiv tudi nima pametnega smisla. Motiv dobre jedi in pijače je mogel torej priti v inačice »Lepe Vide« gorenjskega tipa samo iz baladnih inačic ruskih bylin o Salomonu in njegovi nezvesti ženi. Take balade z motivom zvabitve na ladjo, združenim z motivom opojitve, so morale biti potemtakem razširjene tudi na Balkanskem polotoku do slovenskega ozemlja in so morda na Balkanu celo nastale (prim. vpliv na hrvaško in srbsko narodno balado o »Ženidbi Jova od Budima«, na bolgarsko o »Mitru Pomorjancu in Mariji Bělogradski«). Ker je ta grobi motiv v bylinah in v inačicah »Lepe Vide« gorenjskega tipa neločljivo združen tudi z vabilom v prešustvo, je tudi ta motiv v naše pozne inačice prišel iz pesmi o Salomonu in njegovi nezvesti ženi.

V kočevskih inačicah je o vabi z dobro jedjo in pijačo ostala samo sled v eni inačici (6 [Mar. 8], 41): *Mit deinen weißen Händen sollst du die Pipen (Faßhähne) aufdrehen*«, sicer pa so vpliv salomonovskega izročila spodrinili novejši motivi in celi odstavki iz pesmi o »Meererin« - »Primorki«, o sporazumni ugrabitvi dekleta za nevesto, pa tudi v balade o »Primorki« so zašli motivi in odstavki iz pesmi o »Lepi Vidi-Mari« in sicer v taki meri, da so raziskovalci lahko imeli »Meererin« samo za zmaličeno inačico »Lepe Vide-Mare«.

Od drugod je prišel v inačice »Lepe Vide« gorenjskega tipa tudi motiv vrnitve: Javlja se v dvojni obliki: kot čudežna vrnitev, ko Vido Sonce pripelje na dom (krop., vložek v hraški), in kot Vidin povratak v domači kraj, da odpelje sina s seboj na novi »dom« (hraška).

Hraška inačica spričuje, da je čudežna vrnitev na dom starejša. Ohranil se je namreč tu samo ostanek starejšega motiva, ki se je mlajšemu pridružil. Ko Sonce Vidi pove, da njen sin živi, prosi Vida, da bi se smela z njim vrniti domov, in Sonce ji to dovoli, češ da bo zaradi nje »napóne kôl maw ustávu, / da uš áno úro z meno^j počíwa«. Vida pa spotoma omaga (115: »napréj na mórm, nazáj na máram«) in — pesem se prelomi. Začne se druga pripoved o vrnitvi z moževim dovoljenjem, ne na dom, ampak v domači kraj po sina.

Motiv čudežne vrnitve iz notranjih razlogov ni mogel nastati v tipični »gorenjski« inačici z Vido prešuštnico, ampak v inačici, ki predstavlja šele prvo stopnjo v razvoju gorenjskega inačičnega tipa in motiva vrnitve; razvila pa se je iz podstave, ki je bila (ne glede na »meljavšični« motiv ugrabitelja posrednika) podobna podstavi dolenjskega inačičnega tipa in je otmiški in salomonovski motivi še niso znatneje razkrojili. Vida še ni prešuštnica, hrepeni po domu in otroku; ko v pogovoru s Soncem zve, da ji sinček še živi, prosi Sonce, naj jo vzame s seboj in Sonce to res stori: »Sonce jo je pripeljalo na dom« (krop.).

Isto spričuje tudi zunanji kriterij: kroparska inačica. Ta edina kolikor toliko čista inačica z vrnitvijo s Soncem še ni balada o Vidi prešuštnici, ampak balada starejšega značaja, v katero so se zapletli motivi mlajših inačic šele pozneje. Uvodne vrstice (1—4) so iste kakor v Breznikovem ihanskem zapisu; tudi besede o bolnem (»mladem«) detetu (krop. 14—15 = ih. 10—11); tudi ime je isto, ne Lepa Vida, ampak Mlada Vida. Zamorec je res ne pelje kot do jiljo k španski kraljici, a vrstici o pogači in vinu iz vabila v prešuštvo (gorenjskega tipa) sta zašli semkaj šele prav pozno, kar spričuje njihova neritmična oblika (zg. str. 322); tudi sicer o prešuštvu v vsej pesmi ni besedice. Pričenjajoči se razkroj pa je vendar že rahlo nakazan: Vida se pogovori s Soncem šele, ko je sinček že dorasel v dečka (39 s: »Tvoje dete pri kraj' morja gori in doli teče / No svojo ljubo mater kliče«); v vsem pogovoru s Soncem ni besedice o možu, zajet je zgolj v besedo »dom«, »domov« (29, 31, 33, 38, 42.

sklepni stavek). Krop. inačico je torej treba imeti za najstarejšo inačico gorenjskega tipa, inačico, ki je še na pol prehodna inačica, ne preveč okvarjena, in šele na pol gorenjska.

To spričuje tudi izvor motivu čudežne vrnitve.

Čudežna vrnitev je zašla v »Lepo Vido« pač iz srednjeveških legend, kakršne so bile zlasti v XIII. stoletju zelo priljubljene. Znani dominikanec Jacobus de Voragine (o. l. 1230.—1298.) pripoveduje v knjigi »Legenda aurea« prav podobno čudežno zgodbo o vrnitvi iz — saracenskega ujetništva:⁷

Neki bogat človek je dobil po priprošnji sv. Nikolaja sina ter mu dal ime Adeodatus (Bogdan). Tudi je dal božjemu svetniku postaviti kapelo v svoji hiši in je vsako leto njegov god praznično obhajal. Bil pa je tisti kraj v bližini dežele Agarencev (Arabcev). Bogdana so torej ob neki priliki Agarenci ujeli in ga kot sužnja prisodili svojemu kralju. Drugo leto, ravno ko je oče pobožno obhajal praznik sv. Nikolaja in je deček z dragoceno čašo v roki kralju stregel, se je deček spomnil svojega ujetja, žalosti svojih staršev in veselja, ki ga je bila nekdanj ta dan polna vsa hiša, in je začel prav iz dna srca zdihovati. Kralj je s pretnjami iz dečka izvlekel, zakaj tako zdihuje, in mu nato dejal: »Naj počne tvoj Nikolaj, kar hoče, ti ostaneš tu moj suženj!« Tisti trenutek pa se vzdigne silen vihar in pretrese vso palačo do dna, dečka pa odnese s čašo vred in ga postavi pred vrata cerkve, kjer so starši obhajali svetnikov god. In veselje vseh je bilo veliko. — Drugod se pa bere, da je bil omenjeni mladeč iz Normandije in da ga je na poti do morja sam sultan ujel in ga dal mnogokrat pred svojimi očmi pretepati. Ko ga je ravno na praznik sv. Nikolaja spet izbičal in v ječo vrgel in je deček tam jokaje molil za svojo osvoboditev in si želel veselega praznika, ki so ga starši po stari navadi tedaj obhajali, je, kot bi trenil, zaspal in se zbudil v kapeli svojega očeta.

⁷ Jacobus de Voragine, Lombardica historia que a plebisque Aurea legenda sanctorum appellatur (inkunabel frančiškanske knjižnice v Lj. [1897]), Legenda III: De sancto Nicolao, odst. G. — Opozoril sem na to legendo v zvezi z »Lepo Vido« že v DS LI (1939), 281—283.

Legenda izvira pač iz XII. stoletja; v 2. polovici XIII. stoletja, ko je »Legenda aurea« po raznih starejših virih nastala (o. 1255 ali med 1263 in 1288), je morala biti že dobro razširjena. Konec XIII. ali v začetku XIV. stoletja se je čudežna zgodba iz teh starejših virov »Lepi Vidi« že lahko priključila.

Če kroparska inačica s svojim nekako legendarnim zaključkom kaže, da je njen praobrazec priredil morda klerik na osnovi še malo okvarjene inačice prehodnega tipa, po osnovi in duhovni vsebini podobni še predhodnici dolenskega tipa »Lepe Vide«, se zdi, kakor da je izšel praobrazec hraške inačice iz krogov moralno precej ohlapnih vagantov, poklicnih pevcev igrcev: prireditelj je staro inačico kroparske »Mlade Vide« predelal v smislu inačic prehodnega tipa, ki so jih otmiški in salomonovski motivi že precej razkrojili.

Tipična hraško-kočevska skupina gorenjskega tipa »Lepe Vide-Mare« (Primorke) nam predstavlja Vido kot prešuštnico, ki se je na ugrabiteljevem gradu kot njegova »žena« čisto udomačila: ugrabitelj je njen »mož«, grad njen »dom« (hraška inačica je to omilila z Vidinim nezakonskim materinstvom). Zato se tudi ne vrne čudežno s Soncem na dom k otroku in pravemu možu, ampak gre samo v domači kraj po sina in ga vzame s seboj na novi »dom«. To je iz razkrojenih inačic prehodnega tipa. Izhodišče motivu vrnitve pa je isto kakor v kroparski inačici: Sončev odgovor, da Vidin sin živi. To je iz kroparskega inačičnega obrazca.

Zdi se celo, kakor bi ohranjene inačice govorile za to, da je novi hraško-kočevski obrazec »Lepe Vide-Mare (Primorke)« k staremu kroparskemu obrazcu dodal kar samo novo nadaljevanje: Vida poskusi priti s Soncem čudežno domov, pa spotoma omaga; zato si izprosi zdaj od »moža« dovoljenje, da se sme peljati z ladjo prek morja po sina in se z njim vrne. Tako hraška inačica; šest izmed devetih kočevskih daljših inačic pa je sončni čudež nadomestila z drevesnim čudežem (gl. str. 263 s.); torej večina inačic, 7 izmed 10.

Zoper to domnevo pa govore tehtni notranji in zunanji razlogi.

Notranji razlogi:

1. Motiva vrnitve s Soncem in z ladjo si v vseh potezah naravnost nasprotujeta, tako da prireditelj novega inračičnega obrazca ni mogel obeh skupaj uporabiti. S Soncem: čudežna vrnitev na dom brez ugrabiteljeve vednosti in zoper njegovo voljo za vedno; smoter: stari dom. — Z ladjo: vrnitev samo v domači kraj z ugrabiteljevo vednostjo, z njegovim privoljenjem in pomočjo in le na kratek obisk, da sina s starega doma pripelje na novi dom; smoter: novi dom.

2. Bistveno si nasprotujoči značaj Mlade Vide kroparske inračice (proti volji ugrabiteljeva priležnica, ljubi stari dom) in Sprelepe Vide, Lepe Mare-Primorke hraško-kočevskih inračic (z voljo ugrabitelju »žena«, ljubi novi dom).

3. Doslednost kroparskega obrazca v sebi in hraško-kočevskega v sebi (brez čudeža). Kroparski: hrepenenje po domu in otroku sili Vido k pogovoru s Soncem, od Sonca zve, da sin živi, takoj Sonce prosi, naj jo vzame s seboj, in Sonce jo pripelje na dom. Hraško-kočevski: hrepenenje po sinu (ne po domu) jo sili k pogovoru s Soncem, zve, da sin živi, prosi moža, da bi smela po sina, gre ponj in ga pripelje na ugrabiteljev dom.

Zunanji razlogi.

1. Viri obojih obrazcev vrnitve so zavestno in hotoma bistveno različnega značaja: motiv čudežne vrnitve s Soncem se naslanja na pobožne legende in je uporabljen pri Vidi, ki svoje grešno življenje mrzi; motiv vrnitve brez čudeža je iz bajeslovnih pesmi in iz pesmi, ki odsevajo staroindoevropske kulturne razmere, torej v jedru iz poganskih izročil in je uporabljen za Vido, ki svoje grešno stanje ljubi.

2. Poskušena vrnitev s Soncem je v hraški inračici vrinek iz kroparske inračice; to dokazuje skladnost besedila, ki pa je v kroparski inračici prvotnejše (hraška inračica polaga Vidino prošnjo Soncu v usta, v. 108), tudi je Vida tu (in še na treh mestih, ki so iz starih inračic) Mlada Vida, ko jo hraška inračica sicer vedno imenuje Sprelepa Vida:

K r o p., 43—48:

H r a š., 98, 107—110:

»O tiho, tiho, mlada Vida!

»Le tíh, le tiho, ti mwāda
Vida!...

Z menoj boš težko hodila»

Al ti boš z māno tēško hodiwa,
Dokēr boš mōgwa, tok dōuh uš
hodiwa

»»Oj naj hodim, kakor morem,
Jaz pa s taboj pojdem.««

»O poldne bom eno uro staval,

Jest se m napone koi maw
ustavu,

Pa še ti z manoj počij,»

da už ano ūro z menoj počiwa.

Glede imena Mlada Vida prim. še

Hraš., 9—10 (zamorec Vidi):

»Zakaj m pa vekaš, ti mwāda Vida?

Kaj s bwa gorš ta prve leta!

Ih., 6—7: »Kaj je tjab, ti mwada Vida? / Kaj z bwa gorš ta pārve leta!« — Krop., 5—7: »Mlada Vida, kako je to, / Da nisi več tako lepa, / Kakor si bila prva leta?«

Hraš., 37, 46 (obakrat zamorec ugrabljeno Vido tolaži):

»O năč na märej, ti mwäda Vida!«

Krop. 22 (enako): »Tiho, tiho, mlada Vida!« — Rudeževa, 61 (španska kraljica Vido tolaži): Nič ne maraj, ti lepa Vida!«

3. Najboljša kočevska inačica gorenjskega tipa B (št. 17) drevesnega čudeža ne pozna. Prav ta inačica pa je ohranila — edina! — ime Lepe Mare, »črnega« Lovra, pravilno obliko tožbe zaradi otroka (15—17: Ich hab daheim einen bösen jungen Sohn. * Bei Tage läßt er mich nicht arbeiten, * Bei Nacht läßt er mich nicht schlafen), pravilno obliko odhoda zamorčeve ladje (24—26: Er gibt dem Schifflein einen einzigen Schwung. * Sie hat gedacht, sie sei noch am Ende [Ufer], * Und war schon in der Mitte des Meeres), pravilno obliko zamorčevega vabila (31—32: Dort wirst du sein meine schöne Fraue, * Meine schöne Fraue, meine Schlüselträgerin); poskusila je celo — čeprav nerodno — zadelati vrzel, ki je nastala z opustitvijo pogovora s Soncem (37 do 43):

Dort ist sie gewesen sieben ganze Jahr.

Sie tritt hinauf in die Linen hoch,

Sie schauet umher weit und breit.

Gar weit und breit auf die andere Seite.
 Beim Wege da sieht sie die Hirtlein;
 Sie pfeifen und singen wohl alle schön,
 Nur das eine, das schauet so traurig.

(Sluti, da je to njen sin, in) prosi moža, da bi smela na »ono stran«.

Potemtakem pač ni dvoma, da je hraško-kočevska skupina gorenjskega tipa »Lepe Vide-Mare (-Primorke)« zaveden padelek kroparskega obrazca »Mlade Vide«, hkrati njegov nasprotak. Nastal je kot vagantska, bolj »sodobna« inačica pač kmalu za bolj starinskim, morda kleriškim vzorcem.

Ker pa je bil starinski vzorec motivično vse bolj enoten in dosleden, tudi sam na sebi bolj mikaven, zlasti zaradi čudežnega povratka s Soncem, so začeli pevci ta motiv, ki je s pogovorom s Soncem tako tesno zvezan, kar takoj vpletati tudi v novi vagantski obrazec »Sprelepe Vide«.

Tudi motivni obrazec vrnitve po sina v hraški inačici in v mlajšem kočevskem inačičnem tipu — z Vido prešušnico ali nezakonsko materjo — je zamišljen po tujih vzorcih, in ne po enem samem. Začetek zgodbe, da sme Lepa Vida šele po dolgih letih — sin je že pastirček — prvič v domači kraj in to le po vztrajnih prošnjah (hraš.: *Vida i gospóda utrúcowá, da i odjénov*; v kočevskih večinoma šele po čudežu s suhim drevesom), je povzet iz balad, kakršne se pojo o »Povodnem možu«, ⁸ »Travoberici Mari in zmaju« (zg. str. 118 ss.); primerjati je tudi balade, kakršne so »Mala Maleševka« (zg. str. 180, op. 8), ki do doma ne pride, ker spotoma zve, da so ji umrli otroci in mož, in o »V tujino omoženi mladi ženi«, ⁹ ki domov sploh ne sme. Motiv

⁸ SNP I, št. 81 (82). — O tem baladnem obrazcu prim. John Meier, DV II, št. 88; Der Wassermann. Nemški izvor, ki nanj Meier misli, — brez zadostnega dokaza — (seinen Ursprung wird das Lied in Deutschland haben...) je v tej daleč razširjeni bajeslovni baladi pač vsaj dvomljiv, zlasti še, ko je med Nemci strnjeno znana le na kolonizacijskem, prvotno slovanskem ozemlju.

⁹ SNP I, št. 90—91: Ugrabljena ženane sme obiskati matere; št. 97—98: V deveto deželo omožena; št. 99—101: Z roparjem omožena. — Snov je še indoevropska.

o otroku pa je tu zaobrnjen: medtem ko je v »Povodnem možu« in v »Travoberici Mari« otrok zastava, da se bo žena k vsiljenemu možu ugrabitelju spet vrnila, gre Lepa Vida - Mara-Meererin v domači kraj po otroka, da ga popelje na dom moža ugrabitelja. To je pač v zvezi z novo, ohlapno vagantsko moralo gorenjskega inačičnega tipa.

V zgodbi sami, ko Vida sina najde, spozna in »domov« vzame, pa so uporabljeni molivi, ki se spet in spet ponavljajo in spreminjajo v pravljicah raznih narodov: zavistna sestra, hudobna tašča, čarovnica ali kdo drug mladi kraljici, ki v moževi odsotnosti rodi, vzame novorojenčka in ga izpostavi, v vodo vrže ali v košari v vodo spusti, mladi materi pa podvrže mrtvega psa, mačico, spačka ali pa celo zatrdi, da je porodnica novorojenca požrla — to se ponovi navadno po večkrat; zloba in laž pa pride na dan prav tedaj, ko nedolžno mater peljejo na morišče, otroke, ki so jih dobri ljudje rešili in zanje skrbeli, najdejo in domov pripeljejo.¹⁰ Podobna je tudi zgodba o hudobni materi: ko je mož zaradi vojaške službe dolgo časa od doma, hudobna žena svoje nedorasle otroke spodi, češ da jih ne more več rediti, v gozdu skoraj od lakote umro, vračajoči se mož pa zapuščene sirotke najde, jih domov vzame in okrutno mater kaznuje.¹¹ Pridružil se je še motiv mačehe, ki s pastorkom grdo ravna.

Ta vrsta istih skupnih potez iz istih tujih pesemskih (in pripovedčnih) obrazcev ni mogla priti v kočevske daljše inačice in v hraško inačico samostojno, brez medsebojne genetične zveze. Ta resnica potrjuje Maroltovo domnevo, da so »Lepo Vido-Maro« daljšega tipa »prejkone ...

¹⁰ Tisoč in ena noč, Zavidni sestre; Valjavec, Nar. prip., Različite prip., št. XXXV. Mati zaklela sine u gavrane; Němcová - Debeljak, Pravljice I, str. 131ss. Sedem krokarjev; Brüder Grimm, Kinder- und Hausmärchen, št. 49. Die sechs Schwäne, št. 3. Marienkind (legendarno); prim. št. 76. Die Nelke, št. 31. Das Mädchen ohne Hände. Němcová - Debeljak, Pravljice I, str. 174ss. Hudobna mati.

¹¹ Andrić V, št. 106: Jurjevo siročenje. Prim. tudi »Nevesta pogubljena, dete zveličano« — Rabenmutter (sp. str. 337 ss.).

prav gorenjske seli preselile v novo (-pose-
ljeno kočevsko) ozemlje.«¹²

Medsebojno genetično zvezo potrjuje tudi izsledek, da je praobrazec daljših inačic gorenjsko-kočevskega tipa nastal na osnovi krajših inačic prehodnega tipa, v katerih je Lepa Vida-Mara le po zunanji sili zamorskemu gospodu prilježnica, a so njene misli, želje in hrepenenje še vedno pri njenem otroku in pri njenem možu (zg. str. 255). Ta tip se je ohranil sicer samo na Kočevskem in — v Bosni, a je moral biti nekdanj znan tudi na Gorenjskem. Prav bistveni (tuji) motiv tega tipa kočevskih inačic (hrvatska inačica ga ne pozna), zamorčeva tolažba, da mu bo Vida-Mara v belem gradu »gospa in gospodinja«, ki ji pa sledi takoj Vidin-Marin ugovor, da bi bila rajši sužnja (uboga dekla, svinjariča), se je ohranil v sledu tudi v hraški, kroparski in škofje-loški inačici, torej v vsem gorenjskem inačičnem tipu (Vida je bila poprej zamorcu dekla), izhaja pa iz baladnega obrazca o »Krvavi ženitvi« (zg. str. 319 s.), ki se je ohranila pri nas samo na Gorenjskem, med Nemci pa ob Renu in na Erdeljskem (zg. str. 195 ss.). Tudi ta prehodni tip je torej prišel na Kočevsko pač z Gorenjskega in so hrv. inačice mogle vplivati samo še na to, da se tip na Kočevskem ni izgubil.

Dokončnega potrdila, ki bi to sklepanje spremenilo v trden izsledek, sicer zdaj še pogrešamo, ker ne vemo, ali ni bil morda hraški inačični tip »Lepe Vide« nekdanj znan tudi še drugod po Slovenskem, ali ni morda znan še danes na Krasu. To potrdilo bi nam mogla nuditi munska inačica (gl. zg. str. 24). Omajati bi mogla Maroltovo domnevo samo, če bi združevala vse skupne poteze, ki so v kočevske daljše inačice in v hraško inačico zašle iz istih tujih pesemskih obrazcev, kar je zelo malo verjetno; odprla bi s tem možnost, da je prišel kočevski inačični tip iz Primorja. Ovrгла bi pa Maroltove domneve ne, kajti možnost, da je prišel z Gorenjskega, bi ostala še vedno odprta. Če pa je munska pesem inačica prehodnega tipa ali z njim kako v sorodu, bi omajala samo sklepanje glede izvora

¹² Fr. Marolt, Kočevski zbornik (1939), str. 309.

krajših kočevskih inačic; bila bi pa hkrati dragocen dokaz za kontinuiteto med hrvatsko prehodno inačico iz Bosne in izgubljeno gorenjsko.

Ker so Ortenburžani naselili današnje kočevsko ozemlje postopoma med leti 1330—1350, je moral nastati praobrazec hraške inačice in njenih kočevskih padelkov vsaj nekaj desetletij pred l. 1350., praobrazec prehodnega tipa pa vsaj nekako ob koncu XIII. stoletja.

Motivi, ki so zašli iz različnih pesemskih obrazcev samo v kočevske inačice in samo v hraško inačico, so nastali po letu 1350., torej v dobi, ko sta živeli obe inačični skupini v ločenih ozemljih svoje življenje.

V kočevskih inačicah je to predvsem motivni niz čudežno ozelenellega in vzcvetelega drevesa (zg. str. 263), poleg tega pa različni večji ali manjši odstavki iz balade o »Meererin« in druge manjše spremembe (n. m.).

V gorenjskem inačičnem tipu je to motiv dobre jedi in pijače. V hraško inačico pa je zašla še vrsta odstavkov iz tujih pesemskih obrazcev, ki jih ni ne v kočevskih inačicah ne v drugih slovenskih, in dajejo zato hraški inačici nekak svoj značaj.

Že slog hraške inačice se loči od drugih inačic »Lepe Vide«. To ni več skopi, strnjeni, zgolj stvarni, pa zato toliko učinkovitejši slog stare balade, kaže se marveč že težnja po nekoliko bolj širokem izražanju, težnja po orisništvu (vv. 10—13, 17—19, 30—31, 58—59, 81—82, 86—90, 104 do 105, 120—124) in po izražanju čustev oseb, ki govore ali o katerih se govori (33—34, 63—64, 67—69, 83—85, 94—96, 116—119, 125—126), zlasti Lepe Vide in njene ihte. Prav iz te želje so se sprejeli tudi odstavki iz drugih pesmi.

Najvažnejši taki vstavki so v Vidinem pogovoru z Luno in Soncem. Besede, s katerimi Vida obakrat ta pogovor pričinja (vv. 61—62 = 92—93), so iste, s katerimi se pričinja pogovor s Soncem v najstarejšem ohranjenem odlomku *kresne* pesmi, ki se nam je ohranila v Majerjevem in Jarnikovem zapisu od

Zilje;¹³ tudi prvi del Sončevega odgovora je v obeh pesmih enak (vv. 99—103 = 3—4 kit.). Celo še več: iz hraške inačice je mogoče dopolniti tisti dve vrstici, ki sta v Majarjevem in Jarnikovem zapisu izpadli. Pač dokaz, da je vstavek zelo star.

Hraška inačica (Po Maroltu)

- 91 »Oj čakej, čakej, ti rměno sōnce! (Z, 5—6)
t mam vlik povedat, še več prašate.« (Z, 7—8)
99 »Jest te na mōrm prōv nāč čakate, (Z, 9)
mam vlik hodite, še več obsjate: (Z, 10)
101 te vsōče hribce n pa (...) dolince, (Z, 11)
po bēwāh cēstah, po vélčāh mēstah (Z, 12)
gvāwtno gospōdo tud bōge srōte.« (Z, 13—14)

(Sonce začne pripovedovati o Vidinem sirotku (prim. Z, 15 ss.).

Ziljska kresna pesem (Po Jarniku, SNP III, št. 5130)¹⁴

2. »Le čakej, čakej, sonce,	5	Vse dolince ino hriberce,	
Oj r'mjeno sončice,		(Vse ceste ino meste;	
Jas ti mam w'liko powēdati,			
Pa še w'liko weč prašati.«		4. Vso gvawtno gospodo,) 13	
		Tudi sve boje s'rotice.	
3. Jas pa ne mō čakati,	9	Są zjutra tovn wygnani	
Man w'liko obsjevati,		Na tą merzua rosa. . .	

Primerjanje obeh besedil je tudi v ritmično-slogovnem pogledu mikavno. *Kresna pesem*, kakor nam jo podaja *hraška inačica* »*Lepa Vida*«, je zložena vsa še v pripovednih dolgih vrsticah, samo v 101. je v drugi polovici pomanjkljiva (*n pa dolince* nam. *n šroke dolince*). Pesem je potemtakem starejša od XIII. stoletja. Zanimivo je tudi opazovati, kako se je v novejši obliki pripovedna dolga vrstica spreminjala v kratke vrstice z asonancami (to je doslej edini primer, da nam je kaj takega mogoče): kako so se polovične dolge vrstice daljšale (gl. v. 91 = 5 + 6;

¹³ SNP III, št. 5129 (M. Majar), 5130 (U. Jarnik), kit. 2.

¹⁴ V oklepaju je dodano spopolnilo iz Maroltove hraške inačice, okrajšano po vzorcu vrstice 101. = kit. 3, 3.

$92 = 7 + 8$, $103 = [13] + 14$), kako cele krajšale ($99 = 9$, $100 = 10$, $101 = 11$). O času, kdaj se je kresna pesem vdelala v predhodnico hraške »Lepe Vide«, pa nam ta opazovanja ničesar ne povedo; vemo le to, da se je v tistem času kresna pesem pela še po starem.

Druga dva vstavka v Vidinem pogovoru s Soncem pa nam pojasnjujeta, da se je to zgodilo gotovo precej časa po XII. stoletju. To sta dve mesti iz narodne balade »Nevesta pogubljena, dete zveličano«, ¹⁵ V »Lepo Vido« sta se vdelala pač v istem času kakor stara kresna pesem; kajti takoj po besedi o »vbogih srotah« začne Sonce pripovedovati o Vidinem sirotku pastirčku — v kresni pesmi pa je potem govor o deklah, ki se na sonce kregajo, in o pastircih, ki se zaradi njega jokajo (v Majarjevi inačici). Te vrstice so pravilne pripovedne dolge vrstice:

104 Tam po mejah u brègeh zelenah,
 òlpo zelènah, òlpo ograjènah,
 toj sín òpce n pa kòze zeì pase.

To je pastirc, ki ovčice pase, kozarič, ki kozice pase v zelenem bukovju, borovju, gozdeku, na zelenem travniku, zeleni muravi, ki ga potem majhen deček kot ujca nagovori, tretje zavrženo dete njegove sestre, ki zdaj kot nevesta z zelenim vencem sedi na svatovščini; prvi dve sta umrli, njega pa je Marija rešila in redila in ga zdaj pošilja na svatovščino; tam pa pride nad mater-detomorilko božja sodba, hudobci jo primejo in odneso v pekel, dečka pa vamejo angeli v nebesa ali pa postane duhovnik.

Lepa zvezda med kresno pesmijo in začetnimi besedami balade o detomorilki v Sončevem odgovoru je dal povod, da se je v Lunin odgovor sprejel še drug odstavek iz te balade, pripoved o rešitvi tretjega deteta, in to močno nasilno, preziraje vsakršni pomislek glede časa, ki je v predlogi pretekkel od rešitve novorojenca do sodbe nad detomorilko. Na Vidino

¹⁵ SNP I, št. 171—181, 11 inačic s Kranjskega, Goriškega, Koroškega in štajerskega; J. Glonar, Stare žalostne (1939), I. Kastelec l. 1838, iz Dobrunj (125), II. Zemljic - Glonar od Sv. Tomaža v Slovenskih goricah.

vprašanje, kaj ji je storiti, ko vsa obupava, ji Luna odgovori, da njen »*ujc po mórje gòr n_dóle hode*« (67) in premišljuje, kaj se ji je zgodilo, njen stari oče da je umrl (67—70, same ponarejene prip. dolge vrstice), nato šele ji sporoči, kakor v Smoletovi inačici, da »*Sín tojmo svečo so snòč držále, * k mòji bwò nárjeno, k mòji bwo vročeno*« (spet ponarejeni dolgi vrstici). Nato pa sledi pripoved o rešitvi — bolnega dojenca, ki je takoj nato po Sončevem odgovoru že pastirček:

- 73 Ga_i žalik_žena zagovariwa,
u_zwato pårto usga òdewa,
v mægwo_ga_i skriwa, v gòrè ga_i vzewa.
Dəžnè vetròv ga_ujo zázibával,
ujò dròbne káčce ga previjále
pa hwádna rósà ga_u podojiwa.

To niso ponarejene, ampak porušene pripovedne dolge vrstice; dve (vv. 74—75) sta neoporečni, torej 33,3 %; Orešnikova kranjska inačica balade o »Nestvi pogubljeni, detetu zveličanem« jih pa ima 62,8 % (70 %). Žal pa se prav v tej inačici ustrezni odstavek ni ohranil (SNP I, št. 171).¹⁶

¹⁶ Orešnik - Lepstanski, Slov. Glasnik 1867, 230—231:

- Pobič je zjutraj zgodaj vstal
In je ovčice na pašo gnal.
K njemu je prišlo dete mlado,
Dete mlado ter kar nagó.
5 »Bog daj dobro jutro, ujček moj!
Bog daj dobro jutro, ujček moj!«
»Jaz pa že nisem ujček tvoj,
Saj nimam več ko dve sestričice.
Ena ravno zdaj jemlje moža,
10 Druga je pa še premajhina.«
»Če ga jemlje, naj ga jemlje,
Saj je imela že sinke tri:
Enga je bla vrgla v morje,
Drugega je bla v koprivije,
15 Mene je bla vrgla v kladije.«
»Če je pa temu takó,
Tak poženiva kmalo domú.«
Pobič je ovčice domu gnal,
Dete je pa kar za njimi šlo,
20 Dete mlado ter kar nagó.
Šla sta zdaj v hišo ohcetno.
»Tu sta zdaj obe sestre moje,
Ktera je tedaj mati tvoja?«

Mlajše inačice, ki so mitološki odstavek ohranile, so dale vsemu dogodku legendarno lice¹⁷ ali so mu legendarne poteze dodale;¹⁸ dve pa sta zamolčali vsaj bajeslovno ozadje in govorita samo o naravi, ki se je za dete zavzela.

- »Una je ta prava mati moja,
 25 Ki za mizo v krancelnih sedi,
 Z rudečimi pankelci mrmoli.«
 »Če je to res temu takò,
 Naj pride póme hudobe,
 Kolikor je na svetu listja, trave!«
 30 Po njo je prišlo zdaj hudobe,
 Kolikor je na svetu listja, travé.
 Starašina je vzel majolkico
 In jo natočil štrihano:
 »Nu, pij zdaj, dete mlado,
 35 Dete mlado ter kar nago!«
 »To je zdaj prvi trunček moj,
 Prvi ino tudi poslednji;
 O da bi prišlo po me angelcev,
 Kolikor je v majolki kapelj bilo!«
 40 Ponj je zdaj prišlo angelcev,
 Kolikor je v majolki kapelj bilò:
 Dete se v nebesih veseli,
 Mati pa na dno pekla gori.

Razmerje med pravičnimi dvodelnimi dolgimi vrsticami in zmaličenimi je $43 : 28 : 15 = 100 : 62,8 : 37,2$; če prištejemo k pripovednim dolгим vrsticam še nabuhli vrstici 5–6 (prv. »Dobro jutro, ujšek moj, * Dobro jutro Bog vam daj; prim. SNP I, št. 172, vv. 5–6: En dober večer, ujšek moj, * En dober večer Bog vam daj), je razmerje $43 : 30 : 13 = 100 : 70 : 30$. — Med drugimi inačicami se je ohranilo največ sledov pripovednih dolgih vrstic v Trnovčevi inačici iznad Gorice (SNP I, št. 172: 17 izmed 43 vrstic: 39,8 %) in v Peganovi iz goriške okolice (SNP I, št. 173:11 med 40 vrsticami (27,5 %).

- ¹⁷ SNP I, št. 172, Trnovčeva iznad Gorice: »... moja mamica,
 30 »Katera zelen šapû imá: Trikratov me povila je,
 Pod murvo me rodila je, Tri leta me redila je,
 Pustila me kot dujo ž'vaû. Pa me poslala je sedaj
 Marija k meni pršla je, K moj' mami na ženitni raj.«

¹⁸ Stare žalostne, in. II., str. 130, od Sv. Tomaža v Slov. goricah (Toplak):

- 29 »Mene pa je porodila Topli vetri so me greli,
 pri eni votli búkvici, rosa me napajala,
 tam me noter položila angelci so me zibali,
 v tisto votlo búkvico. Marija me nadajala.«

Podobno SNP I, št. 173. obširneje št. 179, in Stare žalostne, in. I, str. 127 s.

Obe sta važni. Prva, Trstenjakova od Sv. Jurja ob ščavnici (SNP I, št. 178), ima vse poteze hraške inačice, le žalik žene ne. Dete očita materi:

19 »Nikaj, nikaj, sneha ti,
Si bila mati treh otrok:
Enega si vergla v morje,
V sivo, globoko morjé:
Drugega si vergla med svinje,
Mene pa med špičasto ternjé.
Mene so oblaki pokrivali,
Ti hladni vetri zibali,
Rane rose nadajale,
Te drobne kačice povijale!

Druga, inačica Zinke Kavčičeve iz Št. Jurja ob J. ž. (SNP I, št. 180) pa nam razloži, od kod v hraški inačici nenadoma (v. 76—78) prih. čas; mati ji varstva narave želi. (Kritici sta v zapisu zamenjani.)

33 »Enga vrgli ste med svinje, 29 Vem še, kaj ste govorili,
Ki so ga raztrgale, K' ste me pod klado devali:
Enga pa v globoko morje, Topli vetre naj te ziblje,
V tistem se je potopil. Hladen dežek kopa naj!«

Tudi za zgodovino te narodne balade je inačica, ki jo je v odlomku ohranila hraška »Lepa Vida«, zelo važna. John Meier misli o tej baladi (DV II, št. 96. Die Rabenmutter), da je nemškega izvora in da je od tam prišla tudi k Slovencem, kočevska inačica (C) pa da kaže samo na koncu, kjer se govori o maševanju. »morda« vpliv slovenskih inačic.¹⁹ Če je za legendarne inačice nemški izvor morda ver-

¹⁹ John Meier, DV II, str. 261: Die vorstehende, in manchen Formen etwas bänkelsängerisch gefärbte Ballade, die im ganzen deutschen Raum gesungen wird, gehört hier zu den jüngeren Liedern, wengleich die zahlreichen Gottscheer Fassungen eine ältere Entstehungszeit, als es die Aufzeichnung (Anfang des 19. Jahrhunderts) ist, nahezu legen scheinen. In der mitgeteilten Gottscheer Variante ist das Lied in die dort typische heimische Form gegossen, und der Schluß, wo erzählt wird, daß das Kind Priester geworden sei und seiner Dankbarkeit durch Messelesen für Hirten, Großmutter und Pate Ausdruck gegeben habe, mag vielleicht aus dem Slowenischen stammen, wohin das deutsche Lied auch gedrungen, und wo es charakteristisch umgestaltet ist.

jeten — dokazan ni — za b a j e s l o v n o b a l a d o, ki je starejša od XIII. stoletja (pripovedna dolga vrstica!), gotovo ne; nemški naziv *žalik žena* (Salige Frau) ničesar ne spričuje, stopil je lahko šele pozneje za starejšo slovensko ime (vila); da se vile za otroke zavzamejo, v slovanski narodni poeziji ni redek pojav. Važneje pa je, da se je ohranil motiv dete zibajočega vetra in dete napajajoč rose tudi v srbski narodni pesmi v sorodni, pa vendar čisto drugačni zvezi (Vuk V, št. 671: *Ženidba s mora Hasen-age*, gl. zg. str. 219, op. 7): Mati vdova, ki se drugič moži, prisiljena pusti dete v gozdu, da ga vetrovi zibljejo, rosa napaja; ko ga pa divje zveri raztrgajo, mati od žalosti umre. To kaže, da sloni balada o detomorilki, v pekel obsojeni, še na starejših osnovah, ki so na Balkanu še vidne, med Nemci pa jim ni sledu.

Ta vložek v hraški inačici »Lepe Vide« je ohranil le še sledove pripovedne dolge vrstice, dasiravno je balada o pogubljeni detomorilki pri Slovencih starejša od XIII. stoletja; to spričuje, da se je kontaminacija predhodnice hraške »Sprelepe Vide« s kresno pesmijo in s to balado izvršila razmeroma pozno, gotovo ne še v začetku XIV. stoletja, ob času, ko je predhodnica sama nastala. Kaj več o času, kdaj se je to zgodilo, danes še ne moremo povedati.

XIII. STRNITEV IZSLEDKOV

Ko na koncu povzemamo, kar je razprava dognala o izvoru, razvoju in razkroju tragične narodne balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilcu neverniku« (Scibilia Nobili — Zogna Riin — Donna Candia — Donna Canfura — Ta bucurana — La Bella — Lepa (Mlada) Vida — Mlada nevestica), se hočemo ozirati tudi na znake, ki bi nam mogli odkriti, kje in v katerem kulturnem okolišu se je ta narodna balada izoblikovala in kod se je po svetu razširila. Oporo nam bo nudilo prvič domovinstvo baladnih obrazcev in zgodovinskih izročil, iz katerih so povzeti njeni bistveni motivi, drugič zgodovinske razmere, iz katerih je balada vzrasla, tretjič etnološka razširjenost predhodnic naše balade, pa tudi njenih inačičnih tipov s pojavi odrivanja in razrivanja, spajanja in prekrivanja (preplastitve) njenih tipov in inačic.

Predhodnice

I. Tragična balada o »Mladi vdovi-materi, zoper svojo voljo ločeni od svojega dojenca« (Osiroteli mladi vdovi-materi, str. 214—227): Umirajoči mož prosi ženo, naj se toliko časa še ne omoži, da bo sinka dojenca oddojila in v dečka (mladeniča) odgojila; očetna družina pa jo po starem indoevropskem družabnem pravu že kmalu potem odpelje z doma njenega umrlega moža domov, da bi jo oddala, t. j. prodala, drugemu možu, in jo tako odtrga od njenega dojenca, ki ostane seveda v družini njenega rajnega moža. Mlada vdova ob tej ločitvi od žalosti umre. V tej baladi o »Osiroteli mladi vdovi-materi« gre zgolj za tragični boj med dolžnostmi, ki jih ima žena-mati do svojega otroka in do očetne družine, med osebno vestjo in oblastjo, ki jo ima družba; o kakem verskem in kulturnem nasprotju med materjo in osebami, ki jo od otroka odtrgajo, ni nikakega sledu, tudi ne o kakršni koli zunanji sili.

Neprostopvoljna ločitev mlade matere od njenega dojenca je tudi osnova tragičnemu zapletku in tragičnemu koncu v baladi o »Ugrabitvi mlade žene matere po pomorskem plenilecu«.

Baladni obrazec o »Osiroteli mladi vdovi-materi« je zapustila najstarejšo sled, drobno sicer, pa neoporečno, v *Odiseji* (Od. XVIII, 269—270; zg. str. 224—227). Ohranila pa se je, kolikor danes vemo, samo pri Srbih in Hrvatih (zg. str. 214—221); nekdanj so jo pa poznali tudi Slovenci (pogovor s Soncem v vseh inačicah »Lepe Vide«). Bila je sicer, kakor kaže njeno pravno in družabnokulturno ozadje (zg. 221—224), nekdanj tudi last drugih indoevropskih družin, dokazana pa je doslej samo pri balkanskih narodih.

II. Tragična balada o »Krvavi ženitbi« (John Meier, DVM II, št. 46), nasilni ugrabitvi neveste, pri kateri ugrabitelj ubije nevesti očeta, mater in brate; nevesta v poročni noči od žalosti umre (gl. zg. str. 194—197). Tudi v tem baladnem obrazcu ni nikakega verskega ali kulturnega nasprotja med »nevesto« in ugrabiteljem.

Iz tega baladnega obrazca izvira motivni niz nasilne ugrabitve v sicilskih inačicah balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilecu« (Scibilia Nobili). Prišel pa vanjo ni neposredno, ampak posredno (gl. II/III).

Baladni obrazec o »Krvavi ženitbi« se je do danes ohranil le v nemških inačicah iz renskih pokrajin in z Erdeljskega ter verjetno v slovenskih (iz Kroepe, zg. str. 196 s.). Kakor pričajo hrvatske, srbske in bolgarske inačice balade o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku« (II/III), pa je bila nekdanj razširjena tudi po vsem Balkanu; uporabil ga je že Homer v Brizeidini tožbi za padlim Patroklom v *Iliadi* XXII, 290—299 (zg. str. 194 s.).

III. Starokrščansko izročilo o antiohijskih mučenkah Dioklecijanove dobe (Eusebius, *Historia Ecclesiae* VIII, 12, 3—4; zg. str. 190—199) in narodne legendarne pesmi o njih (zg. str. 202 do 206). Starokrščansko izročilo poroča: Poganski zavistniki

(φθόρος) izslede, kje se je preganjalcem skrila imovita in spoštovana krščanska gospa iz Antiohije s svojima dvema hčerama, slovečima zaradi lepote in kreposti, jih ovadijo poganskim oblastnikom ter zvabijo v mreže, katere jim nastavijo rimski vojaki (δικτά στρατιωτικά). Da bi ušle skrunjenju in nevarnosti odpada od vere, sklenejo umreti, »zateči se h Gospodu« (τὴν ἐπὶ τὸν κύριον καταφυγῆν). Ko jih vojaki ob reki ženejo proti Antiohiji, jetnice sredi poti stražnike premotijo, da se nekoliko oddaljijo (pač s pretvezo, da se hočejo umiti), in skočijo v vodo. — Narodna legenda o »Čobanici mučenici«, kontaminacija tega izročila z legendo o sv. Barbari, je združila vse tri mučenke v eno samo osebnost, svetniško devico, ohranila pa iz zgodovinskega sporočila le-to vrsto motivov: njeno bogastvo, lepoto in krepost, ovadbo pri »poganskem« oblastniku (ki je postal mohamedovski vladar), zvabitev v nastavljeno mrežo (prevaro), sled skoku v vodo; vzklika pred skokom v vodo sta ohranila tudi moralni in verski nagib temu skoku (zg. str. 205). Dodan je še sklep: nad njenim grobom postavijo cerkev.

Iz tega zgodovinsko-legendarnega izročila je prešel v balado o »Ugrabitvi mlade žene matere po pomorskem plenilcu neverniku« motiv verskega nasprotja med krščansko ženo-materjo in zgrabiteljem nevernikom (mohamedovcem), motiv skoka v vodo in njegov nagib, vendar pa v najstarejšo obliko balade (z nasilno ugrabitvijo: predhodnico Scibilije Nobili) ne neposredno, ampak posredno po baladi o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku« (II/III). Na De Radovo albansko in kalabrijsko inačico z zvijačno zva-bitvijo na ladjo (zg. št. 1, 3) pa je vplivala tudi narodna legenda sama: cerkev nad grobom mrtve žene-matere, njene roke svečniki v cerkvi (zg. str. 207). Vendar je mogoče, da je ta motiv iz sicilskih inačic »Scibilije Nobili« odpadla zaradi kontaminacije z »Odkupom«.

Zgodovinsko sporočilo o antiohijskih mučenkah je grškega izvora; tudi legendarna pesem o njih je izpričana — v kontaminaciji z legendo o sv. Barbari — samo pri Hrvatih (Čobanica mučenica), torej spet na Balkanu.

II/III. Tragična balada o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku« (str. 183 do 189, 192—194): Slava o lepoti krščanskega dekleta iz imovite in imenitne družine se razširi tudi k nevernikom mohamedovcem. Mohamedovski veljak se je hoče polastiti; s svojo vojno družino ali vojsko s silo vdre v njen utrjeni dvor (mesto, grad), ubije tam njenega brata in jo zvezano odpelje, hoteč jo vzeti za ženo (sužnjo, priležnico). Spotoma, ko jo ženejo ob reki (peljejo na ladji), prosi, da bi ji roke razvezali, češ da se hoče umiti. Ko pa se to zgodi, skoči v vodo. Iz vzklika, s katerim to stori, se vidi njen odpor proti skrutitvi in proti neverniku (bratovemu morilcu), v eni inačici (o »Ivovi sestri«, Andrić V, št. 50) izraža vzklik »Jezus!« tudi verski razlog skoka v vodo (zateči se hoče h Gospodu!).

Ta baladni obrazec se je razvil iz balade o »Krvavi ženitvi« (II.) tako, da se je vnesel vanj iz starokrščanskega izročila o antiohijskih mučenkah — prav za prav iz narodne legende o eni izmed hčera (III.) — motiv verskega nasprotja med krščansko devico in poganskim nasilnikom in da se je nadomestila smrt od žalosti z motivnim obrazcem skoka v vodo (zg. str. 197). Baladni obrazec je s tem močno pridobil, ker aktivnemu nasilstvu ugrabiteljevemu v prvi polovici balade stoji zdaj v drugi polovici nasproti prav tako aktiven odpor.

Iz tega baladnega obrazca se je izoblikoval najstarejši baladni tip »Ugrabitve mlade žene-matere po neverniku pomorskem plenilcu«, predhodnica sicilske »Scibilije Nobili« z motivom nasilne, ne zvičajne, ugrabitve.

Baladni obrazec o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku« je v različnih inačicah razširjen, kolikor zdaj vemo, pri Hrvatih, Srbih in Bolgarih, najbolj pri zadnjih dveh narodih; verjetno pa je, da so znane tudi Grkom, česar pa z ljubljanskimi književnimi pripomočki zdaj žal ne morem ugotoviti.

IV. Baladni obrazec o »Zvičajni ugrabitvi veljaške neveste« z motivnim nizom zvažitve na ladjo z dragocenim blagom (zg. str. 292—308). Najstarejša, še ne

povsem tipična oblika nam je znana po Herodotovi pripovedki o Ióji; Herodot sam jo označuje kot perzijsko (Historiai I, 1—2, 4), k Perzijcem pa je došla od pomorskega naroda Feničanov (zg. str. 304).

Inačice so v raznih oblikah najgosteje razsejane po Balkanskem polotoku, pri Bolgarih (tudi v Rusiji), Srbih, Hrvatih in Slovencih s Kočevci (zg. str. 292—302). Dospale pa so tudi daleč na zahod k Špancem (E. Seemann, Jahrbuch für Volksliedforschung VII [1941], 68) in pustile gredoč sled tudi v balearski inačici balade o »Odkupu« (zg. str. 178, op. 4); daleč so segle tudi na vzhod, kjer so se na Ruskem kontaminirale z motivi iz pripovedke o Salomonu in njegovi nezvesti ženi (Solovej Budimirovič, zg. 293; druge inačice gl. E. Seemann, 66—67) in oddale bylinam o Salomonu in njegovi ženi motiv zvažitve na ladjo (zg. str. 276—277). Od tam so kontaminirane inačice nastopile pot proti severu v Skandinavijo in na Dansko ter od tam spet na zahod v Bretanjo, Normandijo, v okolico Bordeauxa (E. Seemann, 67—68).

Kolikor je mogoče danes videti, je motivni niz zvažitve na ladjo z dragocenim blagom v tem baladnem obrazcu doma; kakor kaže Herodotova pripovedka, se je v njem izoblikoval po notranjem razvoju, in sicer na Vzhodu. Iz tega baladnega obrazca je prišel tudi v albanско-kalabrijski tip balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilcu neverniku«.

Izvor

A I. Najstarejši tip: tragična balada o »Nasilni ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilcu neverniku«, predhodnica sicilske narodne balade o »Scibiliji Nobili« (št. 5—6). Življenjsko okolje je velikaško-plemištvo.

Slava o lepoti mlade krščanske gospe iz imenitne in bogate družine, soprogi krščanskega veljaka, se razširi tudi prek morja k nevernikom mohamedovcem. Mohamedovski veljak sklene, da se je polasti; s svojo vojno družino pride z ladjami do bližnjega пристanišča, se z mornarji po krščansko preob-

leče, vdere z njimi v moževi odsotnosti s silo v njeno palačo in jo odneso na ladjo. — Žena začne tožiti, kaj bo zdaj z njenim dojenčkom, brez matere bo moral od lakote umreti; ugrabitelj ji surovo odgovori: ga bodo že kako spitali, nje pa ne izpusti, zdaj je njegova (in bo njemu rodila otroke); žena pa se upre: češ da ne bo jedla ne pila ne spala ne zdrava ostala; to tudi stori. — Prvo priložnost, ki se ji nudi — ko mornarji zaspe — pa uporabi, da se vrže v morje in utone.

To je skoraj brez spremembe motivni obrazec balade o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku«. Bistveni razložek pa je, da je na mesto nasilno ugrabljenе sestre, ki naj bi postala priležnica morilcu svojega brata, stopila žena in mati, ki naj bi postala priležnica tistemu, ki jo je siloma odtrgal od ljubljenega moža, rodila otroke tistemu, ki je kriv, da bo moral njen prvorojenček od lakote umreti: na mesto tragike »Krvave ženitve« (II) je stopila tragika »Osirotele mlade vdove - matere« (I). Naravno je, da je pri tem odpadel motiv bratovega umora, umetniško pomembno pa, da ga ni nadomestil umor moža: ves tragični boj in tragična smrt mlade žene-matere izhajata tako iz enega samega motiva: nasilne ločitve od žnине mlade družine, moža in dojenca, predvsem pa od dojenca. Tako je nastala skladna nova umetnina, ne pa prisiljena kontaminacija dveh različnih baladnih obrazcev.

Iz baladnega obrazca o »Osiroteli mladi vdovi materi« je le en sam motivni niz: tožba mlade žene-matere, kaj bo zdaj z njenim sinčkom dojenčkom; ugrabiteljev odgovor, da bodo za dojenca že mož in družina kako skrbeli, da pa bo ona zdaj njegova žena (in bo seveda njemu druge otroke rodila; tudi v »Osiroteli mladi vdovi-materi« svojci vzamejo vdovo domov, da bi jo oddali drugemu možu); odločna ženina zavrnitev ugrabiteljeve »tolažbe« in njegovega predloga. — V tem prizoru prnje med materjo in nasilnikom se bojuje tako v baladi o »Osiroteli mladi vdovi-materi« kakor v baladi o »Ugrabitvi mlade žene-matere« odločilni tragični boj. Kot srce in duša je postavljen v novi baladi prav v središče in veže

začetek balade (Nasilno ugrabitev) iz »Krvave ženitve« in sklep (skok v vodo) iz starokrščanskega izročila o antiohijskih mučenkah, oblikovanega v narodni legendarni baladi, v skladno ubrano enoto.

Ta najstarejši baladni obrazec o »Nasilni ugrabitvi mlade žene-matere po neverniku pomorskem plenilcu« se nam ni ohranil, pač pa se da še skoraj vsa vrsta njegovih motivov razbrati iz močno kontaminiranih inaiče »Scibilije Nobili« iz okolice Marsale in Borgetta na skrajnem zahodu Sicilije (št. 5—6); ugrabiteljeva surova »tolažba« glede otroka in izjava, da bo ugrabljenka njegova »žena«, pa se je ohranila, kontaminirana z mladimi dostavki, tudi v ugrabiteljevem odgovoru na ženino tožbo v hraški inaičici (Sprelepi Vidi, št. 15) in v kočevskih padelkih prehodnega (št. 12: Mar. 2 in 6) in gorenjskega tipa (št. 17: B; št. 18: G [Mar. F]). Gl. zg. str. 228—232.

Razvoj

A II a. Albansko-kalabrijski baladni tip o »Zvijačni ugrabitvi mlade žene-matere po neverniku pomorskem trgovcu-plenilcu« z motivom zvažitve na ladjo z dragocenim oblačilnim blagom. Življenjsko okolje je patricijsko meščansko.

Mohamedovski pomorski trgovec, ob priložnosti tudi plenilec, pristane pri krščanskem obmorskem mestu in s svilo in svilenim blagom, ki ga dober kup prodaja, privabi meščanke, da ga v množicah prihajajo kupovat. Naposled pride na ladjo tudi lepa, imenitna mlada gospa. Njeno spremstvo iz neznanega vzroka ostane na suhem — prvotno so ga kupci pač kako zvalili v stran — in ko gospa blago izbira, ladjo odrinejo. Ko se ogleda, je že daleč od brega. — Osrednji del balade, njeno jedro in duša, prnja med ugrabljenko in ugrabiteljem, je bil prvotno takšen, kakor smo ga razbrali iz inaiče najstarejšega tipa in se je, pomnožen z mlajšimi dodatki, ohranil celo še v hraški inaičici; v albansko-kalabrijskih inaičicah ohranjeni se je z mlajšimi motivi na razne načine preoblikoval, prvotna oblika pa je le še vidna (gl. zg. str. 299 ss.). S prošnjo, da bi smela še enkrat pogledati proti domu

in svojcem, ugrabljena žena-mati nato ugrabitelja premoti, da ji dovoli stopiti na jadrnik, in, ko se ladja nagne, skoči v vodo z vzklikom, ki pojasnjuje namen njenega dejanja: da se obvaruje skrutitve in nevarnosti odpada od vere. — Njeno truplo valovi odlože na suho; nad grobom matere mučenice postavijo cerkev (njene roke so v cerkvi svečniki).

Poglavitni razložek nasproti staremu baladnemu obrazcu je motivni niz zvabitve na ladjo, povzet po baladi o »Zvijačni ugrabitvi neveste kraljične«; nadomestil je nasilno ugrabitev, izvirajočo iz balade o »Krvavi ženitvi« (II), prijem pa mu je nudila zvijača nasilnih ugrabiteljev prvotne balade, da se preoblečejo za kristjane: tam po videzu kristjani, tu trgovci. Motiv zvijačne prošnje, s katero se ugrabljenka odtegne neposredni pažnji svojih stražnikov, in cerkvene počastitve njenega trupla, kar oboje izvira iz starokrščanskega izročila o anti-ohijskih mučenkah, oz. legendarne pesmi o eni izmed njih, mučenki devici, morda nista nova, ker sta v »Scibiliji Nobili« lahko odpadla; drugi vsaj bi bil moral odpasti že zaradi nadaljevanja, koncu priklopljene balade o »Odkupu« (gl. str. 207).

Baladni tip o »Zvijačni ugrabitvi mlade žene-matere« z motivom zvabitve na ladjo z oblačilnim blagom se je ohranil pri kalabrijskih Albancih, ki so ga v XV./XVI. stoletju prinesli s seboj iz stare domovine — pomohamedanjeni Albanci so balado seveda izgubili, in pri kalabrijskih Italijanih. Nekdaj pa je moral biti ta baladni tip znan tudi široko po Balkanskem polotoku in to še do nedavna, ker je razmeroma mladi motiv poskušnega odkupa iz njega prešel v mlajše srbske bolgarske in hrvatske inačice balade o »Zvijačni ugrabitvi veljaške neveste« (zg. str. 307 s.).

O starosti tega inačičnega tipa priča srvnem, novelistični ep »Rother«. Osnovan je po baladni predhodnici sicilske pripovedke o »Zvijačni ugrabitvi mlade žene-matere po njenem očetu«, ker je od doma pobegnila in se brez očetovega dovoljenja poročila. Ta balada je nastala pri južnoitalskih Normanih z združitvijo motivne vrste nor-

dijske balade o Hildi (Hildesage) z motivno vrsto stare italiske inačice baladnega tipa A II a. Za časa prve križarske vojske je prišla taka normanska balada po igrcih na Nemško in bila tam neznanemu pesniku za osnovo epa o »Rotheru«, ki se je začel iz baladnih pesmi oblikovati v ep že o. l. 1120. Normanska baladna predhodnica sicilske pripovedke je morala torej nastati vsaj že v drugi polovici XI. stoletja v Južni Italiji (in je z njimi prišla tudi v Sicilijo). Baladni obrazec o »Zvijačni ugrabitvi mlade žene-matere po neverniku pomorskem trgovcu-plenilcu« z motivnim nizom zvabitve na ladjo z dragocenim blagom je torej morala nastati že pred drugo polovico XI. stoletja (zg. str. 267—271, 277—289, zlasti 287 s.).

A II b. Slovenski ihanski inačični tip »Lepe Vide« (»Mlada Vida«): baladni tip o »Zvijačni ugrabitvi mlade žene-matere po neverniku pomorskem plenilcu« z motivom zvabitve na ladjo z zdravilom za bolnega otroka. Življenjsko okolje je občečloveško, ljudsko.

Mlada Vida ob morju plenice pere. Po morju priplava barka in se blizu nje ustavi; v njej je zamorec, pomorski trgovec, ki ga Vida že iz dekliških časov pozna. Vpraša jo, zakaj ni več tako lepa kakor prejšnja leta; Vida odgovori, da ima doma »hudobno«, t. j. nespečno, bolno dete in zato nima pokoja ne ponoči ne podnevi. Zamorec da ima v barki zdravilnega korenčja, treba je le, da ga zavre in dete v zavrelci skoplje, pa se bo dete takoj umirilo (ozdravelo). Vida seveda stopi v barko. — Kar sledi, je vse kakor v (prvotnem) albansko-kalabrijskem inačičnem tipu: neopaženi odhod ladje, Vidina prnja z zamorcem, odločna zavrnitev njegove ponudbe, skok v vodo; odpadla je le zvijačna prošnja, ki naj bi Vidi ta skok omogočila: besedi sledi takoj dejanje.

Najvažnejša novost ihanskega inačičnega tipa nasproti (prvotnemu) albansko-kalabrijskemu je ta, da je v njem vse zunanje in notranje dogajanje od zapleta do tragičnega boja in katastrofe strnjeno okrog samega bistva baladnega problema, materinstva in razmerja matere do otroka.

Izločeno je iz njega vse, kar ne spada k bistvu: izločene so vse stranske osebe, meščanke, ki bi pred Vido kupovale ali ne kupovale zamorčevega svilenega blaga, svakinja, strežniki in strežnice, ki bi jo spremljale, mornarji, ki bi jo ujeta stražili in bi jih bilo treba z zvijačo preslepiti; sama celo plenice pere; izločen je celo Vidin mož, ki je samo idealno navzoč kot tisti, ki je Vidi poleg otroka v misli, ki se mu kakor otroku za nobeno ceno noče izneveriti, ki mu hoče tudi za ceno življenja ohraniti neomadeževano dušo in telo. Tudi iz Vidine osebnosti same je izločeno vse, kar ne spada k bistvu materinstva: da je imenitnega rodu, v vsej okolici spoštovana, bogata, dobra ubožcem. Naravno, da se je moralo svileni blago, ki z materinstvom ni v nikaki zvezi, umakniti zdravilu za otroka: tudi na ladjo jo mora zvabiti materinska ljubezen, ne lepa obleka bodi zase, bodi svakinji za poroko. Zato je otrok ne le dojenec, ampak neboljen, nespečen, bolan otrok; zato je blago, s katero jo zamorec na ladjo zvabi, pomirjevalno sredstvo, zdravilo za bolnega otroka.

To zdravilo je bilo v prvotni obliki uspavalno sredstvo za nespečnega otroka. Razloček med njim in zdravilom ni velik; saj nespečnost pri otrocih izvira skoraj vedno iz bolezni, največkrat iz nerednega delovanja prebavil — večina otrok, ki umre v prvem letu, umre zaradi tega in pomisliti moramo, da je nastala ta oblika balade v srednjem veku, ko je bila umrljivost dojenčev zelo velika. Uspavalno sredstvo tudi v Breznikovi inačici še jasno preseva izza besed o »*hudobnem*« detetu, ki noč in dan ne »*pomoukne*« (Kramarjeva inačica rabi za to istopomenski izraz »*mlado dete, ki mi cele noči joka*«) in ki naj bi po kopeli iz zdravilnega korenčja »*preci mernó postavá*«. Isto menjavanje izrazov »*mlado*« in »*hudobno*« opazujemo tudi v kočevskih inačicah: skoraj vse govore o »*mladem*« sinu, nekatere o »*hudobnem*«, inačica B (št. 17) pa kakor ihanska o »*hudobnem mladem sinu*«, ki materi podnevi ne dá, da bi prišla do dela, ponoči ne do spanja (zg. str. 78. op. 4), zamorčevo zdravilo pa bo storilo, da jo bo pustil spet spati (n. m., op. 5). Pavlinovičeva hrvaška inačica pa govori sicer o bolnem detetu (*čedo prenejako*),

ki vse noči ne zaspi in mati z njim ne, »*neznana delija*« pa ji obeta »*od sank trave*«. Motiv uspavalnega sredstva, ki naj bi dete pomirilo, je grškega izvora (str. 309 ss.).

Ihanski tragični tip »*Lepe Vide*« (»*Mlada Vida*«) se je ohranil do današnjih časov samo na Slovenskem in še tam samo v ihanski fari. Kakor pa pričajo mlajši inačični tipi, ki so se iz njega razvili, je bil ihanski tip nekdanj razširjen ne le na široko po Slovenskem, ampak tudi med Hrvati in, kakor dokazuje srvnem. novelistični ep »*Rother*«, tudi drugod na zahodu Balkanskega polotoka, verjetno ne samo med drugimi južnimi Slovani, Srbi in Makedonci, ampak tudi med drugimi balkanskimi narodi, Grki in Albanci. Morda je segel tudi v Apulijo, za kar bi govoril »*Rother*«.

Motiv zdravilnega sredstva, ki je iz stare balkanske (apulske?) inačice došel v ep o »*Rotheru*« (pred l. 1120.), dokazuje tudi starost tega inačičnega tipa in to že z zdravilom, ne šele z uspavalnim sredstvom.

Razvoj v stran

a) S poudarkom uspešne dejavnosti

H + AIIa. Sicilska pripovedka o »*Zvijačni ugrabitvi mlade žene-matere po njenem očetu*«, ki jo je zapisal l. 1929. prof. Vincenzo Russo v *Deliji*, prov. Caltanissetta. Začetek je isti kakor v inačičnem tipu AIIa; motivni obrazec prnje med ugrabljeno ženo in ugrabiteljem, ki je ni ugrabil zase, ampak za očeta, je povzet iz stare (italske) inačice slovenske »*Meljavšice*«; motiv, da jo dá ugrabiti oče (ne pa snubec), ker je zbežala zdoma in se brez njegovega dovoljenja poročila, je iz nordijske »*Hildesage*« (H); skok v vodo je spet iz inačičnega tipa AIIa, a z drugo motivacijo (hoče spet k možu in otroku) in z drugim učinkom: junaško dejanje ji uspe, žena-mati splava na breg in se vrne domov.

Pripovedka je ostanek stare normansko-italijanske balade, omenjene pri inačičnem tipu AIIa. Ta baladna predhodnica se nam ni ohranila. Pač pa se je ohranil iz nje odlomek kot vložek v borgetttski inačici »*Sci-*

bili je *Nobili*«, zgodba o hčeri, ki je oče noče dati nikomur za ženo in ki zato z ljubim pobegne z doma ter se z njim brez očetovega dovoljenja poroči. Ta zgodba, ki jo *Russova* sicilska pripovedka omenja samo mimogrede v razgovoru ugrabljene žene-matere z ugrabiteljem, očetovim odposlancem, je bila nekdanj prvi, uvodni del balade, njene predhodnice. Zg. str. 280 s.

Posredno pa. po srvnem. novelističnem epu »*Rotheru*«, se je ohranila tudi še vsa zgradba normansko-italijanske baladne predhodnice sicilski pripovedki. Po njej je namreč osnovana prva polovica tega epa, ki obsega zgodbo o Rotherovi nevarni snubitvi in ugrabitvi Konstantinove hčere kot Rotherove neveste (prvi del epa) in zgodbo o zopetni ugrabitvi Rotherove žene po njenem očetu (osrednji del epa). Kakor dokazuje odlomek italijanske predhodnice sicilske pripovedke, ki je vložen v začetek borgettske inačice »*Scibili Nobili*« in ustreza prvemu delu epa o *Rotheru*, se ta prvi del prvotno ni končal z zvabitvijo neveste na ladjo, ampak z dogovornim ubegom. Osrednji del pa se je moral končati tako kakor sicilska pripovedka: ugrabitelju, očetovemu odposlancu se je sicer posrečilo zvabiti Rotherovo ženo na ladjo in jo od brega odpeljati, a mlada žena mu je ušla s skokom v vodo, splavala na suho ter se vrnila k možu in otroku. V to zgodbo — ki ne govori samo o noseči ženi, ampak o ženi-materi, sodi tudi motiv zvabitve na ladjo z zdravilom za otroka, povzet iz stare balkanske (tudi apulske?) inačice ihanskega tipa »*Lepe Vide*«, ki tu še ni bil po igrško potvorjen v sleparski »čarovni« kamen.

»*Kratkemu epu*« o *Rotheru* (R I), ki se je začel o. l. 1120 (1100) iz baladnih pesmi oblikovati in obsegal ta prvotni osnutek, se je ob razširitvi v večji ep (o. l. 1150.), pridružil še drugi del (R II), ki obsega drugo polovico epa o *Rotheru*, zgodbo o Rotherovem vojnem pohodu proti Carigradu, s katerim si ženo spet pridobi; osnovan je po drugem delu pripovedke ali verjetneje baladne pesmi o »*Salomonu in njegovi nezvesti ženi*«. Ob tem presnavljanju se je moral sklép prvotnega »kratkega epa« (R I) seveda predelati: Konstantinovemu odposlancu se ne posreči samo,

da Rotherovo ženo na ladjo zvabi, ampak jo tudi res odpelje v Carigrad k njenemu očetu. Skok v vodo, vrnitev k možu in otroku iz baladne predhodnice sicilske pripovedke se je zamenil s sklepom stare balkanske ali južnoitalske inačice naše »Meljavšice«, balade o »Zvijalni ugrabitvi neveste«. Hkrati se je žena-mati, ki mora skrbeti za dojenca, spremenila v nosečo ženo; zakaj, ni težko uganiti. V R I. ali ob razširitvi v daljši novelistični ep se je pridél tudi k prvemu delu motivni obrazec zvabitve neveste na ladjo, a se netipično predelal (zvabitev s strahom, z izmišljenim sporočilom, da je Konstantinova vojska poražena in da Carigrada ni mogoče pred pogani ubraniti); sklep, ki govori o veselju kraljice matere, da je njena hči Rotherova nevesta in bo njegova kraljica, spominja sklepa bolgarske balade o »Milki Kotlenki in Petru trgovcu«, kjer se mati veseli, da bo njena Milka »bjala Garkinja«, in je povzet po stari njeni balkanski inačici.

Najstarejši kompozicijski osnutek epa o Rotheru, »kratki ep« (R I), torej ne obsega, kakor so doslej mislili, samo prvi del, zgodbo o Rotherovi ženitvi, ampak tudi osrednji del z zvabitvijo Rotherove žene na ladjo in njeno ugrabitvijo. seveda z drugačnim sklepom. Povsem tipično oblikovana zvabitev in ugrabitev osrednjega dela ni, kakor so doslej mislili, zamišljena kot ponovitev netipične zvabitve in ugrabitve prvega dela in ni prirejena po pripovedki ali baladi o Salomonu in njegovi nezvesti ženi, ampak narobe. Nadaljevanje (R II), ki se je pridejalo »kratkemu epu«, ko se je snoval veliki »ep za branje«, ne obsega, kakor so doslej mislili, osrednji in drugi del vsega »Rothera«, ampak samo drugi del o Rotherovem vojnem pohodu proti Carigradu in samo ta del je prirejen po izročilih o Salomonu in njegovi ženi.

b) S poudarkom na tragični trpnosti

*A II b + Ps (iz I). Tragična balada o »Zvijalni ugrabitvi mlade žene-matere po neverniku pomorskem trgovcu-plenilcu« z motivom zdravila in pogovora s Soncem. Z razborom izločena podstava mlajših hrvatskih in slovenskih (kočevskih) inačic in inačičnih tipov (B, C).

Resnica je, da so se vse mlajše hrvatske in slovenske (kočevske) inačice »Lepe Vide«, »Lepe Mare«, »Mlade nevestice« razvile iz ihanskega in ačičnega tipa (zvabi-
tev na ladjo z zdravilom za bolnega otroka, A II b).

Resnica je, da se je v vseh teh mlajših inačicah bolnemu otroku pridružil tudi »stari mož« — v nekaterih se je iz tega »starega«, t. j. bolehnega, sitnega moža razvil »hudi« mož.

Resnica je tudi, da v vseh teh mlajših inačicah ugrabitelj mater-ženo prepelje v tujo deželo.

V vseh teh mlajših inačicah žena-mati na tujem Sonce (Sonce in Luno) vpraša, kako je zdaj na njenem domu, t. j. po otroku in možu, in Sonce (Sonce in Luna) ji to pove. V nekaterih inačicah s »hudim možem« je vprašanje po možu odpadlo, v najmlajših preteče med prihodom žene-matere na tuje neka daljša doba.

V kočevskih inačicah, starejših krajših in mlajših daljših, tega pogovora s Soncem (in Luno) zdaj ni več, sledovi pa kažejo, da so slovenske predloge, po katerih sta kočevska in ačična tipa prirejena, pogovor s Soncem poznale, da so ga pa Kočevci spremenili ali opustili: v krajšem in ačičnem tipu so ga spremenili in so vsebino pogovora s Soncem (hrepenenje po otroku in možu) z malodane istimi besedami prenesli v sklepni pogovor z ženinim gospodarjem ugrabiteljem (zg. str. 258); v daljšem in ačičnem tipu (»gorenjskem«) so ga opustili in tako je nastala v pripovedovanju vrzel: iz in ačic ni razvidno, od kod mati ve, da je njen sin — po sedmih letih — še živ; v slovenskih inačicah gorenjskega tipa zve to od Sonca (zg. str. 262).

Iz tega nujno sledi, da so vsi mlajši slovenski in ačični tipi »Lepe Vide« s hrvatsko inačico vred izšli iz nekega skupnega občnega baladnega tipa o »Ugrabitvi mlade žene matere«, ki je združeval v sebi te štiri skupne znake, glede podrobnih potez pa so se inačice lahko razhajale.

Ta skupni baladni tip je nastal iz katere izmed starih in ačic ihanskega in ačičnega tipa »Lepe Vide« s tem, da se ji je odpahnil značilni sklep. skok v vodo.

pridejal pa po zgledu mlajšega tipa tragične balade o »Osiro-teli mladi vdovi-materi« prihod v drug kraj, pogovor s Soncem in smrt od žalosti (zg. str. 241 s., 247, 248 i. dr.): tragični dejavni odpor — skok v vodo — se je tako umaknil tragičnemu trpnemu odporu, odporu trpljenja — smrti od žalosti (zg. str. 315 s.).

V tej baladni obliki je moral motivni obrazec ženine prnje z ugrabiteljem nujno dobiti drugačno vsebino in obliko:

a) Zamorčev posmeh Vidini skrbi za dete in njegovo dojenje, kakor sta ga ohranili sicilska »Scibilia Nobili« in De Radova kalabrijska inačica (Donna Candia) — v Breznikovi ihanski inačici je (ne brez sledu) odpadel — se je moral na domestiti z nekakšno tolažbo, nekoliko grobo posneto po materini tolažbi v baladi o »Osiro-teli mladi vdovi-materi« (hraška inačica in kočevske: kdor ga bo maral, ta ga bo že podojil). Zg. str. 252 s., 261.

b) Surova napoved, da bo ugrabljena žena zdaj zamorčeva priležnica, ki ji nujno sledi skok v vodo, je morala dobiti vabljevejše lice. To se je zgodilo na dvoji način: 1. ugrabitelj, zamorski gospod ji pokaže svoj beli grad, češ da bo odslej v njem njegova gospa in gospodinja (iz balade o »Krvavi ženitvi«, zg. 253, 319 s.); 2. zamorec Lepe Vide ne ugrabi zase, ampak jo pelje španskemu kralju za kraljico (poznejša prememba: španski kraljici za dojiljo): iz »Meljavšice«, zg. str. 314 s.

c) V inačicah b_1 je na tej osnovi tudi Vidin ugovor dobil milejše lice: »*Rajši najnižja sužnja kjerkoli kakor tvoja gospa!*« (iz balade o »Ribniški Alenčici«, zg. str. 318); v inačicah b_2 je Vidin ugovor (prim. Ih, 25 do 26) odpadel in je ostala samo tožba zaradi otroka (Ih, 24—25: *Kako se boš ti, dete, milo jokalo* [Ih, 21: *Kaj boš ti, dete, zdaj počelo*], * *Ko ne boš matere več imelo!*«).

Le tako se je mogel dejavni odpor — skok v vodo — umakniti trpnemu odporu, le tako se je mogel tragični sklep (smrt od žalosti) odložiti do prihoda v tujo deželo.

Tu so se inačice nujno že od vsega začetka razhajale. Saj se s pogovorom s Soncem podaljšani tragični praobrazec »Lepe Vide« ni širil kakor nova pesem: iz kraja v kraj, od pokrajine do pokrajine se ni raznašala vsa tista inačica, ki se ji je prvi dodalo novo nadaljevanje, ampak samo kompozicijska misel, pobuda za združitve že znanih krajevnih inačic balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere« s takisto že znanim pogovorom s Soncem iz krajevnih inačic balade o »Osiroteli mladi vdovi-materi« — »stari mož« seveda ni zahteval posebnih sprememb. Novi razvoj baladnih inačic in tipov »Lepe Vide« z motivom pogovora s Soncem torej ni izšel od enega samega baladnega praobrazca (čeprav se je seveda v eni inačici spočel), ampak od novega baladnega tipa.

V novem baladnem tipu so se posamezne poteze iz obeh predhodnic tudi spreminjale in nove dodajale. K tem je šteti mimo »starega moža« pač tudi sporočilo, ki ga mati od Sonca dobi, sporočilo o sinčkovih smrti; dokazan je v Rudeževi-Smoletovi inačici. Ni pa izključeno, da je to sporočilo že v baladi o »Osiroteli mladi vdovi-materi« starejša kakor beseda, ki nam je ohranjena v Vukovi mlajši inačici »Ljube Malog Radojice« (Vuk I, št. 739, 85: *Več je željna tvoga milovanja*).

Ritem in slog kočevskih krajših inačic »Lepe Mare« in Rudeževe-Smoletove inačice »Lepe Vide«, tudi motivna analiza, dokazujejo, da je ta z razborom izložena podstava mlajših hrvatskih in slovenskih (kočevskih) inačičnih tipov »Lepe Vide« nastala vsaj pred koncem XII. stoletja.

B. Dolenjski elegični tip »Lepe Vide«, ki se je ohranil samo v Rudeževi-Smoletovi inačici.

Razvil se je iz tragične balade o »Lepi Vidi« z motivom pogovora s Soncem (A11b + Ps), in sicer iz inačične skupine, v kateri ugrabitelj mlade žene-matere ne odpelje zase, ampak za španskega kralja (b_1) in je v Vidinem odgovoru odpadel razvneti upor, ostala pa tožba zaradi otroka (c_1). Ko se je tragični sklep — smrt od žalosti, morda dve vrstici

(*Lepa Vida pade omedli*, * *Pri tej priči dušo pusti*; str. 248) — opustil (s tem se je začel razkroj stare tragične balade o »Lepi Vidi«), je v zamorčevi tolažbi ugrabljene žene-matere stopil na mesto španskega kralja, ki naj bi mu bila Lepa Vida žena, španska kraljica, Lepa Vida pa bi naj bila dojilja njenemu sinku, španskemu kraljiču. To se je zgodilo, ker je bila osebnost Lepe Vide ob času, ko je praobrazec tega inačičnega tipa nastal, kot žena-mati mučenka še vzvišena nad vsakršnim sumom nezvestobe (zg. str. 316).

V prvem delu balade (v obsegu starih inačic) se ob tej preosnovi ni skoraj nič spremenilo (kralj - kraljica; dojenje je dobilo drug pomen). Besedilo drugega dela pa se je znatno pomnožilo: pogovor s Soncem se je spopolnil (sin umrl — mož te išče), morda se je hkrati tudi že razširil v pogovor s Soncem in Luno. Vrstni red pa je bil drugačen kakor v ohranjeni Rudeževi-Smoletovi inačici (prim. kroparsko in hraško inačico: najprej Luna, potem Sonce): Luna o sinovem umiranju in očetovem iskanju, Sonce o sinovem pokopu in moževem iskanju. Čisto nov je sklep, pogovor španske kraljice z jokajočo se Lepo Vido.

Ritmična oblika in slog novih dodatkov, ki se od ritma in sloga v starem besedilu nič ne ločita, dokazuje, da je praobrazec dolenjskega inačičnega tipa nastal vsaj že ob prevalu XII./XIII. stoletja (zg. str. 171, 316); izhodni tip (Allb + Ps) torej vsaj pred koncem XII. stoletja.

Okrnitve in dodatki v Rudeževi-Smoletovi inačici, nastali po vplivu tujih baladnih obrazcev in mlajših inačic, so iz mnogo poznejšega časa: tolažba s prijetnim življenjem v sužnosti (iz gorenjskega inačičnega tipa, konec koncev pa iz balade o Salomonu in njegovi nezvesti ženi; zg. str. 322 ss.); izguba motivnega niza zvabitve na ladjo z zdravilom; zamorčeva tolažba, zmaličena v vabilo k ubegu od doma (iz kočevskih prav mladih inačic; zg. str. 35 s., 243 s.).

Razkroj albansko - italjskih inačic

Pri albansko-italijanskih inačicah balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere poneverniku pomorskem plenilcu« (trgovcu-plenilcu) je razloče-

vati četverni način razkroja: 1. razkroj po kontaminaciji z drugimi baladnimi obrazci ali njihovimi sestavnimi deli, šivi pa se še poznajo; — 2. razkroj posameznih motivnih obrazcev, predvsem obrazca prnje med ugrabljenno ženo in ugrabiteljem; — 3. razkroj z neskladno združitvijo več motivov iste inačice z ustreznimi drugačnimi motivi sorodnih baladnih obrazcev; — 4. razkroj vse inačice, ki se je ohranila zaradi izgube važnih prizorov le kot odlomek.

Samo prva dva načina sta zasegla z enakimi ali enakšnimi spremembami več inačic, samo na prvi način je nastal nov inačični tip.

1. Kontaminacijske inačice, v katerih se je prvotna tragična balada spremenila v balado s srečnim izidom.

A I + O. Sicilska balada »Scibilia Nobili« (št. 5 do 6); prvotno balada o »Nasilni ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem plenilcu« (A I), ki se ji je predejala balada o »Odkupu« (O).

Prvotna tragična balada se je zvezala z balado o »Odkupu« (zg. str. 177 ss.) tako, da mornarji Scibilijo Nobili, ki je skočila v morje, spet iz vode potegnemo. Ostala pa je široka zev: v prvem delu (t. j. v stari baladi s spremenjenim motivnim obrazcem prnje, gl. t. 2.) ugrabitelj *lu Ginerali* moževo ponudbo odkupa noče sprejeti, tudi če bi mu vso ladjo z zlatom naložil, v drugem delu (baladi o »Odkupu«) pa mornarji — ne več *lu Ginerali* — zahtevajo zanjo odkupnino in še dosti manjšo, kakor je tista pogojna, ki jo je *lu Ginerali* odbil: *Tri liuna, tri farcuna, * Quattru culonni chi d'oru su'*; žena pa se s prošnjo za odkup ne obrne takoj do moža, ampak kakor dekle iz balade o »Odkupu« najprej brez uspeha na očeta, mater, brata, sestro, nato šele na moža (kakor dekle v baladi o »Odkupu« na ljubega).

V začetek bórgettske inačice je vdelan še prvi del baladne predhodnice sicilske pripovedke (H + A II a), zgodba o hčeri, ki je oče noče dati nobenemu možu za ženo, ki pa zato z ljubim od doma po-

begne in se brez očetovega dovoljenja poroči (Hildesaga zg. 280 ss.). V marsalski inačici te zgodbe ni. V obeh inačicah je uvodni stavek, da Scibilia Nobili »*si cerca a maritarsi*«, ki je z baladnim obrazcem o »Ugrabitvi mlade žene-matere« v nasprotju, pa tudi z vrinkom iz sicilske pripovedke ne soglaša; prišel je iz baladnega obrazca o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po nevernik-u«. Nasprotje je borgetttska inačica z novim vrinkom poskusila odstraniti (zg. str. 284, op. 20).

A II a + O. Bruzzanova albanska inačica (št. 2). Prvotno je to balada o »Zvijajući ugrabitvi mlade žene-matere po pomorskem trgovcu-plenilcu«, ki se ji je pozneje pridejala balada o »Odkupu«, skrčena na sam odkup po možu. Še ta ostanek pa se je z združitvijo s sklepom prvotne balade, počastitvijo trupla utopljene žene-matere, tako spremenil, da ga je komaj spoznati: mornar (prv. mornarji) »Lepe« ne reši iz morja, da bi jo za sužnjo prodal ali dobil zanjo odkup (O), ampak najde njeno truplo na obrežju, kjer se je ubila (obilna kri na poti: premenjeno iz II A a). Odreže ji kite in jih ponuja (nam. prvotne žive sužnje) na trgu v nakup; njen mož jih spozna (in odkupi; premenjeno iz O). Z mornarjem gre na kraj, kjer je ta truplo našel (po II A a). Tam »Lepo« pozdravi: »*Dekle, nesrečno dekle!*« Lepa pa mu odzdravi: »*O fant moj nesrečni!*« »Lepa« je torej še živa! In ni žena, ampak dekle (po O)!

2. Razkroj motivnega obrazca prnje. Ta je zajel obe sicilski inačici »Scibilije Nobili« (št. 5–6; pred kontaminacijo z balado o »Odkupu«?), De Radovo kalabrijsko inačico (št. 3; Donna Candia) in Bruzzanovo albansko inačico (št. 2; Ta bucurana).

Pod vplivom baladnega obrazca o »Odkupu« se je vdela v motivni obrazec prnje motiv poskušene ga odkupa; mož, ki ob sporočilu o nesreči pridirja na obrežje in odkup ponudi, je pri tem nadomestil ženino »varvanje«, taščo, sva-kinjo, inačičnega tipa A II a (str. 305 s.). Ta novi motiv je spravil v nered ves prizor prnje: v vseh štirih inačicah je ženino (nemo) prošnjo, da bi se smela vrniti, prevzel mož.

v vseh treh italjskih inačicah tudi njeno tožbo, kaj bo z otrokom, ko ne bo imel materinega mleka (v albanski je otrok sploh odpadel; gl. t. 3), v sicilskih inačicah celo piratovo zasmehljivo zavrnitev materine tožbe zaradi otroka in dojenja, ki se je v očetovih ustih seveda spremenila v skrb. Tako ženi-materi ni preostala nobena beseda več iz tega prizora (alb.) ali vsaj v tem prizoru (Scib. I, II), ali pa je ženamati morala prevzeti tolažbo vdovine matere glede otrokovega dojenja iz balade o »Osiroteli mladi vdovimateri« (I). Zato pa je »Scibilia Nobili« le v malo drugačni obliki prenesla ves pogovor iz prizora prnje na poznejše mesto, pred skok v morje, v De Radovi kalabrijski inačici pa vsaj materino zavrnitev ugrabiteljeve sramotilne ponudbe, da bo njegova priležnica. Gl. zg. str. 288—231.

Inačice baladnega tipa A IIa z motivom odkupa so morale biti znane tudi široko po Balkanskem polotoku, ker je ta motiv iz njih prešel tudi v mlajše inačice baladnega obrazca o »Žvijačni ugrabitvi neveste« z motivom zvažitve na ladjo z dragocenim blagom (IV). Gl. zg. 307 s., 349.

3. Razkroj inačice po neskladni združitvi motivov prvotne baladne oblike z ustreznimi drugačnimi motivi sorodnih baladnih obrazcev.

Tako se je do konca razkrojila Bruzzanova albanska inačica (št. 2). Ta bucurana (La bella) združuje v sebi kar troje osebnosti iz raznih baladnih obrazcev: mlado mater-ženo iz osnove (A IIa), sestro iz baladnega obrazca o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta (II/III) in deklet iz balade o »Odkupu« (O). V baladi pa prevladuje predstava, da je Ta bucurana deklet; od žene-matere tako ni dosti več ostalo.

O ženi so ostali sledovi samo še v njenem imenu. Pripovednik imenuje njenega moža dvakrat »il *signore di lei*« (vv. 10, 47), ona pa ga kliče enkrat svojega brata (*fratello mio*, 35 — iz II/III), drugič svojega fanta (*giovine mio*, 59 — iz O). Njo imenuje »njen gospod« samo še v pogajanju za odkup kot svojega ženo z lastnim imenom *Ta bucurana* (vv.

13, 17, 21 — iz A IIa; prim. *La bella* v sicilski pripovedki, *Lepa Vida*), za njim tudi ugrabitelj (vv. 15, 19, 23); drugod je tako možu kakor drugim osebam in pripovedniku samo še »*fanciulla*« (58—37, — 5, 42) in »*giovine*« (7).

O materi pa ni več ne duha ne sluha. Pod vplivom baladnih obrazcev o dekletih je izginil iz balade otrok, izginila skrb za dojenje in je odpadel celo skok v morje, torej ravno bistveni motivi tragične balade o ženi materi, ki jo pomorski plenilec odtrga od dojenčka. Skok v vodo se je razen tega nadomestil kar z neverjetno okorno zamišljeno potezo (morda je tudi ta od kod izposojena, pa tega nisem mogel ugotoviti): ugrabitelj, *il cane Turco*, ki je pravkar odbil moževo ponudbo, da bi mu ženo z zlatom odtehtal, se razjezi, ker toži za domom in bratom, in jo v jezi sam vrže v morje.

Podobno se je zmalčil tudi dodatek iz balade o »O d k u p u« (gl. t. 1: A IIa + O).

4. Razkroj vse inačice. Algranatijev odlomek kalabrijske inačice (št. 4: Donna Canfura) je razmeroma dobro ohranil uvodni prizor (vv. 1—6), sicer pa je ostalo samo še nekaj besed o prihodu gospe Canfure v stanico (na ladji, kjer naj bi izbirala blago) in o njenem skoku v vodo (9—10).

Razvoj hrvatskih in slovenskih (kočevskih) inačic

C I. Prehodni inačični tip: Lepa Vida je zoper svojo voljo priležnica ugrabitelju, zamorskemu gospodu. — Ohranjene inačice: hrvatska o »Mladi nevestici« (št. 11), kočevske krajše inačice C, Mar. D (št. 12), Mar. Z.; — kontaminacijske z »Meererin«: Mar. M₁₋₄; — pozabljene inačice: slovenske, iz katerih se je razvil gorenjski inačični tip (C II).

Prehodni inačični tip je prav za prav samo okrnjen tragični baladni tip »Lepe Vide« - »Mlade nevestice« z motivom pogovora s Soncem, kakor smo ga iz ohranjenih mlajših inačic razbrali (A IIb + Ps.).

Osnova izgubljenim slovenskim in ohranjenim kočevskim inačicam je bila inačična skupina, v kateri

ugrabitelj, zamorski gospod, ugrabljeno ženo-mater tolaži, da bo v njegovem belcem gradu »gospa in gospodinja«, ona pa ga zavrne, da bi bila rajši kjer koli najnižja dekla (b_1-c_1 ; ohranjeno v kočevskih inačicah, sledovi v inačicah gorenjskega tipa). Tudi hrvatska inačica je izšla po vsej verjetnosti iz iste skupine (delija, gosposki junak, ugrabi »mlado nevestico« zase, ne za drugega). Iz te osnove je nastal novi tip tako, da je konec balade, odgovor Sonca na ženina vprašanja in z njim povezani tragični sklep, smrt od žalosti, brez sledu odpadel.

Sto okrnitvijo se je bistveno oškodovala duhovna vsebina balade. Tragična osebnost matere junakinje, ki ob dejavnem odporu s skokom v morje in prostovoljno smrtjo nasilnika zmore, matere mučenke, ki ga ob trpnem odporu s smrtjo od žalosti spravi ob sadove nasilja, se je s tem spremenila v ubogo skrunjeno sužnjo, milovanja vredno slabotno žensko, ki misel na dom sicer še vedno v srcu in duši nosi in željno zdihuje za otrokom in možem, ni pa dovolj močna, da bi se tako ali tako sramote branila. Od silne tragedije je preostala le še majhna ganljiva zgodba.

Razkroj pa je šel v inačicah še dalje. Prišli so časi, ko je ugasnil spomin na hude čase, iz katerih je tragična balada zrastle, ko so stare pesmi o »Lepi Vidi« malodane utihnile, ko je postava Lepe Vide junakinje, Lepe Vide mučenke bolj in bolj plahnela. In ko je nesrečna misel »starega moža« ob mladi lepi ženi zrahljal Vidino vez z domom, ko je »beli grad«, kjer je Lepa Vida »gospa in gospodinja«, povečala vabljalnost tujega doma: ni čuda, da je začela leteti na mlado, lepo ugrabljeno ženo sumnja nezvestobe, da so pevcem ob petju »Lepe Vide« vstajali spomini na pesmi o dogovorno in zvijačno ugrabljenih dekletih in nezvestih ženah, spomini na pesmi o nezvestih materah, da so se jim vrstice in odstavki iz takih pesmi začele vpletati v balado o »Lepi Vidi«.

V hrvatski »Mladi nevestici« (v njej je starega moža že zamenil »hudo vojno«) je zato balada o »Ot-

m i c i« lahko spodnesla ladjo s konjem, nadomestila primorsko pokrajino z notranjsko, pranje plenice ob morju s pometanjem dvora, zameglila zvabitev na ladjo, izbrisala ves značilni prizor prnje med ugrabljeno materjo in ugrabiteljem (zg. str. 248—250).

Tako so kočevske inačice dale ženinemu ugovoru zoper zamorčevo vablljivo ponudbo dvomljivo obliko, spremenile materin pogovor s Soncem v pogovor z zamorskim gospodom. Ena inačica (Mar. 3) je zamenila razen tega začetne vrstice balade o »Lepi Mari« z začetkom »Primorke«, v štirih drugih (Mar. 4-7) so odstavki obeh pesmi kar na grobo premešani in zameseni kakor v nekak zmesen hlecbeč; v vseh teh petih inačicah pa je na mesto Lepe Mare stopila Lepa Primorka, v zadnjih štirih tudi namesto zamorskega gospoda »dva mlada gospoda« iz balade o »Primorki« (str. 251—258).

Kako daleč je ta razkroj zasegel izgubljene slovenske prehodne inačice, ne vemo, vemo pa, da je iz njih nastal novi gorenjski inačični tip »Lepe Vide«, v katerem je razkroj šel do konca.

C IIa—b. Gorenjski inačični tip z motivom vrnitve: Vida je v netipični (kroparski) inačični skupini (a) še z nevoljo priležnica zamorskemu gospodu, v tipični (hraško - kočevski) skupini (b) pa že po svoji svobodni izbiri, torej prešuštnica. Šele po daljšem času se ji zbudi (a) hrepenenje po domu in otroku, (b) samo po otroku in, ko od Sonca zve, da ji sin še živi, se vrne (a) s Soncem čudežno na dom, (b) z ladjo v domači kraj po sinka pastirčka.

a) Inačice z vrnitvijo na dom: Poznikova iz Kroke (št. 14), vrinek v Maroltovi inačici iz Hraš (št. 15, vv. 107—115); sled v Tschinklovi kočevski inačici iz Livolda 8 [ne Mar. 8]).

b) Inačice z vrnitvijo v domači kraj po sina: Maroltova hraška inačica (št. 15); kočevske inačice s čudežnim vzevetom suhega drevesa: 6 (št. 18, Mar. 3), 5 (ne Mar. 5), 2 (ne Mar. 2), 11 (ne Mar. 11), 10 (ne Mar. 10), nepopolna 3 (Mar. 3); kočevske inačice brez tega motiva: 17 (št. 17), 3 (ne Mar. 3), 8 (ne Mar. 8).

Nepopolne inačice, o katerih se ne ve, v katero skupino spadajo: Maroltov škofjeloški odlomek (št. 16); kočevske inačice ⑤ (št. 13, Mar. ⑤), ⑧, ⑩.

Gorenjski inaični tip »Lepe Vide-Mare (-Primorke)«, najmlajši izmed vseh, je vzrastle iz razkrajajočega se prehodnega tipa (C I) s tem, da so se v osebnost Lepe Vide, zoper svojo voljo priležnice zamorskemu gospodu, začele vpletati predstave ugrabljenih nevest iz balad o »Otmici«, žene prešušnice iz baladnih inačic o »Salomonu in njegovi nezvesti ženi«. V netipični (kroparski) inaični skupini se ta vpliv pozna le v tem, da se v Vidi šele po več letih zbudi tako močno hrepenenje po domu in otroku, da jo sili k dejanju; v tipični (hraško-kočevski) skupini pa je Vida že iz svoje svobodne volje ugrabitelju »žena«, njegov grad ji je »dom«. Iz balad o »Otmici« je poteza, da Vida na zamorčevo tolažbo (da bo njegova gospa in gospodinja) molči (v kočevskih inačicah nekaj izjem: najnižja dekla iz krajših inačic: C I), da ostane dalje časa v zamorčevem gradu in se šele potem zgane. V tipični (hraško-kočevski) skupini se je v zamorčevo »tolažbo«, zdaj že vabilo v prešuštvo, vpletla še vaba z dobro jedjo in pijačo iz balade o Salomonu in njegovi ženi (v kočevskih inačicah sled v inačici ⑤ [št. 18.]).

V vseh inačicah se je spremenila tudi vsebina pogovora s Soncem. Ko se v Vidi po daljšem času (koč.: po sedmih letih) zbudi hrepenenje (a) po domu in otroku, (b) po otroku, pa Luno in Sonce vpraša, »kako je zdaj na mojmu domu« (krop.), »kaj čem striti, kam se podati« (hraš.), ji Sonce pove, da »Tvoje dete pri kraj' morja gori in doli teče, * No svojo ljubo mater kliče« (krop.), da po mejah in v bregih »tvoj sin očce n pa kozce zci pase« (hraš.).

C IIa. V starejši netipični (kroparski) skupini gorenjskega inaičnega tipa je ob ta Sončev odgovor neposredno povezan motiv čudežne vrnitve s Soncem na dom (misel je iz srednjeveških čudežnih legend, zg. str. 328): Mlada Vida takoj Sonce prosi, če bi

jo hotelo vzeti s seboj. Sonce jo res pripelje na dom — za stalno seveda in to brez ugrabiteljeve vednosti ali dovoljenja.

Motiv čudežne vrnitve s Soncem se je spočel že precej zgodaj, morda kmalu po dolenjškem inačičnem tipu (kakor tam je tudi tu pogovor s Soncem razširjen v pogovor z Luno in Soncem), torej v času, ko razkrajajoči vpliv otmiških in salomonovskih izročil baladne osnove (C IIa + Ps.) še ni preveč načel in misel na dom v Vidi še ni docela ugasnila. Kroparska inačica o »Mladi Vidi«, edina kolikor toliko čista zastopnica tega baladnega obrazca, v prvem delu še močno spominja i h a n s k e g a tipa »Mlade Vide«, o prešuštvu v njej ni sledu, komaj o prisiljenem priležništvu. Res je v njej starega moža že zamenil »hudi mož«, tudi vaba z dobro jedjo in pijačo meče senco na Mlado Vido, pa ta vaba je prišla v pesem šele po vplivu mlajših inačic (zg. str. 321 s.), torej pozneje. Nedvomno n z n a k r a z k r o j a p a j e, d a s e V i d a t u d i t u p o g o v o r i z L u n o i n S o n c e m š e l e, k o j e s i n d o r a s t e l ž e v d e č k a, i n d a v v s e m t e m p o g o v o r u n i n i t i b e s e d i c e o m o ž u, t u d i n e v v r s t i c a h, k i g o v o r e o v r n i t v i; z a j e t j e z g o l j v b e s e d o »d o m«, »d o m o v« (zg. str. 327 s.). Vendar je njeno hrepenenje po domu in otroku dovolj močno, da jo sporočilo Sonca o sinu, ki jo kliče, takoj požene v odločno dejanje: vrnitev iz poganske hiše greha na krščanski dom njenega moža in otroka.

Sled te inačične skupine se je ohranil tudi v kočevskih inačicah. Pogovor s Soncem je tu sicer povsod odpadel — Kočevcem očitno ni bil po čudi — zamenil ga je motiv, da Vida-Mara-Meererin po sedmih letih gre v line gledat proti domu prek morja (B: in vidi, kako se onstran morja pastirčki igrajo!); vrnitev s Soncem pa se je zamenila s čudežno zgodbo o vzcvetelem suhem drevesu. Oboje pa je prešlo tu v inačice, v katerih se Vida-Mara-Meererin ne vrne na dom, ampak samo v domači kraj po sina, ki se mu doma ob mačehi slabo godi. Edina sled o vrnitvi na dom je ostala v precej pomanjkljivo ohranjeni inačici R (ne Mar. R): Vida se vrne iz domačega kraja k ugrabitelju šele po sedmih letih, mož jo je imel rad.

C IIb. Tipična hraško-kočevska inačična skupina gorenjskega tipa »Lepe Vide-Mare (-Primorke)«, ki nam predstavlja Vido kot prešušnico, je zavesten vagantsko »sodoben« padelek in nasprotek kroparskemu bolj starinskemu, spokorniškemu inačičnemu obrazcu. Izhodišče motivu povratka je prireditelj prevzel iz predloge (sporočilo Sonca, da Vidin sin še živi); naddomestil pa je čudežni povratak Mlade Vide (krop.) s Soncem na dom k otroku in možu za vedno, seve brez vednosti in zoper voljo ugrabiteljevo, s prav nasprotnim motivom: Sprelepa Vida (hraš.) se pelje v domači kraj z ladjo in samo zato, da sina pastirčka od doma pripelje s seboj na svoj novi »dom«, in to z ugrabiteljevo vednostjo in dovoljenjem, celo z njegovo pomočjo.

Kontaminacijske inačice (hraška inačica in 6 izmed 9 kočevskih), ki so v ta vagantsko ohlapni obrazec vpletle čudežni povratak (drevesni čudež) starih inačic, nam predstavljajo popolni razkroj stare, silne tragične balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere po neverniku pomorskem plenilcu«: estetsko neurejen, etično naravnost nesmiseln skupek nasprotujočih si motivov.

Kje in kdaj

*je nastala tragična balada o »Ugrabitvi mlade žene-matere«
in njeni poglavitni tipi*

Vprašanje o kulturnem okolišu in času, v katerem je nastala balada o »Ugrabitvi mlade žene-matere«, nam more do neke meje odkriti razširjenost oz. domovinstvo baladnih obrazcev in zgodovinskih izročil, iz katerih so povzeti poglavitni motivi, etnološka razširjenost inačičnih tipov, *terminus post quem non*, ki nam ga nudi »Rother«, in v času, ki je s tem *terminom* na spodaj omejen, pokrajine, ki so trpele zaradi arabsko-mavriških plenitev.

Baladni tip o »Nasilni ugrabitvi mlade žene-matere po neverniku pomorskem plenilcu«. Vse tri predhodnice najstarejšega tipa balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere« so dokazane pri Grkih:

stara indoevropska baladna obrazca o »Osiroteli mladi vdovi-materi« (I) in o »Krvavi ženitvi« (II) sta v sledu ali ostanku uporabljena v Odiseji in Iliadi, starokrščansko poročilo o antiohijskih mučenkah Dioklecijanove (Maksimino) dobe poroča o dogodkih, ki so se zgodili na grških kulturnih tleh.

Inačična skupina (Scibilia Nobili), ki nam je ta obrazec v nekoliko okvarjeni obliki rešila v precej pozni kontaminaciji z drugimi baladnimi obrazci (predvsem o »Odkupu« z »*Gospo, ki hoče na ples*«), se je ohranila na skrajnem zahodu Sicilije, t. j. na zahodni meji, do katere je segala do prve tretjine IX. stoletja varna posest bizantskega cesarstva. (Sardinijo so bili že v VIII. stoletju Saraceni dvakrat začasno zavzeli). Nekateri motivni sledovi so še v slovenskih inačicah, pa ti so prišli na Slovensko lahko šele s poznejšimi inačičnimi tipi.

Terminus post quem non, določen po »Rotheru«, pravi, da sta pred o. l. 1120. nastala za najstarejšim baladnim obrazcem o »Nasilni ugrabitvi mlade žene-matere« (A I) tudi še baladna obrazca o »Zvičajni ugrabitvi mlade žene-matere« z zvabitvijo na ladjo z dragocnim blagom (A IIa) in z zdravilom za bolnega otroka (A IIb), pa tudi še normanska kontaminacija obrazca A Ha z balado o Hildi (H) in s staro inačico »Meljavšice« (IV), predhodnica Russove sicilske pripovedke (H + A IIa). Ta zadnji, najmlajši obrazec je prišel z Normani tudi v Sicilijo; baladni obrazec A IIa sam v Sicilijo sploh ni došel, ker je nastal v dobi, ko je bila Sicilija v saracenskih rokah; normanski vodja Roger jo je zavzel v letih 1061.—1091. Zahodni konec Sicilije, prav okolico Marsale in Borgetta, so zavzeli Saraceni že l. 827. Od prve tretjine IX. do zadnje tretjine XI. stoletja je bilo torej mirno občevanje med bizantskim (sploh krščanskim) delom Južne Italije in Balkana z zahodno Sicilijo onemogočeno, tudi prehajanje kulturnega blaga in narodnih izročil. Pozneje pa obrazec A IIa tudi ni došel v Sicilijo. Isto velja tudi za najstarejši obrazec (A I), ki se je bil v Južni Italiji mlajšemu obrazcu morda že umaknil.

Balada o »Nasilni ugrabitvi mlade žene-matere po neverniku pomorskem plenilcu« (A I) je torej morala priti v Sicilijo že pred l. 827., ko so Saraceni zavzeli Mazaro v bližini Lilibeja, ki je po njih dobil ime Marsa Ali (Marsala). Tu, na zahodnem robu bizantskega političnega in kulturnega območja, balada gotovo ni nastala, sicer bi se ne bila najbolj razvijala na vzhodu Jadranskega morja. V dobi pred l. 827. Slovani na Balkanu še niso bili pokristjanjeni, na Albance zaradi velikaškega življenjskega okolja ni misliti; zato je mogla *ta v odlični meri krščanska balada nastati v tem času samo med Grki*.

Zgodovinske razmere kažejo na dobo arabskih napadov na *grško državno in jezikovno ozemlje v VII./VIII. stoletju* (zg. str. 288 s.).

Baladni tip »Zvijačne ugrabitve mlade žene-matere po neverniku pomorskem trgovcu-plenilcu« (A IIa) je nastal s tem, da se je v starem baladnem obrazcu motiv nasilne ugrabitve nadomestil z motivom zva bitve na ladjo z dragocenim blagom. povzetim iz baladnega obrazca o »Zvijačni ugrabitvi veljaške neveste«. To se je moglo zgoditi šele v času, ko so arabski plenitveni pohodi v velikem nekoliko ponehali in so začeli Arabci prihajati rajši na trgovskih ladjah s toliko zaželenim vzhodnim blagom (svilo). V pokrajinah, ki po ohranjenih albansko-kalabrijskih inačicah in po sledovih v hrvatskih, srbskih in makedonskih baladah o »Zvijačni ugrabitvi veljaške neveste« prihajajo v poštev, t. j. vzhodno in zahodno od Jadranskega in Jonskega morja, se to ni moglo zgoditi, preden ni bizantski cesar Vasilij I. (867—886) v zvezi z rimskim (frankovskim) cesarjem in italijanskim kraljem Ludvikom II. (850—875) s svojimi zavezniki, med drugimi s hrva tskim kraljem Domagojem, Arabcem-Mavrom iztrgal Bari (871), jih nato pregnal iz Južne Italije (Tarent 881) in ukrotil za nekaj časa pomorske razbojnike ob dalmatinsko-ilirskem obrežju, v Severni Afriki in Kilikiji. Tudi ne prva desetletja potem. *Misliti je najbolj na X. stoletje*.

V nasprotju z obema predhodnicama, baladama o »Nasilni ugrabitvi mlade žene-matere« in o »Zvijačni ugrabitvi veljaške neveste«, je albansko-kalabrijski baladni obrazec o »Zvijačni ugrabitvi mlade žene-matere« presadil dejanje iz velikaškega v patricijsko meščansko osredje. Balada je nastala pač v *okolju romansko-bizantskih mest na obrežjih Jadranskega in Jonskega morja*.

Baladni tip »Zvijačne ugrabitve mlade žene-matere po neverniku pomorskem trgovcu-plenilcu« z motivom zvabitve z zdravilom za bolnega otroka (A IIb), prvotno uspavalnim sredstvom bizantskega kulturnega kroga, je nastal, po etnološki razširjenosti sodeč (slovenski ihanski tip, sled pri Hrvatih), v zahodnih pokrajinah Balkanskega polotoka. Preprosto ljudsko okolje, v katero je balada zdaj predstavljena, govori za to, da se je razvila med slovanskim prebivalstvom, ki se je bilo med tem časom že dodobra pokristjanilo. *Čas: XI. stoletje*.

V drugi polovici XI. stoletja so Normani v Italiji priredili predhodnico Russove sicilske pripovedke, balado o »Zvijačni ugrabitvi mlade žene-matere po njenem očetu« z motivom zvabitve z dragocenim blagom in to na osnovi obrazca A Ha in balade o Hildi (H + A Ha).

Ves ta razvoj se je izvršil pred *terminom post quem non* (o. l. 1120), določenim po »Rotheru«.

Novi, s pogovorom s Soncem razširjeni tragični obrazec A IIb (A IIb + Ps) je nastal še v XII. stoletju (pripovedna dolga vrstica; zg. str. 247 s., 258); nekako ob *prelomu XII./XIII. stoletja* se je razvil iz njega *slovenski dolenjski inačični tip B* (zg. str. 171).

V XIII. stoletju se je začel razkroj tragičnega obrazca s pogovorom s Soncem po vplivih otmiških in salomonovskih baladnih motivih (hrvatsko-slovenski prehodni tip, C I); proti koncu XIII. stoletja je mogel nastati že praobrazec kroparske skupine gorenj-

skega tipa (C IIa), nekako v začetku XIV. stoletja praobrazec hraško-kočevske skupine (C IIb).

Med leti 1330.—1350. so prinesli slovenski naselniki na kočevsko ozemlje inačice »Lepe Vide« prehodnega tipa, kroparske in hraške skupine gorenjskega tipa, kmalu nato so jih prevzeli tudi nemški naselniki.

Pred koncem XIV. stoletja, preden so se začeli (po bitki pri Nikopolju 1396) turški napadi na slovensko zemljo, je bil razvoj hrvatskih in slovenskih (kočevskih) inačičnih tipov v bistvu zaključen. Zamorec se ni več spremenil v Turka. Zabranil je to predvsem značaj mlajših inačic »Lepe Vide-Mare«, dolenskega, prehodnega in gorenjskega tipa, ki so bile nedvomno že tedaj mnogo številnejše in dalje razširjene kakor stare inačice ihanske »Mlade Vide«; tē pa z omiljeno usodo »Lepe Vide«, »gospe in gospodinje« zamorskega gospoda (»kraljice« španskega kralja), dojiljo španskega kraljiča, taki premembi niso več nudile prijemov; vse inačice je branil tudi pomorski značaj dejanja, saj Turki so prihajali plenit po naših krajih po suhem in ne po morju.

Isto spričujejo tudi kočevske inačice, ki se je njihov samostojni razvoj pričel po sredini XIV. stoletja.

Spremembe, ki so se v slovenskih, kočevskih inačicah in v hrvatski izvršile *brez medsebojne zveze*, sodijo v čas po XIV. stoletju, nekatere šele prav v novejši čas.

Razkrojne stopnje albansko-kalabrijsko-sicilskih inačic se časovno ne dajo natančneje določiti. Gotovo je le, da so se še pred poglobitnimi kontaminacijami z drugimi baladnimi obrazci vse inačice prilagodile zgodovinskim razmeram ob turških napadih, ki so se tu vršili po suhem in po morju, torej po XV./XVI. stoletju.

XIV. POSKUS TEKSTNOKRITIČNE OBNOVE

Poglavitne predhodnice in starejši tipi »Lepe Vide«

Za znanstvene namene imajo polno vrednost samo zapisi, ki podajajo narodne pesmi natančno tako, kakor so se v narodnem izročilu ohranile in kakor se med ljudstvom res pojo ali recitirajo. Le na taki osnovi more priti kulturnohistorična, motivna, ritmično-slogovna analiza do zanesljivih izsledkov, tudi jezikovna glede narečij in zgodovine jezika i. dr. Kakršnokoli spreminjanje besedila, bodi iz subjektivnih vidikov, n. pr. jezikovne in estetske lepote, ali objektivnih ozirov, n. pr. moralno-pedagoških, lahko zabriše sledove, ki bi nas vodili v preteklost. Niti tekstnokritično obnavljanje ni na mestu, če hoče obnova natančni zapissek nadomestiti.

Drugače je v izdajah narodnih pesmi, ki so namenjene, da širšim krogom, tudi mladini in preprostemu ljudstvu, podajo podobo naše narodne pesmi, in nimajo namena podajati še nepriobčenih tekstov, ampak samo najlepše in najznačilnejše iz znanstveno že priobčenih. Tu je na mestu, da se priobčijo narodne pesmi nekako v obliki, kakor podajajo besedilo tekstne izdaje antičnih klasikov, starih italijanskih, starofrancoskih, starih nemških in drugih pesnikov, t. j. po najboljšem rokopisu, ki pa se vneso vanj popravki iz drugih rokopisov, v katerih so se posamezna mesta bolje ohranila, zmaličene in zato nerazumljive besede in stavke pa skušajo iz popačenih zapisov tudi uganiti (konjektura). Na ta način hočem tu, kolikor je to na osnovi ohranjenih besedil mogoče, tekstnokritično obnoviti besedilo srbske balade o »Ljubi Malog Radojice« in hrvatsko-bolgarske balade »Sestra Petra bana«, prastari osnovi narodne balade o »Lepi Vidi«, in dveh najstarejših in najlepših slovenskih inačic »Lepe Vide«, tragično ihanskega inačičnega tipa na osnovi Breznikovega ihanskega zapisa in elegično dolenjskega inačičnega tipa na osnovi Rudeževe-Smoletove inačice. Prehod med obema naj pa po-

jasni rekonstrukcija predhodnice dolenskega tipa (prim. zg. str. 247 s.).

Ker je treba v osnove slovenskih inačic »Lepe Vide« vnesti popravke iz inačic različnih narečij, je treba podati besedilo v knjižni obliki.

1. *Osirotela mlada vdova-mati: Ljuba Malog Radojice*

- Bela vila u selo doziva:
 »Malo selo, što si neveselo,
 Što u tebi sad kolo ne igra?«
 A druga joj vila odgovara:
 5 »Muči, drugo, grlo te bolelo!
 Kako će im sad kolo igrati,
 7 Kad umire majki Radojica,
 (8) (Koji im je kolo izvodio?)
 8 (9) Ostaje mu (u žalosti) ljuba,
 I u ljube čedo prenejako,
 10 (11) Prenejako od (četřdeset) dana.
 On na ljubi čedo naručuje:
 ,Moja ljubo, ne bila prokleta,
 Ne udaj se za tri godinice,
 Dok odraste moja sirotica.‘«
 15 Za tim malo vreme postojalo,
 [28] (16) [Malo vreme,] (tri nedelje dana),
 16 Stadoše joj braća dolaziti,
 17 Da je vode dvoru bijelome:
 (19) (»Ajde, Jelo, našem belom dvoru,
 Našem dvoru, našoj staroj majci.«
 (21) Ne kte Jela s braćom polaziti.)
 25 Na to su se braća rasrdila,
 Pa odoše dvoru bijelome.
 Za tim malo vreme postojalo,
 28 (16) Malo vreme, tri (nedelje) dana,
 Pa joj dode roditelj i majka,
 30 Da je vode dvoru bijelome:
 (24) (»Ajde, Jelo, ubila te rana,
 (25) Kojom te je odranila majka.«¹)

¹ To staro indoevropsko rotenje se je ohranilo tudi pri Homerju; primerjaj, kako v Iliadi XXII, 79—99, stara kraljica Hekaba zaklinja svojega sina Hektorju, naj se izpred vrat umakne v mesto, da ga ne bo prihajajoči Ahiles ubil: (Ko je sina brez uspeha

- 31 Al' besedi mlada udovica:
 »Počekaj me, roditelj i majko,
 Dokle zade za goricu sunce,
 34 (30) Dok (nadojim) sirotu nejaku,
 34 31 48 (Nadojim je pa je i) uspavam,
 35 Da ne vidi, kud joj ode majka,
 Da ne (čezne) očima za majkom,
 37 (34) (Da ne gleda,) od kud (ču joj) doći,
 (35) (Od kud li ču slatke sise dati).«
 38 Počeka je roditelj i majka,
 39 (47) (Nadojila) sirotu nejaku,
 39 (48) (Nadojila pa je) uspavala.
 40 Digoše se s Bogom putovati.
 48 U planini noću zanočiše,
 U planini pod zelenom jelom.
 50 Kad u jutru beo dan osvanu,
 Al' protuži mlada udovica:
 »Što će jutros moja sirotica?
 53 [54] (43) [Ko li] će [je] (mladu negovati).
 54 (41) Ko li će je (zorom okupati),
 55 (39) Ko li će (je sisom nadojiti)?«
 56 Al' je stara majka razgovara:
 57 (37) »Ne brini se (za tvoju sirotu)!
 58 U deteta stara baba ima,
 59 (43) Baba će (je mladu negovati),
 60 U deteta mlade tetke ima,
 61 (41) Tetke će (je zorom okupati),
 62 U deteta strine milostive,
 63 (39) Strine će (je sisom nadojiti).«
 64 Al' besedi mlada udovica:
 65 »Što me, stara majka, razgovaraš?
 Stara baba umreti će brzo,
 Mlade tetke udaće se brzo,
 Strina voli svome nego mome.«
 To izreče, rastade se s dušom.

prosil oče, stari Prijam, se mu pridruži še mati; Homer-Sovre, Iliada, str. 163.)

Mati pa z druge strani mu tarna, solzé prelivaje,

- 80 nedra razgali si z desno, privzdigne z levico si prsi,
 stresa jo plač, ko mu reče krilate besede:•

»Hektor, moj ljubi otrok, spoštuj jih, matere prsi,
 mene se usmili samé, če kdaj so te s pridom tešile!...

- 70 Lepo j' stara saranila majka
 U gorici pod zelenom jelom.
 Ode majka gorom kukajući:
 »Čarna goro, učini joj lada,
 Slavuj-ptica, ti joj popoj često,
 75 Jer je mlada, mila joj je pesma.«

Ode majka dvoru bijelomu,
 Al' o' čeda vajdu ne videla,
 Tek što j' svoju ogrešila dušu,
 Te je čedo rastavila s majkom.

Osnova popravkom. Osnova je Vukova inačica V, št. 693 (A); popravki in dodatki so skoraj vsi iz Vukove inačice I, št. 739 (B) — ti popravki in dodatki so označeni z okroglim oklepajem; nekaj malega jih je iz drugih mest inačice A — ti so v oglatem oklepaju.

Štetev vrstic. Ob strani so navedene številke vrstic po Vukovi zbirki: številke brez oklepaja in neoznačene vrstice med njimi so nespremenjene vrstice inačice A; številke v oglatem oklepaju značijo vrstice iz A, iz katerih so povzeti popravki, številke v okroglem oklepaju (in neoznačene vrstice med njimi) take vrstice iz B.

A, 8: Ostaje mu ljuba udovica.

A, 10: Prenejako od petnajes dana. — Popravek iz B, 11 (čestrest) se je prevzel zaradi vv. A, 35—37 (B, 32—35); taki znaki zavesti so za dobo enomesečnega otroka prezgodnji, za skoraj trimesečnega pa so že primerni (40 + 21 + 21).

A, 15 [28]: Druga vrstica je kot dopolnilo k v. 15. privzeta semkaj iz vv. A, 27—28: Za tim malo vreme postojalo, / Malo vreme tri godine dana; godine (prim. v. A, 13) so se popravile po pravilnem času, ki ga navaja B, 16: Tek što produ tri nedelje dana (tri je tedni nam. treh let, kolikor je prosil Radojica, naj se mu žena ne omoži).

B, 19—21: Te tri vrstice je inačica A zamenila z vdovino prošnjo do očeta in matere, da bi smela pred odhodom še svojo sirotico oskrbeti in uspavati (A 18—24 = A, 31—37):

- 18 Al' besedi mlada udovica:
 (32: Počeka me, roditelj' i majko),
 20 Dokle zade za goricu sunce,
 Dok uspavam sirotu nejaku,
 Da ne vidi kud mu ode majka,
 Da ne trza očima za majkom,
 24 Od kud će mu jedna doći majka.«

Tu, ko vdova z brati sploh noče oditi, nimajo te vrstice nikakega smisla; tudi je jezni odhod bratov z njimi v nasprotju.

A, 27—28: Gl. opomnjo k v. A, 15 (28). — B, 22 se glasi tu: Tu ne prode ni nedelja dana (stopnjevanje izraza v v. 16); A, 28 »tri godine dana« pa dokazuje, da je zmaličena iz tri nedelje dana.

A, 34—37. V tem odstavku (= A, 21—24, gl. op. k B, 19—21) je zaradi napake v v. A, 28 (tri godine dana) seveda moralo odpasti dojenje. Kako se je to zgodilo, kažejo pravilne vrstice v B, 28—35:

»Počekaj me, mila moja majko! Da ne vidi, kud joj ode majka,
 Dokle zađe za gorico sunce, Da ne čezne očima za majkom,
 Da nadojim nejaku sirotu, Da ne gleda, odkud ću joj doći,
 Ne bi li je lakše uspavala, Odkud li ću slatke sise dati.«

V obnovi se je prihranilo, kolikor mogoče, besedilo iz A. Pri obnovi v. A, 34 pa se je upoštevala razen v. B, 31 tudi še v. B, 48 (gl. op. k A 39).

A, 39: Uspavala sirotu nejaku. — B, 45—52 ponavljajo tu v pripovedni obliki vso zgoraj navedeno Jelino prošnjo do matere (B, 28—35; gl. v op. k A, 34—37):

45 Počekala njena mila majka, Da ne gleda, kud joj ode majka,
 Dok je zašlo za gorico sunce, Da ne čezne očima za majkom,
 Dok sirotu Jela nadojila, Da ne gleda, odkud će joj doći,
 Nadojila, pa je uspavala. Otkud li će slatke sise dati.

V baladno strnjeno besedilo inačice A se je sprejelo samo dopolnilo k A, (iz B, 47—48).

A, 41—47. Ta — tu izpuščeni — odstavek je zašel sem od drugod (zg., str. 222, op. 8: Andromaha). Odhajajoča vdova

Na devere čedo naručuje:

»O deveri, braćo nerodena, Svom pokrojte belo i crveno,
 Nerodena, kano i rođena, A mojemu čisto ruvo crno,
 Kada bude o Vaskreseniju, Nek se znade da je sirotica.«

Prim. hrvatsko balado o »Bratovih sirotah« (Andrić V, št. 167): Ivan-beg, ki ga zvezanega peljejo, da ga obesijo, priporoča bratu Iliju, naj zdaj on skrbi za njegove sirote in za njegovo vdovo (11—13, 17—19):

I mojim, brate, nabaška podaj, I mojoj, brate, mrku kadifu;
 Neka se znade, da su sirote, Neka se znade, da je sirota,
 Da su sirote Ivan-begove!... Da je sirota Ivan-begova!«

V slovenskih inačicah (SNP I, št. 341—342; Glonar, Stare žalostne, 131s.) je položaj še bolj podoben: tu priporoča svoje sirotke bratu umirajoča žena, tudi tu je govora o hrani in obleki. Prim. tudi slovensko balado »Gospod Baroda« (SNP, št. 32, 33).

A, 52—55, 57—63. Tudi tu je dojenje nadomeščeno z drugimi skrbmi:

52 »Što će jutros moja sirotica? Ko li će je jutros opasati?
 Kome će se jutros obrnuti? Ko li će joj bela leba dati?«

V B so ta vprašanja odpadla, zato so se morala obnoviti po ohranjenem materinem odgovoru (B, 38—43), ki ustrezajo v A vrsticam 58—63:

A, 56—63:

B, 36—43:

Al' je stara majka razgovara: Al' je majka Jeli besedila:
 »Ne brini se, moje čedo drago, »Ne brini se za tvoju sirotu;
 U deteta stara baba ima, U sirote strine milostive,
 Babi će se jutros obrnuti; One će je sisom nadojiti,
 U deteta mlade tetke ima, U sirote mila tetka ima,
 Tetke će ga jutros opasati; Ona će jo zorom okupati;
 U deteta strine milostive, U sirote mila stara ima,
 Strine će mu bela leba dati.« Ona će je mladu negovati.«

Način obnove je iz tega razviden. Iz A se je prihranil spored in kolikor mogoče besedilo; negovanje, kopanje in dojenje pa je iz inačice B.

A, 69—79: Inačica B je ta sklepni odstavek spremenila:

B 52 Sede Jela s majkom na kočije,
I zdravo je došla belom dvoru.

Sledeči pogovor s Soncem in sklep z Jelino smrtjo gl. zg. str. 215.

2. »Nasilna ugrabitev krščanskega dekleta«: Sestra Petra bana Hrvatska,¹ spopolnjena po bolgarski²

Tavna noči, tavna ti si!
Lipa Mare, lipa ti si!
Al uzalud sva lipota,
Kad te mladi Turci ljube.

- 5 Mara se je sakrivala
U kiljere devetere,
U katance desetere,
U podrume kamenite,
U tri kule stanovite.
- 10 Turci Maru potražiše,
Prvu kulu oboriše,
Tude Maru ne nadoše;
Drugu kulu oboriše,
Tude Maru ne nadoše;
- 15 Treću kulu oboriše,

¹ »Lipa Mara«, Andrić VII, št. 358: Voli, da je ribe jedu... Prim. Vuk I, št. 721: Vojin i sestra Ivanova (t. j. Senjanina Ivana), Vuk I, št. 722: Sestra Ljutice Bogdana; Andrić V, št. 50: Ivanova seka (Andrić ima napačen napis »Bolje slijepa nego odveć lijepa«); Miladinov, št. 107: Budinska Rada.

² Miladinov, št. 107: Budinska Rada. Od Panagjurište. — V hrvatskem besedilu je spopolnjeno samo tisto mesto, ki dokazuje, da je »Lipa Mara« sestra Petra bana; dodano besedilo je v oklepaju. V bolgarski inačici pa se je tudi sicer prvi del balade bolje ohranil:

Mari Rado, bjala Rado!	Ključelki sa potrošila,
Car caruva v Carigrada,	O porti sa otvoriha,
Bjala Rada v Buđen grada.	Ta je vljazal Tatar paša.
Biha Turci, biha Garci,	Tam je našal bjala Rada,
5 Biha mladi Janičare,	Deka jade ciro jagnje
Ne možaha da razbijat	I pije ru'jno vino
Novi grada Budenova,	S Petra bana, mila brata,
Dur' ne dode Tatar paša.	I Ivana pobratima.
Tatar paša sos Tatari.	Petra bana pogubiha;
10 Dvaš obide, triš udari;	A Ivana posjakoha,
Tvari mi sa razljuljaha,	Bjala Bada porobiha.

- 16 Tud nadoše lipu Maru,
 M 16 (Gdeno jede cvrto jagnje
 (17b) M 17 I) pije (rujno) vino
 (17a) M 18 S Petrom banom³ (milim bratom,
 M 19 I Ivanom pobratimom).
 18 Petra bana pogubiše,
 M 21 (A Ivana posekoše,)
 19 Lipu Maru savezaše.

Pa ju vode kraj Dunava;
 Al govori lipa Mara:
 »Oj Dunave, željo moja,
 Petre bane, diko moja!
 Odvež'te mi bile ruke,
 25 Da umijem lice bilo,
 V 31 (19) (Da ne idem grdna s vama).⁴

- 28 Bili Turci milostivi,
 Odvezali Mari ruke.
 30 Skoči Mara u Dunavo;
 Iz Dunava progovara:
 »Oj Dunave, željo moja,
 Petre bane, diko moja!
 Volim, da me ribe jedu,
 35 Nego Turci da me ljube.«

3. Ihanski inačični tip »Lepe Vide«: Mlada Vida

- 1 Mlada Vida (*plenice*) prala, 1
 Pri kraju mórja na belem pèsku.
 3 Proti nji je priplávala pisana barka, 3
 Nòtri je bil črn zamòrec.
 5 Takó je rékel črni zamòrec: 5
 »Káj je tèbi, mlada Vida?
 Káj si bila gòrši ta prva lèta!«
 8 »»*Lahkó sem bila* gòrši ta prva lèta, 8
 Zdáj pa imám (*bólno*) dète;
 10 Ko nóč mine, dán *potihne*, 10
 Pa (*bólno*) dète (*nikoli*) ne pomòlkne.« (K, 15)
 12 Takó je rékel črni zamòrec: 12
 »Pòjdi le nòter, mlada Vida!
 14 Nòtri imám jaz takšno korénčje, 14

³ Andrić, n. m., 17: S Petrom banom vino pijuć!

⁴ Nesmiselni vv. 26—27 (*Evo danas devet godin'*, * *Kako nisam lica prala*) sta nadomešćeni po Vuku I, št. 721, 31 (= št. 722, 19): *Da ne idem grdna međ' devere*.

- Da, ko boš dēte v njēm skopāla,
Pa bo (*bolno dete*) precej mirnō.«
- 17 Šlā je nōter mlāda Vida. 17
Naprēden se je Vida gōr sklonīla,
Je že na srēdi v mōrju bila.
- 20 Takō je rēkla mlāda Vida: 20
»Kaj boš ti, dēte, zdaj počēlo,
Ko nē boš mātere vēc imēlo!« 22
- 23 (Takō je rēkel črni zamorec: H, 36
»Kdōr ga bo māral, tā ga bo podōjil. H, 38
- 25 Tī boš pa zdaj pri mēni ležāla, H, 39
Pa mōjega sina boš mēni dojila.«) H, 52
- 27 »Rāji čēm na srēdi v mōrje skočiti, 23
Kakor pri tēbi se, črni zamōrc, voziti!
- 29 Kakō boš, dēte, se mīlo jokalo, 25
Ko nē boš mātere vēc imēlo!«
- 31 Vida je čēz se sveti križ storīla, 27
Na srēdi mōrja je v vōdo skočila.

Osnova je Breznikova inačica (št. 8). Popravki so označeni s kurzivnim tiskom, dostavki in popravki iz drugih tipov inačic so v oklepaju. Štetev vrstic je v začetku kitic; na desni je štetev vrstic po izvirnem zapisu. Znaki za poudarek kažejo ritmično poudarjene besede; odmor je označen s presledkom sredi vrstice.

Obrazložitev popravkov. 1 *plenice*: vse druge inačice razen kroparske. — 8 *Lahko sem bila gorši*: po 7 vrstici. — 9, 11 *bolno* (nam. hudobno) *dete*: vse druge inačice razen kroparske, ki ima *mlado dete*. — 10 *potihne*: pothine = potihine (Breznik ustno). — 10—11 Prvotnejšo obliko ima morda kroparska inačica, 14—15: *Noč pomine, dan pozajde, * Moje dete nikol' ne vtihne*. — 14 *Notri*: iz 13. vrstice (nam. Jaz pa imam); tako tudi kočevske inačice. — 15 *v njem*: po kroparski inačici, 17: *z njim kadila*; iz kočevskih inačic je smisel jasneje razviden: korenčje zavri in v zavrellici otroka skoplji. — 16 *zdravo*: konjektura za *mirno*; prim. op. k v. 9. — 19 *v morju* (nam. morja): konjektura zaradi premora. — 21 *zdaj*: iz Kramarjeve inač., 19. — 22 *vēc*: iz Kramarjeve inač., 20. — 23—26 iz hraške inač., 36, 38 + 49, 50 (s konjekturami). — 27 *v morje* (nam. morja): kakor v. 19. — 29—30: po v. 21—22. — 31 *čēz se*: iz Kramarjeve inačice, 22. — 32. Nam. *noter* je stalo prvotno pač *v vodo*.

4. Domnevna predhodnica dolenjskega tipa »Lepe Vide«

- 1 Prelepa Vida plenice prala
pri kraju morja na sinji skali.
- 3 K nji se je pripeljal črn zamorec:
takō je rekel črni zamorec:
- 5 »Kaj je tebi, prelepa Vida?

- Kaj nisi več tako lepa,
tako lepa kakor prva leta?»
- 8 Tako je rekla prelepa Vida:
»Kako čem biti lepa kakor prva leta!
- 10 Doma imam starega moža,
starega moža ino bolno dete;
stari prekašljuje, dete prejokuje!«
- 13 Tako je rekel črni zamorec:
»Le v barko, le v barko, prelepa Vida!
- 15 Notri imam jaz žlahtno korenčje:
Zavrì ga v kropu, dete skoplji,
pa bo bolno dete precej zdravo.«
- 18 Prelepa Vida je v barko stopila,
črni zamorec od kraja odtegnil.
- 20 Začela jokati prelepa Vida:
»O gnada, gnada, črni zamorec!
Kdo bo dožil zdaj moje bolno detece?»
- 23 »»O nič ne maraj, prelepa Vida!
Kdor ga rad ima, ta ga bo podožil.
- 25 Ti pa z mano pojdeš v špansko deželo:
pote je poslal me španski kralj.
- 27 Ti boš tamkaj španska kraljica,
Lepo boš dojila španskega kraljiča.««
- 29 Prelepa Vida še bolj jokala:
»Kaj boš ti, dete, zdaj počelo,
ko matere svoje ne boš več imelo!«
- 32 Daleč jo je prepeljal v špansko deželo,
k španskemu kralju v belem gradu.
- 34 Prelepa Vida v gradu stala,
tam pri oknu Sonce vpraševala.
- 36 Tako je rekla prelepa Vida:
»Kaj te vprašam, ti rumeno Sonce:
Kaj dela zdaj moje bolno detece?»
- 39 Tako je reklo rumeno Sonce:
»Kaj bo delalo tvoje bolno detece!
Siroti svečo so zdaj držali.
- 42 Tvoj ubogi mož se po morju vozi,
tebe išče, prelepa Vida,
po tebi se, Vida, milo joka.«
- 45 Prelepa Vida zavpije, zakriči,
pri tej priči dušo spusti.

Ta rekonstrukcija predhodnice dolenjskega tipa razumljivo ni tako trdno podstavljena z resničnimi inačicami kakor obnovi ihanskega in dolenjskega inačičnega tipa; saj je že osnutek sam razbran le iz obnovljenih inačičnih tipov.

Oslanja se predvsem na obnovljeno Rudeževo inačico (gl. št. 5). Razločki so le-ti: 1. (in še) *Prelepa Vida*: to ime (št. 5, 1) se je pridržalo v vsej pesmi. — 14. *Le v barko...*: po kočevskih inačicah. — 16. *Zavri...*: po kočevskih inačicah. — 21—28, prim. zg. str. 248; v. 24. pa je nasproti hraški inačici (v. 38) v prvi polovici — iz razumljivih vzrokov — omiljena. — 29. Vrstica (prim. št. 5, 28) je zaradi ritmičnih poudarkov retuširana po št. 5, 44. — 34—35. Vrstici (prim. št. 5, 33—34) sta iz vsebinskih razlogov premenjeni (da se odstrani sum skrunitve); v. 34. po vrstici 1., v. 35 po Prešernovi »Pesmi od lepe Vide«, v. 2, 44. — 39—40: polovični vrstici (št. 5, 39) sta po zgledu drugih, sorodnih mest (napoved premega govora in začetek) spremenjeni v dve vrstici. — 41. *Sirola*: po hraški inačici, v. 34 (83); prim. št. 5, op. k v. 45 in 59. — 45—46. Prim. zg. str. 248.

5. Dolenjski inačični tip »Lepe Vide«.

1	Prelepa Vida	plenice prāla	1
	Pri krāju morjā	na sínji skali.	
3	K njī se je pripéljal	črn zamórec.	3
	Tako je rékel	črni zamórec:	
5	»Kāj je tebi,	lépa Vida?	5
	Kaj nisi več	takó lépa,	
	Tako lépa	kakor prva lēta?»	6b + 7
8	Takó je rékla	lépa Vida:	14
	»Kakó čem biti lépa	kakor prva lēta?	8
10	Domā imām	stārega moža,	9
	Stārega moža	ino bólnó dēte;	9b + 10
	stāri prekašljūje,	dēte prejokúje.«	
13	Takó je rékel	črni zamórec:	12
	»Le nōter, nōter,	ti lépa Vida!	13
15	(Nōtrī imām jaz	tākšno korēnčje,	Ih. 14
	Da, ko boš ti dēte	v njēm skopāla,	Ih. 15
	Pa bo bólnó dēte	précej zdrávo).«	Ih. 16
18	Lépa Vida	je v bārko stopíla,	25
	črni zamórec	od krāja odtégnil.	26
20	Začēla jokāti	lépa Vida:	27
	»(Kāj boš ti, dēte,	zdāj počēlo,	[15] Ih. 21
	Ko nē boš mātēre	več imēlo!)«	[16] Ih. 22
23	Takó je rékel	črni zamórec:	17
	»Le tīho, tīho,	lépa Vida!	18
	(— — — — —)		
25	Le z mánó, z mánó	v špānsko dežēlo!	18a + 19
	Póte je poslāla	špānska kraljīca.	20
			[21—23]
	Lepó boš dojíla	špānskega kraljīča.«	24

- 28 *Še bolj je jokala* lepa Vida: 53 + 27
 »(Kako boš dete mило jokalo, [28] Ih. 25
 Ko ne boš matere več imelo!)« [29] Ih. 26
- 31 Oni jo je prepeljal v špansko deželo, 30
V špansko deželo španski kraljici.
- 33 *Prelepa Vida* je zgodaj vstala, 1 + 32b
Zjutraj zgodaj pri oknu stala. 32a + 33
- 35 Gori pride rumeno Sonce. 34
 Tako je rekla lepa Vida:
- 37 »Kaj te vprašam, ti rumeno Sonce: 36
 Kaj zdaj dela moje bolno detece?«
- 39 Sonce pravi: »Kaj bo delalo! 38
Detecu svečo so zdaj držali.
- 41 Tvoj ubogi mož se po morju vózi, 40
 Tebe išče, ti lepa Vida,
 Po tebi se, *Vida*, mило joka.«
- 44 *Lepa Vida* še bolj jokala, 43
 Bele roke *siróta* lomila. 44 + H, 83
- 46 Zvečer je spét pri oknu stala, 45
 Pa gori pride svetla Luna.
- 48 »Kaj te vprašam, ti svetla Luna: 47
 Kaj zdaj dela moje bolno detece?«
- 50 Luna pravi: »Kaj bo delalo! 49
Bolno detece zdaj so pokopali.
- 52 Tvoj stari oča se po morju vózi, 51
 Tebe išče, ti lepa Vida, 41
 Po tebi se, *Vida*, premilo joka.« 52
- 55 Še bolj se je jokala lepa Vida. 53
 K nji pride španska kraljica:
- 57 »Kaj ti je, prelepa Vida. 55
Kaj se takó mило jokaš?«
- 59 »Kaj bi se *siróta* mило ne jokala? 57 + H, 43
Sem pri oknu stala, zlato kupco pomivala,
 Padla mi je čez okno v morje globoko.«
- 62 Takó je rekla španska kraljica: 60
 »Nič ne maraj, ti lepa Vida!
- 64 Jaz ti spét bom drugo kupila, 62
 Pri môjem kralju *tebe* izgovorila.
 Le lepó dóji môjega kraljiča!«

Osnova je Smolétova (Rudeževa) inačica »Od Vide«, ritmično urejena (št. 10 aa). Znaki isti kakor v št. 3.

Obrazložitev obnove. Prvi del balade: 6 *Kaj* (*zakaj*): nam. Ki (oboje ima vzročni pomen); priredno (nam. podredno) po krop., 5—6: Kako je to, da nisi več tako lepa... — 7 *Tako lepa*: ponovitev iz prejšnje vrstice; zgledov za to je v inačicah dovolj.

— 8 Tu se je vstavila 14. vrstica, ki je tam odveč. Tu pa je potrebna zaradi kitične razvrstitve. — 11 *starega moža*: ponovitev iz prejšnje vrstice. — 14 *noter, noter*: v slogu Smoletove inačice iz Ih, 13; tako tudi kočevske inačice. — 15—17: iz Ih, 14—16 s tam (v opomnji) navedenimi popravki. — 18 *Lepa Vida*: po smislu nujno dopolnilo polovični vrstici; zgledov je v inačici dovolj. — 19 *Črni zamorec*: kakor v 18. vrstici. — 21—22: Ih, 21—22 s popravki vred, ki so navedeni pod črto. — 24 *tiho, tiho*: iz krop., 22, hraš., 98, v istem smislu kakor spod., v. 63: Nič ne maraj. — 25 *Le z mano, z mano*: iz prve polovice 18. vrstice preneseno semkaj, da izpolni vrzel. — Med 26. in 27. vrstico so izpuščene tri vrstice zapisa (21—23), ki po vsebini in neritmični obliki ne sodijo v to inačico (poznejši vrinek). — 27. *Lepo*: iz zadnje vrstice. — 28. Ker je vrstica, ki v zapisu tu stoji, uporabljena že zgoraj (v. 20), je postavljena sem v. 55 (53) iz drugega dela, ki tudi tam govori o drugem, hujšem joku. — 29—30: iz Ih, 25—26 s popravki (prim. zg. v. 21—22). — 32 *V špansko deželo*: ponovitev iz prejšnje polovične vrstice. —

Drugi del balade: 33—34: Vrstici sta v zapisu nepopolni; v. 33. je popravljena po hraš., 1, ki je to vrstico prenesla na začetek balade, tako tudi vse kočevske inačice. To pač po vplivu drugih narodnih pesmi; saj slovenske, zlasti pa hrvatske in srbske narodne začetek o zgodnjem vstajanju ljubijo. V. 34 se je spopolnila iz 33. — 38 *zdaj*: iz krop., 38; besedni red se je spremenil iz ritmičnih razlogov. — 40 *Detecu*: dopolnjeno iz vprašanja (v. 38); to in besedni red po hraš., 71: Sín tojmō svečo so snōč držale. — 42: *Vida*: poprava se drži sredine med zapisom »Od Vide«, 42, kjer je vrstica prekratka (ino se po tebi mīlo jōka), in Preš., 37, kjer je predolga (In se po tebi, lepa Vida, mīlo jōka). — 44 *Lepa Vida*: konjektura nam. takrat, kar je očitno mašilo. — 45. *sirota* (nam. si): iz hraš., 43 (gl. sp. op. 59), 83: Ovbē jēst srōta, kokō me grēva. — 46. *je spet*: iz Preš., 40. — 49: popravljena kakor v. 38. — 51 *Bolno detece*: iz vprašanja (v. 49), prim. pri v. 40; tudi stavek je obnovljen v istem slogu. — 53: vrstica je vstavljena po zgledu v. 42. — 54: *Vida*: kakor v v. 43. — 55 *se je*: Preš., 48. — 58 *Kaj* (nam. nenaglašenega De): iz prejšnje vrstice, a vzročno; prim. zg. 5. in 6. vrstico; vrstica pa ima tudi tako še prešibek odmor (prej morda: Kaj se jōkaš tako mīlo?). — 59 *sirota*: iz podobne zveze v hraš., 34 (Ovbe jēst srōta, o kaj sm striwa!); *mīlo*: iz vprašanja (v. 58). — 60 *Sem* (nam. ker sem): (brez podrednega veznika, ki v baladni slog ne sodi). — 64 *tī* (nam. tebi): konjektura iz jezikovnih in ritmičnih razlogov. — 65 *tēbe* (nam. te bom): konjektura iz ritmičnih razlogov. —

RIASSUNTO

»Bella Vida« — studio sull'origine, lo sviluppo e la dissoluzione della ballata popolare di Bella Vida

I. Poesie di »Bella Vida« (9—24). Non vengono trattati i componimenti lirici narrativi di »Bella Vida« che non sono genealogicamente connessi alle ballate di Bella Vida, giovane sposa-madre rapita e costretta alla schiavitù. Le versioni slovene sono suddivise, seguendo per ora dei criteri estrinseci, in tre gruppi: A (II) tipo tragico (di Ihan) in cui la sposa-madre rapita trova rifugio nella morte gettandosi in mare; B) tipo mezzo tragico (elegiaco) della versione di Smole in cui la sposa-madre rapita quale schiava della Begina di Spagna e nutrice del suo principino, in terra straniera, rimpiange senza speranza il bambino morto ed il marito; C (II) tipo della Carnia superiore con fine felice secondo cui la donna rapita diviene quale schiava l'amante del rapitore riuscendo in qualche modo a ritornare a casa o per la meno al proprio paese. Al tipo A si avvicinano le versioni albano-calabro-siciliane (A I); fra i tipi B e C si trovano versioni più brevi croata e di Cocevie quale tipo transitorio (C I), mentre le versioni più lunghe di Cocevie appartengono al tipo C II.

II. Tradizione sulla versione di Smole (25—44). Dai manoscritti e dalle redazioni della più vecchia annotazione su »Bella Vida« (tipo B) risultano i tre scritti provenienti direttamente dall'unica copia diretta dell'originale perduto che si trovava nella raccolta di Smole, ma che si anch'essa non è conservata. Costatasi che Smole ha avuto la sua versione da Giuseppe Rudež, castellano di Ribnica, e che questa versione e il tipo B sono in seguito originari della Carnia inferiore.

III. Versioni di »Bella Vida« (45—102). Qui sono stampate tutte le versioni finora pubblicate, con certe non ancora notificate, albanesi (n. 1—2), calabresi (3—4), siciliane (5—7), slovene (8, 9 [prima pubblicazione], 10 [Rudež-Smole: due copie di cui una in doppia forma, una ricomposizione], 14, 15 [prima pubblicazione], 16 [prima pubblicazione] 19), croata (11) e le più caratteristiche di Cocevie (12 [prima pubblicazione], 13, 17, 18). La suddivisione nei vari tipi di versioni risulta dall'Indice (pag. 5—6).

IV. Commenti della »Bella Vida« finora esistenti (103—129). L'autore espone con criteri critici gli intenti finora verificatisi per chiarire il carattere e l'origine di »Bella Vida«, iniziati da poeti e narratori per poi esser continuati da scienziati. Nel criticare i difetti vengono sempre sottolineati anche i risultati nuovi ed efficaci per la risoluzione del problema col collegamento dei metodi culturali-storici della etnologia moderna ed i metodi della storia comparativa di letteratura.

V. Verso lungo narrativo (130—172). La »Bella Vida« si è mantenuta nella più vecchia, ancora reperibile, forma poetica dei canti popolari sloveni: verso lungo narrativo o di ballata. Trattasi di verso in due emistichi con la cesura in mezzo e due accenti ritmici in ogni emistichio, senza passaggi da un al altro verso. Gli accenti ritmici non sono definiti nel senso quantitativo, come neanche secondo l'accento delle varie sillabe, ma a seconda delle parole accentuate agli effetti di composizione quale capisaldi di concetto proprio come nel verso lungo con allitterazione germanico antico, senza però servire l'allitterazione da unione tra gli emistichi. Ma il verso lungo sloveno in due emistichi non trae la sua origine dal verso con allitterazione germanico antico; va anzi per tramite dei »chirieleison« sloveni, oltre i monumenti di Freisingo, fino al secolo VIII/IX. Il suo principio ritmico delle parole accentuate agli effetti della composizione si verifica anche nelle più recenti forme poetiche composte con altri criteri, presso gli Sloveni, Croati, Serbi e Bulgari. Il verso stesso si è mantenuto nella poesia antica russa (fra le altre nello »Slovo o polku Igorevë«), importanti residui anche nelle »byline«, in buoni versi lunghi è composto un antico mito dal periodo di cultura primitiva, conservato nelle canzoni di Natale dell'Ucraina, sulla formazione del mondo dalla sabbia ricavata dal fondo del mare primordiale, che trae la sua origine almeno dal secolo IV prima di Cristo e che è probabilmente ancora più vecchio. A questo verso in due emistichi slavo antichissimo è affine anche il verso antico greco aèdico da ballata in due emistichi la cui tracce si sono conservate nei parti con lo stile di ballata dell'Iliade e l'Odissea. Con criteri ritmici affini è composto anche l'inno mozarabico ecclesiastico »Tristes nunc populi«. Trattasi, quindi, di una forma poetica che apparteneva a suo tempo a vari, se non a tutti i gruppi linguistici indoeuropei: il verso antico germanico con allitterazione ne è la manifestazione specializzata.

Presso gli Sloveni il verso lungo da ballata in due emistichi si usava per le nuove poesie ancora fino alla fine del secolo XII. La »Bella Vida« che va, secondo l'analisi culturale storica, fino al periodo delle piraterie arabo-maure lungo la costiera dell'A-

driatico (secolo IX—XI) — rapitore, negro=moro, mauro — ha mantenuto, alquanto bene, il verso lungo narrativo nella prima parte di tutte le versioni che corrisponde, in quanto al motivo, al tipo di Ihan (A), e precisamente meglio di tutto nel tipo di Ihan stesso (100%), ma molto bene anche nella sua seconda parte della versione Rudež-Smole tipo B (72, 7%) . Siccome la differenza fra lo scritto da Ihan di Breznik (85, 7%) e la parte corrispondente della versione Rudež (80, 7%) non è essenziale, col solo criterio del verso lungo da ballata non si può costatare con certezza quale dei due tipi (A o B) sia il più antico. Dobbiamo servirci dell'analisi storico-letterale comparativa sui motivi.

VI. Fine tragico nella ballata sul »Rapimento della giovane sposa-madre«. Salto in acqua (173—182). Secondo le testimonianze delle versioni albanesi e italiane il tipo originale della »Bella Vida« è quello di Ihan con il salto in acqua. Questo fine è comune a tutte le sette versioni albano-italiche. In quanto tale salto oggi non causa la morte, devesi attribuire alla contaminazione da altre forme di ballata (n. 2, 5—6) o alla voluta composizione diversa (n. 7).

VII. Qual'è l'origine del salto in acqua (183—210). Il salto tragico in acqua con la medesima motivazione (evitare la violazione e l'apostasia) è conosciuto anche dalle ballate croate e serbe sul »Rapimento violento della ragazza cristiana dall'infedele« (Andrić VII, n. 358, Vuk I, 721—22; parag. Andrić V, n. 50) molto vicine alla ballata sul »Rapimento della giovane sposa-madre dall'infedele«, specialmente alla »Scibilia Nobili« siciliana (n. 5—6; rapimento violento); traccia del salto in acqua anche nella versione bulgara (Miladinov, n. 107). Di rado troviamo tale motivo anche nelle ballate in cui la ragazza cristiana debba appartenere all'infedele in seguito ad una prova di forza o abilità. Il motivo in tutte queste non è originale. Le ballate del secondo gruppo, in un primo tempo, non erano tragiche ma narrative con esito felice; nelle ballate del primo gruppo troviamo invece, come lo conferma il precursore indoeuropeo lo »Sposalizio sanguinoso« (Bluthochzeit: DVM II, n. 46, SNP I, n. 237—38) — il rapitore uccide i parenti della sposa (genitori e fratelli [parag. Iliade XIX, 287—300] — fratello) —: la »sposa« muore di tristezza nella notte di nozze. La motivazione religiosa del salto in acqua nelle versioni croate della ballata sul »Rapimento della ragazza cristiana« (Turchi, esclamazione »Gesù«), nella versione della »Bella Vida« di Ihan (segno della S. Croce) ed in quella calabrese di De Rado (Turchi; venerazione ecclesiastica della salma) dimostra l'origine leggendaria del motivo: lo troviamo nella medesima connessione nella relazione di Eusebio sulle martiri di Antiochia nei tempi di Diocleziano (Hist. Eccl. VIII, 12, 2—4). Da mediatrice ha servito la canzone leggen-

daria popolare su una di queste martiri: la vergine cristiana (Bosanac I, n. 50). Proprio col motivo del conflitto religioso e salto in acqua la ballata sullo »Sposalizio sanguinoso« si è trasformata nella ballata sul »Rapimento violento della giovane cristiana dall'infedele«.

VIII. Colloquio con il Sole e la Luna (211—236). Il motivo caratteristico del colloquio col Sole (e la Luna) nelle versioni slovene della »Bella Vida« (tranne quelle da Ihan) ed in quella croata (come sta ora il bambino di Vida) è prediletto nei canti popolari sloveni, croati, serbi e bulgari, specialmente nelle ballate tragiche (ancora indoeuropee) sulla »Giovane donna sposata lontano dalla casa paterna« (Andrić VII, n. 277, Verković I, n. 17, parag. SNP III, n. 5129—30: poveri orfani) penetrando poi anche nella ballata (ancora sempre indoeuropea) sulla »Giovane vedova-madre divenuta orfana« che il marito, al punto di morte, prega di non rimaritarsi fino al compiuto allattamento del lattante e parte della sua educazione, mentre la famiglia del padre la divide dal lattante per farla sposare un altro uomo, ma la vedova-madre muore di tristezza (Vuk I, n. 739, V, n. 693, parag. Andrić V, n. 107: traccia nell'Odissea XVIII, 269—270). Col collegamento dei motivi fondamentali di questa ballata e quella sul »Rapimento violento della ragazza cristiana dall'infedele« è sorto il più antico tipo di ballata sul »Rapimento della giovane sposa-madre da parte dell'infedele« come precursore, non ancora contaminato, della »Scibilia Nobili« siciliana (A I): dalla prima ballata proviene il tragico conflitto per il bambino espresso nel contrasto fra la madre rapita ed il rapitore (nella pianta: fra la giovane vedova e sua madre) sulla sorte del bambino colla catastrofe tragica; dall'altra ballata invece il rapimento forzato a la fine tragica: il salto in mare. In contrasto orale tra la madre ed il rapitore nell'»Scibilia Nobili« ha dovuto soffrire in seguito alla contaminazione del motivo di riscatto (dalla ballata sul »Riscatto« che ha guastato anche la fine tragica della »Scibilia Nobili« primitiva).

IX. Incitamento a salire sulla nave. Forma primitiva, sviluppo, decadenza in rapporto allo sviluppo e la dissoluzione del contenuto della ballata (237—266). In tutte le versioni più recenti il pirata quale commerciante incita con della merce preziosa la sposa-madre a salire sulla nave (A II). Nelle ballate albanocalabresi e nella favola siciliana troviamo la seta (A IIa). Il contrasto orale dopo il rapimento ha sofferto in queste versioni in seguito al tentativo di riscatto (parag. Scibilia Nobili) o all'influsso di altre forme di ballata, mantenendo peraltro anche dei preziosi particolari. Il significato primitivo, secondo cui la sposa-madre viene rapita e condotta in schiavitù, è chiaro in

tutte le versioni, persino nella versione albanese di Bruzzano molto contaminata (n. 2). Solamente nella favola siciliana tale motivo, colla fine insieme, è stato intenzionalmente modificato: il ratto viene organizzato da suo padre, perchè si è maritata contro la sua volontà, ma la sposa-madre riesce a fuggire al rapitore saltando in mare, nuota a terra e ritorna dal marito e bambino. Nelle versioni croato-slovene (di Cocevie) serve da allettamento il medicamento per il bambino ammalato (A IIb) cosicchè tutta la tragedia è concentrata nell'amore e fedeltà materna nei confronti del bambino. La versione tipo Ihan (A) rappresenta, quindi, nella versione di Breznik (n. 8) il culmine nello sviluppo della ballata-tipo. Nelle versioni più recenti troviamo accanto al bambino malato anche il vecchio marito (più tardi »cattivo«) e con ciò comincia la decadenza della tragedia e del contenuto morale. Il salto in mare viene sostituito dalla continuazione: il colloquio della sposa-madre rapita con il Sole (dalla ballata sulla »Giovane vedova-madre divenuta orfana«) che finiva in un primo tempo ancora colla morte di tristezza. Nelle versioni conservatesi tale conclusione sparisce. Nella versione tipo B la sposa-madre quale nutrice del principino spagnolo (cioè mauro) rimpiange invano il bambino morto e la casa perduta — nella versione Rudež (n. 10) non troviamo più anche l'allettamento col medicamento — nelle versioni tipo transitorio, croata e più brevi di Cocevie (CI), la schiava diviene involontariamente l'amante del rapitore e brama invano il bambino ed il marito (le versioni hanno sofferto della contaminazione delle ballate tipo sul rapimento della sposa): decadenza della tragedia. Nella più antica forma tipo della Carnia superiore (CIIa) la moglie viene a sapere dal Sole che il figlio-pastorello vive ancora e ritorna miracolosamente a casa col Sole stesso. Nella forma più recente (CIIb), nella versione di Hraše e nelle più lunghe di Cocevie, la sposa-madre rapita diventa con molto piacere »signora e massaia« del rapitore e ritorna al paese natio solamente per prendersi il figliuolo pastorello (nella versione di Hraše questo viene abbellito dichiarando per Bella Vida di non esser stata in precedenza moglie ma bensì madre illegittima): dissoluzione del contenuto morale della ballata.

X. Favola siciliana di Russo — Bella Vida — R o t e r o (267—290). Per la storia della ballata »Rapimento della giovane sposa-madre« è di somma importanza l'epopea novelistica alto tedesca medievale R o t e r o (Rother). Non'è stata, come lo suppongono i germanisti, costruita in base all'Osanctrixsage per formare questa »breve« epopea tipo »ballata« sulla pericolosa richiesta in matrimonio del re R o t e r o di Bari per la figlia del re Costantino di Costantinopoli (RI, circa

1120), trasformandosi poi questo 1140—1150 in un'epopea conservatasi fino ai nostri tempi (R I + II) con la continuazione (R II), composta in seguito alla favola su Salomone e sua moglie, da cui si sarebbe assunto il rapimento della sposa di Roterò da parte di suo padre (invece che da un re pagano) e il successivo riacquisto da Roterò. Infatti il R I conteneva lo spozalizio di Roterò (contro la volontà del padre della sposa) ed il rapimento della sua consorte da parte del padre stesso, il R II aveva assunto invece dalla favola o ballata su Salomone solamente il riacquisto della moglie da parte di Roterò. Il R I è progettato in base alla ballata precettore della favola siciliana di Russo (n. 7). Questa poi è sorta nel secolo XI presso i Normani italici dopo essersi unite la ballata nordica su Hildesage, pure favola sulla pericolosa richiesta in matrimonio, e la ballata italica sul »Rapimento della giovane sposa-madre« tipo albano-calabrese coll'allettamento a salire sulla nave per tramite di indumenti preziosi (A IIa), sostituendo però la fine tragica con quella felice (v. c. IX). L'avventura del matrimonio di Roterò, malgrado i ritocchi seguendo l'Osanctrixsage, nei motivi caratteristici corrisponde all'interpolazione nella versione di Borgetto della »Scibilia Nobili« sulla fuga della figlia »di lu gran Principi« con il cavaliere amato, assunto dalla ballata precettore alla favola siciliana (in quest'ultima viene ciò menzionato solamente superficialmente in occasione del ratto della moglie); l'avventura col rapimento di sua moglie da parte del padre corrisponde invece punto per punto alla favola siciliana di Russo. Ci sono però due eccezioni: 1) l'incitamento per la moglie di Roterò a salire sulla nave e contaminato da motivi della favola siciliana (allettamento con indumenti preziosi) e da motivi dell'antica versione balcanica (pugliese?) sloveno-croata della »Bella Vida« (incitamento con medicamenti): lo schema proviene dal precettore della favola siciliana, l'esecuzione dalla »Bella Vida«; 2) nel »Roterò« (R I + II) la sposa rapita si trova nel periodo di gravidanza ed il saltimbanco di Costantino riesce a rapirla, nella favola siciliana invece la sposa-madre si salva dal rapitore col salto in mare e nuotando; queste modifiche sono state fatte però (e si sono dovute fare) quando il R I^o con la nuova continuazione (R II) venne modificato in una più lunga epopea ancora conservatasi. Il R I la cui conclusione era il salto in mare, corrispondeva totalmente alle fonti (la favola siciliana e »Bella Vida«): la moglie era qui già madre, riusciva a fuggire, il medicamento era ancora sempre vero e non si era ancora trasformato in pietra miracolosa dei saltimbanchi. Il »Roterò« è quindi un prezioso »terminus post quem non« per il precettore della favola siciliana ed il tipo sloveno-croato della »Bella Vida«. Tutt' e due sono almeno dal secolo XI.

Prima della favola siciliana e della »Bella Vida« sloveno-croata col motivo del medicamento è sorto il tipo albano-calabrese sul »Rapimento della giovane sposa-madre incitandola con indumenti a salire sulla nave«, prima ancora di questo il precettore della »Scibilia Nobili« siciliana, in precedenza anche la ballata sul »Rapimento violento della giovane cristiana da parte dell'infedele« uccisore del fratello. La serie di motivi sull'incitamento con della roba preziosa a salire sulla nave nel »Rotero« (e nella »Hildesage« di »Kudrun«) non proviene, quindi, dalla favola di Salomone e sua consorte in cui questi motivi in un primo tempo non esistevano.

XI. Qual'è l'origine dell'incitamento a salire sulla nave (291—312). Fra le numerose forme di ballata o componimenti narrativi sul rapimento con l'incitamento con indumenti preziosi o oggetti di ornamento a salire sulla nave esiste solamente uno la cui esistenza si possa comprovare già nelle versione più antiche. Tale è il modulo da ballata (narrativo) sul »Rapimento per inganno della sposa signorile«, precettore della »Meljavšica« slovena la cui copia è la »Brautwerbung« (DVM I, n. 3) di Cocevie. La versione balcanica antica (italomeridionale?) ha influito già sul precettore della favola siciliana, come pure sull'epopea novellistica il »Rotero«; sotto il suo influsso anche il precettore della »Scibilia Nobili« si è trasformato nel tipo albano-calabrese sul »Rapimento della giovane sposa-madre« incitandola a salire sulla nave.

È di origine dal Mediterraneo orientale. Nella più antica forma, ancora rudimentale, si è conservato da Erodoto quale favola persiana (I, 1—2) e fenicia (I, 5) sulla lo, tutt' e due versioni della favola fenicia; la ballata è conosciuta in più numerose e caratteristiche versioni sulla penisola Balcanica. Da qui si è divulgata nelle terre lungo il mare e i fiumi navigabili per arrivare in seguito, più o meno contaminata da altri motivi, ad occidente fino la Spagna, ad oriente fino la Russia e da lì poi verso la Scandinavia, nella Danimarca, Normandia, Bretagna e la regione di Bordeaux.

La serie di motivi dell'incitamento con il medicamento a salire sulla nave si è sviluppata sui Balcani dal sonnifero antico greco-bisantino da cui è sorta poi la medicina per la morte apparente nei romanzi e novelle antichi greci e bisantini.

XII. Influssi stranieri e decadenza delle versioni slovene della »Bella Vida« (313—341). Mentre erano in decadenza le ballate albano-calabro-siciliane, contaminate dalla ballata sul »Riscatto« ed in parte anche dalle versioni sul »Rapimento violento della giovane cristiana dall'infedele«, quelle croate e di Cocevie sotto l'influsso delle ballate

sul »Rapimento« (Meererin), la decadenza della »Bella Vida« slovena — con considerando la decomposizione intrinseca col motivo del marito cattivo — avveniva in parte secondo i motivi delle leggende medievali, ma principalmente in base alle versioni della favola su Salomone e sua consorte. La ballata primitiva molto elevata nel senso estetico ed etico dovette cedere nei confronti di un conglomerato di motivi esteticamente disordinato, dal punto etico assurdo e contraddittorio.

XIII. Agglomerazione delle indagini (343—371). Nell'agglomerare le indagini sui precursori della ballata sul »Rapimento della giovane sposa-madre«, la sua origine, lo sviluppo e la dissoluzione si può constatare dalla divulgazione ovvero paese di origine dei precursori, dalla divulgazione etnografica dei tipi di versione, dal termine post quem non nel »Roterò« e (quando serve da limite inferiore) dei paesi che hanno allora subito le piraterie arabo-maure, dove e quando è sorta la ballata sul »Rapimento della giovane sposa-madre«, dove e quando si sono verificate le sue versioni principali:

A I) Il tipo primitivo della ballata sul »Rapimento violento della giovane sposa-madre«, quale precettore della »Scibilia Nobili« dai ceti signorili, è sorta sul territorio greco — tutti i suoi precursori sono di origine greca — nel secolo VII/VIII.

A IIa) La versione tipo albano-calabrese sul »Rapimento per inganno della giovane sposa-madre« incitandola con la seta a salire sulla nave, dai ceti dei patrizi, è sorta nell'ambiente delle città romano-bizantine lungo la costa dell'Adriatico e del mare Ionio nel secolo X.

A IIb) La versione tipo Ihan sul »Rapimento per inganno della giovane sposa-madre« allettandola con dei medicamenti, dall'ambiente popolare, si è formata fra la popolazione slava nelle province occidentali della penisola Balcanica nel secolo XI.

H + A IIa) La ballata precettore della favola siciliana di Russo è sorta nel secolo XI presso i Normanni italomeridionali che la hanno, in seguito, trasportata anche in Sicilia.

A IIb + Ps) Il precettore tragico della versione tipo della Carnia inferiore e tipo transitorio sloveno-croato col colloquio col Sole dal secolo XII.

B) Il tipo mezzo tragico dalla Carnia inferiore (Bella Vida nutrice del principino di Spagna): in Slovenia fine secolo XII.

C I) Il tipo transitorio sloveno-croato (Bella Vida — a Coevie Bella Maria — diventa involontariamente l'amante del rapitore): secolo XIII.

C IIa) Versione tipo Carnia superiore con forma di Kropa — La giovane Vida amante involontaria del rapitore, miracoloso ritorno a casa col Sole —: fine secolo XIII.

C IIb) Versione tipo Carnia superiore, forma di Hraše — Bellissima Vida, »signora e massaia« del rapitore, ritorna a casa a prendere il figlio pastorello —: principio secolo XIV.

XIV. Tentativo di rinnovamento critico del testo. I precursori principali e i più antichi tipi della »Bella Vida« slovena (373—383). Il contenuto risulta dall'indice (pag. 6).

SEZNAM NARODNIH PESMI IN AVTORJEV¹

- Aronova ozelenela palica 263²¹
 Amor in Psihe 115²⁷
 Andromahina tožba za Hektorjem
 (»Sirote«) 222⁸, 376
 Antigona tožba (Dražji brat od ljubega) 125³⁸
 Antiohijske mučenke, Eusebij
 198—200, 206, 234¹⁵, 343—4,
 345, 348, 368; legendarna pe-
 sem 203, 204—5, 205—6, 234 do
 5, 288, 343—4, 345
 Asan aginica 219
 Ban Milutin i Duka Hercegovac
 112¹⁹
 Banović Strahinja 113¹⁹
 Ban Zrinjanin i Begzada djevoj-
 ka 15¹³
 Sv. Barbara vržena v ječo 123³⁵,
 201—6, 344
Barbi Michele 45, 177², 180—1,
 265²³
 Bärenhäuter 116²⁷
 Basnak Dau in Tulisa 115²⁷
 Bela Neda 194
 Belogrla Ane 33²⁵
 Bluthochzeit 195—6, 319—20
 Bosilje na prodaju (Andrić VI.
 87) 266⁴, 294⁴
 Brat, gl. Dražji od ljubega
 Brat kupuje sestro 12⁵
 Bratija Liviky i knjaz Roman
 Dimitrijevič 10¹
 Bratove sirote 376
 Brautwerbung (koč.) 129, 187,
 266²⁴, 292—7, 301, 308, 391
 Breznik Anton 379 op. k v. 10
 Brizeidina tožba za Patroklom
 (»Krvava ženitev«) 194—5, 368
 Budinska moma i haren junak
 (Iliev, št. 71) 294⁴
 Budinska Jana 193¹⁰, 194
 Budinska Rada, gl. Sestra
Cankar Ivan 105—7, 108
 Car i djevojka 12⁶, 210
 Canzoni di Natale dell'Ukraina
 386 (gl. Ukrajinske kolednice)
 »Chirieleison« sloveni 386 (gl.
 Kirielejson, stari slovenski)
 Cigan 13, 15
 Čakaj, čakaj, sonce 213, 335—7
 Čarovnica povzroči snubčevo
 smrt 15
 Čobanica mučenica 123³⁵, 201—6,
 208, 212, 301, 344
 Daleč od doma omožena 15, 180⁸,
 211—4, 241—2, 263, 332
 Deklica junak (»Deklica vojak«
 A) 12⁶, 203²⁷, 208—10
 Dekle klefles (hajduk) 13⁷
 Deklica vojak B 12—3⁷
 Demonsko bitje ugrabitelj ali
 mož, gl. Kača, Medved, Pes,
 Povodni mož, Travoberica, Tr-
 doglav, Zmaj, Zmija
 Dobrynja, byline o njegovi vrni-
 tvi na ženino svatovščino 225¹²
 La Donna rapita o prigionera,
 gl. Odkup, Il Riscatto
 La Donzella 177—9, 265, 346
 Dražji brat od ljubega (moža)
 124³⁸, 317
 Dušica majcena 146—7
Ehrismann Gustav 273⁴, 275¹⁴,
 286—7¹⁻²³, 288, 289²⁸
 Erinka in pomorski trgovec (Ro-
 dopski napredak 1914, 268) 294⁴
 Erkonigs Tochter, Dänisch 11⁴
Eusebij, gl. Antiohijske
 La Fille soldat 12⁷
 Frisa Visa 179, 265
Gahs Aleksander 116²⁷
 Gloria Patri, stari slovenski 140

¹ Seznam zaradi omejenega prostora ne obsega inache »Lepe Vi de«, ki govori o njih vsa knjiga (gl. Kazalo), tudi ne »Rothera« (gl. Kazalo) in narodnih pesmi, ki so samo mimogrede navedene, ampak samo baladne in pripovedne *obrazce in inache*, ki se ome-
 nja njih zgodovina ali razširjenost pri raznih narodih.
 V seznam osebnih imen (v kurzivi) so se sprejeli samo *avtorji*, ki so
 pisali o narodnih pesmih in pesnitvah, ki se v knjigi obravnavajo;
 zapisovalci, izdajatelji tekstov i. pod. se niso mogli sprejeti.

- Gilbert Becket in emirova hči 15³
 La Giovane donna sposata lontano dalla casa patrena 388 (gl. Daleč od doma omožena)
 La Giovane vedova-madre divenu orfana 388 (gl. Osirotele mlada vdova-mati)
Glonar Joža 13⁹, 32, 120
 Gospa, ki hoče na ples, (gl. Žena noče žalovati)
 Gospod Baroda 376
Grafenauer Ivan (najvažnejša mesta) 125—9, 137—8^{9a}
 G'ura od Sk'endera i Stana od Arvata (Sbornik nar. um. XXI, št. 29) 294¹
 Hajduk djevojka 12⁷
 Hajdukova Jele 13⁸
 Hamlet, njegova mati in očim 33—5
Hauffen Adolf 114²³, 318
Heinzel Richard 288
Herodot, gl. Intafernes, lo
 Das herzhaftes Mädchen (morav.) 12⁷
 Hildesaga 267, 273—5, 277, 284, 289—90, 291—2, 303¹¹, 350, 352, 360, 390, 391
 Hodmo spat, framska inač. 140—1
Horák 13⁹
 Hospodine, pomiluj ny 144
 Hudobna tašča 333¹⁰
 Iliada in »Otmica« 250^{5c}
 Iliada, gl. Andromaha, Brizeida
 Iliade 387 (gl. Brizeidina tožba)
 Intafernova žena (»Dražji brat od moža«) 124—5³⁸
 Io, perzijsko-feniška pripovedka o njej 303—4, 391
 Ivan Krušić ugrabi svojo od Turkov zarobljeno sestro 290²⁹, 294⁴, 300⁹
 Ivo Črnogorec in Mara Bělogradska 294⁴, 300⁹
 Ivova seka 188—9, 202²⁶, 206, 235, 284²⁰, 345, 377¹
Jagić Vatroslav 273
 Jela Ščepanova 12⁷
 Jelengar 13⁹
 Jožefova vzcvetela palica 263²¹
Jurčić Josip 105, 106, 109—10
 Jurjevske pesmi 152—4
 Kača lunarnomitološki ženin (mož) 115²⁷
 Kako majka ljubi sina (Andrić V, 161) 219⁷
Kelemina Jakob 20, 111—21, 183¹, 184², 207²⁹, 211—2, 263²¹, 266²⁴
Kersnik Janko 110
Kidrič France 26⁶, 7, 28^{13—5}, 29¹⁶, 18, 32, 34^{27—8}
 Kirielejson, stari slovenski litanijski 143—4; predprižni 142; starokarantanski zahvalni 141—2
 Klitajmnestra, Ajgistos in Orestes 35²⁵
 Knez Roman Dimitrijevič, gl. Bratija Liviky
 Koja majke ne sluša 249—50
 Kolednice, gl. Ukrajinske
Koppers Wilhelm 116²⁷
 Korun, Kondofila i sin Kostadin 33²⁵
 Kralj Matjaž rešuje svojo nevesto 9, 9—10¹
 Kralj Matjaž v turški ječi 14
 Kraljevič Marko i kći kralja Arapskoga (prevario Arapku djevojku i. pod.) 15¹³
 Kraljevič Marko i Mina Kosturjanin (i. pod.) 10¹
 Kraljevič Marko i nevjerna ljuba 113¹⁹
 Kraljična (Arabka) reši očetovega ujetnika 14—5¹³
 Kresna pesem, gl. Čakaj
 Krstna veroizpoved v Briž. III. 139—40
 Krščanski junak (kralj, vitez) rešuje svojo po neverniku ugrabljeno ženo 9—10¹, 11
 Krvava ženitev 194—7, 206, 319 do 20, 334, 343, 347—8, 349, 356, 368
Kübel Martha 129⁴⁷, 292¹
 Kudrun, gl. Hildesaga
 Lajnar 13, 13⁹
 Lambergarjeva ženitev in smrt 11, 14
 Lepa Mara, gl. Sestra Petra bana
 Lepa Milka in Latinjan (Jankov, 255.) 294⁴
 Lepa Vida s kačo (prim. Kača ženin) 18—9, 115—9, 121
Levec Frančišek 110⁹
Liebrecht Felix 12⁷, 45, 115²⁷, 177—9, 181—2, 229¹⁴
 Ljuba barjaktar pred vojskom 12⁷
 Ljuba Bogdanova, gl. Prodala
 Ljuba Malog Radojice 214—6, 216—7, 219, 220—1, 227—8, 241—2, 247, 251, 253, 357, 372, 372—4
 Ljuba utamničena (Andrić V, 186) 205
 Die Losgekaupte, gl. Odkup Mädchen als Fahnrich 12⁷

- Madchenmorder 13⁹
 Das Madchen ohne Hande 333¹⁰
 Majkin svjet (Vuk I, 580) 294¹
Mal Josip 142^{9b, c}
 Mala Maleševka 180^s, 332
 Mali Marijan 11⁶
 Mara Bělogradska, gl. Ivo Črnogorec, Mitre Pomorjanče
 Mara u sanduku (»M. zapala Arapina« i. pod.) 123³⁶, 189—92
 Marienkind 333¹⁰
 Marija i Ralen haren junak 191
 Marka Kraljeviča prevarila djevojka 311²⁰
 Marko Kraljević ne posti posta ramazana 11⁶
 Marko Kraljević i car Sulejman 11⁶
 Marko grabit nevesta 191⁷
Marolt France 13⁹, 18, 41, 116²⁷
 do s, 121—5, 129, 131, 333—4
 Le martiri di Antiochia 387 (gl. Antiohijske mučenke)
Matičev Milko 20²³, 45, 129, 168—7, 263²¹, 266²⁴
 Mati nevjernica 35²⁵
 Mati zaklela sine v gavrane 333¹⁰
 Medved lunarnomitološki ženin (mož) 116²⁷
 Meererin-Primorka 20, 74, 76, 79⁵, 80, 94³⁷, 97—101, 115, 121—2, 207, 211, 253, 254¹⁰, 257, 262, 326, 330, 332, 364—5, 366—7, 392
Meier John 10¹, 13—4⁹, 129⁴⁷, 181, 225—6¹², 264²¹, 292¹, 382⁵, 340
 Meljavšica 99⁴⁵, 129, 154—5, 187, 213, 247, 266²⁴, 267, 289, 292 do 302, 305, 308, 314—5, 325, 352, 354, 356, 391
 Miklova Zala 11⁵
 Milka Kotlenka i Petar tragovec 154—5, 236, 237³, 249^{5a}, 253¹³, 284, 294⁴, 296⁶, 297⁷, 298—9, 301, 303¹¹, 305, 354
 Mitre Pomorjanče i Marija Bělogradska 168, 294⁴, 296⁶, 298, 300, 300⁹, 303¹¹, 307—8, 325⁶, 326
 Mlada nevesta spominje svojtu 211
 Mlada Zora 13⁹, 289, 292¹, 311
 Mlinarjeva hči, gl. Ugrabljena Momčula Vojvoda 113¹⁹
 Morilec deklet 13—4, 13⁹
 Il Moro Saracino 9—10¹
 Mož se vrne na ženino svatovščino 124—5³⁸, 225—7, 225¹², 317¹
 Mučenke, gl. Antiohijske
 Najezd Litovcev 10¹
 Nala in Damajanti 124³⁸, 225¹²
 Nećak ženio ujaka (Vuk V, 709) 294⁴
Nehring Alfons 116²⁷
 Die Nelke 333¹⁰
 Nesrečni oglednik 11⁴
 Nevarna snubitev, (gl. Hildesaga, Osanctrixaga)
 Nevesta pogubljena, dete zveličano 333¹¹, 337—41
 Nezvesta žena možu pobegne 14, 196—7
 Nezvesta žena pomaga moževemu sovražniku 112¹⁹
 Nicoletti Nicolao Marcantonio 11¹
 Nigra Constantino 9—10¹
 Odisej pogubi ženine snubce, odstavek iz aoidske balade o »Možu, ki se vrne na ženino svatovščino« 161—2
 Odiseja, ep o »Vrnitvi« 225—7, 225¹²; sled baladi o »Osirotelu mladi vdovi-materi« 225, 227, 368
 Odisejevo slovo od Penelopeje 224—5, 227, 368
 Odissea 388 (gl. Odisejevo slovo...)
 Odkup 57, 180—2, 235, 265, 291, 307, 313, 346, 359—60, 361—2
 Od Nijemaca ban i žena Momčila vojvode 112¹⁹
 Orestes, gl. Klitajmnestra
 Osanctrixsaga 267, 273—5, 284, 389, 390
 Osirotela mlada vdova-mati 214 do 24, 227, 234—5, 241, 247, 256, 313, 314, 342—3, 347, 356 do 7, 361, 368
 Ostavljena siročad 217—8, 221, 228, 253
 Ostavljena vjerenica uvračala nevjernika 11⁴
 Otmica 203, 249—50, 251, 258, 313, 365
 Ozelenele romarske palice 263²¹
 Pamet češ dobiti ili izgubiti 212
Panzer Friedrich 273⁸, 274¹¹
 Peimana kći Dizdar age izmjeni oca idući na carevu vojsku 12⁷
 Pes lunarnomitološki mož 116²⁷
 Der Pilger 10¹
Pirjevec Avgust 32—34^{25—6}
 Pisma od kralja Vladimira 141⁵
 Pohl E. 181
 Pohlin o. Marko 16
 Pokora vodi u nebo 146—7
 Popjevka od Svilojeviča 12⁶
 Povodni mož 332, 333

- Prešeren France* 16, 26, 29, 38
 do 42, 103—5, 107, 108, 109
Prevareni paša Erceglija 311²⁰
Prijatelj Ivan 34²⁷⁻⁸, 37³⁰, 42²³
Primorka 183, 184², 185³, 187,
 203, 207—8, 210, 301, 326
Proču se Janka Vlahinjica (Ver-
 ković I, 314) 294⁴
Prodava ljuba Bogdanova 12°
Pururavas in Urvači 115²⁷
Rada i Ciganče 192—3
Radinka moma hubava 12⁷
La Ragazza guerriera 12⁷
Il »Rapimento« 392 (gl. Otmica)
Il Rapimento per inganno della
sposa signorile 389, 391 (gl.
Ugrabitev neveste...)
Il Rapimento violento della ra-
gazza cristiana dall infidele
 387, 388, 391 (gl. Ugrabitev
 krščanskega dekleta)
Ribniška Alenčica 10¹, 11, 318 do
 21, 356
Ribniška Jerica 11⁵
Riscatto, ballata sul —, 388, 391
 (gl. Odkup)
Rodbina (Odkup) 182¹⁵
Rohde Erwin 274¹⁰, 310¹⁷, 311²³
Rošlin in Verjanko 32—4, 33²⁵
Rudež Anton ml. 34—5, 37
Rutar Simon 113
Salomon in njegova žena 14¹, 271
 do 4, 275—6, 325⁵⁻⁶; byline o
 caru Salomonu, carici Salama-
 niji in caru Okuljeviču 276—7,
 277¹⁶, 280, 286, 292—3, 308,
 309—11, 322—6, 346, 353—4,
 358, 365—6
Salomone e la sua moglie (con-
sorte) 390, 391, 392 (gl. Sa-
 lomon in njegova žena)
Salomon in Ašmedai (Kitovras)
 303¹¹, 310
Schwester, gl. wiedergefundene
Die sechs Schwane 333¹⁰
Sedem krokarjev 338¹⁰
Seemann Erich 129, 178², 181,
 195¹², 266²⁴, 276¹⁵, 293^{1, 4} 302
 do 303¹⁰⁻¹
Sestra brata kuša 123³⁷, 151—2,
 182¹⁵
Sestra Gregčeva, gl. Deklica junak
Sestra Ivaniša bana hrvatskoga
 uteče iz ruka Turčinu, koji je
 bijaše na privaru zarobio (Bo-
 gišić I, 38) 294⁴
Sestra, gl. Ivova
Sestra Kraljevića Marka 12⁷
Sestra Ljutice Bogdana 185—6,
 206, 235, 284²⁰, 377¹, 378¹
Sestra Petra bana (bolg. Budin-
ska Rada) 192—3, 206, 235,
 301, 372, 377—8; (hrv.: Lepa
 Mara) 183—5, 206, 235, 239,
 284²⁰, 372, 377—8
Sestra prepoznaje brata 12°
Sestra Senjanina Ivana 186, 206,
 235, 377¹, 378¹
Sijmons B. 273⁸, 274¹¹
Sirote, gl. Andromaha, Bratove,
Zapuščene
Siročad, gl. Ostavljena
Slijeptica uklela nevjernika 11¹
Smrt Baje Pivljanina 33²⁵
Solovej Budimirovič 293, 325^{5, 6},
 346
Il Sposalizio sanguinoso 387,
 388 (gl. Krvava ženitev)
Sriemska banica 12⁵
Stana i Latinče 155¹⁸, 294¹
Stana nevesta 212—3
Stefan i (Deli) Magdalena 311²⁰
Stojan 190
Štrekelj Karel 197
Tamnovanje bana Zrinjanina 15¹³
Tannhauser 263²¹
Tko je s Bogom i Bog je s njim
 123³⁵
Todora, Bogdan i Nikola 113¹⁹
Todora k'erka 12⁷
Todorka i Kjahče 12⁷
Travoberica Mare i zmaj 116—7,
 118—21, 332—3
Trdoglav in Marjetica 15
Trojanska vojska 277¹⁷, 292
Ugrabitev krščanskega dekleta po
neverniku 186—8, 192—200,
 206, 210, 235—6, 284, 288,
 290²⁹, 306, 320, 343, 344, 345,
 347, 360—1
Ugrabitev neveste z motivnim
nizom zvabitve na ladjo 236,
 253, 256, 286, 289—90, 292 do
 304, 294⁴, 314—5, 325⁶, 326,
 345—6, 349, 354, 361, 369
Ugrabljena mlinarjeva hči 196 do
 197, 320
Ugrabljena žena ne sme obiskati
matere 15, 332⁸
Ukmar, gl. Matičetov
Ukrajinske kolednice o ustvarje-
nju sveta iz morskoga peska
 157—60
Ulinger 13⁹
Unthlatu in Untombinde 115²⁷
Ustvarjenje sveta, gl. Ukrajinske
kolednice

- V deveto deželo omožena, gl. Da-
leč omožena
Vdova-mati, gl. Osirotele
Veroizpoved, gl. krstna
Veselovskij A. N. 14⁹, 117³⁰, 271
do 273
Vjerenica hercega Stjepana 311⁻⁰
Vladimir i Kosara 15¹
Vogt Friedrich 273
Volk lunarnomitološki ženin
(mož) 116²⁷
Vošnjak Josip 110—1
de Vries Jan 273¹, 274¹², 277 do
818—9, 286—8—1—4
Vrnitev moža na ženino svatov-
ščino, gl. Mož
Wassermann 332⁸
Wollner Wilhelm 226¹²
Die wiedergefundene Schwester
12⁹
Začarani ljubec, gl. Nesrečni
oglednik
Zadarkinja Mara 12⁶, 208—10
Zagovori, staronemški in stari
slovenski 134—6
Zapuščene sirote 376
Zaradi dugova prodal vjernu
ljubu 12⁵
Zaručnica Ercega Stjepana 311⁻⁰
Zavidni sestri 333¹⁰
Zeus in Semele 115⁻⁷
Zlatija starca Čeivana 12⁷
Zlatoruni ovan 299, 303¹¹
Zmaj lunarnomitološki ženin
(mož), gl. Travoberica, Zmija
Zmija mladoženja 116²⁸
Zmaj ognjeni 117³⁰
Zrinović Nikola i buljubaša
Babić Dujas 113¹⁹
Z roparjem omožena 13⁸, 332⁹
Žalna Kana 123³⁵
Žena noče žalovati za svojci, pač
pa za možem 180⁸, 368
Ženidba Jova od Budima (Bu-
dimljije) 266²⁴, 293⁴, 296⁶, 300,
307—8
Ženidba s mora Hasana 219⁷, 341
Ženidba kralja Vukašina 112¹⁹
Žigon Avgust 26—7⁷⁻¹⁰, 29—32,
423³, 103, 107—8

Popravki in dostavki

Str. 14 in op. 13. Z baladnim (pripovedčnim) obrazcem »Kralja Matjaža v turški ječi« i. dr. je primerjati še nemško pripovedko o grofu von Gleichen (k prvi ženi vzame še drugo, Arabko, ki ga je rešila iz ujetništva svojega očeta).

Str. 61, prvi nadpis, beri: Russova inačica, sicilska pripovedka (ne sicilske pripovedke).

Str. 75, v. 1: nam. značnice ♀ naj stoji značnica ♂.

Str. 76 (op. 3), v. 5 sp.: nam. Meerin beri Meererin; n. m., v. 4 sp.: nam. ♂ naj stoji ♀.

Str. 115, op. 27, v. 1 sp.: nam. Purûvas naj se bere Purûravas.

Str. 245, v. 3—4: nam. *odhod ladje pomaknil* beri: *odhod ladje se je pomaknil*.

Str. 252, op. 9, v. 2: nam. *str. 50 a, op. 4 b* (kar je iz rkp.-a) beri: *str. 78, op. 4*.

Str. 273, op. 8, v. 1, beri: *Hilde-Gudrun* (ne Gudrum).

Str. 301, odst. 2, v. 4—3 sp. (v oklepaju), beri: *Rado, ..., ta izroči* (ne: *jo izroči*).

PUBLIKACIJE AKADEMIJE

I. V filozofsko-filološko-historičnem razredu:

<i>Korespodence pomembnih Slovencev I.: Zoisova korespondenca 1808—1809</i> , Ljubljana 1939	L. 30'40
II.: Zoisova korespondenca 1809—1810, Ljubljana 1941-XX	L. 35'—
<i>Viri za zgodovino Slovencev</i> . Knjiga prva: Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zvezek prvi: Urbarji salzburške nadškofije. Objavil Kos Milko, Ljubljana 1939	L. 30'40
<i>Euchologium Sinaiticum</i> . Starocerkvenoslovenski glagolski spomenik. Izdajo priredil Nahtigal Rajko. I. del: Fotografski posnetek, Ljubljana 1941	L. 53'20
za inozemstvo	L. 76'—
<i>Euchologium Sinaiticum</i> . Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. Izdajo priredil Nahtigal Rajko. II. del: Tekst s komentarjem, Ljubljana 1942-XX	L. 166'—
Turk Josip, <i>Prvotna Charta caritatis</i> , Ljubljana 1942-XX	L. 27'—
Veber Francè, <i>Vprašanje stvarnosti</i> . Dejstva in analize. Ljubljana 1939	L. 47'50

II. V pravnem razredu:

<i>Pravni spomeniki slovenskega naroda</i> . Knjiga prva: Dolenec Metod, »Gorske bukve« v izvorniku, prevodih in priredbah. Ljubljana 1940	L. 30'40
<i>Razprave</i> . Zvezek prvi. Ljubljana 1941	L. 30'40

III. V matematično-prirodoslovnem razredu:

<i>Razprave</i> . Knjiga prva. Ljubljana 1940	L. 19'—
<i>Prirodoslovne razprave</i> . Knjiga IV. Tome IV. Ljubljana 1940 (v svetovnih jezikih)	L. 19'—
Vida v Ivan, <i>Kleinovi teoremi v teoriji linearnih diferencialnih enačb</i> . Ljubljana 1941	L. 20'—
<i>Razprave</i> . Knjiga druga. Ljubljana 1942-XXI	L. 150'—

Cena je znižana:

- a) za naročnike publikacij vseh razredov za 33,3 %,
- b) za naročnike publikacij posameznega razreda za 25 %,
- c) za slušatelje univerze za 20 %.

